KÁLVIN JÁNOS

A RÓMAI LEVÉL MAGYARÁZATA

REFORMÁTUS EGYETEMES KONVENT

A RÓMAI LEVÉL MAGYARÁZATA

KÁLVIN JÁNOS

A RÓMAI LEVÉL MAGYARÁZATA

FORDÍTOTTA

RÁBOLD GUSZTÁV

A FORDÍTÁST ÁTDOLGOZTA ÉS SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

NAGY BARNA

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ EGYETEMES KONVENTJÉNEK
KIADÁSA

KÁLVIN JÁNOS

A RÓMAI LEVÉL MAGYARÁZATA

BUDAPEST
1954

Felelős kiadó: dr. Kádár Imre

1954.

A kézirat nyomdába érkezett: 1954. IV. 20. Megjelenés: 1954. VII. 31. Példányszám: 2000

Terjedelem: 21,5 ív

Készült: Linó szedéssel, íves magas nyomással.
a MNOSZ 5601—50 Á és MNOSZ. 5602—50 Á szabványok szerint

Baranyamegyei Szikra Nyomda, Pécs 2699 F. v.: Melles Rezső.

KÁLVIN JÁNOS AJÁNLÓLEVELE

Grynaeus Simonhoz*

Emlékszem, hogy midőn három évvel ezelőtt meghitten beszélgettünk egymással az írásmagyarázat leghelyesebb módjáról, én is azt a módot találtam a legjobbnak, amely a te tetszésedet is leginkább megnyerte. Mert mindketten úgy vélekedtünk, hogy a magyarázó legfőbb erénye az áttekinthető rövidség. S valóban, minthogy szinte az az egyetlen feladata, hogy feltárja annak az írónak gondolatát, akinek magyarázására vállalkozott: amilyen mértékben ettől olvasóit elvonja, ugyanolyan mértékben eltér a céljától, vagy legalábbis a maga határait valamiképen túllépi. Ezért azt óhajtottuk, bárcsak azok között, akik manapság ilyenfajta munkával szándékoznak gyarapítani a theologiát, akadna valaki, aki egyrészt a könynyedségre törekednék, másrészt pedig arra is ügyelne, hogy túlságosan terjedelmes magyarázatokkal ne terhelje fölöttébb a tanulmányozókat. S bár tudom, hogy ezt a nézetet nem mindenki osztja, s akik nem fogadják el, jónéhány érvet is felhozhatnak a maguk véleménye mellett, én mégsem tudok tágítani a rövidség iránti vonzalmamtól. De mivel az emberi szellem természetével velejár az a különféleség, hogy egyesek inkább ehhez, mások meg inkább ahhoz vonzódnak: e tekintetben valóban meglehet mindenkinek a maga véleménye, csak senki se akarja a többieket mind a maga nézetének elfogadására kényszeríteni. Így azután sem mi, akik jobb szeretjük a rövidséget, nem vetjük el vagy nem vetjük meg azokat, akik a szentkönyveket bővebben vagy terjengősebben magyarázzák, s ők viszont szintén elviselnek minket, még ha úgy vélekednek is, hogy nagyon rövidek és tömörek vagyunk. — Én mindenesetre nem tudtam visszatartani magamat attól, hogy ki nem próbáljam, vajjon az én munkám nem használhatna-é valamit ebben a vonatkozásban az Isten egyházának. Mindamellett most sem gondolom, hogy elértem azt, amit akkor a legjobbnak láttunk, mint ahogyan elkezdésekor sem reméltem, hogy elérhetem. De úgy igyekeztem forgatni tollamat, hogy meglássék rajtam,

* *Grynaeus* (Gryner vagy Greiner) Simon (1493—1541) kiváló humanista nyelvtudós, aki az 1520-as évek elején néhány évig hazánkban, az egyik budai iskolában is tanított, innen reformátori meggyőződése miatt távozni kényszerülvén, előbb Heidelbergben, majd 1529-től haláláig Bázelben a görög nyelv professzora. Közreműködött az I. Helvét Hitvallás (1536.) szerkesztésében is. Meleg szálak fűzték Kálvinhoz, aki bujdosása alatt vendégbarátságát is élvezte.

miszerint e felé a mintakép felé törekedem. Mivel nem az én dolgom annak megítélése, hogy ez mennyire sikerült nekem, ennek megállapítását reád és a hozzád hasonlókra bízom. — Egyébként amiatt, hogy erre a veszélyes kísérletre Pálnak épen ezzel a levelével kapcsolatban mertem vállalkozni, látom, sokan fognak majd megrovásban részesíteni. Ugyanis, minthogy már ezelőtt annyi nagytudományú férfiú foglalkozott ennek magyarázatával, valószínűnek látszik, hogy azoknál jobbat mások sem adhatnak. Én pedig megvallom, bár vártam némi gyümölcsöt fáradozásomtól, mégis elijesztett kezdetben az a gondolat, hogy attól tartottam: a vakmerőség hírébe kerülök, ha annyi kitűnő munkás után még én is erre a munkára vetem a kezemet. Sokan írtak magyarázatot ehhez a levélhez a régiek közül, és sokan az újabbak közül is. S valóban, ennél jobbra sohasem fordíthatták munkájukat; mert aki ezt a levelet megérti, az előtt úgyszólván feltárult az ajtó a teljes Írás megértésére. — A régiekről nem szólok; kegyességük, tanultságuk, szent életük s végül koruk akkora tekintélyt szerzett nekik, hogy semmit sem szabad megvetnünk, ami tőlük származott. S a ma élőket sem szükséges név szerint mind elősorolnom. Azokról, akik a legkiválóbb munkát végezték, elmondom a véleményemet. — *Melanchthon* Fülöp** az ő rendkívüli tanultsága, szorgalma és gyakorlottsága révén, amivel a tudományok minden nemében kiválik, sok világosságot hozott azokhoz képest, akik ő előtte a nyilvánosság elé léptek. De minthogy az ő szándéka nyilvánvalóan az volt, hogy csak a legfigyelemreméltóbb dolgokat tárgyalja, míg ezekkel behatóan foglalkozik, szándékosan mellőz sok olyasmit, ami az egyszerűbb elméknek némi fejtörést okozhat. Utána következett *Bullinger*,*** aki szintén méltán szerzett magának nagy dícséretet. Mert a tudományhoz könnyedséget párosított, ami nagy elismerést biztosított számára. Végül *Bucer*,**** tanulmányai közreadásával úgyszólván betetőzte a munkát. Mert ezt a férfiút, amint tudod, mély műveltsége és sok tudományágban való gazdag ismerete, nagy olvasottsága és sok egyéb erénye mellett — amelyek tekintetében manapság senki sem múlja felül, csak kevesen foghatók hozzá, a legtöbben pedig mögötte maradnak — különösen az a dícséret illeti meg, hogy a mi korunkban senki sem forgolódott nála odaadóbb szorgalommal az Írás magyarázásában. Tehát amiképen megvallom, hogy szerfölött igazságtalan becsvágy fűtene, ha ilyen férfiakkal akarnék versenyre kelni, úgy soha eszem ágában sem volt, hogy az őket megillető dícséretnek akár csak egy morzsáját elragadjam tőlük. Maradjon tehát érintetlenül az ő közkedveltségük és tekintélyük, amelyet minden jó ember elismerése szerint megérdemeltek. Mindamellett remélem, hogy azt mindenki vallja: soha emberek olyan teljesen tökéletes dolgot nem alkottak, amin az utánuk következők szorgalma ne találna még csiszolni vagy ékesíteni vagy megvilágosítani valót. Magamról csak annyit merek mondani, hogy úgy ítéltem, nem lesz

** Annotationes in epistolam ad Romanos. 1522. Eiusdem Comment. 1532.
*** Comment. in epistolas apostolicas. 1536.
**** Metaphrasis et enarratio in Epistolam ad Romanos. 1537.

haszontalan ez a munka, melyre egyesegyedül az indított, hogy az egyház közjavának szolgáljak. Továbbá azt reméltem, hogy a többiekétől eltérő írásmódom folytán nem érhet majd a túlfűtött becsvágy vádja sem, amitől különösen féltem. Mert *Melanchthon* elérte célját a legszükségesebb fejezetek megvilágításával. Midőn ezekkel foglalkozván sok olyasmit mellőzött, amit nem kell elhanyagolni: korántsem akart másokat visszatartani attól, hogy azokat is kifejtsék. *Bucer* egyrészt túl terjengős ahhoz, hogy más elfoglaltságokkal terhelt emberek gyorsan elolvashassák, másrészt nehezebb is, semhogy egyszerű és nem nagyon figyelmes olvasók is könnyen megérthessék. Mert bármilyen kérdés tárgyalásához fog, szellemének hihetetlen termékenysége oly sok anyagot ad a kezére, hogy alig tud a végére érni. Tehát minthogy az egyik nem foglalkozott mindennel, a másik meg bővebben fejtegette, semhogy rövid idő alatt át lehetne olvasni, úgy láttam, vállalkozásomnak semmiképen sem lesz vetélkedés színezete. Mégis haboztam egy darabig, vajjon nem volna-e érdemesebb csak bizonyos tallózást végezni ő utánuk és mások után, úgyhogy összegyűjteném azokat, amikkel véleményem szerint az egyszerűbb elmék számára segítséget nyujthatnék, — s így nem is írnék folytatólagos magyarázatot (kommentárt), melyben sok mindent meg kellene ismételnem, amit azok mindnyájan, vagy legalábbis egyik-másikuk, már előbb is elmondottak. Mivel azonban ezek a magyarázók elég gyakran eltérnek egymástól, s ez a tény sok nehézséget okoz a kevésbbé éleselméjű olvasóknak, midőn bizonytalankodnak, hogy melyiknek a véleményéhez kellene inkább csatlakozniok: úgy gondoltam, ezt a fáradságot sem szabad restelnem, ha rámutatván a legjobb magyarázatra, megkönnyíthetem az ítéletalkotás terhét azok számára, akiknek nem elég erős az önálló judiciumuk. Különösen, mivel úgy igyekeztem mindent velősen összefoglalni, hogy ne jelentsen nagy időveszteséget az olvasóknak, ha nálam elolvassák. ami mások műveiben is megtalálható. Egyszóval arra törekedtem: ne panaszkodhassék jogosan senki se amiatt, hogy itt sok minden fölösleges. Könyvem hasznosságáról nem szólok. De talán a nem rosszakaratú emberek, ha elolvasták, bevallják majd, hogy többet merítettek belőle, mint amennyit én most szerény szavakkal ígérni mernék. Egyébként méltán várhatok elnézést amiatt, hogy felfogásom olykor eltér, vagy legalábbis némileg különbözik a másokétól. Igaz ugyan: az Úr Igéje iránt oly nagy tisztelettel kell lennünk, hogy a lehető legkevésbbé se tépjük szét a magyarázatok sokféleségével. Mert így, tudom is én hogyan, de valamiképen megcsorbítanók annak fenségét. Kivált, ha nem vagyunk nagyon gondosak és nagyon józanok. Sőt, ha semmit sem szabad megfertőztetni, ami az Úrnak szenteltetett, akkor bizonyára tűrhetetlen az, hogy valaki tisztátalan kézzel vagy akár csak méltó előkészület nélkül illesse azt, ami mindenek között a legszentebb a földön. Ezért a szentségtöréssel határos vakmerőség az, ha valaki meggondolatlanul ide-odacsavargatja az Írásokat és úgy szórakozik velük, mint valami játékszerrel, — amint ezt már régóta sokan elkövették. Azonban mindenkor meg lehetett figyelni, hogy még azok sem voltak mindenben teljesen

egy véleményen, akikből nem hiányzott sem a kegyes buzgóság, sem a tisztelet és józanság az Isten titkainak fejtegetésénél. Mert Isten sohasem méltatta szolgáit oly nagy jótéteményre, hogy egyeseket teljes és minden tekintetben tökéletes értelemmel ruházott volna fel. S ezt kétségtelenül azért tette, hogy először is az alázatosságban, azután pedig a testvéri közösségre való törekvésben tartson meg minket. Tehát, mivel ebben az életben nem remélhetjük — ami pedig egyébként nagyonis kívánatos volna — hogy a Szentírás minden részének értelmezésében állandó egyetértés legyen közöttünk, arra kell törekednünk, hogy se valamiféle újítási vágytól indíttatva, se mások kigúnyolásának ingerétől hajtva, se gyűlölettől ösztönözve, se dicsvágytól csiklandoztatva ne térjünk el az elődök véleményeitől, hanem csupán akkor, ha a szükség kényszerít erre és ha semmi mást nem keresünk, csak azt, hogy használjunk. Így legyen ez a Szentírás magyarázatánál! De a vallás dogmáiban kevesebb szabadsággal éljünk, mert az Úr azt akarta, hogy övéi legfőképen ezekben legyenek egyetértésben egymással. Könnyen észrevehetik majd az olvasók, hogy én mindkettőre törekedtem. De mivel nem illendő, hogy önmagamról akár megállapításokat tegyek, akár nyilatkozzam: ennek megvizsgálását szívesen átengedem neked, akinek az ítéletére — ha mások sok tekintetben joggal sokat adnak, én minden tekintetben tartozom sokat adni. Mert t. i. én baráti kapcsolatunk révén közelről ismerlek téged. Bár az ilyen közeli ismeretség némileg csökkenteni szokta a mások megbecsülését, de a tiédet, amely egyébként is minden tudós előtt kiválóan nagy, nem csekély mértékben növeli. Isten veled!

Strasbourg, 1539. október 18.

Megjegyzés: Az ajánló-levél fordítását és a lapalji jegyzeteket Nagy Barna készítette, a kötet végén található jegyzeteket Rábold Gusztáv.

TARTALOM

Nem tudom, érdemes-e hosszabb időt tölteni e levél hasznosságának magasztalásával, egyrészt mert attól tartok, hogy a nagyszerűségét kétségkívül meg sem közelítő dícsérő szavaim csak elhomályosítanák azt, másrészt azért is, mert mindjárt első tekintetre sokkal jobban megismerteti s valódi szépségével jobban megmagyarázza önmagát, mint ahogyan azt bármiféle szavakkal is el lehetne mondani. Tehát célszerűbb lesz, ha máris áttérek magára a tartalomra, melyből vitán felül rögtön bebizonyosodik, hogy igen sok más, mégpedig rendkívül értékes tulajdonsága mellett különösen az jellemzi, amit kellőképen sohasem becsülnek eléggé, hogy t. i. aki ennek a levélnek igazi megértésére eljutott, az előtt már az Írás legrejtettebb kincsei felé is nyitva van az ajtó.

Az egész levél oly rendszeres felépítésű, hogy már a bevezetése is a módszeresség szabálya szerint van szerkesztve. A művészi előadásmód nemcsak olyasmikben mutatkozik meg, amikre a maguk helyén majd figyelemmel kell lennünk, hanem legfőképen abban, hogy főtárgyát is lépésről-lépésre annak megfelelően adja elő. Mert elkezdvén apostolsága bizonyítását, ebből kiindulva átmegy az evangéliom magasztalásába; s minthogy ez szükségképen magával hozza a hitről való fejtegetést, erre tér át, miközben mintegy nyomon követi a szavak belső összefüggését. Így lát hozzá az egész levél főkérdéséhez, hogy hit által igazulunk meg, és ennek tárgyalásával foglalkozik egészen az ötödik rész végéig. Tehát ez az öt rész azt az alaptételt tárja elénk, hogy egyetlen igazság van az emberek számára s ez: Isten Krisztusban való könyörületessége, ha hittel ragadjuk meg, amikor az evangéliom felajánlja. Mivel azonban az emberek egyrészt egykedvűen veszik, sőt szépítgetik bűneiket és az igazság hamis hiedelmével áltatják magukat s nem is gondolják, hogy rászorulnak a hit igazságára, legfeljebb akkor, amikor már elvesztették minden elbizakodásukat; másfelől pedig vágyaik édességétől megrészegedtek és mélységes közömbösségbe merültek, úgyhogy nem egykönnyen ébrednek rá az igazság keresésére, hacsak az isteni ítélettől való félelem meg nem rendítette őket, — Pál két dolgot törekszik elérni: hogy méltatlanságukról meggyőzze őket s miután ezt rájuk bizonyította, a kábultságot is kiűzze belőlük.

Az elején — a világ teremtése és alkotmánya alapján — hálátlansággal vádolja az egész emberi nemet, mert ily kiváló alkotásokban sem ismerik fel az emberek az Alkotót; sőt amikor kénytelenek felismerni, akkor sem tanúsítanak illő tiszteletet felsége iránt, hanem tévelygésükkel megszentségtelenítik és megsértik. Így mindannyian az istentelenség vádja alá esnek, aminél nincs irtózatosabb bűn. S hogy annál jobban kitűnjék, hogy

valamennyien elpártoltak az Úrtól, felsorolja azokat az undok és borzalmas bűnöket, melyeknek az emberek világszerte hódolnak. S ez nyilvánvaló bizonyítéka annak, hogy Istentől elidegenedtek, mert hiszen Isten haragjának a jelei az ilyesmik, amik csakis az istentelenekben vannak meg. Minthogy pedig a zsidók s a pogányok közül is némelyek a külső szentség leplével takargatták belső romlottságukat s látszat szerint a legkevésbbé sem voltak vádolhatók ezekkel a vétkekkel, tehát úgy vélekedtek, hogy ők kivételt képeznek az egyetemleges kárhoztatás alól: ez ellen a színlelt szentség ellen fordítja íróvesszejét az apostol. S mivel ezekről a szenteskedőkről nem lehetett az álarcot az emberek előtt lerántani, az Isten ítélőszéke elé idézi őket, akinek szeme előtt még a rejtett vágyak sem maradnak észrevétlenül.

Majd szétosztván a zsidókat és pogányokat, külön állítja őket Isten ítélőszéke elé. Elejét veszi a pogányok mentegetődzésének, melyre tudatlanságuk alapján szoktak hivatkozni; mert hiszen számukra a lelkiismeretük szolgálhatott volna törvényül, mely a kelleténél is jobban vádolta őket. A zsidókat pedig épen azzal szorítja sarokba a legjobban, amit mentségül szoktak felhozni, t. i. az írott törvénnyel; s miután nyilvánvalóvá vált, hogy ezt megszegték, igazságtalanságukat nem tagadhatták, mert Isten már a tulajdon szájával hirdette ki velük szemben az ítéletet. Egyúttal rátér arra az ellenvetésre is, melyet látszólag felhozhattak, hogy t. i. sérelem esnék az Isten szövetségén — ami pedig megszenteltetésük jele —, ha másoktól meg nem különböztetnék őket. Itt először azt mondja, hogy semmiben sem állanak feljebb másoknál a szövetség jogán, mert hiszen hitszegésükkel elpártoltak attól. Azután, hogy semmiben se csökkenjen az isteni ígéret állandósága, a szövetség alapján elismer náluk némi előjogot, de csak olyat, ami Isten könyörületességén alapszik, nem pedig a saját érdemükön. Ezért ami saját tulajdonságaikat illeti, ezekben egyenlők maradnak a pogányokkal. Majd a Szentírás tekintélye alapján bizonyítja, hogy a zsidók és a pogányok valamennyien bűnösök; s itt megemlít egyet s mást a törvény hasznáról is.

Miután az emberi nemet teljesen megfosztotta a maga erejében (virtus) való bizakodástól s a maga igazságával való kérkedéstől és megfélemlítette az isteni ítélet szigorúságával, most már visszatér eredeti tételéhez, hogy a hit által igazulunk meg s kifejti, hogy milyen ez a hit és hogyan szerezhetjük meg általa a Krisztus igazságát. Ehhez a harmadik rész végén nevezetes felkiáltást fűz hozzá az emberi gőg vakmerőségének megzabolázása végett, hogy ne merészeljen az isteni kegyelemmel szemben pöffeszkedni. És hogy a zsidók Istennek ezt a nagy kegyelmét ne korlátozzák a maguk nemzetségére, futólag rámutat, hogy az a pogányokra is kiterjed.

A negyedik részben példával bizonyít, s ezt a kiváló és ezért szőrszálhasogatásoknak semmiképen alá nem vethető példát Ábrahámban állítja elénk, akinek, minthogy a hívők atyja, zsinórmértéknek és úgyszólván általános mintaképnek kell lennie. Tehát miután bebizonyította, hogy ő hit

által igazult meg, azt tanítja Pál, hogy nekünk is ugyanezen az úton kell járnunk. S itt szövi közbe azt, hogy az ellentétek összehasonlításának következményeképen elenyészik a cselekedetek igazsága, mihelyt a hitből való megigazulás lép érvénybe. Ezt Dávid nyilatkozatával erősíti, aki, midőn Isten könyörületességéből származtatja az ember boldogságát, ezzel azt is kimondja, hogy a cselekedetek nem tehetik boldoggá az embert. Azután bővebben fejtegeti, amit előbb röviden érintett, hogy semmi okuk sincs a zsidóknak a büszkélkedésre a pogányokkal szemben, akikkel egyformán és közösen részesülnek ebben a boldogságban, mert a Szentírás elbeszélése szerint Ábrahám megigazulása még a körülmetéletlensége idején következett be. S ezen a helyen szinte alkalomszerűleg elmond egyet-mást a körülmetélkedés hasznáról. Azután hozzáteszi, hogy egyedül Isten jóságán alapszik az üdvösség ígérete, mert ha a törvényen nyugodnék, sem megnyugvást nem hozna a lelkiismeretnek, holott a lelkiismeretben épen ennek kell megerősödnie, sem pedig a beteljesedését nem érné el soha. Ezért, hogy az üdvösség ígérete erős és biztos legyen, annak megragadásánál egyedül Isten igazságára kell tekinteni, nem pedig önmagunkra, utánozván Ábrahámot, aki önmagával nem gondolva, figyelmét csakis az Isten hatalmára irányítja. A rész végén egybeveti a mindkét oldalon felmerülő hasonlóságokat, hogy így ezt a felhozott példát még közelebbről alkalmazza a fejtegetés főtételére.

Az ötödik rész a tárgy jobb megvilágítása végett a hitből való igazság gyümölcsének és hatásának rövid felmutatása után csaknem teljes egészében az előbbiek bővebb kifejtéséből (vagy kiemeléséből) áll. Mert a nagyobbról a kisebbre következtetve kimutatja, hogy miután már megváltattunk és Istennel megbékéltünk, mily nagy reménységgel kell lennünk az Ő szeretete iránt, mely — mikor még bűnösök és elveszettek voltunk — úgy kiáradt reánk, hogy nekünk ajándékozta egyszülött és egyedül szeretett Fiát. Azután összehasonlításokat tesz: a bűnt az ingyen való igazsággal, Krisztust Ádámmal, a halált az élettel s a törvényt a kegyelemmel hasonlítja össze. Ezekből nyilvánvaló, hogy gonoszságainkat, bármily szörnyűek is, Isten végtelen jósága elnyeli.

A hatodik részben áttér a megszentelődésre, melyet Krisztusban nyerünk el. Mert bizony a test hajlamos arra, hogy mihelyt a kegyelmet könnyedén megízlelte, nyugodtan átengedje magát bűneinek és vágyainak, mintha már teljesítette volna kötelességét. Ezzel szemben Pál itt azt mutatja ki, hogy nem fogadhatjuk el a Krisztusban való igazságot anélkül, hogy a megszentelődést is meg ne ragadnánk. Ennek bizonyításánál a keresztségből indul ki, mely által a Krisztussal való közösségbe nyerünk beavatást. Mert a keresztségben Krisztusban együtt eltemettetünk, hogy önmagunknak meghalván, az Ő élete által új életre támadjunk fel. Következésképen újjászületés nélkül senki sem öltözheti fel az Ő igazságát. Ennek alapján buzdít a tiszta és szent életre, aminek szükségképen meg kell mutatkoznia azokban, akik a bűn országából az igazság országába vitettek át, — elvetvén a test istentelen engedékenységét, mely a vétke-

zésre való korlátlanabb szabadságot keres a Krisztusban. Közben röviden említést tesz a törvény eltörléséről is; ennek eltörlésében előragyog az új szövetség, amely a bűnök bocsánatával együtt a Szent Lelket ígéri.

A hetedik részben hozzákezd a törvény hasznának alapos kifejtéséhez, amire előbb — egyebet tárgyalva — csak futólag mutatott rá. Most megmondja az okát is annak, hogy miért szabadultunk fel a törvény alól: azért, mert egymagában csakis kárhoztatásunkra volt hatalma. S hogy ez ne szolgáljon a törvény gyalázatára, erősen védi a törvényt minden rágalomtól. Mert azt mondja: a mi hibánkból történt, hogy a halálra szolgáltatott alkalmat, ami az életre adatott. Egyben kifejti, hogyan növeli a törvény a bűnt. Azután áttér a lélek és a test ama harcának leírására, melyet Isten fiai önmagukban éreznek mindaddig, míg a halandó test börtönében vannak. Mert hordozzák a kívánság maradványait, s ezek bizonyos mértékig állandóan elvonják őket a törvény iránt való engedelmességtől.

A nyolcadik rész tele van vígasztalásokkal, hogy a hívők lelkiismerete az előbb hibáztatott engedetlenség, vagy inkább tökéletlen engedelmesség hallatára megrémülten el ne csüggedjen. De hogy ezzel az istentelenek ne hízelegjenek maguknak, először is arról tesz bizonyságot, hogy ez a jótétemény csakis az újjászületettekre vonatkozik, akikben Isten Lelke él és hat. Tehát két dolgot fejt ki: mindazok, akik az Úr Krisztusba az ő Lelke által beoltattak, kívül vannak a kárhozat veszedelmén és kockázatán, bármennyi bűn terhe nehezedjék is még rájuk. Azután: mindazok, akik a testben maradnak s híjával vannak a Lélek által való megszentelődésnek, egyáltalán nem részesülnek ebben a nagy jótéteményben. Majd azután kifejti, mily nagy a mi bizodalmunk bizonyossága, minthogy Isten Lelke bizonyságtételével elűz minden kétségeskedést és rettegést. Ezen felül — mintegy megelőzve a felhozható ellenérveket — kimutatja, hogy az örökélet bizonyosságát nem háboríthatják és nem zavarhatják meg a jelenvaló nyomorúságok, melyeknek ebben a halandó életben alá vagyunk vetve; ellenkezőleg: az ilyen megpróbáltatások inkább üdvösségünket mozdítják elő; s ha ennek nagyszerűségével vetjük egybe az összes jelenlegi nyomorúságokat, akkor ezeket semmiknek fogjuk tekinteni. Ezt Krisztus példájával bizonyítja, Aki miként elsőszülött s Isten családjában a legfőbb helyet foglalja el, azonképen Ő a mintakép is, Akihez illik mindannyiunknak hozzá igazodni. Végül ezekhez a rendíthetetlenül bizonyos dolgokhoz a legfelségesebb dicsekedést fűzi hozzá, bátran kigúnyolván a Sátán hatalmát és mesterkedéseit.

Minthogy pedig igen sokan nyugtalankodtak annak láttán, hogy a zsidók, a szövetség elsőrenden való őrei és örökösei idegenkednek Krisztustól, mert t. i. ebből azt következtették, hogy vagy elvétetett a szövetség Ábrahám ivadékaitól, kik a szövetség beteljesedését megvetették, vagy pedig Krisztus nem a megígért Megváltó, mert különben Izráel népéről jobban gondoskodnék: a kilencedik rész elejétől ezzel a kérdéssel kezd szembenézni és leszámolni. Tehát előrebocsátván a népe iránt való szeretetéről szóló szavait, hogy ne tűnjék fel olyan színben, mintha bármit is

gyűlöletből mondana s egyben jóindulatúan elsősorolván azokat a kiváltságokat, melyekkel a zsidók ékeskedtek, kíméletesen áttér az ő vakságukból támadt botránkozás eltávolítására. Ábrahám fiainak kétféle fajtáját különbözteti meg — annak kimutatása végett, hogy akik test szerint tőle származnak, nem rendeltetnek már csirájukban valamennyien a szövetség kegyelmében való részesedésre. Ezzel szemben az idegenek, ha a hit által beoltódnak, Ábrahám fiainak is számítanak. S erre Jákóbot és Ézsaut hozza fel példának. Ennélfogva itt az Isten kiválasztásához utasít minket s ezért szükségképen úgy is kell vélekednünk, hogy itt ettől függ minden. S minthogy ez a kiválasztás egyedül Isten irgalmasságán alapul, hiába keresnők annak okát az ember érdemében. Ezzel szemben ott van az elvetés; bár ez kétségtelenül igazságos dolog, még sincs előbbvaló oka, mint az Isten akarata. A rész vége felé kimutatja, hogy a próféták jövendölései egyaránt bizonyságot tettek a pogányok elhívásáról s a zsidók elvetéséről.

A tizedik részben ismét a zsidók iránti szeretetének bizonyításából indul ki s kinyilvánítja, hogy romlásuknak oka a cselekedetekben való hiú bizakodásuk. S hogy ne hivatkozzanak a törvényre, azt az ellenérvet hozza fel, hogy a törvény is kézenfogva vezet minket a hit igazságára. Hozzáteszi, hogy ezt az igazságot Isten jósága egyaránt felajánlja az összes nemzeteknek, de csak azok ragadják meg, akiket az Úr különleges kegyelmével megvilágosított. Ami pedig azt illeti, hogy ezt a jótéteményt többen nyerték el a pogányok közül mint a zsidók közül, szerinte ezt is előre megmondta Mózes és Ésaiás, kik közül az egyik világosan jövendölt a pogányok elhívásáról, a másik pedig a zsidók megkeményedéséről.

De függőben maradt még az a kérdés, vajjon az Úr szövetsége alapján nincs-e különbség Ábrahám magva és más nemzetek között. Mikor ezt akarja megoldani, első sorban arra int bennünket, hogy az Úr munkáját ne a szemünk látása szerint ítéljük meg, mert hiszen a kiválasztottakat mi gyakran nem is ismerjük fel. Mint ahogy egykor Illyés is tévedett, amikor azt gondolta, hogy az istenfélők kivesztek az izráeliták közül, holott még hétezren voltak. Azután arra figyelmeztet: ne zavarjon meg minket a hitetlenek sokasága, kikről látjuk, hogy útálják az evangéliomot. Végül azt állítja, hogy Ábrahám test szerinti utódainál is megmaradt az Úr szövetsége, de csak azoknál, akiket az Úr szabad kiválasztással eleve elrendelt. Majd a pogányokhoz intézi szavait, hogy örökbefogadtatásuk miatt szerfölött el ne bizakodjanak s ne gúnyolják a zsidókat mint elvetetteket, mert semmiben sem állanak felettük, legfeljebb annyiban, hogy az Úr könyörült rajtuk; ennek viszont inkább az alázatosságra kellene indítania őket. Sőt ez a könyörület az Ábrahám magvától sem fordult el, mert végtére a pogányok hite versengésre ingerli majd a zsidókat, hogy így ismét egybegyüjtse az ő egész Izráelét.

A következő három rész tele van különféle intelmekkel és buzdításokkal. A tizenkettedik általános szabályokat ad a keresztyén életre. A tizenharmadik jórészt a hatóságok jogának bizonyításával foglalkozik.

Ebből kétségtelenül arra következtethetünk, hogy volt néhány nyugtalankodó ember, akiknek vélekedése szerint a keresztyén szabadság csakis az állami hatalom (civilis potestas) lebontásával állhat fenn. Pál azonban, hogy úgy ne tűnjék fel, mintha a szeretet kötelességein kívül valami egyéb parancsolattal is terhelni akarná az egyházat, kimutatja, hogy a szeretet ezt az engedelmességet is magában foglalja. Ezután hozzáfűzi az élet rendjére vonatkozó s még fel nem sorolt szabályokat. A következő (14.) részben buzdításba kezd, ami különösképen szükséges volt abban a korban. Mert voltak, akik olyan makacs babonasággal ragaszkodtak a mózesi szertartásokhoz és rendszabályokhoz, hogy ezeknek elhanyagolását nem bírták elviselni a legsúlyosabb megbotránkozás nélkül. Akik meg belegyőződtek e rendszabályok eltörlésébe, azok — a babonaság kiirtása végett — készakarva fitogtatták azok megvetését. Mindkét részről a mértéktelen túlzás hibájába estek. A babonásak ugyanis kárhoztatták a többieket mint az isteni törvény megvetőit; ezek viszont kíméletlenül gúnyolták amazok együgyűségét. Az apostol tehát mindkét félre megfelelő korlátokat alkalmaz, amikor ezeket a kevélységtől és gúnyolódástól, amazokat pedig a szerfölötti zordonságtól óvja. Egyúttal a keresztyén szabadság legjobb szabályát is előadja, midőn azt kívánja, hogy szabadságunk maradjon meg a szeretet és építés határai között; és igen jó tanáccsal szolgál a gyöngéknek, amikor megtiltja nekik, hogy lelkiismeretük tiltakozása ellenére vakmerően bármire is vállalkozzanak.

A tizenötödik részt egy egyetemes érvényű tétel megismétlésével kezdi, ami úgyszólván az egész fejtegetés záradékául szolgál, hogy t. i. az erősebbek fordítsák erejüket a gyöngék megszilárdítására. Minthogy azonban a mózesi szertartásokból kifolyólag állandó meghasonlás volt a zsidók és a pogányok között, a büszkélkedés okának eltávolításával igazít el köztük minden viszályt. Ugyanis azt mondja, hogy mindkettőjük üdvössége egyedül Isten könyörületességén alapszik; erre támaszkodva le kell tenniök minden fennhéjázásról s ezáltal az egy örökség reménységében kapcsolódván össze, kölcsönösen szeretniök kell egymást. Végül át akarván térni apostolságának magasztalására, ami nem csekély tekintélyt szerzett tanításának, alkalmat vesz magának a vakmerőségtől való mentegetődzésre és a bocsánatkérésre azért, hogy oly merészen vállalkozott köztük a tanító szerepére. Ezenkívül némi reményt ad arra, hogy elmegy hozzájuk, amire nézve már a levele elején említette, hogy eddig hiába kívánkozott rá és hasztalanul próbálkozott vele; most pedig az okot is hozzáteszi, hogy jelenleg mi gátolja ebben, t. i. az, hogy a macedóniai és az achájai egyházak reá bízták annak az alamizsnának Jeruzsálembe szállítását, melyet az ottani hívők ínségének enyhítésére gyüjtöttek. Az utolsó részt szinte teljes egészében az üdvözlések töltik ki, — eltekintve attól, hogy néhány figyelemre méltó utasítás közbeszövése után gyönyörű imával végződik.

I. RÉSZ

1. Pál, Jézus Krisztusnak szolgája, elhívott apostol, elválasztva Isten evangyéliomának hirdetésére, 2. melyet eleve megígért az ő prófétái által a szentírásokban, 3. az ő Fia felől, aki Dávid magvából lett test szerint, 4. aki megbizonyíttatott hatalmasan Isten Fiának a szentség Lelke szerint, a halálból való feltámadás által, a mi Urunk Jézus Krisztus felől, 5. aki által vettük a kegyelmet és az apostolságot a hitben való engedelmességnek okáért, minden pogányok között, az ő nevéért; 6. kik között vagytok ti is, Jézus Krisztusnak hivatalosai: 7. mindeneknek, akik Rómában vagytok, Isten szerelmeseinek, hivatalos szenteknek: Kegyelem néktek és békesség Istentől, a mi Atyánktól és az Úr Jézus Krisztustól.

1. Pál. A Pál névről teljesen hallgatnék, mert nem olyan fontos dolog, hogy hużamosan kellene vele foglalkozni és nem is lehet semmi olyat felhozni, amit más magyarázók már sokszor el ne mondtak volna; de ha szabad egyeseknek könnyű munkával is felvilágosítást adnom anélkül, hogy másokat különösen untatnék, akkor pár szóval érinteni fogom ezt a kérdést. Akik azt gondolják, hogy az apostol győzelmi emlékjelként vette fel ezt a nevet Sergius Paulus proconsulnak Krisztushoz való térítése alkalmából, azokat maga Lukács (Csel. 13, 7. 9) cáfolja meg, aki kimutatja, hogy már azelőtt is így hívták. Szerintem az sem valószínű, hogy a Krisztushoz való térése óta adták neki ezt a nevet. S azt gondolom, Augustinus csak azért vélekedett így, hogy megragadja az alkalmat az elmés bölcselkedésre, midőn azt fejtegeti, hogy a gőgös Saulból Krisztusnak igen kicsi tanítványa lett. (Paulus t. i. latinul kicsinyt jelent.) Valószínűbb Origenes nézete, aki szerint kétnevű volt. Mert úgy látszik, közel jár az igazsághoz, hogy a Saul nevet mint nemzetség-nevet a szülei adták neki a vallása és nemzetsége jelölésére; ezenkívül másik nevet is adtak neki: a Pált, mely a római polgárjogot bizonyítja; ugyanis sem ezt az akkor nagyrabecsült kitüntetést nem akarták elhomályosítani, de viszont nem is értékelték ezt annyira, hogy eltörölje az izráelita származás jegyét. A Pál nevet pedig leveleiben talán azért használta gyakrabban az apostol, mert ez azoknál a gyülekezeteknél, amelyeknek írt, ismertebb és használatosabb, a római birodalomban kedveltebb, az ő rokonságában azonban kevésbbé ismeretes volt. Ugyanis ügyelnie kellett arra, hogy kerülje a fölösleges gyanút s azt a gyűlöletet, mellyel akkor a zsidó név iránt a rómaiak és a tartománybeliek viseltettek; és arra is, hogy tartózkodjék övéi dühének lángralobbantásától és vigyázzon magára.

Jézus Krisztusnak szolgája, stb. Ezekkel a címekkel azért ékesíti fel magát, hogy tekintélyt szerezzen tanításának. S ezt kétféleképen teszi: először, mikor az apostolságra való elhivatását bizonyítja, azután mikor azt mutatja ki, hogy ez nem idegen a római gyülekezettől. Fontosnak látta ugyanis mind a kettőt, hogy t. i. őt Isten elhívása alapján tartsák apostolnak, és azt is tudják róla, hogy küldetése a római gyülekezetnek is szól. Tehát Krisztus szolgájának és az apostoli tisztre elhívottnak nevezi magát s ezzel jelzi, hogy nem vaktában vállalkozott erre. Ezt követőleg rögtön azt is megmondja, hogy ő *elválasztott*, még jobban meg akarván ezzel erősíteni, hogy ő nem akárki, hanem az Úr kiváló apostola. S ebben az értelemben is előbb az általánosról tér át a különlegesre, mert hiszen az apostolság a szolgálat egyik neme. Mert mindenkit, aki a tanítás tisztét viseli, a Krisztus szolgái közé számítanak: az apostolok azonban a tisztség lépcsőjén messze kiemelkednek az összes többiek fölött. A kiválasztás pedig, melyről ezután tesz említést, egyúttal az apostolság célját és hasznát is kifejezésre juttatja. Mert röviden meg akarta mondani, miért hivatott el erre a tisztre. Hogy tehát Krisztus szolgájának jelenti ki magát, ez közös vonása az összes tanítókkal. Az apostoli cím megkövetelésével mások elé helyezi magát; de mivel semmi tekintélyt sem érdemel, aki maga tukmálja rá magát másokra, arra figyelmeztet, hogy őt az Isten rendelte erre. A mondat elejének értelme tehát ez lesz: Pál Krisztusnak a szolgája s nem is akármilyen, hanem apostol, mégpedig Isten elhívása és nem meggondolatlan vállalkozás folytán. Ezt követőleg még világosabban kifejti apostoli tisztét mondván, hogy az evangéliom hirdetésére rendeltetett. Mert nem értek egyet azokkal sem, akik azt az elhívást, amelyről itt Pál beszél, az Isten örök kiválasztására vonatkoztatják; ezek az elkülönítésre gondolnak, mégpedig vagy arra az anya méhétől való elkülönítésre, melyről a Galatákhoz írt levélben (1, 15) tesz említést, vagy amellyel Lukács (Csel. 13, 2) szerint a pogányok számára jelöltetett ki. Mert egyszerűen azzal dicsekszik, hogy megbizatása Istentől ered s ezért ne gondolja róla senki, hogy egyéni vakmerőségből vállalta ezt a tisztséget. Figyeljünk itt arra, hogy nem mindenki alkalmas az Ige szolgálatára, mert ehhez különleges elhivatás kívántatik meg. Sőt azoknak, akik önmaguk előtt a legalkalmasabbaknak látszanak, óvakodniok kell, hogy hivatás nélkül ne tolakodjanak oda. Hogy azután milyen az apostolok s milyen a püspökök hivatása, azt másutt látjuk majd. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy az apostol feladata az evangéliom hirdetése. Kiviláglik ebből, mily nevetségesek azok a néma ebek, akik — bár csak a püspöksüveg, a görbevégű bot és más efféle külsőségek teszik őket feltűnőkké — mégis azzal kérkednek, hogy ők az apostolok utódai. A *szolga* (servus) elnevezés semmi mást nem jelent, mint szolgálattévőt (minister), merthiszen a hivatalbeli kötelességteljesítésre vonatkozik. Ezt azért mondom, hogy vége legyen azok ábrándozásának, kik a szolga szóval kapcsolatban ok nélkül bölcselkednek, mikor azt gondolják, hogy itt a Mózes szolgálata és Krisztus szolgálata közötti ellentétről van szó.

2. *Melyet eleve megígért, stb.* Mivel sokat levon a tanítás tekintélyéből az, ha újdonság gyanuját kelti fel, Pál az evangéliom hitelét régiségével erősíti, mintha azt mondaná, hogy Krisztus nem hirtelen szállt le a földre s nem valami újfajta és előbb még soha nem hallott tanítást hozott magával, mert ő maga, evangéliomával együtt a világ kezdete óta megigértetett és mindig is várták. Mivel azonban a régi kor sokszor mesék homályába vész, minden gyanu eloszlatására tanukat is állít, mégpedig kitűnő és hiteles tanukat, nevezetesen az Isten prófétáit. Harmadsorban hozzáteszi, hogy ezek tanubizonyságai annak rendje s módja szerint fel vannak jegyezve: t. i. a szentírásokban. — Ebből a versből következtethetünk arra, hogy mi az evangéliom; mert azt mondja, hogy ezt Isten a próféták által még nem tette közzé, hanem csak megígérte. Ha tehát a próféták csak ígérték az evangéliomot, ebből az következik, hogy az csak a testben megjelent Úrban lett nyilvánvalóvá. Tehát csalódnak, akik összezavarják az ígéreteket az evangéliommal, minthogy az evangéliom tulajdonképen a nyilvánvalóvá lett Krisztus ünnepélyes kihirdetése, akiben épen az ígéretek mutatkoznak meg és teljesednek be.

3. *Az ő Fia felől, stb.* Nevezetes hely ez, mert arra tanít minket, hogy az egész evangéliom Krisztusban foglaltatik, úgyhogy aki csak egy lépést is eltávolodik Krisztustól, az az evangéliomtól távolodik el. Ugyanis mivel Ő az Atya élő és tiszta képmása, nem csoda, ha az Írás úgy állítja Őt elénk, hogy egész hitünkkel egyedül Őhozzá kell igazodnunk és Ő reá kell támaszkodnunk. Ez tehát úgyszólván az evangéliom rövid jellemzése, amivel Pál azt is megjelöli, hogy mi annak leglényegesebb tartalma. — A lentebb következő szavakat: „a mi Urunk Jézus Krisztus felől", folytatólagosan ugyanabban az esetben álló kifejezésnek fordítottam, mert ezt az összefüggést megfelelőbbnek találtam. — S ebből meg kell állapítanunk, hogy aki kellő előmenetelt tett Krisztus megismerésében, elérte mindazt, ami az evangéliomból megtanulható. Ezzel szemben, akik Krisztuson kívül akarnak okosak lenni, nemcsak esztelenkednek, hanem teljességgel őrjöngenek.

Aki lett, stb. Két dolgot kell keresnünk Krisztusban, hogy az üdvösséget benne megtaláljuk, t. i. az istenséget és az emberséget. Istensége magában foglalja a hatalmat, az igazságot és az életet, melyeket embersége révén közöl velünk. Ezért az apostol az evangéliom lényegeként kifejezetten meg is nevezi mindkettőt: hogy Krisztus testben lett nyilvánvalóvá, és ebben Isten Fiának nyilvánította magát, — mint János is ama szavai után, hogy az Ige testté lett, hozzáteszi, hogy dicsősége mint Isten egyszülött Fiának dicsősége épen a testben vált láthatóvá (Ján. 1, 14). Az sem fölösleges, hogy különösképen feljegyzi Krisztusnak Dávidtól, mint ősapától való származását és eredetét, mert ezzel a kifejezéssel az ígéretre emlékeztet minket, hogy ne legyen kétségünk a felől, hogy Ő az, akiről egykor az ígéret szólt. Annyira közismert volt a Dávidnak tett ígéret, hogy biztos tudomásunk szerint a zsidók közt általánosan bevett szokássá vált az, hogy a megváltót Dávid fiának nevezzék. Az tehát, hogy Krisztus Dávidtól eredt,

a mi hitünk bizonyosságát szolgálja. Hozzáteszi: *test szerint*, mégpedig azért, hogy megértsük: Őneki a testnél magasabbrendű valami is volt a birtokában, amit az égből hozott magával, és nem Dávidtól örökölt, t. i. istenségének dicsősége, amiről közvetlenül ez után (a negyedik versben) fog szólni. Egyébként ezekkel a szavakkal Pál nemcsak valóságos testi lényeget tulajdonít Krisztusnak, hanem világosan meg is különbözteti benne az emberi természetet az istenitől, s így megcáfolja Servet istentelen eszelősködését, aki úgy képzelte, hogy Krisztus teste három teremtetlen elemből tevődik össze.

4. *Aki Isten Fiának bizonyult.* Vagy ha így jobban tetszik: rendeltetett, mintha azt mondaná, hogy a feltámadás ereje úgyszólván az a határozat vagy tanácsvégzés, amellyel Isten Fiának nyilváníttatott, amint a 2. Zsoltár 7. versében olvasható: Én ma nemzettelek téged. Ez a nemzés ugyanis az ismeretessé tételre vonatkozik. Egyébként bár itt egyesek Krisztus istenségének három különböző bizonyítékát állapítják meg, midőn a „hatalmasan" (*„en dünamei"*) kifejezéssel kapcsolatban először a csodákra, azután a Lélek bizonyságtételére s végül a halottak feltámadására gondolnak: én ezt a hármat inkább egybefoglalom és egyre vonatkoztatom a következőképen: Krisztus Isten Fiának bizonyult, amennyiben valóban és nyilvánvalóan mennyei hatalmat fejtett ki, éspedig a Lélek hatalmát, midőn a halottak közül feltámadt; azonban ezt a hatalmat csak akkor értjük meg, amikor ugyanaz a Lélek a szívünkben megpecsételi. Ezt a magyarázatot egészen jól támogatja az apostol mondása; mert azt mondja: „megbizonyíttatott hatalmasan" (vagyis kinyilváníttatott hatalomban), minthogy t. i. az a hatalom tündöklött vissza benne, amely Istennek sajátja és amely kétségtelenül bizonyította, hogy Ő Isten. Ez a hatalom pedig ugyancsak megmutatkozott feltámadásában; amint ugyanez az apostol egy másik helyen, ahol elismerte, hogy a halálban a test erőtelensége nyilvánult meg, a feltámadásban a Lélek erejét magasztalja (II. Kor. 13, 4). Mi azonban nem ismerjük ezt a dicsőséget mindaddig, míg azt szívünkben ugyanaz a Lélek meg nem pecsételi. Pál a Léleknek azzal a csodálatos ható-erejével, melyet Krisztus a halálból való feltámadása által mutatott meg, valóban egybekapcsolja itt ezt a bizonyságot is. Ez abból is kitűnik, hogy kifejezetten a megszentelődés vagy *a szentség Lelkének* nevezi, mintha azt mondaná, hogy a Lélek, amennyiben megszentel, erejének azt a bizonyságát erősíti meg és érvényesíti, amelyet egyszer (Krisztus feltámadásában) kimutatott. Ugyanis a Szentírás Isten Lelkét gyakran szokta épen a szóbanforgó tárgynak megfelelő jelzőkkel illetni. Így az Úr az igazság Lelkének nevezi annál a hatásánál fogva, amelyről ott beszél (v. ö. Ján. 14, 17). Egyébként azért mondjuk, hogy isteni hatalom ragyogott fel a Krisztus feltámadásában, mert a saját erejéből támadt fel, amint hivatkozott is erre néhányszor: rontsátok le a templomot és három nap alatt felépítem azt (János 2, 19). Senki sem veszi el tőlem az én életemet (Ján. 10, 18) stb. Mert a halál felett (melynek a test erőtlensége folytán engedett) nem más-

valakitől kunyorált segítséggel, hanem saját Lelkének mennyei működése által győzedelmeskedett.

5. *Aki által vettük, stb.* Befejezvén az evangéliom lényegének meghatározását (melyet szolgálatának ajánlása végett szőtt közbe), most visszatér a maga elhivatásának hangsúlyozására. Mert ennek a rómabeliek előtt való bebizonyítása nagyon is szükséges volt. Hogy pedig a kegyelmet és az apostolságot külön említi, ez olyan kifejezési forma, amit felcserélésnek (görögül hypallagé-nak) neveznek, mintha azt mondaná: ingyen kegyelemből való apostolság, vagy az apostolság kegyelmi ajándéka. Ezzel jelzi, hogy az ő ily nagy tisztségre való kiválasztása teljességgel az Isten jóvoltának s nem pedig az ő érdemének tulajdonítandó. Mert bár az apostoli tiszt a világ szemében semmi egyebet sem jelent, mint veszedelmeket, fáradozásokat, gyűlöletet és gyalázatot, mindemellett Isten előtt és az ő szentjei előtt nem közönséges és nem is csekély a méltósága. Méltán áll tehát a kegyelem helyett. Ha valaki inkább így akarná mondani: azt a kegyelmet kaptam, hogy apostol legyek, — ennek ugyanaz az értelme. Ezt a kifejezést: *az Ő nevéért,* Ambrosius úgy magyarázza, hogy Pál Krisztus helyett rendeltetett az evangéliom hirdetésére e szerint a mondás szerint: Krisztusért járunk követségben (II. Kor. 5, 20). De helyesebbnek látszik azok vélekedése, akik a nevet az ismeret helyett veszik; mert azért hirdettetik az evangéliom, hogy higyjünk az Isten Fiának nevében. S Pál maga is Krisztus választott edénye, hogy az Ő nevét hordozza a pogányok között (Csel. 9, 15). Tehát ez a kifejezés: „az Ő nevéért" annyit jelent, mintha azt mondta volna: hogy nyilvánvalóvá legyen, milyen a Krisztus.

A hitben való engedelmességnek okáért, stb. Azaz, parancsot kaptunk: vigyük el az evangéliomot minden néphez, hogy a hit által engedelmeskedjenek annak. Midőn így hivatása céljára rámutat, a rómabelieket viszont kötelességükre figyelmezteti, mintha azt mondaná: Az én feladatom az, hogy teljesítsem a rámbízott tisztet, az Ige hirdetését; a ti kötelességetek pedig az, hogy teljes engedelmességgel higyjetek az Igének, ha csak eredménytelenné nem akarjátok tenni azt a hivatást, melyet az Úr reám ruházott. Ebből következtetjük, hogy Isten uralmának konokul ellene szegülnek s annak egész rendjét felforgatják, akik tiszteletlenül és megvetőleg utasítják el az evangéliom hirdetését, melynek az a célja, hogy minket az Isten iránti engedelmességre szorítson. Itt is figyelemmel kell lennünk a hit természetére, amit Pál azért jelöl az engedelmesség szóval, mert az Úr az evangéliom által hív minket, mi pedig hit által felelünk hívására. Ezzel szemben az Isten ellen való minden makacsságnak a hitetlenség a forrása. — Inkább így fordítottam: a hitben való engedelmességre s nem pedig: a hit iránti engedelmességre, mert ez utóbbiról legfeljebb csak átvitt értelemben és képletesen beszélhetünk; bár egyszer előfordul ez a kifejezés a Cselekedetek könyvében (6, 7). Mert tulajdonképen a hit által engedelmeskedünk az evangéliomnak.

Minden pogányok között, kik között, stb. Nem lett volna elegendő, hogy Pál kijelölt apostol, ha szolgálata nem irányult volna tanítványokra.

Ezért teszi hozzá, hogy az ő apostolsága kiterjed az összes pogányokra. Később nyíltabban is a rómabeliek apostolának nevezi magát, amikor azt mondja, hogy őket is odasorolja azok közé a pogányok közé, akiknek szolgájává rendeltetett. Egyébként az apostoloknak közös megbizatásuk az, hogy az evangéliomot az egész világon prédikálják s ezért nem is állíttatnak meghatározott gyülekezetek élére, mint a pásztorok és a püspökök. Pál azonban apostoli működésének általános munkaköre mellett különleges joggal rendeltetett arra a szolgálatra, hogy a pogányok közt hirdesse az evangéliomot. Az sem áll ezzel ellentétben, hogy tilos volt átmennie Macedónián és Mysiában hirdetnie az igét (v. ö. Csel. 16, 6—8); ez ugyanis nem azért történt, mintha számára megszabott határok lettek volna kijelölve, hanem mert neki akkor máshová kellett sietnie, ott pedig még nem volt érett a termés.

6. *Jézus Krisztusnak hivatalosai.* Ezzel a közelebbi okot is megjelöli, mert t. i. az Úr már nyilvánvalóvá tette bennük azt az ismertető jelet, amellyel kinyilatkoztatta, hogy elhívta őket az evangéliom közösségébe. Ebből következett, hogy ha azt akarták, hogy elhívatásuk fennálljon, nem utasíthatták vissza Pál szolgálatát, akit az Úr ugyanazzal a kiválasztásával fogadott fel. Tehát ezeket a szavakat: „Jézus Krisztusnak hivatalosai" felvilágosításként értelmezem, mintha ez a szó állna előtte: tudniillik. („Kik között vagytok ti is, tudniillik mint Jézus Krisztusnak hivatalosai.") Ez pedig azt jelenti, hogy elhivatásuk folytán ők Krisztus részesei. Mert a mennyei Atya Krisztusban választja fiaivá azokat, akik az örökélet örökösei lesznek; s akiket kiválasztott, azokat ugyancsak Krisztusnak mint pásztornak őrizetére és hűségére bízza.

7. *Mindeneknek, akik Rómában vagytok.* Szép sorban kimutatja, hogy mi bennünk a dicséretre méltó. Először az, hogy az Úr minket jóvoltából kegyelmébe és szeretetébe fogadott. Azután, hogy elhívott. Harmadszor, hogy a szentségre hívott el. De ennek a dicséretnek csak akkor van helye, ha elhivatásunkat nem hanyagoljuk el. Itt valóban igen gazdag tanítást kapunk; de én ezt csak röviden érintem s kinek-kinek a további elmélkedésére bízom. Az biztos, hogy Pál semmiképen sem minekünk tulajdonítja üdvösségünk dicséretét, hanem azt teljesen Isten ingyenes és irántunk való atyai szeretetének forrásából származtatja. Mert azt veszi alapul és abból indul ki, hogy Isten szeret minket. De mi oka lehet Istennek a szeretetre, ha nem az ő merő jósága? Ettől függ az elhívás is, mellyel örökbefogadását azokban, akiket előbb igyen kegyelemből kiválasztott, a maga idején megpecsételi. Egyébként ebből is következtetünk arra, hogy csakis azok csatlakoznak szabályszerűen a hívőkhöz, akik bizton hiszik, hogy az Úr jóakarattal van irántuk, érdemetlen és nyomorult bűnösök iránt s akik az ő jóságától felindíttatva a szentségre vágyakoznak. „Mert nem tisztátalanságra, hanem szentségre hívott el minket az Isten." (I. Thess. 4, 7.) — Minthogy a harmadik személyben is vehető görög szavakat („akik Rómában vannak") második személyben is lehet fordítani („akik Rómában vagytok"), úgy láttam, nincs ok a személy megváltoztatására.

Kegyelem néktek és békesség. Semmi sem lehet kívánatosabb számunkra, mint az, hogy Isten jóindulattal legyen irántunk; ezt jelöli a *kegyelem.* Azután, hogy Tőle eredjen a siker és előmenetel minden dolgunkban; ezt jelzi ez a szó: *békesség.* Mert látszólag bármennyire mosolyogjon is ránk minden, ha Isten haragja nehezedik ránk, akkor még az áldás is átokká válik. Tehát boldogságunknak egyetlen alapja az Isten jóakarata; s ennek a következménye, hogy valóban és állandóan kívánatos állapotnak örvendezünk ugyanannyira, hogy még a balsors is javunkra, vagyis üdvösségünk előmozdítására szolgál. Abból azután, hogy az apostol a békességet az Úrtól kéri, megérthetjük, hogy bármi jó jut is nekünk osztályrészül, az mind Isten jóvoltának a gyümölcse. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy Pál ezeket a javakat egyúttal az Úr Jézustól kéri. Mert méltán adja meg Neki ezt a tisztességet, hiszen az Úr Jézus az irántunk való atyai jóságnak nemcsak segédje és sáfára, hanem mindent vele együtt közösen hajt végre. De tulajdonképen arra akart itt rámutatni az apostol, hogy Isten minden jótéteménye Krisztus által jut el hozzánk. — Vannak akik a békességen inkább a lelkiismeret nyugalmát értik. Ez a jelentés, nem tagadom, olykor megfelelő; de mivel bizonyos, hogy az apostol itt minden jónak az összeségét akarta egy szóba foglalni, sokkal találóbb az előbbi magyarázat, amely Bucertől való. Tehát minden jót és boldogságot akarván kívánni az istenfélőknek, mint fentebb is, magához a forráshoz, tudniillik az Isten kegyelméhez fordul. Mert egyedül Isten kegyelme hozza nekünk nemcsak az örök boldogságot, hanem ebben az életben is ez az oka minden jónak.

8. Először hálát adok az én Istenemnek a Jézus Krisztus által mindnyájatokért, hogy a ti hiteteknek az egész világon hire van; 9. mert bizonyságom nékem az Isten, kinek lelkem szerint szolgálok az ő Fiának evangyéliomában, hogy szűntelen emlékezem felőletek, 10. imádkozásaimban mindenkor könyörögvén, vajha egyszer már jó szerencsés út adódnék nékem Istennek akaratából, hogy hozzátok mehessek; 11. mert kívánlak titeket látni, hogy valami lelki ajándékot közölhessek veletek a ti megerősítésetekre, 12. azaz, hogy együtt felbuzduljunk tinálatok egymás hite által, a tiétek meg az enyém által.

8. *Először.* Itt igen célszerű bevezetésbe kezd az apostol, amennyiben mind a maga, mind a rómabeliek helyzetéből vett érvekkel alkalmatosan előkészíti őket arra, hogy tanulékonyak legyenek. Az ő helyzetükből vett érv az, hogy hitük hírére hivatkozik. Mert ezzel jelzi azt, hogy a gyülekezetekben elterjedt jó hirük is kötelezettségeket ró rájuk, úgyhogy nem utasíthatják el az Úr apostolát a nélkül, hogy meg ne hazudtolnák azt a jó véleményt, amelyet mindenki táplál felőlük; ez embertelenség s úgyszólván a hitszegéssel határos dolog volna. Tehát amiképen ezt a bizonyságot méltán hozhatta fel az apostol, hogy így biztosítékot nyervén a rómabeliek engedelmessége felől, tiszte szerint tanítani és oktatni kezdje őket, — úgy viszont azt meg a rómabeliek kötelességének tartotta, hogy ne vessék meg

az ő tekintélyét. Ami a maga személyét illeti: őszinte szeretetének megbizonyításával ösztönzi őket a tanulékonyságra. Már pedig a tanácsadó épen azzal szerezheti meg a legeredményesebben a bizalmat maga iránt, ha biztosítja a maga számára azt a meggyőződést, hogy lelkéből vonzódik hozzánk és javunkat keresi. Először is az a figyelemre méltó, hogy bár dicséri hitüket, érette mégis Istennek ad hálát. S ezzel arra tanít minket, hogy a hit Isten ajándéka. Mert ha a hálaadás a jótétemény elismerése, akkor a hitnek Istentől való eredetét vallja meg, aki Istennek ad hálát érette. Mivel pedig azt látjuk, hogy az apostol a mások javán való örvendezésének kinyilvánítását mindig hálaadással kezdi, tudjuk meg, ezzel arra figyelmeztet minket, hogy összes javaink mind Isten jótéteményei. Sőt üdvös volna hozzá is szoknunk az ilyen szólásformákhoz, mert ezek által mi magunk is mindig erősebben felbuzdulunk arra, hogy Istent minden jó adományozójának ismerjük meg s egyúttal másokat is ugyanerre a meggondolásra serkentünk. Ha illő dolog erre ügyelni a legkisebb áldásoknál is, akkor még sokkal illőbb a hittel kapcsolatban, ami Istennek nagy és nem mindenkivel közölt kegyelmi ajándéka. Azonkívül példa áll itt előttünk arra, hogy miként kell Krisztus által hálát adnunk az apostoli utasítás szerint (Zsid. 13, 15), aminthogy Krisztus nevében kérünk és nyerünk is irgalmat az Atyától. Végül: Istent *az ő Istenének* nevezi. Különleges kiváltságuk ez a hívőknek, s Isten egyedül csak nekik adja meg ezt a kitüntetést. Mert ezzel vele jár az a kölcsönös kapcsolat, amely ebben az ígéretben jut kifejezésre: én nékük Istenükké leszek, ők pedig az én népemmé lesznek. (v. ö. Jer. 30, 22.) Bár én itt ezt a kifejezést: „az én Istenem" inkább csak a Pál által viselt tisztségre kívánom vonatkoztatni, hogy annak az engedelmességnek legyen a bizonysága, amelyet az Úr iránt tanusít az evangéliom hirdetésében. Így Ezékiás Istent az Ésaiás Istenének nevezi, mikor azt akarja tanusítani, hogy ő igaz és hűséges próféta (Ésa. 37, 4). Ugyanígy nevezik Istent a Dániel Istenének (Dán. 6, 20) kiváltképen azért, mert Dániel az Ő tiszta imádását védte.

Az egész világon. A rómabeliek hitének értékelésénél az istenfélő emberek részéről jövő dicséretet Pál úgy tekintette, mint az egész világét. Mert e felől sem igaz, sem elfogadható bizonyságot nem tehettek a hitetlenek, akiknek a szemében a hit inkább átkos dolog volt. Tehát azt, hogy a rómabeliek hitének az egész világon hire van, úgy értjük, hogy az összes hívők körében, akik arról helyesen vélekedhettek és nyilatkozhattak. Hogy az istentelenek még Rómában sem vették észre ezt a kicsiny és alacsony származású embercsoportot, az semmit sem számított; mert az ő ítéletüket Pál semmibe sem vette.

9. *Mert bizonyságom nékem az Isten.* Szeretetét tényleges hatásaiból mutatja ki. Mert ha nem szerette volna nagyon őket, akkor jólétüket és üdvösségüket nem ajánlotta volna oly gondosan az Úrnak, főként pedig nem ohajtotta volna oly forrón azt a maga munkájával előmozdítani. Tehát ez a gondosság és ez az óhajtás biztos jelei a szeretetének, mert ha nem ebből erednének, akkor egyáltalán nem is volnának. Mivel azonban tudta,

hogy az ő prédikálása iránt való bizalom megerősítésére hasznos lesz, ha a rómabeliek jól meggyőződnek őszinteségéről: esküt is fűz hozzá, ami szükségszerű segédeszköz, valahányszor bizonytalanság ingatná meg az olyan beszédet, amelyiknek erősnek és kétségbevonhatatlannak kellene lennie. Mert ha az eskü nem más, mint az Isten tanúul hívása beszédünk megerősítésére, akkor csak a legostobább módon tagadhatja bárki is, hogy az apostol itt valóban esküt tett. Azonban mégsem hágta át Krisztus tilalmát. Ebből nyilvánvaló, Krisztusnak nem az volt a szándéka (mint a babonáskodó anabaptisták álmodják), hogy az esküvést teljesen eltörölje, hanem inkább a törvény igazi betartására akarta azt korlátozni. A törvény pedig az eskű megengedésével csak a hamis esküt, az esküszegést és a fölösleges esküdözést kárhoztatja. Ha tehát szabályszerűen akarunk esküdni, akkor kövessük az esküvésben azt a mértékletességet és lelkiismeretességet, melyet az apostoloknál látunk. Egyébként, hogy ezt a páli esküformát is megértsük, jegyezzük meg: Istent úgy hívjuk tanúul, hogy egyben bosszúállását is kihívjuk önmagunk ellen, ha hazudunk. Ezt Pál egy másik helyen a következő szavakkal fejezi ki: Én pedig az Istent hívom bizonyságul az én lelkemre (II. Kor. 1, 23).

Kinek lelkem szerint szolgálok. Minthogy a gonosz emberek, kik Istenből gúnyt űznek, az Ő nevére ép oly gondatlanul, mint amilyen vakmerően szoktak hivatkozni, Pál itt a maga istenfélelmét hangsúlyozza, hogy bizalmat keltsen maga iránt. Mert akikben uralkodik az Isten félelme és tisztelete, azok borzadnak a hamis esküvéstől. Továbbá *lelkét* a külső látszattal állítja szembe. Ugyanis minthogy sokan hazugul fitogtatják magukat az Isten tisztelőiként s csak látszólag mutatkoznak ilyeneknek, bizonyságot tesz arról, hogy ő lelke szerint szolgálja az Urat. Talán gondolt itt a régi szertartásokra is, mert a zsidók egyedül ezek szerint értékelték Isten tisztelését. Jelzi tehát, hogy bár ezeket nem gyakorolja, mindamellett őszinte tisztelője Istennek, amint a Filippibeliekhez írt levélben (3, 3) mondja: Mi vagyunk az igazi körülmetélkedés, akik lélekben szolgálunk az Istennek és nem a testben bizakodunk. Azzal dicsekedik tehát, hogy ő lelke őszinte kegyességével tiszteli Istent, s ez az igaz vallás és a törvényes istentisztelet. Arra pedig (mint föntebb mondottam) az eskü nagyobb bizonyossága érdekében volt szükség, hogy Pál bizonyságot tegyen istenfélelme őszinteségéről. Az istenteleneknek ugyanis játék a hamis eskü, amitől az istenfélők száz halálnál is jobban borzadnak. Mert lehetetlen, hogy ahol komoly az istenfélelem, ott ne legyen ugyanilyen nevének a tisztelete is. Tehát ez épen olyan, mintha azt mondaná Pál, hogy ő tudja, milyen nagy dolog az eskü szentsége és az istenfélelem s ezért ő nem vaktában hívja tanúul Istent, mint ahogyan az istentelen emberek szokták. S így példájával arra tanít, hogy valahányszor esküszünk, ehhez hasonlóan bizonyságot kell tennünk a bennünk lévő istenfélelemről, hogy így Isten nevének, melyet szavainkba beleszövünk, meg legyen a súlya. — Azután egy jelre hivatkozik annak bizonyítása végett, hogy ő nem színből tiszteli Istent, hanem a szolgálatával. Mert az ő apostoli szolgálata a legfényesebb bizonyság volt a mellett, hogy ő valóban Isten dicsőségének hódoló ember, aki nem habo-

zik önmaga megtagadásával vállalni a gyalázat, a szegénység, a halál és a gyűlölet minden terhét az Isten országának felmagasztalásáért. Némelyek úgy magyarázzák ezt a részletet, mintha Pál azt a tiszteletet, amellyel saját szavai szerint az Istent szolgálja, azért akarná dicsérni, mert az megfelel az evangéliom parancsolatának. Az bizonyos, hogy az evangéliom Isten lélekben való tisztelését kívánja tőlünk. De sokkal találóbb az előbbi magyarázat, hogy t. i. Pál a maga engedelmes szolgálatát az evangéliom hirdetésében szenteli Istennek. E közben azonban megkülönbözteti magát a képmutatóktól, akiknek más a szándékuk s nem az, hogy Istennek szolgáljanak; mert legtöbbjüket a nagyravágyás vagy más efféle ösztökéli. S nagyon is messze vannak attól, hogy mindnyájan lélek szerint és hűségesen töltsék be tisztüket. A lényeg az, hogy Pál becsületesen forgolódik a tanítás szolgálatában; ennek folytán azt, amit a maga istenfélelméről mondott, a szóbanforgó tárgyhoz szabja. — De ebből hasznos tanulságot is meríthetünk, aminek nagy bátorságot kell öntenie az evangéliom szolgáiba, mikor azt hallják, hogy ők Isten előtt kedves és drága szolgálatot teljesítenek az evangéliom hirdetésével. Mert mi is tarthatná vissza őket, amikor tudják, hogy munkájuk Isten tetszésével és helyeslésével találkozik, úgyhogy kiváló istentiszteletnek is tekinthető? — Továbbá az evangéliomot az *Isten Fia evangéliomának* nevezi, mely Krisztust magasztalja, akit az Atya arra rendelt, hogy amikor Őt dicsőítik, Ő viszont az Atyát dicsőítse.

Hogy szüntelen. A szeretetnek még nagyobb hevét juttatja kifejezésre, az érettük való imádkozás folytonosságával. Mert nagy dolog volt az, ha nem tárta könyörgéseit az Úr elé a nélkül, hogy róluk meg ne emlékezett volna. Hogy pedig még világosabb legyen az értelme, én a *„pantote"* (= mindig) szót névszóként veszem, mintha ezt mondta volna: Minden imádságomban, vagy: valahányszor könyörgéseimmel Istenhez fordulok, hozzákapcsolom a rólatok való megemlékezést. De itt Istennek nem akármiféle segítségül hívásáról beszél, hanem azokról a könyörgésekről, amelyeket a szent hívek teljes odaadással gyakorolnak, midőn minden gondjukat félretéve egész buzgalmukat ezekre fordítják. Mert gyakran kitörhetett Pálból hirtelenében akár az imádság is úgy, hogy a rómabeliek nem jutottak eszébe; de valahányszor elhatározott szándékkal s mintegy megfontoltan könyörgött Istenhez, rájuk is gondolt mások között. Tehát kiváltképen azokról a könyörgésekről beszél, melyekre a szentek szándékosan felkészülnek; amint látjuk, hogy az ilyenekre maga az Úr is a magánosságot kereste. De egyúttal jelzi azt is, hogy milyen sokszor, sőt állandóan elmerül ezekbe a könyörgésekbe, amikor azt mondja, hogy szüntelenül foglalatoskodik ezzel.

10. *Könyörögvén, vajha egyszer már.* Mivel nem valószínű, hogy őszintén törekszünk előmozdítani annak javát, akit nem vagyunk készek munkánkkal is támogatni, miután kinyilvánította, mennyire gondja van arra, hogy jólétüket és üdvösségüket Istennek ajánlja, most hozzáteszi, hogy szeretetét más jellel is megbizonyítja az Úr előtt, midőn azért könyörög, hogy hasznukra lehessen. Ezért, hogy teljesen tisztában legyünk a mondat

értelmével, ezeket a szavakat úgy kell olvasnunk, mintha az *is* szócska közbe volna szőve: „könyörögvén *is*, vajha stb." Továbbá ezekkel a szavakkal, hogy *jó szerencsés út adódnék nékem Istennek akaratából* kinyilvánítja, hogy nemcsak várja Isten kegyelméből a jó szerencsés útat, hanem az út jószerencsés voltát is a szerint méri, ha az az Úr tetszésével találkozik. S ehhez a szabályhoz kell alkalmazkodniok mindnyájunk óhajtásainak.

11. *Mert kívánlak titeket látni, stb.* Távollétében is erősíthette volna hitüket tanításával; de mert mindig jobb tanácsot lehet meríteni az együttlétből, azért kívánja őket színről-színre látni. Aztán megnevezi szándéka célját s ezzel is arra utal, hogy nem a maga kedvéért, hanem az ő érdekükben akarja vállalni az utazás terhét. *Lelki ajándékoknak* azokat nevezi, amiket akár a tanítás, akár a buzdítás, vagy a prófétálás adományaiként kapott az Úrtól, mert jól tudta, hogy ezek az Isten kegyelméből származtak őhozzá. Találóan jelöli meg itt ezeknek az ajándékoknak a helyes használatát is, mikor ezek *közléséről* beszél. Mert az Úr különösképen azért osztja szét kinek-kinek a különböző adományokat, hogy valamennyien jóindulattal s kölcsönösen megosszák egymás közt és átárasszák egymásra azt, amit kiki külön-külön letétbe kapott. (Lásd lentebb 12, 3 s köv., és I. Kor. 12, 11.)

A ti megerősítésetekre. Ezzel enyhíti, amit a közlésről mondott, hogy ne tűnjék fel oly színben, mintha bizony olyanoknak tartaná őket, kik még a legelemibb dolgokban oktatásra szorulnak és nincsenek kellően beavatva Krisztusba. Azt mondja tehát, hogy ő ott akarja rendelkezésre bocsátani a maga munkásságát, ahol olyanokat kell támogatni, akik igen nagy előhaladást tettek már. Mert erősítésre mindnyájunknak szükségünk van mindaddig, míg Krisztus teljes nagykorúságra nem növekedett bennünk (Eféz. 4, 13). S nem elégedvén meg ezzel a szerénységgel, még helyesbítést vagy kiigazítást is fűz hozzá, mellyel kinyilvánítja, hogy ő úgy akarja gyakorolni a tanítás tisztét, hogy viszont maga is tanulni kíván tőlük, mintha ezt mondaná: Úgy törekszem a kegyelem rámbízott mértéke szerint titeket megerősíteni, hogy hitbeli frisseséget is nyerjek a ti példátokból s így kölcsönösen gyarapodjunk egymás által. Lám, mily nagy önmérsékletre alázkodik ez az istenfélő férfiú, hogy nem vonakodik erősödést kérni a tapasztalatlan kezdőktől! S mindamellett nem képmutató módon szól. Mert hiszen nincs egy annyira gyámoltalan ember sem a Krisztus egyházában, aki valami fontos dologgal ne tudná szolgálni előhaladásunkat; azonban a rosszlelkűségünk és gőgösségünk meggátol minket abban, hogy az ilyen gyümölcsöt innen is, onnan is összegyűjtsük. Mert annyira dölyfösek vagyunk s úgy megittasodtunk a magunk balga dicsőségétől, hogy másokat megvetve és odahagyva, kiki azt gondolja, hogy bőven elegendő önmagának. — A görög *„parakalúmai"* szó „megvigasztalódást" és „felbuzdulást" jelent. Én itt Bucerrel együtt inkább *felbuzdulásnak* forditottam, mert ez jobban összefügg az előzményekkel.

13. Nem akarom pedig, hogy ne tudjátok atyámfiai, hogy én gyakran elvégeztem magamban, hogy elmegyek hozzátok (de mindez ideig megakadályoztattam), hogy köztetek is nyerjek valami lelki gyümölcsöt, mint a többi pogányok közt is. 14. Mind a görögöknek, mind a barbároknak, mind a bölcseknek, mind a tudatlanoknak köteles vagyok. 15. Azért ami rajtam áll, kész vagyok néktek is, akik Rómában vagytok, az evangyéliomot hirdetni.

13. *Nem akarom pedig, hogy ne tudjátok.* Most hitelt szerez annak, amit eddig állított, hogy szüntelenül kéri az Úrtól, hogy valamikor meglátogathassa őket; mert ez alaptalan állításnak tűnhetett volna fel, ha nem ragadná meg a kínálkozó alkalmakat. Tehát azt mondja, hogy nem az erre való igyekezet hiányzott, hanem csak a lehetőség, mert föltett szándéka ismételten akadályokba ütközött. Ebből láthatjuk: az Úr gyakran felforgatja a szentek terveit, hogy megalázza s az ilyen megalázással gyakorolja őket gondviselésének meggondolására, hogy teljességgel ettől függjenek. Jóllehet a szentek tulajdonképpen nem is térítettnek el szándékaiktól, merthiszen ők semmit sem határoznak el az Isten akarata nélkül. Mert csak az istentelenek vetemednek arra a vakmerőségre, hogy Isten mellőzésével döntsenek a jövő felől, mintha ez a mi hatalmunktól függne; s ezt a vakmerőséget ostorozza keményen Jakab (4, 13). Azt a kifejezést, hogy *megakadályoztattam,* csakis úgy értelmezhetjük, hogy az Úr sürgősebb ügyeket bízott reá, melyeket nem mulaszthatott el az egyház kára nélkül. Ez a különbség az istenfélők és a hitetlenek akadályai között; mert ez utóbbiak csak akkor érzik akadályoztatásukat, amikor az Úr erős keze annyira megszorongatja őket, hogy már mozdulni se tudnak; amazok pedig beérik avval, ha azt látják, hogy jogos ok gátolja vállalkozásukat és semmit sem merészelnek megkísérelni kötelességükön kívül vagy az épülés ellenére.

Hogy köztetek is nyerjek valami lelki gyümölcsöt. Természetesen arról a gyümölcsről beszél, melynek összegyűjtésére az Úr az apostolokat elküldötte: Én választottalak titeket, hogy ti elmenjetek és gyümölcsöt teremjetek, és a ti gyümölcsötök megmaradjon (Ján. 15, 16). Bár ezt a gyümölcsöt Pál nem magának gyűjtötte, hanem az Úrnak, mégis a magáénak nevezi, mert semmit sem lehet jobban a kegyesek tulajdonának tekinteni, mint azt, ami előmozdítja az Úr dicsőségét; hiszen ezzel van összekötve egész boldogságuk. Felemlíti azonban, hogy a többi pogányok közt is sikerrel járt, mert így a rómabeliekben is reménység támadhat az iránt, hogy rájuk nézve sem lesz eredménytelen az ő megérkezése, amit már oly sok pogány nép gyümölcsözőnek talált.

14. *Mind a görögöknek, mind a barbároknak, mind a bölcseknek.* Azt is megmondja magyarázatképen, hogy kiket ért a görögökön és a barbárokon, amikor ugyanezeket más jelzőkkel bölcseknek és tudatlanoknak nevezi. E szavakat Erasmus helyesen fordítja így: tanultak és tanulatlanok; én azonban inkább ragaszkodtam Pál saját szavaihoz. — Tehát: a saját tiszte alapján bizonyítja, hogy nem kell elbizakodottságnak tekinteni azt

a bizakodást, hogy van mire tanítania a rómabelieket, bármily magasan kiemelkednek is műveltségben, tudásban és a dolgok ismeretében, mert úgy tetszett az Úrnak, hogy őt a bölcsek irányában is elkötelezze. Két dolgot kell itt fontolóra venni: (1.) A bölcseknek mennyei parancs rendeli és kínálja fel az evangéliomot, hogy így az Úr önmagának vesse alá e világ minden bölcseségét és keresztülvigye, hogy minden elmésség, mindenféle tudomány s az összes művészetek magasztossága engedjen ennek az egyszerű tudománynak, annál is inkább, mert ők, a bölcsek, egy sorba kényszerülnek a tudatlanokkal és annyira megszelidülnek, hogy Krisztus tanítómesteri vezetése alatt elfogadják tanulótársaiknak azokat, kiket azelőtt arra sem méltattak, hogy tanítványaiknak tartsák őket. (2.) Azután a tanulatlanokat sem szabad a legkevésbbé sem távoltartani ettől az iskolától; de önekik sem kell üres félelemből távolmaradniok tőle. Mert ha Pálnak tartozása volt velük szemben, — pedig őt a legjobb hitelű adósnak kell tartanunk, — akkor ő mindenesetre eleget is tett kötelezettségének. Azért itt olyasmit találhatnak majd, aminek hasznát is tudják venni. — Előttük áll itt az összes tanítóknak is a követendő szabály, t. i. hogy a tanulatlanokhoz és a tudatlanokhoz is szerényen és nyájasan alkalmazkodjanak. Ebből következik azután, hogy nyugodtabb lélekkel tűrik majd el a legtöbb ostobaságot s nyelik el a szinte megszámlálhatatlan bosszúságot, melyek miatt egyébként elcsüggedhetnének. Mindamellett azt se felejtsék el, hogy az ostobáknak akként vannak elkötelezve, hogy azok ostobaságát határtalan elnézésükkel ne dédelgessék.

15. *Azért ami rajtam áll.* Ezzel befejezi, amit idáig a rómabeliekhez való vágyakozásáról mondott. Minthogy kötelességének látta, hogy elhintse közöttük az evangéliom magvetését és így gyümölcsöt gyűjtsön az Úrnak, eleget is óhajt tenni az Isten hívásának, amennyiben az Úr ezt megengedi.

16. Mert nem szégyenlem a Krisztus evangyéliomát; mert Istennek katalma az minden hívőnek idvességére, zsidónak először meg görögnek. 17. Mert az Istennek igazsága jelentetik ki abban hitből hitbe, miképen meg van írva: Az igaz ember pedig hitből él.

16. *Mert nem szégyenlem.* Előrebocsátott nyilatkozat ez, mellyel eleve kijelenti, hogy nem törődik az istentelenek gúnyolódásaival. Közben azonban áttér az evangéliom méltóságának magasztalására, hogy az megvetni valónak ne tűnjék fel a rómabeliek előtt. Jelzi, hogy ő maga lehet ugyan a világ szemében megvetésre méltó, merthiszen azt mondja: nem szégyenlem. S így máris előkészíti őket a Krisztus keresztje gyalázatának hordozására, hogy ne becsüljék kevesebbre az evangéliomot, mikor majd azt látják, hogy ki van téve az istentelenek gúnyolódásainak és gyalázkodásainak; de viszont azt is kimutatja, mily kiváló becsben van a hívőknél. Először: ha Isten hatalmát kell magasztalnunk, ez az evangéliomban mutatkozik meg. Ha Isten jósága méltó arra, hogy kívánjuk és szeressük, ennek a jóságnak az evangéliom az eszköze. Méltán kell tehát becsülnünk és tisztelnünk az evangéliomot, merthiszen Isten hatalmát tisztelet illeti meg;

amennyiben pedig üdvösségünket szolgálja, szeretetreméltónak kell lennie előttünk. Figyeljük meg azonban, mily sokat tulajdonít Pál az Ige szolgálatának, mikor arról tesz tanubizonyságot, hogy Isten ebben fejti ki idvezítő hatalmát. Mert nem valami titkos kijelentésről beszél itt az apostol, hanem a szóbeli prédikálásról. Ebből pedig az következik, hogy szinte szántszándékkal vetik meg Isten erejét és az ő szabadító kezét taszítják el maguktól, akik távol maradnak a prédikáció hallgatásától. De mivel az evangéliom nem működik mindenkiben hatékonyan, hanem csak azokban, akikben a Lélek mint belső tanító a szíveket megvilágosítja, ezért teszi hozzá, hogy *minden hívőnek.* Fel van ugyan ajánlva az evangéliom mindenkinek az üdvösségre, de hatalma nem mindenütt válik nyilvánvalóvá. Hogy pedig az istentelenekre nézve a halál illata, ez nem annyira az evangéliom természetének, mint inkább a saját gonoszságuknak a következménye. — Azzal, hogy csak egy üdvösségre mutat rá, útját vágja minden más bizakodásnak. S akik távol tartják magukat ettől az egyedüli üdvösségtől, azok számára mindaddig, amíg ezt teszik, úgyszólván pusztulásuknak kinyilvánítása az evangéliom. Minthogy tehát az evangéliom különbség nélkül mindenkit üdvösségre hív, azért joggal nevezzük tulajdonképen az üdvösség tudományának. Mert ez mindenkinek Krisztust kínálja fel, Krisztust, akinek sajátos tiszte az, hogy megtartsa, ami elveszett. Akik pedig visszautasítják azt, hogy Krisztus megmentse őket, azok ítélőbírájuknak fogják őt tapasztalni. Egyébként a Szentírásban az üdvösség szó lépten-nyomon egyszerűen a pusztulással van szembeállítva. Ezért valahányszor előfordul, ügyelnünk kell, hogy miről van szó. Tehát mivel az evangéliom az örök halállal járó romlástól és kárhozattól szabadít meg, az általa hozott üdvösség az örök élet.

Zsidónak először meg görögnek. Görögökön itt az összes pogányokat érti, amint ez nyilván kiviláglik abból az összehasonlításból, melyben az összes embereket ez alá a kétféle csoport alá akarta foglalni. Ezt a népet pedig valószínűleg főképen azért választotta más nemzetek jelölésére, mert a zsidók után ez csatlakozott először az evangéliomi szövetség közösségéhez; azután pedig azért, mert közelségük és nyelvük elterjedtsége miatt a zsidók előtt a görögök ismeretesebbek voltak más népeknél. Ez tehát képes beszéd (synecdoche), mellyel az evangéliomban való részesedés szempontjából egyetemlegesen összekapcsolja a pogányokat a zsidókkal; de mégsem szállítja le a zsidókat méltóságuk rangjáról, mert ők voltak az elsők az igéretben és az elhívásban. Ezért fenntartja számukra előjogukat, de a pogányokat, bár alacsonyabb fokon, részestársakként nyomban hozzájuk kapcsolja.

17. *Mert az Istennek igazsága.* Ez kifejtése és megerősítése annak a föntebbi tételnek, hogy az evangéliom Istennek hatalma az üdvösségre. Ha ugyanis az üdvösséget, vagyis az Istennél való életet keressük, akkor elsősorban azt az igazságot (iustitia) kell keresnünk, amely által vele megbékélve, az ő kegyességéből elnyerjük azt az életet, mely egyedül az ő jó-

akaratában áll. Mert ahhoz, hogy Isten szeressen minket, előbb igazaknak kell lennünk, mivelhogy az igazságtalanság gyűlöletes Ő előtte. Azt jelzi tehát, hogy csakis az evangéliomból nyerjük el az üdvösséget s nem máshonnan, minthogy Isten nem tárja fel előttünk másutt az ő igazságát; már pedig egyedül az ő igazsága ment meg minket a pusztulástól. Ez az igazság pedig, mely az üdvösség fundámentoma, az evangéliomban jelentetik ki; ezért nevezi az evangéliomot Isten hatalmának az üdvösségre. Így az okból következtet a hatásra. Viszont ne felejtsük, mily ritka és drága kincset nyújt nekünk az Úr az evangéliomban, t. i. az ő igazságának közlését. *Isten igazságán* pedig azt az igazságot értem, amely Isten ítélőszéke előtt helyeslésre talál; amint viszont emberi igazságnak Pál azt szokta nevezni, amit az emberek vélekedése szerint tartanak és gondolnak igazságnak, jóllehet ez csak füst. Nem kétlem azonban, hogy Pál arra a sok prófétai jövendölésre céloz, melyekben a Szent Lélek lépten-nyomon Istennek a Krisztus eljövendő országában megjelenő igazságát magasztalja. Mások úgy értelmezik, hogy arról az igazságról van szó, melyet Isten ajándékoz nekünk. S valóban bevallom, hogy ez a jelentés is benne van ezekben a szavakban; mert Isten az evangéliom által igazít meg és így üdvözít minket. Mindazonáltal a fentebbi magyarázat szerintem megfelelőbb. E felől a dolog felől azonban nem nagyon vitatkozom. Sokkal fontosabb, hogy némelyek szerint ez az igazság nemcsak a bűnök ingyen való megbocsátásában áll, hanem részben az újjászületés kegyelmét is magában foglalja. Én azonban úgy értelmezem, hogy Isten azért állít vissza bennünket az életbe, vagyis azért újítja meg életünket, mert ingyen kegyelemből békéltet meg magával minket, amint ezt később a maga helyén bővebben is fogjuk tárgyalni. — A helyett pedig, amit fentebb így mondott: „minden hívőnek", most ezt mondja: *hitből.* Mert az igazságot az evangéliom kínálja fel nekünk, mi pedig a hit által fogadjuk el. S hozzáteszi, hogy *hitbe,* mert amennyire előre halad a hitünk s amennyivel előbbre jutunk ebben a megismerésben, ezzel egyetemben növekedik bennünk Isten igazsága s úgyszólván annál inkább megerősödünk annak birtoklásában. Mikor először izlelünk bele az evangéliomba, Isten orcáját kedvesnek és derűsnek látjuk ugyan, de csak messziről; később azonban minél jobban előre haladunk a kegyesség iskolájában, mintha közelebb jutnánk Hozzá, annál világosabban és közvetlenebbül szemléljük Isten kegyelmét. — Némelyek úgy vélekednek, hogy itt az ó és újtestámentom hallgatólagos összehasonlításával van dolgunk; ez azonban inkább elméskedő, semmint helytálló gondolat. Merthiszen Pál nem is a törvény alatt élt atyákat hasonlítja össze itt velünk, hanem arról a naponkénti előhaladásról ír, amely minden egyes hívőben végbemegy.

Miképen meg van írva. Habakuk próféta tekintélyével bizonyítja ezt a hitből való igazságot. Ő ugyanis, amikor a gőgösek pusztulását megjövendöli, egyúttal azt is hozzáteszi, hogy az igazak élete a hitben van. Isten színe előtt azonban csakis az igazság által élünk; tehát ebből az következik, hogy igazságunk is a hitben áll. S az ige jövő ideje („az igaz ember hitből

fog élni") jelzi annak az életnek valóságos és teljes állandóságát, amelyről beszél, — mintha azt mondta volna, hogy nemcsak ideg-óráig fog tartani, hanem örökké meg fog maradni. Mert az istentelenek is dagadoznak attól a hamis védekezéstől, hogy életük van; de amikor ezt mondják: Békesség és biztonság, akkor hirtelen veszedelem jő rájok (v. ö. I. Thess. 5, 3). Ez tehát csak percekig tartó árnyék; az élet állandóságát pedig egyedül a hit adja meg. S honnan van ez, ha nem onnan, hogy Istenhez vezet minket és Őbelé helyezi életünket? Mert nem is idézné megfelelően Pál ezt a bizonyságot, ha nem az volna a próféta gondolata, hogy mi csak akkor állunk, amikor a hit által Istenre támaszkodunk. S a kegyesek életét bizonyára csak annyiban tulajdonította a hitnek, amennyiben a világ kárhozatos gőgjét megvetve, az egy Isten oltalma alá gyülekeznek. Nem foglalkozik ugyan kifejezetten ezzel a dologgal s ezért egyáltalán nem is tesz említést az ingyen kegyelemből való megigazulásról; de a hit természetéből eléggé nyilvánvaló, hogy helyesen használja fel ezt a bizonyítékot a szőnyegen forgó ügyben. — Ebből az okoskodásból azután szükségképen következtetünk a hit és az evangéliom kölcsönös kapcsolatára. Mert abból a mondásból, hogy az igaz ember hitből fog élni, azt következteti, hogy ezt az életet az evangéliom által nyerjük el. — Így már tisztán áll előttünk e levél első részének lényege, vagy legsarkalatosabb pontja, hogy t. i. egyedül Isten könyörületességéből igazulunk meg a hit által. Ez ugyan még nem jut ily határozottan kifejezésre Pál szavaiban, de az összefüggésből később könnyen kiviláglik majd, hogy az igazság, amely a hiten alapul, teljességgel az Isten könyörületességére támaszkodik.

18. Mert nyilván van az Istennek haragja mennyből, az embereknek minden hitetlensége és hamissága ellen, kik az igazságot hamissággal feltartóztatják. 19. Mert ami az Isten felől tudható, nyilván van őbennök; mert az Isten megjelentette nékik, 20. mert ami Istenben láthatatlan, tudniillik az ő örökkévaló hatalma és istensége, a világ teremtésétől fogva az ő alkotásaiból megértetvén megláttatik; úgy, hogy ők menthetetlenek. 21. Mert bár az Istent megismerték, mindazáltal nem mint Istent dicsőítették Őt, sem néki hálákat nem adtak; hanem az ő okoskodásaikban hiábavalókká lettek, és az ő balgatag szivök megsötétedett. 22. Magokat bölcseknek vallván, balgatagokká lettek; 23. és az örökkévaló Istennek dicsőségét felcserélték a mulandó embereknek és madaraknak és négylábú állatoknak és csúszó-mászó állatoknak képmásával.

18. *Mert nyilván van.* Most már az ellentétek összehasonlításából veszi bizonyítékát, így akarván igazolni, hogy az igazságot csakis az evangéliom által nyerhetjük el, vagyis kaphatjuk osztályrészül. Mert kimutatja, hogy az evangéliomon kívül valamennyien kárhozottak vagyunk. Tehát egyedül ebben található fel az üdvösség. S elsősorban azt hozza fel a kárhoztatás bizonyítékául, hogy bár a világ alkotmányának s az elemek e gyönyörű

összeszerkesztésének Isten dicsőítésére kellett volna ösztökélnie az embert, még sincs senki, aki e kötelességének illőképen megfelelne. S ebből nyilvánvaló, hogy valamennyien a szentségtörés s istentelen és bűnös hálátlanság vádja alatt állnak. Némelyek szerint itt van az első főtétel, úgyhogy Pál a bűnbánatból indul ki fejtegetésénél. Én azonban úgy vélekedem, hogy itt már az összecsapás kezdődik, mert hiszen a kérdés mibenlétét már a fentebbi alaptételben leszögezte. Mert Pál arra akar minket megtanítani, hogy hol kell keresnünk az üdvösséget. Kijelentette, hogy ezt csakis az evangéliom által érjük el. Mivel azonban a test nem szívesen alázkodik odáig, hogy egyedül Isten kegyelmének tulajdonítsa az üdvösség dicsőségét, Pál az egész világot örök halálra méltó vétkességgel vádolja. Következésképen máshonnan kell megszereznünk az életet, minthogy önmagunkban valamennyien elveszettek vagyunk. Egyébként az egyes szavak és kifejezések alapos elemzése sokat segít majd e gondolat lényegének jó megértésében. A hitetlenség és igazságtalanság, vagyis az *istentelenség és hamisság* között némelyek úgy tesznek különbséget, hogy szerintük az egyik szó Isten tisztelésének megsértését, a másik pedig az emberek iránti méltányosság felforgatását jelzi. De mivel az apostol ezt az igazságtalanságot is rögtön az istenfélelem elhanyagolására vezeti vissza, mi mind a kettőt erre magyarázzuk. Azután ez a kifejezés: „az embereknek minden hitetlensége", szócserével (hypallagé) azt jelenti: minden ember hitetlensége, vagyis olyan bűn, amely mindenkire rábizonyul. Ez az egy dolog pedig, vagyis az Isten iránti hálátlanság, azért van két szóval jelölve, mert e tekintetben kétféleképen vétkezünk: istentelenség (aszebeia) a neve mint Isten iránt való tiszteletlenségnek, és igazságtalanság (adikia), mert az ember az által, hogy magához ragadta azt, ami Istené volt, igazságtalanul meghiúsította Isten tisztelését. A *harag* szó anthropopathikus[1] módon a Szentírás szokása szerint az Isten büntetését jelenti; mert Isten, amikor büntet, — a mi felfogásunk szerint — a haragvó arcát ölti magára. Nem jelöl tehát semmiféle indulatot Istenben, hanem csak a bűnhődő bűnösnek az érzületére vonatkozik. Azt mondja, hogy ez a harag *nyilván van a mennyből.* Bár a „mennyből" szót egyesek jelző gyanánt veszik, mintha ezt mondaná Pál: a mennybéli Isten haragja, — én mégis úgy gondolom, hogy nagyobb súlya lesz, ha így értelmezzük: Akárhová tekintsen az ember, semmi üdvösségre sem talál, mert széltében-hosszában, amerre az ég kiterjed, kiömlött az Úr haragja az egész világra. Az *Isten igazsága* (veritas, alátheia) az Isten igaz ismeretét jelenti. Ezt feltartóztatni annyi, mint elnyomni vagy elhomályosítani; s ezért az emberek úgyszólván a lopás vádja alá esnek. — Ahol én úgy fordítom, hogy *igazságtalanul,* Pál azt mondja: *igazságtalanságban;* ez a héber kifejezés ugyanazt jelenti; de én közérthetőségre törekedtem. (Magyar bibliafordításunk itt ezt a szót használja: *hamisággal.)*

[1] „Anthropopathikus" módon gondolkozunk Istenről, amikor emberi indulatokat tulajdonítunk neki. De ilyen képek nélkül nem is tudnánk beszélni róla. A Szentírás is tele van ilyenekkel.

19. *Mert ami az Isten felől tudható.* Így nevezi, amit az Istenről illő és üdvös dolog megtudni. Érti pedig ezen mindazt, ami az Úr dicsőségének megvilágítására tartozik, vagyis mindazt, aminek Isten dicsőítésére kell indítania és serkentenie minket. Ezzel a kifejezéssel jelzi, hogy Istent a maga nagyságában a legkevésbbé sem tudjuk felfogni értelmünkkel; de van bizonyos határ, amelyen belül kell maradniok az embereknek; aminthogy Isten is a mi csekély képességünkhöz szabja mindazt, amit önmagáról kinyilvánít. Eszelősködnek tehát mindazok, akik tudni kívánják, hogy mi az Isten, mert a Lélek, a tökéletes bölcseség tanítómestere nem hiába utal minket arra, ami megismerhető (to gnószton). Hamarosan azt is hozzáteszi, hogy miként ismeretes ez. S a nagyobb nyomaték kedvéért inkább azt mondta: *őbennök,* s nem egyszerűen: előttük. Mert bár az apostol léptennyomon használ héber szófüzéseket és kifejezéseket, melyekben igen gyakran fordul elő a „-ban, -ben" rag (amit a héberben a szó előtt álló *b* betű fejez ki), itt mégis úgy látszik, azt a nyilvánvalóságot akarta jelezni, amely mindenfelől annyira körülveszi az embereket, hogy nem tudnak kitérni előle, aminthogy bizonyosan mindegyikünk érzi, hogy ez be van vésve a szívébe. Annak a mondásnak, hogy *az Isten megjelentette* ez az értelme: azért teremtetett az ember, hogy szemlélője legyen a világ művészi elrendezésének s azért kapta szemeit is, hogy ennek a gyönyörű képnek a szemlélése elvezesse őt magához az Alkotóhoz.

20. *Mert ami Istenben láthatatlan.* Isten önmagában véve láthatatlan; de mivel fensége összes műveiből és teremtményeiből előragyog, ezekből fel kellett volna őt ismerniök az embereknek, mert világosan hirdetik alkotójukat. Ezért mondja az apostol a Zsidókhoz írt levélben (11, 3), hogy ez a világ tükör, vagyis láthatatlan dolgok szemléltetője. Nem sorolja fel egyenként, amik az Istenben elgondolhatók, hanem megállapítja, hogy eljuthatunk egészen az ő örök hatalmáig és istenségéig. Mert aki mindeneknek szerzője, annak kezdet nélkülinek és önmagától valónak kell lenni. Amikor idáig jutunk, akkor már megmutatkozik az istenség; s ez csakis az Isten minden egyes tulajdonságaival egyetemben állhat meg, mert ebben mindenik benne foglaltatik.

Azért, hogy ők menthetetlenek legyenek. Ebből könnyen kiderül, mire mennek az emberek Istennek ezzel a teremtés műveiben való megnyilatkozásával, csakis arra, hogy semmi mentséget sem hozhatnak fel Isten ítéletével szemben, úgyhogy jogosan kárhoztathatók. Tehát jegyezzük meg ezt a megkülönböztetést: Istennek az a nyilvánvalóvá tétele, mellyel dicsőségét a teremtményekben szemmelláthatóvá teszi, annak világosságát tekintve eléggé érthető; tekintve azonban a mi vakságunkat, nem annyira kielégítő. Egyébként nem olyan a mi vakságunk, hogy tudatlanságunkat ürügyül hozhatnánk fel anélkül, hogy a romlottság vádja alá ne essünk. Fogalmat alkotunk az istenségről; azután azt következtetjük, hogy bármilyen legyen is, tisztelnünk kell. De itt csődöt mond az értelmünk, mielőtt felfogná, hogy kicsoda, vagy milyen az Isten. Ezért tulajdonítja az apostol a Zsidókhoz írt levélben (v. ö. Zsid. 11, 3) a hitnek azt a világosságot, hogy

igazán megérti a világ teremtését. És nem ok nélkül, mert vakságunk meggátol abban, hogy eljussunk a célhoz. Odáig látunk, hogy már egyáltalán nem kereshetünk kibuvót. Mind a kettőre igen szépen rávilágít Pál (Csel. 14, 16—17), amikor azt mondja: Az Úr a letűnt emberöltőkben tudatlanságban hagyta a pogányokat; de mégsem hagyta magát bizonyság nélkül (amartüron), mert esőket és termékenységet adott nekik a mennyből. Tehát Istennek ez a megismerése, mely csupán a mentegetődzés megsemmisítésére szolgál, nagyon különbözik attól az üdvözítő megismeréstől, melyet Krisztus Ján. 17, 3-ban említ s melyről Jerémiás azt mondja, hogy azzal dicsekedjünk. (9, 24.)

21. *Mert bár az Istent megismerték.* Nyíltan bizonyságot tesz itt arról, hogy Isten mindenkinek a szívébe beleoltotta az őróla való ismeretet, azaz úgy mutatta meg magát művei által. hogy szükségszerűen látják meg azt, amit önként nem keresnek, t. i. hogy van valamilyen Isten; mert nem véletlenül támadt a világ és nem is önmagától keletkezett. Azonban mindig meg kell jegyeznünk, hogy a megismerésnek milyen fokán akadtak meg az emberek; amint ezt a következőkből láthatjuk.

Mindazáltal nem mint Istent dicsőítették Őt. Istent nem lehet felfogni az ő örökkévalósága, hatalma, bölcsesége, jósága, igazsága, igazságossága és könyörületessége nélkül. Örökkévalósága kiviláglik abból, hogy Ő a szerzője mindennek. Hatalma abból, hogy mindent a maga kezében tart s azt műveli, hogy minden őbenne álljon fenn. Bölcsesége a leggondosabb elrendezésből. Jósága, mert semmi oka sem volt a mindenség megteremtésére és semmi más ok sem bírhatja rá annak fenntartására, mint épen ez, t. i. a jósága. Igazságossága a kormányzásban, mert a bűnösöket bünteti, az ártatlanokat védelmezi. Könyörületessége, hogy oly nagy türelemmel viseli el az emberek romlottságát. Igazsága abból, hogy megváltoztathatatlan. Akinek tehát határozott fogalma van Istenről, az máris tartozik neki az örökkévalóság, bölcseség, jóság és igazságosság dicsőítésével. Minthogy az emberek nem ismerték fel Istenben az ilyen tulajdonságokat, hanem csak mint valami üres agyrémről álmodoztak róla, méltán mondható, hogy gonoszul megfosztották őt a maga dicsőségétől. — S nem ok nélkül teszi hozzá, hogy *sem néki hálákat nem adtak;* mert nincs senki sem, aki végnélküli jótéteményeiért ne volna Istennek adósa. Sőt, ha semmi mást nem veszünk, már azzal is fölöttébb lekötelez minket, hogy kegyeskedik előttünk nyilvánvalóvá tenni magát.

Hanem hiábavalókká lettek. Azaz Isten igazságának elhagyása után a saját eszük hiábavalóságához fordultak, melynek minden éleselméjűsége haszontalan és füstként oszlik szét. S így az ő sötétségbe borult balgatag elméjük semmi helyeset nem volt képes felfogni, hanem mindenféle módon tévelygésekbe és hazugságokba süllyedt. Ez az a fentebb említett igazságtalanság, hogy gonoszságukkal tüstént kiölik a helyes megismerés magvát még mielőtt szárba szökkenne.

22. *Magatokat bölcseknek vallván.* Ezt a helyet általában annak bizonyítékául tekintik, hogy Pálnak itt a bölcselőkkel van dolga, kik különösképen maguknak igényelték a bölcseség hírnevét. S e szerint az általános

vélekedés szerint úgy halad tovább a fejtegetés, hogy miután a nagyok kiválósága megdőlt, ebből az következik, hogy a néptömegben sincs semmi dicséretre méltó. De én úgy látom, hogy akik így érvelnek, nagyonis gyönge érvre támaszkodnak. Mert nem is sajátosan a filozófusok tulajdonsága az, hogy bölcseknek gondolják magukat az Isten megismerésében; hanem egyformán közös vonása ez minden népnek és osztálynak. Mert sohasem volt olyan ember, aki Isten felségét ne akarta volna a maga tehetségének korlátai közé zárni és olyan Istent csinálni, amilyent a maga eszével fel tudott fogni. Bizony, nem az iskolákban tanuljuk ezt a vakmerőséget, hanem ez — hogy úgy mondjam — az anyaméhtől kezdve belénk plántálódik s velünk együtt jön a világra. Mert nyilván minden időkben garázdálkodott az a gonoszság, hogy a babonák kitalálásában mindent megengedtek maguknak az emberek. Ezt az önhittséget korholja tehát az apostol, hogy amikor az emberek alacsonyságukban Istennek tartoztak volna megadni a dicsőséget, e helyett maguktól akartak bölcsek lenni és le akarták rántani Istent a saját alacsonyságukhoz. Pál ugyanis azon az alapon áll, hogy mindenki csakis a saját hibájából idegenült el Isten tisztelésétől, mintha ezt mondaná: Minthogy gőgösen felfuvalkodtak, Isten igazságos büntetéséből balgatagokká lettek. — Kézenfekvő az az érv is, mely az általam elvetett magyarázat ellen szól: mert a magunk-csinálta istenkép körüli tévelygés nem a bölcselkedőktől ered, de ezek, amit másoktól átvettek, azt a saját szavazatukkal is jóváhagyták.

23. És felcserélték. Minthogy Istent olyannak képzelték, amilyent testi értelmökkel fel tudtak fogni, nemcsak hogy az igaz Istent meg nem ismerték, hanem helyette új és mesterséges istent, vagy méginkább koholmányt gyártottak maguknak. Erre mondja, hogy felcserélték az Úr dicsőségét; mert ez olyan, mintha valakinek a máséval cserélnék ki a gyermekét: így az igaz Istentől eltávolodtak. Nem mentegethetők azzal az ürüggyel sem, hogy Istent mégis csak az égben lakozónak hiszik s a fát nem tartják Istennek, hanem csak képmásnak. Hiszen épen az sértő Istenre, hogy oly durván képzelődnek az ő felségéről, hogy képmást merészelnek róla készíteni. Pedig az ilyenféle merészség bűne alól senki se képezhet kivételt, sem a papok, sem a törvényhozók, sem a bölcselkedők, akik közül még a legjózanabb, maga Platon is alakot kutat az Istenben. Tehát ezt az esztelenséget rója meg Pál, hogy valamennyien Istent akartak maguknak formálni, ami határozottan elárulja az Istenről való durva és balga képzelgéseiket. Először is bemocskolták Isten felségét a romlandó emberhez való hasonlósággal. Mert szerintem helyesebb így fordítani: *romlandó,* s nem pedig úgy, hogy *halandó,* mint Erasmus fordítja; Pál ugyanis nemcsak Isten halhatatlanságát állítja szembe az ember halandóságával, hanem Isten hibátlanul tökéletes dicsőségét az ember nyomorúságos állapotával. — Azután nem elégedvén meg ekkora gyalázatossággal, egészen a vadállatokig, mégpedig a maguk nemében legocsmányabb vadállatokig elmentek. S ebből még világosabban kitűnik és ennek megfelelő megrovásban is részesül az oktalanságuk. Ezekről az utálatos dolgokról olvashatunk Lactantiusnál, Eusebiusnál és Augustinusnak az Isten városa című könyvében.

24. Annakokáért adta is őket az Isten szívök kívánságaiban tisztátalanságra, hogy egymás testét megszeplősítsék; 25. mint akik az Isten igazságát hazugsággá változtatták, és a teremtett dolgokat tiszteltek és szolgálták a teremtő helyett, aki mindörökké áldott. Ámen. 26. Annakokáért adta őket az Isten tisztátalan indulatokra; mert az ő asszonynépeik is elváltoztatták a természet folyását természetellenesre; 27. hasonlóképen a férfiak is elhagyván az asszonynéppel való természetes élést, egymásra gerjedtek bujaságukban, férfiak férfiakkal fertelmeskedvén, és az ő tévelygésöknek méltó jutalmát elvevén önmagokban. 28. És amiképen nem méltatták az Istent arra, hogy ismeretökben megtartsák, azonképen odaadta őket az Isten méltatlan gondolkozásra, hogy illetlen dolgokat cselekedjenek; 29. akik teljesek minden hamisággal, paráznasággal, gonoszsággal, kapzsisággal, roszszasággal; rakvák irigységgel, gyilkossággal, versengéssel, álnoksággal, rossz erkölccsel; 30. susárlók, rágalmazók, istengyűlölők, dölyfösek, kevélyek, dicsekedők, rosszban mesterkedők, szüleiknek engedetlenek, 31. balgatagok, összeférhetetlenek, szeretet nélkül valók, engesztelhetetlenek, irgalmatlanok. 32. Kik jóllehet az Isten végzését ismerik, hogy akik ilyeneket cselekesznek, méltók a halálra, mégis nemcsak cselekszik azokat, hanem az akképen cselekvőkkel egyet is értenek.

24. *Annakokáért adta is őket.* Mivel titkos bűn az istentelenség, hogy ne keressenek továbbra is kibúvókat az emberek, még keményebb szavakkal mutatja ki, hogy nem menekülhetnek úgy, hogy jogosan ne érje őket a kárhoztatás; sőt: az az istentelenség már gyümölcsöket is hozott, amiből következtetni lehet az Úr haragjának nyilvánvaló jeleire. Hogyha Isten haragja mindig igazságos, ebből következik, hogy már előzetesen meg volt bennük az, ami kárhoztatásra méltókká teszi őket. Most tehát e jelek alapján ostorozza az emberek hitehagyását és elpártolását; mert az Úr úgy áll bosszút azokon, akik az ő jóságától elidegenedtek, hogy sokszoros romlás és pusztulás szakadékába dönti őket. S azokat a bűnöket, melyekben szenvednek, összehasonlítván azzal az istentelenséggel, mellyel őket föntebb vádolta, bebizonyítja, hogy így Isten igazságos ítéletéből bűnhődnek. Ugyanis, minthogy semmit sem tartunk fontosabbnak a magunk tisztességénél, az már a legnagyobb elvakultság, ha nem habozunk önmagunkat is gyalázatba keverni. Azért ez a legillőbb büntetés az Isten felségén elkövetett gyalázat esetén. Erről az egyről beszél egészen a rész végéig, de igen elevenen és változatosan tárgyalja, mert ez a tárgy nagy alaposságot kívánt. Tehát lényegében erre törekszik: mivel az emberek kétségtelen bizonyítékokkal árulják el, hogy Isten haragja zúdul ellenük, ebből nyilvánvaló, hogy Isten iránti hálátlanságuk nem mentegethető. Mert sohasem fetrengenének vadállatok módjára oly csúf vágyakban, ha Isten fensége harcosan ellenük nem fordul. Mivel tehát lépten-nyomon bővölködnek a legelvetemültebb gaztettekben, arra következtet, hogy nyilvánvalóan megvannak bennük az isteni bosszúállás bizonyítékai. Már most ha ez az isteni bosszúállás sohasem súlyt vaktában és igazságtalanul, hanem mindig megtartja

a méltányosság helyes mértékét: abból nyilvánvalónak veszi, hogy menynyire biztos s nem kevésbbé jogos veszedelem fenyeget mindenkit. Arról a kérdésről, hogy hogyan adja át Isten az embert a bűnre, a legkevésbbé sem szükséges itt hosszabb fejtegetésbe bocsátkozni. Bizonyos ugyan, hogy nemcsak megengedőleg és szemet húnyva hagyja, hogy az emberek elbukjanak, hanem igazságos ítélettel úgy rendelkezik, hogy a saját vágyuk is, meg az ördög is efféle őrjöngésekbe hajtsa és ragadja őket. Ezért használja a Szentírás állandó szokása szerint az *átadás* szót, amelyet szerfölött erőszakosan csavarnak el, akik úgy gondolják, hogy csupán Isten megengedése folytán esünk bűnbe. Mert amiképen a Sátán Isten haragjának szolgája és úgyszólván hóhéra vagy ítéletvégrehajtója, azonképen nem Isten szemethúnyó elnézéséből, hanem az Ő bírói parancsára fegyverkezik fel ellenük. Ezért Isten mégsem kegyetlen és mi sem vagyunk ártatlanok; mert világosan kimutatja Pál, hogy csakis akkor kerülünk a Sátán hatalmába, ha méltók vagyunk az ilyen büntetésre. Csak tegyük meg azt a kivételt, hogy nem Istentől ered a bűn oka, mert ennek gyökerei mindenkor magában a bűnösben székelnek. Mert igaznak kell lennie ennek a mondásnak: A romlás tőled van, Izráel; bennem pedig csak a te segítséged (v. ö. Hós. 13, 9). S mikor az emberi szív vágyait összekapcsolja a tisztátalansággal, ezzel hallgatólagosan azt is jelzi, hogy miféle magzatokat szül a mi szívünk, ha egyszer magára hagyatik. — Ez a szó, hogy *önmagukban,* bizonyos nyomatékkal bír, mert így erőteljesebben fejezi ki, hogy a gyalázatnak milyen mély és kitörölhetetlen jeleit égették be a testükbe. (Megjegyzendő, hogy Kálvin az eredeti szöveg alapján nem így adja a fordítást: egymás testét megszeplősítsék, hanem így: „gyalázattal illessék testüket önmagukban".)

25. *Mint akik az Isten igazságát hazugsággá változtatták.* Bár más szavakkal, de lényegében az előbbi gondolatot ismétli meg, hogy igy mégjobban lelkünkbe vésse. Amikor az Isten igazságát hazugsággá változtatják, eltörlik az ő dicsőségét; jogos tehát, hogy a gyalázat minden fajtája borítsa el őket, akik arra törekedtek, hogy Istent megfosszák az Őt megillető tiszteletettől s Őt pedig gyalázattal illessék.

És a teremtett dolgokat tisztelték és szolgálták. Így fordítottam, hogy a két szót egy mondatszerkezetbe illesszem. — Ez tulajdonképen a bálványimádás gyalázatosságát jelenti. Mert nem lehet vallásosság ürügyével teremtménynek adni a tiszteletet anélkül, hogy azt méltatlanul és szentségtörő módon Isten helyett másra ne vinnők át. S hiába mentegetőznek azzal, hogy Isten kedvéért tisztelik a képeket, mert Isten az ilyen tiszteletet nem ismeri el és nem is fogadja szívesen. S egyáltalán nem az igaz Istent tisztelik ezzel, hanem csak azt a hamisat, melyet a test álmodott magának. Ezt a mondást: *aki mindörökké áldott,* úgy magyarázom, hogy a bálványimádók nagyobb gyalázatára fűzte hozzá, mégpedig ilyen értelemben: Akit egyedül kellett volna tisztelni és imádni s akitől nem volt szabad semmit, még a legkisebbet sem elvenni.

26. *Annakokáért adta őket az Isten.* Mint egy közbeszúrt megjegyzés után visszatér arra, amibe előbb már belekezdett. Az Isten bosszúállásáról

szólván, első példaként a rendellenes nemi szerelem borzalmas ocsmányságát hozza fel, amiből nyilvánvaló, hogy nemcsak állati vágyakra adták magukat, hanem az állatoknál is alább süllyedtek, minthogy a természet egész rendjét felforgatták. Azután a vétkek hosszú sorát számlálja elő, melyek bár minden időben előfordultak, de akkor világszerte a legzabolátlanabbul el voltak hatalmasodva. Az sem fontos, hogy nem fetrengett minden egyes ember a bűnöknek ily nagy fertőjében, mert az általános emberi galádság korholásánál elegendő, ha egytől egyig mindenki kénytelen valamilyen hibát elismerni önmagában. Ugy kell tehát felfognunk, hogy Pál itt azokat a gyalázatosságokat korholja, amelyek minden időben közismertek voltak, de különösen abban a korban lépten-nyomon és feltűnően elhatalmasodtak. Mert csodálatos, hogy az a fertelmesség, melytől az oktalan barmok is undorodnak, mennyire el volt akkor terjedve; a többi vétkek pedig közönségesek és közismertek voltak. Felsorolja azután azt a bűnlajstromot, melyben az egész emberi nem bennfoglaltatik. Mert ha nem is mindnyájan gyilkosok, tolvajok, vagy házasságtörők, mégsem akad senki sem, aki ne találtatnék valamilyen bűntől beszennyezettnek. — *Tisztátalan indulatoknak* (vagyis gyalázatos szenvedélyeknek) azokat nevezi, amik az emberi vélekedés szerint is szégyenletesek. Ezek pedig velejárói az Isten iránt való tiszteletlenségnek.

27. *És az ő tévelygésöknek méltó jutalmát.* Mert azt érdemlik, hogy teljesen megvakuljanak, önmagukról mit se tudjanak és semmit, ami javukra van, ne lássanak; hiszen gonoszságuk folytán Isten eléjük ragyogó világossága előtt bezárták szemüket, hogy ne lássák az ő dicsőségét. Egyszóval megérdemlik, hogy fényes délben is vakoskodjanak, akik nem szégyelték tőlük telhetőleg kioltani az Isten dicsőségét, a mi egyedüli világosságunkat.

28. *És amiképen nem méltatták.* Meg kell figyelnünk a Pál szavaiban rejlő célzást, mely igen szépen jelzi a bűn és a büntetés igazságos arányát. Mivel nem találták méltónak, hogy megmaradjanak az Isten ismeretében, mely egyedül vezeti elménket a helyes belátásra, fonák gondolkodást adott nekik az Úr, mellyel immár semmit sem tudtak méltányolni. Az a kifejezés pedig, hogy *nem méltatták* (vagy: nem tartották méltónak), épen olyan, mintha azt mondaná, hogy nem törekedtek Isten megismerésére azzal a buzgalommal, amellyel tartoztak volna, sőt szántszándékkal elfordították gondolatukat ettől. Jelzi tehát, hogy fonák választással elébe helyezték Istennek a saját hiábavalóságaikat; s így tévelygésük, mely félrevezette őket, önakaratukból származott.

Hogy illetlen dolgokat cselekedjenek. Mivel eddigelé csak azt az egy átkos bűnt hozta fel példának, amely általános volt ugyan sokak között, de mégsem volt közös bűne mindenkinek, most azokat a bűnöket kezdi felsorolni, amelyektől senki sem található mentesnek. Mert ha (amint mondtuk) egyesekben nem is jelentkeznek együttesen az összes bűnök, mégis mindannyian érzik, hogy ezek közül valamelyikben vétkesek, úgyhogy a maga személyében kiki elég nyilvánvaló rosszasággal vádolható. Először amit „illetlen dolgoknak" nevez, úgy értendő, hogy minden észszerű ité-

lettel ellenkező s az emberi tisztességgel össze nem férő dolgok. Mert fonák észjárásra vall, hogy az emberek válogatás nélkül belemerültek azokba a bűnökbe, amelyektől a közfelfogásnak irtóznia kellene. — Azután: a bűnök sorrendjének összeállításával hiába fáradoznánk azon, hogy egyiket a másikból származtassuk; mert nem ez volt a Pál szándéka, hanem csak aszerint halmozta azokat egymásra, amint egyik is, másik is legelőször a szemébe ötlött. Fussunk át most igen röviden azon, hogy mit jelent mindegyik. Igazságtalanságon értsük az emberiesség jogának megsértését azzal, hogy nem adják meg kinek-kinek azt, ami megilleti. A rosszaság *(ponéria)* szót Ammonius nézete szerint semmirekellőségnek fordítom. Ő ugyanis semmirekellőnek *(ponérosz)* mondja a rossznak az elkövetőjét *(drasztikon kakú)*. A semmirekellőség tehát a kitartóan gyakorolt gonoszságot jelenti, vagyis a féktelenebb szabadosságot a gonoszság elkövetésére. A gonoszság pedig a léleknek az a ferdesége és fonáksága, mely arra törekszik, hogy felebarátainak kárt okozzon. Én a kéjvágy *(libido)* szót használom, ahol Pál paráznaságot *(porneia)* mond, de az ellen sem szólok, ha valaki inkább a paráznaság szót használná, mert ez egyaránt kifejezi a belső kívánságot és a külső cselekedetet. A kapzsiság, irígység, gyilkosság szavak jelentése nem kétséges. A versengés alatt a veszekedéseket, viszálykodásokat és lázongó megmozdulásokat foglalja össze. A rossz erkölcs *(kakoétheia)*, melyet én romlottságnak fordítottam, az a feltűnő és észrevehető rosszaság, amikor az ember, mintha már szinte a bőre is megvastagodott volna, szokásból és gonosz magaviselet folytán megkeményedett az erkölcsi romlottságban. A *„theosztügeisz"* jelentése kétségtelenül: istengyűlölők. Annak ugyanis, hogy szenvedőbe téve („Isten előtt gyűlöletesek"-nek) mondjuk, semmi értelme sincs, mert Pál itt az embereket a nyilvánvaló vétkeik miatt vádolja és kárhoztatja. Ez tehát azokra vonatkozik, akik elfordulnak Istentől, mert látják, hogy igazsága ellenkezik az ő hitványságaikkal. Az alattomos besúgókat (vagy susárlókat) és a rágalmazókat úgy különböztetjük meg egymástól, hogy amazok titkolt árulkodásaikkal megrontják a jók közötti baráti kapcsolatokat, a lelkeket haragra lobbantják, az ártatlanokat kigúnyolják, egyenetlenkedéseket keltenek stb.; emezek pedig valami bennük gyökerező gonoszság folytán senkinek a jó hírét nem kímélik s mintha a gyalázkodás dühe gyötörné őket, egyaránt szidalmazzák az érdemeseket és érdemteleneket. A dölyfösöket *(hübrisztász)* gonosztevők (malefici) szóval fordítottam, mert a latin szerzők a feltűnő jogtalanságokat, mint a rablást, lopást, gyujtogatást, méregkeverést, amiket itt Pál jelezni akart, gonosztetteknek szokták nevezni. Felfuvalkodottaknak neveztem, akiket Pál a *„hüperéfanosz"* szóval illet, mert ezt jelenti a görög kifejezés. Ez a szó ugyanis abból ered, hogy az ilyenek, mint valami magaslatról mindenkit, mintha náluk alacsonyabbrendűek volnának, megvetőleg lenéznek és nem tudnak tekintettel lenni az egyenlőségre. Dicsekedők, akik az elbizakodottság üres szelétől dagadoznak. Összeférhetetlenek, akik az emberi közösség ápolásától méltánytalanságaik révén elszakadnak, vagyis akikben egyáltalán nincs hitelre méltó őszinteség és állhatatosság, úgyhogy szinte szövetség-szegőknek nevezhetnénk őket;

emberies érzület nélkül valók, kik hozzátartozóik iránt a legelső természeti érzéseket is levetkezték. Mivel a könyörületesség hiányát, vagyis az irgalmatlanságot Pál a megromlott emberi természet jelei közé sorolja, ebből következteti Augustinus a stoikusokkal szemben, hogy az irgalmasság keresztyén erény.

32. *Kik jóllehet az Isten végzését ismerik.* Bár ezt a helyet különféleképen tárgyalják, én a következő magyarázatot látom a leghelyesebbnek: Az emberek a bűnözés zabolátlan féktelensége végett semmit sem mulasztottak el arranézve, hogy a jók és rosszak közti különbség megszüntetésével mind magukban, mind másokban helyeseljék azokat, amikről tudták, hogy Istennek nincsenek tetszésére s az ő igazságos ítélete szerint kárhoztatás alá fognak esni. Mert ez már a gonoszság csúcspontja, amikor a bűnös annyira szemérmetlenné válik, hogy egyrészt vétkeiben tetszeleg s nem tűri, hogy ezekért őt gáncsolják, másrészt ugyanezeket másokban helyeslő tapssal támogatja. Ezt a reménytelen gonoszságot így jellemzi a Szentírás: Dicsekednek, amikor gonoszt cselekedtek (Péld. 2, 14). Hasonlóképen: Kétfelé vetette lábait és dicsekedett gonoszságában (Ezék. 16, 25). Mert aki szégyenli magát, az még gyógyítható. Ahol azonban a vétkezés megszokása folytán a szemérmetlenség oly nagy fokra hágott, hogy a bűnök erényekként tetszéssel és helyeslésel találkoznak, ott már egyáltalán nincs remény a megjobbulásra. Ezt a helyet pedig azért értelmezem így, mert az apostol itt olyasmit akar megróni, ami még a vétkek elkövetésénél is súlyosabb és bűnösebb dolog. Nem tudom, hogy ez mi lehetne, hacsak a gonoszságnak arra a legfelsőbb fokára nem vonatkoztatjuk, amikor a nyomorult emberek, elvetvén minden szemérmességet, Isten igazságával szemben vállalják a bűnök védelmét.

II. RÉSZ

1. Annakokáért menthetetlen vagy, óh ember, bárki légy, aki ítélsz: mert amiben mást megítélsz, önmagadat kárhoztatod; mivel ugyanazokat míveled te, aki ítélsz. 2. Tudjuk pedig, hogy az Istennek ítélete igazság szerint van azokon, akik ilyeneket cselekesznek.

Ez a feddés a képmutatókra vonatkozik, kik, midőn a külső szentség látszatával kápráztatják el az emberek szemét, azt gondolják, Isten előtt is biztonságban vannak, mintha bizony becsületesen engedelmeskednének és eleget tennének neki. Pál tehát a durvább bűnök felmutatása után, hogy senki se maradhasson Isten előtt igaz, az olyanfajta szentecskéket támadja meg, akik nem voltak belefoglalhatók az első felsorolásba. Világosabb és könnyebb már ez a levezetés, semhogy bárkinek is csodálkoznia kellene azon, honnan veszi az apostol ezt a következtetést. Ugyanis azért nevezi őket menthetetleneknek, mert ők is jól ismerik ugyan Isten ítéletét s a törvényt mégis áthágják; mintha ezt mondaná: bárha nem értesz is egyet mások bűneivel, sőt ha a bűnök esküdt ellenségének és megbosszúlójának látszol is, mégis, minthogy te sem vagy mentes azoktól, ha jól megvizsgálod magadat, nem védekezhetel hát semmiféle mentséggel.

Mert amiben mást megítélsz. A görög *„krinein"* (ítélni) és *„katakrinein"* (kárhoztatni) igéknek finom szójátéka mellett meg kell figyelnünk azt a kiemelést és halmozást, melyet velük szemben alkalmaz. Mert olyan ez a kifejezés, mintha ezt mondaná: Te kétszeresen méltó vagy a kárhoztatásra, mert ugyanazokban a bűnökben leledzel, melyeket másokban dorgálsz és vádolsz. Közismert az az általános felfogás, hogy akik más valakit számadásra vonnak élete felől, azok maguk állítják fel önmagukra nézve az ártatlanság, mértékletesség és az összes erények törvényét; és semmiféle bocsánatra sem méltók, ha megengedik maguknak ugyanazokat a bűnöket, amelyeknek a másikban való korholására vállalkoztak.

Mivel ugyanazokat míveled te, aki ítélsz. Így van szóról szóra. Jelentése pedig ez: Te bár ítélsz, mégsem cselekszel másként. S azt mondja: míveled, cselekszed, mert nem tiszta a lelked; merthiszen a bűn tulajdonképen a lélek dolga, a lélek bűne. Az ilyenek tehát önmagukat kárhoztatják, mert amikor a tolvajt vagy a házasságtörőt vagy a rágalmazót gáncsolják, nem a személyekkel szemben hoznak ítéletet, hanem azokkal a bűnökkel szemben, melyek a tulajdon csontjaikhoz is hozzátapadnak.

2. *Tudjuk pedig, hogy az Istennek ítélete, stb.* Pálnak az a szándéka, hogy kiverje a képmutatókból a hízelgést és tetszelgést: hogy ne tartsák

nagy valaminek, ha akár a világ dícséri őket, akár pedig ők maguk mentik fel magukat, mert egészen más vizsgálat vár rájuk az égben. Azután, mivel olyan bennsőbb tisztátalansággal vádolja őket, amelyet — minthogy az emberi szem előtt rejtve van — emberi bizonyítékokkal beigazolni és rájuk bizonyítani nem lehet, Isten ítélete elé idézi őket, mely előtt még a sötétség sincs rejtve s melynek érzésétől, akár akarják, akár nem, meg kell rendülniök a bűnösöknek. S az ítéletnek ez az *igazsága* két részből áll; először, hogy Isten személyekre való tekintet nélkül bünteti majd a bűnt, bárkiben találja is azt; azután, hogy nem törődik a külső látszattal és nem elégszik meg a cselekedettel sem — kivéve, ha a lélek valódi őszinteségéből származik. Következésként a színlelt szentség álarca nem gátolja abban, hogy ítéletével akár a legelrejtettebb gonoszságot is meg ne büntesse. — Egyébként ez héber kifejezés, mert az igazság gyakran annyit jelent a hébereknél, mint a szív bensőbb tisztasága, s így nemcsak a durva hazugsággal van szembeállítva, hanem a jócselekedetek külső látszatával is. A képmutatók pedig csak akkor riadnak fel, amikor azt hallják, hogy Isten nemcsak a színlelt külső igazságosság fölött, hanem titkolt érzések fölött is ítéletet fog tartani.

3. Vagy azt gondolod, óh ember, aki megítéled azokat, akik ilyeneket cselekesznek, és te is azokat cselekszed, hogy te elkerülöd az Istennek ítéletét? 4. Avagy megveted az ő jóságának, elnézésének és hosszútűrésének gazdagságát, nem tudván, hogy az Istennek jósága téged megtérítésre indít? 5. De te a te keménységed és meg nem tért szíved szerint gyüjtesz magadnak haragot a haragnak és az Isten igaz ítélete kijelentésének napjára, 6. aki megfizet mindenkinek az ő cselekedetei szerint: 7. azoknak, akik a jó cselekedetben való állhatatossággal dicsőséget, tisztességet és halhatatlanságot keresnek, örök élettel; 8. azoknak pedig, akik versengők és akik nem engednek az igazságnak, hanem engednek a hamisságnak, búsulással és haraggal. 9. Nyomorúság és ínség minden gonoszt cselekedő ember lelkének, zsidónak először meg görögnek; 10. dicsőség pedig, tisztesség és békesség minden jót cselekedőnek, zsidónak először meg görögnek.

3. *Vagy azt gondolod, óh ember, stb.* Minthogy azt tanítják a szónoklat mesterei, hogy a bűn bebizonyítása előtt nem szabad erősebb korholásba kezdeni, azt gondolhatná valaki, hogy nem helyesen kel ki itt Pál, mert még az általa emelt vád bebizonyítása előtt oly élesen rájuk támad. De nem így áll a dolog; mert eléggé erős bizonyítással győzte meg őket vétkességükről, mivelhogy nem az emberek előtt vádolta, hanem a lelkiismeret ítélőszéke előtt feddette meg őket. Azt meg, amit akart, teljesen beigazoltnak tekintette, hogy t. i. ha magukba szállnak és az isteni ítélet vizsgálatának helyt adnak, nem tagadhatják igazságtalanságukat. S bizonyos nyomós ok kényszerítette arra, hogy ily nagy szigorúsággal és keserűséggel dorgálja az említett álszentséget, hiszen az ilyenfajta emberek csodá-

latos biztonsággal nyugszanak meg önmagukban, ha hiú bizakodásukat erőszakos módon össze nem zúzza valaki. Ne feledjük tehát, hogy a képmutatók meggyőzésének az a legjobb módja, ha részegségükből felébresztjük és az isteni ítélet világosságára vonjuk őket.

Hogy te elkerülöd, stb. Olyan bizonyíték ez, amelyet a kisebbről a nagyobbra való következtetésnek hívunk. Mert ha a gyalázatosságok szükségszerűen alá vannak vetve az emberek ítéletének, akkor még sokkal inkább alá vannak vetve az Isten ítéletének, mert Ő az egyedüli bírája mindeneknek. Isteni ösztönzés indítja ugyan az embereket a bűnök kárhoztatására, de ez csak homályos és gyönge árnyéka az ő ítéletének. Nagyon esztelenek tehát, akik azt gondolják, hogy megtévesztik ítéletében az Istent, mikor még a saját ítéletük alól sem engednek kibújni másokat. Egyébként abban, hogy már másodszor nevezi meg kifejezetten az embert, van bizonyos nyomatékosság, mert Istennel akarja összehasonlítani.

4. *Avagy megveted az ő jóságát, elnézésének és hosszútűrésének gazdagságát, stb.* Ez szerintem nem szarvasokoskodás (dilemma), mint egyesek gondolják, hanem előzetes megemlítés, vagy előre vett bizonyítás (prolepsis). Ugyanis a képmutatók rendszerint felfuvalkodnak dolgaik szerencsés előmenetelén, mintha jó cselekedeteikkel kiérdemelték volna az Úr kegyét s így mindinkább megkeményednek Isten megvetésében; ezért száll szembe az apostol önhittségükkel és az ellentétből vett érvvel kimutatja: nincs okuk arra, hogy külső szerencséjük alapján Istent maguk iránt kegyesnek gondolják, amikor Őneki egészen más a szándéka jótéteményével, az t. i., hogy ez által magához térítse a bűnösöket. Ahol tehát nem uralkodik az Isten félelme, ott a szerencsés dolgokban való bizakodás az ő határtalan jóságának megvetése és kigúnyolása. Következésként súlyosabban bűnhődnek majd, kiket az Úr ebben az életben megkímél, mert egyéb gonoszságukhoz az is hozzájárult még, hogy Isten atyai hívását megvetették. De bár Istennek minden jótéteménye megannyi bizonysága az ő atyai jóvoltának, mégis, minthogy Ő gyakran más célra néz, jó szerencséjükben helytelenül bizakodnak el az istentelenek, amikor Isten oly kellemesen és jóságosan bánik velük, mintha kedvesek volnának ő előtte.

Nem tudván, hogy az Istennek jósága, stb. Az Úr ugyanis szelídségével azt mutatja meg nekünk, hogy Őhozzá kell térnünk, ha azt kívánjuk, hogy jól legyen dolgunk, s ugyanakkor felkelti bennünk a bizakodást az ő könyörületességének várásában. Ha nem erre a célra élünk Isten jóságával, akkor visszaélünk vele. Azonban nem mindig egyféleképen kell ezt a jóságot felfognunk. Amíg ugyanis szolgáival elnézően bánik az Úr és földi áldásokkal ajándékozza meg őket, az ilyen jelekkel jóakaratát mutatja meg s egyben hozzászoktatja őket ahhoz, hogy egyedül Őbenne keressék minden jónak az összességét. Amikor pedig ugyanazzal az elnézéssel fogadja a törvény áthágóit is, jóságával meg akarja ugyan lágyítani makacsságukat, de mégsem tanúsítja már magát kegyesnek irántuk, sőt inkább a megbánásra hívja őket. Ha pedig azt vetné közbe valaki, hogy süketeknek beszél az Úr mindaddig, míg belülről a szívüket meg nem illeti, azt kell

válaszolnunk, hogy nem lehet itt semmi mást vádolni, csak a mi gonoszságunkat. — Egyébként Pál kifejezését inkább így fordítom: megtérésre *vezet* s nem pedig *hívogat*, mert az előbbi valamivel többet jelent. Azonban mégsem úgy értem ezt, hogy kényszerít, hanem úgy, hogy szinte kézenfogva vezet. (Magyar bibliafordításunk szerint: megtérésre *indít.)*

5. *De te a keménységed stb.* Ha az Úr intéseire megkeményedtünk, erre az következik, hogy nem érzünk bűnbánatot; akiket pedig nem nyugtalanít a megtérés, azok nyilvánvalóan kisértik az Urat. — Nevezetes szakasz ez; tanuljuk meg belőle, amit föntebb érintettem, hogy az istentelenek, amíg itt élnek, nemcsak napról-napra súlyosabban halmozzák magukra Isten ítéletét, hanem az is mind kárhozatukra válik majd, amit Isten ajándékaiból állandóan bitorolnak. Mert mindenről számot kell majd adni. Ami pedig méltán a legnagyobb bűnüknek fog számítani: akkor fogják megtudni, hogy ők az Isten jósága folytán még gonoszabbakká lettek, holott legalább annak javulásukra kellett volna szolgálnia. Tehát óvakodnunk kell, hogy meg nem engedett módon visszaélve Isten javaival, ilyen szerencsétlen kincset ne gyüjtsünk magunknak.

A haragnak napjára. Szószerint azt írja: a harag napján, de e helyett: napjára. Mert az istentelenek most Isten méltatlankodását gyüjtik maguk ellen, melynek ereje akkor árad ki majd a fejükre; rejtett veszedelmet halmoznak fel, mely majd akkor kerül napfényre az Isten tárházaiból. Az utolsó ítélet napját pedig a harag napjának nevezi az Írás, amikor az istentelenekről van szó; mert a hívőkre a megváltás napja az. Így az Úrnak bármiféle más meglátogatását is az istentelenekre nézve mindig borzalmasnak és fenyegetőnek, viszont a kegyesekre nézve kedvesnek és kellemetesnek mutatja be. Ezért valahányszor az Úr közelségéről tesz említést a Szentírás, mindig azt kívánja a kegyesektől, hogy örömükben újjongjanak; mikor pedig a gonoszok felé fordul, nem kelt bennük semmi mást, csak félelmet és rettegést. Haragnak napja az a nap, mondja Sofóniás (1, 15), szorongatásnak és nyomorúságnak napja; pusztításnak és pusztulásnak napja; sötétségnek és homálynak napja; felhőnek és borúnak napja. Hasonlók olvashatók Jóelnél is (2, 2). Ámós pedig (5, 18) fel is kiált: Jaj azoknak, akik kívánják az Úr napját! Mire való néktek az Úrnak napja? Sötétség az és nem világosság. — Azután a *kijelentés* szó hozzáfűzésével jelzi Pál, hogy milyen a haragnak ez a napja. Olyan t. i., amikor az Úr nyilvánvalóvá teszi majd az ő ítéletét, amelynek ha naponta adja is bizonyos jeleit, világos és teljes kinyilvánítását mégis erre a napra tartja fenn és függeszti fel. Mert majd akkor nyittatnak fel a könyvek, akkor választatnak szét a juhok a kecskéktől és tisztíttatik meg a búza a konkolytól.

6. *Aki megfizet mindenkinek, stb.* Mivel az apostolnak azokkal a vak szentecskékkel van dolga, akik azt gondolják, hogy szívük gonoszságát jól el tudják rejteni, ha tudom is én miféle értéktelen cselekedetek külszínével leplezik, meghatározza a cselekedetek valódi igazságát, mely Isten előtt is megállhat majd, hogy ne bízzanak abban, mintha eleget tennének az ő

megengesztelésére, ha szavakat s csupa haszontalanságokat vagy gyümölcstelen faleveleket tudnak felmutatni. Egyébként nincs ebben a mondásban annyi nehézség, mint amennyire általában gondolnak; mert ha Isten a gonoszok rosszaságát jogos bosszúállással fogja megbüntetni, akkor csak azzal fizet nekik, amit megérdemeltek. Viszont, minthogy megszentelte azokat, akiknek megdicsőítését egykor elhatározta, őbennük megkoronázza majd a jócselekedeteket is, de nem az érdemükért. Ilyesmi nem is hozható ki ebből a mondásból, mely bár előre megmondja, hogy minő jutalmuk lesz a jócselekedeteknek, de azt semmiképen sem mondja ki, hogy mit érnek, vagy miféle jutalom illeti meg azokat. Az érdemnek a jutalom alapján való megállapítása pedig ostoba következtetés.

7. *Azoknak, akik a jócselekedetben való állhatatossággal.* Az a szó, amit itt az apostol használ, tulajdonképen *türelmet* jelent, ami pedig valamivel többet fejez ki. Mert állhatatosságnak azt nevezzük, ha valaki nem lankad el az állandó jócselekvésben; de a szentekben a türelem is megkívántatik, mert csak így állhatnak meg, jóllehet különféle kísértések szorongatják őket. Ugyanis a Sátán nem engedi, hogy akadálytalan futással haladjanak az Úr felé, hanem számtalan nehézséggel igyekszik őket késleltetni és a helyes úttól eltéríteni. Mikor pedig azt mondja, hogy a hívők a jócselekedetben való állhatatossággal dicsőséget és tisztességet keresnek, ez nem azt jelenti, mintha más egyébre vágynának, nem az Úrra vagy pedig nálánál felségesebb vagy nagyszerűbb valamit kívánnának, hanem azt, hogy Őt nem kereshetik anélkül, hogy az ő országának boldogságára is ne törekednének; s ennek leírását foglalja magában a föntebbi szavakkal való körülírás. Ennek tehát az az értelme, hogy az Úr megadja majd az örök életet azoknak, kik a jócselekedetekre való törekvéssel a halhatatlanságra függesztik tekintetüket.

8. *Azoknak pedig, akik versengők.* Egy kissé zavaros ez a mondat. Először a folyamatosság megszakadása miatt. A beszéd fonala ugyanis azt kívánta volna, hogy az összehasonlítás második tagja összefüggjön az elsővel a következőképen: Az Úr azoknak, kik a jó cselekvésben való állhatatossággal dicsőséget, tisztességet és romolhatatlanságot keresnek, örök életet fog adni; a versengőknek és engedetleneknek pedig örök halált. Ehhez kapcsolódnék azután a következtetés, hogy készen van amazok számára a dicsőség, tisztesség és romolhatatlanság, ezeket pedig a harag és búsulás várja. Másodszor azért is tűnhetik fel homályosnak ez a mondat, mert ezek a szavak: *búsulás, harag, nyomorúság és ínség* két különböző vonatkozásban szerepelnek. De azért ez a legkevésbbé sem zavarja a beszéd értelmét, amivel megelégszünk az apostoli iratokban. Mert ha ékesszólásról van szó, azt másoktól kell tanulni. Itt ellenben a szavak lekicsinyelhető alázatossága mögött a lelki bölcseséget kell keresni. A *versengés* szó itt a lázadás és nyakasság helyett áll; mert Pál a képmutatókkal harcol, akik durva és hanyag engedékenységükkel gúnyt űznek Istenből. Az *igazság* (veritas) szó egyszerűen az isteni akarat szabályát jelöli, mely egyedüli világossága az igazságnak. Mert az összes istenteleneknek az a közös tulaj-

donsága, hogy mindig hajlandóbbak magukat a gonoszság szolgaságának alávetni, mintsem az Isten igáját magukra venni. De bármily nagy engedelmességet színlelnek is, mégsem szűnnek meg makacsul zúgolódni és hadakozni Isten Igéje ellen. Persze, amiképen gúny tárgyává teszik ezt az igazságot, akik nyiltan becstelenek, úgy a képmutatók sem haboznak a maguk színleges istentiszteletét vele szembeállítani. Azután hozzáteszi az apostol, hogy az ilyen makacs emberek a hamisságnak, az igazságtalanságnak szolgálnak; mert nincs semmiféle középút arra, hogy csakhamar a bűn szolgálatába ne jussanak, akik nem akarták vállalni az Úr törvényének igáját. S az is méltó jutalma az eszeveszett szabadosságnak, hogy akik vonakodnak az Isten iránt való engedelmességtől, azok a bűn rabszolgái.

Hirtelen nekibúsulással és haraggal. A szavak sajátos értelme kényszerített arra, hogy ezt így fordítsam. A görögben ugyanis azt jelenti a *„thümosz"*, amit a latinok Cicero szerint (Disp. Tusc. Lib. IV. §. 9. c. 21) az „excandescentia" szóval jelölnek, t. i. a harag hirtelen fellángolását. Egyebekben Erasmust követem. — Figyeljük meg azonban, hogy a felsorolt négy szó közül a két utóbbi úgyszólván következménye a két elsőnek. Mert akik Istent önmaguk iránt ellenséges indulatúnak és haragosnak érzik, azok tüstént teljesen szétmorzsolódnak. — Egyébként bár két szóval röviden jelezhetné mind az istenfélők boldogságát, mind pedig a gonoszok pusztulását, mégis több kifejezéssel emeli ki mind a kettőt, hogy így mégjobban és még hatásosabban megrendítse őket az Isten haragjától való félelemmel, és felgerjessze bennük a kegyelem Krisztus által való elnyerésének vágyát. Mert sohasem félünk eléggé Isten ítéletétől, legfeljebb csak akkor, ha eleven leírással úgyszólván a szemünk elé állítják. S a jövő élet komoly vágyától is csak akkor lángolunk, ha sok fujtatóval élesztik fel bennünk.

9. *Zsidónak először.* Szerintem kétségtelen, hogy a zsidóval egyszerűen a pogányt állítja szembe; mert akiket itt görögöknek hív, azokat kissé lejjebb pogányoknak nevezi. A zsidók pedig azért vannak elől ennek a dolognak végbemeneteléénél, mert a többieket megelőzve őhozzájuk szóltak a törvény ígéretei és fenyegetései; mintha ezt mondaná: Ez az isteni ítélet egyetemes törvénye, mely a zsidókon kezdődik és kiterjed majd az egész világra.

11. Mert nincsen Isten előtt személyválogatás. 12. Mert akik törvény nélkül vétkeztek, törvény nélkül vesznek is el; és akik a törvény alatt vétkeztek, törvény által ítéltetnek meg, 13. (mert nem azok igazak Isten előtt, akik a törvényt hallgatják, hanem azok fognak megigazulni, akik a törvényt betöltik).

11. *Nincsen személyválogatás.* Eddig általánosságban idézte vádlottakként bíróság elé az összes halandókat, most pedig külön kezdi vádolni egyrészt a zsidókat, másrészt a pogányokat s egyben azt mondja: az nem

számít, hogy különbség választja el őket egymástól, mert hiszen mind a két fél egyaránt örök halálra méltó. A pogányok tudatlanságukkal igyekeztek védekezni, a zsidók a törvényre hivatkozva dicsekedtek. Amazok elől elzár minden kibúvót, emezeket pedig megfosztja a hazug és üres dicsekedéstől. — Itt tehát az egész emberiséget úgyszólván két csoportra osztja. Mert a zsidókat Isten elkülönítette a többiektől; viszont az összes pogányoknak valóban ugyanaz volt a helyzete. Most tehát azt tanítja az apostol, hogy ez a megkülönböztetés nem áll útjában annak, hogy mind a ketten együttesen ugyanaz alá a vád alá kerüljenek. — Egyébként a Szentírás a *„személy"* szót használja minden olyan külső dolog helyett, aminek az emberek valami értéket vagy tiszteletet szoktak tulajdonítani. Mikor tehát azt olvassuk, hogy Isten nem személyválogató, ezt úgy értjük, hogy Ő a szív tisztaságára és a belső ártatlanságra néz és nem akad fenn olyasmiken, amiket az emberek számba szoktak venni, mint pl. a származás, haza, méltóság, gazdagság s más efféle; úgyhogy itt a *válogatás* szó a nemzet és nemzet közötti választás és különböztetés helyett szerepel. — Ha pedig ennek alapján valaki szőrszálhasogató módon úgy okoskodnék, hogy hát akkor az isteni kiválasztás nem ingyen való, annak azt kell válaszolnunk: Isten színe előtt kétszeres kegyelembefogadásban részesül az ember; az első, amelynek alapján minket a semmiből elhív és ingyenes jósága folytán magához fogad, jóllehet nincs a természetünkben semmi, ami tő helyeselhetne; a másik, amelynek alapján, mikor már újjászült bennünket, adományaival együtt is magához ölel s midőn felismeri bennünk Fiának a képét, jóindulatával kísér.

12. *Akik törvény nélkül vétkeztek.* A fenti elosztás alapján először a pogányok ellen fordul, akiknek ha nem is volt Mózesük, hogy az Úrtól való törvényeket előttük kihirdesse és szentesítse, az apostol állítása szerint ez mégsem akadálya annak, hogy bűneikkel méltán halálos ítéletet ne vonjanak magukra, mintha azt mondaná: a bűnös jogos kárhoztatásához nem szükséges az írott törvény ismerése. Tehát lássuk meg, milyen védelemre vállalkoznak, akik helytelen szánalomból az evangéliom világosságától megfosztott pogányokat a tudatlanság ürügye alatt próbálják kivonni az Isten ítélete alól.

Akik a törvény alatt vétkeztek. Ahogyan a pogányok — míg elméjök tévelygései hajszolják őket — hanyatthomlok rohannak a verembe, úgy a zsidók szeme előtt meg ott van a törvény, hogy ez ítélje meg őket. Mert már régóta ki van hirdetve a határozat, hogy átkozott mindenki, aki meg nem marad a törvény összes parancsolataiban (v. ö. V. Móz. 27, 26). Roszszabb helyzet vár tehát a zsidókra mint bűnösökre, mert az ő kárhoztatásuk már a tulajdon törvényükben benne van.

13. *Mert nem azok igazak Isten előtt, akik a törvényt hallgatják.* Előre vett cáfolat ez: így veszi elejét annak a kifogásnak, melyet a zsidók felhozhattak. Minthogy hallották, hogy a törvény az igazság szabálya, annak puszta ismeretével büszkélkedtek. Ennek a képzelődésnek a meg-

cáfolása végett Pál azt állítja, hogy a törvény hallgatásának vagy megértésének nincs semmi jelentősége atekintetben, hogy valaki annak alapján hivatkozhatnék a maga igazságára, hanem a cselekedeteket kell felmutatni e szerint a mondás szerint: Aki cselekedte ezeket, élni fog ezek által (v. ö. V. Móz. 4, 1). Tehát az apostolnak ez a mondata csak ennyit jelent: Ha a törvényből keresik az igazságot, akkor be kell a törvényt tölteni, mert a cselekedetek teljesítésében áll a törvény igazsága. Akik ezt a helyet fonák módon a cselekedetekből való megigazulás bizonyítására akarják felhasználni, azok bizony megérdemlik, hogy még a kisgyerekek is kikacagják őket. Ezért balgaság és helytelen dolog volna, ha ennek a fölöttébb silány szőrszálhasogatásnak a megcáfolására hosszadalmas kutatásokat vagy fejtegetéseket iktatnánk ide a megigazulás kérdéséről. Mert az apostol csak a törvénynek általa már említett ítéletét hangsúlyozza a zsidók előtt, hogy nem igazulhatnak meg a törvény által, ha nem töltik be a törvényt. Ha áthágják, legott kész van számukra a kárhoztatás. Mi valóban nem tagadjuk, hogy a törvény a tökéletes igazságot írja elő; de mivel a törvény megszegése mindenkire rábizonyult, azt mondjuk, hogy más igazságot kell keresni. Sőt: ezzel a bibliai hellyel azt lehet bizonyítani, hogy senki sem igazul meg a cselekedetek által. Mert ha csakis azok igazulnak meg a törvény által, akik a törvényt betöltik, ebből az következik, hogy senki sem igazul meg, mert nem akad olyan ember, aki a törvény betöltésével dicsekedhetnék.

14. Mert mikor a pogányok, akiknek törvényök nincsen, természettől a törvény dolgait cselekszik, akkor ők, törvényök nem lévén, önmagoknak törvényök: 15. mint akik megmutatják, hogy a törvény cselekedete be van írva az ő szívökbe, egyetemben bizonyságot tévén arról az ő lelkiismeretök és gondolataik, amelyek egymást kölcsönösen vádolják vagy mentegetik, 16. azon a napon, melyen az Isten megítéli az emberek titkait az én evangyéliomom szerint a Jézus Krisztus által.

14. *Mert mikor a pogányok.* Itt megismétli az okfejtés első részének bizonyítását. Mert nem tartja elegendőnek, ha csak szóval kárhoztat minket s Isten igazságos ítéletét velünk szemben kijelenti, hanem érvekkel is igyekszik minket meggyőzni, hogy így mégjobban felindítson a Krisztus iránt való vágyódásra s az Ő szeretetére. Mert bebizonyítja, hogy hiába hozzák fel mentségül a pogányok tudatlanságukat, hiszen cselekedeteikkel világosan megmutatják, hogy náluk is megvan az igazságnak valamelyes szabálya. Mert soha egyetlen nemzet sem irtózott annyira az emberiességtől, hogy ne tartotta volna magát bizonyos törvényekhez. Minthogy tehát az összes pogányok önként és figyelmeztetés nélkül hajlandók voltak a maguk számára törvényeket alkotni, ebből kétségtelenül kiviláglik, hogy az igazságnak és egyeneslelkűségnek valamelyes fogalmai, melyeket a görögök *„prolépszeisz”*-nek neveznek, természetüknél fogva bele vannak

vésve az emberek lelkébe. Van tehát törvényük törvény nélkül, mert ha nincs is birtokukban Mózes írott törvénye, azért mégsem nélkülözik teljesen annak ismeretét, hogy mi a helyes és méltányos. Hiszen egyébként nem is tudnának különbséget tenni a bűn és az erény között, amikor is a bűnt büntetésekkel korlátozzák, az erényt pedig megdícsérik és helyeslő jóváhagyásuk mellett jutalmakkal is megtisztelik. A természetet az írott törvénnyel állította szembe, mert t. i. arra gondolt, hogy a pogányok előtt az igazság természetes fénye világít és ez tölti be náluk a zsidókat oktató törvény szerepét, hogy maguk legyenek önmaguknak törvényük.

15. *Mint akik megmutatják, hogy a törvény cselekedete be van írva az ő szívökbe.* Azaz tanuságot tesznek arról, hogy be van írva a szívökbe a különböztető és ítélőképesség, hogy ez által a méltányos és méltánytalan, a tisztességes és gyalázatos dolgok között különbséget tegyenek. Mert nem úgy érti ezt, mintha bele volna vésve az akaratukba, hogy kívánják és buzgón törekedjenek rá; hanem azért, mert az igazság hatalma annyira erőt vesz rajtuk, hogy kénytelenek azt helyeselni. Mert miért alapítanak vallásokat, ha nem azért, mert úgy ítélik, hogy Istent tisztelni kell? Miért szégyenlik a paráználkodást és lopást, ha nem azért, mert mind a kettőt gonoszságnak tartják? Tehát nem helyénvaló, hanem erőszakolt dolog ennek a szakasznak alapján a mi akaratunk erejét magasztalni, mintha bizony Pál azt mondaná, hogy a mi képességünktől függ a törvény megtartása, holott ő nem a törvény betöltésének lehetőségéről beszél, hanem az ismeretéről. Itt a *szív* szó sem az érzelmek székhelyét, hanem csak az értelmet (intellectus) jelenti, mint más helyeken is: Nem adott az Úr néktek szívet, hogy értsetek (V. Móz. 29, 4), — úgyszintén: Balgatagok és rest szívűek a hívésre (Luk. 24, 25). — Továbbá: nem kell ebből a szakaszból arra sem következtetni, hogy bennök van az emberekben a törvény *teljes* ismerete; hanem az igazságnak csak bizonyos magvai vannak beoltva természetünkbe; ezek megnyilvánulásai pl., hogy az összes pogányok vallásokat alapítanak, a házasságtörést, lopást és emberölést törvényekkel büntetik s a kereskedelemben és szerződésekben a jóravaló becsületességet ajánlják. Mert ezzel tanuságot tesznek arról, hogy nem ismeretlen előttük az, hogy Istent tisztelni kell, hogy a házasságtörés, lopás és emberölés bűnök és hogy a becsületesség dicséretre méltó dolog. S ebből a szempontból mindegy, hogy milyennek képzelik Istent, vagy hogy hány Istent alkotnak magoknak. Elég az, hogy belátják Isten létezését és azt, hogy Őt tisztelet és hódolat illeti meg. Az sem számít, hogy a másik ember feleségének, birtokának, vagy bármi egyéb dolgának kívánását megengedik-e maguknak, vagy hogy szemet húnynak-e a haragra és gyűlölködésre. Mert amiről tudják, hogy az elkövetése bűn, azt nem szabad kívánniok sem.

Egyetemben bizonyságot tévén arról az ő lelkiismeretök és gondolataik. Semmivel sem szoríthatta meg őket jobban, mint tulajdon lelkiismeretük bizonyságtételével, mert ez ezer tanúval felér. A jócselekedeteik tudatával erősítik és vigasztalják magukat az emberek; ha pedig rossz a lelkiismeretük, gyötrődnek és kinlódnak magukban. Innen valók a pogány írók efféle

megnyilatkozásai: A jólelkiismeret olyan, mint a legtágasabb színtér, a rossz lelkiismeret pedig a legrosszabb hóhér és bármiféle fúriánál kegyetlenebbül gyötri a gonoszokat. Van tehát valamiféle természetes megértése a törvénynek, mely ezt jónak és kívánatosnak, amazt pedig utálatosnak mondja. Figyeljük meg azonban, mily finoman jellemzi a lelkiismeretet, mikor azt mondja, hogy jutnak eszünkbe olyan gondolatok, melyekkel védelmezzük, amit helyesen cselekedtünk; viszont olyanok is, melyek vétkeink miatt vádolnak minket és azokat ránk is bizonyítják. Ezeket a vádoló és védekező gondolatokat pedig az Úr napjára vonatkoztatja; nem azért, mintha akkor jutnának majd először felszínre; hanem azért, mert akkor is érvényesek lesznek, — tehát senki se vesse meg ezeket, mint valami jelentéktelen és elenyésző dolgokat. — Egyébként a „napon" szót itt is „napra" helyett használta épúgy, mint fentebb (az 5. versben).

16. *Melyen Isten megítéli az emberek titkait.* Az ítélet körülírása ez, melyet Pál nagyon találóan a szóbanforgó tárgyhoz alkalmazott, hogy akik el szeretnének bújni oktalanságuk rejtekeibe, azok tudják meg, hogy a legbensőbb és most még a szívök legmélyebb zugában lappangó gondolataik is napfényre kerülnek majd akkor. Amint egy másik helyen (I. Kor. 4, 5), ahol azt akarja kimutatni a korinthusbelieknek, hogy mennyire semmitérők az embereknek külső látszaton alapuló ítéletei, felhívja őket, hogy várakozzanak addig, míg el nem jön az Úr, aki megvilágítja a sötétség titkait és megjelenti a szívek tanácsait. Amikor ezt halljuk, jusson eszünkbe, hogy ha igazán tetszeni akarunk Bíránknak, akkor a léleknek erre a tisztaságára kell törekednünk. Hozzáteszi: *az én evangéliomom szerint,* jelezvén, hogy olyan tudományt hoz, amelynek az emberi és a természetüknél fogva beléjük oltott érzések is kénytelenek lesznek megfelelni. S az *övének* nevezi az evangéliomot, mégpedig a szolgálatára tekintettel. Mert egyedül Istennek van szerzői joga az evangéliom kibocsátására s csak a sáfárkodást bízta az apostolokra. — Egyébként nem csoda, ha az eljövendő ítélet kihirdetését és tudtul adását az evangéliom részeként említi itt az apostol. Mert ha egészen a mennyek országának teljes kinyilatkoztatásáig halasztódik az ígéretek megvalósulása és beteljesedése, akkor ezt szükségképen az utolsó ítélettel kell összekötni. Továbbá Krisztust nem lehet másképp hirdetni, mint némelyeknek feltámadására, másoknak pedig romlására; s mindkettő az ítélet napjával kapcsolatos. — Azt a részletet, hogy *a Jézus Krisztus által,* bár némelyek másképp vélekednek, én mégis az ítéletre vonatkoztatom abban az értelemben, hogy az Úr majd Krisztus által hajtja végre ítéletét. Mert Ő az Atya által rendelt bírája élőknek és holtaknak, amit az apostolok mindig az evangéliom főpontjai közé sorolnak. Így jobban kikerekedik a mondat, mely egyébként döcögős volna.

17. Imé te zsidónak neveztetel, és a törvényre támaszkodol, és Istennel dicsekedel. 18. És ismered az ő akaratát, és választást tudsz tenni azok között, amelyek különböznek attól, mivelhogy a törvénytől megtaníttattál; 19. és azt hiszed magadról, hogy te a vakoknak vezetője, a sötétségben levőknek világossága, 20. a balgatagok tanítója, a

kiskorúak mestere vagy, bírván a törvényben az ismeret és igazság formáját. 21. Aki azért mást tanítasz, magadat nem tanítod-é? aki azt hirdeted, hogy ne lopj, lopsz-é? 22. Aki azt mondod, ne paráználkodjál, paráználkodol-é? aki utálod a bálványokat, szentségtörő vagy-é? 23. Ki a törvényben dicsekszel, a törvénynek megrontása által az Istent gyalázod-é? 24. Mert az Istennek neve miattatok káromoltatik a pogányok között, amint meg van írva.

17. *Imé, neked zsidó a neved.* Néhány régi kódexben az „imé" (= *„ide"*) helyett ez olvasható: „ha pedig" (= *„ei de"*), s ezt az olvasási módot, ha általánosan elfogadott volna, jobban is helyeselném; de mivel ennek a kéziratok nagyobb része ellent mond, s a mondat értelme amúgy is eléggé megmarad, megtartom a régi olvasási módot, különösen azért, mert egy kötőszó nem olyan nagyfontosságú dolog. — Most pedig a pogányok ügyének letárgyalása után visszatér a zsidókra, és hogy ezeknek minden szájhősködését még erősebben visszaverje, engedményezi nekik mindazt, amikkel felfuvalkodtak és kevélykedtek. Azután kimutatja, mennyire nem elegendő az ilyesmi az igazi dicsekedésre, sőt mily nagy gyalázatukra válik. A „zsidó név" alatt összefoglalja ennek a népnek összes kiváltságait, melyeket mint a törvényből és a prófétáktól vett előjogokat hazugul hoznak fel mentség gyanánt. S zsidókon érti az összes izraelitákat, akiket akkor elegyesen mind zsidóknak hívtak. Egyébként az bizonytalan, hogy mely időben kezdték először így nevezni őket; legföljebb a szétszóratás után válhatott általánossá ez az elnevezés. Josephus az Antiquitates c. munkájának 11. könyvében úgy véli, hogy Makkabeus Judás vette használatba, kinek fővezérsége alatt a népnek jódarabig összeomlott s majdnem eltemetett szabadsága és méltósága ismét lélekzethez jutott. Bár ezt a vélekedést valószínűnek látom, mégis, ha vannak olyanok, akiket ez nem elégít ki, felhozok egy másikat, a magam gyanítását is. Én nagyon valószínűnek látom, hogy amikor annyi csapás éktelenítette el és szórta szét őket, még a törzsek határozott megkülönböztetését sem tudták fenntartani. Mert népszámlálást sem lehetett idejében tartani, s nem volt olyan államszervezet sem, amely szükséges lett volna az ilyen rend fenntartására, szétszórtan laktak, hányt-vetett életet éltek s a szerencsétlen körülményektől megviselten kétségkívül nemigen gondoltak vérrokonságuk számontartására. De ha valaki ezekben nem is értene egyet velem, azt mégsem tagadhatja, hogy ily nagy általános felfordulás következtében efféle veszedelem lebegett a fejük felett. Tehát akár a jövőre nézve akartak előre gondoskodni, akár a már elszenvedett bajon akartak segíteni, úgy vélem, mindnyájan együttesen annak a törzsnek a nevéhez folyamodtak, melynél a vallás tisztasága hosszabb időn át fennállott, mely különleges kiváltság szempontjából a többit mind felülmúlta s amelynek köréből az eljövendő Megváltót várták.[2] Mert a legkétségbeejtőbb körülmények között az volt a menedékük, hogy a Messiás várásában kerestek vigasztalást.

[2] Természetesen a *Juda* törzséről van szó, bár a magyar nyelvben nem olyan szembeszökő az etimológiai összefüggés, mint pl. a latinban: Iuda — Iudaeus.

Bármint álljon is a dolog, azzal, hogy zsidóknak nevezték magukat, megvallották azt, hogy ők az örökösei annak a szövetségnek, melyet az Úr Ábrahámmal és az ő magvával kötött.

A törvényre támaszkodol, és Istennel dicsekedel. Nem úgy érti, hogy a törvény tanulmányozására támaszkodtak és betöltésén buzgólkodtak, mintha lélekből törekedtek volna annak megtartására, sőt inkább azt lobbantja szemükre, hogy nem ügyelve a törvény céljára és nem is törődve annak megtartásával, pusztán attól a meggyőződéstől duzzadoztak, hogy őrájuk vonatkoznak az Isten kijelentései. Hasonlóképen dicsekedtek is Istennel, nem úgy, ahogyan az Úr parancsolja a próféta által (v. ö. Jer. 9, 24), hogy önmagunkban megalázkodva, egyedül Őbenne keressük dicsőségünket; hanem az Isten jóságának minden ismerete nélkül Őt, akitől belsejük teljesen üres volt, az emberek előtt való hiú kérkedés céljából, különösképen a maguk Istenének hirdették. S magukat meg az Ő népeként fitogtatták. Ez tehát nem a szív dicsekedése volt, hanem a nyelv kérkedése.

18. *Ismered az ő akaratát, és helyesled a hasznos dolgokat.*[3] Most már megengedőleg azt mondja róluk, hogy ismerik az Isten akaratát és helyeslik a hasznos dolgokat, s ezt mindkettőt a törvényből merítették. A helyeslés pedig kétféle: egyik a választásé, amikor azt, amit jónak ismertünk el, el is fogadjuk; a másik az ítéleté, mellyel megkülönböztetjük ugyan a jót a rossztól, de szándékos igyekezettel a legkevésbbé sem követjük. — Úgy okultak tehát a zsidók a törvényből, hogy tudták gyakorolni az erkölcsök feletti bírálatot, de saját életüknek ehhez a bírálathoz való alkalmazásával nem igen gondoltak. Azután, minthogy Pál a képmutatásukat támadja, ezzel szemben arra lehet következtetni (csak őszinte érzésből jöjjön az ítélet!), hogy csak akkor helyeseljük kellően a hasznos dolgokat, ha Istenre hallgatunk, mert az apostol megállapítása szerint az igazi helyeslés vezére és mestere: Istennek a törvényben kinyilvánított akarata.

19. *És azt hiszed magadról.* Még többet is megad nekik, mintha nemcsak annyijuk volna, amennyi a saját használatukra elegendő, hanem amiből másokat is gazdagíthatnak. Megadja — mondom —, hogy a tudás akkora bősége áll rendelkezésünkre, mely másokra is kiáradhat. — A következő részletet: *bírván az ismeret formáját,* okadatoló értelemben veszem s így bontom fel: azért, mert birtokodban van az ismeret formája. Ugyanis azért hirdették magukat mások tanítóinak, mert olyan színben tűntek föl, mintha a törvény minden titka a fejükben lett volna. A forma szó nem a minta helyett áll, mert Pál a *„morfózis”* (alak, alakítás, ábrázolás) szót használja, nem pedig a *„tüposz”*-t (vázlat, kép). Véleményem szerint azonban a tudományuk szembeötlő ékességére akart rámutatni, amit köznyelven

[3] A közkézen forgó magyar bibliafordítással szemben („választást tudsz tenni azok között, amelyek különböznek azoktól“) Kálvin a *„dokimadzeisz ta diaferonta“* szavakat így fordítja: „probas eximia“, illetve: „probas utilia“ (= helyesled a kiváló, ill. hasznos dolgokat). A görög eredeti szöveg mindkét értelmezést lehetővé teszi, bár a modern fordítások inkább a magyar bibliákban is olvasható értelmezést erősítik. A szöveg összefüggésének is ez felel meg jobban.

fényes külsőnek neveznek. S kétségtelen, hogy határozottan híjával voltak annak a tudománynak, amelyet fitogtattak. Egyébként Pál, amikor közbevetőleg gúnyolja a törvénnyel való bűnös visszaélést, másrészről arra is rámutat, hogy a törvényből kell keresnünk a helyes ismeretet, ha azt akarjuk, hogy szilárd alapon álljon az igazság.

21. *Aki azért mást tanítasz.* Ámbár az eddig felsoroltakkal olyan dicséretekben részesítette a zsidókat, amelyek méltán díszükre válhattak volna, ha nem lettek volna híjával a kiválóbb és igazi díszeknek; mégis, minthogy azok csak olyan közepes értékű adományok voltak, amelyek az istentelenekben is meglehetnek és a helytelen visszaélés folytán meg is romolhatnak, egyáltalában nem elegendők a teljes dicsőséghez. Pál azonban nem elégszik meg önhittségük visszautasításával és kigúnyolásával, hogy csupán ezekben bizakodnak, hanem mindazt, amivel dicsekedtek, vissza is fordítja a gyalázatukra. Mert nem kis gyalázatra méltó, aki Istennek egyébként jeles és kiváló ajándékait nemcsak haszontalanokká teszi, hanem gonoszságával megrontja és beszennyezi. S rossz tanácsadó, aki önmagáról nem gondoskodik, hanem csak a mások előnye iránt van érzéke. Pál tehát azt mutatja ki, hogy amiből dicsőségüket merítették, az gyalázatukra szolgál.

Aki azt hirdeted, hogy ne lopj. Mintha az 50. zsoltár 16—18. verseire célozna: „A gonosznak pedig ezt mondja Isten: Miért beszélsz te rendeléseimről, és veszed szádra az én szövetségemet? Hiszen te gyűlölöd a fenyítést és hátad mögé veted rendelésimet! Ha tolvajt látsz, mellé adod magad, és ha parázsnákat, társalkodol velök." — Amint egykor rászolgáltak a zsidók erre a dorgálásra, mert a törvény puszta ismeretében elbizakodva semmivel sem éltek különbül, mintha nem is lett volna törvényük, azonképen óvakodnunk kell, hogy ma ellenünk ne forduljon ez a feddés. Pedig bizony nagyon rá illik sokakra, akik az evangéliomnak valami ritka ismeretével kérkednek s e mellett épen úgy el vannak merülve a tisztátalanság mindenféle nemében, mintha az evangéliom nem az élet szabálya volna. Ne játsszunk tehát oly nyugodtan az Úrral s ne felejtsük el, milyen ítélet függ az ilyen szó-bűvészek (logodaedalus) feje felett, akik Isten Igéjét puszta fecsegéssel fitogtatják.

22. *Aki utálod a bálványokat.* Találóan állítja szembe a bálványimádással a szentségtörést, mint ugyanolyan fajta dolgot. Mert a szentségtörés egyszerűen az isteni felség meggyalázása. S ez nem kerülte el még a pogány költő figyelmét sem. Ebben az értelemben nevezi Ovidius Metamorphoses c. munkájában (3, IV. 22) szentségtörőnek Lycurgust Bacchus szent szertartásainak megvetése miatt, Fasti c. művében pedig szentségtörőknek nevezi azokat a kezeket, melyek Venus istenségét megsértették. (V. ö. a III. könyv 700. sorát is.) Minthogy azonban a pogányok isteneik felségét bálványokhoz kötötték, csak azt nevezték szentségtörésnek, ha valaki ellopta azt, ami a templomnak volt szentelve, mert azt gondolták, hogy ezeken alapszik és ennyiből áll az egész vallás. Így ma is, ahol Isten Igéje helyett a babona uralkodik, csak azt a fajtáját ismerik a szentségtörésnek, ha a templomok vagyonát lopja el valaki, merthiszen nincs is Isten, csak

a bálványokban, és nincs vallás sem, csak a fényűzésben és pompában. Egyébként figyelmeztetést kapunk itt először arra, hogy ha a törvény némely része szempontjából teljesítettük kötelességünket, ne tetszelegjünk magunknak s ne vessünk meg másokat. Azután: ne dicsekedjünk a külső bálványozásnak körünkből való eltávolításával annyira, hogy közben megfeledkezzünk a lelkünkben lappangó istentelenség önmagunkból való teljes kiirtásáról és gyökeres kitépéséről.

23. *Ki a törvényben dicsekszel, a törvénynek megrontása által az Istent gyalázod-é?* Noha a törvény minden áthágója gyalázattal illeti Istent (mert mindenki azzal a föltétellel született, hogy Őt igazán és szentül tisztelje), mégis joggal tulajdonít Pál ebben a dologban különleges vétket a zsidóknak. Mert bár nagyhangon hirdették, hogy Isten az ő törvényhozójuk, azonban életüket a legkevésbbé sem igyekeztek az ő szabályához igazítani s ezzel nyilvánvalóvá tették, hogy nem sokat gondolnak Istenük felségével, amelyet oly könnyen megvetettek. Amint manapság is meggyalázzák Krisztust az evangéliom áthágásával, akik henyén-üresen fecsegnek az ő tanításáról, melyet közben zabolátlan és feslett életmódjukkal megtaposnak.

24. *Mert az Istennek neve.* Szerintem Pál ezt a bizonyítékot inkább Ezékiel próféta könyvéből (36, 23) vette, mint Ésaiáséból (52), mert Ésaiásnál nincsenek olyan szemrehányások a néppel szemben, amilyenekkel tele van Ezékiel könyvének az egész 36. része. — Egyébként ez egyesek vélekedése szerint a kisebbről nagyobbra utaló érvelés ilyenformán: Ha a maga korának zsidóit nem ok nélkül korholja a próféta azért, mert fogságuk miatt gúny tárgya volt a pogányok között Isten dicsősége és hatalma, mintha nem tudta volna megtartani azt a népet, melyet oltalmába vett, — akkor sokkal nagyobb szégyene és gyalázata vagytok az Istennek ti, mert rossz hírbe keveritek az ő vallását, minthogy ezt a ti nagyon is rossz erkölcseitek szerint ítélik meg. Ezt a véleményt én ugyan nem cáfolom, mégis jobban szeretném egyszerűbben magyarázni, mintha ezt mondta volna az apostol: Látjuk, hogy az izráelita népnek minden gáncsolása Isten nevére hull vissza, mert — minthogy Isten népének tartják és mondják — Isten nevét úgyszólván a homlokán viseli; ebből szükségszerűen következik, hogy az emberek előtt Isten, akinek nevével fitogtatja magát, az ő gyalázatossága folytán úgyszólván rossz hírbe kerül. Az pedig nagyon méltatlan dolog, hogy akik Istentől kölcsönzik a dicsőséget, a gyalázat bélyegét szórják az ő szent nevére. Mert illett volna legalább más árat fizetniök vissza Őneki.

25. Mert használ ugyan a körülmetélkedés, ha a törvényt megtartod; de ha a törvényt áthágod, a te körülmetélkedésed körülmetéletlenséggé lesz. 26. Ha tehát a körülmetéletlen pogány megtartja a törvénynek parancsolatait, az ő körülmetéletlensége nem körülmetélkedésül tulajdoníttatik-é néki? 27. És a természettől fogva körülmetéletlen ember, ha a törvényt megtartja, megítél téged, aki a betű és körülmetélkedés mellett is a törvényeknek megrontója vagy. 28. Mert nem

az a zsidó, aki külsőképen az; sem nem az a körülmetélés, ami a testen külsőképen van; 29. hanem az a zsidó, aki belsőképen az; és a szívnek lélekben, nem betű szerint való körülmetélése az igazi körülmetélkedés; amelynek dicsérete nem emberektől, hanem Istentől van.

25. *Mert használ ugyan a körülmetélkedés.* Eleve megcáfolja azokat az ellenvetéseket, melyeket a zsidók ügyük védelmére vele szemben felhozhattak; mert ha a körülmetélkedés az Úr szövetségének jelképe volt, mellyel az Úr Ábrahámot és magvát a maga tulajdonául különítette el, akkor mintha nem alaptalanul dicsekednének ezzel. De minthogy a jel igazságának mellőzésével annak csak külső látszatához ragaszkodnak, azt válaszolja, hogy a puszta jel alapján semmiféle igényt sem támaszthatnak. A körülmetélkedés igazsága a lelki ígéreten alapult, amely hitet kívánt. A zsidók azonban mind a kettőt elhanyagolták; az ígéretet épen úgy, mint a hitet. Ostoba volt tehát a bizakodásuk. Ezért mellőzi Pál a körülmetélkedés rendkívüli hasznát, amikor t. i. beszédét az ő durva tévedésükhöz alkalmazza, mint a Galatákhoz írt levelében. S ezt jól meg kell jegyeznünk. Mert ha egészében tárgyalná a körülmetélkedés lényegét és értelmét, akkor képtelenség volna hogy egyáltalán ne is tegyen említést a kegyelemről és a kegyelmi ígéretről. De mind a két helyen a körülményekhez mérten beszél a szóbanforgó kérdésről s ezért csak azt a részt érinti, amely vita tárgya volt. Azt gondolták a zsidók, hogy a körülmetélkedés már önmagában alkalmas cselekmény az igazság megszerzésére. Tehát, hogy az ő vélekedésök szerint beszéljen, azt válaszolja: ha a cselekedetet nézzük a körülmetélkedésben, akkor ennek az a feltétele, hogy aki körülmetélkedik, annak Isten teljes és tökéletes tisztelőjének kell bizonyulnia; tehát a körülmetélkedésnek megfelelő cselekedet a tökéletesség. Így lehet beszélni a mi keresztségünkről is. Ha valaki pusztán a keresztség vizében való bizakodásra támaszkodva azt gondolná, hogy megigazul, mintha már e cselekmény révén megszerezte volna a szentséget (sanctitas), annak szeme elé kell állítani a keresztség célját, hogy t. i. a keresztség által az Úr az élet szentségére hív minket. Ez esetben hallgatnánk az ígéretről és a kegyelemről, melyet számunkra a keresztség tanusít és pecsétel meg, mert azokkal volna dolgunk, akik megelégednek a keresztség üres árnyékával, s nem veszik tekintetbe és nem veszik fontolóra annak lényegét. — Figyeljük meg Pálnál azt is, hogy amikor a hívők előtt és vita nélkül beszél a jegyekről, ezeket összeköti a velük kapcsolatos ígéretek hatályosságával és beteljesedésével; amikor pedig a jegyek fonák és tudatlan magyarázói előtt beszél, akkor mellőzi a jegyek tulajdonképeni és valódi természetének megemlítését és egész kifejezésmódjával a helytelen magyarázatok ellen fordul. — Sokan pedig, mivel azt látják, hogy Pál inkább a körülmetélkedést hozza fel, mint a törvény más cselekményét, ebből arra következtetnek, hogy ő csak a szertartásoktól vonja meg a megigazító jelentőségét. De egészen másként áll a dolog. Mert mindig úgy szokott történni, hogy akik Isten igazságával szemben a saját érdemeiket merészelik emlegetni, azok inkább

a külső szabályokkal büszkélkednek, nem pedig a valódi becsületességgel. Akit ugyanis a komoly istenfélelem megérintett és megilletett, az sohasem meri szemét elbizakodottan az égre emelni, mert minél inkább törekszik a valódi igazságra (iustitia), annál jobban látja, mily nagy távolságra van attól. A farizeusok pedig, akik megelégednek azzal, hogy külső színleléssel utánozzák a szentséget, nem csoda, ha oly könnyen hízelegnek önmaguknak. Ezért Pál, miután a zsidók számára már nem marad semmi más, csak az a nyomorúságos menedék, hogy a körülmetélkedés által való megigazultságukkal kérkedjenek, most ezt a hiábavaló álarcot is lehúzza róluk.

26. *Ha tehát a körülmetéletlen stb.* Igen erős érv ez. Mert minden dolog alsóbbrendű a céljánál és alá is van rendelve a céljának. A körülmetélkedés a törvényre irányul, tehát alatta kell, hogy álljon a törvénynek. Ezért a törvény megtartása több a körülmetélkedésnél, mely amazért rendeltetett. Ebből következik, hogy a körülmetéletlen ember, aki csak a törvényt tartja be, messze felülmúlja a törvényt áthágó zsidót a maga üres és haszontalan körülmetélkedésével. És így, bár természete szerint bűnös, mégis megszentelődik a törvény megtartása által, úgyhogy körülmetéletlensége körülmetélkedésnek számít. — A *körülmetéletlenség* szó pedig kétszer fordul elő ebben a versben. A második helyen tulajdonképeni jelentésében szerepel, az első helyen átvitt értelemben a pogány szó helyett áll, vagyis dolog a személy helyett. — Egyébként senki se törje nagyon a fejét azon, hogy a törvénynek miféle megtartóira vonatkozhatik az, amit itt Pál mond, mert ilyenek egyáltalán nem találhatók. Mert egyszerűen azt a föltevést akarta itt előfeltételként előterjeszteni: ha van olyan pogány, aki a törvényt megtartja, akkor annak igazsága körülmetéletlenségében is többet ér, mint a zsidónak igazság nélküli körülmetélkedése. A következő mondást tehát: *a természettől fogva körülmetéletlen ember, ha a törvényt megtartja, megítél téged,* nem személyekre vonatkoztatom, hanem példának tekintem, épen úgy, mint ezeket a mondásokat: Délnek királyné asszonya felkél majd, stb., továbbá: Ninive férfiai az ítéletkor együtt támadnak majd fel. (V. ö. Luk. 11, 31—32.) Pál szavainak is ugyanez az értelme. Megítél majd — úgymond — tégedet mint a törvény áthágóját a pogány, ki a törvényt betartja, bár ő körülmetéletlen, te pedig el vagy látva a betű szerinti körülmetéléssel.

27. *A betű és a körülmetélkedés mellett is.* Szócsere (hypallagé) ez a „betű szerinti körülmetélkedés" helyett. Nem is úgy érti, hogy azért sértik meg a törvényt, mert birtokukban van a körülmetélkedés betűje, hanem azért, mert nem szűnnek meg ezzel a külső szertartásukkal elfeledtetni az Isten lelki tisztelését, t. i. a kegyességet, az igazságosságot, az ítéletet és az igazságot, holott mégis csak ezek a legfőbb dolgok a törvényben.

28. *Mert nem az a zsidó, aki külsőképen az stb.* Ez azt jelenti, hogy az igazi zsidót nem a testi származás s nem a hivatásával járó cím, vagy a külső ismertető jel szerint kell felismerni; s hogy a körülmetélkedés, mely zsidóvá teszi az embert, nem puszta külsőségből áll, hanem mind a kettő belső dolog. Amit pedig ezek után az igazi körülmetélkedésről mond,

azt a Szentírás különböző helyeiről, sőt az általánosan ismert tanításból veszi; hiszen a nép lépten-nyomon kapta a parancsot arra, hogy a szívét metélje körül, és az Úr megígéri, hogy ezt Ő fogja megcselekedni. Mert az előbőr lemetélése nem csak egy testrész jelentéktelen romlottságára, hanem az egész természet romlottságára mutatott. A körülmetélkedés tehát az egész test megöldöklését jelentette. Amit azután tesz hozzá, hogy *a szívnek lélekben, nem betű szerint való körülmetélése az igazi körülmetélkedés,* a következőképen kell érteni: betűnek nevezi a kegyesség nélküli külső tiszteletadást, léleknek a szertartás célját, ami pedig lelki (merthiszen a szertartásnak mindig lelki célja van). Minthogy azonban a jegyeknek és vallásos szokásoknak egész jelentősége a céltól függ, ha ezt a célt eltávolítjuk, akkor csak a puszta betű marad meg, ami magában véve haszontalan. — Ha pedig azt kérdezné valaki, hogy miért használ az apostol ilyen kitételeket vagy kifejezéseket, azt feleljük: azért, mert amikor Isten szava elhangzik, mindaz, amit parancsol, — hacsak szívük őszinte érzésével nem fogadják az emberek — betű marad, azaz hideg írás; de ha a lélekbe (anima) hatol, akkor úgyszólván lélekké (spiritus) alakul át. Célzás ez az ó és új szövetség közti különbségre, melyet Jerémiás jegyez fel könyve 31. részének 33. versében, ahol az Úr kihirdeti, hogy érvényes és tartós lesz az ő szövetsége, miután már a szívekbe véste. Ugyanezt tartotta szem előtt Pál másutt is (II. Kor. 3, 6), ahol a törvényt az evangéliommal hasonlítja össze s a törvényt betűnek nevezi, amely nemcsak halott, de meg is öl; az evangéliomnak azt a dicsérő elnevezést adja, hogy lélek. Ezért kétszeresen is durva volt azok ostobasága, akik a betűt valódi értelemnek, a lelket pedig képes beszédeknek (allegóriáknak) vették.

29. *Amelynek dicsérete nem emberektől.* Minthogy az emberi szem a külsőképen látható dolgokhoz tapad, azt mondja, hogy nem elegendő az, ami a külső ragyogás által gyakran félrevezethető emberi vélekedés szerint dicséretreméltó, hanem az Isten szemei előtt kell helytállani, amelyek előtt a szív legmélyebb titkai sincsenek elrejtve. Így ismét Isten ítélőszéke elé vonja a képmutatókat, akik hazug képzelgésekkel nyugtatják meg önmagukat.

III. RÉSZ

1. Mi tekintetben különb hát a zsidó? vagy micsoda haszna van a körülmetélkedésnek? 2. Minden tekintetben sok. Mindenekelőtt, hogy az Isten reájok bízta az ő beszédeit.

Jóllehet Pál kitűnően kifejtette, hogy a puszta körülmetélkedés semmit sem használ a zsidóknak, mindazonáltal mivel azt nem tagadhatta, hogy van valami különbség a pogányok és zsidók között, amit maga az Úr akart ezzel a jellel megjelölni, ezt a megkülönböztetést pedig, melynek Isten volt a szerzője, képtelenség lett volna hiábavalónak és teljesen jelentéktelennek tartani: hátra volt még, hogy ezt az ellenvetést is megoldja. Az ugyan nyilvánvaló volt, hogy mennyire oktalan az a dicsőség, amelyet a zsidók ebből akartak meríteni. De még mindig fennmaradt az a nyugtalanító kérdés, hogy milyen célra rendelte hát az Úr a körülmetélkedést, ha semmiféle dicséretreméltó gyümölcsöt nem hoz? Tehát ellenvetés színe alatt kérdezi, miben különb hát a zsidó a pogánynál? S hozzáteszi a kérdés okát a második kérdésben, amikor ezt mondja: *Micsoda haszna van a körülmetélkedésnek?* Mert a körülmetélkedés emelte ki a zsidókat a közönséges emberi sorsból; amiként Pál a szertartásokat választófalnak nevezi mely őket — zsidókat és pogányokat — elkülönített egymástól (Eféz. 2, 14).

2. *Minden tekintetben sok.* Azaz mindenképen sok. Itt kezdi megadni a körülmetélkedés sákramentomának az azt megillető dicséretet; de az azzal való büszkélkedést nem engedi meg a zsidóknak. Mert amikor azt mondja, hogy azért voltak megjelölve a körülmetélkedés jelével, hogy Isten fiainak tartsák őket, ugyanakkor nem ismeri el, hogy valamiféle érdemük vagy a saját méltó voltuk révén tüntek volna ki, hanem Isten jótéteményei folytán. Ha tehát az embereket vesszük tekintetbe, kimutatja, hogy egyenlők a többiekkel; de ha Isten jótéteményeit vesszük fontolóra, akkor — azt tanítja az apostol — ebben a tekintetben van valamijük, amivel más népek előtt kitűnnek.

Mindenekelőtt, hogy az Isten reájok bízta. Ezt a részletet némelyek hiányosnak (anapodotum-nak)[4] gondolják, mert többet jelent be, mint amennyit később kifejt. Szerintem azonban az *először* (vagy *mindenekelőtt)* szó nem a sorrend jele, hanem egyszerűen annyit jelent, hogy „különösen" vagy „kiváltképen", a következő értelemben: Ha csak annyi volna

[4] *Anapodotum* az olyan szónoki vagy írói alakzat, amikor olyasmit jelentünk be, amit később a tárgyalásban mellőzünk.

is az előnyük, hogy náluk vannak Isten reájuk bízott beszédei, ennek egymagában is elegendőnek kellene lennie méltóságuk kiemelésére. Érdemes azonban megjegyezni, hogy a körülmetélkedés haszna nem a puszta jegyben áll, hanem az Ige alapján kell azt értékelni. Pál itt bizonyára azt kérdezi, hogy mit ád ez a sákramentom a zsidóknak. S erre azt válaszolja, hogy Isten a mennyei bölcseség kincsét helyezte el náluk. Ebből következik, hogy az Ige elhagyása esetén semmi sem marad hátra kiváltságukból. *Beszédeknek* nevezi azt a szövetséget, melyet Isten először Ábrahámnak s az ő utódainak jelentett ki, azután a törvény és a próféciák által pecsételt meg és fejtett ki. Ezek a beszédek pedig azért voltak rájuk bízva, hogy először maguknál őrizzék azokat mindaddig, míg az Úrnak úgy tetszett, hogy dicsőségét az ő körükre korlátozza; azután pedig, a sáfárkodás idején az egész világon közzétegyék. Előbb tehát letéteményesek, azután sáfárok voltak. Hogyha ily nagyra kell értékelni ezt a jótéteményt, mellyel az Úr valamely népet az ő Igéjének közlésére méltat, akkor sohasem átkozhatjuk eléggé hálátlanságunkat, hogy oly nagy hanyagsággal vagy tétlenséggel, hogy ne mondjam: gyalázattal fogadjuk az Igét.

3. De hát hogyha némelyek nem hittek? Vajjon azoknak hitetlensége nem teszi-é hiábavalóvá az Istennek hűségét? 4. Távol legyen. Sőt inkább az Isten legyen igaz, minden ember pedig hazug, amint meg van írva: Hogy igaznak ítéltessél a te beszédeidben, és győzedelmes légy, mikor vádolnak téged,

De hát hogyha némelyek, stb. Amiképen az előbb — amikor a zsidókról azt látta, hogy a puszta jellel büszkélkednek — a dicsőségnek egy szikráját sem hagyta meg nekik, úgy most, amikor a jelnek a lényegét teszi vizsgálat tárgyává, arról tesz bizonyságot, hogy az ő hiábavalóságuk nem törli el annak erejét. Ugyanis minthogy föntebb úgy tűnhetett föl, mintha azt mondotta volna, hogy ha van is valami kegyelem a körülmetélkedés jegyében, ez teljesen veszendőbe megy a zsidók hálátlansága folytán, — most viszont ellenvetés alakjában kérdezi, hogy mit kell efelől gondolnunk. — Egyébként van ebben a mondatban bizonyos elhallgatás is; mert kevesebbet mond, mint amennyit ki akar fejezni. Mert az igazságnak megfelelően mondhatta volna, hogy a nép nagyrésze elvetette magától az Isten szövetségét; de mivel ez nagyon keserves lett volna a zsidók fülének, a szigorúság enyhítése végett csak *némelyeket* említ.

Vajjon azoknak hitetlensége, stb. A *„katargein"* ige tulajdonképen annyit jelent, mint érvénytelenné, hatástalanná tenni; s ez a jelentés igen talál a szóbanforgó kérdéshez. Pál ugyanis nemcsak azt tárgyalja, vajjon az emberek hitetlensége abban a tekintetben akadályozza-e Isten igazságát, hogy önmagában erős és szilárd maradjon, hanem azt, hogy nem gátolja-e annak éppen az emberek közt való hatását és beteljesedését. A kérdés értelme tehát ez: Minthogy a zsidók túlnyomó része szövetségszegő, vajjon az ő hűtlenségük annyira érvénytelenné tette-e az Isten szövetségét, hogy

semmiféle gyümölcsöt sem hoz közöttük? Erre azt válaszolja: az emberi gonoszságnak nem lehet az a következménye, hogy szilárdan fenn ne maradjon az isteni igazság változatlansága. Tehát bármennyire cserbenhagyta és megtaposta is a nagyobb részük az Isten szövetségét, azért ez éppen úgy megtartja hatékonyságát és kifejti erejét, ha nem is mindenkiben, de legalább magában a népben. Ereje pedig abban áll, hogy az Úr kegyelme és az örök üdvösségre szolgáló áldása érvényesül közöttük. Ez azonban csak ott lehetséges, ahol az ígéretet hittel fogadják s így mindkét részről megerősödik a kölcsönös szövetség. Tehát rámutat arra, hogy mindig maradtak a népben néhányan, kik megállottak az ígéret hitében és nem estek ki az említett kiváltságból.

4. *Az Isten legyen igaz.* Akárhogyan vélekedjenek mások, szerintem ez az ellenkező álláspont szükségképpeniségéből vett bizonyíték, mellyel Pál az előbbi ellenvetést gyengíti. Mert ha megáll együtt, sőt szükségszerűen összeillik az a két dolog, hogy az Isten igaz, az ember pedig hazug, ebből az következik, hogy Isten igazságát nem gátolja az emberek hazugsága. Ha ugyanis nem állítaná szembe most egymással ezt a két alapelvet, akkor kissé lejjebb hiába és ok nélkül izzadna annak a képtelenségnek a cáfolásában, hogy hogyan igazságos az Isten, ha igazságát a mi igazságtalanságunk mutatja meg. Tehát a legkevésbbé sem bizonytalan a mondat értelme, hogy t. i. az Isten hűsége az emberek hitszegése és elpártolása folytán nemcsak meg nem dől, hanem még nyilvánvalóbbá válik. — Az *Istent igaznak* mondja, nemcsak azért, mert kész az ígéretei mellett hűségesen megállani, hanem azért is, mert tényleg beteljesíti mindazt, amit beszél. Mert úgy szól, hogy parancsa hamarosan tetté is válik. Viszont *az ember hazug,* nemcsak azért, mert adott szavát gyakran megszegi, hanem azért is, mert természeténél fogva a hazugságra törekszik és menekül az igazság elől. Az előbbi tétel az egész keresztyén bölcselet legelső alapelve. Az utóbbi tétel pedig a 116. Zsoltár 11. verséből való, ahol bevallja Dávid, hogy nincs semmi bizonyos sem az emberben, sem abban, ami az embertől származik. Igen jeles hely ez és nagyon szükséges vigasztalást foglal magában. Mert amilyen gonoszak az emberek az Isten Igéjének visszautasításában és megvetésében, sokszor kétségessé válnék az Ige bizonyossága, ha nem jutna eszünkbe az, hogy Isten igazsága nem függ az emberi igazságtól. De hogyan egyezik meg ez azzal, amit legutóbb mondottunk, hogy az isteni ígéret hatékonyságához megkívántatik az emberek hite, ami befogadja azt? Mert a hit ellentétes a hazugsággal. Látszólag nehéz ugyan ez a kérdés, de elég könnyen megoldható, azzal t. i., hogy az Úr az emberi hazugságok közepette, melyek egyébként akadályai az ő igazságának, mégis utat talál majd az úttalanságon keresztül, hogy igazsága feljebb emelkedjék és minden akadályon diadalmaskodjék, amikor is a romlott természetünkben gyökerező hitetlenséget választottaiban orvosolja s akik fékezhetetleneknek látszottak, azokat az ő iránta való engedelmességre igázza. — Egyébként itt csak a természet romlottságáról van szó s nem az Isten kegyelméről, mely a romlások orvossága.

Hogy igaznak ítéltessél. Ennek értelme ez: Isten igazsága nem hogy megsemmisülne a mi hazugságunk és hitszegésünk folytán, sőt ebből méginkább előragyog és előtűnik. Amiként Dávid bizonyítja, hogy azért, mert ő bűnös, az Isten mindig igaz és feddhetetlen bírája lesz, bármit határoz el magában; és győzedelmeskedni is fog az istenteleneknek az ő igazsága ellen zúgolódó minden rágalma fölött. Isten *beszédein* Dávid Isten ellenünk hozott ítéleteit érti. Ezt ugyan általában az igéretekre szokták vonatkoztatni, de ez szerfölött erőszakolt dolog. A „hogy" kötőszó tehát nemcsak célhatározó jellegű s nem is valami távoli következményt jelöl, hanem közvetlen megokolást vagy következtetést jelent, ebben az értelemben: Ellened vétkeztem, ezért joggal büntethetsz meg engem. Azt pedig, hogy Pál a Dávid mondását (v. ö. Zsolt. 51, 6) tulajdonképpeni és eredeti értelmében idézte, megerősíti ez a továbbiakban hozzáfűzött ellenvetés is: hogyan marad majd épségben az Isten igazságossága, ha azt a mi igazságtalanságunk világosítja meg (illusztrálja)? Mert Pál (mint az imént érintettem) hiába és helytelenül alkalmatlankodott volna az olvasóknak ezzel az aggodalmaskodó kérdéssel, ha Dávid ezt a mondását nem úgy értette volna, hogy Isten az ő csodálatos gondviselésével az emberek bűneiből is elő tudja hozni a maga igazságának dicséretét. Az idézet második része héberül így hangzik: És tiszta a te ítéletedben. Ez a mondás csakis arra céloz, hogy Isten az ő összes ítéleteiben dicséretreméltó, akárhogyan zúgjanak is ellene az istentelenek s bármint igyekezzenek is panaszaikkal elhomályosítani és gyűlöletessé tenni az ő dicsőségét. De Pál a görög fordítást követte, mely a mostani célkitűzésének is jobban megfelelt. Mert tudjuk, hogy az apostolok gyakran elég szabadon idézik a Szentírás szavait; mert elegendőnek tartották, ha a tárgyhoz illően idéznek. Ezért nem töprengtek oly nagyon a szavakon. Tehát Dávid mondásának a szóbanforgó szakaszra való alkalmazása a következő: Ha a halandók minden bűnének arra kell szolgálnia, hogy az Úr dicsősége még nyilvánvalóbb legyen, s Ő pedig legfőképen igazságában dicsőíttetik, ebből az következik, hogy az emberi hiábavalóság is inkább az Ő igazságának megbizonyítására, mint a felforgatásra irányul. — Ámbár a *„krineszthai"* (ítélni, vádolni) ige vehető cselekvőleg is, szenvedőleg is, mindamellett nem kétséges előttem, hogy a görögök a próféta gondolatától eltérve szenvedő alakban fordították.

5. Ha pedig a mi igazságtalanságunk az Istennek igazságát mutatja meg, mit mondjunk? Vajjon igazságtalan-e az Isten, hogy minket büntet? Emberi módon szólok. 6. Távol legyen! Mert akkor mi módon ítéli meg az Isten a világot? 7. Mert ha az Istennek igazsága az én hazugságom által öregbült az ő dicsőségére, miért kárhoztattatom még én is, mint bűnös? 8. Sőt inkább ne cselekedjük-é a rosszat, hogy abból jó származzék? — amint minket rágalmaznak, és amint némelyek mondogatják, hogy mi így beszélünk, akiknek kárhoztatása igazságos.

5. *Ha pedig a mi igazságtalanságunk.* Jóllehet eltért a főtárgytól, mégis kénytelen volt ezt az apostol közbeszőni, hogy ne tűnjék fel olyan színben,

mintha ő szolgáltatott volna ürügyet a rosszakaratúaknak a rágalmazásra, holott tudta, hogy ezek maguk is vadásznak az ilyesmire. Ugyanis mivel a gonoszok éberen leskelődnek az evangéliom rossz híre keltésének minden alkalmára, már a Dávid bizonyságtételében is találhattak olyasmit, amiből rágalmat kovácsoljanak, mondván: Ha semmi mást nem keres az Isten, csak azt, hogy az emberek dicsőítsék Őt, akkor miért bünteti őket, ha vétkeznek, holott vétkeikkel is Őt dicsőítik? Mindenesetre jogtalan a megsértődése, ha azért haragszik, mert Őt dicsőítik. — Kétségtelen, hogy ez a rágalom általánosan ismeretes és mindenfelé megszokott volt, amint mindjárt újra meg is említi. Pálnak tehát nem volt szabad ezen észrevétlenül átsiklania. De hogy senki se gondolja róla azt, mintha itt a maga lelkének elgondolását adná elő, előre megmondja, hogy az istentelenek szerepét ölti magára. Ámbár egyetlen szóval súlyosan megfeddi az emberi gondolkodást, melynek szerinte sajátos vonása az, hogy mindig ellene kiabál az Isten bölcseségének. Mert nem azt mondja, hogy az istentelenek módján szól, hanem azt, hogy *emberi módon* szól. S valóban így is van; minthogy Isten összes titkai a test előtt furcsa és hihetetlennek látszó (paradox) dolgok, a test akkora merészséget vesz magának, hogy nem habozik kikelni s arcátlanul támadni azok ellen, amiket nem képes felfogni. Ez azután arra int bennünket, hogy ha Isten titkai iránt fogékonyak akarunk lenni, akkor elsősorban arra törekedjünk, hogy önmagunkat megüresítvén, teljesen adjuk át és szenteljük oda magunkat az evangéliom iránt való engedelmességre. — A *harag* szót, melyet az ítélet helyett használ, itt a *büntetés* értelmében veszi, mintha ezt mondta volna: Vajjon igazságtalan-é az Isten, aki megtorolja azokat a bűnöket, melyek az ő igazságát megvilágítják?

6. *Távol legyen!* Az istenkáromlás megfékezése végett nem válaszolt egyenesen az ellenvetésre, hanem először az attól való iszonyodással kezdi, — hogy ne tűnjék fel a keresztyén vallás olyan színben, mintha ekkora képtelenségeket tartalmazna. És ez valamivel többet nyom a latban, mint ha egyszerű cáfolással élt volna. Ezzel ugyanis azt jelzi az apostol, hogy az ilyen istentelen beszéd borzalomra s nem pedig meghallgatásra méltó. Majd hozzáfűzi a cáfolatot is, mégpedig az ú. n. közvetett cáfolatot. Mert nem oszlatja el teljesen a rágalmat, hanem csak azt feleli, hogy ez az ellenvetés képtelenség. Azután magának Istennek a tisztéből veszi az érvet az ellenvetés lehetetlenségének bizonyítására: *Isten meg fogja ítélni ezt a világot,* tehát nem lehet igazságtalan, mert ez Istennek nem az ú. n. puszta hatalmából (nuda potentia) ered, hanem az ő tényleges (aktuális) hatalmából, mely munkáinak egész folyamatából és rendjéből visszaragyog; mintha ezt mondanánk: Isten tiszte a világ megítélése, vagyis az, hogy igazságosságával egybeszerkessze és a legjobb rendbe állítsa vissza mindazt, ami abban rendetlen. Tehát semmit sem intézhet igazságtalanul. Úgy látszik, Mózes I. könyve 18. részének 25. versére céloz, ahol mikor Ábrahám arra kéri Istent, hogy ne adja át Sodomát teljesen a pusztulásnak, ezt mondja: Távol legyen tőled, hogy te, aki meg fogod ítélni az egész földet, megöld az igazat a gonosszal együtt! Valóban nem a te dolgod ez és nem is illik hozzád. Hasonló

olvasható Jóbnál (34, 17): Vajjon, aki gyűlöli az igazságot, kormányozhat-é? Mert ha az emberek között gyakran akadnak igazságtalan bírák, ez azért történik, mert vagy a jog és isteni igazság ellenére bitorolják a hatalmat, vagy mert vaktában emelik fel oda őket, vagy pedig mert önmaguktól elfajulnak. Istenben azonban nincs semmi eféle. Tehát minthogy Ő természeténél fogva bíró, igazságosnak is kell lennie, mert önmagát meg nem tagadhatja. Pál tehát a lehetetlenség alapján következteti, hogy fonákul vádolják igazságtalansággal Istent, akinek az a sajátja s úgyszólván lényege, hogy a világot helyesen kormányozza. Egyébként bár Pálnak ez a tanítása kiterjed Isten állandó kormányzására is, mindazonáltal nem tagadom, hogy különösen az utolsó ítéletre vonatkozik, mert csak akkor jelenik majd meg a helyes rend teljes megújítása. — Ha pedig valaki egyenes cáfolatot kíván az ilyenfajta szentségtörések vagy istenkáromlások megzabolázására, az vegye így a dolgot: Nem az igazságtalanság természete folytán történik az, hogy az Isten igazsága még jobban kiviláglik, hanem Isten jósága vesz erőt és győzedelmeskedik a mi gonoszságunkon, úgyhogy, ez más cél felé fordul inkább nem oda, ahová irányult.

7. *Mert ha az Istennek igazsága az én hazugságom által stb.* Nem kétlem, hogy ezt az ellenvetést is a gonoszok szerepében hozza fel. Mert ez úgyszólván magyarázata az előbbinek s össze is köthette volna az apostol ezt a két ellenvetést, ha méltatlankodásában beszédét félbe nem szakította volna. — Az értelme ez: Ha a mi hamisságunk folytán Isten igazsága nyilvánvalóbbá lesz, és úgyszólván megszilárdul, amiből több dicsőség is háramlik Őreá, akkor a legkevésbbé sem méltányos dolog, hogy az bűnhődjék bűnösként, aki szolgája volt az Isten dicsőségének.

8. *Sőt inkább stb.* Hiányos beszéd ez, melyhez hozzá kell gondolni az állítmányt. Akkor lesz teljessé a mondat, ha így oldjuk fel: *S miért nem mondják inkább (ahogyan minket rágalmaznak), hogy cselekedjük a roszszat, hogy abból jó származzék?* Az apostol azonban még válaszra sem méltatja ezt az istentelen szőrszálhasogatást, melyet mégis a legjobb érvvel lehet majd megcáfolni. Mert csak ezt az ürügyet adja elő: Ha Isten dicsősége növekedik a mi gonoszságunk folytán és ha az életben semmi mást sem illőbb tenni az embernek, mint épen Isten dicsőségét előmozdítani: akkor vétkezni is kell az ő dicsőségére. Ámde ezt az ürügyet könnyű elhárítani: Ami önmagában véve rossz, az csak rosszat szülhet. Az pedig, hogy a mi bűnünk rávilágít Isten dicsőségére, bizony nem az ember műve, hanem Istené, Aki mint csodálatos művész a mi gonoszságunkat le tudja igázni és máshová tudja irányítani, úgyhogy azt az általunk kitűzött célon kívül a maga dicsőségének növelésére fordítja. Elénkbe írta Isten azt a módot, ahogyan az ő akarata szerint dicsőítenünk kell Őt, nevezetesen a kegyességet, mely az Ige iránt való engedelmességben áll. Aki ezeket a határokat áthágja, az Istent nem tisztelni, hanem inkább gyalázattal illetni törekszik. Ha pedig másként üt ki a dolog, azt (a hallottak szerint) Isten gondviselésének kell betudni, nem az emberek gonoszságának; mert igazán

nem ezen múlik, ha Isten felsége meg nem semmisül, sőt még csak sérelmet sem szenved.

Amint minket rágalmaznak. Csodálatos, hogy amikor Pál ily nagy tisztelettel beszél az Isten titkos ítéleteiről, akkor ellenségei a szemtelenség oly mély fokára süllyednek az ő rágalmazása végett. Dehát soha nem is volt az Isten szolgáiban akkora istenfélelem és józanság, mely meg tudta volna fékezni a tisztátalan és mérges nyelveket! Tehát nem új és nem példátlan dolog az, ha manapság annyi hamis váddal terhelik és teszik gyűlöletessé ellenfeleink a mi tanításunkat, melyről mi magunk is tudjuk s tanúink az összes angyalok és hívők is, hogy Krisztusnak a tiszta evangélioma. Kigondolni sem lehet szörnyűségesebb dolgot annál, amiről itt azt olvassuk, hogy Pálra nehezedett; így akartak gyűlöletet kelteni a tudatlanokban az ő prédikálása iránt. Viseljük el tehát, hogy az általunk hirdetett igazságot az istentelenek eltorzítják rágalmaikkal. De azért ne szűnjünk meg állandóan fenntartani annak egyszerű megvallását, mert elegendő ereje van annak az ő hazugságaik összezúzására és szétszórására. Egyébiránt, amennyire tőlünk telik, az apostol példája szerint szálljunk szembe rosszindulatú ármányaikkal, hogy gyalázatos és romlott emberkék ne rágalmazzák büntetlenül a Teremtőt.

Akiknek kárhoztatása igazságos. A görög szöveg szószerint így hangzik: „akiknek ítélete igazságos". Ezért némelyek ezt a szót, hogy *kárhoztatása* cselekvő értelemben veszik és így fordítják: „ítélete", csak azért, hogy így Pál helyeslésével találkozzanak, aki szerint (mint láttuk) képtelenség az, amit a keresztyéneknek szemükre vetettek, hogy így azt ne gondolja valaki, mintha az evangéliom tudománya ilyen hihetetlennek látszó (paradox) tételekkel volna összekötve. Én azonban helyesebbnek tartom a szenvedő jelentést („akiknek megítéltetése vagy kárhoztatása"). Mert nem lett volna helyes egyszerűen fejbólintással válaszolni ily nagy gonoszságra, mely inkább szigorú visszautasítást érdemel. S szerintem ezt Pál meg is teszi. Romlottságuk pedig két okból is kárhoztatható volt: először azok miatt, akiknek ez az istentelenség egészen odáig behatolhatott elméjükbe, hogy egyetértettek azzal; azután pedig azok miatt, akik az evangéliom gyalázására rágalmat merészeltek kovácsolni belőle.

9. Micsoda tehát? Különbek vagyunk-é? Semmiképen nem. Mert az elébb megmutattuk nyilván, hogy zsidók és görögök mindnyájan bűn alatt vannak.

9. *Micsoda tehát?* A kitérés után visszatér eredeti céljához. Ugyanis, miután elősorolta a zsidók méltóságának mindazt a dícséretét, amivel a pogányok fölé helyezték magukat, most — hogy esetleg azt ne gondolják, mintha joguktól fosztaná meg őket — végre lezárja azt a kérdést, vajjon tényleg különbek-e valamiben a pogányoknál. De ha első pillanatra úgy

látszik is, mintha ez a válasz a föntebbivel némileg ellenkeznék, (mert itt megfosztja őket minden méltóságtól, amiből az előbb sokat meghagyott nekik,) mégsincs itt semmi ellenmondás. Mert azok a kiváltságok, amelyek révén — mint ezt az apostol is megvallotta — másokkal szemben kitűntek, Isten jóságán s nem az ő tulajdon érdemükön alapultak, tehát rajtuk kívülálló dolgok. Itt pedig az ő érdemükre vonatkozólag teszi fel a kérdést, vajjon önmagukban dicsekedhetnek-e valamivel. Tehát úgy megegyezik egymással a két válasz, hogy ez utóbbi az előbbiből következik. Mert amikor előjogaikat kiemelte, ezeket egyedül Isten jótéteményeibe foglalta bele és így kimutatta, hogy ezek közt nincs semmi, ami az övék volna. Ebből rögtön következtetni lehetett arra, amit itt válaszol. Mert ha az az ő legfőbb kiválóságuk, hogy náluk voltak elhelyezve Isten beszédei — s ebben a kiválóságban pedig nem saját érdemük folytán részesültek —, akkor nem maradt semmijük sem, amivel Isten színe előtt büszkélkedhetnének. De figyeljük meg azt a szent művészieséget, hogy amikor Pál kiválóságaikat bizonyította, harmadik személyben beszélt. Most pedig, midőn mindent el akar tőlük venni, önmagát is közéjük sorolja, hogy ne adjon okot a botránkozásra.

Mert az elébb megállapítottuk. A görög *„aitiászthai"* ige, amit Pál itt használ, tulajdonképen törvénykezési szó s ezért azt láttam helyesnek, ha a *megállapítottuk* szóval fordítom. Azt szoktuk mondani, hogy a vádat a per megindításakor a vádló állapítja meg, melyet azután tanúkkal és egyéb bizonyítékokkal is kész beigazolni. Az apostol pedig Isten ítélőszéke elé idézte az egész emberi nemet, hogy egy kárhoztatás alá foglalja valamennyit. S hiába tenné bárki azt az ellenvetést, hogy itt nem is annyira vádol az apostol, hanem inkább bizonyít. Mert hiszen csakis az az igazi vád, amelyik erős és nyomós bizonyítékokra támaszkodik, aminthogy Cicero is ilyen alapon tesz valahol különbséget a vádolás és a szidalmazás között. — Egyébként „bűn alatt lenni" annyit jelent, mint Isten színe előtt bűnösként méltán kárhoztatás alá esni, vagy a bűnöket megillető kárhoztatás alatt lenni. Mert amiképen az igazság magával hozza a felmentést, úgy a bűnt is követi a kárhoztatás.

10. Amint meg van írva, hogy nincsen csak egy igaz is; 11. nincs, aki megértse, nincs, aki keresse az Istent. 12. Mindnyájan elhajlottak, egyetemben haszontalanokká lettek; nincs, aki jót cselekedjék, nincsen csak egy is. 13. Nyitott sír az ő torkuk; nyelvökkel álnokságot szólnak; áspis kígyó mérge van ajkaik alatt. 14. Szájok telve van átkozódással és keserűséggel. 15. Lábaik gyorsak a vérontásra. 16. Útjaikon romlás és nyomorúság van. 17. És a békességnek útját nem ismerik. 18. Nincs isteni félelem az ő szemök előtt.

10. *Amint meg van írva.* Idáig az apostol azokat az érveket használta fel, amelyek az embereknek a saját gonoszságuk felől való meggyőzésére szolgálnak. Most pedig a tekintély alapján kezd érvelni, ami a keresztyé-

neknél a legerősebb fajtája a bizonyításnak, föltéve, hogy a tekintélyt egyedül Istennek tulajdonítjuk. S tanulják meg ebből az egyház tanítói, hogy milyen az ő feladatuk. Mert ha Pál nem véd itt semmi olyan hittételt, melyet nem bizonyíthat egyúttal a Szentírás határozott nyilatkozatával, akkor még sokkal kevésbbé szabad ezt megkísérelniök azoknak, akiknek semmi más megbizatásuk nincs, csak az, hogy hirdessék az evangéliomot, melyet Pálnak és másoknak kezéből kaptak.

Nincsen csak egy igaz is. Úgy látszik, hogy az apostol — mivel a próféta nyilatkozatának inkább az értelmére akart szabadon hivatkozni s nem a szavait akarta minden változtatás nélkül idézni — mielőtt az egyes fajták felsorolásába bocsátkoznék, először általánosságban azt adja elő, hogy mi a lényege azoknak a tulajdonságoknak, melyek a próféta szavai szerint az embert jellemzik, — nevezetesen az, hogy senki sem igaz. Azután pedig részletesen előszámlálja ennek az igazságtalanságnak a gyümölcseit. Az első gyümölcs pedig az, hogy senki sem értelmes. Az emberek értelmetlenségét azzal bizonyítja, hogy nem keresik az Istent. Mert tartalmatlan az olyan ember, akiben nincs meg az Isten ismerete, akármilyen műveltséggel rendelkezzék is egyébként. Sőt még azok a tudományok és művészetek is, amelyek magukban véve jók, meddőkké válnak, ha nélkülözik ezt az alapot. Hozzáteszi, hogy: *Nincs, aki jót cselekedjék,* amin azt érti, hogy levetkőztek minden emberi érzést. Mert amint a köztünk való kölcsönös kapcsolatnak legjobb köteléke számunkra az Isten ismerete (mert mint mindannyiunk közös Atyja, Ő egyesít bennünket a legjobban, rajta kívül pedig csupa bomlás van), úgy az ő nem-ismerését úgyszólván nyomon követi az embertelenség, amikor kiki — másokat megvetve — csak önmagát szereti és keresi. Viszont azt is hozzáfűzi, hogy *nyitott sír az ő torkuk,* azaz örvény az emberek elpusztítására. Ez pedig több, mintha emberevőknek nevezte volna őket. Mert az embertelenség legvégső fokára vall az, ha az ember torka akkora örvény, hogy elegendő egész emberek elnyelésére és lehörpintésére. *Nyelvükkel álnokságot szólnak* s ajkaik méreggel vannak bekenve, — ezek ugyanarra vonatkoznak. Hozzáteszi azt is, hogy *szájok telve átkozódással és keserűséggel.* Ez a bűn ellentéte a föntebbinek; de úgy kell felfognunk, hogy minden ízükből gonoszságot lehelnek ki. Mert ha kedvesen beszélnek, akkor csalnak s a nyájaskodás színe alatt méreggel köszöntenek ránk; ha pedig előveszik, ami a lelkökben van, akkor megmutatkozik a keserűség és átkozódás. Igen szép az Ésaiás könyvéből ideiktatott mondás: *útjaikon romlás és nyomorúság van.* Mert ez igen jellegzetes leírása annak a szerfölött durva vadságnak, mely — bármerre garázdálkodik — mindent tönkre téve pusztaságot és sivatagot teremt; ilyenformán jellemzi Plinius Domitianust. Következő részlet, hogy a *békességnek útját nem ismerik,* mert a rablásokhoz, erőszakosságokhoz, gaztettekhez, kegyetlenséghez és gorombasághoz lévén szokva, semmit sem tudnak békésen és jóindulattal elintézni. Végül a záradékban újra megismétli más szavakkal, amit az elején mondott, hogy t. i. az Isten megvetéséből folyik minden gonoszság. Ugyanis,

minthogy a bölcseség kútfeje *az Isten félelme*, mihelyt ettől eltávolodtunk, egy csöppnyi igazság vagy tisztaság sem marad bennünk. Szóval: ez mint valami zabla tartja féken gonoszságunkat s ha pedig ez hiányzik, akkor féktelen szabadossággal rohanunk minden bűnbe. — Egyébként, hogy senki se gondolja azt, mintha Pál helytelenül s eredeti jelentésükből kiforgatva idézné ezeket a bizonyságokat, vizsgáljuk meg ezeket egyenként, az idézett helyek összefüggése és körülményei szerint. Dávid a 14. zsoltár első versében azt mondja, oly nagy volt az emberekben a romlottság, hogy Isten még egy igazat sem tudott találni, jóllehet mindenkit sorban végig vizsgált. Ebből tehát az következik, hogy ez a dögvész az egész emberi nemre eláradt, mert hiszen Isten szeme előtt semmi sincs rejtve. Beszél ugyan a zsoltár végén Izráel megváltásáról; de majd kissé lentebb meg fogjuk mutatni, hogy a szentek, vagyis a hívők hogyan és mennyiben vétetnek ki ebből az állapotból. A többi, itt idézett zsoltárban ellenségeinek gonoszságáról panaszkodik Dávid, amikor is önmagában és övéiben bizonyos mértékig a Krisztus országának előképét rajzolja meg; ezért az ő ellenségei szemléltetik előttünk mindazokat, akik Krisztustól idegenek s akiket nem az Ő Lelke vezérel. Ésaiás határozottan Izráelt feddi, vádja tehát még fokozottabban vonatkozik a pogányokra. Akkor hát hogyan is áll a dolog? Kétségtelen, hogy ez a bűnlajstrom az emberi természetet rajzolja elénk, hogy meglássuk belőle, milyen is a magára hagyatott ember. Mert a Szentírás tanúsága szerint ilyenek mindazok, akiket nem szült újjá Isten kegyelme. Semmivel sem volna jobb a szentek állapota sem, ha bennük a gonoszság orvoslást nem nyert volna. Mindamellett, hogy el ne felejtsék, hogy természetükre nézve semmiben sem különböznek a többiektől, testük maradványaiban (amelyek mindenkor körülveszik őket) érzik azoknak a vétkes dolgoknak magvait, melyek állandóan hoznák a gyümölcsöket, ha ennek gátat nem vetne a megöldöklés, amit az Úr irgalmának köszönhetnek, nem a saját természetüknek. — Egyébként az, hogy az itt felsorolt összes bűnök nem tűnnek elő minden egyes emberben, egyáltalában nem lehet akadálya annak, hogy valamennyit méltán és valóban az emberi természetnek tulajdonítsuk, amint ezt föntebb, az 1. rész 26. versénél említettük.

19. Tudjuk pedig, hogy amit a törvény mond, azoknak mondja, akik a törvény alatt vannak; hogy minden száj bedugassék, és az egész világ Isten ítélete alá essék. 20. Annakokáért a törvénynek cselekedeteiből egy test sem igazul meg Ő előtte: mert a bűn ismerete a törvény által vagyon.

19. *Tudjuk pedig.* Mellőzvén a pogányokat, az említett megállapításokat kifejezetten a zsidókra alkalmazza, akiknek a meghódoltatása sokkal több vesződséggel járt, mert bár ők épen úgy híjával voltak a valódi igazságnak, mint a pogányok, de az Isten szövetségével fedezték magukat, mintha bizony a szentség helyett elegendő lett volna az, hogy Isten válasz-

tása megkülönböztette őket a többi emberektől. S ezért veszi elő azokat a kibúvókat, amelyekről tudta, hogy a zsidók elég könnyen és gyakran folyamodnak hozzájuk. Ők ugyanis a törvényben olvasható minden baljóslatú mondást a pogányokra szoktak visszafordítani, mintha ők maguk kivételt képeznének az általános rend és szabály alól. S bizony kivételt is képeztek volna, ha nem estek volna le az őket megkülönböztető fokról. Tehát, hogy a maguk különleges méltóságáról való hazug képzelődés ne gátolja őket és ne vonatkoztassék csak a pogányokra, amik minden különbség nélkül őrájuk is illenek, Pál itt eléjük vág s a Szentírás céljából mutatja ki, hogy nemcsak összekeveredtek a pogány tömeggel, hanem különösen őrájuk vonatkozik ez az ítélet. És látjuk, hogy az apostol menynyire szorgoskodik az ellenvetések megcáfolásában. Hát kiknek adatott a törvény, vagy kiknek a tanítására kell szolgálnia, ha nem a zsidóknak? Tehát amit a törvény a többiekre vonatkozólag említ, az szinte csak járulékos, vagy amint mondják: mellékes (*„parergon"*), a maga tanítványaira azonban különösképen alkalmazza tanítását. — A zsidókat *a törvény alatt lévőknek* nevezi, mert hiszen maga a törvény őnekik volt szánva; ebből következik, hogy tulajdonképen őrájuk vonatkozik. S a *törvény* neve alatt összefoglalja a próféciákat is, sőt az egész Ótestámentomot.

Hogy minden száj bedugassék. Azaz, hogy el legyen vágva az út minden kifogáskeresés és mentegetőzési lehetőség elől. A törvénykezési eljárások köréből vett képes kifejezés ez, mikor a vádlott, ha van valami alapja a jogos védekezésre, engedélyt kér magának a szólásra, hogy tisztázhassa azokat, amiket terhére írtak; de ha bántja a lelkiismerete, akkor hallgat s csendben várja elítéltetését, miután már maga is elítélte magát hallgatásával. Ugyanez az értelme ennek a Jób könyvében (39, 37) olvasható kifejezésnek: „Kezemet a szájamra teszem." Azt mondja ugyanis, hogyha kínálkoznék is számára valamiféle mentegetőzés, mégis félreteszi az igazolás gondját és rábízza magát Isten ítéletére. — A következő részlet magyarázatot tartalmaz. Mert annak a szája dugul be, akit az ítélet annyira hálójában tart, hogy semerre sem tud menekülni. Egyébiránt „hallgatni az Úr színe előtt" annyi, mint megremegni az ő felségétől és szinte annak fényességétől megrendülten elnémulni.

20. *Annakokáért a törvénynek cselekedeteiből.* Még a tudósok sincsenek egy véleményen afelől, hogy Pál miket nevez itt a törvény cselekedeteinek. Mert amíg egyesek az egész törvény megtartására gondolnak e szavaknál, addig mások pusztán a szertartásokra vonatkoztatják. Chrysostomust, Origenest és Hieronymust az indította az előbbi vélemény elfogadására, hogy az apostol nem pusztán cselekedetekről, hanem a törvény cselekedeteiről beszélt. Mert azt gondolták, hogy ennek a szónak itt sajátos jelentősége van azért, hogy senki se vonatkoztassa ezt a mondást általában akármiféle cselekedetekre. Azonban igen könnyű ennek a bizonytalanságnak az eloszlatása. Ugyanis mivel a cselekedetek csak annyiban igazak az Úr előtt, amennyiben általuk a tiszteletet és engedelmességet igyekszünk neki megadni, hogy még nyomatékosabban megvonja az összes cسele-

kedetektől a megigazító erőt: azokat a cselekedeteket nevezte meg, amelyek legjobban megigazíthatnának, ha egyáltalában volnának ilyenek. Mert a törvényben vannak azok az ígéretek, amelyek nélkül cselekedeteinknek Isten előtt semmi értékük sem volna. Látjuk tehát, miért nevezi meg Pál kifejezetten a törvény cselekedeteit; azért, mert a cselekedetek értéke a törvény által nyer megállapítást. Nem kerülte el ez még a skolasztikusok figyelmét sem, akiknél eléggé elkoptatott és általános tétel az, hogy a cselekedetek nem belső értéküknél fogva, hanem megegyezés vagy szerződés alapján érdemszerzők. S ámbár csalódnak, mert nem látják be, hogy a cselekedeteket mindig beszennyezik a bűneink, melyek érdemüktől is megfosztják azokat, mégis igaz az az alapelv, hogy a cselekedetek jutalma Istennek attól az önkéntes ígéretétől függ, amelyet a törvényben adott nekünk. Pál tehát nagyon okosan és helyesen nem a puszta cselekedetekről vitázik, hanem világosan és kifejezetten a törvény megtartását állítja a középpontba, mert tulajdonképpen erről volt szó. Amiket pedig a többi tudósok hoznak fel az utóbb említett nézet védelmére, azok a kelleténél is erőtelenebbek. Úgy vélik, hogy Pál a körülmetélkedés említésével olyan példát ad elénk, mely csakis a szertartásokra vonatkozik. De hogy Pál miért említette fel a körülmetélkedést, azt már kifejtettük. Mert nem is pöffeszkednek a cselekedetekben való bizakodástól mások, csak a képmutatók. Tudjuk azonban, hogy ezek csak külső álarcokkal dicsekednek. Azután: a körülmetélkedés az ő vélekedésük szerint úgyszólván a törvény igazságába való beavatás volt. Tehát egyúttal igen nagyérdemű cselekedetnek, sőt szinte a cselekedetekből való igazság alapjának látszott. Ami pedig azt illeti, hogy a Galatákhoz írt levélre hivatkoznak, ahol Pál ugyanezt a dolgot tárgyalja, s mégis csupán a szertartások ellen fordul, — ez sem elég erős érv ahhoz, hogy elérjék, amit akarnak. Az bizonyos, hogy Pálnak ott azokkal volt vitája, kik a népet a szertartásokban való hamis bizakodással felfuvalkodottá tették. Tehát, hogy ennek véget vessen, nem szorítkozik a szertartásokra s arról sem vitázik, hogy mi a szertartások különleges haszna vagy jelentősége, hanem az egész törvényt felöleli, amint ez kitűnik azokból a szakaszokból, amelyek mind ebből a forrásból erednek.[5] Ugyanilyenek voltak a tanítványok között Jeruzsálemben lefolyt vita körülményei is. (V. ö. Csel. 15, 5.) Mi pedig nem ok nélkül állítjuk, hogy Pál itt az egész törvényről beszélt. Mert egyrészt bőségesen támogat minket a vita fonala, melyet Pál eddig követett s a továbbiakban is követ; másrészt nagyon sok bibliai hely nem engedi meg, hogy másként vélekedjünk. — Ez tehát a legemlékezetreméltóbb tételek közé tartozik, hogy a törvény megtartása által senki sem éri el az igazságot. Ennek okát már az előbb megjelölte s hamarosan újra megismétli majd: Mert t. i. a törvény egytől egyig mindenkire rábizonyítja a törvényszegést s minden embert igazságtalansággal vádol. Már pedig a cselekedetek alapján igaznak minősülni és a törvényszegés vádja alatt lenni — ez a két dolog homlok-

[5] Kálvin itt főként a Galáciabeliekhez írt levélnek azokra a szakaszaira gondol, amelyek erről a kérdésről szólnak.

egyenest ellenkezik egymással. (Amint ezt a továbbiakban bővebben is látjuk majd.) — A *test* szó, minden közelebbi vagy különleges megjegyzés nélkül, az embereket jelenti, ha ugyan nem utal valamiképen egy még átfogóbb jelentésre. Amiként valamivel többet fejez ki, ha azt mondja valaki: az összes halandók, mint ha egyszerűen ezt mondja: az összes emberek, — amint ezt Gelliusnál olvashatjuk.

Mert a törvény által a bűn felismerése (történik). Az ellentét alapján azt következteti az apostol, hogy a törvény nem hoz számunkra igazságot, mert bűnt és kárhoztatást bizonyít ránk; már pedig élet és halál nem ugyanabból a forrásból ered. Hogy pedig a törvény ellenkező hatása alapján következteti, miszerint az nem hozhatja meg nekünk az igazságot, erre vonatkozólag tudnunk kell, hogy csak akkor helytálló ez a következtetés, ha szem előtt tartjuk, hogy elválaszthatatlan és állandó velejárója a törvénynek az, hogy amikor megmutatja az embernek a maga bűnét, ugyanakkor az üdvösség reményét is elveszi tőle. Magábanvéve a törvény az üdvösség felé vezető út ugyan, mert hiszen az igazságra tanít; azonban gonoszságunk és romlottságunk meggátolja, hogy e tekintetben valamit használjon. Másodsorban azután azt is hozzá kell tenni, hogy aki bűnösnek bizonyul, az teljesen elveszti az igazságot. Mert sületlenség volna az álbölcsekkel együtt holmi féligazságot koholni, mintha a cselekedetek „részben" megigazítanának. Ámde a megigazulás szempontjából ez semmit sem használ az emberi romlottság miatt.

21. Most pedig törvény nélkül jelent meg az Istennek igazsága, amelyről tanúbizonyságot tesznek a törvény és a próféták; 22. Istennek igazsága pedig a Jézus Krisztusban való hit által mindazokhoz és mindazoknak, akik hisznek.

21. *Most pedig törvény nélkül stb.* Bizonytalan, hogy miért nevezi Isten igazságának azt az igazságot, melyet hit által nyerünk el: azért-e, mert egyedül ez állhat meg Isten előtt, vagy azért, mert az Úr ajándékozza nekünk az ő könyörületessége folytán. Minthogy mind a két magyarázat nagyon találó, nem vitatjuk egyiket sem. Tehát erről az igazságról, melyet Isten közöl az emberrel s melyet egyedül fogad el és ismer el igazságnak, azt mondja Pál, hogy *törvény nélkül,* vagyis a törvény támogatása nélkül jelentetett ki. S ezt úgy kell értenünk, hogy itt a törvény szót a cselekedetek helyett vette. Mert nem is illik a tanításra vonatkoztatni, melyet még ebben a versben a hitből való ingyenes igazság mellett hoz fel tanúnak. Ami pedig azt illeti, hogy a törvény szót némelyek csak a szertartásokra korlátozzák, mindjárt ki fogom mutatni, hogy ez milyen tartalmatlan és ízetlen magyarázat volna. Tehát nincs más hátra, mint tudomásul venni, hogy az apostol kirekeszti a cselekedet minden érdemét. Látjuk itt azt is, hogy nem vegyíti össze a cselekedeteket Isten könyörületességével, hanem eltávolítván és kiirtván minden képzelődést a cselekedetek felől, egyedül Isten könyörületességére mutat rá. Arról is van

tudomásom, hogy Augustinus ezt másként magyarázza. Mert az ő felfogása szerint Isten igazsága az újjászületés kegyelmi ajándéka; ezt pedig ingyenesnek tartja, mert az Úr minket anélkül, hogy bármi érdemünk volna, megújít az Ő Lelke által. Ebből pedig kizárja a törvény cselekedeteit, vagyis azokat a dolgokat, melyekkel az emberek a maguk erejéből újjászületés nélkül igyekeznek Isten előtt érdemeket szerezni. Nagyon jól tudom, hogy egyes új és nagyképű elmélkedők (spekulátorok) úgy adják elő ezt a tantételt, mintha valami teljesen új kinyilatkoztatás volna. Az összefüggésből azonban világossá válik, hogy az apostol kivétel nélkül összefoglalja az összes cselekedeteket, még azokat is, melyeket az Úr munkál övéiben. Mert már kétségtelenül újjászületett Ábrahám és az Isten Lelke vezérelte abban az időben, melyre nézve az apostol azt állítja róla, hogy nem a cselekedetek által igazult meg. Tehát az ember megigazulásából nemcsak az (általánosságban ú. n.) erkölcsileg jó cselekedeteket és a természetes ösztönből eredő cselekedeteket zárja ki, hanem mindazokat a cselekedeteket is, amelyeket a hívők cselekedhetnek. Azután, ha a hitből való igazságnak ez a meghatározása: „Boldogok, akiknek megbocsáttattak az ő hamisságaik és akiknek elfedeztettek az ő bűneik" (v. ö. Róm. 4, 7) — akkor nincs szó és nincs vita a cselekedeteknek erről vagy arról a neméről, hanem a cselekedetek érdemének eltörlésével az igazság oka: egyedül a bűnök bocsánata. Azt gondolják, hogy igen szépen összeillik a következő két dolog: A hit által igazul meg az ember Krisztus kegyelme révén; és mégis azok által a cselekedetek által igazul meg, amelyek a lelki újjászületésből erednek, mert egyrészt ingyen újít meg bennünket Isten, másrészt az ő ajándékát hit által fogadjuk el. Pál azonban egészen más alapelvet állít fel, azt t. i., hogy sohasem nyugszik meg a lelkiismeret, amíg egyedül Isten könyörületességére nem támaszkodik. Ezért egy másik helyen (v. ö. II. Kor. 5, 19), miután előadta, hogy Isten volt az, aki Krisztusban megigazította az embereket, egyúttal ennek módját is kifejezésre juttatja, hogy t. i. nem tulajdonította (vagyis nem számította be) nekik bűneiket. Hasonlóképen a Galatákhoz írt levelében (3, 12) azért állítja ellentétbe a törvényt a hittel a megigazulás szempontjából, mert a törvény azoknak ígért életet, akik parancsait teljesítik. Már pedig a törvény nemcsak a cselekedetek betű szerinti külső látszatát kívánja tőlünk, hanem Isten őszinte szeretését. Következésként tehát a hitből való megigazulásban semmi érdemük sincs a cselekedeteknek. Ebből kétségtelen, hogy ízetlen szőrszálhasogatás az ilyesmi: hogy azért igazulunk meg Krisztusban, mert az Ő Lelke által megújulunk, amennyiben Krisztus tagjai vagyunk; hogy a hit által azért igazulunk meg, mert a hit által oltódunk be Krisztus testébe; és hogy azért ingyen igazulunk meg, mert Isten semmi mást nem talál bennünk a bűnön kívül. Hanem: azért a Krisztusban, mert rajtunk kívül; azért a hit által, mert egyedül Isten könyörületességére és az Ő ingyen való ígéreteire kell támaszkodnunk; azért ingyen, mert Isten békéltet meg minket magával, eltemetvén bűneinket. — De nem lehet ezt a megigazulás kezdetére sem korlátozni, mint

ahogy ezek az álmodozók képzelik. Mert az a meghatározás, hogy „boldogok, kiknek megbocsáttattak az ő bűneik", akkor is találó volt Dávidra, amikor már sokáig gyakorolta magát az Isten tisztelésében. És Ábrahámnak az elhivatása harmincadik esztendeje után — jóllehet a szentségnek ritka példányképe volt — nem voltak olyan cselekedetei, melyekkel Isten előtt dicsekedhetett volna, s ezért az ígéretben való hite tulajdoníttatott őneki igazságul. S amikor Pál azt tanítja, hogy Isten igazítja meg az embereket bűneik be nem számításával, ezzel olyan igazságot hirdet, amelyet minden nap el kellene ismételni az egyházban. S a lelkiismeretnek az a békessége, melyet megzavart a cselekedetek tekintetbe vétele, nem egy napra való, hanem az egész életen át tartania kell; ebből következik, hogy csakis azért vagyunk igazak egészen a hálálig, mert egyedül Krisztusra tekintünk, kiben Isten minket fiaivá fogadott és most is kedvel bennünket. Ezzel is megcáfolható azok szőrszálhasogatása, akik hamisítással vádolnak meg minket, amikor a Szentírás alapján azt állítjuk, hogy *egyedül* a hit által igazulunk meg, holott ez a kizárólagosságot jelentő szócska sehol sem található a Szentírásban. De ha törvény nélkül és rajtunk kívül való a megigazulás, akkor miért ne tulajdoníthatnók azt egyedül a könyörületességnek? Ha pedig egyedül a könyörületesség dolga, akkor egyedül a hit dolga. — A *most* szócska egyszerűen ellentétes értelemben vehető, úgy hogy ne időre vonatkozzék; mint ahogyan gyakran mondjuk a „már" szót a „pedig" helyett. Ha valaki inkább az időre akarná vonatkoztatni, (amit szívesen vállalok, hogy ne legyen az a látszata a dolognak, mintha kibúvót keresnék) akkor sem kell csupán a szertartások eltörlésére gondolni; mert csak az volt az apostol szándéka, hogy az összehasonlítással rávilágítson a kegyelemnek arra a kiválóságára, amelyben az atyákhoz képest részesültünk. Ez tehát azt jelenti, hogy Krisztusnak testben való megjelenése után az evangéliom prédikálása által jelentetett ki a hit igazsága. Ebből azonban nem következik az, hogy a Krisztus eljövetele előtt ismeretlen lett volna. Mert itt kétféle kinyilatkoztatást (manifestatio) kell fontolóra vennünk: Egyik az ótestámentomi, amely az Igéből és a szentségekből állott; másik az újszövetségi, mely a szertartásokon és ígéreteken túl a Krisztusban való beteljesedést foglalja magában. S ehhez járul még az a teljes világosság is, amelyet az evangéliom által nyertünk.

Amelyről tanúbizonyságot tesznek. Ezt azért teszi hozzá, hogy az a látszat ne támodjon, mintha az ingyenes igazság osztogatásában az evangéliom összeütköznék a törvénnyel. Tehát amiképen azt mondotta, hogy a hit igazsága nem szorul rá a törvény segítségére, úgy most azt állítja, hogy a törvény tanúbizonysága megerősíti azt. Ha pedig a törvény tanúságot tesz az ingyen kegyelemből való igazság mellett, akkor nyilvánvalóan nem azért adatott, hogy az embereket az igazságnak a cselekedetek által való megszerzésére tanítsa. Tehát kiforgatják és megrontják a törvényt, akik ilyen célra csavarják el. Ha azután ennek a tételnek a bizonyítását kívánnád, vizsgáld végig sorjában a mózesi tanítás egész tartalmát és azt találod majd, hogy már kezdetben kivettetett az ember az Isten országából és nincs számára más helyreállítás, mint az evangéliomi ígéretek

által, melyek arról az áldott magról szólnak, akiről előre hirdetik, hogy meg fogja taposni a kígyó fejét és hogy őbenne áldatik meg minden nemzet. A parancsolatokban megtalálhatod bűnösséged bebizonyítását; s az áldozatokból és felajánlásokból pedig megtanulhatod, hogy elégtétel és megtisztulás egyedül Krisztusban van. Amikor a prófétákhoz érsz, megtalálod majd az ingyen való könyörületesség legnagyszerűbb ígéreteit. Különben ennek részletesebb kifejtését lásd Institutio c. munkámban.

22. *Istennek igazsága pedig.* Pár szóval kimutatja, milyen ez a megigazulás, hogy t. i. Krisztusban székel és hit által ragadhatjuk meg. Ámbár úgy látszik, hogy amikor ismételten beleszövi az Isten nevét, ezzel Istent teszi meg a szóbanforgó igazság szerzőjévé s nem csupán helyeslőjévé, mintha azt mondaná, hogy egyedül Őtőle származik, vagy hogy eredete az égből való, Krisztusban pedig nyilvánvalóvá vált előttünk. Ezért, valahányszor ez a kérdés vetődik fel, a következő sorrendet kell követni. Először: megigazulásunk ügyét nem az emberek ítéletére kell bíznunk, hanem Isten bírói széke elé kell vinnünk, ahol semmi más nem számít igazságnak, hanem csakis a törvény iránt való teljes és tökéletes engedelmesség; ez könnyen kiviláglik az ígéretekből és a fenyegetésekből. Ha pedig nem akad egy olyan ember sem, aki ily tökéletes szentségre emelkedett volna, ebből az következik, hogy magunkban véve mindnyájan meg vagyunk fosztva az igazságtól. Akkor kell segítségünkre jönnie Krisztusnak, aki, miként egyedül igaz, úgy a maga igazságának reánk árasztásával igazakká tesz bennünket. Most már látjuk, hogy a hit igazsága a Krisztus igazsága. Tehát megigazulásunk előidéző oka (causa efficiens) az Isten könyörületessége; anyaga (materia) Krisztus; eszköze (instrumentum) pedig az Ige a hittel együtt. Azért mondjuk, hogy a hit megigazít, mert eszköze Krisztus befogadásának, akiben közöltetik velünk az igazság. S miután részesei lettünk Krisztusnak, nemcsak mi magunk vagyunk igazak, hanem cselekedeteink is igazaknak minősülnek Isten előtt, t. i. azért, mert bármi tökéletlenség legyen is bennük, azt eltörli a Krisztus vére. S az ígéretek is, amelyek feltételesek voltak, ugyanez által a kegyelem által teljesednek be rajtunk, amennyiben cselekedeteinket úgy jutalmazza Isten, mintha tökéletesek volnának, mert hiányosságaikat elfedezi az ingyen való bocsánat.

Mindazokhoz és mindazoknak. Nyomatékosság kedvéért különböző szólásformákkal ismétli meg ugyanazt, hogy így mégjobban kifejezésre juttassa, amit már hallottunk: hogy itt egyedül a hit kívántatik meg és külső jelek alapján nem is lehet különbséget tenni a hívők között, sőt egyáltalában nem számít, hogy pogányok-e vagy zsidók.

Mert nincs különbség. 23. Mert mindnyájan vétkeztek, és szükölködnek az Isten dicsősége nélkül. 24. Megigazulván ingyen az ő kegyelméből a Krisztus Jézusban való váltság által, 25. kit az Isten eleve rendelt engesztelő áldozatul, hit által, az ő vérében, hogy megmutassa az ő igazságát az előbb elkövetett bűnöknek elnézése miatt, 26. az Isten hosszútűrésénél fogva, az ő igazságának megbizonyítására,

a mostani időben, hogy igaz legyen Ő és megigazítsa azt, aki a Jézus hitéből való.

Mert nincs különbség. Megállapítja, hogy kivétel nélkül mindenkinek szükségképen Krisztusban kell keresnie az igazságot, mintha ezt mondaná: Nincs az igazság elnyerésének semmiféle más módja, s nem is igazul meg az egyik ezen a módon, a másik meg más módon, hanem mindannyian egyformán a hit által igazulnak meg, mert valamennyien bűnösök, s ezért nincs mivel dicsekedniök Isten előtt. Azt pedig kétségtelennek veszi, hogy amikor Isten ítélőszéke elé kerülünk, akkor, aki tudatában van bűnének, az a saját gyalázatától megzavartan és kétségbeesetten roskad össze, úgyhogy egy bűnös sem tudja elviselni Isten tekintetét, amint ezt Ádám példájából látjuk. (V. ö. I. Móz. 3, 8.) Ismét az ellentétből vett érvvel harcol, meg kell tehát figyelnünk, mi következik ebből. Minthogy mindnyájan bűnösök, Pál arra következtet, hogy nem dicsekedhetnek az igazsággal, mert ennek híjával vannak, vagyis meg vannak fosztva tőle. Nincs tehát az apostol tanítása szerint semmiféle más igazság, csak a teljes és tökéletes. Ha ugyanis volna valami féligazság, akkor nem kellene a bűnöst nyomban megfosztani minden dicsekedéstől. Ezzel eléggé meg van cáfolva az ú. n. részleges igazságról való koholmány. Mert ha igaz volna az, hogy részben a cselekedetek által, részben az Isten kegyelme által igazulunk meg, akkor nem volna érvényes Pálnak az az érvelése, hogy azért szükölködnek mindnyájan teljességgel az Isten dicsősége nélkül, mert bűnösök. Bizonyos tehát, hogy ahol bűn van, ott nincs semmiféle igazság sem mindaddig, míg Krisztus el nem törli az átkot. S ez az, ami a Galatákhoz írt levélben (3, 10) olvasható: Mindazok, akik a törvény alatt vannak, átok alá vannak vetve. Ettől pedig Krisztus jótéteménye szabadít meg minket. — Az *Isten dicsőségét* pedig ahelyett a dicsőség helyett veszi, amely Isten előtt megállhat, mint Jánosnál (12, 43) is olvassuk: Jobban szerették az emberek dícséretét, mintsem az Istennek dícséretét. És így az emberi színjáték tapsától a mennyei ítélőszék elé hív bennünket.

24. *Megigazulván ingyen.* A melléknévi igenév a görögök gyakori szokása szerint az állítmányt helyettesíti (vagyis megigazulván = megigazultak vagy megigazulnak). — Ennek értelme a következő: Minthogy az emberekre önmagukban semmi más nem várna, csak az, hogy Isten jogos ítéletétől megsemmisülve elpusztuljanak, azért ingyen, az ő könyörületességéből igazulnak meg. Mert ebben a nyomorúságban Krisztus jön segítségül és közli magát a hívőkkel, hogy egyedül Őbenne találjanak meg mindent, aminek híjával vannak. Nincs talán az egész Szentírásban kiválóbb hely a szóbanforgó igazság erejének megvilágítására. Mert kimutatja, hogy az igazság előidéző oka Isten könyörületessége; tartalmi oka Krisztus az ő vérével; formai vagy eszközi oka az Igéből merített hit; a célja pedig az isteni igazság és jóság dicsősége. Ami az előidéző okot illeti: azt mondja, hogy ingyen igazulunk meg, mégpedig az Ő kegyelméből. Tehát kétszer is kifejezésre juttatta, hogy Isten műve az egész, nem pedig a miénk. Elegendő lett volna, ha a kegyelmet állítja szembe

az érdemekkel; de — hogy ne képzelődjünk holmi féligazságról — az ismétléssel még világosabban bebizonyította, amit akart és teljes egészében egyedül Isten könyörületességének tulajdonította annak az igazságnak tényleges megvalósítását, melyet az álbölcsek darabokra tépnek és megcsonkítanak, hogy ne legyenek kénytelenek beismerni a maguk tehetetlenségét.

A Krisztus Jézusban való váltság által. A mi igazságunk anyaga vagy tartalma (materia) az, hogy Krisztus az ő engedelmességével eleget tett az Atya ítéletének és ügyünket magára vállalva, megszabadított bennünket a halál zsarnokságától, mely foglyokként tartott minket hatalmában. Mert engesztelő áldozatával eltörölte vétkességünket. Ez ismét igen jól megcáfolja azok hazugságát, kik az igazságot az emberben meglévő minőségnek akarják felfogni. Mert ha Isten színe előtt igazaknak tartatunk, minthogy áron vétettünk meg: bizonyára máshonnan kölcsönözzük azt, ami nincs meg bennünk. S közvetlenül azután még világosabban kifejti Pál, hogy mit jelent ez a megváltás és mi a célja: az t. i., hogy Istennel megbéküljünk. Ugyanis Krisztust engesztelésnek, vagy — ami még találóbb, mert a régi árnyképre céloz — engesztelő áldozatnak nevezi. De mit akar ezzel mondani, ha nem azt, hogy mi csak annyiban vagyunk igazak, amennyiben Krisztus az Atyát irántunk kiengeszteli? — De most már helyénvaló lesz, ha sorban fontolóra vesszük a szavakat.

25. *Kit az Isten eleve rendelt.* Minthogy a görög *„protithenai"* szó egyszer azt jelenti, hogy „előre elhatározni", másszor meg azt, hogy „előadni", ha az előbbi jelentést fogadjuk el, akkor Pál Isten ingyen való irgalmának tulajdonítja, hogy Krisztust közbenjáróul rendelte azért, hogy az ő halálának áldozatával megengesztelje irántunk az Atyát. Mert nem közönséges magasztalása ez a kegyelemnek, hogy Isten önként keresett okot és módot a rajtunk lévő átok megszüntetésére. És valóban úgy látszik, hogy ez a hely megegyezik ezzel a másikkal: Úgy szerette Isten a világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta. — Ha pedig a második jelentést fogadjuk el, akkor is ugyanaz marad az értelme: hogy Isten a maga idejében elénkbe adta azt, Aki felől önmagában elhatározta, hogy közbenjáró legyen. A *„hilasztérion"* szóban (amint mondtam) lehet célzás a régi engesztelő áldozatra. Mert azt mondja, hogy Krisztusban annak valósága lett nyilvánvalóvá, amit az jelképesen ábrázolt. Mivel azonban az ettől eltérő felfogás nem helyteleníthető, ha valaki inkább egyszerűbben kívánja magyarázni ezt a szót, nincs kifogásom ellene. De az határozottan kivehető a Pál szavaiból, amit itt legfőképen mondani akar, hogy t. i. Isten Krisztus nélkül mindig haragszik ránk s csak Krisztus által békülünk meg vele, midőn az ő igazsága folytán kedvesek vagyunk előtte. Isten ugyanis nem a saját művét, vagyis nem azt utálja bennünk, hogy embereknek teremtett minket, hanem a tisztátalanságunkat, mely kioltja az ő képének fényét. Mihelyt ezt a tisztátalanságot Krisztus lemosta rólunk, Isten az ő tiszta műveként szeret és ölel magához minket.

Engesztelő áldozatul, hit által, az ő vérében. Helyesebbnek látom ha így szószerint veszem át, amit Pál mond; szerintem ugyanis egyvégtében

azt akarta mondani, hogy Isten kegyessé válik irántunk, mihelyt Krisztus vérébe vetjük bizodalmunkat, mert a hit által jutunk az ő jótéteményének birtokába. Egyébként azzal, hogy egyedül a vért említi meg, nem akarta a megváltás többi részét kirekeszteni, hanem inkább egy rész megnevezésével a megváltás egész tartalmát össze akarta foglalni. A vért pedig azért említi, mert ez a mi megtisztulásunk fürdője. Így képes kifejezéssel (synecdocheval) az egész kiengesztelődést jelzi. Ugyanis mivel előbb azt mondta, hogy Isten Krisztusban békélt meg velünk, most hozzáteszi, hogy ennek hatása a hit által mutatkozik meg; és egyben azt is kiemeli, hogy hitünknek legfőképen mire kell figyelemmel lenni Krisztusban.

Az előbb elkövetett bűnöknek elnézése miatt. Az okhatározó szócska („miatt") itt ugyanazt jelenti, mintha azt mondta volna: végett, tehát a bűnök megbocsátása végett, vagyis azért, hogy a bűnöket eltörölje. S ez a meghatározás vagy magyarázat újra megerősíti, amit már néhányszor említettem, hogy az emberek nem azért igazulnak meg, mert tényleg igazak, hanem beszámítás folytán. Mert Pál csak azért használ más és más szavakat, hogy így még világosabban kifejezésre juttassa, hogy ebben az igazságban semmi érdemünk sincs. Mert ha a bűnök megbocsátása által nyerjük el, akkor ebből azt következtetjük, hogy rajtunk kívül álló dolog. Azután, ha a megbocsátás tisztára Isten jóvoltának tulajdonítható, akkor elesik minden érdem. — Kérdés azonban, hogy miért csak *az előbb elkövetett* bűnökre vonatkoztatja a bocsánatot. Bár sokféleképpen magyarázzák ezt a helyet, szerintem mégis az a valószínű, hogy Pál a törvény szerinti engesztelésekre gondolt, amelyek bizonyságai voltak ugyan a leendő elégtételnek, de Istent a legkevésbbé sem tudták megengesztelni. Hasonló ehhez a Zsidókhoz írt levél 9, 15. verse, hogy Krisztus hozta a váltságot azokra a bűnökre, melyek az előző szövetség alatt még fennmaradtak. Mindazáltal ne gondoljuk, hogy Krisztus halála csak az előbbi idők bűneit engesztelte ki; ezt az őrültséget csak néhány esztelen rajongó hozta ki ebből az általa botorul elferdített szakaszból. Mert Pál csak azt tanítja, hogy egészen Krisztus haláláig egyáltalán nem volt megfizetve az ára az Isten megengesztelésének; s ezt nem is adták meg és nem teljesítették a törvény árnyképei; ezért függőben volt az igazság egészen a beteljesedés idejéig. Ugyanezen az alapon nyerünk azután bocsánatot azokra a bűnökre is, amelyek naponként a vétkesség vádjával szorongatnak bennünket; mert egy az engesztelés mindenkiért. Némelyek a képtelenség elkerülése végett azt mondták, azért van szó a korábbi bűnök megbocsátásáról, hogy az a látszat ne támadjon, mintha a jövőre nézve szabadság adatnék a vétkezésre. S valóban igaz az, hogy csakis az elkövetett bűnökre vonatkozik a bocsánat felajánlása; de nem azért, mintha elenyésznék vagy elpusztulna a megváltás gyümölcse, ha azután is megbotlunk, amint ezt Novatus a szektájával együtt képzelte, hanem azért, mert az az Evangéliom háztartási rendje, hogy a vétkezni szándékozó elé odaállítsa az Isten ítéletét és haragját, a bűnös elé pedig

könyörületességét.[6] Egyébiránt a vers valódi értelme az, amelyet fentebb említettem. — Hozzáteszi, hogy ez a megbocsátás *az Isten hosszútűrése* folytán történt. A magyarázók a hosszútűrésen itt egyszerűen azt a szelídséget értik, amely visszatartotta az Isten ítéletét és nem engedte, hogy romlásunkra ellenünk lángra lobbanjon mindaddig, míg végül is kegyelmébe nem fogadott bennünket. De én inkább némi hallgatólagos és előzetes cáfolatnak tekintem. Mert — hogy senki se tehesse azt az ellenvetést, hogy ez a kegyelem nagyon későn jelent meg, — Pál arra tanít, hogy ebben az Isten hosszútűrésének nyilvánvaló jelét kell látnunk.

26. *Az ő igazságának megbizonyítására.* Pál a nyomatékosság kedvéért szándékosan ismételte meg ezt a részletet, mert erre igen nagy szükség volt. Hiszen semmire sem nehezebb az embert rábírni, mint arra, hogy semmit se tulajdonítson magának és elismerje, hogy mindent Istentől kapott. Bár az igazságnak erről az új megbizonyításáról szándékosan azért tesz említést, hogy a zsidók nyissák ki a szemüket és lássák meg azt.

A mostani időben. Ami minden időben állandóan érvényes volt, azt Krisztus megjelenésének is ismeretessé válásának napjára vonatkoztatja; és méltán. Mert ami egykori leplek alatt csak homályosan volt ismeretes, azt mindenki szeme láttára tette nyilvánvalóvá Fiában. Így Krisztus eljövetele az Úr jókedvének ideje és az üdvösség napja volt. Isten ugyan minden korszakban tett valamiféle bizonyságot a maga igazságáról, de az igazság napjának felragyogásakor sokkal világosabban jelent meg. Tehát jegyezzük meg az ó- és újszövetség összehasonlítását; mert csak akkor jelentetett ki világosan az Isten igazsága, amikor Krisztus megjelent.

Hogy igaz legyen Ő. Ez annak az igazságnak a meghatározása, amelyről azt mondta, hogy Isten akkor mutatta meg, amikor Krisztust adta; ahogyan már az első részben említette, hogy ez az igazság az evangéliomban válik nyilvánvalóvá. Most azt hangsúlyozza, hogy ez az igazság két részből áll. Az egyik rész az, hogy Isten igaz, mégpedig nem úgy, mint egy a sok közül, hanem mint aki egymaga foglalja magában az igazság egész teljességét. Mert nem is adható meg neki másként az a teljes és tökéletes dicsőség, amely Őt megilleti, mint csakis úgy, ha egymaga nyeri el az *igaz* nevet s az ezzel járó tiszteletet, miután az egész emberi nem az igazságtalanság miatt való kárhoztatás alá esik. A másik rész pedig — az apostol megállapítása szerint — az igazság közlése, t. i. amikor Isten a maga gazdagságát a legkevésbbé sem tartja magánál elrejtve, hanem kiárasztja az emberekre. Tehát felragyog bennünk Isten igazsága, amennyiben minket a Krisztus hite által megigazít. Mert hiába adatott volna Krisztus igazságul, ha nem csatlakoznék ehhez a hit által való részesedés. Következésként az emberek

[6] Itt érdemes az első kiadás szövegét is figyelembe vennünk: „Rámutatott az apostol, hogy mindig a multra vonatkozik az a bocsánat, amelyet az Úr a bűnösöknek ad, hogy az a látszat ne támadjon, mintha Isten azért békéltetne meg minket magával a Krisztus vérében, hogy azután szabadon vétkezzünk. Ugyanis azért békéltet meg minket, mert már bűnösök vagyunk és gonoszságunk által elszakadtunk tőle."

önmagukban véve mindnyájan igazságtalanok és elveszettek voltak, míg Isten az égből fel nem kínálta nekik az orvosságot.

27. Hol van tehát a dicsekedés? Kirekesztetett. Mely törvény által? A cselekedeteké által? Nem; hanem a hit törvénye által. 28. Azt tartjuk tehát, hogy az ember hit által igazul meg, a törvény cselekedetei nélkül.

Hol van tehát a dicsekedés? Miután untig elég erős érvekkel ütötte el az embereket az apostol a cselekedetekben való bizakodástól, most már a hiábavalóságukat támadja. Szükséges is volt ez a felkiáltás, mert ebben az ügyben nem volna elegendő a tanítás, ha a Szentlélek nagyobb erővel nem szórná villámait felfuvalkodásunk teljes leverésére. A dicsekedésről pedig azt mondja, hogy az kétségtelenül kirekesztetett, mert hiszen semmi olyasmit sem mutathatunk fel a magunk tulajdonaként, ami méltó volna az Isten helyeslésére vagy dicséretére. Hogyha a dicsekvés alapja az érdem, — akár „megegyező", akár „méltó voltáról" nevezzük is ezt így[7], — mintha ezzel nyerné meg az ember maga iránt Isten kegyét: azt látjuk, hogy ez a vers mind a kettőt halomra dönti. Hiszen itt nem is az érdem kisebbítéséről, vagy mérsékléséről van szó, hanem arról, hogy Pál egy csöppnyit sem hagy meg belőle. Azután, ha a hit megsemmisíti a cselekedetekkel való dicsekvést, úgyhogy a hitet nem is lehet tisztán hirdetni másként, csak ha mindent az Isten könyörületességének tulajdonítunk s az embert pedig teljesen megfosztjuk a dicsekedéstől: ebből az következik, hogy nincsenek olyan cselekedetek, amelyek az igazság elnyeréséhez segítenének minket.

A cselekedetek törvénye által? Hogyan állítja itt az apostol azt, hogy a törvény nem zárja ki a mi érdemeinket, mikor előzőleg a törvényből kárhoztatásunkat mutatta ki? Ha ugyanis mindnyájunkat halálra méltónak ítélt, miféle dicsekedést kereshetnénk mi ebből? Avagy megfosztván minden dicsekedéstől, nem inkább gyalázattal borít-é el minket? De ott (t. i. a 20. versben) azt mutatta ki, hogy a mi bűnünk azért válik nyilvánvalóvá a törvény bizonysága által, mert valamennyien elszakadtunk annak megtartásától. Itt pedig arra gondol, hogyha az igazság (vagy a megigazulás) a cselekedetek törvényében volna, akkor nem lenne kirekesztve a mi dicsekedésünk. Minthogy azonban ez az igazság egyedül a hit sajátja, azért nem szabad semmit sem magunknak tulajdonítani. Minthogy a hit min-

[7] A középkori skolasztika és a Sorbonne tudósainak nyelvhasználata szerint az érdemnek (meritum) két fajtája lehetett: *meritum de congruo* és *m. de condigno.* Aquinói Tamás szerint (Summa Theol. II, 1. qu. 114, 1. és 3.) a „meritum e congruo" akkor áll fenn, amikor az ember az Isten akaratának megfelelő érdemszerző cselekedetben szabadakaratával részt vesz. De amennyiben az ilyen érdemszerző cselekedet egyúttal a Szent Lélek kegyelméből származik, méltán (ex condigno) kiérdemlője az örök életnek. Természetesen a reformáció Pál apostolt követve nem hagyta magát megtéveszteni az ilyen skolasztikus distinkciókkal s az érdem minden fajtáját elvetette, amikor az egész megigazulást és üdvösséget egyedül Istennek tulajdonította s teljesen az Ő kegyelmének adott minden dicsőséget.

dent Istentől kap, a tehetetlenség alázatos bevallásán kívül semmit sem hozhat magával. S jól meg kell jegyeznünk a hit és a cselekedetek közti ellentétet. S a cselekedeteket itt egyetemlegesen, minden megszorítás nélkül kell vennünk. Tehát nem csak a szertartásokról, nem is a cselekedetek külső alakjáról vagy látszatáról beszél, hanem a cselekedeteknek minden elképzelhető érdemét felöleli. Amikor „a hit törvényéről" szól, a törvény szót itt nem tulajdonképpeni jelentésében veszi ugyan, de ez a legkevésbbé sem homályosítja el az apostol mondanivalóját. Mert ezt úgy érti, hogy amikor a hit zsinórmértékéről van szó, akkor egyáltalában nem lehet dicsekedni a cselekedetekkel, mintha azt mondaná, hogy a törvény ajánlja ugyan a cselekedetek igazságát, de a hitnek megvan a maga törvénye, mely a cselekedetekben, bármilyenek legyenek is, nem hagy meg semmiféle igazságot sem.

28. *Azt tartjuk tehát.* A főtételt most már minden kétségen felülálló tételként foglalja össze s hozzáfűzi a magyarázatot is. Mert nagyon megvilágosodik a hit által való megigazulás, amikor kifejezetten kirekesztjük a cselekedeteket. Ezért manapság semmin se fáradoznak jobban ellenfeleink, mint azon, hogy a hitet összekeverjék a cselekedetek érdemeivel. Beismerik ugyan, hogy az ember a hit által igazul meg, de nem egyedül a hit által; sőt valójában a szeretetnek tulajdonítják a megigazító erőt, bár szóban átengedik azt a hitnek. Pál azonban ezen a helyen annyira ingyen kegyelemből valónak bizonyítja a megigazulást, hogy nyilvánvalóvá teszi, hogy semmi módon sem állhat összefüggésben a cselekedetek semmiféle érdemével. Föntebb már megmondottam, hogy miért használja itt ezt a kifejezést: *a törvény cselekedetei.* S egyben azt is kimutattam, hogy nevetségesek, akik ezt a szertartásokra korlátozzák. Ízetlen koholmány az is, hogy a törvény cselekedetein a betű szerinti cselekedeteket érti, amelyek Krisztus Lelke nélkül történnek. Sőt ez a kifejezés inkább annyit jelent, mintha ezt a jelzős kifejezést használta volna: „érdemszerző cselekedetek", — mert a törvényben megígért jutalomra vonatkozik. Amit Jakabnál (2, 24) olvashatunk, hogy nemcsak hit által, hanem cselekedetek által igazul meg az ember, egyáltalában nem ellenkezik az előbbi tétellel. A kettő összeegyeztetése főképpen a Jakab által tárgyalt kérdés tekintetbe vételén fordul meg. Mert ott nem arról van szó, hogy az emberek hogyan szereznek maguknak igazságot Isten előtt, hanem arról, hogy hogyan bizonyíthatják be, hogy igazak. Ő ugyanis a képmutatókat cáfolja, akik a hit üres nevével hivalkodnak. Tehát durva félreértés volna, ha nem vennők figyelembe, hogy Jakab más értelemben használja a „megigazulás" szót, mint Pál, aminthogy különböző dolgokról is tárgyalnak. Minden kétséget kizáróan világos az is, hogy a „hit" szót is kétféle értelemben használják. Ügyelni kellett erre a két egyenlő hangzású elnevezésre (erre a kettős homonymiára), hogy helyes ítéletet alkothassunk a dologról. Az összefüggésből következtethetően Jakab csupán azt akarta mondani, hogy a színlelt vagy holt hit az embert nem teszi igazzá, vagyis nem bizonyítja igaznak, hacsak cselekedetekkel nem bizonyítja meg igazságát. Erről különben lásd Institutio c. könyvemet.

29. Avagy Isten csak a zsidóké-e? Avagy nem a pogányoké is? Bizony a pogányoké is. 30. Mivelhogy egy az Isten, aki megigazítja a zsidót hitből és a pogányt hit által.

29. *Avagy Isten csak a zsidóké-e?* A második tétel: Ez az igazság nem kevésbbé illeti meg a pogányokat, mint a zsidókat. Ennek hangoztatására pedig igen nagy szükség volt, hogy így az egész földkerekségen helyet adjanak Krisztus országának. Nem azt kérdezi tehát egyszerűen vagy röviden, hogy Isten-é a teremtője a pogányoknak, mert ez tudvalévő volt és vitán kívül állott, hanem azt, hogy vajjon nekik is Megváltójukként akarja-e kinyilvánítani magát. Miután ugyanis az egész emberi nemet egyenlővé tette és ugyanaz alá a feltétel alá állította, ha van közöttük valami különbség, ez Istentől van s nem pedig őtőlük, akik mindenben egyenlők egymással. S ha igaz az, hogy Isten a föld összes népeit részesíteni akarja könyörületességében, akkor az üdvösség és az üdvösséghez szükséges igazság mindnyájukra kiterjed. Ezért az *Isten* nevében kifejezésre jut az a kölcsönös viszony, mely gyakran előfordul a Szentírásban: Én a ti Istenetek leszek és ti az én népem lesztek. Mert az, hogy Isten időlegesen egy népet választott magának a maga tulajdonául, nem törli el a közös természetnek azt az alapelvét, hogy Isten valamennyiőjüket a maga képére alkotta s a világban az örök boldogság reménységére tartja meg.

30. *Aki megigazítja a zsidót, stb.* Mikor azt mondta, hogy az egyik hit által, a másik hitből igazul meg, úgy látszik, kedvét lelte abban, hogy ugyanannak a dolognak kinyilvánítására kétféle kifejezést használjon s így futólag megrójja a zsidók balgaságát, kik a köztük és a pogányok közt levő különbségről képzelődtek, holott a megigazulás ügyében egyáltalán nincs köztük semmi különbség. Mert ha egyedül hit által részesülnek az emberek ebben a kegyelemben, a hit pedig mindkettőjükben ugyanaz, akkor nevetséges dolog ily nagy hasonlóság mellett különbséget tenni. Ítéletem szerint gúny van ezekben a szavakban, mintha ezt mondaná: Ha valaki azt akarná, hogy különbözzék a pogány a zsidótól, akkor legyen neki a különbség abban, hogy az hit által, ez pedig hitből nyeri el az igazságot. Hacsak nem találunk esetleg úgy különböztetni, hogy a zsidók hitből igazulnak meg, mert ők a kegyelem örököseiként születnek, amennyiben az örökbefogadtatás joga az atyáktól száll rájuk, a pogányok pedig hit által, mert hozzájuk kívülről jön a szövetség.

31. A törvényt tehát hiábavalóvá tesszük-é a hit által? Távol legyen! Sőt inkább a törvényt megerősítjük.

31. *A törvényt tehát hiábavalóvá, stb.* Mikor a törvényt szembeállítják a hittel, ebből rögtön valami ellenmondás gyanúja támad az emberben, mintha a törvény és a hit ellenkeznék egymással. De ez a hazug képzelődés különösen azok között hatalmasodik el könnyen, akik a törvény helytelen értelmezésével eltelve, abban nem keresnek semmi mást, csak

a cselekedetek igazságát, az ígéreteket pedig figyelmen kívül hagyják. S emiatt igen rossz híre volt a zsidók között nemcsak Pálnak, hanem magának az Úr Jézusnak is, mintha egész prédikálásával a törvény eltörlésére törekedett volna. Innen magyarázható az az ünnepélyes nyilatkozat-tétel: Nem azért jöttem, hogy a törvényt eltöröljem, hanem hogy betöltsem. Ez a gyanúsítás pedig egyaránt kiterjedt az erkölcsi és a szertartási törvényekre. Ugyanis, minthogy az evangéliom végetvet a mózesi szertartásoknak, azt gondolták, hogy Mózes szolgálatának a lerontására irányul. Ezen felül, mivel az evangéliom a cselekedetek minden igazságát eltörli, azt hitték, ellenkezik a törvény számos bizonyságával, melyekben azt hangoztatja az Úr, hogy az igazság és üdvösség útját írta elő a törvényben. Ezért Pálnak ezt a mentegetőzését nem vonatkoztatom sem külön a szertartásokra, sem az úgynevezett erkölcsi parancsolatokra, hanem általánosságban az egész törvényre. Mert az erkölcsi törvény valóban megerősödik és megszilárdul a Krisztusban való hit által, merthiszen arra a célra adatott, hogy a bűnössége felől kioktatott embert elvezesse Krisztushoz, aki nélkül maga a törvény sem teljesíthető és hiába is hangoztatja, hogy mi a helyes teendő; hiszen nem is képes egyébre, mint a kívánság fokozott felingerlésére, hogy végül is még nagyobb kárhoztatást idézzen az emberre. Mikor azonban Krisztushoz érünk, először Őbenne találjuk meg a törvény tökéletes igazságát, mely beszámítás útján a miénk is lesz; azután azt a megszentelődést, amely szívünket a törvény megtartásához szabja, — s bár ez a törvény-betartás nem tökéletes, mégis a célra irányul. Hasonló a helyzet a szertartásokkal is, amelyek megszűnnek ugyan és elenyésznek Krisztus eljövetelével, de épen Ő erősíti meg azokat igazán. Mert ha azokat önmagukban értékeljük, hiábavaló és múlékony árnyképeknek találjuk s csak akkor vesszük észre, hogy mégis van bennük valami, ami állandó, ha felismerjük, hogy jobb célra — azaz Krisztusra — vonatkoznak. Tehát legfőképen azzal erősítjük meg a szertartásokat, ha azt tanítjuk róluk, hogy igazságuk Krisztusban teljesedett be. Ezért mi se felejtsük el: úgy kell sáfárkodnunk az Evangéliommal, hogy tanításunk révén szilárduljon meg a törvény, de ne támaszkodjék semmi más erősségre, hanem csakis a Krisztusban való hitre.

IV. RÉSZ

1. Mit mondunk tehát, hogy Ábrahám a mi atyánk nyert volna test szerint? 2. Mert ha Ábrahám cselekedetekből igazult meg, van mivel dicsekedjék, de nem az Isten előtt. 3. Mert mit mond az írás: Hitt pedig Ábrahám az Istennek, és tulajdoníttaték az őnéki igazságul.

1. *Mit mondunk tehát?* Az apostol itt egy példára építi érvelését. Nyomós érv ez, mert mind a tárgyban, mind a személyben meg van a teljes hasonlóság. Mert Ábrahám a hívők atyja s mindnyájunknak őhozzá kell hasonlókká lennünk; az igazság elnyerésének pedig mindenkire nézve csak egy módja van és nem több. — Sok más dologban nem volna elegendő egy példa ahhoz, hogy általános szabályt csináljunk belőle; de minthogy Ábrahám személyében annak az igazságnak tüköre vagy mintaképe volt elénk adva, amely igazság egyetemlegesen az egész egyházra tartozik, méltán alkalmazza Pál az egyház egész testére azt, ami egyedül róla íratott meg, s egyúttal sarokba is szorítja a zsidókat, akik semmivel sem szerettek annyira dicsekedni és kérkedni, mint azzal, hogy ők Ábrahám fiai. Azonban sohasem merészeltek volna több szentséget tulajdonítani maguknak, mint a szent pátriarkának. Most tehát, miután nyilvánvaló, hogy ő ingyen kegyelemből igazult meg, utódainak, kik a törvény alapján a maguk tulajdon igazságára hivatkozva követelőztek, a szégyentől legyőzötten kell elnémulniok.

Test szerint? Minthogy e mondatrész és az atya szó közé a Pál szövegezésében be van szúrva, a *„heurékenai"* (= talál, elér) szó, ilymódon: Mit mondunk tehát, mit ért el test szerint Ábrahám, a mi atyánk? — némely magyarázó úgy gondolja, hogy itt az a kérdés: mit nyert Ábrahám test szerint. Ha ezt a magyarázatot fogadjuk el, akkor a „test szerint" annyit jelent, mint „természeténél fogva" vagy „önmaga által". Azonban valószínű, hogy ez a kifejezés jelzőként az atya szóval függ össze. (Vagyis a helyes szöveg így hangzanék: Ábrahám, a mi test szerinti atyánk.) Mert eltekintve attól, hogy a családi példák rendszerint nagyobb hatással vannak ránk, itt kifejezetten újra felemlíti azt a nemzetségbeli méltóságot, amellyel a zsidók szerfölött büszkélkedtek. — Egyesek szerint ebben a kitételben: test szerint — bizonyos megvetés vagy lekicsinylés jut kifejezésre, olyanformán, mint ahogyan másutt testieknek nevezi az Írás Ábrahámnak azokat a fiait, akik nem lelkiek s egyáltalában nem is törvényesek. Én azonban úgy gondolom, Pál azt juttatta kifejezésre, ami különleges tulajdona volt a zsidóknak. Mert nagyobb kiválóságot jelentett az, hogy ők a

természet és testi eredet szerint s nem pusztán örökbefogadás útján fiai Ábrahámnak, feltéve, hogy egyúttal a hit is hozzájárult a testi származáshoz. Elismeri tehát a zsidóknál a közelebbi rokoni kapcsolat kötelékét, de csak ezért, hogy annál inkább arra indítsa őket: ne távolodjanak el atyjuk példájától.

2. *Mert ha Ábrahám.* Epicherema, vagyis be nem fejezett következtetés ez, amelyet ilyenformán kell kiegészíteni: ha Ábrahám cselekedetek által igazult meg, akkor dicsekedhetik a maga érdemével; de nincs mivel dicsekednie Isten előtt; tehát nem a cselekedetekből igazult meg. Tehát ezek a szavak: *de nem az Isten előtt,* adják a következtetés (syllogismus) altételét. Ehhez kell hozzáfűzni az általam említett zárótételt, jóllehet Pál ezt már nem írta oda. — Dicsekedni valónak azt nevezi, ha olyasmit tudunk felhozni, ami sajátunk és ami Isten ítélete szerint jutalmat érdemel. S minthogy ettől Ábrahámot megfosztja, melyikünk igényelne magának egy csöppnyi érdemet is?

3. *Mert mit mond az írás?* Ezzel bizonyítja az előbb említett következtetés második tételét, vagyis az altételt, melyben azt mondotta, hogy Ábrahámnak nincs oka a dicsekedésre. Mert ha Ábrahám az által igazul meg, hogy hittel fogadja Isten jóságát, akkor ebből az következik, hogy nincs mivel dicsekednie, mert semmit sem hozhat elő a maga tulajdonaként, legfeljebb csak nyomorúságának beismerését, mellyel Isten könyörületességéhez folyamodik. Mert hiszen bizonyosnak veszi, hogy a hit igazsága úgyszólván védhely és menedék a bűnös számára, aki híjával van a cselekedeteknek. Mert ha a törvénynek és a cselekedeteknek volna valami igazságuk, akkor az igazság magukban az emberekben lakoznék; a hit által azonban máshonnan veszik kölcsön, ami hiányzik belőlük s ezért helyesen nevezik a hit igazságát beszámításbeli igazságnak (imputativa fidei iustitia). — Egyébként ez a vers a Mózes I. könyvéből (15, 6) vett idézet, amelyben a „hitt" szót nem csupán valami részleges mondásra (nyilatkozatra vagy parancsra) kell vonatkoztatni, hanem az üdvösség egész szövetségére és a fiúvá fogadtatás kegyelmére, amelyet — az Írás szerint — Ábrahám hittel ragadott meg. Itt ugyan a leendő magra vonatkozó ígéretről van szó, de ennek az ígéretnek az alapját az ingyen kegyelemből való fiúvá-fogadtatás képezte. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Isten sem az üdvösséget nem ígéri kegyelme nélkül, sem kegyelmét az üdvösség nélkül. Másrészt sem az ő kegyelmére, sem az üdvösség reménységére nem hív el a nélkül, hogy egyúttal az igazságot is fel ne ajánlaná. Ennek megállapítása után nyilvánvaló, hogy a theologia alapelveivel sincsenek tisztában, akik úgy vélekednek, hogy Pál erőszakosan elferdíti Mózesnek ezt a bizonyságát. Ugyanis, mivel ott egy sajátos vagy részleges ígéretről volt szó, úgy gondolják, hogy ezért cselekedett helyesen és becsületesen Ábrahám, amikor hitt s ennyiben Isten helyeslésével találkozott. Ez azonban téves felfogás. Mert nem vették észre, hogy ez a hit a teljes egészre vonatkozik s ezért nem kellett volna pusztán egy részletre korlátozni. Legfőbb tévedésük pedig az, hogy nem az Isten kegyelmének tanubizonyságából indulnak ki. Már pedig Isten arra törekszik, hogy bizonyossá tegye Ábrahámot mind

örökbefogadása, mind atyai kegyelme felől, ami a Krisztus által való örök üdvösséget foglalja magában. Ezért Ábrahám azzal, hogy hitt, nem tett egyebet, mint elfogadta és magához ölelte a neki felajánlott kegyelmet, hogy ez hiábavalóvá ne legyen. Ha pedig ez tulajdoníttatott őnéki igazságul, akkor ebből az következik, hogy ő nem másképen, hanem csakis azért igaz, mert Isten jóságában bizakodva, mindent Őtőle mer remélni. Mert nem is azt mondja el Mózes, hogy mit gondoltak az emberek Ábrahám felől, hanem, hogy milyennek minősült az Isten ítélőszéke előtt. Ábrahám tehát az ígéretben Isten őneki felkínált jóságát és jóakaratát ragadta meg, mert tudta, hogy ezáltal részesül az igazságban. Az igazság biztos megállapítása érdekében jól meg kell értenünk az ígéretnek és a hitnek ezt a viszonyát. Mert ugyanolyan itt a viszony Isten és mi közöttünk, mint a jogtudomány szerint az ajándékozó és a megajándékozott között. Merthiszen nem is érhetjük el másként az igazságot, mint csakis úgy, ha az evangéliom ígéretének megfelelően hit által szinte látjuk annak birtoklását, vagyis hit által birtokunkba vesszük. — Hogy miként kell összeegyeztetni ezzel Jakabnak azt a mondását, mely némileg ellenmondónak látszik, azt föntebb megjegyeztem és majd a maga helyén Isten segítségével bővebben is kifejtem. Csak azt jegyezzük meg, hogy azok igazulnak meg, akiknek az igazság beszámíttatik, vagyis nekik tulajdoníttatik; mert Pál ezt a két kifejezést, t. i. a megigazulást és az igazság beszámítását vagy nekünk tulajdonítását rokonértelmű szavakként (szinonimákként) használja. Ebből következtetjük, hogy nem azt mutatja: milyenek az emberek önmagukban véve, hanem hogy Isten milyennek minősíti őket; nem azért, mintha az Isten ingyen való kegyelmétől el volna különítve a lelkiismeret tisztasága és az élet feddhetetlensége, hanem azért, mert amikor annak okát keressük, hogy miért szeret bennünket Isten és miért tart minket igazaknak, akkor Krisztusnak kell előállnia és Őneki kell előljárnia, mert Ő öltöztet fel minket a maga igazságába.

4. Annak pedig, aki munkálkodik, a jutalom nem tulajdoníttatik kegyelemből, hanem tartozás szerint; 5. ellenben annak, aki nem munkálkodik, hanem hisz abban, aki az istentelent megigazítja, az ő hite tulajdoníttatik igazságul.

4. *Annak pedig, aki munkálkodik.* Munkálkodónak nem nevez akárkit, aki a jó cselekedetekre adja magát, mert az ezekrevaló törekvésnek meg kell lennie Isten összes gyermekeiben; hanem azt, aki tulajdon érdemeivel érdemel ki valamit. Hasonlóképen azt nevezi nem munkálkodónak, akit cselekedeteinek érdeme alapján nem illet meg semmi. Mert azt sem akarja, hogy a hívők tétlenek legyenek, hanem csak azt tiltja meg, hogy béresek legyenek s Istentől bármit is úgy követeljenek, mint ami őket jogszerint megilleti. És már az elébb említettük: itt nem arról van szó, hogy miképen kell az életünket berendeznünk, hanem az üdvösség oka körül forog a kérdés. Az apostol bizonyítása pedig úgy történik, hogy két ellentétes dolgot állít szembe az apostol s ennek alapján állapítja meg, hogy Isten az igaz-

ságot nem tartozás szerint fizeti meg nekünk, hanem önként, a maga jószántából adja ajándékba. Én e tekintetben Bucerhez csatlakozom, aki kijelenti, hogy ez a bizonyítási forma nem egy szóból van véve, hanem az egész mondatból, ilyenformán: ha akadna olyan ember, aki cselekedetével valamit kiérdemelne, akkor a kiérdemelt dolog nem ingyen ajándéknak számít, hanem tartozás szerinti fizetségnek. A hit igazságként számíttatik be, nem mintha valami tőlünk eredő érdemet mutatna fel, hanem mert Isten jóságát ragadja meg. Az igazság tehát nem tartozás szerint jár nekünk, hanem ingyen ajándékként kapjuk. Ugyanis minthogy Krisztus minket koldusokként kegyelemből igazít meg a hit által, azért ebben Pál mindig a mi teljes megüresítésünket látja. Mert mit hiszünk, ha nem azt, hogy Krisztus engesztelő áldozat Istennel való megbékéltetésünkre? Ugyanez olvasható más szavakkal a Galáciabeliekhez írt levél 3. rész 11—12. versében: „Hogy pedig a törvény által senki sem igazul meg Isten előtt, nyilvánvaló, mert az igaz ember hitből él. A törvény pedig nincs hitből, hanem aki cselekszi azokat, élni fog azok által". Mert abból, hogy a törvény megfizetést ígér a cselekedetekért, azt következteti, hogy a hit igazsága, amely ingyenes, nem fér össze ezzel a másik — a cselekedetekért megfizetés szerint járó — igazsággal. S ez nem így volna, ha a hit a cselekedetekre tekintettel igazítana meg. Gondosan meg kell figyelnünk ezeket az összehasonlításokat, amelyek teljesen kirekesztenek minden érdemet.

5. *Hanem hisz abban, aki az istentelent megigazítja.* Nagyon fontos és jelentőségteljes körülírás, mely kifejezi mind a hit, mind az igazság lényegét és természetét. Mert világosan megállapítja, hogy a hit nem azért igazít meg, mert érdemszerző erény, hanem mert Isten kegyelmét nyeri meg számunkra. Mert nemcsak azt hirdeti, hogy Isten az igazság adományozója, hanem minket meg igazságtalanságunk miatt kárhoztat, hogy Isten jóvolta jöjjön segítségére a mi gyámoltalanságunknak. Egyszóval csakis az az ember jut el a hit igazságára, aki önmagában istentelennek ismeri magát. Mert ezt a körülírást ennek a szakasznak az összefüggése szerint kell értelmezni, miszerint a hit olyan igazsággal ékesít fel minket, amely nem tőlünk ered, hanem amelyet Istentől koldul. S itt ismételten azt mondja, hogy Isten igazít meg minket, midőn a bűnösöknek ingyen megbocsát s akikre joggal haragudhatott, azokat szeretetére méltatja, — t. i. amikor könyörületességével igazságtalanságunkat eltörli.

6. Amint Dávid is boldognak mondja azt az embert, akinek az Isten igazságot tulajdonít cselekedetek nélkül. 7. Boldogok, akiknek megbocsáttattak az ő hamisságaik és akiknek elfedeztettek az ő bűneik. 8. Boldog ember az, akinek az Úr bűnt nem tulajdonít.

6. *Boldognak mondja azt az embert.* Ebből láthatjuk, hogy tisztára szőrszálhasogatás azok vélekedése, akik a törvény cselekedeteit csupán a szertartásokra korlátozzák, amikor most egyszerűen és jelző nélkül cselekedeteknek nevezi, amiket előbb a törvény cselekedeteinek mondott. Ha tagad-

hatatlan az, hogy az olyan egyszerű és megszorítás nélküli kifejezést, mint amilyennel most van dolgunk, különbség nélkül vonatkoztatnunk kell bármiféle cselekedetre, akkor ennek az egész tárgyalás során állandóan érvényesnek kell lennie. Mert nincs észszerűtlenebb dolog, mint ha azt állítjuk, hogy csak a szertartásokból hiányzik a megigazító erő, holott Pál minden közelebbi meghatározás nélkül rekeszti ki a cselekedeteket. Ehhez járul az a másik tétel, mely szerint Isten úgy igazítja meg az embereket, hogy bűneiket nem tulajdonítja nekik. S ezekből a szavakból azt is megtanulhatjuk, hogy az igazság Pál szerint nem egyéb, mint a bűnök elengedése. Végül tudnunk kell, hogy ez az elengedés is ingyenes, mert a cselekedetek számbavétele nélkül történik, amit az elengedés szó is mutat. Mert nem az a hitelező gyakorol elengedést, akinek az adós megfizeti a tartozást, hanem az, aki puszta jószívűségből törli a tartozást. Menjenek most már, akik azt tanítják, hogy elégtételekkel vásárolják meg a bűnök bocsánatát! Hiszen Pál éppen a bűnök bocsánatából veszi az érvet annak bizonyítására, hogy az igazság (vagyis a megigazulás) ingyen való ajándék. Mert hogyan fognak összeegyezni Pállal? Ők azt mondják: cselekedetekkel kell eleget tennünk Isten igazságának, hogy így elnyerjük a bűnök bocsánatát. Ezzel szemben Pál így okoskodik: A hit igazsága ingyenes és cselekedetek nélkül való, minthogy a bűnök bocsánatától függ. Bizonyára hibás volna ez az okoskodás, ha a bűnök bocsánatában közreműködnének valamiféle cselekedetek is. Hasonlóképpen semmivé zúzza a prófétának ugyanez a mondása a skolasztikusoknak a félig való elengedésről szóló ostobaságait is. Ezek azt fecsegik, hogy Isten megbocsátja a vétket, de a büntetést fenntartja: a próféta pedig azt hangoztatja, hogy nemcsak el vannak fedezve a bűnök, vagyis nemcsak el vannak törölve Isten tekintete előtt, hanem azt is hozzáteszi, hogy nem számíttatnak be. Hogyan egyeztethető össze, hogy Isten azoknak a bűnöknek a megbüntetését kívánja, amelyeket nem számít be? Tehát sértetlenül megmarad számukra az az igen szép tétel, hogy hit által igazul meg az ember, aki bűneinek ingyen való elengedése folytán Isten színe előtt megtisztult. — Azután ebből arra is következtethetünk, hogy az ingyenes igazság (vagyis az ingyen kegyelemből való megigazulás) állandóan tart egész életünkön át. Mert amikor Dávid a hosszas lelkiismereti gyötrődéstől kimerülten ezekre a szavakra fakad, bizonyára a maga tapasztalatáról beszél. Pedig ő már több esztendőn át forgolódott Isten szolgálatában. Tehát miután nagy előhaladást tett, végül is azt tapasztalta, hogy szerencsétlenek mindazok, akiket Isten az ő ítélőszéke elé idéz; s ezért így kiált fel: nincs más útja a boldogság elnyerésének, mint az, ha az Úr bűneink be nem számításával kegyelmébe fogad bennünket. Tehát méltán cáfoljuk azok koholmányát, akik arról fecsegnek, hogy a hit igazsága csak kezdet s azután a hívők már cselekedetekkel tartják meg birtokukban azt az igazságot, amelyet minden érdem nélkül értek el. Ha pedig az Írás egyszer-másszor azt is mondja, hogy a cselekedetek az igazságba beszámíttatnak és másféle boldogságokat is felsorol, ez semmit sem von le Pál tételéből. Elmondja a zsoltár (106, 30), hogy igazságul tulajdoníttatott Fineásnak, az Úr papjának, hogy a bujálkoló férfiún és a parázna asszonyon véghezvitt

büntetéssel megtorolta az Izráelen esett gyalázatot. Itt tehát azt halljuk, hogy ez az ember igazságos cselekedetet hajtott végre; de tudjuk, hogy egy cselekedetből maga a személy még nem igazul meg. Mert teljes és minden tekintetben tökéletes engedelmesség kívántatik, amiképen az ígéret mondja: Aki cselekszi ezeket, élni fog azok által. Tehát hogyan tulajdoníttatik Fineásnak igazságul ez a bosszúállás? Bizonyára már előbb meg kellett igazulnia Isten kegyelme által. Mert akik felöltözték Krisztus igazságát, azoknak nemcsak személye iránt kegyes az Isten, hanem cselekedeteik iránt is, mert ezek szennyeit és szeplőit eltakarja Krisztus igazsága, hogy számításba ne jöjjenek; ezért a semmiféle szennytől be nem mocskolt cselekedetek számítanak igazaknak; nyilvánvaló azonban, hogy csakis ilyen engedékeny elnézés folytán tetszik Istennek bármelyik emberi cselekedet. S ha a hit igazsága (vagyis a hit által való megigazulás) az egyedüli oka annak, hogy a cselekedetek igazaknak minősülnek, lám, milyen sületlenül érvelnek, akik azt mondják: minthogy a cselekedeteknek igazság tulajdoníttatik, az igazság nem lehet egyedül hitből való. Én azonban megdönthetetlen bizonyítékot állítok velük szemben, t. i. azt, hogy az összes cselekedetek igazságtalansággal vádolhatók, ha egyedül a hit által meg nem igazul az ember. — Hasonló a helyzet a boldogsággal is. Boldogoknak nyilvánítja az Írás azokat, akik félik az Urat, akik az Ő utain járnak s akik éjjel-nappal az Ő törvényéről elmélkednek. (Zsolt. 1, 2; 128, 1.) De mivel senki sem teljesíti ezt olyan tökéletesen, ahogyan kellene, úgy, hogy az Isten parancsának teljesen megfelelne, ezért eredménytelenek az ilyen áldások mindaddig, míg a bűnök bocsánata által teljesen megtisztulva boldogokká nem tétetünk, mégpedig úgy, hogy alkalmasak legyünk arra a boldogságra, melyet az Úr a törvény iránt való buzgóságért és a jócselekedetekért ígér az ő szolgáinak. Tehát a cselekedetek igazsága a hit igazságának eredménye, és a cselekedetekből való boldogság is annak a boldogságnak az eredménye, amely a bűnök bocsánatán alapszik. Ha pedig az eredménynek nem kell és nem is lehet lerontania az indítóokot, akkor helytelenül járnak el mindazok, akik arra törekednek, hogy a cselekedetek révén forgassák fel a hit igazságát. De — mondhatná valaki — miért ne volna szabad ezekkel a bizonyítékokkal szemben azt állítani, hogy a cselekedetek teszik az embert igazzá és boldoggá? Hiszen az Írás szavai nem hangoztatják erősebben azt, hogy hit által igazul meg az ember és Isten könyörületessége folytán lesz boldog, mint azt, hogy a cselekedetek által! Mindenesetre fontolóra kell itt vennünk az okok sorozatát éppúgy, mint az isteni kegyelem munkájának a rendjét. Minthogy mindaz, amit az Írás a cselekedetek igazságáról, vagy akár boldogságáról mond, csakis akkor érvényes, ha a hitnek ez az egyedüli igazsága jár elől és egyedül ez tölt be mindent; ebből kell kiindulni és ezt kell szilárd alapnak tekinteni, hogy amaz, miként a gyümölcs a fáról, ebből támadjon és innen származzék.

9. Ez a boldogság tehát a zsidónak, vagy a pogánynak is tulajdoníttatik-é? Mert azt mondjuk, hogy Ábrahámnak a hit tulajdoníttaték igazságul. 10. Miképen tulajdoníttaték tehát? Körülmetélt vagy körülmetéletlen állapotában? Nem körülmetélt, hanem körülmetéletlen állapotában.

Minthogy az apostol csak a körülmetélkedést és a körülmetéletlenséget említi, ebből sokan ügyetlenül arra következtetnek, hogy itt csupán arról van szó, hogy a törvény szertartásai által nem lehet elnyerni az igazságot. De meg kell figyelnünk, hogy milyen fajta emberekkel vitatkozik Pál. Mert tudjuk, hogy amikor a képmutatók általában érdemszerző cselekedetekkel dicsekednek, ámítólag mégis csak külső látszatokra hivatkoznak. Meg volt a maguk különleges felfogása a zsidóknak is, akik a törvénnyel való durva visszaélés folytán fordultak el a valódi és teljes igazságtól. Azt mondta Pál, hogy csakis az az ember boldog, akit Isten ingyenes bocsánat által békít ki magával; ebből az következik, hogy átkozottak mindazok, akiknek cselekedetei ítélet alá kerülnek. Most már világosan áll előttünk ez a főtétel, hogy nem saját érdemükből, hanem Isten kegyelme által igazulnak meg az emberek. Ez azonban magában még nem elegendő, ha a bűnök bocsánata meg nem előzi az összes cselekedeteket, amelyek közül a körülmetélkedés volt az első, mely az Isten iránt való engedelmességbe avatta be a zsidó népet. Pál tehát tovább halad ennek bizonyításában is. Soha se feledjük, hogy itt az apostol a körülmetélkedést úgyszólván a törvény szerinti igazság legelső cselekedeteként veszi számításba. Mert nem is úgy dicsekedtek azzal a zsidók, mint Isten kegyelmének a jelével, hanem mint a törvény érdemszerző megtartásával. Ezért tartották különbnek magukat másoknál, mintha bizony ők több kiválóságot mutathatnának fel az Isten színe előtt. Látjuk most már, hogy nemcsak egy szertartásról folyik a vita, hanem ez alá az egy fajta cselekedet alá foglalja a törvény összes cselekedeteit, vagyis mindazt, amiért tartozás szerint való megfizetés járhatna; a körülmetélkedést pedig főként azért nevezi meg, mert ez volt az alapja a törvény szerinti igazságnak. Ámde Pál ezzel szemben így érvel: ha Ábrahám igazsága a bűnök bocsánata (amit az apostol határozottan bizonyosnak vesz), ez pedig Ábrahámnak a körülmetélkedés előtt jutott osztályrészül, akkor ebből az következik, hogy a bűnök bocsánata nem az előzetes érdemek alapján adatik. Láthatjuk, hogy ez az okok és okozatok sorrendjéből vett bizonyítás. Mert az ok mindig előbbvaló az okozatnál. Már pedig Ábrahámnál az igazság megelőzte a körülmetélkedést.

11. És a körülmetélkedés jegyét körülmetéletlenségében tanusított hite igazságának pecsétjéül nyerte: hogy atyja legyen mindazoknak, akik körülmetéletlen létökre hisznek, hogy azoknak is tulajdoníttassék az igazság; 12. és hogy atyja legyen a körülmetélteknek is, azoknak, akik nemcsak körülmetélkednek, hanem követik is a mi atyánknak Ábrahámnak körülmetéletlenségében tanusított hitének nyomdokait.

11. *És a körülmetélkedés jegyét.* Előrevett cáfolat formájában mutatja ki, hogy a körülmetélkedés, ha nem is igazítja meg az embert, azért még sem volt hiábavaló és fölösleges, mert más, nagyon is kiváló haszna volt, aminthogy az volt a feladata, hogy megpecsételje s mintegy érvényessé tegye a hit igazságát. S közben éppen a célja felmutatásával adja tudtunkra az apostol, hogy a körülmetélkedés az igazságnak nem előidéző oka. Mert a hit igazságának, mégpedig a körülmetéletlen állapotban elnyert igazságnak a megerősítésére vagy bizonyítására irányul, tehát semmit sem vesz el és semmit von le abból. Így ez a szakasz azért is nevezetes, mert tanítást ad a sákramentomok általános hasznáról. Ezek ugyanis — Pál tanusága szerint — pecsétek, melyek egyrészt Isten ígéreteit úgyszólván a szívünkbe vésik, másrészt pedig megerősítik a kegyelem bizonyosságát. Bár önmagukban semmit sem segítenek rajtunk, mindazonáltal Isten, aki azt akarta, hogy az ő kegyelmének eszközei legyenek, Lelkének titkos kegyelmével keresztülviszi, hogy a kiválasztottakban meg legyen a kellő hatásuk. S jóllehet a gonoszok szemében csak holt és haszontalan jelképek, mégis mindig megtartják erejüket és természetüket vagy jellegüket; mert bár hitetlenségünk megfoszt minket azok hatásától, Isten kegyelmét mégsem rendíti meg és nem törli el. Tehát maradjon szilárd alapelvünk az, hogy a szent jegyek tanubizonyságok, melyekkel Isten az ő kegyelmét szívünkben megpecsételi. — Közelebbről a körülmetélkedés jegyéről azt kell mondanunk, hogy ez kettős kegyelem megjelenítésére szolgált. Isten áldott magot ígért Ábrahámnak s ettől kellett remélni az egész világ üdvösségét. Ettől függött ez az ígéret. Én leszek a te Istened. (V. ö. I. Móz. 17, 7.) Tehát az Istennel való ingyenes kiengesztelődést foglalta magában ez a jegy s az analógia, vagyis a jegy és jelzett dolog közti hasonlatosság is megfelelő volt arra, hogy a megígért magra tekintsenek a hívek. Isten viszont megkövetelte a feddhetetlen és szent életet, tehát a jeggyel jelezte, hogyan juthatnak el erre; úgy t. i., ha az emberben körülmetélik mindazt, ami a testben születik, mert az ember egész természete vétkes. Figyelmeztette tehát Ábrahámot a külső jellel, hogy lelkileg metélje körül testének romlottságát; s erre célzott Mózes is (V. Móz. 10, 16). S jelezni akarván, hogy ez nem az ember műve, hanem Istené, azt akarta, hogy a gyenge csecsemőket metéljék körül, akik ezt a parancsot koruk miatt még nem tudták végrehajtani. Mert azt, hogy a lelki körülmetélkedés az isteni erő munkája, nem hallgatta el Mózes, amint ez olvasható is V. könyve 30. részének 6. versében: És körülmetéli az Úr a te szívedet, stb. Ugyanezt a próféták később sokkal világosabban kifejtették. — Egyszóval, miként manapság a keresztségnek, úgy egykor a körülmetélkedésnek is kettős feladata volt: t. i. bizonyságot tenni egyrészt az élet megújhódása, másrészt a bűnök bocsánata felől. — Egyébiránt az, amit Ábrahám személyében látunk, hogy a körülmetélkedés későbbi volt az igazságnál, nem mindig érvényesül, a sákramentumokban, amint ez nyilvánvaló Izsáknál és utódainál. Isten azonban egyszer akart adni ilyen kezdettől fogva figyelmeztető példát, hogy senki se kösse külső dolgokhoz az üdvösséget.

Hogy atyja legyen. Jegyezzük meg, hogy miként erősíti Ábrahám körülmetélkedése az ingyenes igazság felőli hitünket. Mert az ő körülmetélkedése a hit igazságának megpecsételése, miszerint nekünk is, akik hiszünk, így tulajdoníttatik majd az igazság. S így Pál páratlan művészettel fordítja vissza ellenfeleire, amiket ők vele szemben felhozhattak. Mert ha éppen a körülmetélkedés igazsága és ereje van meg a körülmetéletlenségben is, akkor a zsidóknak nincs miért annyira felfuvalkodniok a pogányokkal szemben. Itt azonban felmerülhetne az a kétely, vajjon hát Ábrahám példája szerint nem kellene-e nekünk is ugyanazt az igazságot a körülmetélkedés jegyével megerősítenünk? S miért mellőzi ezt hallgatással az apostol? Bizonyára azért, mert véleménye szerint az eddig mondottakkal eléggé megoldotta már ezt a kérdést. Mert mihelyt elfogadjuk azt a tételt, hogy a körülmetélkedés csak az Úr kegyelmének megpecsételésére szolgál, ebből az következik, hogy ránk nézve manapság fölösleges, mert meg van nekünk e helyett az Istentől rendelt jegyünk. Mivel tehát egyáltalán nincs használatban a körülmetélés ott, ahol a keresztség van gyakorlatban, nem akart hiábavaló vitát indítani olyan dologról, ami felől semmi kétség sem volt, t. i. hogy miért nem pecsételik meg a hitbeli igazságot a pogányoknál, ha ezek egyformák Ábrahámmal. — „Körülmetéletlen létükre hinni" azt jelenti, hogy a maguk helyzetével megelégedett pogányok nem használják a körülmetélkedés jegyét. És így a „*dia*" viszonyszó az „*en*" helyett áll.

12. *Akik nemcsak körülmetélkednek.* A görög szöveg értelme ez: Nem azoknak, akik csak gondolják azt, hogy a körülmetélkedésből vannak. Mert az apostol Ábrahám testi fiai ellen kel ki, akiknek semmijük sincs a külső körülmetélkedésen kívül s ezzel gondtalanul dicsekednek. Mert nem törődnek azzal, ami pedig a legfőbb volna, t. i. hogy kövessék az Ábrahám hitét, mert ő egyedül ezzel nyerte el az üdvösséget. Ebből kitűnik, hogy milyen gondosan megkülönbözteti a hitet a sákramentomtól, nemcsak azért, hogy senki se elégedjék meg a sákramentommal hit nélkül, mintha bizony a sákramentom önmagában elegendő volna a megigazulásra, hanem azért is, hogy egyedül a hit töltsön be mindeneket. Mert, amikor elismeri, hogy a körülmetélt zsidók megigazulnak, világosan hozzáteszi azt a kikötést, hogy csakis abban az esetben, ha Ábrahám példája szerint pusztán a hitben járnak. Mert mit is jelenthetne a körülmetéletlenségben tanusított hit, ha nem azt akarná megmutatni, hogy a hit egymagában, minden külső segítség nélkül is elegendő? Óvakodnunk kell tehát, hogy amikor a hitet és a sákramentomot megkülönböztetjük, ezeket össze ne keverjük s azt ne állítsuk, hogy két oka van a megigazulásnak. Ugyanezen az alapon cáfolható az Ó és Újszövetség sákramentomainak különbségéről szóló skolasztikus hittétei, mely szerint az ótestámentomi szentségekben nem volt meg a megigazító erő, az újtestámentomiakban ellenben megvan. Pedig, ha helyesen okoskodik Pál, amikor Ábrahámnak a hit által való megigazulásából bizonyítja azt, hogy a körülmetélkedés nem igazítja meg az embert, akkor ugyanez a bizonyíték mellettünk is szól, midőn azt mondjuk, hogy nem a

keresztség által igazulnak meg az emberek, hanem ugyanaz által a hit által, mely által Ábrahám is megigazult.

13. Mert nem a törvény által adatott az ígéret Ábrahámnak, vagy az ő magvának, hogy e világnak örököse lesz, hanem a hitnek igazsága által.

13. *Mert nem.* Most már világosabban megismétli a törvény és a hit szembeállítását, melyet föntebb érintett. S ezt jól jegyezzük meg. Mert ha a hit semmit sem vesz kölcsön a törvényből ahhoz, hogy megigazítson, akkor ebből megérthetjük, hogy csakis az Isten könyörületességére tekint. — Egyébként könnyűszerrel megcáfolható azok koholmánya, akik ezt a verset is csak a szertartásokra akarják vonatkoztatni. Mert ha valamennyiben hozzájárulhatnának a cselekedetek a megigazuláshoz, akkor azt kellett volna inkább mondani, hogy nem az írott törvény által, hanem a természet törvénye által adatott az ígéret. Pál azonban nem az élet lelki szentségét állítja szembe a szertartásokkal, hanem a hitet s annak igazságát. A lényeg tehát az, hogy Ábrahám nem azért kapta az örökség ígéretét, mert azt a törvény megtartása által kiérdemelte, hanem mert a hit által elnyerte az igazságot. S bizonyára — amint Pál hamarosan hozzáteszi — csak akkor élvezi igazán a lelkiismeret a teljes békességet, amikor érzi, hogy ingyen ajándékul kapja azt, ami jog szerint nem illeti meg. Ebből az is következik, hogy a pogányokra és a zsidókra nézve egyaránt közös ez a jótétemény, melynek alapja egyformán vonatkozik mindkettőjükre. Mert ha az emberek üdvössége egyedül Isten jóságán alapszik, akkor akik ebből kizárják a pogányokat, tőlük telhetőleg az Isten jóságának kiáradását korlátozzák és gátolják.

Hogy e világnak örököse lesz. Minthogy most az örök üdvösségről van szó, mintha nem volna egészen helyénvaló az apostol részéről, hogy az olvasók figyelmét a *világ* felé fordítja. De ebben a szóban egyetemlegesen azt a megújhodást foglalja össze, amelyet Krisztustól kellett várni és remélni. Legfőbb volt ugyan az élet helyreállítása. De az egész világ megromlott állapotát is helyre kellett állítani. Az apostol azért nevezi Krisztust Isten összes javai örökösének (Zsid. 1, 2.), mert a fiúvá-fogadtatás, melyet az ő kegyelme által nyertünk el, visszaállította számunkra az örökségnek azt a birtoklását, amelyből Ádámban kiestünk. Minthogy pedig Kánaán földjének képe nemcsak a mennyei élet reménységét tárta Ábrahám elé, hanem Isten teljes és tökéletes áldását is, ezért méltán mondja róla az apostol, hogy őneki volt ígérve a világ birtoklása. Némi kis ízelítőt kapnak ebből már a jelen életben is az istenfélő hívek, mert bár gyakran szorongatja őket a szegénység és a szükség, mégis — minthogy nyugodt lelkiismerettel részesednek azokban, amiket Isten a használatukra teremtett s az ő kegyelméből és akaratából úgy élnek a földi javakkal, mint az örökélet zálogaival és zsengéivel — szegénységük egyáltalán nem gátolja őket abban, hogy az eget, a földet és a tengert saját tulajdonuknak tekintsék. Viszont bármint

habzsolják is az istentelenek a világ gazdagságát, mégsem nevezhetnek semmit a magukénak, sőt inkább lopván lopnak, mert Isten átkának kíséretében bitorolják azokat. Az istenfélőknek pedig nagy vigasztalásukra szolgál szegénységükben, hogy ha szűkösen éldegélnek is, még sem lopnak semmi idegen dolgot sem, hanem megfelelő mindennapi eledelüket a mennyei Atya kezéből kapják mindaddig, amíg át nem veszik örökségük teljes birtoklását, amikor majd az ő dicsőségüket szolgálják az összes teremtmények. Mert azért újul meg majd a föld is, az ég is, hogy a maguk módja és mértéke szerint hozzájáruljanak az Isten országának magasztalásához.

14. Mert ha azok az örökösök, kik a törvényből valók, hiábavalóvá lett a hit, és haszontalanná az ígéret: 15. mert a törvény haragot nemz: ahol pedig nincsen törvény, ott törvény ellen való cselekedet sincsen.

14. *Mert ha azok az örökösök, kik a törvényből valók.* A lehetetlenségre, sőt a képtelenségre utalva bizonyítja, hogy Ábrahám nem törvény szerinti szerződés alapján s nem a cselekedetekre tekintettel nyerte el Isten kegyelmi ígéretét. Mert ha közbe volna iktatva az a feltétel, hogy Isten csak azokat méltatja az örökbefogadásra, akik megérdemlik, vagy akik a törvényt megtartják, akkor senki sem merne abban bizakodni, hogy ez reá is vonatkozik. Mert ki érezne magában akkora tökéletességet, hogy biztosra vehetné, hogy őt a törvény igazsága alapján megilleti az örökség? Hiábavalóvá lenne tehát a hit, mert a lehetetlen feltétel nemcsak bizonytalanságban és aggodalomban tartaná a lelkeket, hanem rettegésbe is hajszolná őket. Így elenyésznék az ígéretek hatása, mert az ígéretek csakis akkor használnak, ha hittel vesszük s a hit által elfogadjuk azokat. Hogyha ellenfeleinknek volna fülük ennek az egy érvnek a meghallására, akkor könnyen elintéződnék a köztünk lévő harc. Az apostol kétségtelen előfeltételnek tekinti, hogy Isten ígéreteinek csakis akkor van meg a kellő hatásuk, ha lelkünk szilárd bizakodásával fogadjuk azokat. De mi történnék akkor, ha a törvény megtartásán alapulna az emberek üdvössége? A lelkiismeretnek nem volna semmi bizonyossága, hanem örök nyugtalanságtól gyötörten elcsüggedne és kétségbeesnék. Így azután gyümölcstelenül enyésznék el maga az ígéret is, mert beteljesedése lehetetlen előfeltételtől függene. Menjenek most már, akik arra tanítják a szerencsétlen népet, hogy cselekedeteikkel szerzik meg maguknak az üdvösséget! — holott Pál nyílván azt hirdeti hogy megsemmisül az ígéret, ha a cselekedetekre támaszkodik. Megtanuljuk ebből azt is: mi a hit és milyennek kellene lennie a cselekedetek igazságának, hogy bátorságosan bízhassanak benne az emberek. Az apostol azt tanítja, elpusztul a hit, ha nem nyugszik meg aggodalom nélkül a lélek Isten jóságában. A hit tehát nem Istennek, vagy az ő igazságának puszta ismerete s nem is egyszerű meggyőződés arról, hogy van Isten, s hogy az ő Igéje igazság, hanem az isteni könyörületességnek az evangéliomból merített biztos megismerése, mely Isten előtt békességet és nyugalmat szerez a lelkiismeretnek. Ennek a fejtegetésnek tehát ez a lé-

nyege: Ha az üdvösség a törvény megtartásától függ, akkor a lélek egyáltalán nem bízhatik az üdvösségben, sőt akkor Isten összes ígéretei is hiábavalókká válnak számunkra. Tehát végünk volna, és siralmasan elvesznénk, ha a cselekedetekre volnánk utalva, midőn az üdvösség okát, vagy bizonyosságát keressük.

15. *Mert a törvény haragot nemz.* Itt az előbbi tételt a törvény ellenkező hatásával bizonyítja. Minthogy a törvény csakis bosszúállást eredményez, nem hozhat kegyelmet. Ha jók és feddhetetlenek volnánk: az élet útját tárná elénk. De mert bűnösök és romlottak vagyunk, amikor elénk írja, hogy mit cselekedjünk, s viszont a teljesítéséhez szükséges erőt nem adja meg, mindnyájunkat vádlottakként állít Isten ítélőszéke elé. Mert természetünket a bűn úgy megrontotta, hogy minél inkább tanítja nekünk a törvény: mi a helyes és mi az igazságos, annál nyilvánvalóbban feltárja gonoszságunkat s legfőképen nyakasságunkat. S ilymódon Istennek még súlyosabb büntetését vonjuk magunkra. — A *harag* szót „Isten ítélete" helyett vegyük, mert gyakran fordul elő ilyen értelemben. — Vannak, akik ezt a helyet úgy magyarázzák, hogy a törvény a bűnös haragját lobbantja lángra, mert gyűlöli és átkozza a törvényhozót, akit vágyai ellenségének lát. Ez ugyan szellemes magyarázat, de itt nem elég találó. Mert Pál itt csupán azt akarta mondani, hogy a törvényből csakis kárhozat szakadhat mindnyájunk fejére. Nyilvánvaló ez egyfelől az általános szóhasználatból, másfelől a most következő okfejtésből.

Ahol pedig nincsen törvény. Ez a másik bizonyíték, amely az előbb mondottak megerősítésére szolgál. Egyébként ugyanis homályos lett volna, hogy a törvény hogyan gyújtja fel velünk szemben Isten haragját, ha az okát is világosabban fel nem tárná. Ez pedig a következő: Minthogy Isten igazságának (iustitia) ismeretét a törvény útján nyertük, annál súlyosabban vétkezünk Isten ellen, minél kevesebb mentség marad számunkra. Mert méltán éri súlyosabb büntetés azokat, akik Isten megismert akaratát vetik meg, mint akik tudatlanságból ütköznek bele. Az apostol itt nem az igazság egyszerű áthágásáról beszél, mely alól senki sem képez kivételt. Hanem azt nevezi áthágásnak, vagyis „törvény ellen való cselekedetnek", amikor valaki, aki már oktatást nyert afelől, hogy mi tetszik és mi nem tetszik Istennek, az Isten szava által számára kijelölt határokat tudatosan és akarattal megszegi. Egyszóval ez az áthágás vagy törvényszegés nem egyszerű vétket jelent, hanem az igazság megsértésében való elszánt makacsságot. — A *„hú"* szócskát, melyet némelyek „akinek a" birtokos esettel fordítanak, mintha vonatkozó névmás volna, én határozói értelemben veszem: „ahol". Ez az olvasásmód találóbb és elfogadottabb is. De bármelyik olvasási módot kövessük is, a mondat értelme ugyanaz marad: hogy az, akit nem tanítottak az írott törvényre, ha bűnt követ el, nem vétkes, akkora törvényszegésben, mint amekkora arra bizonyul rá, aki Isten törvényét konokságból törte és tiporta meg.

16. Azért hitből, hogy kegyelemből legyen; hogy erős legyen az ígéret az egész magnak; nemcsak a törvényből valónak, hanem az Ábrahám hitéből valónak is, aki mindnyájunknak atyánk 17. (amint meg van írva, hogy sok nép atyjává tettelek téged) az előtt az Isten előtt, akiben hitt, aki a holtakat megeleveníti, és azokat, amelyek nincsenek, előszólítja, mint meglévőket.

16. *Azért hitből.* Ezzel fejezi be a bizonyítást, melynek lényegét egészében így lehetne összefoglalni: Ha a cselekedetek által kell elnyerni az üdvösség örökségét, akkor összeomlik a benne való hit és megsemmisül annak ígérete; pedig mind a kettőnek bizonyosnak kell lennie. Tehát a hit által részesülünk benne, hogy — miután szilárdsága egyedül Isten jóságán alapszik, — meg legyen a biztos eredménye. Figyeljük meg, hogy amikor az apostol a hitet az erős és szilárd bizonyosság szerint értékeli, a habozást és kételkedést hitetlenségnek tekinti, mely a hitet is megsemmisíti s az ígéretet is eredménytelenné teszi. És mégis ezt a kételkedést nevezik a skolasztikusok erkölcsi valószínűségnek (coniectura moralis) s ha Isten engedi, ezt állítják a hit helyébe.

Hogy kegyelemből legyen. Itt az apostol először arra mutat rá, hogy a hit semmi másra nem néz, csak a tiszta kegyelemre, s éppen ez a hit tárgya. Mert ha érdemekre tekintene, akkor helytelenül következtetné Pál azt, hogy ingyen kegyelemből való mindaz, amit a hit Istentől számunkra kieszközöl. Újra megismétlem más szavakkal: Ha mindaz, amit a hit által elérünk, kegyelem, akkor kilátástalan a cselekedetekre vonatkozó minden fontolgatás. De még világosabban eloszlat minden kétértelműséget, ami ezután következik, hogy t. i. csak akkor áll erősen az ígéret, ha a kegyelemre támaszkodik. Ezzel a szóval ugyanis azt bizonyítja Pál, hogy amíg a cselekedetekhez ragaszkodnak az emberek, addig bizonytalanságban ingadoznak, mert megfosztják magukat az ígéretek gyümölcsétől. Kézenfekvő ebből az a következtetés is, hogy Pál a kegyelmet nem az újjászületés ajándékaként fogja fel, mint ezt némelyek képzelik, hanem ingyenes kedvezésként, mert az újjászületés, minthogy soha sem tökéletes, soha sem volna elegendő a lelkek megnyugtatására s a maga erejéből az ígéretet sem tenné érvényessé.

Nemcsak a törvényből valónak. Ez a kifejezés egyéb helyeken azokat jelöli, akik a törvény iránti fonák buzgalomból annak igájával kötelezik le magukat, s a benne való bizakodással büszkélkednek; de itt egyszerűen a zsidó népet jelöli, melynek az Úr törvénye adatott. Akik ugyanis a törvény hatalma alá vetve maradnak, azok átok alatt vannak, mondja Pál egy másik helyen. (V. ö. Gal. 3, 10). Ezért kétségtelen, hogy ki vannak rekesztve a kegyelemben való részesedésből. — Tehát nem a törvénynek azokra a szolgáira gondol itt az apostol, akik a cselekedetek igazságához való ragaszkodásukban Krisztusnak ellentmondanak, hanem azokra a zsidókra, akik a törvényben nevelkedtek és Krisztushoz csatlakoztak. Egyébiránt hogy világosabb legyen ez a mondat, így oldjuk fel: Nemcsak azoknak, akik a

törvényből valók, hanem mindazoknak, akik Ábrahám hitét követik, még ha nem is volt előbb törvényük.

Aki mindnyájunknak atyánk. A vonatkozó névmásnak itt okhatározó kötőszó értelme van (aki = mert). Mert ezzel akarja bizonyítani, hogy a pogányok részesei ennek a kegyelemnek, minthogy ugyanaz az isteni kijelentés, mely az örökséget Ábrahámra és az ő magvára ruházta, oltotta be a pogányokat az ő magvába. Ugyanis azt mondja róla az Írás, hogy nem egy népnek, hanem sok népnek atyjává tette őt Isten; s ezzel előre jelezte a kegyelem majdani kiáradását, mely akkor még csak Izrael népére szorítkozott. Mert ha a pogányokra nem terjedne ki a megígért áldás, akkor őket nem lehetett volna Ábrahám ivadékai közé sorolni. — Az ige mult ideje a Szentírás átalánosan ismert gyakorlata szerint az isteni szándék bizonyosságát jelzi. Mert bár akkor még szinte semmi sem mutatkozott ebből, mégis, mivel az Úr így rendelte, helyesen és igazán mondja az Írás, hogy sok nép atyjává tétetett. Mózes bizonyságtételét (vagyis az I. Móz. 17-ből vett idézetet) zárójelbe kell tenni, hogy ez legyen a mondat összefüggése: *aki mindnyájunknak atyánk az előtt az Isten előtt, stb.* Mert egyúttal azt is ki kellett fejteni: milyen természetű ez az Ábrahámmal való rokonság, hogy így a zsidók ne dicsekedjenek túlságosan a testi származásukkal. Azt mondja tehát, hogy *atyánk az Isten előtt,* ami ugyanannyi, mintha *lelki* (spiritualis) atyánknak nevezné. Mert ezt a kiváltságot nem a tulajdon testétől, hanem Isten ígéretéből nyerte.

17. *Akiben hitt, aki a holtakat megeleveníti.* Ezzel a körülírással világosan rámutat Ábrahám hitének igazi lényegére, hogy az ő példájáról most áttérjen a pogányokra is. Mert Ábrahámnak csodálatos úton kellett elérkeznie az ígérethez, melyet az Úr szájából hallott, holott még annak semmiféle jele sem mutatkozott. Magot ígért neki az Úr, mintha még életereje virágjában lett volna, ámde már halott volt. Fel kellett tehát emelkednie gondolatával Istennek ahhoz az erejéhez, mellyel megeleveníti a holtakat. Így már nincs semmi képtelenség abban, ha a pogányok, akik különben kiszáradtak és elhaltak, felvétetnek a közösségbe. Aki azt állítja, hogy éppen emiatt képtelenek a kegyelem befogadására, az Ábrahámot sérti meg, kinek a hite arra a gondolatra támaszkodott, hogy mit se számít, vajjon halott-é, akit életrehív az Úr, mert az Úrnak amikor megszólal, hatalmával könnyű életre keltenie a halottakat. Egyébként itt láthatjuk egyetemlegesen mindnyájunk elhivatásának előképét és mintáját, mely szemünk elé tárja származásunkat, mégpedig nem földi születésünk, hanem a jövendő élet reménysége szempontjából, hogy t. i. amikor az Úr elhív minket, a semmiből kelünk ki. Mert bármilyenek vagyunk is külsőleg, még a szikrája sincs bennünk semmi olyan jónak, ami méltókká tenne minket az Isten országára. Ezért teljesen meg kell halnunk magunkra nézve, hogy alkalmasabbak legyünk az Isten hívásának meghallására. Ime, ez az elhívás rendje és feltétele, hogy akik meghaltak, azokat az Úr életrekeltse, s akik semmik, azok az ő ereje által kezdjenek valamivé lenni. — A *hívni* vagy *előszólítani* igét nem szabad a prédikálásra korlátoznunk, hanem a Szentírás szo-

kásos használata szerint az „életrekeltés" értelmében kell vennünk, mégpedig az Isten erejének fokozottabb kiemelése végett, aki puszta intésével kelti fel azokat, akiket akar.

18. Aki reménység ellenére reménykedve hitte, hogy sok népnek atyjává lesz, a szerint, amint megmondatott: Így lészen a te magod.

Aki reménység ellenére. Ha így olvassuk, akkor a mondat értelme a következő: Bár nem támaszkodhatott semmiféle bizonyítékra, sőt ellene szólt minden, mégsem szűnt meg hinni. S valóban semmi sem ellenkezik jobban a hittel, mint ha elménket a szemünkhöz kötjük, hogy ennek látása szerint keressük a reménykedés alapját. — De így is olvashatjuk: *„reményen felül"*, s ez talán megfelelőbb is, mert így azt jelenti, hogy Ábrahám messze föléje emelkedett mindannak, amit elméjével felfoghatott. Mert ha nem száll a hit égi szárnyakon a magasba úgy, hogy messziről nézze le a test összes érzéseit és gondolatait, akkor mindig el fog akadni a világ sarában. — Egyébként, bár Pál a reménység szót kétszer is használja ugyanabban a mondatban, az első alkalommal a reménykedésnek a természetből és a testi gondolkozásból meríthető tárgyát jelöli, a másik alkalommal pedig azt a hitet vagy ígéretet, amelyet Ábrahám Istentől kapott, — tehát: Bár Ábrahámnak nem volt oka a reménykedésre, reménységével mégis az Úr ígéretére támaszkodott; és elegendőnek tartotta a reménykedésre, amit az Úr ígért, bármennyire hihetetlen volt is ez az ígéret magában véve.

A szerint, amint megmondatott. Ezt így kellett forditanom, hogy Ábrahám idejére vonatkozzék. Pál ugyanis azt akarja mondani, hogy Ábrahám, midőn a sok kísértés a kétségbeesésbe kergethette volna, hogy bátorságát el ne veszítse, lelkével efelé az ígéret felé fordult: Oly bőséges lesz a te magod. mint az ég csillagai és a tenger fövénye. De szándékosan idézi csonkán az ótestámentomi bizonyságot, hogy ezzel is buzdítson minket a Szentírás olvasására. Mert az apostolok a Szentírás idézése alkalmával mindenütt lelkiismeretesen ügyelnek arra, hogy az Írás szorgalmasabb olvasására serkentsenek bennünket.

19. És hitében erős lévén, nem gondolt az ő már elhalt testére, mintegy száz esztendős lévén, sem Sárának elhalt méhére; 20. az Istennek ígéretében sem kételkedett hitetlenséggel, hanem erős volt a hitben, dicsőséget adván az Istennek. 21. És teljesen elhitte, hogy amit Ő ígért, meg is cselekedheti. 22. Azért is tulajdoníttaték néki igazságul.

19. *És hitében.* Ha jobban tetszik, a második tagadás elhagyásával így is mondható: És hitében meg nem gyöngülve nézett a maga testére. Ez azonban nem változtat az értelmen. — Most pedig közelebbről is rámutat arra, hogy mi gátolhatta, sőt fordíthatta volna el teljesen Ábrahámot az ígéret elfogadásától. Az ivadékot Sárától akkor ígérte neki az Úr, amikor

sem ő maga a nemzésre, sem Sára a fogamzásra a természettől fogva nem volt már alkalmas. Mindaz, amit önmagában és maga körül láthatott, ellenkezett az ígéret teljesülésével. Tehát hogy helyet adjon Isten igazságának, lelkével elfordult a szeme előtt lévő dolgoktól, és szinte elfeledkezett önmagáról. Mindazonáltal ne úgy értsük, hogy egyáltalában nem tekintett a maga elerőtlenedett testére; hiszen a Szentírás ellenkező tanusága szerint így okoskodott magában: Vajjon egy százéves férfiúnak gyermeke születik? És Sára, aki kilencven éves, szülni fog? De minthogy azután ezeket a gondolatokat a háta mögé vetve, egész lelkével az Úr felé fordult, azt mondja az apostol, hogy nem gondolt elhalt testével. S valóban nagyobb állhatatosságra mutat, hogy elfordította gondolatát attól, ami maga magától szeme elé tolult, mintha semmi ilyesmi eszébe sem jutott volna. Továbbá az, hogy Ábrahám teste már a koránál fogva is elerőtlenedett még az Isten áldása előtt, világosan bizonyítja egyrészt ez a hely, másrészt Mózes I. könyvének 17. és 18. része, úgyhogy semmiképpen sem fogadható el Augustinus nézete, aki úgy vélekedik valahol, hogy egyedül Sárában volt az akadály. Ne is engedjünk hát annak a képtelen ellenvetésnek, mely őt arra indította, hogy ehhez a megoldáshoz folyamodjék. Nevetségesnek tartja, hogy elerőtlenedettnek mondják a századik évében lévő Ábrahámot, holott rövid idővel később több gyermeket nemzett. Mert Isten annál nyilvánvalóbbá tette hatalmát azzal, hogy aki előbb kiszáradt és korhadt fatörzshöz volt hasonló, amint újjáéledt a mennyei áldástól, nemcsak Izsák létrehozására nyert képességet, hanem szinte virágzó ifjúságát visszakapva, még mások nemzésére is elég erős lett. Azt a kifogást emelheti azonban valaki, hogy nem ellenkezik a természet rendjével, ha ilyen korú férfiútól gyermekek származnak. Elismerem, hogy ez nem csoda, de csodával határos. Azután gondoljuk el, mennyi fáradalom, kellemetlenség, vándorlás és nehézség gyötörte egész életén át ezt a szent férfiút. S akkor be kell vallanunk, hogy nem törte meg őt jobban a kor, mint amennyire legyengítették a fáradalmak. Végül nem általánosságban és egyszerűen nevezi az Írás elerőtlenedettnek az ő testét, hanem csak ifjabb korához képest. Mert nem természetszerű dolog, hogy aki életének virágában és erejében nem volt alkalmas a nemzésre, csak most, az ereje elfogyta után kezdjen azzá lenni. — Azt a mondást, hogy *hitében erős lévén,* így értsük: Nem ingadozott vagy nem habozott, mint ahogyan kétes dolgokban szoktunk. Kétféle ugyanis a hitbeli gyöngeség: egyik, amikor a ránktámadó kísértéseknek engedve, elfelejtkezünk Isten erejéről; a másik, amely a tökéletlenségből ered ugyan, de magát a hitet ki nem öli. Mert soha elme nem világosodott meg úgy, hogy sok tudatlanság is ne maradna meg benne és soha lélek úgy meg nem szilárdult, hogy sokféle kétség ne tapadna hozzá. Tehát a test eme fogyatékosságaival, t. i. a tudatlansággal és kételkedéssel állandóan harcban állnak a hívők. S ebben a harcban hitük gyakran súlyosan megrendül és zavarba jut, de végre mégis győzedelmeskedik, úgyhogy elmondható róluk: még az erőtelenségben is igen erősek.

20. *Az Istennek ígéretében sem kételkedett.* Noha sem a régi fordítót, sem Erasmust nem becsmérlem, mégsem ok nélkül térek el az ő fordításuktól. Mert úgy látom, azt akarta mondani az apostol, hogy Ábrahám nem vizsgálta a hitetlenkedés mérlegén: vajjon képes-é az Úr teljesíteni ígéretét. Tulajdonképpen akkor mondjuk, hogy kételkedőn vizsgálunk valamit, amikor bizalmatlanságból kutatjuk azt, és nem akarjuk elfogadni, csak pontos elemzés után, vagyis amikor már hihetővé vált. Azt kérdezte ugyan Ábrahám, miként történhetik ez; de ez a csodálkozó ember kérdése, amilyen a szűz Máriáé is volt, mikor azt tudakolta az angyaltól, hogyan lesz az, amit hírül adott neki: és más ehhez hasonló kérdések. A szentek tehát, amikor híradást kapnak Isten nagyságos dolgairól, melyek az ő értelmüket felülmúlják, csodálkozásban törnek ugyan ki, de a csodálkozásból hamarosan áttérnek Isten erejének magasztalására és elfogadására; az istentelenek pedig kérdezősködésükkel is gúnyolódnak és az ilyesmit, mint valami mesés dolgot elutasítják. Amint látjuk, így tesznek a zsidók is, amikor azt kérdezik Krisztustól, hogyan adhatja testét ételül. (V. ö. Ján. 6, 52.) Ezen az alapon nem róható meg Ábrahám azért, hogy mosolygott és azt kérdezte, hogy százesztendős férfiúnak és kilencven éves asszonynak hogyan születhetik fia, mert álmélkodásában mindamellett elismerte az isteni Ige hatalmát. Ellenben Sára hasonló nevetése és kérdezősködése már megrovásban részesült, mert hiábavalósággal vádolta meg Isten ígéretét. — Ha ezeket a szóbanforgó tárgyra alkalmazzuk, akkor nyilvánvaló lesz, hogy Ábrahám megigazulásának forrása ugyanaz volt, mint a pogányokénak. Tehát saját atyjukkal szemben követnek el gyalázatot a zsidók, ha a pogányok elhívása ellen, mint valami képtelenség ellen tiltakoznak. Mi se feledjük el, hogy mindnyájunknak ugyanaz a helyzetünk, mint ami az Ábrahámé volt. Minden, ami körültünk van, ellenkezik Isten ígéreteivel. Ő halhatatlanságot ígér s minket halandóság és romlandóság vesz körül. Kijelenti, hogy igazaknak tart minket és ime, bűnök borítanak el minket. Arról tesz bizonyságot, hogy kegyes hozzánk és jóindulattal van irántunk, a külső jelek azonban haragjával fenyegetnek. Mit tegyünk hát? Csukott szemmel kell elmennünk önmagunk mellett és minden mellett, ami a miénk, hogy semmi se akadályozzon vagy késleltessen minket abban, hogy Istent igazmondónak higyjük.

Hanem erős volt. Pál ezt az előző részlettel állítja szembe, ahol azt mondotta, hogy Ábrahám nem volt gyöngehitű, tehát mintha most ezt mondaná: a hit állhatatosságával és erősségével győzte le a hitetlenséget. Mert csakis az kerül ki győztesen ebből a küzdelemből, aki Isten Igéjéből veszi kölcsön a fegyvert és az erőt. — Ezt a kifejezést: *dicsőséget adott Istennek,* úgy kell érteni, hogy akkor adjuk meg Istennek a legnagyobb tiszteletet, amikor hitünkkel megpecsételjük az ő igazságát; amint viszont azzal lehet elkövetni ellene a legnagyobb gyalázatot, ha a tőle felajánlott kegyelmet elutasítjuk, vagy Igéjének tekintélyét megcsorbítjuk. Ezért az a legfőbb dolog az ő tisztelésében, hogy ígéreteit engedelmesen öleljük magunkhoz; mert az igazi vallás a hittel kezdődik.

21. *Hogy amit Ő ígért.* Mivel mindenki elismeri Isten hatalmát, úgy látszik, mintha Pál semmi különöset sem mondana Ábrahám hitéről; de a tapasztalat azt mutatja, hogy nincs ritkább és nehezebb dolog, mint Isten erejének megadni azt a tiszteletet, amelyet megérdemel. Mert nincs olyan kicsiny vagy könnyű akadály, mely a test elképzelése szerint ne gátolná az Úr kezét munkájában. Így történik azután, hogy még a legkisebb kísértésekben is teljesen elfeledkezünk az Isten ígéreteiről. Olyankor ugyan, amikor nincs ellenmondás (amint mondottam), senki sem tagadja, hogy Isten mindent megtehet; de mihelyt valami olyan körülmény mutatkozik, amely az ígéretek folyamatát akadályozza, akkor rögtön megfosztjuk Isten erejét a maga méltóságától. Éppen azért, hogy Isten erejének megadjuk az őt megillető jogot és tiszteletet, amikor összehasonlításra kerül a sor, bizonyosra kell vennünk, hogy az egymagában épúgy elegendő a világ akadályainak legyőzésére, mint ahogyan elég ereje van a nap fényének a köd eloszlatására. Azzal szoktunk ugyan mindig mentegetőzni, hogy semmivel sem csökkentjük Isten hatalmát, ha az Ő ígéretei felől bizonytalankodunk, mert hiszen a bizonytalankodás okát abban a fogyatékosságban látjuk, amelyet magunkban érzünk s nem pedig az aféle képzelődésben, ami helytelen is, meg nyílt istenkáromlás is volna, hogy t. i. Isten bőkezűbben ígér, mint amennyit teljesíteni tud. De csakis akkor magasztaljuk eléggé Isten hatalmát, ha úgy vélekedünk felőle, hogy erősebb a mi vétkünknél. A hitnek tehát nem a tulajdon gyöngeségére, nyomorúságára, s fogyatékosságára kell néznie, hanem teljes igyekezettel egyedül Isten erejére kell figyelnie. Mert ha a mi igazságunkra vagy érdemességünkre támaszkodnék, akkor soha sem emelkednék fel odáig, hogy Isten hatalmát fontolóra vegye. S éppen ez a hitetlenség próbája, amiről az imént beszélt az apostol, hogy t. i. az Úr hatalmát a mi mértékünk szerint mérjük. Mert a hit nem úgy képzeli el Isten mindenhatóságát, hogy Ő mindent megtehet, amit akar, s eközben tétlenül üldögél, hanem inkább a szakadatlan cselekvésben látja az ő erejét, kiváltképpen pedig az Ige beteljesülésére vonatkoztatja azt, úgyhogy Isten keze kész végrehajtani mindazt, amit szája kimondott. — Csodálkozom azon, hogy Erasmus a vonatkozó névmást itt Istenre s nem az ígéret tárgyára vonatkoztatta; mert ha emiatt nem változik is meg a mondat értelme, én mégis úgy látom jónak, ha szorosabban követem Pál görög szavait. Tudom, hogy az ige szenvedő alakú, de egy kis eltérés árán enyhíteni kellett a kifejezés darabosságán.

22. *Azért is tulajdoníttaték, stb.* Ebből már világosabban kitűnik, hogy hite miért és hogyan hozott igazságot Ábrahámnak. Azért t. i., mert Isten Igéjére támaszkodott és a megígért kegyelmet nem vetette el. S jól meg kell értenünk és gondosan emlékezetünkbe kell vésnünk a hitnek ezt az Igével való kapcsolatát. Mert a hit semmivel sem nyujthat nekünk többet, mint amennyit az Igétől kapott. Ezért nem lesz rögtön igazzá az, aki csak valami általános és zavaros tudás alapján állítja, hogy Isten igazmondó, — hacsak a kegyelem ígéretére nem támaszkodik.

23. De nemcsak őérette iratott meg, tulajdoníttaték néki igazságul, 24. hanem miérettünk is, akiknek majd tulajdoníttatik, azoknak tudniillik, akik hisznek Abban, aki feltámasztotta a mi Urunkat a Jézust a halálból, 25. ki a mi bűneinkért (halálra) adatott és feltámasztatott a mi megigazulásunkért.

23. *De nemcsak őérette iratott meg.* Minthogy a példából való bizonyítás (mint föntebb említettük) nem mindig elég erős, hogy ezt senki se vitathassa, Pál világosan azt állítja, hogy Ábrahám személyében annak a közös igazságnak a mintaképe adatott elénk, amely egyaránt mindenkire érvényes. Ez a szakasz arra int, hogy hogyan kell hasznát vennünk a szentírásbeli példáknak. Helyesen mondták a pogányok, hogy a történelem az élet tanítómestere; de ahogyan ők tanítják, úgy senki sem tesz abban biztos előrehaladást; az ilyen tanítói tisztet egyedül a Szentírás igényelheti joggal magának. Mert először is elénk adja azokat az általános szabályokat, amelyekhez szabnunk kell minden történetet, hogy előmenetelünkre szolgáljon. Azután világosan megkülönbözteti, hogy mely cselekedeteket kell követnünk s melyeket kerülnünk. Az a tanítás pedig, amivel kiváltképen foglalkozik, a Szentírás sajátos tanítása, t. i., hogy kimutatja az Úr gondviselését, igazságát és jóságát az övéi iránt s ítéleteit a gonoszokkal szemben. Pál tehát azt mondja, hogy amit Ábrahámról olvashatunk, az nemcsak az ő kedvéért iratott meg. Mert nem is olyan dologról van itt szó, ami csupán egy meghatározott személy különleges elhivatására vonatkoznék, hanem az igazság elnyerésének módja van leírva, mely mindenkire nézve egy és örök, — mégpedig a hívők közös atyjában, úgy hogy mindenkinek őreá kell vetnie a szemét. Ha tehát tisztán és istenfélő módon akarjuk tárgyalni a szent történeteket, akkor jegyezzük meg: úgy kell azokat tárgyalnunk, hogy a tiszta és valódi tudomány (solida doctrina) gyümölcsét szedjük belőlük. Ezek ugyanis részben életünk alakítására, részben hitünk megerősítésére, részben az Úr félelmének felébresztésére tanítanak minket. Életünk alakítására hatással lesz a szentek utánzása, ha eltanuljuk tőlük a józanságot, erkölcsi tisztaságot, szeretetet, türelmet, szerénységet, a világ megvetését és egyéb erényeket. A hit megerősítésére szolgál majd Isten segítsége, amely őnekik mindig támogatásukra volt. Vígasztalást fog hozni a szerencsétlenségben az a pártfogás és atyai gondoskodás, mellyel mindenkor gondjukat viselte. Segítségünkre lesznek Istennek a bűnösökkel szemben megnyilvánult ítéletei és büntetései, ha felkeltik bennünk azt a félelmet, amely tisztelettel és kegyességgel tölti el szívünket. — Azzal a kifejezéssel, hogy *nemcsak őérette*, mintha azt akarná jelezni, hogy részben az ő kedvéért is van megírva. Némelyek ebből azt gondolják: Ábrahám dícséretére szolgál annak megemlítése, hogy mit ért el ő a hit által, mert hiszen az Úr azt akarja, hogy szolgáinak emléke örökké éljen, amint Salamon mondja: az ő nevük áldott lesz (Péld. 10, 7). De hátha egyszerűbben értelmezzük? Hogy t. i. nemcsak őérette, mintha valami különleges s csupán egy embert illető kiváltság volna, amit nem lehetne példaként odaállí-

tani, hanem éppen ellenkezőleg: a mi tanításunkra szolgál, mint akiknek szintén ezen az alapon kell megigazulnunk. Ez bizonyára megfelelőbb értelmezés.

24. *Akik hisznek Abban.* Föntebb már mondottam, hogy mi a jelentősége az ilyen körülírásoknak. Ezeket t. i. azért szőtte közbe Pál, hogy a helyek és körülmények szerint különféleképpen mutassanak rá a hit lényegére. A hitnek pedig nem jelentéktelen része a Krisztus feltámadása, ami számunkra a jövendő élet talpköve. Ha egyszerűen azt mondta volna, hogy hiszünk Istenben, ebből nem lehetett volna oly könnyen kiolvasni, hogy mennyiben segít ez minket az igazság elnyerésére. Midőn azonban Krisztus lép elénk és feltámadásában az élet biztos zálogát ajánlja fel, ebből kétségtelenül nyilvánvaló, hogy milyen forrásból ered az igazság beszámítása.

25. *Aki odaadatott a mi bűneinkért.* Ugyanazt a tanítást, amelyet kissé fentebb érintettem, most bővebben fejtegeti és részletesebben megvilágítja. Mert nagyon fontos ránk nézve, hogy ne csak az elménk forduljon Krisztus felé, hanem világosan lássuk, hogyan szerezte meg nekünk az üdvösséget. S bár a Szentírás, amikor üdvösségünkről van szó, egyedül Krisztus halálát szokta hangsúlyozni, most mégis tovább megy az apostol. Ugyanis mivel az volt a szándéka, hogy világosabban adja elő az üdvösség okát, ezt két részre osztja. És pedig először azt mondja, hogy Krisztus halála engesztelést szerzett a bűnökért; azután, hogy az ő feltámadása megszerezte az igazságot. A lényeg pedig az, hogy ha miénk a Krisztus halálának és feltámadásának gyümölcse, akkor mindenünk meg van arra, hogy az igazság minden ízében a miénk legyen. Ugyanis kétségtelen, hogy amikor az apostol a halált különveszi a feltámadástól, akkor beszédét a mi tudatlanságunkhoz méri. Mert egyébként igaz az, hogy Krisztus a halálban megmutatott engedelmessége által szerezte meg számunkra az igazságot, amint ezt Pál a következő részben ki is fejti. De minthogy Krisztus a feltámadásával tette nyilvánvalóvá, hogy mily nagy haszna volt halálának, alkalmas a tanításra a következő megkülönböztetés is: Áldozatával, mellyel a bűnökért engesztelést szerzett, elkezdette, feltámadásával pedig beteljesítette üdvösségünket. Mert az igazság kezdete az, hogy megbékélünk Istennel, beteljesedése pedig az, hogy a halál eltörlésével az élet uralkodik. Jelzi tehát Pál, hogy Krisztus a mi bűneinkért való elégtételt a keresztfán hajtotta végre. Mert ahhoz, hogy visszahelyezzen minket az Atya kegyelmébe, el kellett törölnie bűnösségünket, ami csakis úgy történhetett, hogy vállalta helyettünk azt a büntetést, amelyet mi nem bírtunk megfizetni. Mert békességünk büntetése rajta van, mondja Ésaiás (53, 5). — Pál inkább azt mondja: *átadatott* s nem azt, hogy meghalt, mert a kiengesztelés az Isten örök jótetszésétől függ. Ő pedig így akart kiengesztelődni.

Feltámasztatott a mi megigazulásunkért. Mivel nem lett volna elegendő, hogy Krisztus aláveti magát Isten haragjának és ítéletének s magára vállalja a mi bűneinket megillető gyalázatot, hacsak ebből is győztesen nem

kerül ki és a mennyei dicsőségbe visszafogadtatván, közbenjárásával Istent irántunk ki nem engeszteli: Pál a megigazítás erejét a feltámadásnak tulajdonítja, mert ez nyelte el a halált. Nem mintha a kereszt áldozata, mely által Istennel megbékéltünk, semmivel sem járult volna hozzá az igazsághoz, hanem mert ennek a kegyelemnek teljessége világosabban kitűnik az új életben. — Egyébként nem tudok egy véleményen lenni azokkal, akik e mondat második részét az élet megújulására (vagyis az újjászületésre) vonatkoztatják, mert erről még nem kezd tárgyalni az apostol; azután az is kétségtelen, hogy mind a két rész ugyanarra a dologra vonatkozik. Ha tehát a megigazulás megújulást jelentene, akkor ezeknek a szavaknak: meghalt a mi bűneinkért, az kellene legyen az értelme: azért halt meg, hogy a test megöldöklésének kegyelmi ajándékát szerezze meg számunkra. Ezt az értelmezést azonban senki sem fogadhatja el. Tehát amiképen azt mondta, hogy Krisztus meghalt a mi bűneinkért, mert a bűnök büntetésének a halálban való elszenvedésével megszabadított minket a halál nyomorúságától, úgy most azt mondja, hogy feltámadt a mi megigazulásunkra, mert feltámadásával teljesen helyreállította számunkra az életet. Először ugyanis lesujtotta Isten keze, hogy a bűnös helyére lépve átessék a bűn nyomorúságán; azután pedig az élet országába emelkedett fel, hogy igazsággal és élettel ajándékozza meg övéit. Idáig tehát a beszámítás alapján történő megigazulásról beszél az apostol s ugyanezt bizonyítja majd azzal is, ami közvetlenül ezután, az 5. részben következik.

V. RÉSZ

1. Megigazulván azért hit által, békességünk van Istennel a mi Urunk Jézus Krisztus által, 2. aki által van a menetelünk is hitben ahhoz a kegyelemhez, amelyben állunk; és dicsekedünk az Isten dicsőségének reménységében.

1. *Megigazulván azért.* Amit eddig az apostol a hit által való megigazulásról mondott, azt most annak eredményeiből vagy gyümölcseiből kezdi megvilágítani. Így ez az egész rész ilyen bővebb kifejtésekből áll s ezek a fejtegetések egyaránt szolgálnak magyarázatul és bizonyításul. Ugyanis föntebb azt mondotta, hogy megsemmisül a hit, ha a cselekedetek alapján keressük az igazságot; mert akkor örök nyugtalanság fogja zavarni a szerencsétlen lelkeket, akik semmi szilárd alapot sem találnak magukban. Most ezzel szemben azt tanítja, hogy nyugodtak és csendesek leszünk, amint a hit által elnyertük az igazságot.

Békességünk van. Páratlan gyümölcse ez a hit által való igazságnak. Ugyanis ha valaki a cselekedetekkel akarná megszerezni a lelkiismeret nyugalmát (ami az istentelen és oktalan embereknél látható), ezt hiába kísérli meg. Mert lelkünket vagy az isteni ítélet megvetése és elfeledése kábítja el, vagy pedig félelem és rettegés tölti el mindaddig, amíg Krisztusban meg nem nyugszunk. Mert egyedül Ő a mi békességünk. A lelkiismeret békessége tehát azt a derűt jelenti, mely abból ered, hogy Istent maga iránt megengesztelődöttnek érzi. Nincs meg ez a békessége sem a farizeusnak, ki a cselekedetekben való hazug bizakodástól duzzadozik, sem az elkábult bűnösnek, aki vétkei édességétől megrészegülten semmi nyugtalanságot sem érez magában. Mert bár egyikükön sem látszik, hogy Istennel nyílt háborút viselnének, mint az olyan ember, akit a bűn érzése mardos, — de mert nem közelednek igazán az Isten ítéletéhez, sehogyan sem lehetnek vele békességben. Mert a lelkiismeret érzéketlensége úgyszólván eltávolodás Istentől. Ezért van szembeállítva az Istennel való békesség a részegséghez hasonló testi biztonságérzettel vagy gondtalansággal; mert az első az, hogy kiki ráébredjen arra, hogy számot kell adnia életéről. Márpedig csakis az állhat rettegés nélkül Isten színe elé, aki az ingyen kegyelemből való megbékélésben bizakodik, mert amíg Isten csak bíró, addig mindnyájunknak meg kell rémülnünk és zavarodnunk. A legerősebb érv pedig az, hogy ellenfeleink nem tesznek semmi mást, csak oktalanul és céltalanul fecsegnek, mikor a cselekedeteknek tulajdonítják az igazságot. Mert Pálnak ez a zárótétele abból az alapelvből következik, hogy mind-

addig bizonytalanul ingadoznak a szerencsétlen lelkek, amíg Krisztus kegyelmében el nem pihennek.

2. *Aki által van a menetelünk is.* Mert Istennel való megbékélésünk Krisztusra támaszkodik. Mert Ő az egyetlen szeretett Fiú, mi pedig természetünknél fogva mindnyájan a harag fiai vagyunk. De ezt a kegyelmet az evangéliom közli velünk, mert ez a békéltetés szolgálata, mely jótéteményével úgyszólván elvezet minket az Isten országába. Méltán állította tehát Pál szemünk elé Isten kegyelmének biztos zálogát Krisztusban, hogy így jobban eltereljen minket a cselekedetekben való bizakodástól. A *menetelünk* szóval azt mondja, hogy az üdvösség kezdete Krisztustól származik s ezzel kirekeszti azokat az előkészületeket, amelyekről ostoba emberek azt hiszik, hogy ilyesmikkel megelőzik az Isten könyörületességét, — mintha azt mondaná, hogy Krisztus olyanoknak megy elébe, és nyujtja kezét, akik semmi érdemet sem szereztek. Azután rögtön hozzáteszi, hogy ugyanennek a kegyelemnek szakadatlan folyománya az, hogy üdvösségünk erős és állandó marad, s ezzel jelzi, hogy az állhatatosság nem a mi erőnkön vagy szorgalmunkon, hanem Krisztuson alapszik. Bár egyúttal amikor azt mondja: amelyben *állunk,* azt is jelzi: milyen mély gyökereket kell vernie az evangéliomnak a kegyesek szívében, hogy annak igazságától megerősödve rendíthetetlenül álljanak meg a sátán és a test minden cselfogásaival szemben. S ezzel a szóval rámutat arra, hogy a hit nem múlékony vagy egy-napi, hanem maradandó s a lelkekben mélyen székelő meggyőződés, úgyhogy az egész életen át megmarad. Tehát nem annak van olyan hite, hogy a hívők közé számítható, akit hirtelen felbuzdulás indít a hívésre, hanem annak, aki állandóan s (hogy úgy mondjam) jól megvetett lábbal kitart az Istentől neki rendelt őrhelyen, úgyhogy mindenkor Krisztushoz ragaszkodik.

És dicsekedünk az Isten dicsőségének reménységében. Kétségtelenül abból származik és azért mer örömében ujjongani is a jövendő élet felőli reménység, mert mint valami jól megvetett fundámentomon: Isten kegyelmében állunk és járunk. Pálnak ugyanis az a gondolata, hogy bár most még a földön vándorolnak a hívők, bizodalmuk révén mégis felhatolnak az egekbe, hogy nyugodtan melengessék keblükön az eljövendő örökséget. S így megdől az álbölcseknek két igen veszedelmes hittétele. Az egyik, amelyben azt követelik a keresztyénektől, hogy elégedjenek meg az Isten irántuk való kegyelmének elnyerését illetőleg a hozzávetőleges erkölcsi következtetéssel (coniectura moralis). A másik, amelyben azt tanítják, hogy mindnyájan bizonytalanok vagyunk a mindvégig megmaradó állhatatosság felől. Ámde, ha a jelenre vonatkozólag nincs biztos ismeretünk s a jövőt illetőleg nincs szilárd és kétségtelen meggyőződésünk, akkor ki merészelne dicsekedni? — Az Isten dicsőségének reménysége az evangéliom által ragyogott fel ránk, mert az evangéliom amellett tanúskodik, hogy részesei leszünk az isteni természetnek. Mert amikor Istent majd színről-színre meglátjuk, hasonlók leszünk Őhozzá. (II. Pét. 1, 4 és I. Ján. 3, 2.)

3. Nemcsak pedig, hanem dicsekedünk a háborúságokban is, tudván, hogy a háborúság békességes tűrést nemz, 4. a békességes tűrés pedig próbatételt, a próbatétel pedig reménységet, 5. a reménység pedig nem szégyenít meg; mert az Istennek szerelme kitöltetett a mi szívünkbe a Szent Lélek által, ki adatott nékünk.

3. *Nemcsak pedig.* Hogy valaki gúnyból azt az ellenvetést ne tehesse, hogy a keresztyéneket ezen a világon minden dicsőségük mellett is csodálatos módon gyötrik és kínozzák, ez az állapot pedig nagyon messze van a boldogságtól: elejét veszi az apostol ennek az ellenvetésnek és kijelenti, a sokféle csapás és szerencsétlenség nemhogy gátolná a kegyeseket abban, hogy boldogok legyenek, hanem ez még a dicsőségüket is előmozdítja. Ennek bizonyítására az eredményből (vagyis a csapásoknak a hívőkre gyakorolt hatásából) veszi az érveket és igen szép fokozáson át haladva végül is arra következtet, hogy üdvösségünkre és javunkra válnak mindazok a viszontagságok, amelyeket elszenvedünk. Azt a mondást pedig, hogy a szentek „dicsekednek a szorongattatásokban" (vagy háborúságokban), nem úgy kell értelmezni, mintha ők a szerencsétlenségtől nem félnének és azok elől nem menekülnének, vagy a ha beleesnek, semmiféle keserűség nem bántaná őket (hiszen türelem sem származnék belőle, ha nem volna meg a keserűség érzése), hanem, mivel fájdalmaikban és sóhajtozásaikban is megvan az az óriási vígasztalásuk, hogy meggyőződésük szerint a legjóságosabb Atya az ő javukra fordítja minden szenvedésüket; ezért méltán mondható róluk, hogy dicsekednek. Mert ahol előhaladás van az üdvösségben, ott mindig van ok a dicsekedésre is. Ebből tehát megtanuljuk, mi a mi szorongattatásaink célja, ha ugyan Isten fiainak akarunk bizonyulni. Mert az a céljuk, hogy hozzászoktassanak minket a türelemhez és ha ezt nem érik el, akkor a mi gonoszságunk teszi hiábavalóvá és eredménytelenné Isten munkáját. Mert mivel bizonyítja, hogy a szerencsétlenségek nem gátolhatják a kegyesek dicsekedését, ha nem azzal, hogy a csapások türelmes elviselése közben érzik Isten segítségét, ami reménységüket táplálja és erősíti? Akik tehát nem tanulják meg a türelmet, bizonyos, hogy nem jól haladnak előre. Az sem ellenkezik ezzel, hogy a Szentírás bizonysága szerint a szentek olykor reményüket vesztve panaszkodnak. Mert az Úr néha egyideig annyira szorongatja és gyötri övéit, hogy alig tudnak lélekzetet venni és a vígasztalásra visszaemlékezni; de akiket már majdnem a halál sötétségébe merített alá, hamarosan újra visszavezeti az életre. Így mindenkor beteljesedik rajtuk, amit Pál mond: „Mindenütt nyomorgattatunk, de meg nem szoríttattunk; kétségeskedünk, de nem esünk kétségbe; üldöztetünk, de el nem hagyatunk; tiportatunk, de el nem veszünk" (II. Kor. 4, 8—9).

A háborúság békességes tűrést nemz. Mégpedig nem a háborúság vagy szorongattatás természetéből kifolyólag, mert látjuk, hogy a szorongattatás az emberek jórészét az Istennel szembeni zúgolódásra, sőt átkozódásra is ingerli. Ahol azonban a makacsság helyét elfoglalta az a belső szelídség, melyet Isten Lelke áraszt belénk és az a vígasztalás, melyet ugyanaz a

Lélek nyujt, ott a béketűrés létrejöttének eszközeivé válnak azok a szorongattatások, amelyek a hajthatatlanokban csak méltatlankodást és zúgolódást tudnak felkelteni.

4. *A békességes tűrés pedig próbatételt.* Hasonló fokozásban Jakab mintha más sorrendet követne, mert azt mondja, hogy a megpróbáltatásból ered a kitartás. De ha megértjük a „próbatétel" szó két különböző jelentését, könnyen összeegyeztethetjük a kettőt. Pál ugyanis a próbatétel szót a tapasztalat (experientia) helyett használja, melyet a hívők az Isten biztos oltalma felől szereznek, amikor az Ő segítségében bizakodva minden nehézséget legyőznek; t. i. amidőn türelmes viselkedésükkel állhatatosak maradnak, akkor tapasztalják, milyen hatalmas az Isten ereje, amelyről megígérte, hogy mindenkor segítségére lesz övéinek. Jakab ugyanazt a szót a szorongattatás (tribulatio) helyett használja, a Szentírás általános gyakorlata szerint; mert Isten ezek által vizsgálja és próbálja meg az ő szolgáit; ezért sokszor kísértéseknek is nevezi ezeket az Írás. — Ami tehát a szóbanforgó helyet illeti, csak akkor teszünk illő előmenetelt a béketűrésben vagy kitartásban, amikor meggondoljuk, hogy azt Isten hatalma által nyertük el s így reménységet merítünk a jövőre nézve, hogy soha sem hagy cserben minket Isten kegyelme, mert a szükségben mindig segítségünkre siet. Ezért teszi hozzá, hogy a próbatételből származik a reménység; mert hálátlanok volnánk a már elvett jótéteményekért, ha az ezekre való visszaemlékezéssel meg nem erősítenénk reménységünket a jövőre nézve.

5. *A reménység pedig nem szégyenít meg.* Ez azt jelenti: az üdvösség legbiztosabb útja tárult fel előtte. Ebből nyilvánvaló, hogy az Úr azzal a célzattal próbál és gyakorol minket szerencsétlenségekkel, hogy ezek lépcsőül szolgáljanak üdvösségünk felé való haladásunkban. Tehát nem tehetnek nyomorultakká minket a nyomorúságok, amelyek a maguk módján boldogságunk segédeszközei. Így be van bizonyítva, amit mondott: hogy a kegyeseknek a szorongattatások közepette van mivel dicsekedniök.

Mert az Istennek szerelme. Ezt nemcsak a legutolsó szóra vonatkoztatom, hanem az egész előző mondatra: Azért mondom, hogy a szorongattatások megacéloznak minket a kitartásra, és hogy a kitartás ránknézve az isteni segítség próbája, mely még jobban felbátorít minket a reménységre, mert bármennyire szorongattatunk és már-már összemorzsolódni látszunk is, mégsem szűnünk meg érezni Isten irántuk való jóakaratát, mely a leggazdagabb vígasztalás és sokkal bőségesebb is, mint ha minden dolgunk szerencsésen sikerülne. Mert amiképen nyomorúság a mi látszólagos boldogságunk is, ha Isten ellenünk van és haragszik reánk, úgy, ha Ő kegyes hozzánk, akkor bizonyos, hogy még a szerencsétlenségek is kedvező és örvendetes eredménnyel fognak végződni. Mert hiszen mindennek a Teremtő akaratát kell szolgálnia, Aki irántunk való atyai jóindulata szerint (amint ezt Pál a 8. részben újra megismétli) a kereszt minden szenvedését javunkra és üdvösségünkre fordítja. Az irántunk való isteni szere-

tetnek ezt az ismeretét Isten Lelke csepegteti szívünkbe. Mert az emberi fül, szem és ész elől is el vannak rejtve azok a javak, amelyeket Isten készített az ő tisztelőinek; egyedül a Lélek tudja azokat feltárni. — Nagyon nyomatékos itt ez a szó: *kitöltetett,* mert azt jelzi, hogy annyira bőséges az Isten irántunk való szeretetének megnyilvánulása, hogy betölti szívünket. És így szívünk minden részébe kiáradván, nemcsak a szomorúságot enyhíti a szerencsétlenségek közepette, hanem édes fűszerként kedvesekké teszi a szorongattatásokat is. Azt mondja azután, hogy ez a Lélek *adatott nékünk,* t. i. Isten ingyen jóságából kaptuk ajándékba s nem pedig érdemeinkért fizetségképen. Ezt helyesen jegyezte meg Augustinus. Ellenben az Isten szeretetét már tévesen magyarázta. Azt mondja, hogy állhatatosan viseljük a szerencsétlenségeket s azért erősödünk meg a reménységre, mert a Lélek által újjászületvén szeretjük az Istent. Ez ugyan kegyes mondás, de semmi köze Pál felfogásához. Mert Pál itt a szeretet szót nem cselekvő, hanem szenvedő értelemben használja (vagyis azt a szeretet jelöli vele, amellyel Isten szeret minket s nem azt, amellyel mi szeretjük Őt). Tehát kétségtelenül épen azt tanítja, hogy minden szeretetnek az az igazi forrása, hogy a hívők meg vannak győződve Isten irántuk való szeretetéről, vagyis arról, hogy Isten szereti őket; s ez a meggyőződés nem csupán fölszínes máz rajtuk, hanem teljesen átitatta a lelküket.

6. Mert Krisztus, mikor még erőtelenek valánk, a maga idejében meghalt a gonoszokért. 7. Bizonyára igazért is alig hal meg valaki; ám a jóért talán csak meg merne halni valaki. 8. Az Isten pedig a mi hozzánk való szerelmét abban mutatta meg, hogy mikor még bűnösök voltunk, Krisztus érettünk meghalt. 9. Minekutána azért most megigazultunk az ő vére által, sokkal inkább megtartatunk a harag ellen Ő általa.

6. *Mert Krisztus, mikor még.* A fordításban nem mertem annyi szabadságot venni, hogy így fordítsam: „annak idején, mikor még erőtelenek voltunk"; pedig ez az értelmezés kedvem szerint valóbb lett volna. — Itt különben a nagyobbról a kisebbre következtető érvelésbe kezd Pál, amit azután sok szóval folytat tovább. Bár a beszéd fonalát nem szövi elég világosan és határozottan, de az értelmet egyáltalán nem zavarja a beszéd rendezetlen szerkezete. Azt mondja: Ha Krisztus megkönyörült a gonoszokon, ha kibékítette az Atyával ellenségeit s ha ezt halála erejével vitte véghez: akkor most sokkal könnyebben fogja megmenteni a megigazultakat s könnyebben fogja megtartani a kegyelembe visszahelyezetteket ugyanabban a kegyelemben, különösen azért, mert halálához most életének hatékonysága is hozzájárul. Az erőtelenség idején némelyek azt az időt értik, amikor Krisztus először kezdett megmutatkozni a világnak és azt gondolják, hogy az apostol azokat az embereket nevezi erőteleneknek, akik a törvény nevelése alatt hasonlók voltak a gyermekekhez. Én azonban mindnyájunkra vonatkoztatom s azt mondom, hogy itt arról az időről van szó, amely meg-

előzi kinek-kinek az Istennel való megbékélését. Mert amiként a harag fiai gyanánt jövünk a világra, úgy ez alatt az átok alatt is vagyunk mindaddig, míg Krisztus részeseivé nem leszünk. S azokat nevezi erőteleneknek, akiknek önmagukban nincs semmi egyebük, csak bűnük. Mert közvetlenül ez után ugyanezeket nevezi gonoszoknak is. És nem újság az sem, hogy az erőtelenség szót ebben az értelemben veszi. Ezért nevezi erőteleneknek a test tisztességtelenebb tagjait (I. Kor. 12, 22) és erőtelennek a maga testi megjelenését is, melyben nincs semmi méltóság. (II. Kor. 10, 10.) S ez a kifejezés kissé lejjebb többször is előjön majd. Tehát amikor erőtelenek voltunk, vagyis amikor semmiképen sem voltunk méltók vagy arra valók, hogy Isten reánk tekintsen, akkor halt meg Krisztus az istentelenekért; mert az istenfélelemnek a hit a kezdete; már pedig ettől teljesen elszakadtak mindazok, akikért Ő meghalt. S ez vonatkozik a régi atyákra is, akik az ő halála előtt nyerték el az igazságot. Mert ebben a jótéteményben az ő bekövetkezendő halála révén részesültek.

7. *Bizonyára igazért is.* A mondat értelme késztetett arra, hogy a *„gar"* (mert) kötőszót inkább erősítő vagy magyarázó s ne pedig okhatározói értelemben vegyem. (Magyar bibliánkban is „bizonyára" szóval van fordítva.) A mondat lényege ez: Valóban igen ritkán akad példa az emberek között arra, hogy valaki képes volna az igazért meghalni, bár ez néha megtörténhetik. De ha ezt megengedjük is, olyan embert azonban egyet sem találunk, aki a gonoszért akarna meghalni. Ezt Krisztus tette meg. Ez tehát az összehasonlításból következő kiemelés, mert hiszen az emberek között nem található az áldozatnak olyan példája, amilyet Krisztus mutatott mi irántunk.

8. *Abban mutatta meg.* Minthogy a *„szünisztészi"* ige jelentése kétséges, legmegfelelőbb ezen a helyen a „megmutat" vagy „megbizonyít" szóval fordítani (s nem pedig a „dicsőít" vagy „magasztal" szóval, mint némelyek teszik). Mert itt nem az az apostol szándéka, hogy hálaadásra indítson minket, hanem a lelkek bizakodását és nyugalmát akarja megerősíteni. — Megmutatja tehát, vagyis az irántunk való leghatározottabb és legteljesebb szeretetét nyilvánítja ki Isten azzal, hogy a bűnösök kedvéért nem kímélte a Fiát, Krisztust sem. Mert abból tűnik ki az ő szeretete, hogy — anélkül, hogy mi szerettük volna — Ő már előbb önként szeretett minket, amint János mondja. (V. ö. I. Ján. 4, 9—10.) — Bűnösöknek azokat nevezi itt az Írás (mint több más helyen is), akik teljesen romlottak és rabjai a bűnnek, ahogyan Jánosnál (9, 31) olvasható: Az Isten nem hallgatja meg a bűnösöket, azaz a semmirekellő és gonosz embereket. Ugyanígy Lukácsnál (7, 37): bűnös asszony, vagyis becstelen életű. — S ez mégjobban kiviláglik a közvetlenül utána következő ellentétből: *Minekutána azért most az ő vére által megigazultunk.* Ugyanis mivel szembeállítja egymással ezt a kettőt és azokat nevezi megigazultnak, akik megszabadultak a vétkesség vádjától, következésként azok a bűnösök, akik gonosztetteik miatt kárhoztatás alá esnek. Egyszóval: Ha a bűnösöknek Krisztus megszerezte az igazságot halálával, akkor most a megigazultakat méginkább megvédi

majd a pusztulástól. És ebben az utóbbi részben már alkalmazza is tanítására azt az összehasonlítást, amelyet fentebb, a kisebbről a nagyobbra következtetve tett. Mert nem is volna elegendő, hogy Krisztus egyszer megszerezte számunkra az üdvösséget, ha azt teljes épségében és biztonságában mindvégig meg nem oltalmazná. Valójában tehát azt hangsúlyozza itt az apostol, hogy a legkevésbbé sem kell félnünk attól, mintha Krisztus félúton megszakítaná kegyelme reánk árasztását. Mert amióta megbékéltetett minket az Atyával, azóta olyan helyzetben vagyunk, hogy irántunk való kegyelmét egyre hatékonyabban akarja megnyilvánítani és napról-napra növelni akarja bennünk.

10. Mert ha, mikor ellenségei voltunk, megbékéltünk Istennel az ő Fiának halála által, sokkal inkább megtartatunk az ő élete által, minekutána megbékéltünk vele.

A föntebbi mondat kifejtése ez, az élet és halál összehasonlításából vett bővítéssel vagy kiemeléssel. Azt mondja: ellenségek voltunk, amikor Krisztus az Atya kiengesztelésére önmagát állította oda közbenjáróul. Most barátai vagyunk Istennek az ő kiengesztelése által. S ha Ő ezt tudta elérni halálával, akkor életével még hatalmasabb és hathatósabb lesz. Bőséges bizonyítékaink vannak tehát, melyek megerősítik lelkünknek az üdvösségben való bizakodását. Azért mondja, hogy megbékéltünk Istennel a Krisztus halála által, mert ez a kiengesztelés áldozata volt, melynek folytán Isten megbékélt a világgal, amint ezt a 4. részben kimutattam. — De itt mintha ellenmondásba kerülne önmagával az apostol. Mert ha Krisztus halála az irántunk való isteni szeretetnek volt a záloga, ebből az következik, hogy már akkor kedvesek voltunk előtte. Itt pedig azt mondja, hogy ellenségei voltunk. Válaszom erre ez: Mivel Isten gyűlöli a bűnt, mi is gyűlöletesek vagyunk előtte, amennyiben bűnösök vagyunk; de amennyiben titkos tanácsvégzése szerint beolt minket a Krisztus testébe, felhagy az irántunk való gyűlölettel. Azonban a kegyelembe való visszatérés ismeretlen előttünk mindaddig, amíg hit által el nem jutunk ehhez a kegyelemhez. Tehát ha önmagunkra tekintünk, mindig ellenségei vagyunk Istennek mindaddig, míg Krisztus halála közbe nem lép az Isten megengesztelésére. Jegyezzük meg ezt a kétféle szempont közti különbséget. Mert másként nem is ismerjük fel az Isten ingyen való könyörületességét, csak úgy, ha kétségtelenül világos előttünk, hogy egyszülött Fiát sem kímélte azért, mert már akkor szeretett minket, amikor még közte és köztünk meghasonlás volt; viszont a Krisztus halála által nekünk nyujtott jótéteményt csak akkor érezzük eléggé, ha az számunkra az Istennel való megbékélésünk kezdete, úgyhogy meg vagyunk róla győződve, hogy a kiengesztelődés megtörténte után most már jóindulattal van hozzánk, aki azelőtt méltán haragudott reánk. Így midőn az apostol a kegyelembe fogadást Krisztus halálának tulajdonítja, ezt úgy kell értelmeznünk, hogy akkor (vagyis halála alkalmával) vette le rólunk a vétkesség vádját és átkát, amelynek egyébként alá volnánk vetve.

11. Nemcsak pedig, hanem dicsekedünk is az Istenben a mi Urunk Jézus Krisztus által, aki által most a megbékélést nyertük.

Itt emelkedik fel a dicsekedés legfelső fokára. Mert amikor azzal dicsekedünk, hogy Isten a miénk, akkor minden elképzelhető vagy kívánható jó innen származik és ebből a forrásból ered. Mert Isten nemcsak a legfőbb minden jó között, hanem a jó teljességét és minden egyes részletét is magában foglalja. Ő pedig a miénk lett Krisztus által. Oda jutunk tehát a hit jótéteménye révén, hogy semmi sem hiányzik számunkra a boldogsághoz. — S nem ok nélkül ismétli annyiszor az apostol ezt a szót, hogy megbékélés (vagy kiengesztelődés). Teszi ezt először azért, hogy valahányszor az üdvösségünkről van szó, tanuljuk meg szemünket Krisztus halálára szegezni; azután meg azért, hogy világosan lássuk: bizodalmunkat csakis a bűnök kiengesztelésébe vethetjük, másba nem.

12. Annakokáért, miképen egy ember által jött be a világra a bűn, és a bűn által a halál, és akképen a halál minden emberre elhatott, mivelhogy mindenek vétkeztek; 13. mert a törvényig vala bűn a világon; a bűn azonban nem számíttatik be, ha nincsen törvény. 14. Úgyde a halál uralkodott Ádámtól Mózesig azokon is, akik nem az Ádám esetének hasonlatossága szerint vétkeztek, aki ama következendőnek kiábrázolása vala.

12. *Annakokáért, miképen.* Ugyanazt a tanítást kezdi most továbbfejteni, az ellentétek összehasonlítása alapján. Mert ha Krisztus azért jött, hogy kiszabadítson minket abból a nyomorúságból, amelybe Ádám esett és amelybe övéit is mind magával rántotta, akkor csak abban az esetben tudjuk igazán és világosan átlátni, hogy mit nyertünk Krisztusban, ha ugyanakkor elénk tárul, mit veszítettünk Ádámban, — még ha nem is egészen hasonló mindkét részről minden. Ezért Pál bizonyos mértékig helyesbíti is szavait, amint ezt a maga helyén látni fogjuk; ezenkívül, ha valami eltérés merül fel, azt is megjegyezzük majd. Homályossá teszi némileg az apostol beszédét az összefüggés hiánya, mert az összehasonlításban nem említi meg kifejezetten a második tagot, amit az elsővel megfelelően szembeállítana. Mi azonban igyekszünk majd mindkettőt elegyengetni, mihelyt ahhoz a helyhez érünk.

Jött be a világra a bűn, stb. Figyeljük meg a sorrendet, amelyet Pál követ. Mert azt mondja, hogy előljárt a bűn s ebből következett a halál. Vannak, akik azt állítják hogy úgy vesztünk el az Ádám bűne folytán, mintha egyáltalában nem a magunk hibája miatt pusztultunk volna el, tehát mintha csak ő vétkezett volna helyettünk. Pál azonban világosan azt állítja, hogy mindenkire átterjedt a bűn s ezért mindenki lakol. Közelebbről is foglalkozik azután ezzel, mikor kissé lejjebb megjelöli annak okát, hogy miért vannak Ádám összes utódai alávetve a halál hatalmának. Azért t. i., mert mindnyájan vétkeztünk. Ez a vétkezés pedig azt jelenti, hogy romlottak és bűnösök vagyunk. Mert az a természetünkkel járó rom-

lottság, melyet az anyaméhből hozunk magunkkal, ha nem is termi meg oly hamar a gyümölcsét, mégis bűn az Úr színe előtt, és megérdemli az ő büntetését. S ez az a bűn, amelyet eredendő bűnnek hívunk. Mert amiképen Ádám a teremtetése alkalmával nemcsak a maga, hanem utódai számára is kapta az isteni kegyelem adományait, úgy az Úrtól való elpártolásakor természetünket önönmagában megrontotta, meggyalázta, eltorzította és tönkretette. Mert megfosztatván az Istenhez való hasonlatosságtól, csak önmagához hasonló ivadékot nemzhetett. Vétkeztünk tehát valamenynyien, mert a természeti romlottság mindannyiunkat áthatott s ezért rosszak és gonoszak vagyunk. Mert sületlen koholmány volt az, amivel egykor a pelágiánusok törekedtek kijátszani Pál szavait, mondván, hogy a bűn utánzás folytán terjedt el Ádámról az egész emberi nemre; mert ilymódon Krisztus csak példaképe volna az igazságnak, nem pedig oka. Kézenfekvő azután az a következtetés, hogy itt nem a cselekedeti bűnről van szó; mert ha ki-ki maga idézné fel önmaga ellen a vádat, akkor miért hasonlítaná össze Pál Ádámot Krisztussal? Ebből tehát az következik, hogy az apostol itt a velünk született és örökletes romlottságról beszél.

13. *Mert a törvényig.* Ezzel a közbeszúrt mondattal az apostol előre megfelel bizonyos kérdésekre, amelyek itt felmerülhettek. Mert hiszen úgy látszik, mintha törvény nélkül törvényszegés sem volna s így kétségeskedni lehetett afelől, vajjon volt-e a törvény előtt bűn. Hogy a törvény után volt, eziránt nem merült fel a legkisebb kétség sem; csak a törvény előtti időt illetőleg volt függőben a kérdés. Azt válaszolja tehát az apostol, hogy ha Isten még nem nyilvánította is ki írott törvénnyel akaratát, mégis átkozott volt az emberi nem, mégpedig az anyaméhtől kezdve; ezért semmiképen sem lehet felmenteni a bűnnel járó kárhoztatás alól azokat, akik a törvény kihirdetése előtt bűnösen és gyalázatosan éltek. Mert mindig volt Isten, akit tisztelet illetett meg s mindig volt az igazságnak valamiféle zsinórmértéke. Ez a magyarázat annyira tiszta és világos, hogy a vele ellenkező magyarázatokat egymagában is eléggé megcáfolja.

A bűn azonban nem számíttatik be. A törvény feddődése nélkül úgyszólván elszunnyadunk bűneinkben. S bár tudjuk, hogy rosszat cselekszünk, tőlünk telhetőleg mégis elnyomjuk a rossznak előnkbe toluló ismeretét, vagy legalábbis gyors feledésbe temetjük. Amikor a törvény vádol és dorgál, akkor szinte belénk csípve riaszt fel minket álmunkból, hogy tüstént térjünk vissza az Isten ítéletének meggondolására. Tehát arra mutat rá az apostol, hogy mennyire romlottak az emberek, mert amíg a törvény fel nem riasztja őket, nagyrészt a jó és a rossz közötti különbséget is elvetik s gondtalan és jóleső elnézéssel vannak önmaguk iránt, mintha az Isten ítélete egyáltalában nem is volna. Egyébként annak, hogy Isten beszámította az embereknek vétkeiket, bizonyságai: a Kain büntetése, az özönvíz, mely az egész földkerekséget elnyelte, Sodoma pusztulása, a fáraóra és Abimélekre Ábrahámért kiszabott büntetések s végül az egyiptomiakra mért csapások. S hogy az emberek is beszámították egymásnak, az nyilvánvaló abból a sok panaszból és szemrehányásból, amelyekkel egymást

igazságtalansággal vádolják, nemkülönben azokból a védekezésekből, amelyekkel saját tetteiket igyekeznek tisztára mosni. Végül gyakori példák bizonyítják, hogy mindegyikük tudatában volt a jónak és a rossznak. De a saját gonoszságaikra legtöbbször annyira szemet húnytak, hogy önmaguknak semmit se számítottak be bűnül, legfeljebb csak akkor, ha erre kényszerítették őket. Ezért, amikor az apostol azt mondja, hogy törvény híján a bűn nem számíttatik be, összehasonlítólag beszél, — mert t. i. ahol a törvénynek semmiféle ösztökéjével sem szurkálják őket, közönyösségbe merülnek. — Ezt a mondást különben bölcsen szőtte közbe itt Pál azért, hogy ebből jobban megtanulják a zsidók, milyen súlyos vétket hordoznak ők, akiket a törvény nyiltan kárhoztatott. Mert ha nem voltak felmentve a büntetés alól azok, akiket Isten soha sem idézett vádlottakként ítélőszéke elé, akkor mi történik majd a zsidókkal, akiknek bűnösségét a törvény hírnökként harsogja, sőt ítéletüket is kihirdeti? — Másik okot is fel lehet hozni amellett, miért mondja oly világosan, hogy a bűn uralkodott a törvény előtt, de nem számíttatott be. Azért t. i., hogy megtudjuk: a halál okát (vagyis a bűnt) a törvény nem előidézi, hanem csak megmutatja. Kijelenti tehát, hogy rögtön Ádám bukása után mindenki nyomorúságosan elveszett. Bár a pusztulás csak akkor vált nyilvánvalóvá, amikor eljött a törvény. — Az ellentétes *azonban („de")* kötőszót, ha így fordítjuk: *jóllehet* — az összefüggés folyamatosabb lesz; mert ez lesz a mondat értelme: Jóllehet az emberek elnézők önmagukkal szemben, mégsem kerülhetik el Isten ítéletét, még akkor sem, ha törvény nem vádolja őket.

14. *Úgyde a halál uralkodott Ádámtól.* Világosabban kifejti, hogy semmi hasznuk sem volt az embereknek abból, ha Ádámtól egészen a törvény kihirdetéséig kedvükre és minden félelem nélkül zabolátlankodtak s a jó és a rossz közötti különbségtétellel nem törődtek, sőt — minthogy törvény nem figyelmeztette őket — a bűn emlékezetét is eltemették. Mert a bűn mindamellett kárhoztatásukra szolgált. Tehát akkor is uralkodott a halál, mert az emberek vaksága és keménysége nem nyomhatta el Isten ítéletét.

Azokon is, akik. Bár általános szokás szerint ezt a helyet azokra a kisdedekre vonatkoztatják, akik semmiféle bűnnel nem vádolhatók s az eredendő bűn miatt vesznek el, én mégis inkább egyetemlegesen azokra értelmezem, akik törvény nélkül vétkeztek. Mert ezt a mondatot össze kell fűzni az előzővel, ahol azt mondotta, hogy akik híjával voltak a törvénynek, azok a bűnt nem számították be önmaguknak. Ők tehát nem vétkeztek az Ádáméhoz hasonló törvényszegéssel, mert nem ismerték úgy, mint Ádám, Isten határozott nyilatkozattal kijelentett akaratát. Mert Ádámnak megtiltotta az Úr, hogy a jó és a gonosz tudásának gyümölcséhez hozzányuljon; ezeknek azonban a lelkiismeret bizonyságán kívül nem adott semmiféle parancsot sem. Tehát az apostol hallgatólagosan azt akarta jelezni, hogy ebből az Ádám és az utódai közti különbségből nem következik az, hogy ki volnának véve a kárhoztatás alól. Azonban ebben az egyetemes névsorban a csecsemők is bennfoglaltatnak.

Aki ama következendőnek kiábrázolása. Ezt a kifejezést az apostol a hasonlat második tagjaként tette ide. Látjuk ugyanis, hogy a hasonlatnak csak az egyik részét nevezte meg, a másik részét pedig kihagyással (anacoluthon-nal) mellőzte. Úgy vegyük tehát, mintha ezt írta volna: Amint egy ember által jött be az egész világba a bűn s a bűn által a halál, úgy egy ember által tért vissza az igazság s az igazság által az élet. — Azon a mondáson pedig, hogy Ádám Krisztusnak ősképe vagy kiábrázolása, nincs mit csodálkoznunk, mert még a legellentétesebb dolgokban is mindenkor mutatkozik némi hasonlatosság. Tehát amiképen Ádám bűne folytán vesztünk el mindnyájan, úgy Krisztus igazsága által újulunk meg. Ezért helyesen nevezte az apostol Ádámot Krisztus ősképének. Figyeljük meg azonban, hogy nem nevezi Ádámot a bűn, sem pedig Krisztust az igazság kiábrázolásának, mintha csupán példájukkal járnának előttünk, hanem egymással hasonlítja össze őket. Ezt azért mondom, hogy senki se kövesse Origenes fonák képzelgését és veszedelmes tévedését, aki profán filozófusok módjára vitatkozik az emberi nem romlottságairól s Krisztus kegyelmét nemcsak megerőtleníti, hanem szinte teljesen eltörli. Annál kevésbbé menthető Erasmus, aki szerfölött fáradozik ennek a nagyon is otromba esztelenségnek a mentegetésével.

15. De a kegyelmi ajándék nem úgy van, mint a bűneset; mert ha amaz egynek esete miatt sokan haltak meg, az Isten kegyelme és a kegyelemből való ajándék, mely az egy ember Jézus Krisztusé, sokkal inkább elhatott sokakra.

De a kegyelmi ajándék nem úgy van, mint a bűneset. Most már a helyreigazítások következnek, vagyis a föntebb felhozott hasonlatra vonatkozó helyesbítések. Ezek során azonban Pál nem kutatja túlságoson aggályoskodva a Krisztus és Ádám közt lévő összes különbségeket, hanem csak azokkal a tévelygésekkel száll szembe, amelyekbe egyébként könnyű lett volna beleesni. Mi pedig hozzászőjük majd, ami az ő fejtegetéséből hiányzik. Egyébként bár többször tesz említést a különbségről, még sem olyan ismétlések ezek, hogy ne volna bennük hiányosság (anantapodotum)[8] is, vagy legalább is valami kihagyás; amik ugyan hibái a beszédnek, de semmiképen sem csorbítják annak a mennyei bölcseségnek a fenségét, amelyet az Úr az apostol által közölt velünk. Sőt inkább Isten különleges gondviselése folytán történt az, hogy ezeket a legfenségesebb titkokat a megvethetőségig alacsonyrendű szavak leplében közli velünk, hogy így hitünk ne az emberi ékesszólás erejére, hanem egyedül a Lélek hathatós erejére támaszkodjék. Itt azonban Pál még nem tér rá kifejezetten a helyesbítés kifejtésére, hanem egyszerűen azt mondja, hogy a Krisztus által megszerzett kegyelem sokkal nagyobb és bőségesebb, mint az első ember által okozott kárhozat. Egyesek úgy vélekednek, hogy az apostol itt

[8] Ugyanaz, mint az anapodotum. V. ö. a 4. számú lapaljai jegyzettel az 51. lapon.

bizonyító okot hoz fel; de nem tudom, vajjon ezt mindenki eléggé meggyőzőnek találja-e. Nem volna oktalanság akként következtetni, hogy ha oly nagy befolyással volt Ádám bukása sokak romlására, akkor Isten kegyelme még sokkal hatékonyabb sokak javára, mert nyilvánvaló, hogy Krisztusnak sokkal több hatalma van a megtartásra, mint Ádámnak volt az elvesztésre. De mivel nem lehet megcáfolni azokat, akik ezt a mondatot következtetés belemagyarázása nélkül akarják elfogadni, felőlem szabadon választhatják akármelyik értelmezést a kettő közül. Ámbár a rákövetkező részletet nem lehet következtetésnek tartani, mégis olyanforma jelentésű. Ezért valószínű, hogy Pál egyszerűen helyesbíti, vagy megszorítással korlátozza azt, amit Krisztus és Ádám hasonlóságáról mondott. Jegyezzük meg azonban, hogy Pál itt nem a többet hasonlítja össze a sokkal, (hiszen nem is az emberek tömegéről van szó), hanem mivel Ádám bűne sokakat tönkre tett, úgy okoskodik, hogy nem lehet kisebb jelentőségű dolognak tartani Krisztus igazságát sokak megtartására. Azt a mondást, hogy egynek vétke folytán vesztünk el, így értelmezzük: azért, mert őtőle áradt ránk a romlottság. Mert nem is úgy pusztulunk mi el az ő vétke folytán, mintha mi magunk mentesek volnánk a vétektől, hanem mivel az ő bűne az oka a mi bűnünknek, ezért Pál neki tulajdonítja a mi romlásunkat. A mi bűnünknek azt a bűnt nevezem, amely belénk oltódott s amellyel együtt jövünk a világra.

Isten kegyelme és a kegyelemből való ajándék. A kegyelem tulajdonképen a vétkezéssel van szembeállítva, a kegyelemből származó ajándék pedig a halállal. A kegyelem tehát Isten tiszta jóságát jelzi, vagyis azt az ingyen való szeretetet, melynek bizonyságát Krisztusban mutatta meg, hogy nyomorúságunkat orvosolja. Az ajándék pedig az isteni könyörületességnek az a gyümölcse, amely hozzánk eljutott, nevezetesen a megbékélés — mely által elnyerjük az életet és üdvösséget — továbbá az igazság, az élet megújulása s minden ezekhez hasonló áldás. Látjuk ebből, mily tudatlanul határozzák meg a skolasztikusok a kegyelmet, amikor azt mondják, hogy az nem más, mint az emberek szívébe belecsepegtetett minőség. Mert a kegyelem tulajdonképen Istenben van, a kegyelem hatása mibennünk. Erről pedig azt mondja, hogy egy emberé volt: a Krisztusé, mert az Atya Őt tette meg forrásnak, hogy ennek teljességéből merítsen mindenki. Azt tanítja tehát, hogy egy csöppnyi élet sem található fel Krisztuson kívül s nincs más orvossága a mi gyámoltalanságunknak és fogyatékosságunknak csak az, ha Ő a maga bőségéből áraszt reánk.

16. És az ajándék sem úgy van, mint egy vétkező által; mert az ítélet egyből lett kárhozattá, az ajándék pedig sok bűnből van igazulásra.

Ez a helyesbítés sajátos indokolása, hogy egy bűnből hatalmasodott el a vétkesség mindannyiunk kárhoztatására; a kegyelem azonban vagy még inkább az ingyen kegyelemből való ajándék sok bűnből való megiga-

zulást eredményez. Ez ugyanis az előző mondat magyarázata; mert még nem fejtette ki, hogy hogyan vagy mi tekintetben múlja felül Krisztus Ádámot. E különbség megállapítása után nyilvánvaló, hogy istentelenül gondolkoztak, akik azt tanították, hogy semmi mást nem nyerünk vissza Krisztusban, csak azt, hogy megszabadulunk az eredendő bűntől, vagyis az Ádám által okozott romlástól. Tegyük hozzá, hogy azon a „sok bűnön", melyektől az apostol tanúsága szerint Krisztus jótéteménye tisztít meg bennünket, nemcsak azokat kell értenünk, amelyeket ki-ki a keresztség előtt követett el, hanem mindazokat is, amelyekkel a szentek naponként új vádat vonnak magukra s amelyek miatt méltán kárhoztatás alatt állanának, ha ez a kegyelem állandóan segítségükre nem jönne. Midőn szembeállítja egymással az ítéletet és az ajándékot, az egyikkel a szigorúságot jelzi, a másikkal pedig az ingyenes bocsánatot. Mert a szigorúságból kárhoztatás következik, a bocsánatból pedig felmentés, vagyis (ami ugyanezt jelenti): ha Isten a jog szigora szerint bánik velünk, akkor valamennyien elvesztünk; de Krisztusban ingyen kegyelemből igazít meg minket.

17. Mert ha az egynek bűnesete miatt uralkodott a halál az egy által: sokkal inkább az életben uralkodnak az egy Jézus Krisztus által azok, kik a kegyelemnek és az igazság ajándékának bővölködésében részesültek.

Újra általános helyesbítést fűz hozzá az apostol. S ezzel odaadóbban foglalkozik, mert nem az a szándéka, hogy az egyes részleteket vizsgálgassa, hanem csak a dolog legfőbb lényegét akarja megállapítani. Az előbb kijelentette, hogy sokkal bőségesebben szétáradt a kegyelem ereje, mint a bűné. Ezzel vígasztalja és erősíti a hívőket, egyben felhívja őket az Isten jóságának meggondolására. Mert ennek a nagyon gondos ismétlésnek az a célja, hogy Isten kegyelme méltóképen magasztaltassék; hogy az emberek a magukban való bizakodás helyett Krisztushoz forduljanak; hogy akik elnyerték az ő kegyelmét, ezt teljes biztonsággal élvezzék. S végül ebből ered a hálaadás. A fejtegetés lényege pedig arra irányul, hogy mivel Krisztus felülmúlja Ádámot: ennek bűnét legyőzi annak igazsága; az ettől eredt átkot eltakarja amannak kegyelme; az ettől származott halált elnyeli amannak élete. — Egyébként ennek az összehasonlításnak a részletei sem felelnek meg pontosan egymásnak. Mert azt kellett volna mondania, hogy az élet ajándéka sokkal inkább uralkodik és hat a kegyelem bősége által; s e helyett azt mondja, hogy a hívők fognak uralkodni. Ez azonban ugyanazt jelenti, mert hiszen a hívőknek az életben való uralma egyúttal az élet uralma is a hívőkben. — Továbbá érdemes itt két különbséget megjegyezni Krisztus és Ádám között. Ezeket nem azért hallgatta el az apostol, mintha véleménye szerint jelentéktelenek volnának, hanem mert a szóban forgó tárgyhoz nem tartozott hozzá ezek felsorolása. Az egyik különbség az, hogy Ádám bűne miatt nem pusztán a beszámítás révén esünk kárhoztatás alá, mintha más bűnéért kellene elszenvednünk a büntetést, hanem azért bűn-

hődünk, mert mi is vétkesek vagyunk, t. i. amennyiben a mi őbenne megromlott természetünk a gonoszság vádjával terhelten áll Isten előtt. Ámde Krisztus igazsága más módon állít vissza minket az üdvösségbe. Ugyanis nem azért mondjuk, hogy ez az igazság a miénk, mert mibennünk van, hanem azért, mert maga Krisztus — akit az Atya, bőkezűségéből nekünk ajándékozott — összes javaival együtt a miénk. Tehát az igazság ajándéka nem valamiféle — Isten által belénk árasztott — tulajdonságot jelöl, mint ahogyan ezt némelyek helytelenül magyarázzák, hanem az igazság ingyenes beszámítását jelenti. Mert ezzel a kitétellel: *az igazság ajándéka* azt fejezi ki az apostol, hogy mit értett a *kegyelem* szón. A másik különbség az, hogy nem jut el úgy minden emberhez Krisztus jótéteménye, mint ahogyan Ádám az ő egész nemét kárhoztatásba döntötte. S ennek az oka is kézenfekvő. Minthogy az az átok, melyet Ádámtól kezdve hurcolunk magunkkal, a természet révén áradt reánk, nem csoda, ha az egész tömeget (vagyis az egész emberiséget) átfogja. Ámde ahhoz, hogy eljussunk a Krisztus kegyelmében való részesedéshez, Őbelé kell beoltódnunk a hit által. Tehát ahhoz, hogy a bűn nyomorúságos örökségét valaki birtokba vegye, elég embernek lennie, mert hiszen az a testen és a véren alapszik. Ahhoz, hogy Krisztus igazságát élvezzük, hívőknek kell lennünk, mert hit által szerezhető meg a Vele való közösség.— A kisdedek különleges módon részesülnek ebben; ők ugyanis a szövetségben birtokosai az örökbefogadtatás jogának, miáltal a Krisztussal való közösségbe mennek át. Az istenfélők gyermekeiről beszélek, akikre a kegyelem ígérete irányul; mert a többiek semmiképen sincsenek kivéve a közös emberi sorsból.

18. Bizonyára azért, miképen egynek bűnesete által minden emberre elhatott a kárhozat: azonképen egynek igazsága által minden emberre elhatott az életnek megigazulása.

Hiányos mondatszerkezet; de teljessé lesz, ha a „kárhozat" és „megigazulás" szavakat alanyesetben olvassuk; s valóban így is kell tennünk, ha azt akarjuk, hogy teljes legyen a mondat értelme. Mert hiszen ez a mondat a föntebbi összehasonlítás általános záradéka. Ugyanis most már a közbeszőtt helyesbítés mellőzésével lezárja a fent említett hasonlatot. Amiként egynek vétke folytán lettünk bűnösökké, úgy Krisztus igazsága hathatós a mi megigazulásunkra. De Krisztussal kapcsolatban nem a *„dikaioszüné"* (igazság), hanem a *„dikaióma"* (megigazítás) szót használja, mégpedig figyelmeztetésül, hogy Ő nem külön a maga számára volt igaz, hanem az az igazság, amely Őt ékesítette, messzebbre kiterjed, hogy a reábízott ajándékból a hívőket gazdagítsa. — Mindenki számára közössé teszi a kegyelmet, mert ez mindenki elébe oda van téve, de nem mintha tényleg mindenkire kiterjedne. Mert bár Krisztus az egész világ bűneiért szenvedett és Őt Isten jósága különbség nélkül mindenkinek felajánlja, mégsem ragadják meg valamennyien. Meg lehetne ismételni a föntebb használt két szót is: ítélet és kegyelem, a következő értelemben: Amiként Isten ítélete folytán

történt, hogy egynek a bűne sokak kárhozatára terjedt el, úgy a kegyelem sokak megigazulására lesz kihatással. — *Az életnek megigazulása* (nézetem szerint) itt a felmentés vagy feloldozás (absolutio) helyett vehető, mert ez adja vissza nekünk az életet, — mintha azt mondaná az apostol: életadó megigazulás. Mert az üdvösség reménysége onnan ered, hogy Isten kegyes hozzánk; ahhoz pedig, hogy Őelőtte kedvesek legyünk, igazaknak kell lennünk. Tehát a megigazulásból származik az élet.

19. Mert miképpen egy embernek engedetlensége által sokan bűnösökké lettek, azonképen egynek engedelmessége által sokan igazakká lesznek.

Nem fölösleges ismétlés ez, hanem az előző mondat szükségszerű kifejtése. Mert arra is rámutat, hogy mi egy ember vétke folytán vagyunk vád alatt, de nem úgy, mintha ártatlanok volnánk. Előbb azt mondta, hogy kárhoztatás alatt állunk; de hogy senki ne igényelhessen a maga részére ártatlanságot, azt is hozzá akarta tenni, hogy azért áll kárhoztatás alatt minden ember, mert bűnös. Mivel azután kijelenti, hogy Krisztus *engedelmessége által* leszünk igazakká, ebből azt következtetjük: Krisztus azáltal szerezte meg nekünk az igazságot, hogy eleget tett az Atyának. Következésként az igazság minősége vagy tulajdonsága Krisztusban van, de ami az Ő tulajdona, az nekünk tulajdoníttatik, vagyis beszámítás által a miénk. Egyúttal azt is megmagyarázza, hogy milyen Krisztusnak az igazsága, amikor azt „engedelmességnek" nevezi. Jegyezzük meg itt, kérlek, hogy mit kellene magunkkal vinnünk Isten színe elé, ha a cselekedetek által akarnánk megigazulni, t. i. a törvény iránti engedelmességet, s nem is csupán egyik vagy másik részének megfelelő, hanem minden tekintetben tökéletes engedelmességet. Mert ha az igaz elesett, semmi igazságairól, amelyeket azelőtt cselekedett, emlékezés nem lészen. (V. ö. Ezék. 18, 24.) Tanuljuk meg ebből azt is, hogy az Isten előtt való tetszésnek fonák elképzeléseivel foglalatoskodnak, akik önmaguktól gondolnak ki valamit, hogy azt Istenre ráerőszakolják. Mert az Ő tisztelésének csakis az a helyes módja, ha követjük parancsait s engedelmességet tanúsítunk az Ő Igéje iránt. Menjenek hát, akik vakmerően maguknak követelik a cselekedetek igazságát! Hiszen ez csak akkor áll meg, ha a törvény iránti teljes és tökéletes engedelmességgel párosul. Ez azonban bizonyos, hogy sehol sem található fel. Hasonlóképen következtetjük azt is, hogy esztelenkednek, akik a maguktól kigondolt cselekedeteket fitogtatják Isten előtt, holott Ő ezeket semmivel nem nézi többre a szemétnél. Mert jobb az engedelmesség az áldozatoknál (V. ö. I. Sám. 15, 22.).

20. A törvény pedig bejött, hogy a bűn megnövekedjék. De ahol megnövekedik a bűn, ott a kegyelem sokkal inkább bővölködik: 21. hogy miképen uralkodott a bűn a halálra, azonképen a kegyelem is uralkodjék igazság által az örökéletre a mi Urunk Jézus Krisztus által.

20. *A törvény pedig bejött.* Ez a kérdés abból következik, amit föntebb (a 13. versben) mondott az apostol, hogy a bűn már a törvény kihirdetése előtt megvolt. Mert ennek hallatára rögtön feltámad a kérdés: Miért van hát szükség a törvényre? Ezért szükségképen meg kellett oldania ezt a nehézséget is; de mivel ott nem volt helyénvaló a hosszadalmasabb kitérés, erre a helyre hagyta a megoldást. S most is csak futólag adja elő, hogy azért jött be a törvény, hogy a bűn megnövekedjék. Mert nem fejti ki a törvény egész tisztét és hasznát, hanem csak egy részletet ragad ki: azt, amelyik a szóbanforgó kérdéshez illő volt. Mert azt tanítja: ahhoz, hogy hely legyen az Isten kegyelme számára, még világosabbá kellett tenni az emberek előtt halálos veszedelmüket. Voltak ugyan a törvény előtt elegen hajótöröttek; mivel azonban pusztulásukban is azt képzelték maguk felől, hogy úsznak, le kellett őket meríteni a mélységbe azért, hogy így világosabbá váljék a szabadulás, amikor a mélységből emberi elgondolás ellenére is felmerülnek. S valóban nem képtelenség, hogy részben azért is jött a törvény, hogy az egyszer már kárhoztatott embereket másodízben is kárhoztassa, mert nincs annál igazságosabb dolog, mint mindenképen odáig vezetni, sőt vétkeik felől meggyőzve odáig vonszolni az embereket, hogy gonoszságaikat megérezzék és belássák.

Hogy a bűn megnövekedjék. Ismeretes, hogy Augustinus nyomán hogyan szokták ezt a helyet magyarázni; úgy t. i., hogy míg a törvény reteszei korlátozzák a szenvedélyt, ez még jobban ingerlődik, mert természetes tulajdonsága az embernek, hogy a tilosra törekszik. Én azonban úgy értelmezem, hogy itt csakis a tudás és a nyakasság megnövekedéséről van szó. Mert a törvény úgy állítja az ember szeme elé a bűnt, hogy állandóan kénytelen legyen látni a számára elkészített kárhozatot. Így a bűn, amelyet különben az emberek hátuk mögé vetnének és nem is törődnének vele, hatalmába keríti a lelkiismeretet. Azután: aki előbb egyszerűen áthágta az igazság határait, most a törvény megalkotása után az isteni hatalom megvetőjévé válik, amióta ismeretessé lett előtte Isten akarata, amelyet önkényesen lábbal tiport. Következésként megnövekszik a bűn a törvény által, mert immár a törvényhozó tekintélyét vetik meg és az ő felségét csorbítják.

A kegyelem sokkal inkább bővölködik. Mikor már hatalmába kerítette a bűn az elmerült embereket, akkor jött segítségükre a kegyelem. Ugyanis azt tanítja az apostol, hogy annál világosabbá lesz a kegyelem nagysága, mert a bűn szétáradásával oly bőségesen özönlik szét, hogy a bűn özönét nemcsak felülmúlja, hanem el is nyeli. S ebből meg kell tanulnunk, hogy a törvény nem azért tárja elénk a kárhozatot, hogy abban megmaradjunk, hanem azért, hogy nyomorúságunk teljes felismerése után Krisztushoz emelkedjünk, akit az Atya a betegeknek orvosul, a foglyoknak szabadítóul, a lesujtottaknak vígasztalóul s az elnyomottaknak bosszúállóul küldött el. (Ésa. 61, 1.)

21. *Hogy miképen uralkodott.* Amint a halál fulánkjának nevezzük a bűnt, mert csakis a bűn miatt van hatalma a halálnak az emberrel szemben, úgy a halál által el is veszti erejét a bűn. Ezért mondja az apostol, hogy a bűn a halál által gyakorolja a maga uralmát. — A mondat második felében kissé össze van keverve a szórend, de nem ok nélkül. Egyszerű lett volna az ellentét, ha így mondta volna: hogy uralkodjék az igazság Krisztus által. Pál azonban nem elégedvén meg az egymással ellenkező dolgok szembeállításával, hozzáfűzi a *kegyelmet* s ezzel azt akarja még jobban emlékezetünkbe vésni, hogy mindez nem a mi érdemünknek, hanem Isten jóvoltának tulajdonítandó. Előbb azt mondta, hogy maga a halál uralkodott, most pedig a bűnnek tulajdonítja az uralmat; de ennek vége vagy eredménye a halál. És mult időben mondja: *uralkodott,* nem mintha megszűnt volna uralkodni azokban, akik csak testből és vérből születtek, hanem így különböztet Ádám és Krisztus között, hogy mindegyiknek kijelölje a maga idejét. Tehát mihelyt erősödni kezd valakiben Krisztus kegyelme, megszűnik a bűn és a halál uralma.

VI. RÉSZ

1. Mit mondunk tehát? Megmaradjunk-e a bűnben, hogy a kegyelem annál nagyobb legyen? 2. Távol legyen: akik meghaltunk a bűnnek, mimódon élnénk még abban?

1. *Mit mondunk tehát?* Ebben az egész részben arról beszél az apostol, hogy fonák módon szétszaggatják Krisztust, akik azt képzelik, hogy Ő a kegyelemből való igazságot, vagyis a megigazulást az élet megújítása nélkül ajándékozza nekünk. De még tovább is megy s felhozza azt az ellenvetést, hogy látszólag akkor engedik érvényesülni a kegyelmet az emberek, amikor a bűn láncai közt tétlenül hevernek. Mert tudjuk, hogy semmire sem hajlandóbb a test, mint épen arra, hogy bármilyen ürüggyel is, de elnéző legyen önmagával szemben. Azután a sátán is mindenféle rágalmakat talál ki a kegyelem tanának gyalázására, ami nem is nagyon esik nehezére. Ugyanis, minthogy az emberi értelem számára igen szokatlan (sőt a legparadoxabb!) mindaz, amit Krisztusról hirdetnek, egyáltalán nem kell újdonságnak tartanunk, ha azt látjuk, hogy a test a hitből való megigazulás hallatára annyiszor beleütközik hol ebbe, hol abba a sziklába. Mindazáltal tovább kell haladnunk és nem szabad háttérbe szorítanunk Krisztust azért, mert Ő sokak számára beleütközés köve és megbotránkozás sziklája. Hiszen ezért lesz Ő az istenteleneknek romlására, az istenfélőknek viszont feltámadására. Az okvetetlenkedő kérdéseknek azonban mindenkor útjukat kell vágni, hogy a keresztyén tanítás ne tűnjék fel olyan színben, mintha valami képtelenséget tartalmazna. Ezért az apostol most annak a legközönségesebb ellenvetésnek jár a végére, melyet az isteni kegyelem prédikálása ellen fel szoktak hozni, nevezetesen: Ha igaz az, hogy Isten kegyelme annál nagyobb jóakarattal és bőkezűbben jön segítségünkre, minél nagyobb halmaza borít el minket a bűnnek, akkor nincs is ránk nézve hasznosabb dolog, mint ha a bűn mélyére merülten szakadatlanul új vétkekkel hívjuk ki Isten haragját; mert ez esetben még bőségesebb mértékben fogjuk tapasztalni Isten kegyelmét; ennél nagyobb jót pedig kívánni sem szabad. Azonban később majd meglátjuk, hogy hogyan cáfolja meg ezt Pál.

2. *Távol legyen.* Némelyek szerint az apostol csak a hatásosság kedvéért akarta így megróni ezt az otromba esztelenséget; de nyilvánvaló más szakaszokból, mennyire szokása Pálnak az ilyen válaszadás sok bizonyítás közben is. Amint hogy itt is csakhamar nagyon gondosan meg fogja cáfolni ezt az ellenvetésként felhozott rágalmat. Előbb azonban ezzel a

tiltakozást kifejező felkiáltással utasítja vissza, így akarván figyelmeztetni az olvasókat arra, hogy nincs észszerűtlenebb dolog, mint azt gondolni, hogy Krisztus kegyelme, a mi igazságunk helyreállítója táplálja a bűneinket.

Akik meghaltunk a bűnnek. Az ellenkező álláspont alapján való érvelés ez. Mert aki vétkezik, az kétségtelenül a véteknek él; mi azonban Krisztus kegyelme által meghaltunk a bűn számára; tehát hazug az az állítás, hogy a kegyelem életerőt adna a bűnnek, amelyet elnyel. Mert úgy áll a dolog, hogy a hívők sohasem engesztelődnek meg Istennel az újjászületés kegyelmi ajándéka nélkül; sőt egyenesen azért igazulunk meg, hogy azután életünk tisztaságával Istent tiszteljük. És Krisztus is csak úgy mos le minket vérével s teszi kegyessé Istent irántunk engesztelésével, hogy ugyanakkor Lelkének részeseivé tesz bennünket, aki a szent életre újít meg minket. Még a fonáknál is fonákabb felforgatása volna az Isten munkájának, ha a Krisztusban nekünk felkínált kegyelem örvén a bűn kapna erőre. Mert az orvosság nem táplálója annak a betegségnek, amelyet kiöl. Továbbá emlékezetünkben kell tartanunk, amit föntebb említettünk, hogy nem arról beszél itt Pál: milyeneknek talál minket Isten, amikor Fia társaságába hív, hanem ilyeneknek kell lennünk, miután rajtunk megkönyörülvén, ingyen kegyelemből fiaivá fogadott. Mert a *még* szóval (illetve a görög eredetiben a jövő idejű melléknévi igenévvel) arra mutat rá, hogy milyen változásnak kell követnie a megigazulást.

3. Avagy nem tudjátok-é, hogy akik megkeresztelkedtünk Krisztus Jézusba, az ő halálába keresztelkedtünk meg? 4. Eltemettettünk azért övele együtt a keresztség által a halálba: hogy miképen feltámasztatott Krisztus a halálból az Atyának dicsősége által, azonképen mi is új életben járjunk.

3. *Avagy nem tudjátok-é?* Legutóbbi tételének bizonyítása végett — t. i. hogy Krisztus megsemmisíti övéiben a bűnt — hivatkozik a keresztség hatására, mellyel az Őbenne való hitbe nyerünk beavatást. Mert vitán felül áll, hogy Krisztust öltözzük fel a keresztségben s azzal a feltétellel keresztelkedünk meg, hogy egyek legyünkŐvele. — Most már egy másik alapelvet állít fel Pál, azt t. i., hogy csak akkor forrunk össze igazán Krisztus testével, amikor az ő halála meghozza bennünk a maga gyümölcsét. Sőt azt tanítja, hogy ezt a Krisztus halálával való közösséget kiváltképen a keresztségben kell látnunk. Mert ez nemcsak a lemosás ígéretét tárja elénk, hanem az ó-ember megöldöklését és megsemmisülését is; s ebből nyilvánvalóvá válik, hogy mihelyt a Krisztus kegyelmébe felvétetünk, attól kezdve nyomban megmutatkozik halálának hatása is. Egyébként folytatólagosan következik annak kifejtése is, hogy mit jelent ez a Krisztus halálával való közösség.

4. *Eltemettettünk azért övele együtt.* Most már hozzá kezd annak kimutatásához: mi a célja annak, hogy a Krisztus halálába keresztelkedünk

meg, — bár ezt még nem fejti ki teljesen, — hogy t. i. önmagunknak meghalván, új emberekké legyünk. Ugyanis a halálban való közösségről méltán tér az életben való részesedésre; mert ez a kettő elválaszthatatlan kapcsolatban van egymással, hiszen azért semmisíti meg Krisztus halála az ó-embert, hogy az ő feltámadása helyreállítsa az igazságot és minket új teremtményekké tegyen. S valóban, minthogy nekünk az életre adatott Krisztus, mire való volna vele együtt meghalnunk, hacsak arra nem, hogy jobb életre támadjunk fel? Tehát csakis azért öldökli meg azt, ami bennünk halandó, hogy igazán megelevenítsen minket. — Tudjuk meg azután, hogy az apostol itt nem egyszerűen Krisztus követésére buzdít minket, mintha azt mondaná, hogy Krisztus halála mintaképül szolgál, melyet minden keresztyénnek illik utánoznia. Mert ennél határozottan magasabbra emelkedik, amennyiben először tanítást ad s ebből vezeti le azután a buzdítást, amint ez kézenfekvő is. Ez a tanítás pedig a következő: Krisztus halála hathatós a testünk gonoszságának kiirtására és megsemmisítésére, feltámadása pedig a jobb élet megújulásának felindítására; és hogy a keresztség által az ő kegyelmében való részesedésre vétetünk fel. Ennek a fundámentomnak lerakása után igen alkalmatosan lehet buzdítani a keresztyéneket arra, hogy igyekezzenek hivatásuknak megfelelni. — Mindebből semmit sem von le az, hogy ez az erő nem mutatkozik meg minden megkeresztelt ben. Pál ugyanis, minthogy a hívőkhöz beszél, szokása szerint a sákramentom lényegét és hatását összeköti a külső jeggyel. Mert tudjuk, hogy hitünk által válik erőssé és érvényessé mindaz, amit az Úr a látható jellel felajánl. Egyszóval az apostol itt arról tanít, hogy milyen a helyesen és szabályosan felvett keresztség igazsága. Így a Galatákhoz írt levélben (3, 27) arról tesz bizonyságot, hogy akik Krisztusba keresztelkedtek meg, azok mindnyájan Krisztust öltözték fel. Kétségkívül így kell beszélnünk, amikor Isten rendelése és a kegyesek hite összekapcsolódik és találkozik egymással. Mert ránk nézve sohasem üres haszontalanságok a külső jegyek, legfeljebb csak akkor, ha az isteni jótétemény hatóerejét a mi hálátlanságunk és gonoszságunk akadályozza.

Az Atyának dicsősége által. Vagyis az által a kiváló erő által, mellyel önmagát valóban dicsőségesnek mutatta és dicsősége nagyszerűségét úgyszólván megvilágította. Így a Szentírás sokszor valamilyen kiváló dícsérettel emeli ki Istennek azt a hatalmát, mely Krisztus feltámadásában nyilvánult meg. És nem ok nélkül. Mert nagyon fontos, hogy Isten páratlan hatalmának ily világos és határozott emlegetésével a végső feltámadás hite mellett, mely messze felülmúlja a testi értelmet, nagyszerű magasztalásban részesüljenek közöttünk a Krisztus feltámadásából nyerhető más gyümölcsök is.

5. Mert ha az ő halálának hasonlatossága szerint vele eggyé lettünk, bizonyára feltámadásáé szerint is azok leszünk. 6. Tudván azt, hogy a mi ó emberünk ővele megfeszíttetett, hogy megerőtlenüljön a bűnnek teste, hogy ezután ne szolgáljunk a bűnnek.

5. *Mert ha vele eggyé lettünk.* Világosabb szavakkal erősíti meg a már felhozott bizonyítékot. Ugyanis az itt használt hasonlat már nem hagy fenn semmi bizonytalanságot, mert a beoltatás nemcsak a mintaképhez való hasonlóságot jelzi, hanem azt a titokzatos összeköttetést is, mely által úgy egyesülünk Vele, hogy minket Lelkével éleszt és ennek erejét belénk árasztja. Tehát amiként az oltógallynak életre-halálra közös a sorsa azzal a fával, melybe beoltották, azonképen okszerű, hogy Krisztus életének épúgy részesei vagyunk, mint a halálának. Mert ha beoltattunk Krisztus halálának hasonlatosságába — az ő halála pedig nem nélkülözi a feltámadást — akkor a miénk sem lesz feltámadás nélkül. — Egyébiránt ezeket a szavakat kétféleképen lehet értelmezni: vagy úgy, hogy beoltattunk a Krisztusba az ő halálának hasonlatosságára vagy pedig úgy, hogy egyszerűen csak a hasonlóságba oltattunk be. Az előbbi értelmezés azt kivánná, hogy a görög részeshatározói esetet *„homoiómati"* (= hasonlatosságára vagy hasonlatossága szerint) a mód megjelölésére vonatkoztassuk. S nem tagadom, hogy így teljesebb volna a kifejezés értelme. De mivel a másik értelmezés jobban illik az előadásmód egyszerűségéhez, helyesebbnek láttam, ha inkább ezt választom. Bár ez nem nagy fontosságú dolog, mert hiszen végeredményében mind a két magyarázatnak ugyanaz az értelme. Chrysostomus nézete szerint Pál a halál helyett mondta a halál hasonlóságát, mint ahogy másutt is azt mondja: emberekhez hasonlóvá lévén (v. ö. Fil. 2, 7). Én azonban mintha kifejezőbb valamit látnék ebben a szóban. Eltekintve attól, hogy alkalmat ad a feltámadás felemlítésére, úgy látszik, arra céloz, hogy nem a természetes halállal halunk meg Krisztushoz hasonlóan, hanem ebben egyezünk az ő halálával, hogy amiképen Ő halállal mult ki abban a testben, amelyet tőlünk öltött magára, úgy mi is meghalunk önmagunkban, hogy benne éljünk. Nem ugyanaz a halál tehát, hanem hasonló; mert a jelen élet pusztulása és a lelki megújulás közti hasonlatosságot (analogiát) kell tekintetbe vennünk,

Eggyé váltunk (= beoltattunk, összenőttünk, *„szümfütoi gegonamen"*). Nagy súlya van ennek a szónak. S ez a szó világosan mutatja, hogy az apostol nem is annyira buzdít, mint inkább Krisztus jótéteményéről ad tanítást. Mert nem kíván tőlünk semmi olyasmit, mit nekünk kellene buzgalmunkkal vagy szorgalmunkkal véghezvinnünk, hanem az Isten keze által véghezvitt beoltásról beszél. Nincs okunk arra sem, hogy ezt a képes kifejezést vagy hasonlatot minden ízében alkalmazni törekedjünk. Mert a fák beoltása s e között a mi lelki beoltásunk között rögtön szembetűnik a különbség. Hogy t. i. amabban az oltógally a gyökérzetből veszi táplálékát, de a gyümölcstermésnek eredeti tulajdonságát megtartja; emebben pedig nemcsak az életerőt és az életnedvet vesszük Krisztustól, hanem az ő természetébe költözünk át a miénkből. Az apostol azonban nem akart semmi mást jelezni, csak Krisztus halálának azt a hatását, mely testünk megsemmisülésében nyilvánul, meg aztán feltámadásának hatását, mely a lélek jobb természetének mibennünk való megújítására irányul.

6. *A mi ó emberünk.* Ó-emberről — éppenúgy, mint Ó-testámentomról is — az újra való tekintettel beszélünk. Mert ó kezd lenni, amikor az újjászületés megindulása folytán lassanként megszűnik. Egyébként ez a szó: *ó-ember,* jelenti az egész természetet, amelyet az anyaméhből hozunk magunkkal s amelynek annyira nincs fogékonysága az Isten országa iránt, hogy olymértékben el kell pusztulnia, amilyen mértékben megújulunk az igaz életre. Erről az ó-emberről azt mondja Pál, hogy odaszegeztetett a Krisztus keresztjéhez, mert ennek ereje pusztítja el. S itt kifejezetten céloz a keresztre és ezzel még világosabban arra akar utalni, hogy a mi megöldöltetésünk nem egyebünnen, hanem csakis az ő halálában való részesedésünkből származik. Mert nem értek egyet azokkal, akik úgy magyarázzák, hogy Pál az ó-embert azért nevezte inkább megfeszítettnek, semmint meghaltnak, mert hiszen él még, és életerős is némi tekintetben. Igaz ugyan ez a megállapítás, de ennél a szakasznál nem eléggé találó. *A bűn teste,* amiről folytatólagosan beszél, nem a húst és a csontokat jelenti, hanem az ember egész tömegét. Mert a maga természetére hagyott ember bűnből létesült tömeg (massa). A megsemmisítés célját jelzi, amikor ezt mondja: *hogy ezután ne szolgáljunk a bűnnek.* Ebből következik, hogy mindaddig, amíg Ádám fiai vagyunk és semmi mások, csak emberek: annyira rabjai vagyunk a bűnnek, hogy semmi mást nem tudunk, csak vétkezni. Ha azonban beoltattunk Krisztusba, megszabadulunk ettől a nyomorúságos szükségszerűségtől; nem mintha azonnal teljesen megszűnnénk vétkezni, hanem úgy, hogy végül felülmaradunk, vagyis győzedelmeskedünk a küzdelemben.

7. Mert, aki meghalt, felszabadult a bűn alól. 8. Hogyha pedig meghaltunk Krisztussal, hisszük, hogy élünk isővele. 9. Tudván, hogy Krisztus, aki feltámadott a halálból, többé meg nem hal; a halál többé rajta nem uralkodik, 10. mert hogy meghalt, a bűnnek halt meg egyszer; hogy pedig él, az Istennek él. 11. Ezenképen gondoljátok ti is, hogy meghaltatok a bűnnek, de éltek az Istennek, a mi Urunk Jézus Krisztusban.

7. *Mert, aki meghalt.* A halál tulajdonságából vagy hatásából vett bizonyíték ez. Mert ha a halál eltörli az élet minden tevékenységét, akkor nekünk, kik meghaltunk a bűnnek, szintén fel kell hagynunk azokkal a cselekedetekkel, amelyeket élete folyamán át a bűn gyakorolt. A megigazult (*„dedikaiótai"*) szó itt azt jelenti: feloldozott és a szolgaságból felszabadult. Mert amiképen megszabadul a vád bilincsétől az, akit a bíró ítéletével felment, úgy a halál azzal, hogy eloldoz bennünket ettől az élettől, megszabadít minket ennek minden kötelezettségétől. Azután, jóllehet sehol sem tűnik elénk ilyen példa az emberek között, még sincs okunk arra, hogy üres képzelődésnek (spekulációnak) tartsuk azt, amit itt az apostol mond, vagy pedig kétségbe essünk, hogy mi nem vagyunk azok között, akik testüket teljesen megfeszítették. Mert Istennek ez a munkája nem fejeződik

be azonnal azon a napon, amelyen megkezdődik, hanem lassanként növekszik és nap-nap után gyarapodva lassanként jut el a célhoz. Egyszóval tehát az legyen a meggyőződésed, hogy ha keresztyén vagy, akkor meg kell benned mutatkoznia a Krisztus halálával való közösség jelének; s ennek gyümölcse az, hogy a tested összes vágyaival együtt megfeszíttetik. Egyébként, ha úgy érzed, hogy még élnek benned a test némi maradványai, emiatt ne tartsd semminek ezt a közösséget, hanem állandóan törekedjél annak növelésére mindaddig, míg a célhoz nem érünk. Mert az a helyes, ha testünk szakadatlanul öldölköltetik; s nem csekély már az előhaladás ott, ahol a tőle elvett uralom a Szentlélekre szállt. — Van másféle közösségünk is a Krisztus halálával, melyről az apostol többhelyen, így a Korintusbeliekhez írt II. levél 4. részében is beszél, t. i. a kereszt hordozása, melyet nyomon követ az örökéletben való részesség is.

8. *Hogyha pedig meghaltunk.* Ezt csakis azért ismételi meg, hogy hozzátegye az utána következő nyilatkozatot, miszerint az egyszer feltámadt Krisztus már nem hal meg. Ezzel azt akarja mondani, hogy az életnek erre a megújulására kell törekedniök a keresztyéneknek egész életükben. Mert ha Krisztus képét kell megjeleníteniök önmagukban mind a test megöldöklése, mind a lélek élete által, akkor a test megöldököltetésének egyszersmindenkorra kell történnie, a lélek életének pedig örökké kell tartania. Persze nem úgy, hogy egy pillanat alatt halna meg bennünk a test, amint ezt föntebb is mondottuk, hanem mert annak megöldöklésében meghátrálni nem szabad. Mert ha visszahempergőzünk a saját pocsolyánkba, ezzel Krisztust tagadjuk meg, akinek csak életünk megújulása által lehetünk részesei, aminthogy Ő romolhatatlan életet élt.

9. *A halál többé rajta nem uralkodik.* Látszólag elismeri, hogy egyszer uralkodott a halál Krisztuson. S valóban, amikor érettünk halálra adta magát, valami módon átengedte és alárendelte magát a halál hatalmának, — de mégis azzal a feltétellel, hogy lehetetlen volt annak fájdalmaitól fogva tartatnia, vereséget szenvednie vagy megsemmisülnie. Azzal tehát, hogy a halál hatalmát kis időre magára vállalta, örökre elnyelte azt. Ámbár egyszerűbben szólva a halál uralma a halál önként vállalt állapotára vonatkozik, melynek a feltámadás vetett véget. A lényeg az, hogy Krisztus, aki most Lelke által eleveníti meg a hívőket, vagyis titkos erővel a maga életét leheli beléjök az égből, feltámadásakor kivétetett a halál hatalma alól, hogy ettől övéit is mind megmentse.

10. *A bűnnek halt meg egyszer.* Amit az előbb mondott, — hogy Krisztus példája szerint örökre megszabadultunk a halál igájától, — azt most a maga tételére alkalmazza, t. i. hogy nem vagyunk többé alávetve a bűn zsarnokságának. Ezt pedig Krisztus halálának végcéljával bizonyítja, mert hiszen Ő azért halt meg, hogy a bűnt eltörölje. Egyébként ami a kifejezés módját illeti, jegyezzük meg, hogy mi illik Krisztushoz. Mert Őróla nem azt mondja: meghalt a bűnnek, hogy megszűnjék vétkezni, — amint ezt magunkról mondhatjuk, amikor rólunk van szó, — hanem Ő a bűnért halt meg, hogy önmagát váltságpénzül (*„antilütron”*) adván, megsemmisítse a

bűn erejét és jogát. — Azt pedig, hogy *egyszer* halt meg, nemcsak azért mondja, mert egyetlenegy áldozatával örök váltságot szerezvén és vére által a bűntől való megtisztítást végrehajtván, örökre megszentelte a hívőket, hanem azért, hogy viszont bennünk is ennek megfelelő hasonlatosság legyen. Mert bár ez a bűn számára való lelki meghalás folytonosan előrehalad bennünk, mégis azt lehet mondani, hogy tulajdonképpen egyszer halunk meg, — akkor t. i., amikor Krisztus, vére által minket az Atyával kibékítvén, egyben Lelkének erejével is újjászül bennünket.

Hogy pedig él. Akár úgy értelmezzük, hogy Istennél, akár úgy, hogy Istenben, végeredményben ugyanannál a jelentésnél kötünk ki. Mert ez azt jelenti, hogy Krisztus az Isten halhatatlan és romolhatatlan országában immár semmiféle halandóságnak alá nem vetett életet él s ennek az életnek a képe kell, hogy tükröződjék a hívők életében. Itt újra fel kell idéznünk emlékezetünkben a hasonlatosság szót. Mert nem azt mondja itt Pál, hogy a mennyben fogunk élni, mint ahogyan ott él Krisztus; hanem azt, hogy az az új élet, melyet az újjászületés után a földön élünk, hasonlatos a Krisztus mennyei életéhez. S amikor azt mondja, hogy az Ő példája szerint meg kell halnunk a bűnnek, ez nem jelent akkora egyezést, hogy ugyanarról a halálról beszélhetnénk. Mert mi akkor halunk meg a bűnnek, amikor a bűn meghal bennünk; másként áll azonban a dolog Krisztussal, aki halálával győzte le a bűnt. — Ámde már föntebb azt mondotta az apostol: „hisszük, hogy élünk isŐvele". S a „hisszük" szóval eléggé rámutatott arra, hogy ő Krisztus kegyelméről beszél. Mert ha csak a kötelességünkre intene, akkor így beszélt volna: Minthogy együtt haltunk meg Krisztussal, hasonlóképpen kell együtt is élnünk vele. A hit szó pedig azt jelzi, hogy itt a hit tudományáról van szó, mely az ígéreteken alapszik, mintha ezt mondta volna: Biztosra kell venniök a hívőknek, hogy Krisztus jótéteménye folytán annyira meghaltak test szerint, hogy ugyanaz a Krisztus mindvégig szakadatlanul folytatja életük megújítását. — Az „élni" ige jövő ideje pedig nem a végső feltámadásra vonatkozik, hanem egyszerűen jelzi az új élet megszakítás nélküli folyamatát mindaddig, amíg a világon vándorlunk.

11. *Ezenképen gondoljátok ti is.* Most már ide fűzi az apostol a fentebb érintett hasonlatosság meghatározását. Mert amit az előbb mondott, hogy Krisztus egyszer halt meg a bűnnek és örökké él az Istennek, most ezt mind a kettőt reánk alkalmazza, s ezzel arra figyelmeztet, hogy hogyan halunk meg, amikor még élünk, úgy t. i., hogy ha felhagyunk a bűnnel. De azt sem hallgatja el, hogy amint egyszer hittel magunkhoz öleltük Krisztus kegyelmét, jóllehet még csak a kezdeténél tart mibennünk a test megöldöklése, mégis kioltja ez már a bűn életét, hogy azután az a lelki megújulás, amely Istentől van, örökké tartson. Mert ha Krisztus egyszer és mindvégig ki nem ölné bennünk a bűnt, akkor nem volna elég erős és tartós az ő kegyelme. Tehát ezeknek a szavaknak ez az értelme: Úgy gondoljátok el magatokban a helyzetet, hogy amiképen Krisztus egyszer halt meg a bűn megsemmisítésére, úgy egyszer haltatok meg ti is, hogy ezentúl

ne vétkezzetek; sőt a bennetek elkezdődött megöldöklésben naponta előbbre kell haladnotok mindaddig, míg a bűn teljesen meg nem semmisül. Amiképen Krisztus romolhatatlan életre támadt fel, úgy ti is újjászülettetek Isten kegyelme által, hogy egész életeteket szentségben és igazságban töltsétek el, mert örökkévaló és mindenkor hathatós lesz a Szentlélek ereje, mely által megújultatok. — Egyébként inkább ragaszkodtam Pál szavaihoz: a *Krisztus Jézusban* s nem akartam Erasmussal így fordítani: a Krisztus által; mert amúgy jobban kifejezésre jut az a beoltás, amely eggyé tesz minket Krisztussal.

12. Ne uralkodjék tehát a bűn a ti halandó testetekben, hogy engedjetek néki az ő kívánságaiban; 13. se ne szánjátok oda a ti tagjaitokat hamisságnak fegyvereiül a bűnnek; hanem szánjátok oda magatokat az Istennek, mint akik a halálból életre keltetek, és a ti tagjaitokat igazságnak fegyvereiül az Istennek.

12. *Ne uralkodjék tehát.* Itt kezdi el a buzdítást, mely önként következik abból a tanításból, amelyet a Krisztussal való közösségünkről adott elő, hogy bár a bűn bennünk lakozik, mégsem lehetséges, hogy elég ereje legyen a rajtunk való uralkodásra, mert fölibe kell kerekednie a megszentelődés erejének, úgy, hogy életünk is amellett tanuskodjék, hogy valóban Krisztus tagjai vagyunk. Föntebb említettem, hogy a *test* szón nem a húst, bőrt és csontokat kell érteni, hanem az embernek hogy úgy mondjam, egész tömegét. Még határozottabban lehet erre következtetni ebből a szakaszból, mert ennek a test részeiről vagy tagjairól szóló második fele, melyet rögtön hozzátesz az elsőhöz, a lélekre is kiterjed. Pál azért jellemzi ilyen nyersen a földi embert, mert természetünk romlottsága azt eredményezi, hogy semmi sem telik tőlünk, ami eredetünkhöz méltó volna. Így Isten is (I. Móz. 6, 3.) amikor arról panaszkodik, hogy az ember is csak testté lett, éppenúgy, mint az oktalan barmok, — csakis azt hagyja meg neki, ami földi. Ugyanerre céloz Krisztusnak ez a mondása is: Ami testtől született, test az (Ján. 3, 6.). S ha valaki azt a kifogást tenné, hogy a lélek más elbírálás alá esik, erre is könnyű a felelet: hogy a mi mostani elfajult állapotunkban lelkünk úgy hozzá tapadt a földhöz, és annyira rabja a testnek, hogy eredeti kiválóságától elhanyatlott. Egyszóval az ember természete testinek nevezhető, mert a mennyei kegyelemtől megfosztva, úgyszólván csak csalóka kép vagy árnyék. Tegyük hozzá, hogy Pál megvetőleg nevezi ezt a testet *halandónak* s ezzel azt mondja, hogy az egész emberi természet a halálra és pusztulásra hajlamos. Azután pedig *bűnnek* azt a lelkünkben székelő elsődleges romlottságot nevezi, mely a vétkezésre ösztönöz minket s melyből tulajdonképen az összes gonosztettek és gyalázatosságok is erednek. Eközé és miközénk mintegy a középre odaállítja a kívánságokat, úgy hogy a bűn a király, a kívánságok pedig úgyszólván ennek a királynak a rendeletei és parancsai.

13. *Se ne szánjátok oda a ti tagjaitokat.* Ha egyszer a bűn vette át az uralmat a lélekben, minden részünk nyomban az iránta való engedelmességre rendezkedik be. Ezért itt a következmények alapján jellemzi a bűn uralmát, hogy így annál jobban megmutassa, mit kell tennünk, ha annak igáját le akarjuk rázni magunkról. Amikor fegyvereknek nevezi tagjainkat, a katonáskodás területéről veszi a hasonlatot, mintha ezt mondaná: Amiként a katona mindig készen tartja fegyverét, hogy használatba vegye, valahányszor a vezére parancsolja, és nem is használja azt, hanem csakis annak parancsára, úgy a keresztyéneknek is meg kell gondolniok, hogy az ő összes tagjaik a lelki katonaság fegyverei. Ha tehát valamelyik részüket vagy tagjukat helytelenül gonoszságra használják, a bűnnek szolgálnak. Katonai esküt azonban Istennek és Krisztusnak tettek, s ez állandóan kötelezi őket. Tehát illik távoltartaniok magukat a tábor bűnével való minden érintkezéstől. Látható ebből, hogy milyen jogon hivatkoznak elbizakodottan a keresztyén névre azok, akiknek minden tagjuk, mint a sátán rimája kész minden ocsmányság elkövetésére. Ezzel szemben azt kívánja itt az apostol, hogy egészen adjuk át magunkat Istennek, hogy t. i. visszatartván elménket és lelkünket minden kóborlástól, amire a test vágyai vonnak bennünket, egyedül Isten akaratára figyelmezzünk, az Ő parancsainak meghallására ügyeljünk, az Ő rendelkezéseinek teljesítésére övezzük fel magunkat s tagjaink is az Ő akaratának legyenek odaszánva és odaszentelve, úgy, hogy összes lelki és testi képességeink egyedül az Ő dicsőségét leheljék. S azt is hozzáteszi, hogy miért kell ennek így lennie: azért, mert az Úr az előbbi élet eltörlésével nem hiába teremtett minket más életre, mellyel annak megfelelő cselekedeteknek kell együttjárniok.

14. Mert a bűn ti rajtatok nem uralkodik; mert nem vagytok törvény alatt, hanem kegyelem alatt. 15. Mit is tehát? Vétkezzünk-é, mivelhogy nem vagyunk törvény alatt, hanem kegyelem alatt? Távol legyen. 16. Avagy nem tudjátok, hogy akinek odaszánjátok magatokat szolgákul az engedelmességre, annak vagytok szolgái, akinek engedelmeskedtek; vagy a bűnnek halálra, vagy az engedelmességnek igazságra? 17. De hála az Istennek, hogy jóllehet a bűn szolgái voltatok, de szívetek szerint engedelmeskedtek a tudomány azon alakjának, amelyre adattatok. 18. Felszabadulván pedig a bűn alól, az igazságnak szolgáivá lettetek.

14. *Mert a bűn tirajtatok nem uralkodik.* Nem szükséges tölteni az időnket azoknak a magyarázatoknak felsorolásával és cáfolásával, amelyek semmiféle vagy csak igen kevés igazságot tartalmaznak. Van azonban egy, mely a többinél elfogadhatóbban képviselhető, t. i. amelyik ezt a kifejezést: „a törvény alatt" úgy veszi, mint „alávetve a törvény betűjének" — ez pedig nem újítja meg a lelket; viszont „kegyelem alatt lenni" annyit jelent, mint a kegyelem lelke által megszabadulni a gonosz kívánságoktól. De ezt a magyarázatot sem tartom egyszerűen elfogadhatónak. Ha ugyanis

elfogadjuk ezt az értelmezést, akkor mire vonatkozik a rögtön rákövetkező kérdés: Vétkezzünk-é, mivelhogy nem vagyunk törvény alatt? Bizonyára soha sem vetett volna közbe ilyen kérdést az apostol, ha nem arra gondolt volna, hogy fel vagyunk oldva a törvény szigora alól, mégpedig azért, hogy Isten ne bánjék velük többé a jog szigorú igazsága szerint. Tehát kétségtelen, hogy itt valamiféle felszabadításra éppen az Úr törvénye alól való szabadonbocsátásra akar utalni. — De a vitát mellőzve, kifejtem röviden az én nézetemet. Először is úgy gondolom, hogy ez vígasztalás, mellyel erősíti a hívőket, hogy a szentségre való törekvésben erőtlenségük érzése miatt el ne lankadjanak. Arra buzdította őket, hogy minden képességüket az igazság iránti engedelmességre fordítsák. De mivel magukban hordozzák a test maradványait, bizonyos mértékig okvetlenül sántikálnak. Tehát, hogy gyöngeségük tudatától megtörten el ne csüggedjenek, ennek idejekorán elejét veszi egy közbetoldott vígasztalással, melyet abból merít, hogy Isten most már nem a törvény szigorú mérlege szerint ítéli meg cselekedeteiket, hanem jóindulattal és elnézően fogadja azokat, megbocsátván tisztátalanságukat. Nem lehet úgy hordozni a törvény igáját, hogy meg ne törje vagy le ne gyöngítse azokat, akik hordozzák. Tehát csak az marad hátra, hogy a hívők Krisztushoz meneküljenek és könyörgésükkel Őhozzá folyamodjanak, mint szabadságuk oltalmazójához. Ő pedig ilyennek mutatja magát. Mert azért vállalta magára a törvény szolgaságát, — amivel különben nem tartozott volna, — hogy a törvény alatt lévőket megváltsa, mint az apostol mondja: (Gal. 4, 5.). Tehát „nem lenni a törvény alatt" nemcsak azt jelenti, hogy nincsenek felettünk holt betűkbe foglalt előírások, amelyek vád alá vetnének minket, mert a teljesítésükre képtelenek vagyunk, hanem azt is, hogy annyiban nem vagyunk többé alávetve a törvénynek, amennyiben tökéletes igazságot követel, halált szabván mindazokra, akik bármely részétől is elhajoltak. Hasonlóképen értjük a *kegyelem* szón a megváltásnak mind a két részét, vagyis a bűnök bocsánatát, mellyel Isten az igazságot nekünk tulajdonítja és a Lélek megszentelését, mely által újjáformál minket a jócselekedetre. — Az ellentétes („hanem") kötőszót, úgy gondolom, okhatározó helyett használja, ami elég gyakori; mintha ezt mondta volna: Mivel kegyelem alatt vagyunk, azért nem vagyunk a törvény alatt. Így már világos lesz a mondat értelme. Mert vígasztalni akar minket az apostol, hogy a jó cselekvésre való igyekezetben lelkileg el ne csüggedjünk amiatt, ha még sok tökéletlenséget érzünk magunkban. Ugyanis bármennyire gyötörjenek minket a bűn tövisei, mégsem tud a bűn leigázni, mert Isten Lelke által erősebbek leszünk nála. Azután, a kegyelem alatt állva, megszabadultunk a törvény merev számonkérésétől. — Egyébként meg kell itt értenünk, amit az apostol nyilvánvaló előfeltételnek vesz, hogy mindazok, akik híjával vannak az Isten kegyelmének, a törvény igájától megbilincselten kárhoztatás alatt állnak. Sőt az ellentét alapján az is bizonyítható, hogy az emberek mindaddig, amíg a törvény alatt vannak, a bűn uralmának vannak alárendelve.

15. *Mit is tehet, stb.* Minthogy Isten titkai ellen a test bölcsesége állandóan zúgolódik, azért szükségképen fűzi ide ezt az előrebocsátott cáfolatot. Ugyanis, mivel a törvény a helyes élet szabálya és az emberek fékentartására adatott, azt gondoljuk, hogy ennek megszüntével azonnal összeomlik minden fegyelem, széttörnek a korlátok s végtére semmi választás vagy különböztetés sem marad fenn a jó és a rossz között. Csalódunk azonban, ha azt gondoljuk, hogy a törvény eltörlésével semmivé válik a törvényben Isten által ajánlott igazság, mert a törvény eltörlését a legkevésbbé sem szabad a helyes életre irányuló parancsolatokra vonatkoztatnunk, melyeket Krisztus inkább megerősít és szentesít, semmint eltöröl. A tulajdonképeni megoldás tehát az, hogy nem szűnik meg semmi más, csak az átok, melynek a kegyelmen kívül minden halandó alá van vetve. De Pál, bár nem fejezi ezt ki ilyen világosan, mellesleg mégis erre mutat rá.

16. *Távol legyen. Avagy nem tudjátok, stb.* Nem puszta elutasítás ez, mint némelyek gondolták, mintha bizony jobban szeretné az ilyen kérdést undorral elhárítani, mintsem megcáfolni; hiszen rögtön utána következik az ellentétes dolgok természetéből vett cáfolat, melynek értelme körülbelül a következő: Krisztus igája és a bűn igája között nagyobb a különbség, semhogy a kettőt egyszerre tudná hordozni valaki. Ha vétkezünk, a bűnnek adjuk magunkat szolgaságra; ámde a hívők megváltattak a bűn zsarnokságától, hogy Krisztusnak szolgáljanak; tehát lehetetlen, hogy a bűn elkötelezettjei maradjanak. De jobb lesz, ha közelebbről is megvizsgáljuk ennek a bizonyításnak a láncolatát, aszerint, amint azt Pál sorra veszi.

Akinek engedelmeskedtek. A vonatkozó névmás („akinek") itt okadatoló értelemben (vagyis a „mert" szó helyett) szerepel, ami gyakran előfordul. Mintha pl. ezt mondaná valaki: Nincs olyan neme a gyalázatnak, ami meg ne illetné az apagyilkost, *aki* nem habozott az összes vétkek közül a legmegvetendőbbet, sőt szinte a vadállatok előtt is borzalmas kegyetlenséget elkövetni. (Ebben a mondatban is az ok megjelölésére szolgálnak ezek a szavak: *aki* nem habozott stb., mintha ezt mondanánk: *mert* nem habozott stb.) — S Pál részben az eredményből, részben pedig a kölcsönös kapcsolatban álló dolgok természetéből vonja le következtetését. Mert először is abból, hogy engedelmeskednek, arra következtet, hogy szolgák; mert az engedelmeskedés azt tanusítja, hogy annál van a parancsolás joga, aki így kényszeríti őket az engedelmességre. Ez a szolgaság tényleges eredményéből vett következtetés s ebből folyik azután ez a másik: Ha ti szolgák vagytok, akkor viszont az uralom annál van, akinek szolgáltok.

Vagy az engedelmességnek. Az apostol itt tulajdonképen nem törődött a kifejezések párhuzamosságával. Mert ha az egymásnak megfelelő részeket akarta volna szembeállítani, ezt kellett volna mondania: vagy az igazságnak az életre. Mivel azonban a szavak felcserélése egyáltalában nem gátolja a dolog megértését, inkább az engedelmesség szóval akarta kifejezni, hogy mi az igazság. De még névcsere (metonymia) is van ebben, mert az engedelmesség szót voltaképen „Isten parancsolatai" helyett használja. Azzal pedig, hogy ezt a szót egymagában, minden toldalék vagy határozó nélkül hasz-

nálta (vagyis a nélkül, hogy megnevezte volna: ki iránti engedelmességről van szó) épen arra mutat rá, hogy a lelkiismeret minden esetre egyedül Isten uralma alá van rendelve. Ezért az engedelmesség, ha nincs is említve az Isten neve, mégis Istenre vonatkozik, mert sokféle nem lehet. (Vagyis nem lehet szó megosztott engedelmességről.)

17. *De hála az Istennek.* Ez már a hasonlatnak a szóbanforgó tárgyhoz való alkalmazása. S bár csak figyelmeztetni kellett őket, hogy már nem szolgái a bűnnek, először hálaadást fűz hozzá, mert így akarja tudtukra adni, hogy ez nem a saját érdemükből, hanem Isten különleges irgalmából van; s egyúttal azért is, hogy épen a hálaadásból tanulják meg, mily nagy az Isten jótéteménye s így annál inkább felbuzduljanak a bűntől való teljes elfordulásra. Hálát ad tehát, de nem arra az időre tekintettel, amikor még a bűn szolgái voltak, hanem azért a megszabadulásért, mely akkor következett be, amikor megszűntek azok lenni, amik előbb voltak. Egyébként az előbbi és a jelenlegi állapotuknak ez a hallgatólagos összehasonlítása sem nyomatékos hangsúly nélkül való. Mert az apostol Krisztus kegyelmének a rágalmazóit korholja, amikor kimutatja, hogy ha ez a kegyelem megszűnik, az egész emberi nem a bűn rabságában van; de mihelyt ez a kegyelem megmutatkozik, azonnal megszűnik a bűn uralma. Ebből következtethető, hogy nem azért szabadulunk fel a törvény szolgasága alól, hogy vétkezzünk; mert csak akkor veszti el uralmát a törvény, amikor az Isten kegyelme a maga hatalma alá vesz minket, hogy helyreállítsa bennünk az igazságot; s ezért lehetetlen, hogy a bűnnek szolgáljunk, amikor az Isten kegyelme uralkodik bennünk. Mert föntebb már mondottuk, hogy ebben a szóban: kegyelem — benne foglaltatik a megújulás Lelke.

Szívetek szerint engedelmeskedtek. Itt Pál a külső betűvel is szembeállítja a Lélek titkos erejét, mintha azt mondaná, hogy Krisztus belülről jobban átalakítja a lelkeket, mint ha a törvény fenyegetéssel és ijesztéssel kényszeríti őket. Így cáfolja meg Pál azt a rágalmat, hogy: ha Krisztus megszabadít minket a törvénynek való alávetettségtől, akkor korlátlan szabadságot ad a vétkezésre. Mert hiszen nem bocsátja Ő szabadon övéit féktelen zabolátlanságra, hogy fegyelmezetlenül ugrándozzanak mint a szabadjukra engedett lovak a mezőkön, hanem az élet törvényes módjára, vagyis a szent és igaz életre vezérli őket. — Bár Erasmus a régi magyarázót követve a görög „tüposz" szót a forma (alak) szóval fordítja, én kénytelen voltam a „típus" szót megtartani, mert Pál is ezt használja; ha ugyan nem kedvelné valaki inkább a minta vagy a képmás vagy kép (exemplar) szót. Mert szerintem az igazságnak azt a világos képét jelöli, melyet Krisztus vés bele szívünkbe. Ez pedig megfelel a törvény előírásának, melyhez összes cselekedeteinknek úgy kell hozzáigazodniok, hogy attól se jobbra, se balra el ne hajoljanak.

18. *Felszabadulván pedig a bűn alól.* Ennek értelme a következő: Képtelenség, hogy valaki a felszabadítás után szolgai helyzetben maradjon, mert kötelessége megtartani a szabadság állapotát, melyet elnyert. Nem illő tehát, hogy visszakerüljetek a bűn uralma alá, amelytől a Krisztus által

eszközölt felszabadítás révén megszabadultatok. Az előidéző ok alapján való bizonyítás ez. Következik a másik bizonyíték is a végok alapján: Azért szabadultatok meg a bűn szolgaságától, hogy átmenjetek az igazság országába; illő tehát, hogy teljesen megfeledkezzetek a bűnről és egész lelketekkel az igazság felé forduljatok, mert az ez iránt való engedelmességbe vitt át titeket az Úr. Meg kell tehát jegyeznünk, hogy csakis az szolgálhat az igazságnak, akit előbb Isten hatalma és jósága megszabadított a bűn zsarnokságától. Amint Krisztus maga is tanuskodik erről: Ha a Fiú megszabadít titeket, valósággal szabadok lesztek (Ján. 8, 36.). Mivé lesznek tehát „a szabadakarat erejéből való előkészületeink", ha a jónak kezdete abból a felszabadításból ered, amelyet egyedül Isten kegyelme visz véghez?

19. Emberi módon szólok a ti testeteknek erőtelensége miatt. Mert amiképen odaszántátok a ti tagjaitokat a tisztátalanságnak és a hamisságnak szolgáiul a hamisságra: azonképen szánjátok oda most a ti tagjaitokat szolgáiul az igazságnak a megszenteltetésre.

19. *Emberi módon szólok.* Azt mondja, hogy emberi módon szól, de nem a lényegre érti ezt, hanem a külső formára; amint Krisztus is mondja (Ján. 3, 12.), hogy ő a földiekről szól, holott pedig mennyei titkokról beszél, de nem oly magasztosan, mint ahogyan a tárgy méltósága hozta volna magával, hanem hogy leereszkedjék a műveletlenek és lassú észjárásúak felfogóképességéhez. Ezt pedig azért bocsátja előre az apostol, hogy annál jobban kimutassa, mennyire durva és istentelen rágalom az a koholmány, hogy a Krisztus által szerzett szabadság a vétkezésre ad szabadságot. Egyúttal figyelmezteti is a hívőket, hogy nincs képtelenebb, sőt rútabb és szégyenletesebb dolog, mint az, ha Krisztus lelki kegyelmét kisebb jelentőségűnek tartják a földi felszabadulásnál. Mintha ezt mondaná: Kimutathatnám az igazság és a bűn összehasonlításából, hogy mennyivel hevesebben kellene rohannotok az igazság iránt való engedelmességre ahhoz képest, ahogyan a bűnnek szolgáltatok; de hogy kedvezzek valamit a ti erőtelenségeteknek, mellőzöm az ilyen összehasonlítást. De bár a legnagyobb elnézéssel bánok veletek, azt bizonyára méltán kívánhatom, hogy legalább fagyosabban vagy hanyagabbul ne kövessétek az igazságot, mint ahogyan a bűnnek engedelmeskedtetek. Azonban ott lappang a Pál szavai mögött az elhallgatásnak az a fajtája is, amikor többet akarunk valakinek értésére adni, mint amennyit szavakkal kifejezünk. Mert Pál — bár látszólag ezt szavakkal nem igen követeli — mégis csak arra buzdítja őket, hogy annyival buzgóbban vállalják az igazság iránt való engedelmességet, amennyivel az igazság méltóbb a bűnnél arra, hogy neki szolgáljanak.

Mert amiképen odaszántátok. Azaz, minthogy azelőtt minden tagotok készen állott a bűnnek való engedelmességre, ebből nyilván meglátszott, milyen nyomorult módon tartott titeket szolgák és rabokként hatalmában testetek gonoszsága. Most tehát legyetek ugyanolyan fürgék és készségesek az Isten uralmának vállalására és ne legyen most kisebb az iparkodástok

a jócselekvésre, mint volt azelőtt a vétkezésre. Pál ugyan nem ügyel túlságosan az ellentét sorrendjére, hogy az egyes részeket mind a két oldalon pontosan egymáshoz szabná, — mint ahogy a Thessalonikabeliekhez írt I. levél 4. részének 7. versében is a tisztátalanságot állítja szembe a megszentelődéssel. De a szembeállítás értelme így is nyilvánvaló. Először két fajtát nevez meg: a tisztátalanságot és a gonoszságot (vagy hamisságot); ezek közül az első a tisztasággal és szentséggel áll szemben, a másik pedig azokra a jogtalanságokra vagy méltánytalanságokra vonatkozik, amelyek felebarátainknak okoznak sérelmet. Azután a gonoszság (vagy hamisság) szót kétszer megismétli, de különböző értelemben. Mert az első helyen rablásokat, csalásokat, hamis esküvéseket és mindenfajta jogtalanságokat jelent, a második helyen pedig az élet általános romlottságát, mintha így mondta volna: Odaszántátok tagjaitokat gonosz cselekedetek elkövetésére, hogy a gonoszság uralma virágozzék bennetek. — Felfogásom szerint az *igazság* szó itt a törvényt és az igaz élet szabályát jelenti, melynek célja a *megszentelődés*, hogy t. i. a hívők tisztán szenteljék magukat Isten tisztelésére.

20. Mert amikor a bűn szolgái valátok, az igazságtól szabadok valátok. 21. Micsoda gyümölcsét vettétek azért akkor azoknak, amiket most szégyenletek? mert azoknak a vége halál. 22. Most pedig, minekutána felszabadultatok a bűn alól, szolgáivá lettetek pedig az Istennek: meg van a gyümölcsötök a megszenteltetésre, a vége pedig örök élet. 23. Mert a bűn zsoldja halál; az Isten kegyelmi ajándéka pedig örök élet a mi Urunk Krisztus Jézusban.

20. *Mert mikor a bűn szolgái voltatok.* Újra megismétli a már előbb említett különbséget az igazság igája és a bűn igája között. Mert a bűn és az igazság egymástól annyira elütő dolgok, hogy aki az egyiknek szentelte magát, az szükségképen eltávolodik a másiktól. Ennek következtében ha mindegyiket külön vesszük szemügyre, világosabban kitűnik: mit várhatunk az egyiktől, mit a másiktól. Ugyanis a megkülönböztetés nagyobb fényt derít minden dolog természetének a vizsgálatára. Tehát ezért állítja egyik oldalra a bűnt, másik oldalra az igazságot. Azután a különbséget megállapítván rámutat, hogy mi következik mindkettőből. Ne felejtsük tehát, hogy az apostol még mindig az ellentétek alapján érvel ilyenformán: Míg a bűnnek voltatok a szolgái, szabadok voltatok az igazságtól, most azonban a sors megfordultával az igazságnak illik szolgálnotok, mert megszabadultatok a bűn igájától. Azokat nevezi „szabadoknak az igazságtól", akiket az engedelmességnek semmiféle zabolája sem irányít az igazság követésére. Ez a test szabadossága, mely úgy szabadít ki minket az Isten iránt való alárendeltségből, hogy az ördög rabságába juttat. Tehát nyomorúságos és átkozott az a szabadság, mely féktelen, sőt bősz iramban tombol a mi romlásunkra.

21. *Micsoda gyümölcsét vettétek, stb.* Nem is fejezhette volna ki erőteljesebben mondanivalóját, mint így, hogy a lelkiismeretükre hivatkozik s helyettük szinte ő maga ismeri be a szégyent. Mert a hívők, mihelyt kezdenek megvilágosodni Krisztus Lelke és az evangélium hirdetése által, a Krisztus nélkül addig eltöltött egész életüket szívesen vallják kárhozatosnak s annyira nem igyekeznek mentegetőzni, hogy inkább szégyenkeznek önmaguk miatt. Sőt gyalázatuknak ezt az emlékét is állandóan visszaidézik emlékezetükbe, hogy így megszégyenülve, őszintébben és jobban megalázkodjanak Isten előtt. Nem felesleges az a mondása, hogy *most szégyenkeztek;* mert ezzel jelzi, hogy milyen vak önszeretetben leledzünk, amíg a bűnök sötétsége borít el minket s a bennünk lévő sok nagy szennyet nem vesszük észre. Egyedül az Úr világossága nyithatja ki szemünket, hogy képesek legyünk meglátni a testünkben lappangó ocsmányságot. Tehát csak az az ember járatos a keresztyén bölcselet kezdeteiben, aki jól megtanulta azt, hogy ne tessék, mégpedig komolyan ne tessék magának és megzavarodjék a saját nyomorúságának szégyenétől. Végül, a következmény alapján világosabban is kimutatja, hogy mennyire kell szégyenkezniök, amikor belátják, hogy a halál meredekén és a pusztulás közepében voltak, sőt már a halál kapuin is beléptek volna, ha Isten könyörületessége vissza nem húzta volna őket.

22. *Megvan a gyümölcsötök a megszenteltetésre.* Amint az előbb megállapította, hogy a bűnnek kettős vége van, most ugyanazt teszi az igazsággal kapcsolatban. A bűn ebben az életben a rossz-lelkiismeret gyötrelmeit hozza magával, azután pedig az örök halált. Az igazság jelenlegi gyümölcséül a megszentelődést nyerjük el, a jövőre nézve pedig reméljük az örök életet. Ennek, ha nem vagyunk módfelett ostobák, lelkünkben egyrészt a bűn iránt való gyűlöletet és borzalmat, másrészt az igazság szeretetét és az utána való vágyódást kell felkeltenünk. — Ami pedig azt illeti, hogy némelyek a „telosz" (vég) szót járuléknak vagy adónak fordítják, nem gondolnám, hogy ez megfelelne az apostol nézetének. Mert ha igaz is az, hogy mi a halál büntetését adóként rójuk le a bűnért, azért mégsem talál ez a szó a gondolat második részéhez, amelyre Pál alkalmazta. Mert az életet nem nevezzük az igazság adójának vagy járulékának.

23. *Mert a bűn zsoldja.* Vannak, akik úgy gondolják, hogy Pál, amikor zsoldhoz hasonlítja a halált, megvetőleg jegyzi meg, mily rossz jutalomban részesülnek a bűnösök. Ezt a szót a görögök olykor a napi katonai élelmezés jelzésére használják. De úgy látszik, Pál inkább azok vak vágyait rója meg mellesleg, akik vesztükre úgy tele eszik magukat a bűn csalétkeivel, mint a halak a horoggal. Mégis egyszerűbb lesz, ha zsoldnak vesszük, mert a gonoszok számára a halál bizony a kelleténél nagyobb jutalom. Befejezése ez és mintegy zárószava a legutóbbi tételnek. S nem is hiába ismételte meg újra ugyanazt más szavakkal, mert a megfélemlítés megkettőztetésével még utálatosabbá akarta tenni a bűnt.

Az Isten kegyelmi ajándéka pedig. Tévednek, akik ezt a mondatot így akarják megfordítani: Az örök élet Isten ajándéka; mintha az igazság volna

az alany, Isten ajándéka pedig az állítmány. Mert ez az értelmezés egyáltalán nem illenék hozzá a szóbanforgó ellentéthez. De amint már elmondotta, hogy a bűn csak halált szül, úgy most hozzáteszi, hogy Istennek ez az ajándéka, t. i. a megigazulásunk és megszentelődésünk, az örök élet boldogságát hozza meg nekünk. Vagy ha így jobban tetszik: amiképen a halál oka a bűn, azonképen az igazság, mellyel Krisztus ajándékoz meg minket, az örök életet állítja vissza számunkra. Mindamellett ebből a legbizonyosabban következtethetjük, hogy a mi egész üdvösségünk teljesen Isten kegyelméből és tiszta jóságából ered. Mert máskülönben azt mondhatta volna, hogy az igazság zsoldja az örök élet, hogy így a mondat egyes részei pontosan megfeleljenek egymásnak; de látta, hogy azt Isten ajándékából nyerjük el s nem pedig a mi érdemünkből. S nem is egy és nem is egyszerű ajándék ez, mert mint igazsággal felruházott fiak Istennel megbékélünk, a Lélek ereje által pedig újjászületünk a szentségre. — Azért tette hozzá: *a Krisztus Jézusban*, hogy így távol tartson minket a magunk érdeme felőli minden képzelődéstől.

VII. RÉSZ

Avagy nem tudjátok-é atyámfiai, mert törvényismerőkhöz szólok, hogy a törvény uralkodik az emberen, amíg él? 2. Mert a férjes asszony, míg él a férj, ehhez van kötve törvény szerint, de ha meghal a férj, felszabadul az asszony a férj törvénye alól. 3. Azért tehát az ő férjének életében paráznának mondatik, ha más férfihoz megy, ha azonban meghal a férje, szabaddá lesz a törvénytől, úgy hogy nem lesz parázna, ha más férfihoz megy. 4. Azért atyámfiai, ti is meghaltatok a törvénynek a Krisztus teste által, hogy legyetek máséi, azéi, aki a halálból feltámasztatott, hogy gyümölcsöt teremjünk Istennek.

Jóllehet a törvény eltörlésére vonatkozó kérdést (bár röviden, de) kielégítően megoldotta, mégis, minthogy ez a kérdés egyrészt nehéz, másrészt sok más kérdést vonhat maga után még, kimerítőbben fejtegeti, hogy mimódon töröltetett el vagy szűnt meg ránk nézve a törvény; azután kimutatja, hogy ebből milyen nagy jó származik reánk nézve, mert amíg a törvény Krisztus nélkül tart minket a maga bilincsei között, addig csakis kárhoztatásunkra szolgálhat. S hogy e miatt senki ne vádolja magát a törvényt, előveszi és megcáfolja a test ellenvetéseit, mi közben egy kitűnő fejezetet tárgyal le igen finoman a törvény hasznáról.

1. *Avagy nem tudjátok-é.* Pál főtételként azt állapítja meg, hogy a törvény csakis azzal a céllal adatott az embereknek, hogy a jelenvaló földi életüket szabályozza; a holtakra nézve azonban már nincs semmi hatálya. Ehhez fűzi azután azt az altételt, hogy mi meghaltunk a törvényre nézve a Krisztus teste által. Mások úgy értelmezik, hogy addig marad életben a törvény a mi fékentartásunkra, amíg érvényben van a használata. Mivel azonban ez a felfogás eléggé homályos s tulajdonképen nem is nagyon talál a rögtön rákövetkező altételhez, inkább azokat követem, akik úgy fogják fel a dolgot, hogy ez a mondás a férjnek és nem a törvénynek az életére vonatkozik. — Egyébként a kérdező formával még nyomatékosabban igazolja annak bizonyosságát, amit mond. Mert arra mutat rá, hogy ez egyikőjük előtt sem új vagy ismeretlen, hanem mindnyájuk előtt egyformán ismeretes dolog.

(Mert törvényismerőkhöz szólok.) Ezt a közbeszúrt mondatot, vagyis a mondatnak ezt a zárójelbe kívánkozó részét ugyanarra kell vonatkoztatnunk, mint a főtételt, — mintha ezt mondaná: Ő biztosan tudja, hogy nem olyan járatlanok a törvényben, hogy e felől kételkednének. De bár mindkét mondatot egyaránt vonatkoztathatjuk minden törvényre, mégis célszerűbb, ha Isten törvényére értjük, merthiszen most ez a vizsgálódás tárgya. —

Gyerekes dolog némelyeknek az a vélekedése, hogy Pál a törvény ismeretét azért tulajdonítja a rómaiaknak, mert a saját uralmuk és jogrendjük alatt tartották a világ jórészét. Hiszen az apostol részint zsidókhoz vagy más idegenekhez, részint pedig a köznépből való és alacsony származású emberekhez szól. Sőt leginkább a zsidókra van tekintettel, akikkel a törvény eltörlése kérdésében vitája volt. S hogy azt ne gondolják felőle, mintha valami csalárdsággal rá akarná szedni őket, megmutatja, hogy köztudomasú és mindenki előtt ismeretes alapelvből indul ki, mely a legkevésbbé sem ismeretlen azok előtt, akik gyermekkoruktól fogva a törvény tudományában nevelkedtek.

2. *Mert a férjes asszony stb.* Hasonlatot hoz fel annak bizonyítására, hogy mi úgy megszabadultunk a törvénytől, hogy fölöttünk tulajdonképen semmi hatalma és semmi joga sincs többé. De bár ezt más érvekkel is bizonyíthatta volna, mégis, minthogy ennek a dolognak a megvilágítására a házasság példája volt a legmegfelelőbb, az ebből vett hasonlatot szőtte közbe bizonyítás helyett. Egyébiránt, hogy senkit se hozzon zavarba az, ha az összehasonlított részek nem felelnek meg teljesen egymásnak, eleve tudomásul kell vennünk, hogy az apostol szándékosan akarta egy kis változtatással elhárítani az érdesebb kifejezéssel járó gyűlölséget. A hasonlat sorrendjét követve ezt kellett volna mondania: Az asszony a férje halála után megszabadult a házassági köteléktől; a törvény, mely itt velünk szemben a férj helyett szerepel, ránk nézve meghalt, tehát megszabadultunk a hatalmától. De hogy meg ne bántsa a zsidókat a kifejezés érdességével, — ha t. i. azt mondta volna, hogy a törvény meghalt, — egy kis fordulatot véve azt mondja: Mi haltunk meg a törvényre nézve. Némelyek ugyan úgy látják, hogy az apostol a kisebbről a nagyobbra következtetve bizonyít, mégis, mivel attól tartok, hogy ez erőltetett magyarázat volna, jobban helyeslem az előbbi egyszerűbb értelmezést. Tehát az egész érvelést így lehet láncra fűzni:

Az asszonyt alárendelte a törvény az élő férjnek, úgyhogy nem mehet máshoz; a férje halála után megszabadult ennek a törvénynek a kötelékétől, úgyhogy szabadon férjhez mehet, akihez akar.

Erre következik az alkalmazás:

A törvény úgyszólván férjünk volt nekünk s ennek járma alatt tartattunk mindaddig, amíg ránk nézve meg nem halt.

A törvény halála után Krisztus ragadott magához minket, azaz mint a törvény alól feloldozottakat magához kötött bennünket.

Nekünk tehát, akiket a halottak közül feltámasztott Krisztus kapcsolt magához, egyedül hozzá kell ragaszkodnunk és amiként a feltámadás után Krisztus élete örökkévaló, úgy Ő közötte és mi közöttünk sohasem lesz többé elválás.

Egyébként a *törvény* szó itt nem mindig ugyanabban az értelemben szerepel, hanem jelenti egyszer a kölcsönös házastársi jogot, másszor a férj hatalmát, melynek az asszony alá van rendelve, majd meg Mózes tanítását. Továbbá tudnunk kell, hogy Pál itt a törvénynek csak azt a részét érinti,

mely sajátosan a Mózes szolgálatához tartozik. Mert amennyiben Isten a tízparancsolattal adta tudtunkra, hogy mi a helyes és azzal szabályozta életünket, nem szabad a törvénynek semmiféle eltörléséről sem álmodoznunk, mert az Isten akaratának örökre érvényben kell lennie. Jól meg kell tehát jegyeznünk, hogy nem a törvény-tanította igazság alól, hanem a merev számonkérés és az ebből következő kárhoztatás alól való feloldozásról van csak szó. Tehát a helyes élet szabálya, melyet a törvény ír elénk, nincs eltörölve, hanem csak az a minősége szűnt meg, amely szemben áll a Krisztus által szerzett szabadsággal, t. i. midőn a legteljesebb tökéletességet kívánja meg s mivel ezt teljesíteni nem tudjuk, az örök halálra méltó vétkesség vádja alatt tart fogva. Egyébiránt, mivel itt nem azt akarta eldönteni, hogy milyen is az a házassági jog, nem törődött azoknak az okoknak felsorolásával, amelyek az asszonyt a férfitól szabaddá teszik. Tehát helytelenül járnánk el, ha erre vonatkozólag itt akarnánk határozott tanítást keresni.

4. *A Krisztus teste által.* Először: Krisztus a kereszt magasra emelt jelével diadalmaskodott a bűn felett; s hogy ez megtörténjék, szét kellett tépni azt az adóslevelet, vagy kézírást, amely lekötelezve tartott minket. (V. ö. Kol. 2, 14.) Ez az adóslevél a törvény, mely mindaddig, míg érvényben van, mindenestől a bűn adósaivá tesz minket; s ezért hívják a bűn erejének. (V. ö. I. Kor. 15, 56.) Tehát ennek az adóslevélnek az eltörlése által szabadultunk meg a Krisztus testében, amikor keresztre feszíttetett. — Továbbmegy azonban az apostol, hogy t. i. feloldódott a törvény köteléke, de nem azért, hogy a magunk tetszése szerint éljünk úgy, mint a független özvegy asszony, míg újra férjhez nem megy; hanem azért, mert mi már másik férjhez vagyunk kötve, sőt (amint mondják) kézből-kézbe mentünk át a törvénytől Krisztushoz. Közben enyhíti a mondat keménységét, amikor azt mondja, hogy azért szabadított meg minket Krisztus a törvény igájától, hogy beoltson a maga testébe. Mert bár Krisztus önszántából egyidőre alávetette magát a törvénynek, mégsem méltányos, hogy a törvény ő fölötte uralkodjék. Továbbá azt a szabadságot, amely az ő tulajdona, közli tagjaival is. Nincs tehát semmi csodálnivaló azon, ha kiveszi a törvény igájából azokat, akiket szent kötelékkel fűz magához, hogy egy test legyenek övele.

Azéi, aki a halálból feltámasztatott. Már mondottuk, hogy Krisztus azért került a törvény helyébe, hogy rajta kívül semmiféle szabadságról se képzelődjünk és hogy ne merészeljen a törvénytől elválni senki, aki önmagára nézve még nem halt meg. — Ezt a Krisztusra vonatkozó körülírást pedig azért használja, hogy jelezze vele annak az életnek örökkévalóságát, melyet Krisztus a feltámadás óta nyert el. És így tudják meg a keresztyének, hogy ez az összeköttetés örökké fog tartani. Egyébként Krisztusnak az egyházzal való lelki házasságáról világosabban beszél az apostol az Efézusbeliekhez írt levél 5. részében.

Hogy gyümölcsöt teremjünk Istennek. Mindig megnevezi a végcélt is, hogy senki semmi szabadosságot ne engedjen testének és teste kívánságainak azon a címen, hogy Krisztus megszabadított minket a törvény szolga-

ságától. Mert önmagával együtt áldozatul ajánlott fel minket az Atyának és azzal a céllal szül újjá bennünket, hogy életünk megújhodásával gyümölcsöt teremjünk Istennek. Tudjuk pedig, hogy milyen gyümölcsöket kíván tőlünk a mennyei Atya, t. i. a szentség és igazság gyümölcseit. S nem is csökkenti szabadságunkat, ha Istennek szolgálunk. Sőt ha élvezni akarjuk Krisztus felséges jótéteményét, akkor nem szabad ezután másra gondolnunk, hanem csakis az Isten dicsőségének előmozdítására, merthiszen Krisztus ezért fogadott magához minket. Máskülönben rabjai maradunk nemcsak a törvénynek, hanem a bűnnek és a halálnak is.

5. *Mert mikor a testben voltunk, a bűnök indulatai a törvény által dolgoztak a mi tagjainkban, hogy gyümölcsözzenek a halálnak; 6. most pedig megszabadultunk a törvénytől, minekutána meghaltunk arra nézve, amely által lekötve tartattunk; hogy szolgáljunk a léleknek újságában és nem a betű óságában.*

5. *Mert mikor a testben voltunk.* Az ellentétből még világosabban kimutatja, hogy a törvény vakbuzgó hívei mily helytelenül tartják még mindig a törvény uralma alatt a hívőket. Mert amíg a törvény betű szerinti tanítása uralkodik és érvényesül a Krisztus Lelke nélkül, addig nincs fékentartva a test zabolátlansága, sőt még inkább fokozódik. Következésképen csak akkor erősödik meg az igazság uralma, amikor Krisztus felszabadít minket a törvény alól. Pál egyúttal arra is figyelmeztet bennünket, hogy miféle cselekedetek illenek hozzánk, akik a törvénytől megszabadultunk. Tehát amíg a törvény igája alatt van az ember, addig szűntelen vétkezésével semmi mást nem szerezhet magának, csak halált. Ha tehát a törvény szolgasága csak bűnt hoz létre, akkor ellentétének, a felszabadításnak az igazságra kell irányulnia; s ha az a halálra vezet, akkor ez meg az életre. — De vegyük fontolóra Pál saját szavait. Amikor jellemezni akarja akkori állapotunkat, amikor még a törvény uralma alatt voltunk, azt mondja, hogy *a testben voltunk.* Ebből megértjük, hogy mindazok, akik a törvény alatt vannak, nem nyernek vele semmi egyebet, hanem csak azt, hogy annak külső hangja verdesi a fülüket gyümölcs és foganatosság nélkül, mert bensejükből hiányzik az Isten Lelke. S így szükségszerűen teljességgel vétkesek és romlottak maradnak mindaddig, míg a betegség gyógyítására jobb orvosság nem következik. S jegyezzük meg a Szentírás szokásos szólásmódját: „testben lenni" annyit jelent mint csupán a természet ajándékaival bírni, a nélkül a különös kegyelem nélkül, melyre Isten az ő kiválasztottait méltatja. Ha pedig életünk mostani állapota mindenestől bűnös, akkor nyilvánvaló, hogy a természettől fogva lelkünk egyetlen részecskéje sem romlatlan s hogy nincs más ereje a szabadakaratnak, csak az, hogy hajító dárdákként bűnös indulatokat szórjon szét minden irányba.

A bűnök indulatai a törvény által dolgoztak. Ez azt jelenti: a törvény bűnös indulatokat keltett bennünk, melyek kiárasztották hatásukat minden porcikánkra. Mert nem volt olyan porcikánk, mely ne állott volna a bűnös indulatok szolgálatában. Ez hát a törvény munkája, ha nem társul hozzá

ama benső tanító, a Lélek, — hogy a szívünket méginkább feltüzeli, hogy ilyen vágyakra pezsdüljön. Jegyezzük meg azonban, hogy a törvényt az apostol itt az ember bűnös természetével kapcsolatban nézi, melynek romlottsága és gonosz kívánsága annál dühöngőbben tör elő, minél inkább tartják féken az igazság korlátai. Ismét hozzáteszi, hogy amíg a test indulatai uralkodtak a törvény alatt, addig a halálnak teremtek gyümölcsöket, mégpedig annak megmutatása végett, hogy a törvény egymagában csak vesztünkre szolgálhat. Ebből következik, hogy esztelenkednek, akik annyira áhítják ezt a halálthozó szolgaságot.

6. *Most pedig, megszabadultunk a törvénytől.* Folytatja az ellentétekből vett bizonyítását. Ha a törvény kötelékének annyira nem volt semmi ereje a test megfékezésére, hogy inkább a vétkezésre való ösztökévé vált, akkor azért kell megszabadulnunk tőle, hogy megszűnjünk vétkezni. Ha azért szabadultunk meg a törvény szolgaságától, hogy Istennek szolgáljunk, akkor helytelenül cselekednek, akik ezen az alapon ürügyet keresnek a féktelen vétkezésre; s helytelenül beszélnek, akik azt mondják, hogy ilymódon meglazul a bűnös vágyak gyeplője. Jegyezzük meg tehát, hogy akkor szabadulunk meg a törvénytől, amikor annak merev végrehajtása és a vele járó kárhoztatás alól feloldatván, Isten a maga Lelkével tölt el bennünket, hogy így az Ő útain járjunk.

Minekutána meghaltunk arra nézve. A mondatnak ez a része indokolásul szolgál, vagy méginkább azt a módot jelzi, ahogyan megszabadultunk a törvénytől, — t. i. amikor az reánk nézve annyiban eltöröltetett, hogy már nem nehezedik ránk elviselhetetlen terhével, sem pedig kérlelhetetlen szigora nem borít el minket kárhoztatással.

A lélek újságában. Szembeállítja a lelket a betűvel; mert mielőtt akaratunkat a Szent Lélek az Isten akarata szerint alakítaná, a törvény pusztán csak külső betű számunkra, mely zabolát vet ugyan külső cselekedeteinkre, de bűnös vágyunk dühét a legkevésbbé sem korlátozza. A léleknek pedig azért tulajdonít *újságot,* mert az ó-ember helyébe lép; mint ahogy ónak nevezi a betűt, mely elavul a lélek újjászületése által.

7. Mit mondunk tehát? A törvény bűn-é? Távol legyen: sőt inkább a bűnt nem ismertem, hanem csak a törvény által; mert a kívánságról sem tudtam volna, ha a törvény nem mondaná: Ne kívánjad. 8. De a bűn alkalmat vévén, a parancsolat által nemzett bennem minden kívánságot.

7. *Mit mondunk tehát?* Minthogy azt mondta az apostol: azért kell megszabadulnunk a törvénytől, hogy „a lélek újságában" szolgáljunk Istennek, az a látszat támadhatott, mintha a törvény volna a vétkes abban, hogy minket a bűnre ösztönöz. Mivel azonban ez szerfölött képtelenség, joggal fog hozzá az apostol a megcáfolásához. Amikor pedig azt kérdezi: vajjon a törvény bűn-é? — ezen azt érti: vajjon úgy idézi elő a törvény a bűnt,

hogy annak vétkét a törvénynek kellene tulajdonítani? (Vagyis a bűn vétkessége miatt a törvényt kell-e hibáztatnunk?)

Sőt inkább a bűnt nem ismertem. A bűn tehát bennünk lakozik, nem a törvényben; mert a bűn oka a testünk gonosz vágyakozása; ennek ismeretére pedig az Isten igazságának megismerése által jutunk el, melyet a törvény tesz nyilvánvalóvá előttünk. De ezt ne úgy értsük, hogy a törvény nélkül egyáltalán semmi különbség sincs az igazság és az igazságtalanság között, hanem úgy, hogy mi szerfölött balgák vagyunk a saját gonoszságunk meglátására, vagy amikor önmagunknak hizelgünk, teljesen ostobákká válunk, — amint ennek kimutatása a továbbiakban következik is.

A kívánságról sem tudtam volna. Ez az előbbi mondat világos magyarázata. Ebben kimutatja, hogy a bűn nem ismerése, amiről szólott, azon alapult, hogy nem vette észre a saját gonosz kívánságát. S szándékosan nevezte meg a bűnnek épen ezt a fajtáját, amelyiknél a legnagyobb mértékben uralkodik a képmutatás s amellyel mindig velejár a hanyag elnézés és gondatlanság. Mert az emberek soha sincsenek annyira megfosztva ítélőképességüktől, hogy meg ne maradjon előttük a külső cselekedetek közti különbség. Sőt kénytelenek bűnös terveiket és hasonló törekvéseiket is kárhoztatni, amiképen nem tehetik azt sem, hogy a helyes vagy jó akaratnak meg ne adják az azt megillető dícséretet. A kívánság bűne azonban titkosabb és mélyebben rejtőzködik s ennek folytán nem is veszik soha számításba mindaddig, míg a saját emberi értelmük alapján ítélkeznek. — Nem is dicsekszik azzal az apostol, hogy ő ment lett volna ettől, hanem azt mondja: olyan elnéző volt önmagával szemben, hogy ezt a szívében rejtőző bűnt nem vette fontolóra. Ugyanis, mivel egyideig abban a téves hiedelemben ringatózott, hogy a kívánság nem gátolja az igazságot, csak akkor értette meg végre, hogy ő bűnös, amikor észre vette, hogy a törvény tiltja a kívánságot, melytől egy ember sem mentes. Augustinus szerint Pál ezzel a szóval az egész törvényt összefoglalja; s ez igaz is, csak helyesen kell felfogni. Mert amikor Mózes megmutatja: miktől kell óvakodnunk, hogy felebarátunkat meg ne sértsük, (tizedik parancsolatképen) hozzáteszi a kívánságra vonatkozó tilalmat, mely vonatkozik az összes többi parancsolatokra is. Kétségtelen, hogy az előző parancsolatokban kárhoztatta mindazokat a gonosz indulatokat, melyek lelkünkben megfogamzanak; de nagy különbség van az elhatározott akarat és a minket csiklandozó vágyak között. Tehát ebben az utolsó parancsolatban Isten akkora romlatlanságot kíván tőlünk, hogy semmiféle bűnös kívánság se csábítson minket a rosszra, még ha nem is adjuk hozzá beleegyezésünket. Ezért mondtam, hogy magasabbra emelkedik itt Pál, mint amennyire a közönséges emberi felfogás eljuthat. Mert az állami törvények hangoztatják ugyan, hogy a vétkes szándékot büntetik s nem csupán azok eredményét; a bölcselkedők is elég elmésen a lélekben látják mind a bűnök, mind az erények székhelyét; de Isten ezzel a parancsolattal elhatol egészen a kívánságig, mely rejtettebb az akaratnál s így nem is tartják bűnnek. S a kívánság nemcsak a bölcselkedők részéről nyert bocsánatot, hanem manapság a pápisták is élénken bizonyítgatják, hogy az

újjászületettekben nem bűn az. Pedig Pál azt mondja, hogy ő ebből a lappangó betegségből ismert rá a maga bűnösségére. Következésképen akik ebben szenvednek, egyáltalán nem menthetők, legfeljebb annyiban, amenynyiben Isten a vétket megbocsátja. — Mindamellett fenn kell tartanunk az említett különbséget az elhatározásig jutó gonosz vágyak és a kívánság között, mely szívünket úgy csiklandozza és befolyásolja, hogy ösztönzésével félúton megáll és nem válik tetté.

8. *De a bűn alkalmat vévén.* Tehát a bűntől és a test romlottságától ered mindaz, ami rossz; a törvény csak az alkalmat szolgáltatja. De bár úgy tünhetik föl, hogy felingerlésről beszél, mely a törvény által arra ösztönzi vágyódásunkat, hogy még nagyobb esztelenségre pezsdüljön, — én mégis kiváltképen a megismerésre vonatkoztatom, mintha ezt mondta volna: leleplezett bennem minden kívánságot, mely míg rejtve volt, úgyszólván semminek látszott. Mindazonáltal nem tagadom, hogy a törvény hevesebben izgatja a testet a vágyódásra és a kívánság ilymódon is napfényre kerül, ami Pállal is megtörténhetett. De amit a kívánság nyilvánvalóvá tételéről mondtam, úgy látszik, jobban megfelel az összefüggésnek. Mert folytatólagosan hozzáteszi:

Mert törvény nélkül holt a bűn. 9. Én pedig éltem régen a törvény nélkül: de ama parancsolatnak eljövetelével felelevenedék a bűn, 10. én pedig meghalék; és úgy találtaték, hogy az a parancsolat, mely életre való, nékem halálomra van. 11. Mert a bűn alkalmat vévén, ama parancsolat által megcsalt engem[9] *és megölt általa. 12. Azért ăm a törvény szent, és a parancsolat szent és igaz és jó.*

Mert törvény nélkül holt a bűn. Igen világosan fejezi ki ezzel, hogy mi az értelme a föntebb elmondottaknak. Mert ez épen annyit jelent, mintha azt mondaná: a törvény nélkül el van temetve a bűn ismerete. S ez egy általános tétel, melyhez azután mindjárt hozzáfűzi a maga példáját. Ezért csodálom, mi jutott eszükbe a magyarázóknak, hogy elbeszélő múltban fordították („halott vala a bűn"), mintha Pál önmagáról beszélne, holott könnyen látható, hogy általános tétellel akarta kezdeni s csak azután akarta a maga példájával is megvilágosítani a dolgot.

9. *Én pedig éltem.* Arra akar utalni, hogy volt idő, amikor reánézve vagy őnála halott volt a bűn. Azonban ezt ne úgy értsük, hogy valamikor törvényen kívül volt. Ugyanis az „éltem" szónak itt sajátos jelentése van, mert arra céloz, hogy a törvény távollétében élt — azaz a saját igazságában való bizakodástól felfuvalkodva életet tulajdonított magának — holott mindamellett halott volt. Hogy még világosabb legyen a mondat, így bonthatjuk fel: bár valamikor törvény nélkül voltam, mégis éltem. Mondottuk azonban, hogy ezt a szót: éltem, sajátos hangsúllyal használja itt, mert azzal, hogy önmagát igaznak gondolta, életet is tulajdonított magának. A

[9] Kálvin nem így fordítja: „megcsalt engem", hanem így: *eltérített engem az úttól.*

mondat értelme tehát ez: Amikor úgy vétkeztem, hogy egyáltalában nem gondoltam a törvénnyel, annyira öntudatlan volt a bűn, amelyet nem is vettem észre, hogy szinte halottnak látszott. Viszont én, mivel nem tartottam magamat bűnösnek, meg voltam elégedve önmagammal, azt hivén, hogy életem van. Mert a bűn halála az ember élete; viszont a bűn élete az ember halála. — De kérdés, hogy melyik volt az az idő, amikor a törvény nemismerése, vagy (amint ő mondja) a törvény távolléte folytán elbizakodottan életet tulajdonított magának. Mert az biztos, hogy gyermekkorától fogva a törvény tudományában nevelkedett; az azonban a betű theológiája volt, mely nem alázza meg a maga tanítványait. Mert mint másutt (II. Kor. 3, 14.) mondja, lepel borult a zsidók szívére, hogy ne lássák meg a törvényben az élet világosságát; úgy ő maga is, ameddig hijával volt a Krisztus Lelkének, s szemeit lepel takarta, az igazság külső álarcában tetszelgett magának. Távollevőnek mondja tehát a törvényt, mely bár szemei előtt lebegett, mégsem illette meg őt az Úr ítéletének komoly megérzésével. Tehát úgy elfedi a lepel a képmutatók szemét, hogy nem látják, mennyit követel tőlük ez a parancsolat, mely tiltja a kívánságot.

De ama parancsolatnak eljövetelével. Most az előbbiekkel ellentétben azt mondja, hogy a törvény eljött, — t. i. amikor kezdte azt igazán megérteni. Tehát a törvény úgyszólván a halottak közül ébresztette fel a bűnt, mert felfedte Pál előtt, mily nagy gonoszsággal van tele szívének belseje, s ugyanakkor meg is ölte őt. Sohase felejtsük, hogy az apostol arról a vészes elbizakodottságról beszél, melyben a képmutatók vesztegelnek, amikor önmaguknak hízelegnek, mert szemet húnynak a saját bűneik előtt.

10. *És úgy találtaték, hog nékem halálomra van.* Két dologról van itt szó: (1) hogy a parancsolat Isten igazságának megmutatásával az élet útját tárja fel előttünk, s (2) azért adatott, hogy az Úr törvényének megtartásával elnyerjük az örök életet, ha ebben nem gátolná mindnyájunkat a magunk gonoszsága. Egyébként, mivel egyikünk sem engedelmeskedik a törvénynek, hanem minden erőnkből hanyatthomlok rohanunk arra az útra, amelyről visszaszólít bennünket, ezért nem hozhat ránk mást, csak halált. Így különbséget kell tennünk a törvény természete és a mi vétkünk között. Következésképen az, hogy a törvény halálos sebet üt rajtunk, nem tartozik hozzá a törvény lényegéhez, mint ahogy az egészséget adó orvosságtól a gyógyíthatatlan betegség méginkább súlyosbodik. Beismerem ugyan, hogy ez a járulékos vonás elválaszthatatlan a törvénytől s ezért is nevezi az apostol másutt az evangéliomhoz viszonyítva a halál szolgálatának (v. ö. II. Kor. 3, 7.); az azonban mégis változhatatlan marad, hogy a törvény nem a maga lényegéből folyóan árt nekünk, hanem azért, mert romlottságunk annak átkát hívja ki és idézi fel.

11. *Eltérített engem az úttól (= megcsalt engem).* Igaz ugyan, hogy ameddig az Isten akarata rejtve van előlünk és semmiféle útmutatás sem világít előttünk, az egész emberi élet ingadozó és tele van tévedésekkel; sőt amíg a törvény meg nem mutatja a helyes élet útját, addig nem tudunk

semmi mást, csak tévelyegni. De mivel a tévelygést csak akkor kezdjük észrevenni, amikor az Úr harsány hangon vádol minket, méltán mondja Pál, hogy amikor a bűnt a törvény leleplezi, akkor *eltérít minket az úttól.* Tehát az *„exapatán"* (= eltéríteni) igét nem magára a tényre vagy dologra, hanem annak megismerésére kell vonatkoztatni, mert t. i. a törvény által nyilvánvalóvá válik, mennyire eltértünk a helyes iránytól. Ezért szükségképen így kellett fordítanom: az úttól eltérített, — (bár olykor azt jelenti: megcsalt, aminthogy némelyek így is fordítják) — mert a bűnösökben, kik azelőtt gondtalanul jártak, ez által támadt fel az undor és az önmagukkal való elégedetlenség, amikor belátják, hogy a halál felé siettek, miután a bűn ocsmányságát a törvény nyilvánvalóvá tette. — Egyébként az *alkalom* szót azért szúrja be ismételten beszédébe, hogy megtudjuk: a törvény magában véve nem halálthozó, hanem más körülmények tették ilyenné s ez — a törvény természetéhez vagy lényegéhez képest — úgyszólván járulékos dolog.

12. *Azért ám a törvény szent.* Egyesek úgy gondolják, hogy a „törvény" és a „parancsolat" szavakban ismétlés van. Egyet értek velük, de úgy, hogy azt állítom, van ebben az ismétlésben némi nyomatékosság is. Vagyis: maga a törvény és minden, amit parancsol, egészében *szent,* tehát a legnagyobb tisztelettel kell lennünk iránta; *igaz,* tehát semmi igazságtalansággal sem vádolható; *jó,* tehát minden bűntől tiszta és mentes. Így minden gyanúsítással szemben megvédi a törvényt, hogy senki ne merészeljen rákenni olyasmit, ami nem egyeztethető össze a jósággal, az igazsággal és a szentséggel.

13. Tehát a jó nékem halálom lett-é? Távol legyen: sőt inkább a bűn az, hogy megtessék a bűn, mely a jó által nékem halált szerez, hogy felette igen bűnös legyen a bűn a parancsolat által.

Tehát a jó. Idáig úgy védte a törvényt minden rágalom ellen, hogy mindamellett még kétség maradhatott fenn aziránt, vajjon a törvény-e az oka a halálnak. Sőt zavarban van itt az emberi elme atekintetben: hogyan is fér össze Isten különleges jótéteményével az, hogy mi nem merítünk belőle semmi mást, csak a halált? Most tehát erre az ellenvetésre felel s azt mondja, hogy nem ebből ered a halál, jóllehet a törvény alkalmával hozza ránk a bűn a halált. De ha látszólag ellenkezik is ez a felelet azzal az előbbi mondással, miszerint úgy találta, hogy az a parancsolat, mely az életre való, néki halálára van, — mégsincs itt semmi ellenmondás. Mert amit az előbb mondott, azt úgy értette, hogy a mi gonoszságunk folytán van az, hogy visszaélünk a törvénnyel a magunk romlására, ami ellenkezik a törvény természetével, — itt pedig azt állítja, hogy nem a törvény az oka a halálnak, úgyhogy nem annak kell tulajdonítani a halált. A Korinthusbeliekhez írt II. levélben (3, 7.) szabadabban beszél a törvényről, amikor a halál szolgálatának nevezi. De ezt, ahogyan a vitatkozásban történni szo-

kott, nem a törvény természetére, hanem ellenfeleinek hamis vélekedésére tekintettel teszi.

Sőt inkább a bűn, stb. Anélkül, hogy mások véleményét sérteni akarnám, szerintem a mondatnak ezt a részét úgy kell olvasni, ahogyan én forditottam, tehát a következőképen kell értelmezni: A bűn, mielőtt a törvény leleplezné, valamiképen igazolva van; mikor azonban a törvény által lelepleződik, akkor valóban megkapja a bűn nevet s akkor méginkabb vétkesnek és (hogy úgy mondjam) bűnösnek tűnik fel, mert a törvény felforgatott jóságát a mi pusztulásunkra fordítja. Mert nagyon vétkes dolognak kell lennie annak, amely azt eredményezi, hogy ami különben a természeténél fogva üdvös, kárt hozzon reánk. Tehát arról van szó, hogy a törvénynek le kellett lepleznie a bűn borzasztóságát, mert ha a bűn nem törne elő valami óriási vagy (amint mondják) szörnyű nagy kirobbanással, akkor nem ismernék bűnnek. A kirobbanás itt annál hevesebben előtör, mert hiszen az életet változtatja halállá. Tehát ilyenkor lehetetlenné válik a mentegetőzés.

14. Mert tudjuk, hogy a törvény lelki; de én testi vagyok, a bűn alá rekesztve. 15. Mert amit cselekeszem, nem ismerem; mert nem azt mívelem, amit akarok, hanem amit gyűlölök, azt cselekeszem. 16. Ha pedig azt cselekeszem, amit nem akarok, megegyezem a törvénnyel, hogy jó. Most azért már nem én cselekszem azt, hanem a bennem lakozó bűn.

14. *Mert tudjuk, hogy a törvény.* Most közelebbről kezdi összehasonlítani egymással a törvényt és az emberi természetet, hogy világosabban megértsük, honnan származik a halál vétke. Azután az újjászületett ember példáját hozza fel, akiben a test maradványai annyira ellenkeznek az Úr törvényével, amennyire a Lélek szívesen engedelmeskedik annak. De először (amint mondottuk) a természet és a törvény puszta összehasonlítását adja elő. Minthogy az emberi világban nincs nagyobb ellentét, mint a léleké és a testé, azért a törvény lelki, az ember pedig testi. Hogyan fér hát össze az emberi természet a törvénnyel? Persze, csak úgy, mint a sötétség a világossággal. — Egyébként amikor a törvényt lelkinek nevezi, ezzel nemcsak arra utal, hogy megköveteli a szív benső indulatait, mint ahogy egyesek magyarázzák, hanem az ellentétnek megfelelően a „testi" szóval ellenkező jelentése van. Az előbb említett magyarázók így értelmezik: A törvény lelki, vagyis nemcsak a lábakat és kezeket köti meg a külső cselekedetek tekintetében, hanem rendelkezik a szív indulatai felől is s Isten őszinte tiszteletét kívánja meg. Ámde itt határozottan a test és a lélek közti ellentétről van szó! Különben az összefüggésből eléggé kiviláglik majd, sőt fentebb némileg már ki is mutattuk, hogy a „test" szóban össze van foglalva mindaz, amit az emberek anyjuk méhétől fogva magukkal hoznak. *Testnek* pedig az embereket nevezi az Írás, az embereket, úgy amint a világra jönnek s

ameddig természeti sajátságukat megtartják; mert mint bűnösök, nem is tudnak és nem is árasztanak magukból mást, csak durva és földi dolgot. Ezzel szemben *léleknek* nevezi a megromlott természet megújítását, midőn Isten a maga képére újjáformál minket. Ez a szólásmód pedig onnan van, hogy a bennünk végbemenő megújulás a Lélek ajándéka. Ezért Pál a törvény tanításának feddhetetlenségét állítja szembe a bűnös emberi természettel. A szembeállítás értelme tehát a következő: A törvény úgyszólván mennyei és angyali igazságot kíván, amelyen semmiféle szenny sem mutatkozik s amelynek tisztasága semmi kívánnivalót sem hagy fenn; én azonban, a testi ember, mást nem tudok, mint vele ellenkezni. — Egyébként Origenesnek az a magyarázata, mely ezelőtt sokaknak tetszett, nem is érdemes a cáfolatra. Azt mondja, hogy Pál azért nevezi a törvényt lelkinek, mert a Szentírást nem betű szerint kell érteni. De mi köze ennek a szóbanforgó kérdéshez?

Eladva a bűnnek (= a bűn alá rekesztve). Ezekkel a szavakkal kimutatja, hogy mit ér a test önmagában. Mert természeténél fogva az ember nem kevésbbé szolgája a bűnnek, mint a megvásárolt rabszolgák, akiket gazdáik kényük kedvük szerint épen úgy kihasználnak, mint az ökröket és szamarakat. Teljesen így hajszol minket a bűn uralma is, úgyhogy egész elménk, egész szívünk és minden cselekedetünk a bűn felé hajlik. Mindig kiemelem, hogy nem kényszerről van szó, mert hiszen önként vétkezünk és mert a bűn nem volna bűn, ha nem volna szándékos. De annyira rabjai vagyunk a bűnnek, hogy önmagunktól nem tudunk semmi mást, csak vétkezni; mert a bennünk uralkodó gonoszság erre ragad minket. Ez a hasonlat tehát nem a kényszerű kötelezettséget, vagy erőszakos kényszert hangoztatja, hanem az önkéntes engedelmességet, melynek a velünk született szolgai érzület vet alá bennünket.

15. *Mert amit cselekszem, nem értem.* Itt az apostol a már újjászületett ember sajátos példájára tér át. S ebben még világosabban jelentkezik mind a két dolog, amit fejteget, hogy t. i. mily nagy az eltérés Isten törvénye és az ember természete között; és hogy a törvény semmiképen sem önmagából szüli vagy nemzi a halált. Ugyanis mivel a testi ember, lelkének egész hajlandóságával a vétkezés vágya felé rohan, látszólag époly szabad választás alapján vétkezik, mint amennyire hatalmában áll önmagát fékentartania, — aminthogy majdnem mindenkinél elhatalmasodott az a nagyon is veszedelmes vélekedés, hogy az ember természetes képessége révén, az isteni kegyelem segítsége nélkül is választhatja bármelyiket. Ámde mikor Isten Lelke a hívő ember akaratát a jó felé hajtja, akkor világosan feltetszik a természet romlottsága, mely makacsul ellenáll és az ellenkezőre törekszik. Tehát az újjászületett ember példája a legalkalmasabb annak megismerésére, hogy mennyire ellenkezik a mi természetünk a törvény igazságával. A második pont bizonyítására is alkalmasabb ez a példa, mint ha pusztán az emberi természetet vesszük fontolóra. Ugyanis a törvény — mivel a teljességgel testi emberben csak halált szül — ez esetben könnyebben vádolható, mert bizonytalan, hogy honnan ered a bűn. Az újjászületett emberben azonban üdvös gyümölcsöket terem, amiből

nyilvánvaló, hogy csak a test akadályozza abban, hogy életre keltsen, nemhogy önmagából szülné a halált. Tehát hogy annál jobban és biztosabban megértsük ezt az egész fejtegetést, meg kell jegyeznünk, hogy ez a küzdelem, amelyről az apostol beszél, csak azóta van meg az emberben, amióta az Isten Lelke megszentelte. Mert a maga természetére hagyott ember mindenestül, ellenkezés nélkül rohan a kívánságokba. Mert ha gyötrik is az istenteleneket lelkiismeretük ösztökéi, és ha nem hízeleghetnek is maguknak bűneikben annyira, hogy a keserűség némi ízét ne éreznék, mégsem lehet ebből arra következtetni, hogy a rosszat gyűlölik s a jót szeretik. Az Úr csak azért engedi meg ilyeténvaló gyötrődésüket, hogy némileg kinyilvánítsa előttük ítéletét s nem pedig azért, hogy akár az igazság szeretetére, akár a bűn gyűlöletére indítsa őket. Az tehát a különbség köztük és a hívők között, hogy az istentelenek sohasem vakulnak el és keményednek meg lelkükben annyira, hogy gonosz cselekedeteik miatt felelősségre vonatván, a saját lelkiismeretük ítéletével ne kárhoztassák azokat, amiket elkövettek. S mert nem is halt még ki belőlük egészen az értelem az iránt, hogy ne tudnának különbséget tenni a helyes és a helytelen között. Olykor a gonoszságuk érzése miatt is borzalom rázza meg őket, hogy már ebben az életben hordozzák a kárhoztatásnak valamiféle nemét. Mindazonáltal egész szívükből tetszik nekik a bűn s ezért adják rá magukat érzésük igaz ellenkezése nélkül. Mert a lelkiismeretnek azok a tövisei, amelyek őket szurkálják, inkább az ítélettel szembeni ellenmondásból származnak s nem pedig az akarat ellenkező hajlamából. Ezzel szemben a hívők, akikben már megkezdődött az Istentől való újjászületés, olyan belső meghasonlásba jutnak, hogy szívük legfőbb vágyakozásával Istenhez fohászkodnak, mennyei igazságért könyörögnek és gyűlölik a bűnt; de viszont testük maradványai visszahúzzák őket a földre. Tehát amikor így széttépődnek, egyenesen a saját természetük ellen viaskodnak s érzik, hogy az meg ellenük harcol. S nemcsak a józan eszük ítéletének kényszere alatt kárhoztatják bűneiket, hanem azért, mert szívük komoly hajlamából utálják azokat s nem is tetszelegnek maguknak azokban. Ez az a keresztyén harc a test és a lélek között, melyről Pál a Galatákhoz írt levelében (5, 17) beszél. Ezért helyes az a mondás, hogy a testi ember egész lelkének beleegyezésével és egyetértésével rohan a bűnbe, a belső meghasonlás pedig csak akkor kezdődik meg, de akkor rögtön megkezdődik, amikor az Úr elhívja és Lelkével megszenteli. Mert az újjászületés csak elkezdődik ebben az életben, a test hátralevő maradványa pedig mindig a maga romlott hajlamait követi, s így harcot indít a lélek ellen. — A tapasztalatlanok, akik nem veszik tekintetbe, milyen kérdéssel foglalatoskodik az apostol, vagy miféle tárgyalási rendet követ, azt gondolják, hogy itt az emberi természet jellemzéséről van szó. Valóban ilyen a bölcselkedőknél az emberi természet leírása. A Szentírás bölcselkedése azonban sokkal mélyebben jár, mert látja, hogy az emberi szívben a romlottságon kívül semmi sem maradt hátra, amióta Ádám az Isten képétől megfosztatott. Így az álbölcsek, amikor a szabadakaratot akarják meghatározni, vagy amikor azt akarják felmérni, hogy mit is ér a természeti képesség,

erre a helyre szeretnek hivatkozni. Pál azonban, mint már mondottam, itt nem a puszta emberi természetet jellemzi, hanem azt írja le a maga személyében, hogy milyen és mekkora a hívők erőtelensége. Ebben az általános tévedésben volt egyideig Augustinus is; de ennek a szakasznak közelebbi megvizsgálása után nemcsak visszavonta helytelen tanítását, hanem Bonifáciushoz írt első könyvében sok erős bizonyítékkal érvel amellett, hogy ezt nem lehet másra magyarázni, mint csakis az újjászületettekre. S mi is azon leszünk, hogy az olvasók világosan felismerjék, hogy ez így is van.

Nem értem (= nem ismerem). Ezzel azt jelzi az apostol, hogy azokat a cselekedeteket, amelyeket a test erőtelensége folytán követ el, nem ismeri el a magáéinak, mert utálja azokat. Tehát nem egészen helytelenül használta Erasmus a „helyeslem" igét; minthogy azonban ebből bizonytalanság származhatnék, én inkább az *„értem"* szóhoz ragaszkodtam. — Ebből azt következtethetjük, hogy a törvény tanítása annyira megegyezik a helyes ítélettel, hogy áthágását oktalanságként utasítják vissza a hívők. Minthogy pedig úgy látszik, mintha Pál azt vallaná, hogy ő másként él és tanít, mint ahogyan a törvény parancsolja, sok magyarázó tévedésbe esett s azt gondolta, hogy Pál másvalakinek a nevében beszél; s innen ered az az általános tévedés, hogy ebben az egész részben az újjá nem született ember természetét jellemzi az apostol. Ámde Pál szerint a törvény áthágása a hívőknek összes olyan botlásait jelenti, melyek sem az istenfélelmet, sem a helyes cselekvésre való törekvést nem oltják ki belőlük. Tehát azért mondja, hogy nem cselekszi, amit a törvény követel, mert nem teljesíti minden tekintetben, hanem valamiképen ellanyhul törekvésében.

Mert nem azt mívelem, amit akarok. Ezt ne úgy vegyük, mintha állandóan úgy állt volna a dolog, hogy soha semmi jót sem tudott megtenni, hanem csak amiatt panaszkodik, hogy nem tudja teljesíteni azt, amit óhajt: hogy t. i. illő serénységgel igyekeznék a jóra, mert valami módon bilincsek tartják fogva; viszont amiben egyáltalán nem akarna ellankadni, a test erőtlensége miatt csak sántikál. Tehát nem cselekszi a kegyes lélek a jót, amit akar, mert nem dől neki kellő iparkodással, hanem a rosszat cselekszi, amit nem akar, mert szeretne szilárdan megállani s elesik, vagy legalábbis ingadozik. — Egyébként ezt az akarást vagy nem akarást a lélekre kell vonatkoztatni, melynek a legfőbb szerepet kell vinnie a hívőkben. Meg van ugyan a testnek is a maga akarata; de Pál azt hívja akaratnak, amit szívének legfőbb indulatával kívánt; ami pedig ezzel harcban állt, azt az ő akaratával ellenkezőnek nevezi. Ebből pedig következtetni lehet arra, amit mondtunk, hogy Pál itt a hívőkről beszél, akikben már bizonyos mértékig hathatósan működik a Lélek kegyelme, mely megvilágítja az egészséges értelemnek a törvény igazságával való megegyezését; mert a testben nem ver tanyát a bűn gyűlölete.

16. *Ha pedig azt cselekszem, amit nem akarok, megegyezem a törvénnyel.* Azaz, mikor szívem megnyugszik a törvényben és gyönyörűségét találja annak igazságában (ami bizonyára megtörténik, ha az áthágást

gyűlöli), ezzel érzi és elismeri, hogy a törvény jó, úgyhogy akár a tapasztalatadta okulás révén is eléggé meggyőződünk arról, hogy nem kell semmi rosszat sem tulajdonítani a törvénynek; sőt üdvös lenne az emberekre, ha igaz és tiszta szívekre találna. Ezt a megegyezést azonban nem olyannak kell gondolni, mint amilyet a hitetleneknél hallunk, akik így nyilatkoznak: „Látom a jót s helyeslem, de a rosszat követem" (Ovidius, Metam. VII. 20.). Azután: „Azt követem, mi ártalmamra volt; kerülöm azt, mit üdvösnek látok" (Horatius, Epist. I. 8, 11.)[10] Ők ugyanis kényszerből hagyják jóvá Isten igazságát, melytől egyébként teljesen eltérő akarattal vannak; a hívő ember azonban szívének komoly és legkészségesebb vágya szerint is egyetért vele, mert semmit sem kíván inkább, mint az égbe szárnyalni.

17. *Most azért már nem én cselekszem azt.* Ez nem az önmagát mentegető ember védekezése, mintha bizony nem volna vétkes; amint sok szélházi gondolja magáról, hogy jogos mentségül hozhatja fel gaztettei elfedezésére, ha ezeket a testre hárítja át. Hanem az apostol bizonyságtétele ez arról, hogy lelki érzésben mennyire eltér a testétől. Mert a hívőket oly nagy lelki hév ragadja az Isten iránti engedelmességre, hogy testüket megtagadják. Ez a vers azután világosan meggyőz minket arról, hogy Pál csakis a már újjászületett kegyesekről beszél. Mert amíg az ember önmagához hasonló marad, bármilyen nagy és kiváló is, méltán számít bűnösnek. Pál azonban azt állítja itt, hogy őt már nem tartja teljesen hatalmában a bűn, sőt kinyilvánítja, hogy ki van véve a bűn szolgaságából, mintha azt mondaná, hogy lelkének már csak valamelyik részében székel a bűn, mert ő szívének komoly érzése szerint törekszik és áhítozik az Isten igazságára s valóban kimutatja, hogy Isten törvényét a bensejébe vésetten hordozza.

18. Mert tudom, hogy nem lakik én bennem, azaz a testemben jó; mert az akarás meg van bennem, de a jó véghez vitelét nem találom. 19. Mert nem a jót cselekszem, melyet akarok; hanem a gonoszt cselekszem, melyet nem akarok. 20. Ha pedig én azt cselekszem, amit nem akarok, nem én mívelem már azt, hanem a bennem lakozó bűn.

18. *Mert tudom.* Azt mondja az apostol, hogy ami a természetet illeti, nem lakik őbenne semmi jó sem. Tehát ez ugyanazt jelenti, mintha azt mondta volna: bennem, amennyiben t. i. tőlem függ. Mert a mondat elején a teljes gonoszság vádjával illeti magát, amikor beismeri, hogy semmi jó sem lakik benne; azután helyesbítést fűz hozzá, hogy ne kövessen el sérelmet Isten kegyelmén, mely szintén benne lakozott, de nem a testének volt egyik része. És itt újra azt erősíti, hogy nem akármiféle emberről beszél, hanem csak a hívőről, aki testének maradványai és a Lélek kegyelme miatt önmagában megoszlott, vagyis kettészakadt. Mert mire való volna ez a helyesbítés, ha valamelyik része nem volna mentes a bűntől és így nem is volna testi? — A *test* (caro) szóban mindig az emberi természet

[10] Csengeri János fordítása.

összes adományait vagy képességeit foglalja össze s általában mindazt, ami az emberben van, kivéve a Lélektől eredő megszentelést. Amiképen a *lélek* (spiritus) szóval, melyet amazzal szokott szembeállítani, a léleknek (anima) azt a részét jelzi, melyet Isten Lelke a gonoszságtól megtisztítván úgy újjáteremtett, hogy visszaragyog benne Istennek a képe. Tehát mind a két szó, a test (caro) és a lélek (spiritus) szó is a lélekre (anima) vonatkozik, de az egyik annyiban, amennyiben már újjászületett, a másik pedig, amennyiben még megtartja romlott természeti állapotát vagy minőségét.

Az akarás megvan bennem. Ezt nem úgy érti, mintha semmi egyéb sem volna benne, csak eredménytelen óhajtás; hanem azt mondja, hogy a cselekvés kivitele nem felel meg az akaratnak, mert a test gátolja abban, hogy tökéletesen tegye azt, amit tesz. Így vegyük a rákövetkező részt is, hogy „a rosszat cselekszi, amit nem akar". Mert a hívőket nemcsak gátolja testük a gyors futásban, hanem sok akadályt is vet eléjük, hogy azokba beleütköznek. Tehát nem cselekszik a jót, mert nem hajtják végre illő frisseséggel. Ennélfogva az az akarás, melyről itt említést tesz, a hit készsége arra, hogy amikor a Szent Lélek a hívőket átalakítja, a Léleknek rendelkezésére álljanak és tagjaikat igyekezzenek az Isten iránt tanúsítandó engedelmességre szentelni. Minthogy pedig a képessége nem megfelelő, azt mondja Pál, hogy ő nem találja azt, ami kívánatos volna, t. i. a jószándék véghez vitelét. Ugyanerre vonatkozik a közvetlenül ezután következő beismerése is, hogy ő nem a jót cselekszi, amit akar, hanem inkább a rosszat, amit nem akar. Mert t. i. a hívők, bármennyire meg legyen is bennük a jóindulat, a maguk gyengesége tudatában mégis azt gondolják, hogy őtőlük semmiféle hibátlan cselekedet sem származhatik. Ugyanis, minthogy Pál itt nem a hívők csekélyszámú hibáiról beszél, hanem általában életük egész folyására mutat rá, ebből azt következtethetjük, hogy legjobb cselekedeteiket is mindig elékteleníti a bűnnek valami szenynye, úgyhogy semmi jutalmat sem remélhetnek, legfeljebb annyiban, amennyiben Isten megbocsát nekik. — Végül megismétli azt a mondást, hogy ő, amennyiben mennyei világossággal van megáldva, hűséges tanúja és aláírója a törvény igazságának. Ebből következik, hogy ha megmaradtunk volna a természet tiszta romlatlanságában, akkor nem volna halálthozó a törvény, sem pedig önmagában véve nem állana ellentétben az emberrel, aki — ha egészséges elmével van megáldva — irtózik a bűntől. Az egészséget azonban a mennyei orvos adja.

21. Megtalálom azért magamban, ki a jót akarom cselekedni, ezt a törvényt, hogy a bűn meg van bennem. 22. Mert gyönyörködöm az Isten törvényében a belső ember szerint; 23. de látok egy másik törvényt az én tagjaimban, mely ellenkezik az elmém törvényével, és engem rabul ád a bűn törvényének, mely van az én tagjaimban.

Pál itt négyféle törvényre gondol. Először: az Isten törvényére, mely tulajdonképen egyedül érdemli meg a törvény nevet, mert ez az igazság szabálya, mely helyesen alakítja életünket. Ehhez kapcsolja az elme tör-

vényét s ezzel a névvel a hívő léleknek az Isten törvénye iránti engedelmességre való hajlandóságát illeti, mert az által úgyszólván az Isten törvényéhez igazodunk. Másfelől szembeállítja ezekkel az igazságtalanság, vagyis a bűn törvényét s ezt némi célzással uralomnak is nevezi, melyet a bűn gyakorol mind a még újjá nem született emberen, mind pedig a már újjászületett ember testén. Mert a zsarnokok rendeleteit is, bármennyire igazságtalanok, helytelenül törvénynek szokták nevezni. A bűn eme törvényének felel meg az apostol szerint a tagok törvénye, vagyis a mi tagjainkban székelő bűnös kívánság — az igazságtalansággal való megegyezése folytán. — Ami a mondat első részét illeti, minthogy sok magyarázó a törvény szót tulajdonképeni értelmében veszi, a „*kata*" vagy „*dia*" (= által, szerint) viszonyszót is hozzágondolja, s ezért Erasmus is így fordítja: a törvény által; mintha Pál azt mondta volna, hogy Isten törvényének tanítása és vezetése mellett veszi észre, hogy a bűn vele született. De minden hozzátoldás nélkül is elég simán érthető ez a mondat. Hogy t. i. a hívők, midőn a jóra törekszenek, valami zsarnoki törvényt találnak magukban, mert velejükbe és csontjukba vésődött az Isten törvényével ellenkező és hadakozó romlottság.

22. *Mert gyönyörködöm az Isten törvényében.* Itt hát láthatjuk, hogy milyen belső meghasonlás van a kegyes lelkekben; s ebből ered a léleknek és a testnek az a harca, amelyet Augustinus valahol igen szépen nevez keresztyén küzdelemnek. Isten törvénye az igazságosságnak megfelelő egyenességre és őszinteségre hívja az embert; az igazságtalanság pedig, mely úgyszólván a sátán zsarnoki törvénye, a gonoszságra ingerli. A lélek (spiritus) az isteni törvény iránti engedelmességre ragadja, a test az ellenkező irányba húzza vissza. Így az ember, akit két különböző akarat húz szét, valamiképen már szinte kétfelé szakad; de mivel az elsőséget a léleknek (spiritus) kell megtartania, főként eszerint a része szerint becsüli és értékeli önmagát. Ezért mondja Pál, hogy őt fogolyként kötözi le a teste; mert hiszen azt, hogy még mindig alá van vetve a gonosz kívánságok csiklandozó és ingerlő hatásának, — kényszernek lehet nevezni, tekintettel arra a lelki vágyódásra, amely teljes erejével ellenszegül. Egyébként jól meg kell jegyeznünk, hogy milyen értelemben veszi ezeket a kifejezéseket: „a belső ember" és „a tagok", — mert ezekbe, mint valami sziklákba igen sokan beleütköztek már, minthogy rosszul értelmezték. „Belső embernek" tehát nem egyszerűen a lelket (anima) nevezi, hanem a léleknek azt a lelki (spiritualis) részét, melyet Isten újjászűlt; a „tagok" szó pedig a hátralévő másik részt jelenti. Mert amiképen az életerő a kiválóbb, a test pedig az alsóbbrendű része az embernek, úgy a lélek is magasabbrendű az érzéki testnél. Ezen az alapon tehát, minthogy az emberben a lélek foglalja el az életerő helyét, az érzéki test, vagyis a romlott és vétkes életerő pedig a test helyét, azért Pál amazt belső embernek, emezt pedig tagoknak nevezi.[11] — Igaz, hogy a II. Korinthusi levél 4. rész 16. versében

[11] Ebben a két utolsó mondatban életerő-anima, test-corpus, lélek-spiritus, érzéki test-caro.

a „külső ember" kifejezést más értelemben használja. Azonban a most tárgyalt szakasz összefüggése szükségképen azt az értelmezést kívánja, amelyet előadtam. — Belsőnek pedig a kiválósága miatt nevezi, mert hatalmában tartja a szívet és a rejtett indulatokat, míg a test vágyai ideoda kóborolnak s úgyszólván kívül esnek az emberen. Ez épen olyan, mintha valaki pl. az eget hasonlítaná össze a földdel. Mert Pál megvetőleg nevezi tagoknak mindazt, ami az emberben láthatóan jelentkezik, hogy így jobban kimutassa, hogy a titokzatos újjászületés rejtve van és ismeretlen a mi értelmünk előtt s legföljebb csak hit által fogható fel. — Már most, minthogy az elme törvénye kétségtelenül a helyesen szabályozott indulatot jelenti, nyilvánvaló, hogy fonák és erőszakos dolog volna, ha ezt a helyet a még újjá nem született emberekre vonatkoztatnánk. Mert ezekről Pál azt tanítja (v. ö. Eféz. 4, 17—18), hogy meg vannak fosztva elméjüktől, mert lelkük elfordult az észtől.

24. Óh én nyomorult ember! kicsoda ragad ki engem e halálnak testéből? 25. Hálát adok Istennek a mi Urunk Jézus Krisztus által. Azért jóllehet én az elmémmel az Isten törvényének, de testemmel a bűn törvényének szolgálok.

24. *Óh én nyomorult ember!* Heves felkiáltással rekeszti be a vitát, ezzel arra tanít minket, hogy nemcsak küzdenünk kell a testünk ellen, hanem önmagunkban és Isten színe előtt is állandó sóhajtozással kell siránkoznunk nyomorúságunkon. Azt pedig, hogy kicsoda szabadítja meg, nem kételkedve kérdi, mint a hitetlenek, akik nem vállalják, hogy csak egy szabadító van; a hang azonban a fuldokló és már majdnem kimerült ember hangja, mert nem látja eléggé közelinek a segítséget. Azért használta a „kiragadni" igét is, mert így akarta kifejezésre juttatni, hogy ehhez a megszabadításhoz Isten rendkívüli hatalmára van szükség. „A halál testének" nevezi a bűn tömegét vagy halmazát, melyből az ember egészben véve összetevődik, — vagy pedig esetleg azokat a benne még meglévő maradványokat nevezte így, melyeknek kötelékei őt rabként tartották fogva. Ezt a kifejezést a görög szöveg alapján kétféleképen lehet fordítani; vagy így: ennek a halálnak testéből, vagy pedig így: a halálnak ebből a testéből. Én Erasmussal együtt ez utóbbit választottam, de a másik is megfelelő, az értelme pedig szinte azonos. Mert Pál azt akarta ezzel mondani, hogy nyitva vannak Isten fiainak a szemei, úgyhogy okosan meg tudják különböztetni Isten törvényétől a maguk természetének romlottságát s az ebből eredő halált. Egyébként a „test" szó ugyanazt jelenti, mint a „külső ember" és a „tagok" elnevezés. Mert Pál abban jelöli meg a bűn eredetét, hogy az ember elszakadt teremtetése törvényétől s így testivé és földivé lett. Mert bár még mindig fölötte áll az oktalan állatoknak, igazi kiválóságát mégis elvesztette s ami megmaradt, az számtalan romlással van tele, úgyhogy méltán mondható, hogy lelke (anima) — amennyire elfajult — testté változott. Így mondja Isten is Mózesnél: Ne perlekedjék tovább az én lelkem az emberrel, mivelhogy ő test (v. ö. I. Móz. 6, 3);

s amikor így megfosztja az embert a lelki (spiritualis) kiválóságtól, akkor gyalázólag vagy szemrehányásképen a barmokhoz hasonlítja. — Egyébként ez a páli hely igen alkalmas minden testi dicsekedés eltiprására. Mert azt tanítja, hogy a legtökéletesebbek is, míg testükben lakoznak, nyomorúság rabjai, mert a halálnak vannak alávetve; sőt ha bensejükben tüzetesen megvizsgálják magukat, semmit sem találnak természetükben, csak nyomorúságot. Azután, hogy ne adják át magukat a kábult tétlenségnek, a maga példájával szorongó sóhajtozásokra ösztönzi őket és azt követeli, hogy míg a földön vándorolnak, kívánják a halált, mint bajuk egyetlen orvosságát. S épen ez a halál kívánásának igazi célja. Mert az istenteleneket is gyakran ösztönzi ugyanerre a kívánságra a kétségbeesés; de ők fonák módon inkább a jelen élettől való undorból, mintsem a saját bűnösségük iránti utálatból óhajtják a halált. Tegyük hozzá még azt is, hogy a hívők, jóllehet az igazi cél felé törnek, mégsem féktelen indulat sodorja őket a halál óhajtására, hanem alávetik magukat Isten akaratának, mert Őneki kell élnünk és halnunk. Ezért nem zúgnak méltatlankodva Isten ellen, hanem szorongásaikat alázatos esedezéssel az Ő ölébe rakják le; mert nem akadnak fenn annyira nyomorúságuk meggondolásán, hogy meg ne emlékeznének az Istentől nyert kegyelemről s így ne enyhítené szomorúságukat az öröm, — amint ez itt is következik.

25. *Hálát adok.* Tehát az előbbiekhez rögtön hozzáfűzte ezt a hálaadást, hogy senki se gondolja róla, hogy panaszkodásában makacsul Isten ellen zúgolódik. Mert tudjuk, hogy még a megérdemelt szenvedésben is milyen könnyen hajlunk a zúgolódásra, vagy türelmetlenségre. Ha tehát Pál a maga sorsán való siránkozás közben a halál után sóhajtozik is, ugyanakkor mégis megvallja, hogy megnyugszik az Isten kegyelmében. Mert nem is illik a szentekhez, hogy fogyatkozásaik vizsgálása közben megfeledkezzenek arról, mi mindent kaptak már Istentől. Azért elegendő a türelmetlenség megzabolázására és a megnyugvás előmozdítására annak meggondolása, hogy Isten oltalmába vette őket, hogy soha el ne vesszenek, és már a Lélek zsengéivel is megajándékozta őket s ezek biztos reményt nyujtanak nekik az örökkévaló örökségre. S bár a megígért mennyei dicsőséget nem is élvezik, még mindazonáltal, ha megelégednek annyival, amit már elnyertek, mindenkor van okuk az örvendezésre.

Azért én. Rövid záró szó ez, melyben azt tanítja az apostol, hogy sohasem érnek el a hívők az igazság végcéljához, amíg testükben lakoznak, hanem úton vannak mindaddig, míg testüket le nem vetkezték. Elmének megint nem a lélek eszes részét nevezi, melyet a bölcselkedők annyira magasztalnak, hanem azt a részét, amelyet Isten megvilágosított Lelkével azért, hogy helyesen értsen és akarjon. Mert nem is pusztán az értelemre gondol, hanem hozzáköti a szív komoly vágyakozását is. — Egyébként ezzel a korlátozó elhatárolással megvallja, hogy Istennek odaszentelt élete folyamán, míg a földön csúszik, bizony sok szenny mocskolja be. Nevezetes hely ez a katharosok igen veszedelmes tantételének megcáfolására, melyet ma némely zavargó lélek újra felélesztení törekszik.

VIII. RÉSZ

1. Nincsen azért immár semmi kárhoztatásuk azoknak, akik Krisztus Jézusban vannak, kik nem test szerint járnak, hanem Lélek szerint. 2. Mert a Jézus Krisztusban való élet lelkének törvénye megszabadított engem a bűn és a halál törvényétől. 3. Mert ami a törvénynek lehetetlen vala, mivelhogy erőtelen vala a test miatt, az Isten az Ő Fiát elbocsátván bűn testének hasonlatosságában és a bűnért, kárhoztatá a bűnt a testben, 4. hogy a törvénynek igazsága beteljesüljön bennünk, kik nem test szerint járunk, hanem Lélek szerint.

Miután szólott arról a küzdelemről, melyet a kegyesek állandóan vívnak testükkel, most visszatér arra a vígasztalásra, amelyre a híveknek igen nagy szükségük van s amelyről föntebb már említést tett: hogy bár a bűn még ostrom alatt tartja őket, mégis kiszabadultak már a halál hatalma és minden kárhoztatás alól, csak ne éljenek test szerint, hanem Lélek szerint. Mert három dolgot kapcsol össze egymással: a tökéletlenséget, amivel a hívők mindenkor küszködnek; Istennek e tökéletlenség elnézésében és megbocsátásában nyilvánuló jóságát és a Lélek által való újjászületést. S különösen ez utóbbit hangsúlyozza azért, hogy senki se ámítsa magát azzal a hiú képzelődéssel, mintha megszabadult volna a kárhoztatástól, miközben elbizakodottan nem is gondol teste megfékezésével. Tehát amiképen hiába hízeleg magának a testi ember, ha életének megjobbításával egyáltalán nem törődve ennek a kegyelemnek örve alatt azt képzeli, hogy büntetlenül fog maradni, úgy a kegyesek lelkiismeretének is bevehetetlen erőssége van abban a tudatban, hogy amíg Krisztusban maradnak, kívül állanak a kárhoztatás minden veszedelmén. — Érdemes itt fontolóra vennünk a kifejezéseket is. — Nem azokról mondja, hogy „Lélek szerint járnak", akik teljesen levetkeztek már minden testi érzést, úgyhogy egész életük csakis a mennyei tökéletesség illatát leheli, hanem akik serényen fáradoznak testük megfékezésén és megöldöklésén, amiből kitűnik, hogy a kegyesség buzgalma uralkodik bennük. Az ilyenekről azt mondja, hogy „nem test szerint járnak", mert ahol Isten őszinte félelme érvényesül, ott megszünteti a test uralmát, ha nem törli is el annak minden romlását.

2. *Mert a Krisztus Jézusban való élet lelkének törvénye.* Ez az előző mondat bizonyítása; de ahhoz, hogy megértsük, meg kell jegyeznünk a szavak jelentését. — A lélek törvényének nevezi átvitt értelemben Isten

Lelkét, aki lelkünket Krisztus vérével hinti meg nemcsak azért, hogy megtisztítson minket a vádlottság szempontjából a bűn szennyétől, hanem azért is, hogy megszenteljen az igazi tisztaságra. Hozzáteszi, hogy „életet adó" (mert héber szokás szerint a birtokos eset jelzőnek veendő!), s ebből következik, hogy akik a törvény betűjével kötözik meg az embert, azok a halálnak szolgáltatják ki. Ezzel szemben „a bűn és a halál törvényének" nevezi a test uralmát s ami ebből következik: a halál zsarnokságát. Úgyszólván e két törvény közé helyezi az Isten törvényét, mely tanítja ugyan az igazságot, de meg nem adhatja, sőt inkább még erősebb bilincsekkel láncol oda minket a bűn és a halál szolgaságába. A tétel tehát az, hogy Isten törvénye kárhoztatja az embereket; ez pedig azért történik, mert ameddig a törvény kötelezettsége alatt maradnak, addig a bűn szolgasága szorongatja őket és így halálos vétek vádja alatt vannak. Krisztus Lelke azonban, amikor a test rendetlen vágyainak megfékezésével eltörli bennünk a bűn törvényét, egyben a halálos vétek vádjától is megszabadít minket. Ha valaki azt az ellenvetést tenné, hogy akkor meg a bocsánat, mely bűneinket eltemeti, az újjászületéstől függ, — ezt könnyű megoldani azzal, hogy Pál itt nem a bocsánat okát jelöli meg, hanem csak a módját tárja fel annak, hogy hogyan szabadulunk meg a bűnösség vádjától. Azt állítja azonban Pál, hogy ezt nem a törvény külső tanítása által érjük el, hanem amikor Isten Lelke által megújulunk, ugyanakkor meg is igazulunk az ingyenes bocsánat által, hogy ne nehezedjék ránk többé a bűn átka. Ez a mondat tehát annyit jelent, mintha azt mondta volna Pál, hogy az újjászületés kegyelmi ajándéka soha sincs elválasztva az igazság beszámításától. — A bűn és a halál törvényét nem merném Isten törvényével azonosítani, amint ezt némelyek teszik, mert ez nagyon darabos kifejezésnek minősülhetne. Mert bár a törvény a bűn növelésével halált nemz, Pál mégis szándékosan tért ki föntebb ez elől a gáncsolható kifejezés elől. — De semmivel sem tartom elfogadhatóbbnak azok véleményét, akik a bűn törvényét a testi kívánságra vonatkoztatják, mintha azt mondta volna Pál, hogy ő győzedelmeskedett afölött. Mert kissé lejjebb (úgy gondolom) eléggé ki fog tűnni, hogy az ingyen kegyelemből való feloldozásról beszél, mely Istennel való nyugodt békességet szerez nekünk. — Helyesebbnek láttam, ha meghagyom itt a „törvény" szót, mintsem Erasmussal jognak vagy hatalomnak fordítsam, mert Pál nem ok nélkül tesz célzást az Isten törvényére.

3. *Mert ami a törvénynek lehetetlen volt.* Most következik a bizonyítás részletes kifejtése vagy megvilágítása, hogy t. i. az Úr ingyen könyörületességéből igazított meg minket Krisztusban, ami a törvénynek lehetetlen volt. — De mivel ez igen nevezetes mondás, vizsgáljuk meg minden egyes részét. Azt, hogy itt az ingyenes megigazításról van szó, vagyis a bocsánatról, mellyel Isten minket önmagával megbékéltet, következtethetjük a végső záradékból, ahol ezt fűzi hozzá: akik nem test szerint járunk, hanem Lélek szerint. Mert ha Pál azt akarná mondani, hogy az újjászületés lelke képesít minket a bűn legyőzésére, akkor mire való volna

ez a záradék? Pedig igen helyénvaló dolog, hogy miután ingyenes megbocsátást ígért a hívőknek, most ezt a tant azokra korlátozza, akik a hittel összekötik a bűnbánatot és nem élnek vissza Isten könyörületességével a test szabadosságára. Meg kell azután jegyeznünk az indokolást is. Mert az apostol itt arra tanít, hogy hogyan oldoz fel minket Krisztus kegyelme a bűnösség vádja alól. Mármost ami ezt a kifejezést illeti: „ami a törvénynek lehetetlen vala", ez kétségtelenül a törvény erőtelenségére vagy tehetetlenségére vonatkozik, mintha ezt mondta volna: Isten kitalálta azt az orvosságot, amely megszüntette a törvény tehetetlenségét. Az *„en hó"* szócskát, amelyet Erasmus így fordított: „abba a részben, hogy", én okhatározónak gondolom, ezért jobbnak láttam így fordítani: „mivelhogy". S ha a nevesebb görög íróknál esetleg nem fordul is elő ilyen szólásmód, mégis, mivel az apostolok lépten-nyomon héber kifejezéseket használnak, nem kell erőszakosnak vagy darabosnak tekinteni ezt a magyarázatot. A józaneszű olvasók bizonyára elismerik majd, hogy Pál itt a törvény erőtelenségének az okát juttatta kifejezésre, amint erről rövidesen újra szólunk majd. — Egyébként bár Erasmus szükségesnek látta, hogy egy főigével egészítse ki a mondatot, szerintem másként ugyan, de betoldás nélkül is igen folyamatos az összefüggés. Erasmust a *„kai"* (és) kötőszó vezette félre, úgyhogy betoldotta a teljesítette (praestiti) igét. Én azonban úgy gondolom, hogy kiemelés végett tette oda az apostol. Lehetséges, hogy valaki esetleg helyesebbnek találja annak a görög tudósnak a hozzávetőleges magyarázatát, aki ezt a mondatrészt: „a bűnért is" vagy „és a bűnért" az előbbiekhez kapcsolja, mondván: Isten elküldte Fiát a bűn testének hasonlatosságában és a bűnért.[12] Én azonban követtem azt, amit Pál sajátos felfogása szerint valónak gondoltam. — Most (a szavak jelentésének tisztázása után) áttérek a dolog lényegére. Világosan azt állítja Pál, hogy azért engesztelte ki Krisztus halála a bűnöket, mert a törvény képtelen volt igazságot szerezni nekünk. Ebből az következik, hogy a törvény többet parancsol, mint amennyit teljesíteni tudunk. Mert ha képesek volnánk a törvény betöltésére, akkor fölösleges lett volna máshonnan keresni az orvosságot. Ezért balgaság a törvény parancsolataival mérni az emberi erőt; mintha Isten az igazság követelményének felállításával arra nézett volna, hogy milyen és mekkora a mi képességünk.

Mivelhogy erőtelen volt. Egyfelől: hogy senki se gondolja, mintha a törvényt tiszteletlenül vádolta volna tehetetlenséggel, másfelől: hogy senki se korlátozza ezt a megállapítást pusztán a szertartásokra, Pál kifejezetten megmondja, hogy ez az erőtelenség nem a törvény hibájából ered, hanem a mi testünk romlottságából. Mert el kell ismerni, hogy ha valaki teljesen eleget tenne Isten törvényének, az igazzá lenne Isten színe előtt. Nem tagadja tehát, hogy a törvény elegendő a mi megigazításunkra a tanítás szempontjából, mert hiszen az igazság tökéletes szabályát foglalja ma-

[12] Magyar bibliafordításunk ezt az értelmezést követi. Kálvin a *„kai"* kötőszót itt nem *és*, hanem *is* szóval fordítja: „a bűn testének hasonlatosságában, a bűnért is kárhoztatta a bűnt a testben".

gában. De mivel testünk nem éri el ezt az igazságot, a törvény egész ereje összeomlik vagy elenyészik. Így cáfolható meg azok tévelygése sőt esztelensége, akiknek véleménye szerint csupán a szertartásokra vonatkozik az, hogy nincs megigazító erejük. Mert amikor Pál határozottan megállapítja, hogy mibennünk van a hiba, ezzel kinyilvánítja, hogy a törvény tanításában semmi ilyesmit nem talál. — Továbbá a törvény erőtelenségét úgy értsük, ahogyan az apostol szokta használni az *„asztheneia"* szót, t. i. nemcsak a közepes gyöngeség, hanem a tehetetlenség megjelölésére, úgyhogy azt jelenti: a törvénynek teljességgel semmi jelentősége sincs az igazság elnyerésében. Látjuk tehát, hogy teljesen ki vagyunk zárva a cselekedetek igazságából s ezért menekülünk a Krisztus igazságához, mert mibennünk egyáltalán nem lehet igazság. S ezt különösképen tudnunk kell, mert soha sem ölthetjük magunkra Krisztus igazságát, ha előbb valóban el nem ismerjük, hogy egy csöppnyi saját igazságunk sincs. A „test" szót mindig ugyanabban a jelentésben használja, t. i. „mi magunk" helyett. Isten törvényét tehát a mi természetünk romlottsága teszi ránknézve haszontalanná, mert bár a törvény megmutatja az élet útját, de amikor a halálba rohanunk, nem húz vissza minket a lejtőről.

Az ő Fiát elbocsátván. Most azt a módot mutatja meg, ahogyan a mennyei Atya visszaállította számunkra az igazságot az ő Fia által. Úgy t. i., hogy a bűnt kárhoztatta és ítélettel sújtotta, mégpedig éppen a Krisztus testében; vagyis úgyszólván az adóslevél megsemmisítésével törölte el a vétket, mely minket Isten színe előtt az elkötelezettség láncain tartott. Ugyanis a bűn kárhoztatása az igazság birtokába helyezett minket, mert a vádlottság eltörlésével feloldozást nyertünk, úgyhogy Isten igazaknak tekint minket. De először azt mondja, hogy Krisztust *elküldte* hozzánk Isten és ezzel arra figyelmeztet, hogy mibennünk egyáltalában nincs igazság, minthogy Őtőle kell azt kérnünk; s hogy hiába bizakodnak az emberek a saját érdemeikben, mert csakis kegyelemből lehetnek igazakká, vagyis kölcsön kapják az igazságot abból a kiengesztelésből vagy elégtételből, amelyet Krisztus vitt véghez testében. Azt pedig, hogy Ő „a bűnös test hasonlóságában" jött el, azért mondja, mert bár semmi szennyel sem volt bemocskolva a Krisztus teste, külsőleg mégis bűnösnek látszott, amennyiben a mi vétkeinkért kijáró büntetést szenvedte el. S vele szemben mint valami alárendeltjével szemben a halál is bizonyára teljes mértékben kifejtette a maga erejét. S mivel a mi Főpapunknak tulajdon tapasztalatából kellett megtanulnia, mit jelent az erőtelenek segítségére sietni, Krisztus azért akarta magára vállalni a mi erőtelenségeinket, hogy hajlamosabb legyen a velünk való együttérzésre; s e részben is megmutatkozott némileg a mi bűnös természetünk képe.

A bűnért is. Említettem az imént, hogy némelyek ezt úgy magyarázzák, mintha annak okát vagy célját jelölné meg, hogy miért küldte el Isten az ő Fiát: azért t. i., hogy a bűnért eleget tegyen. Chrysostomus s utána mások is egy kissé ízetlenül úgy magyarázzák, hogy a bűn kárhoztatással sujtatott a bűnért, mert méltatlanul és gonoszul erőszakoskodott Krisztussal szemben. Elismerem ugyan, hogy mivel az igaz és ártatlan

vállalta magára a bűnösökért a büntetést, ilymódon lerótta a megváltás árát; de azt végképpen nem tudom elhinni, hogy a bűn szó itt mást jelenthetne, mint engesztelő áldozatot, melyet héberül *„ászám"*-nak nevez-nek, mint ahogy a görögök *„katharmá"*-nak hívják azt az áldozatot, amelyre mintegy ráhelyezik a kárhoztatást. Ugyanígy mondja Pál a Korinthusbeliekhez írt II. levelében (5, 21): Krisztus, aki bűnt nem ismert, bűnné lett értünk, hogy mi Isten igazsága legyünk Őbenne. — Egyébként a *„peri"* viszonyszó itt okhatározó értelemben szerepel („peri hamartiász" = a bűn miatt), mintha azt mondta volna, hogy ezért az áldozatért, vagy a bűn terhének Krisztusra helyezése miatt elvesztette hatalmát a bűn, hogy többé ne legyünk már alárendeltjei. Ezt a kifejezést, hogy „kárhoztatá a bűnt", átvitt értelemben használja olyanformán, mintha azt mondaná: perveszteskénti elítélte; mert Isten nem számítja többé a vádlottak közé azokat, akik Krisztus áldozata által felmentést nyertek. Ha más szavakkal élve azt mondanók, hogy megsemmisült a bűn uralma, mely ránknehezedett, ez ugyanazt jelentené. Tehát: ami a miénk volt, azt Krisztus magára vette, hogy ami az övé volt, azt reánk árassza. Mert magára vévén a mi kárhozatunkat, áldásával ajándékozott meg minket. — Hozzáteszi még itt Pál: *a testben,* hogy annál biztosabb legyen a bizodalmunk annak láttára, hogy a bűn éppen a mi természetünkben győzetett le és semmisült meg. Mert ebből az következik, hogy a mi természetünk valóban részesévé válik az ő győzelmének. S ezt rögtön ki is mutatja.

4. *Hogy a törvénynek igazsága beteljesüljön.* Akik ezt úgy értelmezik, hogy a Krisztus Lelke által újjászületettek betöltik a törvényt, azok Pál felfogásától egészen eltérő ötlettel hozakodnak elő; mert a hívők, míg ezen a világon vándorolnak, nem haladnak annyira előre, hogy a törvény igazsága teljesen vagy maradéktalanul meg volna bennök. Ezt tehát a bocsánatra kell vonatkoztatnunk; mert amikor Isten a Krisztus engedelmességét nekünk tulajdonítja, akkor oly teljes az elégtétel az ő törvénye iránt, hogy minket igazaknak nyilvánít. Mert az a tökéletesség, amelyet a törvény megkíván, azért jelent meg és mutatkozott meg testben, hogy szigorúsága ne érvényesüljön többé a mi kárhoztatásunkra. Mivel azonban Krisztus az ő igazságát csakis azokkal közli, akiket Lelkének kötelékével magához fűzött, ezért Pál újra megemlíti az újjászületést, hogy senki se gondolhassa Krisztust a bűn szolgájának, mint ahogy sokakban meg van a hajlandóság arra, hogy mindabban, amit Isten atyai elnézéséről hallanak, a test féktelenségére keressenek ürügyet; mások pedig rosszindulatúlag rágalmazzák ezt a tant, mintha ez kiölné az igaz életre irányuló igyekezetet.

5. Mert a test szerint valók a test dolgaira gondolnak; a Lélek szerint valók pedig a Lélek dolgaira. 6. Mert a testnek gondolata halál; a Lélek gondolata pedig élet és békesség. 7. Mert a test gondolata ellenségeskedés Isten ellen; minthogy az Isten törvényének nem engedelmeskedik, mert nem is teheti. 8. Akik pedig testben vannak, nem lehetnek kedvesek Isten előtt.

5. *Mert a test szerint valók.* Ezt a különbséget, amely a test és a Lélek között van, nemcsak azért hozza fel, hogy az ellentétből vett bizonyítékkal erősítse azt, amit az előbb mondott, hogy t. i. Krisztus kegyelme csakis azokat illeti meg, akik a Lélek által újjászületvén, ártatlanságra és szent életre törekszenek, hanem azért is, hogy megfelelő vigasztalással bátorítsa a hívőket, hogy sok gyöngeségük tudatában el ne csüggedjenek. Minthogy csupán azokat mentette fel az átok alól, akik lelki vagyis a Lélek szerint való életet élnek, úgy tűnhetett fel a dolog, hogy minden halandó előtt elvágja az üdvösség reménységét. Mert akadna-é a világon olyan angyali tisztasággal ékeskedő ember, akinek ne volna semmi nehézsége a testtel? Tehát szükségképen hozzá kellett tennie annak meghatározását, hogy mit jelent a testben lenni és a test szerint járni. Eleinte ugyan nem állapítja meg túlnagy pontossággal a különbségeket, mindazonáltal, mint a továbbiakban látni fogjuk, arra törekszik, hogy jó reménységet keltsen a hívőkben; mert bármennyire oda vannak is láncolva testükhöz, csak ne tágítsák meg a gyeplőt testi vágyaik számára, hanem engedjék át magukat a Szentlélek kormányzásának. Amikor azt mondja, hogy a test szerint valók a testi dolgokkal törődnek, vagy a testiekre gondolnak, bizonyságát adja annak, hogy ő nem azokat tartja testieknek vagy test szerint valóknak, akik a mennyei igazságra áhítoznak, hanem azokat, akik teljesen a világ rabjai. Azért fordítottam én a görög *„fronein"* szót a tágabb jelentésű „gondolni" (cogitare) igével, hogy így megértsék az olvasók, hogy azok vannak valóban kirekesztve Isten fiai közül, akik átadván magukat a test csábításainak, elméjüket és törekvésüket a gonosz vágyakra irányítják. A mondat második felében már jóreménységre buzdítja a hívőket, feltéve, ha azt érzik, hogy a Lélek felfelé, az igazság meggondolására ragadja őket. Mert ahol a Lélek uralkodik, ez jele az Isten üdvözítő kegyelmének, amiképen semmi helye sincs az Isten kegyelmének ott, ahol a Lélek kioltása folytán a test uralma érvényesül. Egyébként röviden megismétlem, amire föntebb már utaltam, hogy a testben lenni vagy a test szerint járni annyit jelent, mint híjával lenni az újjászületés ajándékának. Ilyenek pedig mindazok, akik megmaradnak pusztán természeti adottságaik vagy tulajdonságaik mellett.

6. *Mert a testnek gondolata halál.* A gondolat szót Erasmus itt az érzület (affectus), a régi latin fordító pedig az okosság (prudentia) szóval fordította. De bár Pálnál a *„fronéma"* szó ugyanazt jelenti, amit Mózes a szív gondolatának nevez (v. ö. I. Móz. 6, 5. és 8, 21), ez a szó pedig magában foglalja a lélek minden érzékét, az észtől és értelemtől kezdve el egészen az érzelmekig, én mégis megfelelőbbnek láttam a „gondolat" szót. S jóllehet Pál az okhatározó *„gar"* (= mert) kötőszót használta, mégis kétségtelennek tartom, hogy itt egyszerűen erősítő értelemben szerepel, vagyis azt jelenti: bizonyára, bizonyosan. Itt ugyanis a megengedés egyik fajtájával van dolgunk, mert miután röviden meghatározta, hogy mit jelent a testben lenni, mostmár hozzáteszi, hogy milyen vég várakozik mindazokra, akik a test rabjai. Így az ellenkezőből bizonyítja, hogy mindazok, akik a testben ma-

radnak, nem képesek befogadni a Krisztus kegyelmét, mert életük egész folyamán a halál felé törekednek és sodródnak. — Nevezetes hely ez, mert megtanuljuk belőle, hogy a természet pályája szerint hanyatt-homlok rohanunk a halálba, mivel önmagunktól mindig csak halálos dolgot tudunk kigondolni. De rögtön szembeállítja ezzel a megfelelő ellentétet is, meg akarván tanítani minket arra, hogy ha valamely részünk az élet felé törekszik, ez már annak a jele, hogy a Lélek fejti ki bennünk a maga erejét, mert az életnek egy szikrácskája sem eredhet a testtől. A Lélek gondolatát életnek nevezi, mert életet ad, vagy az életre vezet. Békességen pedig héber szóhasználat szerint érti mindazt, ami hozzátartozik a boldogságunkhoz. Mert mindaz, amit Isten Lelke munkál bennünk, a mi boldogságunkra irányul s ezért hiába tulajdonítgatná bárki is az üdvösséget a cselekedeteknek. Mert bár Isten kezdi el a mi üdvösségünket, és Ő is fejezi be azzal, hogy a maga képére újít meg minket, mégis üdvösségünk egyedüli oka az ő jótetszése, mely által minket Krisztus részeseivé (örököstársaivá!) tesz.

7. *Mert a test gondolata.* Hozzáfűzi annak bizonyítását, amit mondott, hogy t. i. semmi más nem származik testünk vágyaiból csak halál, mert vágyaink ellenség módjára harcolnak az Isten akaratával. Isten akarata pedig az igazság szabálya; ebből következik, hogy igazságtalan mindaz, ami attól eltér. S hogyha igazságtalan, akkor egyben halálthozó is. Márpedig ha Isten valakivel szemben haragra gerjedt, akkor az hiába vár életet. Mert az ő haragját szükségképpen rögtön követi a halál, mely az ő haragjának bosszúja. S jegyezzük meg itt, hogy az ember akarata mindenben ellenkezik az isteni akarattal. Mert amilyen mértékben eltér a gonoszság az egyenességtől, szükségképpen ugyanolyan mértékben vagyunk mi meghasonlásban Istennel.

Minthogy az Isten törvényének. Ez az előző mondat magyarázata. Mert arra világít rá, hogyan hadakoznak Isten akaratával a test összes gondolatai. Mert hiszen csakis ott kell keresni Isten akaratát, ahol Ő azt kinyilvánította. Ő pedig a törvényben mutatta meg, hogy mi az ő tetszése szerint való. Ezért akik helyesen akarják megvizsgálni, hogy mennyiben egyeznek Istennel, azoknak minden szándékukat és törekvésüket e szerint a zsinórmérték szerint kell megítélniök. Mert bár semmi sem történik ezen a világon, amit ne Isten titkos gondviselése kormányozna, mégis ezen a címen azt mondani, hogy minden az ő helyeslésével történik, tűrhetetlen istenkáromlás volna; pedig manapság ezzel az álokoskodással ingerkednek némely tébolyodottak. Mert milyen őrültség is mélységes útvesztőben keresni a helyes és a helytelen közötti különbséget, amelyet a törvény nyíltan és érthetően állít a szemünk elé. Meg van ugyan (amint mondtam) az Úrnak a maga titkos tanácsvégzése, mely szerint mindeneket a maga akarata szerint intéz; de mivel az előttünk megfoghatatlan, tudjuk meg, hogy ennek szerfölött kiváncsi kutatásától eltilt minket. Az azonban maradjon rendíthetetlenül bizonyos előttünk, hogy Őneki nem tetszik más, csak az igazság; s a mi cselekedeteink felől sem lehet másként helyesen ítélni, hanem csakis a törvény alapján, amelyben határozottan és világosan kinyilatkoztatta, hogy mi kedves előtte és mi nem tetszik neki.

Mert nem is teheti. Ime a szabad akarat képessége, melyet az álbölcsek nem győznek eléggé magasztalni! Valóban világos szavakkal állítja itt Pál, amit ezek teleszájjal elutasítanak, hogy mi képtelenek vagyunk alárendelni indulatainkat a törvény iránt való engedelmességnek. Ezek az álbölcsek azt hánytorgatják, hogy a szív mind a két irányban hajlítható, csak támogassa a Lélek ösztönzése; és hogy szabadon választhatunk a jó és rossz között, úgyhogy a Lélek csak segítséget nyújt, de a mi dolgunk a választás, vagy az elutasítás. Álmodoznak ezek olyan jóindulatokról is, melyek révén önként előkészülhetünk a jó cselekvésre. Pál ellenben azt mondja, hogy keménységtől és fékezhetetlen makacsságtól duzzad a szívünk, úgy, hogy természeténél fogva sohasem hajlandó Isten igájának vállalására. Nem is vitázik ő ilyen vagy amolyan indulatokról, hanem általánosságban beszél s az összes tőlünk származó indulatokat ebbe az egy csokorba köti. Távol legyen tehát minden keresztyén szívtől ez a szabadakaratról való pogány bölcselkedés! Kiki úgy ismerje meg magát, mint aki szolgája a bűnnek — amint-hogy valósággal az! — hogy a Krisztus kegyelme által a rabszolgaságból felszabadulva szabaddá legyen; másféle szabadsággal dicsekedni teljes ostobaság.

8. *Akik tehát testben vannak.* A görög szöveg ellentétes (de, pedig) kötőszavát nem ok nélkül fordítottam okhatározó („tehát") szóval, mert hiszen az előbb mondottakból az apostol azt a következtetést vonja le, hogy akik a test vágyainak szolgáltatják ki magukat, azok mind útálatosak az Isten előtt. S eddigelé azt a tételt bizonyította az apostol, hogy mindazok, akik nem a Lélek szerint járnak, idegenek Krisztustól, mert teljesen hiányzik belőlük a mennyei élet.

9. De ti nem vagytok testben, hanem lélekben, ha ugyan az Isten Lelke lakik bennetek. Akiben pedig nincs a Krisztus Lelke, az nem az övé. 10. Hogyha pedig Krisztus tibennetek van, jóllehet a test holt a bűn miatt, a lélek ellenben élet az igazságért. 11. De ha Annak a Lelke lakik bennetek, aki feltámasztotta Jézust a halálból, ugyanaz, aki feltámasztotta Krisztus Jézust a halálból, megeleveníti a ti halandó testeiteket is az ő tibennetek lakozó Lelke által.

9. *De ti.* A föntebbi általános tételt most közelebbről alkalmazza azokra, akikhez ír, nemcsak azért, hogy mondanivalóját közvetlenül hozzájuk intézvén, nagyobb hatással legyen rájuk, hanem, hogy az imént előadott meghatározás alapján bizonyossággal következtethessenek arra, hogy ők azok közé tartoznak, akikről Krisztus levette a törvény átkát. De egyúttal amikor kifejezi, hogy mit munkál Isten Lelke a kiválasztottakban és milyen gyümölcsöket terem, buzdítja is őket az új életre.

Ha ugyan az Isten Lelke. Ügyesen közbeszőtt helyesbítés ez, mely önmaguk közelebbi megvizsgálására serkenti őket; hogy ne hivatkozzanak hiábavaló módon a Krisztus nevére. A legbiztosabb ismertetőjel pedig, amely Isten fiait megkülönbözteti a világ fiaitól az, ha Isten Lelke által újjászülettek a szentségre és ártatlanságra. Bár úgy látszik, Pál itt nem is

annyira a képmutatás orvoslására törekedett, mint inkább arra, hogy anyagot szolgáltasson a dicsekedésre a törvény vakbuzgó híveivel szemben, kik többre tartották a holt betűt a Léleknek a törvényt megelevenítő belső erejénél. — Azután arra tanít még ez a szakasz, hogy Pál idáig a *Lélek* szóval nem az emberi észt vagy értelmet jelölte (melyet a szabad akarat védői a lélek felsőbbrendű részének neveznek), hanem mennyei ajándékot. Mert nem azokat nevezi lelkieknek, akik saját indíttatásukból az észnek engedelmeskednek, hanem akiket Isten kormányoz az ő Lelkével. És még sem azért mondja róluk, hogy „a Lélek szerint valók", mert telve vannak Isten Lelkével (ami még senkivel sem történt meg), hanem mert részesei a bennük állandóan megmaradó Léleknek, bárhogyan érezzék is, hogy maradt még bennük valami a testből. De nem maradhat meg bennük a Lélek úgy, hogy a vezetőszerep ne Őnála legyen. Mert meg kell jegyeznünk, hogy arról a részéről kapja nevét az ember, ami a legfőbb benne.

Akiben pedig nincs a Krisztus Lelke. Ezt azért teszi hozzá, hogy megmutassa, mennyire szükséges a keresztyéneknél a test megtagadása. A Lélek uralma a test megsemmisítése; akikben nem uralkodik a Lélek, azok nem a Krisztuséi. Tehát nem keresztyének azok, akik a testnek szolgálnak. Mert akik elszakítják Krisztust az ő Lelkétől, azok élettelen szoborhoz vagy holttesthez teszik Őt hasonlatossá. S mindig szemünk előtt kell tartanunk az apostolnak azt az útmutatását, hogy a bűnök ingyenes megbocsátását nem lehet elválasztani az újjászületés Lelkétől, mert ez annyit jelentene, mintha Krisztust darabokra tépnénk. S ha ez igaz, akkor csodálatos, hogy az evangéliom ellenségei önhittséggel vádolnak minket azért, mert bátorkodunk felismerni Krisztus bennünk lakozó Lelkét. Mert vagy meg kell tagadnunk Krisztust, vagy pedig meg kell vallanunk, hogy az Ő Lelke által vagyunk keresztyének. Igazán borzasztó még hallani is, hogy az emberek annyira eltávolodnak az Úr Igéjétől, hogy nemcsak keresztyén voltukkal dicsekednek az Isten Lelke nélkül, hanem ki is gúnyolják másoknak a hitét. Ez azonban a pápisták bölcselkedése. — Egyébként figyeljék meg itt az olvasók, hogy az apostol a Lelket minden különbség nélkül egyszer az Atya Isten, másszor Krisztus Lelkének nevezi, nemcsak azért, mert Krisztusra — amennyiben Ő a mi Közbenjárónk és Fejünk — annak egész teljessége kiáradt, hogy Tőle jusson el mindegyikünkhöz a kit-kit megillető rész, hanem azért is, mert ugyanaz a Lélek közös az Atyával és Fiúval, kiknek egy a lényege és azonos az örök istensége. Mivel azonban Istennel csakis Krisztus által van közösségünk, azért igen okosan teszi az apostol, hogy az Atyától, aki messzebblévőnek látszik, Krisztushoz száll le.

10. *Hogyha pedig Krisztus tibennetek van.* Amit előbb a Lélekről mondott, most Krisztusról mondja s ezzel megjelöli Krisztus bennünk lakozásának módját. Mert amiként a Lélek által szentel minket a maga templomaivá, úgy ugyancsak a Lélek által marad is bennük. — S amit előbb érintettünk, most világosabban kifejti: Isten fiai nem a teljes és tiszta tökéletesség miatt minősülnek lelkieknek, hanem csak az életnek bennük elkezdődött megújhódása miatt. Pál itt úgyszólván elébevág és elejét is veszi egy olyan kételynek vagy bizonytalanságnak, amely különben nyug-

talaníthatott volna bennünket. Mert bármennyire birtokába vette is egyik részünket a Lélek, mégis azt látjuk, hogy a másik részünk még a halál hatalmában van. Erre tehát azt válaszolja: van a Krisztus Lelkében elég megelevenítő erő ahhoz, hogy elnyelje a mi halandóságunkat. Ebből azt következteti, hogy türelemmel kell várnunk, míg a bűn maradványai teljesen megsemmisülnek. — Arra pedig már előzőleg figyelmeztettük az olvasókat, hogy a *Lélek* (spiritus) szót ne a mi lelkünkre vonatkoztassák, hanem az újjászületés Lelkére, akit Pál *életnek* nevez, nemcsak azért, mert él és hat bennünk, hanem azért is, mert erejével megelevenít, míg végül a halandó test eltörlése után tökéletesen meg nem újít minket. Ezzel szemben a *test* szó azt a durvább tömeget jelenti, melyet Isten Lelke még nem tisztított meg a földi szennyektől amik csak durvaságot árasztanak magukból. Mert különben képtelenség volna a test rovására írni a bűnt. Viszont az emberi lélek (anima) annyira nem élet, hogy bizony maga sem él. Pál gondolata tehát az, hogy bár a bűn a halálnak jegyez el minket, amennyiben még megmaradt bennünk első természetünk romlottsága, mégis az Isten Lelke győzedelmeskedik; s nem akadálya ennek az sem, hogy a Léleknek csak a zsengéivel vagyunk megajándékozva, mert annak még egy szikrája is az élet magva.

11. *De ha annak a Lelke.* Ez az előző mondat megerősítése, mégpedig az indító ok alapján, a következőképen: Ha Krisztust Isten Lelkének hatalma támasztotta fel s a Lélek ezt a hatalmat örökké megtartja, akkor bennünk is ugyanezt a hatalmát fogja kifejteni. Azt pedig közismert dolognak veszi, hogy Krisztus személyében jelent meg annak az erőnek a bizonysága, amely az egyház egész testére elhat és kiterjed. De mivel Istent teszi meg a feltámadás szerzőjének, azért Őneki tulajdonítja az életadó Lelket.

Aki feltámasztotta. Ilyen körülírással nevezi meg Istent, mert ez jobban megfelelt mostani mondanivalójának, mintha őt egyszerűen Istennek nevezte volna. Ugyanezért az Atyának tulajdonítja a Krisztus feltámasztásának dicsőségét. Mert ez hatásosabb volt annak bizonyítására, amire törekedett, mintha magának Krisztusnak tulajdonította volna. Mert azt az ellenvetést lehetett volna felhozni, hogy Krisztus a maga feltámasztására olyan erővel rendelkezett, amelytől minden ember nagyon távol van. Mikor azonban azt mondja, hogy Isten támasztotta fel Krisztust a maga Lelke által s ezt a Lelket veletek is közölte, semmit sem lehet felhozni az ellen, hogy így bizonyossá tette számunkra a feltámadás reménységét. Mindazonáltal ezzel egyáltalán nem csorbítja annak a másik mondásnak az érvényességét: Van hatalmam letenni az életemet, és van hatalmam ismét felvenni azt (Ján. 10, 18). Bizonyára önmagától és a maga erejéből támadt fel Krisztus; de amiként Ő az Atyának szokta tulajdonítani mindazt az isteni erőt, ami benne van, úgy az apostol is méltán ruházta át az Atyára azt, ami Krisztusban az istenség legsajátosabb munkája volt. — Egyébként „halandó testnek" nevezi mindazt, ami bennünk még a halálnak van alávetve, amint általában szokása Pálnak az, hogy lényünk durvább részét ezzel az elnevezéssel illeti. Ebből következtetjük, hogy itt nem a végső feltámadásról beszél, amely egy pillanat alatt fog megtörténni, hanem a Lélek

állandó munkájáról, mellyel a test maradványait lassanként megöldökölvén, megújítja bennünk a mennyei életet.

12. Annakokáért atyámfiai, nem vagyunk adósok a testnek, hogy test szerint éljünk: 13. Mert ha test szerint éltek, meghaltok; de ha a test cselekedeteit a lélekkel megöldöklitek, éltek. 14. Mert akiket Isten Lelke vezérel, azok Istennek fiai.

12. *Annakokáért atyámfiai.* Ez az előbbiek záradéka. Mert ha ellent kell mondanunk a testnek, akkor nem egyezkedhetünk vele többé. Viszont ha a Léleknek kell uralkodnia bennünk, akkor képtelenség, hogy ne az ő akaratához igazodjunk. Pál mondatszerkesztése kissé hiányos itt, mert elhagyja az ellentét másik tagját, hogy t. i. adósai vagyunk a Léleknek. De a mondat értelme így is világosan áll előttünk. — Ez a záradék pedig buzdító jellegű, aminthogy Pál a tanításból mindig buzdítást szokott levonni; így egy másik helyen (Ef. 4, 30) arra int, hogy ne szomorítsuk meg az Isten Lelkét, aki által elpecsételtettünk a feltámadás napjára. Ugyanígy beszél a Galatákhoz írt levélben (5, 25) is, ahol ezt mondja: Ha lélek szerint élünk, lélek szerint is járjunk. Ez pedig akkor történik, amikor a testi kívánságokat megtagadjuk, hogy odaszenteljük magunkat az Isten igazságának szolgálatára. Valóban így kell okoskodnunk s nem úgy, ahogy némely káromlók szoktak, akik azt fecsegik, hogy tétlenül henyélhetünk, minthogy magunktól semmit sem tehetünk. Ámde egyenesen Isten ellen hadakozunk, ha az ő számunkra felajánlott kegyelmét megvetéssel vagy nemtörődömséggel kioltjuk.

13. *Mert ha test szerint.* Ezt a fenyegetést azért teszi ide, hogy annál hathatósabban kiűzzön belőlünk minden tétlenséget. S ez a fenyegetés derekasan rácáfol azokra is, akik a hit által való megigazulással kérkednek Krisztus Lelke nélkül. Jóllehet a kelleténél jobban meghazudtolja őket a maguk lelkiismerete; mert ahol nincs meg az igazság szeretete is, ott nincs Isten iránt való bizodalom sem. Igaz ugyan, hogy egyedül Isten könyörületességéből igazulunk meg a Krisztusban; de hasonlóképen igaz és bizonyos az is, hogy az Úr mindazokat, akiket megigazít, arra hívja el, hogy elhivatásukhoz méltóan éljenek. Tanulják meg tehát a hívők, hogy Krisztust ne csak az igazságra, hanem a megszentelődésre is magukhoz öleljék, — mert hiszen Ő mind a két célra adatott nekünk, — hogy csonka hitükkel szét ne darabolják Őt.

De ha a test cselekedeteit a lélekkel. Így mérsékeli az előbbi mondását, hogy el ne vegye a kegyesek bátorságát, akik még sok erőtelenséget éreznek magukban. Mert bármennyire martalékai vagyunk is még a bűnöknek, mégis életet ígér nekünk, csak legyünk állhatatosak a test megöldöklésére irányuló buzgalmunkban. Hiszen nem is követeli meg épenséggel a test teljes pusztulását, hanem csak azt kívánja, hogy erőteljesen törekedjünk a test vágyainak megfékezésére.

14. *Mert akiket Isten Lelke vezérel.* Ezzel bizonyítja, amit legutóbb mondott. Mert itt azt tanítja, hogy csak azok számíthatók Isten fiai közé, akiket az Ő Lelke igazgat, minthogy Isten ezzel a jellel ismeri el őket övéinek. Így szertefoszlik a képmutatók hiú kérkedése, akik a hit üres nevével hivalkodnak annak valósága nélkül; a hívők pedig az üdvösségükben való kétségtelen bizakodásra bátorodnak. A lényeg a következő három tételben foglalható össze: Isten fiai mindazok, akiket Isten Lelke vezérel; Isten összes fiai az örök élet örökösei; tehát bizonyosaknak kell lenniök az örök élet felől mindazoknak, akiket Isten Lelke vezérel. A középső mondatot vagy tételt azonban mellőzte az apostol, mert az minden kétségen felül állott. Egyébként meg kell jegyeznünk, hogy sokféle tevékenysége van a Léleknek. Mert van általános tevékenysége, mellyel az összes teremtményeket fenntartja és mozgatja; s vannak különleges munkái is az emberekben és még ezek is különfélék. De Pál itt a megszentelésre gondol, melyre csakis kiválasztottait méltatja az Úr, amikor a maga fiaiként elkülöníti őket.

15. *Mert nem kaptatok szolgaság lelkét ismét a félelemre, hanem a fiúságnak Lelkét kaptátok, aki által kiáltjuk: Abbá, Atyám! 16. Ez a Lélek bizonyságot tesz a mi lelkünkkel együtt, hogy Isten gyermekei vagyunk. 17. Ha pedig gyermekek, örökösök is; örökösei Istennek, örököstársai pedig Krisztusnak; ha ugyan vele együtt szenvedünk, hogy vele együtt együtt is dicsőüljünk meg. 18. Mert azt tartom, hogy amiket most szenvedünk, nem hasonlíthatók ahhoz a dicsőséghez, mely nékünk megjelentetik.*

Most megerősíti a bizakodásnak azt a bizonyosságát, amelyben — mint föntebb kívánta — meg kell nyugodniok a hívőknek, mégpedig a Lélek különleges hatása alapján; mert nem azért adatott a Lélek, hogy rettegésben tartson vagy aggodalommal gyötörjön minket, hanem inkább azért, hogy minden háborgás elcsendesítésével s lelkünk nyugodt állapotba helyezésével arra buzdítson minket, hogy Istent bátorságosan és szabadon hívjuk segítségül. Tehát Pál nemcsak folytatja az előbb érintett bizonyítást, hanem még nyomatékosabban rámutat az ott említett másik dologra is, t. i. az Isten atyai elnézésére, mellyel övéinek megbocsátja a test erőtelenségét és bűneit, amelyekben még szenvednek. Az ebben való hitet az apostol szerint a fiúává fogadtatás Lelke teszi bennünk bizonyossá. Mert a Lélek nem kelthetné fel bennünk a könyörgéssel járó bizakodást, ha nem pecsételné meg az ingyenes bocsánatot. S hogy mégjobban megvilágítsa ezt a dolgot, kétféle lélekről beszél: az egyiket a szolgaság lelkének nevezi, amelyet a törvényből ismerhetünk meg; a másikat a fiúság Lelkének, aki az evangéliomból ismeretes. Arról azt mondja, hogy egykor félelemre adatott, erről pedig, hogy ma a biztonság céljából adatik. Az ellentétek ilyen összehasonlításából (amint látjuk) jobban kiviláglik üdvösségünknek az a bizonyossága, amelyet meg akar erősíteni. Ugyanezt az összehasonlítást alkalmazza a Zsidókhoz írt levél szerzője (12, 18 kk.), mikor azt mondja, hogy mi nem járultunk a Sínai hegyhez, ahol annyira borzalmas volt minden, hogy a nép

úgyszólván a közeli halál hírétől megrémülten könyörgött, hogy ne szóljon hozzájuk a szó és maga Mózes is bevallotta ijedelmét; hanem a Sionhoz járultunk, az Úr hegyéhez, az Isten városához, a mennyei Jeruzsálemhez, ahol van az Újszövetség közbenjárója: Jézus stb. Ebből a szóból: *ismét* arra következtethetünk, hogy a törvényt itt az evangéliommal hasonlítja össze, mert ezt a felbecsülhetetlen ajándékot hozta nekünk eljövetelével az Isten Fia, hogy többé ne bilincseljen le minket a törvény szolgai állapota. Mindamellett ebből nem következtethetjük azt, hogy Krisztus eljövetele előtt senki sem volt magáldva a fiúság Lelkével, vagy hogy mindazok, akik a törvényt kapták, szolgák voltak, nem fiak. Mert Pál itt inkább a törvény szolgálatát hasonlítja össze az evangéliom sáfárságával s nem pedig a személyeket a személyekkel. Elismerem ugyan, hogy arra figyelmezteti itt a hívőket: mennyivel kegyesebben bánt övelük az Isten, mint valamikor az ószövetség idején az atyákkal; mindazonáltal a külső sáfárkodás rendjét veszi tekintetbe, mert mi csak ebből a szempontból vagyunk kiváltságosabb helyzetben az atyáknál. Mert ha különb volt is az Ábrahám, Mózes és Dávid hite a mienknél, mégis, amennyiben külsőleg Isten nevelés alatt — vagyis a törvény pedagógiája alatt (v. ö. Gal. 3, 24) — tartotta őket, még nem jutottak el arra a szabadságra, mely előttünk megnyílt. De egyúttal azt is meg kell jegyeznünk, hogy Pál szándékosan, a hamis apostolok miatt állította fel ezt az ellentétet a törvény betű-szerinti tanítványai és a hívők között, akiket Krisztus, a mennyei Mester nemcsak szájának hangjával hív, hanem bensejükben Lelkével is hathatósan tanít. S bár a törvény magában foglalja a kegyelem szövetségét, az apostol ezt mégis háttérbe szorítja a törvénynél, mert amikor szembeállítja vele az evangéliomot, akkor csakis azt veszi tekintetbe, ami épen csak a törvénynek volt sajátossága, t. i. a parancsolást és tiltást s a törvényszegőknek a halál hirdetésével való fékentartását. Egyszóval az apostol a törvényt abban a sajátos tulajdonságában mutatja be, melyben az evangéliomtól eltér. Vagy ha valakinek így jobban tetszik: pusztán állítja elénk a törvényt, amennyiben Isten a törvényben a cselekedetekre való tekintettel köt velünk egyezséget. Tehát a személyeket illetőleg úgy kell gondolkoznunk, hogy a zsidó népben a törvény kihirdetésekor sőt a kihirdetése után is a hitnek ugyanaz a Lelke világosította meg a kegyeseket, s ezért meg volt pecsételve szívükben az örökkévaló örökség reménysége, melynek a Lélek a záloga és pecsétje. Csak az a különbség, hogy Krisztus országában jóságosabban és bőkezűbben árad szét a Lélek. Ha pedig a tanítás közlési módját vagy sáfársági rendjét tekintjük, láthatjuk, hogy csak akkor vált határozottan nyilvánvalóvá az üdvösség, mikor Krisztus testben jelent meg; az ószövetség idején oly nagy homályba volt burkolva minden, mint amekkora most az evangélium világossága. Továbbá: ha egymagában nézzük a törvényt, azt látjuk, hogy nem tehet mást, mint hogy a nyomorúságos szolgaságnak alávetett embereket még a haláltól való borzalommal is megkötözi, mert nem ígér semmi jót sem, legfeljebb feltételesen, — ellenben halált szab az összes törvényszegőkre. Amiképen tehát a törvény alatt a szolgaság lelke volt hatalmon és félelemmel szorongatta a lelkiismeretet, úgy az evangéliom alatt a fiúvá-

fogadtatás Lelke uralkodik, aki üdvösségünk felőli tanuságtételével megvidámítja lelkünket. Azt is figyeljük meg, hogy a szolgasággal együttjár a rettegés; mert lehetetlen az, hogy a törvény nyomorúságos nyugtalankodással ne gyötörje és kínozza a lelkeket mindaddig, amíg uralmát gyakorolja. Ezért a lélek megnyugtatására nincs más orvosság, csak az, ha az Isten bűneink megbocsátásával elnéző irántunk, mint atya a fiai iránt.

Aki által kiáltjuk. Azért változtatta meg a személyt,[13] hogy kifejezésre juttassa az összes szentek közös kiváltságát, mintha ezt mondta volna: Azt a Lelket kaptátok, aki által ti épúgy, mint mi, az összes többi hívők is kiáltjuk. S nagy súlya van annak, hogy Pál itt a hívők nevében kiáltja el az Atya nevét. A megszólítás két különböző szóval való megismétlése is nyomatékosan hangsúlyoz valamit. Ezzel ugyanis azt jelzi Pál, hogy mostmár az egész világon annyira ismeretes Isten atyai könyörületessége, hogy különbség nélkül minden nyelven segítségül hívják, mint ezt Augustinus megjegyzi. Tehát az összes népek között való megegyezést akarta ezzel kifejezni. Következésképen semmiben sem különbözik már a görög a zsidótól, miután egyesültek egymással. Másként beszél Ésaiás próféta (19. 18), amikor azt mondja, hogy a kanaáni nyelv mindenkinek közös nyelve lesz; s mégis ugyanabban az értelemben mondja ezt is, mert nem a külső nyelvbeli azonosságra gondol, hanem a szívbeli összhangra Isten tisztelésében, s ugyanarra az egyszerű buzgóságra Isten igaz és tiszta tiszteletének megvallásában. — A „kiáltás" szót a bizalom kifejezésére használja itt az apostol, mintha azt mondaná, hogy nem bizonytalankodva könyörgünk, hanem rettegés nélkül emeljük szavunkat az ég felé. A törvény alatt élő hívők is Atyának nevezték ugyan Istent, de nem olyan szabad bizalommal, mert távol tartotta őket a szentélytől a kárpít; most azonban, amikor Krisztus vére által megnyílt előttünk a bemenetel, bizalmasan és szinte teletorokkal dicsekedhetünk azzal, hogy mi Isten fiai vagyunk; s innen ered ez a kiáltás. Végtére így teljesedik be Hóseás jövendölése (2, 22,): Azt mondom nekik: Az én népem vagytok ti; ők viszont így szólnak: Te vagy a mi Istenünk. Mert minél nyilvánvalóbb az ígéret, annál nagyobb a szabadság is a könyörgésre.

16. *Ez a Lélek.* Nem csupán azt mondja, hogy Isten Lelke bizonyságot tesz a mi lelkünknek, hanem összetett igét használ (= együtt tanuskodik, együtt tesz bizonyságot). Ezt így lehetne latinra fordítani: „contestatur", ha a latinban a „contestatio" szónak nem más volna a jelentése (= erősítés, bizonyítás, esdeklés). Pál felfogása szerint pedig Isten Lelke olyan bizonyságot ad nekünk, hogy annak vezetése és útmutatása mellett a mi lelkünk megbizonyosodik fiúvá fogadtatásunk rendíthetetlensége felől. Mert nem is sugalmazná nekünk ezt a hitet a mi elménk, ha a Lélek bizonyságtétele nem járna előtte s az nem indítaná erre. — Ez egyébként az előző mondatnak is magyarázatául szolgál. Mert amikor a Lélek tanuságot tesz előttünk arról, hogy Isten gyermekei vagyunk, egyúttal azt a bizodalmat

[13] Eddig többes második személyben beszélt az apostol, most többes első személyben szól.

is kelti a mi lelkünkben, hogy Istent Atyánknak merjük szólítani. És csakugyan, mivel egyedül a szívbeli bizodalom nyitja ki a szánkat: ha Isten atyai szeretetéről a Lélek bizonyságot nem tenne szívünkben, akkor nyelvünk néma maradna az imádságra. Mert mindig szem előtt kell tartanunk azt az alapelvet, hogy csakis akkor imádjuk illőképen Istent, ha ahogyan szánkkal Atyának szólítjuk őt, úgy meg is vagyunk lelkünkben győződve arról, hogy ő valóban az. S ennek felel meg az a másik alapelv is, mely szerint hitünket nem bizonyíthatjuk másként, mint Isten segítségül hívásával. Pál tehát amikor erre a vizsgálatra utasít minket, nem ok nélkül mutat rá arra, hogy csak akkor bizonyosodik meg, mennyire komoly kinek-kinek a hite, amikor imádságokban gyakorolják magukat azok, akik a kegyelem ígéretét elfogadták. — És ez kiváló cáfolata az álbölcsek már említett üres fecsegésének az ú. n. hozzávetőleges erkölcsi következtetésről, mely nem egyéb, mint bizonytalanság és a lélek aggodalma, sőt inkább ingadozás és képzelődés. Egyben válasz ez arra az ellenvetésükre is, amellyel azt kérdezik: hogyan ismerheti meg világosan az ember Isten akaratát. Ámde ez a bizonyosság nem az emberi értelemből ered, hanem Isten Lelkének a tanuság-tétele ez, amint ezt bővebben tárgyalja a Korinthusbeliekhez írt II. levélben. S onnan is kell vennünk ennek a helynek bővebb magyarázatát. Kétségtelen tehát az a tétel, hogy senki sem nevezhető Isten gyermekének, ha önmagát nem ismeri ilyennek, s ezt a megismerést nevezi János tudásnak, hogy jobban aláhúzza annak bizonyosságát. (I. Ján. 5, 19—20.)

17. *Ha pedig gyermekek.* A fiúság velejáróiból vagy következményeiből vett érvvel bizonyítja, hogy az üdvösség azon alapszik, hogy Isten Atyánk. A gyermekeknek van szánva az örökség. Tehát amikor Isten minket gyermekeivé fogadott, egyben az örökséget is nekünk szánta. — Azután hallgatólagosan jelzi, hogy milyen ez az örökség; t. i. mennyei s ezért romolhatatlan és örökkévaló s olyan, amilyennek Krisztusban kinyilváníttatott. S ez a kinyilvánítás egyfelől megszüntet minden bizonytalanságot, másfelől kedvessé teszi előttünk azt a kiváló örökséget, melyben Isten egyszülött Fiával együtt részesülünk. Pál azonban — amint ez kissé lejjebb még világosabban kiderül majd, — azért törekszik ily ragyogóan kiemelni a nekünk ígért örökséget, hogy ezzel megelégedvén, bátran vessük meg a világ csábításait és türelmesen viseljünk el minden bajt és terhet, ami ebben a világban reánk nehezedik.

Ha ugyan vele együtt szenvedünk. Különféleképen magyarázzák ezt a helyet; nekem azonban az összes többiek fölött az az értelmezés tetszik legjobban, hogy mi Krisztus örököstársai vagyunk, csak az örökség átvétele végett kövessük Őt ugyanazon az úton, amelyen Ő maga járt. És már azzal is, amit itt Krisztus felemlítésével kapcsolatban közbeszőtt, erre a buzdításra akart áttérni, mintegy fokról-fokra haladva a következőképen: Isten öröksége azért a miénk, mert kegyelemből gyermekeivé fogadott minket; és hogy az örökség felől kétség ne legyen, annak birtoklását ráruházta már Krisztusra, akinek mi részestársaivá lettünk; Krisztus pedig épen a kereszt által jutott hozzá az örökséghez, tehát nekünk is ezen a módon kell hozzá-

jutnunk. Attól sem kell félnünk, ami miatt egyesek aggodalmaskodnak, hogy Pál ilyenformán az örök dicsőség okát a mi szenvedéseinknek tulajdonítaná. Mert nem szokatlan a Szentírásban ez a szólásmód; de ez nem az okot jelzi, hanem inkább azt a sorrendet, melyet az Úr üdvösségünk osztogatásánál követ. Mert előzőleg már eléggé megvedte Isten ingyen kegyelemből való könyörületességét a cselekedetek érdemeivel szemben. Most, amikor a türelemre buzdít minket, nem arról beszél, hogy honnan ered számunkra az üdvösség, hanem arról, hogy hogyan kormányozza Isten az övéit.

18. *Mert azt tartom.* Bár egyáltalán nem cselekszenek helytelenül, akik ezt helyesbítés-félének veszik; én mégis inkább a buzdítás kibővítésének tekintem, mégpedig az ellenvetések előzetes cáfolataként, úgyhogy ez lesz a mondat értelme: Nem kell azt kellemetlennek tartanunk, ha különféle szenvedéseken át kell haladnunk a mennyei dicsőség felé, mert ezek annak a dicsőségnek a nagyszerűségéhez képest igen csekély jelentőségűek. „Eljövendő dicsőséget" mond az örök dicsőség helyett, amiként „e világi" vagy „jelenlegi" szenvedéseknek nevezi azokat a szenvedéseket, amelyek hamarosan elmúlnak. Ebből kiviláglik, hogy a skolasztikusok igen rosszul fogták fel ezt a helyet, amikor az összeillő és méltó közti sületlen megkülönböztetésüket[14] innen merítették. Mert nem is a kettőnek a méltóságát veti össze az apostol, hanem csak a kereszt súlyosságát könnyíti, amikor azt a dicsőség nagyságához hasonlítja. S ezt azért teszi, hogy türelemre buzdítsa a hívők lelkét.

19. Mert a teremtett világ sóvárogva várja az Isten fiainak megjelenését. 20. Mert a teremtett világ hiábavalóság alá vettetett, nem önként, hanem azért, aki az alá vetette, 21. azzal a reménységgel, hogy maga a teremtett világ is megszabadul a rothadandóság rabságától az Isten fiai dicsőségének szabadságára. 22. Mert tudjuk, hogy az egész teremtett világ egyetemben fohászkodik és nyög mind idáig.

19. *Mert a teremtett világ.* Azt mondja itt Pál, hogy még a néma teremtményekben is előttünk van a példája annak a türelemnek, amelyre a hívőket buzdította. Mert én — mellőzve a különböző magyarázatokat — így értelmezem ezt a helyet. Nincs a világnak egyetlen eleme vagy része sem, mely úgyszólván megérintve a mostani nyomorúság felismerésétől, feszülten ne várakoznék a feltámadás reménységére. S valóban erről a két dologról szól: hogy az összes teremtmények szenvednek s hogy mégis a reménység tartja őket. Ebből az is kitűnik, mily mérhetetlenül drága az örök dicsőség, hogy mindeneket az utána való vágyakozásra tud ébreszteni és ragadni. Ennek a kifejezésnek, hogy sóvárgás vagy várakozás várja[15], bár kissé szokatlan, mégis igen találó az értelme. Ezzel ugyanis azt akarta

[14] *„distinctio congrui et condigni"* — v. ö. a 7. számú lapalji jegyzettel (71. lap).
[15] Kálvin ugyanis a *sóvárogva várja* szavak helyett így fordítja a szöveget: expectatio expectat.

jelezni az apostol, hogy a teremtmények nagy aggodalomtól szoronganak és nagy vágyakozástól feszülten várják azt a napot, mely az Isten fiainak dicsőségét majd egyetemlegesen mindenki előtt nyilvánvalóvá teszi. Az Isten fiai megjelenésének vagy kinyilatkoztatásának nevezi azt az állapotot, amikor hasonlók leszünk Istenhez, amint János mondja: Mert bár tudjuk, hogy az Ő gyermekei vagyunk, de még nem lett nyilvánvalóvá (I. Ján. 3, 2). Ragaszkodtam a Pál szavaihoz, mert túlmerésznek találtam Erasmus fordítását, amely így hangzik: „míg Isten fiai nyilvánvalókká nem lesznek" — s mégsem fejezi ki eléggé az apostol gondolatát. Mert Pál nem arra gondol, hogy Isten fiai lesznek nyilvánvalókká az utolsó napon, hanem hogy akkor lesz nyilvánvalóvá, mennyire kívánatos és boldog az ő állapotuk, amikor romlandóságukat levetkőzvén, felöltik majd a mennyei dicsőséget. Mert az érzék és értelem nélküli teremtményeknek azért tulajdonít reménységet, hogy a hívők nyissák ki szemüket a láthatatlan élet szemlélésére, bár ez most még szegényes külső mögött rejtőzködik.

20. *Hiábavalóság alá vettetett.* Megvilágítja a várakozás célját, mégpedig az ellentét alapján. Ugyanis mivel a most romlásnak alávetett teremtmények csak akkor újulhatnak meg, amikor Isten fiai már átvették örökségüket és elnyerték a teljességet, ezért a maguk megújulását áhítván, a mennyek országának megjelenésére tekintenek. Azt mondja, hogy hiábavalóság alá vannak vetve, mert nem maradnak rendíthetetlenül szilárd állapotban, hanem mint átmeneti és mulandó dolgok gyors iramban elenyésznek. — Az is kétségtelen, hogy Pál a „hiábavalóságot" a sértetlen természettel állítja szembe.

Nem önként, vagyis nem a maga akaratából. Minthogy az ilyen teremtmények érzés és értelem nélkül valók, az akaraton bizonyára azt a természeti hajlandóságot kell értenünk, mely szerint minden, ami a természetben van, a maga fennmaradására és tökéletesedésére törekszik. Tehát a természet ellenére és ellenállása mellett erőszakot szenved el minden, amit romlandóság alatt tartanak. De a világ minden egyes részét megszemélyesítve úgy mutatja be, mintha azok mind értelemmel volnának felruházva, hogy annál jobban szégyeljük érzéketlenségünket, ha a világ mulandó hullámzása, amelyet látunk, nem emeli magasabbra gondolatainkat.

Hanem azért, aki az alá vetette. Az összes teremtményekben az engedelmesség példáját állítja szemünk elé s hozzáteszi, hogy ez az engedelmesség a reménységből származik, mert innen ered a napnak, holdnak, és az összes csillagoknak frissesége az állandó pályafutásra, innen a föld készséges serénysége a termés meghozatalára; innen a levegő fáradhatatlan mozgása; innen a vizek folyásra kész elevensége, mivel Isten mindegyiknek kiosztotta a maga teendőjét s nemcsak pontos paranccsal szabta meg, hogy mit tegyenek, hanem ugyanakkor a megújulás reménységét is beléjük oltotta. Mert abban a szomorú bomlásban, mely Ádám bukását követte, szinte minden pillanatban összeomlana az egész világ alkotmánya és egyes részei is mind elmállanának, ha valami másunnan eredő titkos állandóság nem támogatná azokat. Szerfölött csúnya volna tehát, ha Isten fiaiban ke-

vésbbé működnék a Lélek záloga, mint az élettelen teremtményekben a titkos ösztön. Tehát bármennyire másfelé hajolnának is természetük szerint a teremtmények, mégis mivel Istennek úgy tetszett, hogy hiábavalóság alá kényszerítse őket, az Ő parancsának engedelmeskednek; és mivel jobb állapot iránt való reménységet öntött beléjük, ez tartja fenn őket. S ezért halasztják el és nyújtják meg vágyódásukat mindaddig, míg a nekik ígért romolhatatlanság meg nem jelenik. Az is megszemélyesítés, hogy reménykedést tulajdonít nekik, mint ahogy előbb akarást és nem-akarást tulajdonított.

21. *Maga a teremtett világ is.* Megmutatja, hogy a teremtett világ hogyan van reménységgel alávetve a hiábavalóságnak, t. i. mert el fog jönni az a nap, amikor megszabadul attól, amint ezt Ésaiás tanusítja és Péter világosabban is megerősíti (v. ö. Ésa. 65, 17 és II. Pét. 3, 13). Ebből mindenesetre illik fontolóra vennünk, mily borzalmas kárhozatot érdemeltünk, amikor a földtől az égig való összes ártatlan teremtmények a mi bűneinkért lakolnak. Mert a mi vétkünk miatt van az, hogy rothadandóságban szenvednek. Így az emberi nem kárhoztatásának bélyege rá van sütve az égre, a földre s az összes teremtményekre. Viszont ebből az is kitűnik, hogy mily felséges dicsőségre jutnak el majd Isten gyermekei, hiszen annak növelése és megvilágítása végett az összes teremtmények meg fognak újulni. Egyébként Pál nem úgy gondolja, hogy a teremtmények Isten fiaival együtt ugyanannak a dicsőségnek lesznek részesei, hanem a maguk módja és mértéke szerint jutnak majd jobb állapotba, mert Isten az emberi nemmel együtt a most romlott állapotban lévő világot is előbbi romlatlanságába fogja visszahelyezni. De hogy milyen lesz az a jövőbeli romlatlanság az állatok, növények és ásványok világában, azt kiváncsiskodva kutatni nem üdvös dolog, de nem is szabad. Minthogy a romlandóság legfőbb része a halál: az elméskedő, de kevésbbé józan gondolkozású emberek azt kérdezik, vajjon az élőlények minden fajtája halhatatlan lesz-é? De ha az ilyen spekulációkat féktelenül szabadjára engedjük, végtére is hová fognak ragadni bennünket? Elégedjünk meg tehát azzal az egyszerű tanítással, hogy olyan teljes lesz az egybeszerkesztés és olyan összhangzatos a rend, hogy semmi rút vagy múlandó dolog sem mutatkozik majd többé.

22. *Mert tudjuk, hogy.* Újra megismétli ugyanazt a tételt, hogy a továbbiakban reánk alkalmazza; jóllehet annak, amit most mond, következtetés jellege és jelentősége is van. Mert abból, hogy a teremtmények romlandóságnak vannak alávetve, még pedig nem természetes hajlamúak, hanem Isten rendelése folytán, továbbá abból, hogy reménységük van a romlottság majdani levetkezésére, az következik, hogy vajúdó asszonyként egyetemben sóhajtoznak mindaddig, míg meg nem szabadulnak. Ezzel a hasonlattal pedig igen találóan utal arra, hogy ez a nyögés nem hiábavaló és nem holt dolog, mert végül is örvendetes és boldog gyümölcsöt szül majd. A lényeg az, hogy a teremtmények sem a jelenlegi állapottal nincsenek megelégedve, de nem is szenvednek annyira, hogy orvosság nélkül sorvadjanak el, hanem vajúdnak, mert a jobb állapotra való megújulás vár rájuk.

Amikor azt mondja, hogy „együtt nyögnek", ezt nem úgy érti, hogy kölcsönös szorongás köti össze őket egymással, hanem úgy, hogy a mi társaink ebben a fohászkodásban. Az „idáig" vagy „mind idáig" kifejezés a huzamos várakozástól való undor enyhítésére szolgál. Mert ha a teremtmények annyi századon át kitartottak nyögésükben, mennyire menthetetlen a mi puhaságunk vagy tunyaságunk, ha ez árnyék-élet rövid futama közben elcsüggedünk?

23. Nemcsak ez pedig, hanem magok a Lélek zsengéjének birtokosai, mi magunk is fohászkodunk magunkban, várván a fiúságot, a mi testünknek megváltását. 24. Mert reménységben tartattunk meg; a reménység pedig, ha láttatik, nem reménység; mert amit lát valaki, miért reményli is azt? 25. Ha pedig, amit nem látunk, azt reméljük, békességes tűréssel várjuk.

23. *Nemcsak.* Vannak, akik azt gondolják, hogy az apostol itt jövendő boldogságunk méltóságát akarta magasztalni, amikor azt mondja, hogy égő vággyal sóvárognak arra mindenek, és pedig nemcsak az oktalan lények, hanem mi is, akik az Isten Lelkétől újjászülettünk. Védhető ugyan ez a vélemény, szerintem azonban itt inkább a nagyobbnak és a kisebbnek összehasonlításáról van szó, mintha azt mondaná: ha még az ész és értelem nélkül való elemek előtt is oly nagy a mi jövendő dicsőségünk kiválósága, hogy szinte égnek az utána való vágyakozástól, akkor sokkal inkább illik nekünk, akiket az Isten Lelke megvilágosított, erős reménységgel s buzgó iparkodással kívánkozni és törekedni erre a nagyszerű és felséges jóra. S kétféle indulatot kíván meg a hívőktől: hogy t. i. a jelenlegi nyomorúság terhe alatt sóhajtozzanak, s mégis türelemmel várják a megszabadítást. Mert azt akarja, hogy a jövendő boldogság várása által nekibátorodva, emelkedett lélekkel kerekedjenek föléje a jelen összes nyomorúságainak, hogy ne azt fontolgassák, most milyenek, hanem azt, hogy milyenek lesznek.

Magok a Lélek zsengéjének birtokosai, mi magunk is. Semmiképpen sem helyeslem, hogy némelyek az első zsengét ritka és páratlan kiválóságnak magyarázzák; ezért a kétértelműség elkerülése végett „első kezdetnek" lehetne fordítani. Mert én — tőlük eltérően — nemcsak az apostolokra vonatkoztatom, hanem az összes hívőkre, kik ezen a világon a Léleknek még csak néhány cseppecskéjével vannak meghintve vagy legfeljebb, amikor már igen jó előhaladást tettek, annak bizonyos mértékével vannak megáldva, a teljességtől azonban még nagyon is távol vannak. Ezt nevezi hát az apostol első kezdetnek vagy zsengének, szembeállítva a teljes termésel. Mivel azonban még nem nyertük el a teljességet, nem csoda, ha nyugtalanság fog el minket. — Azt pedig, hogy a *mi magunk* szavakat megismétli és még a *mi magunkban* kifejezést is hozzáfűzi, a fokozás kedvéért teszi, hogy így még erőteljesebben kifejezze a vágyódást. De nemcsak a vágyódást említi, hanem a sóhajtozást is; mert ahol meg van a nyomorúság érzése, ott van sóhajtozás is.

Várván a fiúságot. Bár átvitt értelemben, de mégis nagyon indokoltan *fiúságnak* itt annak az örökségnek az élvezését nevezi, melyre fiakká fogadtattunk. Mert ezzel Pál arra utal, hogy Istennek az az örök végzése, mellyel minket a világ teremtése előtt fiaivá választott s amely felől az evangéliom által előttünk bizonyságot tesz és amelynek hitét a Lélek által pecsételi meg szívünkben, hiábavalóvá válik, ha nem bizonyos a megígért feltámadás, amely amannak eredménye. Mert miért Atyánk nekünk az Isten, ha nem azért, hogy földi vándorlásunk befejeztével a mennyei örökség várjon reánk? Ugyanerre vonatkozik, amit rögtön hozzáfűz: *a test feltámadása.* Mert úgy egyenlítette ki Krisztus a mi váltságunk árát, hogy mindamellett a halál még bilincseivel megkötözve tart minket, sőt bensőnkben hordozzuk a halált. Ebből következik, hogy haszontalan és gyümölcstelen volna a Krisztus halálának áldozata, ha gyümölcse nem mutatkoznék meg a mennyei megújulásban.

24. *Mert reménységben tartattunk meg.* Pál egy másik érvvel is erősíti buzdítását, azzal t. i., hogy üdvösségünk nem választható el a halál külszínétől, vagy jelenségétől. S ezt a reménység természetéből bizonyítja. Ugyanis mivel a reménység a még nem tapasztalt dolgokra terjed ki és elménkben a rejtett s tőlünk távoleső dolgok képét jeleníti meg; azt, amit akár nyilván látunk, akár kezünkben tartunk, nem lehet remélni. Már pedig Pál nyilvánvalónak tartja, ami nem is tagadható, hogy amíg a világban forgolódunk, addig üdvösségünk a reménységen alapszik, következésképpen érzékeinket messze felülhaladó módon, Istennél van eltéve. Az a kitétel, hogy „a reménység, ha láttatik, nem reménység", nehézkes kifejezés ugyan, de az értelmet még sem homályosítja el. Mert egyszerűen azt akarja mondani, hogy mivel a reménység nem jelenvaló, hanem eljövendő jóra irányul, soha sincs összekötve a nyilvánvaló birtoklással. Akik tehát nyomasztónak találják a sóhajtozást, azok szükségképpen az Istentől megszabott rendet forgatják fel; mert Ő nem hívja diadalra övéit, amíg előbb a türelem katonai szolgálatában nem gyakorolta őket. Ha pedig Istennek úgy tetszett, hogy üdvösségünket úgyszólván ölébe zártan melengesse, hasznos dolog számunkra, ha itt a földön küszködünk, szorongattatunk, szomorkodunk, lesujtatunk, sőt félholtként vagy holtakhoz hasonlóan heverünk. Mert akik látható üdvösségre vágynak, azok megfosztják magukat tőle, mert lemondanak a reménységről, melyet Isten az üdvösség őréül rendelt.

25. *Ha pedig, amit nem látunk.* Az apostol itt úgy érvel, hogy az előzményből a következményre utal, mert a reménységet szükségképpen követi a türelem. Mert ha kellemetlen dolog nélkülözni azt a jót, ami után vágyódol: ha a türelemmel nem erősíted és vígasztalod magadat, akkor kétségbe kell esned. A reménység tehát mindig magával hozza a türelmet. Tehát nagyon helyénvaló az a zárókövetkeztetés, hogy elenyészik mindaz, amit az evangéliom a feltámadás dicsőségét illetően ígér, ha a jelenvaló életet nem a kereszt és a nyomorúságok türelmes hordozásával töltik. Mert ha az élet láthatatlan, akkor a halált kell szemünk előtt látnunk; s ha a dicsőség lát-

hatatlan, akkor gyalázat a jele. Ha tehát ezt az egész szakaszt röviden akarjuk összefoglalni, ilyenféleképpen sorakoztathatjuk fel Pál érveit: Az üdvösség minden hívő számára a reménységben van eltéve; a reménységnek pedig az a sajátossága, hogy a jövőbeli és távollévő javakra irányul; tehát el van rejtve a hívők üdvössége. Mármost a reménységet csakis a türelem tartja fenn, tehát csakis a türelem által teljesedik be a hívők üdvössége. — Továbbá megjegyzésre méltó itt az a tétel, hogy a türelem elválaszthatatlan kísérője a hitnek. Ennek oka kézenfekvő, mert hiszen, amikor a jobb állapotban való reménység vígasztal minket, ezáltal enyhül és csillapodik a jelenlegi nyomorúságok érzése, hogy ne legyen oly nehéz azokat elviselni.

26. Hasonlatosképen pedig a Lélek is segítségére van a mi erőtlenségüknek. Mert azt, amit kérnünk kell, amint kellene, nem tudjuk; de maga a Lélek esedezik miérettünk kimondhatatlan fohászkodásokkal. 27. Aki pedig a szíveket vizsgálja, tudja, mi a Lélek gondolata, mert Isten szerint esedezik a szentekért.

26. *Hasonlatosképen pedig a Lélek is, stb.* Hogy a hívők ne tehessék azt az ellenvetést, miszerint ők túlságosan gyöngék annyi és oly súlyos teher elhordozására, rámutat előttük a Lélek segítségére, amely bőségesen elegendő minden nehézség legyőzésére. Nincs tehát oka senkinek sem azon panaszkodni a kereszt hordozása felülhaladja erejét, mert hiszen mennyei erő erősít meg minket. S nagy súlya van itt a görög *„antilambaneszthai"* (= együtt megfogni) igének, mert azt jelenti, hogy a teher súlyát, mellyel gyengeségünk túl van terhelve, a Lélek magára vállalván, nemcsak segít és támogat bennünket, hanem olyanformán könnyít rajtunk, mintha velünk együtt hordozná a terhet. És az „erőtelenség" szó többesszáma is bizonyos fokozást jelent. Ugyanis mivel a tapasztalat azt mutatja, hogy ha Isten keze nem támogat minket, azonnal számtalan romlás fenyeget, arra figyelmeztet Pál, hogy ha minden tekintetben gyöngék vagyunk is és a különféle erőtelenségeink elbukással fenyegetnek is bennünket, elegendő segítséget találunk majd Isten Lelkében ahhoz, hogy soha meg ne tántorodjunk, vagy a bajoknak semmiféle halmaza alatt se roppanjunk össze. Egyébiránt a Léleknek ez a segítsége még határozottabban megtanít minket arra, hogy Isten rendeléséből van az, ha nyögéseken és sóhajtozásokon keresztül kell igyekeznünk megváltásunk felé.

Mert azt, amit kérnünk kell. Föntebb a Lélek bizonyságtételéről beszélt, amely által Istent Atyánknak ismerjük s amelyre támaszkodva Őt, mint Atyánkat merjük segítségül hívni; most pedig — visszatérve erre a második pontra, t. i. a segítségül hívásra — azt mondja, hogy ugyanaz a Lélek tanít meg minket arra is, *hogyan* kell Istent segítségül hívnunk és *mit* kell Tőle imádságainkban kérnünk. S nagyon helyénvaló, hogy a kegyesek szorongó vágyakozásaihoz hozzáfűzte a könyörgéseket, mert Isten nem azért sujtja őket nyomorúságokkal, hogy vakon nyeljék magukba a fájdalmat, hanem hogy könyörgéssel könnyítsenek magukon s így hitüket gyakorol-

ják. És bár tudom, hogy ezt a helyet különbözőképen szokták magyarázni, en mégis úgy látom, Pál egyszerűen azt akarja mondani, hogy Istenhez intézett könyörgésünkben vakok vagyunk, mert ha érezzük is bajainkat, elménk mégis zavarosabb és homályosabb, hogy sem helyesen ki tudná választani: mi illik, vagy mi üdvös. Ha valaki azt az ellenvetést tenné, hogy ott van előttünk a szabály az Isten Igéjében, erre az a válaszom, hogy érzéseink és indulataink mégis a sötétség homályában vesztegelnek mindaddig, míg a Lélek nem vezérli és irányítja azokat világosságával.

De maga a Lélek esedezik miérettünk. Bár még a valóságból vagy az eredményből nem világlik ki, hogy Isten meghallgatta-e kéréseinket, Pál mégis arra következetet, hogy már az imádkozás buzgalmában is felragyog a mennyei kegyelem jelenléte, mert önmagától senki sem gerjedne szent és kegyes könyörgésekre. A hitetlenek ledarálják ugyan imáikat, de Isten teljes kicsúfolásával, mert nincsen azokban semmi őszinteség, sem komolyság, sem illő rend. Tehát arra van szükség, hogy az imádkozás helyes módját a Lélek szabja meg; ezért nevezi kimondhatatlanoknak azokat a fohászkodásokat, melyekbe a Lélek indítására törünk ki, mert értelmünk felfogóképességét messze meghaladják. Azt pedig nem azért mondja Isten Lelkéről, hogy közbenjár vagy esedezik értünk, mintha őmaga tényleg alázatosan leereszkednék a könyörgésre vagy sóhajtozásra, hanem mert felkelti lelkünkben azokat az óhajtásokat, amelyek illő, hogy felindítsanak minket; azután, mert olyan hatással van szívünkre, hogy ez hevével egészen az égig hatol. S azért beszélt így Pál, hogy mindezt még határozottabban a Lélek kegyelmének tulajdonítsa. Parancsunk van ugyan arra, hogy zörgessünk, de önmagától senki sem tud előre meggondolni még egy szótagot sem, hacsak Isten nem zörget nála az ő Lelkének titkos ösztönzésével, sőt hacsak Őmaga fel nem tárja szívünket a maga számára.

27. *Aki pedig a szíveket vizsgálja.* Kiváló érv ez annak a bizakodásunknak megerősítésére, hogy Isten meghallgat minket, amikor az Ő Lelke által imádkozunk, hozzá. Mert Ő bensőséges közvetlenséggel ismeri a mi óhajtásainkat, mint az Ő Lelkének gondolatait. S jól jegyezzük meg itt a „*tudja*" szó sajátos értelmét. Mert ez azt jelenti, hogy Isten a Lélek gondolatait vagy indulatait nem hagyja figyelmen kívül mint új vagy szokatlan dolgokat, és nem is utasítja el, mint képtelenségeket, hanem elismeri azokat s egyúttal mint általa elismert és helybenhagyott dolgokat jóakarattal is fogadja. Tehát amint föntebb arról tett Pál tanubizonyságot, hogy Isten most már segítségünkre van, miután minket úgyszólván az ölébe vesz, úgy most egy másik vígasztalást is fűz hozzá, hogy t. i. kéréseink nem lesznek hiábavalók, ha Ő irányítja azokat. Hozzáteszi rögtön az okot is: mert így az Ő akaratához alakít minket. Ebből következik, hogy nem lehet eredménytelen az, ami egyezik az Ő akaratával, amellyel mindeneket igazgat. Ebből tanuljuk meg azt is, hogy az imádságban a fődolog az Úr akaratával való megegyezés, mert Őt a mi tulajdon vágyaink a legkevésbbé sem tartják lekötözve. Ha tehát azt akarjuk, hogy imádságaink kedvesek legyenek Isten előtt, akkor kérnünk kell Őt, hogy szabja azokat az Ő akaratához.

28. Tudjuk pedig, hogy azoknak, akik Istent szeretik, minden javokra van, mint akik az ő végzése szerint hivatalosak. 29. Mert akiket eleve-ismert, eleve el is rendelte, hogy azok az ő Fia ábrázatához hasonlatosak legyenek, hogy ő legyen elsőszülött sok atyafi között. 30. Akiket pedig eleve elrendelt, azokat el is hívta; és akiket elhívott, azokat meg is igazította; akiket pedig megigazított, azokat meg is dicsőítette.

28. *Tudjuk pedig.* A fönt elmondottakból most azt a következtetést vonja le, hogy a földi élet nyomorúságai távolról sem késleltetik üdvösségüket, sőt inkább elősegítői annak. Az sem ellenkezik ezzel, hogy az apostol itt nem következtető, hanem ellentétes („pedig") kötőszót használ, minthogy Pálnál nem újság a kötőszavak ilyen összevegyítése — jóllehet ez a következtetés egyúttal az ellenvetések előzetes cáfolatát is tartalmazza Mert az elmondottakkal szemben a testi érzék és gondolkozásmód azt harsogja, hogy egyáltalában nem tűnik ki, hogy Isten meghallgatná kéréseinket, mert hiszen mindig azonos folyamatban jönnek ránk a csapások. Elébe vág tehát az apostol ennek azzal, hogy ha nem siet is Isten rögtön övéi segítségére, mégsem hagyja el őket, mert csodálatos művészettel üdvösségükre fordítja a látszólagos szerencsétlenséget. — Az ellen sincs ellenvetésem, ha valaki ezt a mondást inkább elkülönítve akarná olvasni, úgy gondolván, hogy Pál itt új érvvel törekszik kimutatni azt, hogy nem kell fájdalmasan vagy terhesen viselnünk azokat a szerencsétlenségeket, amelyek előmozdítják üdvösségünket. — Azonban Pál elgondolása egészen nyilvánvaló. Ha egyforma bajoknak vannak is alávetve a kiválasztottak és a gonoszak, mégis igen nagy köztük a különbség, mert amikor Isten a hívőket megpróbáltatásokkal neveli, az üdvösségükről gondoskodik. — Ámde meg kell jegyeznünk, hogy Pál itt csakis a szerencsétlenségekről beszél, mintha ezt mondaná: Isten úgy intézi mindazt, ami a szentekkel történik, hogy amit a világ ártalmasnak vél, azt annak kimenetele hasznosnak bizonyítja. Mert bár igaz Augustinusnak az a mondása, hogy Isten gondviselésének rendelkezése folytán a szenteknek saját bűneik sem ártanak, sőt inkább üdvösségüket szolgálják, ez mégsem tartozik ide ehhez a szakaszhoz, ahol a keresztről van szó. — Megjegyzendő, hogy a kegyesség summáját az Isten szeretésében foglalta össze, aminthogy valóban ettől függ az igazságra irányuló minden törekvés.

Mint akik az ő végzése szerint. Úgy látszik, helyesbítésként tette hozzá ezeket a szavakat, hogy senki se gondolja, mintha a hívők, mivel Istent szeretik, a tulajdon érdemük által érnék el azt, hogy a szerencsétlenségekből oly nagy hasznot húznak. Mert tudjuk, hogy amikor az üdvösségről van szó, az emberek önmagukból szeretnek kiindulni és olyan előkészületekről álmodoznak, amelyekkel megelőzik Isten kegyelmét. Pál tehát azokról, akiket Isten tisztelőinek nevezett (vagyis akikről azt mondta, hogy Istent szeretik), most azt mondja, hogy Isten előzőleg kiválasztotta őket. Mert a sorrendet kétségtelenül azért jegyezte itt fel, hogy megtudjuk, miszerint Isten ingyenes fiúvá-fogadásától, mint első októl függ és ered az,

hogy a szenteknek minden javukra fordul és üdvösségükre szolgál. Pál kimutatja, hogy a hívők nem is szeretik Istent előbb, mint ahogy őket elhívta, amint ezt másutt (Gal. 4, 9.) mondja is, hogy Isten előbb ismerte a galatákat, mint ahogy ők Istent megismerték. Igaz ugyan Pálnak ez a mondása, hogy csakis azoknak vannak javokra a megpróbáltatások, akik Istent szeretik, de éppúgy igaz az is, amit János mond, hogy mi csak akkor kezdjük szeretni Istent, amikor Ő ingyen való szeretetével minket megelőzött (v. ö. I. Ján. 4, 10.). — Egyébként azt a *elhívást,* amelyről itt Pál szól, széles értelemben kell venni. Mert nem kell ezt a hamarosan szóbakerülő kiválasztás kinyilvánítására korlátozni, hanem itt az elhívás egyszerűen szembe van állítva az emberi pályafutással, mintha azt mondta volna Pál, hogy a hívők nem a maguk indíttatásából jutnak el a kegyességre, hanem inkább Isten kezének vezérlete alatt, amennyiben a maga tulajdonául választotta el őket. — A *végzés* szó világosan kizárja mindazt, amiről az emberek azt képzelik, hogy a maguk részéről előhozakodhatnak vagy hozzájárulhatnak. Mintha azt mondaná Pál, hogy a mi kiválasztásunk okai nem kereshetők egyébben, mint Isten titkos jótetszésében. Ez mégjobban kitűnik az Efézusbeliekhez írt levél 1. részéből, úgyszintén a Timótheushoz írt II. levél 1. részéből, ahol világosan kifejezésre van juttatva ennek az isteni végzésnek és az emberi igazságnak az ellentéte is. — Azonban Pál kétségkívül azért mondta itt kifejezetten, hogy a mi üdvösségünk Isten kiválasztásán alapszik, mert így akart rátérni a közvetlenül azután következő mondanivalójára, hogy t. i. ugyanaz a mennyei végzés jelölte ki számunkra a megpróbáltatásokat, hogy ezek Krisztushoz tegyenek minket hasonlatosakká és így szinte a szükségszerűség kötelékével kapcsolja össze üdvösségünket a kereszt hordozásával.

29. *Mert akiket eleve-ismert.* Tehát éppen a kiválasztás rendjéből mutatja ki, hogy a hívők megpróbáltatásai nem egyebek, mint módok és eszközök arra, hogy Krisztushoz legyenek hasonlatosakká, aminek szükségességét az előbb bizonyította. Ezért nincs okunk arra, hogy fájlaljuk vagy keservesnek és terhesnek találjuk a csapásokat, hacsak nem méltatlankodunk az Úr kiválasztása miatt is, mellyel eleve elrendelt minket az életre, és ha nem találjuk kellemetlennek azt, hogy Isten Fiának a képe jelenik meg bennünk, ami a mennyei dicsőségre készít elő minket. Isten eleveismerése pedig, melyről Pál itt említést tesz, nem puszta előretudás, amint ezt ostobán képzelik némely tudatlanok, hanem fiúvá fogadás, mellyel Isten a maga fiait mindenkor megkülönböztette a gonoszoktól. Ebben az értelemben mondja Péter, hogy a hívők a Lélek megszentelésére választattak el Isten eleveismerése szerint. (V. ö. I. Pét. 1, 2.) Oktalanul következtetik tehát azok, akikről szóltam, hogy Isten csakis azokat választotta ki, akikről előre látta, hogy méltók lesznek az ő kegyelmére. Mert nem is hízeleg Péter a hívőknek, mintha kiki a maga érdeme alapján választatott volna ki, hanem az Isten örök tanácsvégzésére való utalással minden érdemtől megfosztja őket. Ezen a helyen is azt ismétli meg Pál más szavakkal, amit az imént az isteni végzésről említett. Ebből következik, hogy ez az ismerés a jótetszés-

től függ, mert Isten akkor, amikor fiaivá fogadta azokat, akiket akart, előretudásában önmagán kívül semmire sem nézett, hanem csak kijelölte azokat, akiket ki akart választani. A „*prooridzein*" ige, melyet „eleve elrendeléssel" fordítanak, ennek a szakasznak az összefüggése szerint értelmezendő, mert Pál csak azt érti alatta, hogy Isten úgy határozott, hogy akiket fiaivá fogadott, azok Krisztus képét viseljék; s nem is azt mondta csupán, hogy hasonlók legyenek Krisztushoz, hanem Krisztus ábrázatához. Ezzel arra akar tanítani, hogy Krisztusban élő és nyilvánvaló mintakép van előttünk, mely követés végett áll Isten összes fiai előtt. A dolog summája tehát az, hogy az ingyenes örökbefogadás, amelyen üdvösségünk alapszik, elválaszthatatlan ettől a másik határozattól, mellyel Isten a kereszt hordozására rendelt minket; mert senki sem lehet a mennyeknek örököse, ha nem lett előbb hasonlóvá Isten egyszülött Fiához.

Hogy ő legyen elsőszülött. Vagy hogy ő *lenne.* Az „*einai*" (= lenni) görög főnévi igenév ugyanis mind a két módon felbontható; én azonban helyesebbnek tartom az előbbit. — Azután Krisztus elsőszülöttségével Pál itt csak arra akart rámutatni, hogy ha Krisztus Isten összes fiai között kiváltságos előjogot nyert, akkor méltán adatott nekünk példaképül, hogy ne vonakodjunk semmi olyasmitől sem, amit Ő méltónak tartott magára vállalni. A mennyei Atya tehát, hogy mindenképen bebizonyítsa azt a jogot és méltóságot, melyet Fiára ruházott, azt akarja, hogy akiket országának örökségébe befogad, azok mindnyájan az ő példájához legyenek hasonlatosak. Mert bár külsőleg különböző a kegyesek állapota, amint mindig van valami különbség az emberi test tagjai között: mégis mindannyian kapcsolatban vannak fejökkel. Tehát amiként az elsőszülött tartja fenn a család nevét, úgy Krisztus foglalja el a főhelyet nemcsak azért, hogy tisztelet dolgában kiemelkedjék a hívők között, hanem azért is, hogy a maga személyében a testvériség közös jele alatt tartson össze mindnyájunkat.

30. *Akiket pedig eleve elrendelt, azokat el is hívta.* Most már, hogy még világosabb bizonyítással erősítse meg azt az igazságot, hogy ez a Krisztus alázatosságához való hasonlatosság javunkra van, fokról-fokra emelkedve rámutat arra, hogy annyira összefügg a kereszt közössége elhivatásunkkal, megigazulásunkkal és végül megdicsőülésünkkel, hogy semmi módon sem választhatók el egymástól. De hogy mégjobban megértsék az olvasók az apostol elgondolását, emlékezetükbe kell idézniök előbbi figyelmeztetésemet, miszerint az eleveelhatározás vagy eleveelrendelés szó itt nem a kiválasztást jelenti, hanem Istennek azt a szándékát vagy határozatát, mellyel övéire rászabta a kereszt hordozását. Most pedig, amikor azt mondja róluk, hogy *azokat el is hívta,* ezzel jelzi, hogy amit Isten felőlük határozott, azt nem tartja önmagánál elrejtve, hanem nyilvánvalóvá tette azért, hogy a rájuk szabott törvényt csendes és nyugodt lélekkel vállalják. — Mert itt az *elhívást* mint alsóbbrendű dolgot megkülönbözteti a titkos kiválasztástól. Tehát, hogy senki se tehesse azt az ellenvetést, hogy nem lehet biztosan tudni, kinek milyen sorsot juttatott Isten, azt mondja az apostol, hogy Isten az ő elhívásával nyilvánvalóan bizonyságot tesz a

maga titkos tanácsáról. Ez a bizonyságtevés pedig nemcsak a külső prédikációban áll, hanem a Lélek hatékony munkája is hozzákapcsolódik; mert a kiválasztottakról van szó, akiket Isten nemcsak külső szóval hív, hanem bensejükben is vonzza őket. A *megigazulást* méltán ki lehetne terjeszteni az isteni kegyelem egész folyamatára, az elhívástól egészen a halálig; mivel azonban Pál ezt a szót ebben az egész levélben az igazság ingyen kegyelemből való beszámítása jelölésére használja, semmi szükség sem kényszerít minket arra, hogy a szónak ettől a jelentésétől eltérjünk. Pálnak ugyanis az a határozott meggyőződése, hogy a nekünk felajánlott kárpótlás sokkal értékesebb, semhogy a megpróbáltatásoktól huzódozhatnánk. Mert van-e kívánatosabb dolog, mint megbékélni Istennel azért, hogy nyomorúságaink ne legyenek többé a kárhozat jelei és ne irányuljanak romlásunkra? Ezért mindjárt hozzáteszi, hogy megdicsőülnek azok, akik most a kereszt terhét hordozzák, úgyhogy semmi kárt sem hoznak majd rájuk a szenvedések és megaláztatások. Bár a *megdicsőülés* még nem lett nyilvánvalóvá, legfeljebb csak a mi Fejünkben, mégis mivel Őbenne már úgyszólván közvetlenül látjuk az örökélet örökségét, az Ő dicsősége a mi dicsőségünknek oly nagy bizonyosságát kelti bennünk, hogy reménységünket méltán tarthatjuk egyenlőnek a tényleges birtoklással. Tegyük hozzá, hogy Pál a héber nyelv kifejezésmódja szerint az igéket itt múlt időben használta a jelen idő helyett. Valóban, a legkevésbbé sem kétséges, hogy ezzel egy folyamatos történést vagy aktust jelöl a következő értelemben: Akiket most Isten az ő tanácsvégzése szerint a kereszt alatt gyakorol, azokat egyúttal elhívja és megigazítja az üdvösség reménységére, úgyhogy semmit sem von le dicsőségükből a megaláztatás. Mert bár ezt a dicsőséget a világ szemében eléktelenítik a jelenlegi nyomorúságok, mégis Isten előtt és az angyalok előtt mindenkor teljes épségben ragyog. Pál tehát ezzel a fokozatosan emelkedő gondolatsorral azt akarja kifejezni, hogy a hívők szenvedései, amelyek most megalázzák őket, csakis arra a célra irányulnak, hogy a mennyország dicsőségét elnyervén, eljussanak a Krisztus feltámadásának dicsőségére Akivel most együtt feszíttetnek meg.

31. Mit mondunk azért ezekre? Ha az Isten velünk, kicsoda ellenünk? 32. Aki az ő tulajdon Fiának nem kedvezett, hanem őt mindnyájunkért odaadta, mimódon ne ajándékozna vele együtt mindent minékünk? 33. Kicsoda vádolja az Isten választottait? Isten az, aki megigazít; 34. kicsoda az, aki kárhoztat? Krisztus az, aki meghalt, sőt aki fel is támadott, aki az Isten jobbján van, aki esedezik is érettünk.

31. *Mit mondunk azért.* A tétel kellő bebizonyítása után most már felkiáltásokba tör ki s ezekkel azt juttatja kifejezésre, hogy milyen lelki nagyságot kell tanusítaniok a hívőknek, mikor a szerencsétlenségek a kétségbeesés felé sodorják őket. Ezekkel a szavakkal pedig arra tanít, hogy Isten atyai szeretetén alapszik az a legyőzhetetlen bátorság, amely minden kísértést legyőz. Mert tudjuk, hogy Isten szeretetéről vagy gyűlöletéről csupán a jelenlegi állapotuk szemlélete alapján szoktak véleményt alkotni az

emberek. Tehát amikor dolgaik nem járnak kedvező sikerrel, akkor kesergés szállja meg lelküket s ez minden bizodalmat és vígasztalódást kiöl belőlük. De Pál ezzel szemben azt mondja, hogy mélyebb alapra kell támaszkodnunk; s ezért helytelenül okoskodnak, akik csak földi küzdelmeink szomorú látványát tartják szemük előtt. Beismerem ugyan, hogy Isten ostorcsapásait magukban véve méltán tekintik az ő haragja jeleinek, de mivel a Krisztusban áldásosak, Pál azt kívánja, hogy mindenek előtt Isten atyai szeretetét ragadják meg az emberek, hogy ezzel a védő-paizzsal felszerelve, bátran dacoljanak minden bajjal. Mert valósággal ércfal a számukra az, hogy Isten jóindulatából minden veszedelemmel szemben biztonságban lesznek. De mégsem úgy érti ezt, hogy semmi baj sem ér majd minket; hanem az ellenség mindenféle fajtájával szemben győzelmet ígér nekünk.

Ha az Isten velünk. Ez a legfőbb, sőt az egyetlen támasz, amely minden kísértésben megtart minket. Mert ha Isten nincs hozzánk jóindulattal, még akkor sem támadhatna bennünk semmi bizodalom, ha minden a legkedvezőbb színben tűnnék is föl előttünk. De viszont az Ő kegyelme egymagában is elég nagy vígasztalás nekünk minden szomorúságban s elég erős oltalom a bajok minden viharaival szemben. S erre vonatkozik a Szentírás megannyi bizonysága, miszerint a szentek egyedül Isten erejében bizakodva meg merik vetni mindazt, ami ezen a világon ellenükre van. Ha a halál árnyékának völgyében járok is, nem félek a gonosztól, mert te velem vagy (Zsolt. 23, 4.). Istenben bízom, ember mit árthatna nékem? (Zsolt. 56, 2.). Nem félek sokezernyi néptől sem, amely köröskörül felállott ellenem. (Zsolt. 3, 7.) Mert sem az ég alatt, sem az ég fölött nincs olyan hatalom, mely az Isten karjának ellene tudna állani. Tehát ha Ő a védelmezőnk, akkor egyáltalán nem kell félnünk semmiféle ártalomtól. Ezért csak az tanusít igazi bizodalmat Isten iránt, aki az ő védelmével megelégedve, semmitől sem retten meg annyira, hogy bátorságát elveszítse. Igaz, hogy gyakorta megrendülnek a hívők, de sohasem buknak el teljesen. Összegezve a dolgot: az apostol okfejtése arra irányul, hogy a kegyes léleknek a Szent Lélek belső bizonyságtétele által kell megállania s nem szabad külső dolgoktól függnie.

32. *Aki az ő tulajdon Fiának nem kedvezett.* Mivel nagyon fontos ránk nézve, hogy oly teljes meggyőződéssel legyünk Isten atyai szeretete felől, hogy ebben a dicsekvésben rendületlenül megállhassunk, ezért mutat rá Pál kiengesztelődésünk árára s ezzel bizonyítja, hogy Isten kegyes hozzánk. S valóban kiváló és világos bizonyítéka a mérhetetlen szeretetnek, hogy az Atya nem habozott a Fiát odaáldozni a mi üdvösségünkre. S ennek alapján Pál a nagyobbról a kisebbre következtetve azt mondja: minthogy az Atyának nem volt semmije sem, ami a Fiúnál kedvesebb, drágább vagy kiválóbb lett volna, semmit sem fog elmulasztani, amit ránk nézve hasznosnak lát. Ez a hely figyelmeztessen minket arra, hogy mit hoz magával Krisztus minekünk és ébresszen fel minket az ő gazdagságának meggondolására. Mert amint záloga Ő Isten irántunk való mérhetetlen szeretetének, úgy nem is pusztán vagy üresen küldte Őt Isten mihozzánk, hanem minden

mennyei kinccsel megrakottan, hogy akik Őt a magukénak mondhatják, azoknak semmi se hiányozzék a teljes boldogsághoz. — Egyébként ez a szó: „odaadta" itt annyit jelent, mint halálra adta.

33. *Kicsoda vádolja.* A kegyeseknek a szerencsétlenségek között az az első és legfőbb vígasztalásuk, hogy határozottan meg vannak győződve Isten atyai jóakaratáról; mert ebből ered az üdvösségünk felől való bizonyosság és lelkünk nyugodt biztonságérzete, minek folytán a szerencsétlenség is megédesül, vagy legalábbis enyhül a fájdalom keserűsége. Tehát alig lehet alkalmasabb buzdítást találni a türelemre, mint azt, amikor belátjuk, hogy Isten jóindulattal van hozzánk. S ezért tekinti Pál ezt a bizakodást a vigasztalódás alapjának és főokának s illő, hogy a hívők ebből erőt merítsenek minden bajjal és rosszal szemben. Minthogy pedig először a vád fenyegeti az ember üdvösségét s azután a kárhoztatás meg is rendíti azt, első helyen a vádolás veszedelmét hárítja el. Mert egyedül Isten az, akinek ítélőszéke elé kell állani. Ha tehát Ő igazaknak nyilvánít minket, akkor semmi helye sincs már a vádnak. Úgy látszik ugyan, mintha az apostol az ellentéteket nem egészen pontosan rendezte volna el az egymásnak megfelelő részek szerint, mert hiszen inkább ezt a két részletet kellett volna szembeállítani: Kicsoda vádolja? Krisztus, aki közbenjár. Azután hozzátenni a második tagot: Ki az, aki kárhoztat? Isten, aki igazzá nyilvánít. Mert Isten felmentő ítélete a kárhoztatással, Krisztus védelme pedig a váddal áll szemben. Pál azonban nem ok nélkül változtatta meg ezt a sorrendet, mert ő Isten gyermekeit (amint mondani szokás) a legnagyobbtól a legkisebbig meg akarta erősíteni az Isten iránt való bizalomban, hogy ez a lehető legmesszebbre űzze el tőlük az aggodalmakat és félelmeket. Tehát nyomósabb az érvelése, ha azt mondja: Isten gyermekei azért nincsenek alávetve a vádnak, mert Isten megigazít, mintha azt mondta volna: Krisztus a pártfogójuk, mert így jobban kifejezésre juttatja, hogy már messziről el van zárva az út az ítélet elől, amikor a bíró kijelenti, hogy teljesen feloldja a vád alól azt, akit a vádló meg akart büntettetni. A második ellentétnek is ugyanez az értelme. Ugyanis kimutatja, hogy a hívők nagyon távol vannak a kárhoztatás alá kerülés veszedelmétől, mert Krisztus a bűnök kiengesztelésével elejét vette az Isten ítéletének és közbenjárásával nemcsak a halált törli el, hanem bűneiket is feledésbe borítja, hogy még számba se jöjjenek. Az a fő, hogy nemcsak akkor szabadít meg minket hathatós szerekkel a rettegéstől, amikor már Isten ítélőszéke elé kerültünk, hanem messziről eléje megy Istennek, hogy így mégjobban támogassa a bizodalmunkat. Egyébként meg kell itt jegyeznünk, amire előzőleg mindig figyelmeztettük olvasóinkat, hogy Pál szerint a megigazulás nem más, mint az Isten ítélete által felmentetteknek igazakká nyilvánítása. Valóban nem nehéz ezt igazolni ezzel a verssel, ahol az egyik ellentét állításával érvel a másiknak a lerontására, mert hiszen a felmentés és a vádlottak közé sorolás ellentétes dolog. Tehát velünk szemben nem fog Isten megengedni semmiféle vádat, mert minden bűntől felmentett bennüket. Mert az ördög bizonyára vádlója az összes kegyeseknek, sőt Isten törvénye és a saját lelkiismeretük is erősen vádolja őket; de az előtt a Bíró előtt, aki igazaknak

nyilvánítja őket, mindez nem ér semmit. Tehát semmiféle ellenségünk nem képes üdvösségünket megrendíteni, nemhogy megdönteni. — Azután *választottaknak* nevezi őket, hogy semmi kételyük se legyen az iránt, hogy ők is ezek közé tartoznak. S ezt nem különleges kinyilatkoztatás alapján gondolja (ahogyan némely álbölcsek hazudják), hanem a kegyesek közös érzése alapján. Tehát amit itt a választottakról mond Pál, azt az ő példájára minden istenfélő önmagára vonatkoztassa. Máskülönben ez a tanítás nemcsak fagyos, hanem teljesen élettelen is volna, ha a kiválasztást eltemetné az Isten titkos tanácsában. De ha tudjuk, hogy Pál itt szándékosan olyasmit ad elő, amit minden kegyes embernek önmagára kell alkalmaznia, akkor kétségtelenül mindnyájunkat elhivatásunk megvizsgálására vezet, hogy így megállapíthassuk, hogy Isten gyermekei vagyunk.

34. *Kicsoda az, aki kárhoztat?* Amiképen senki sem érhet el semmit a vádaskodásával, ha a bíró felmentő ítéletet hoz, azonképen nincs helye többé kárhoztatásnak, ha valaki eleget tett a törvényeknek és már a büntetést is lerótta. Már pedig Krisztus az, aki a nekünk járó büntetést egyszer kiállotta s épen ezzel kinyilvánította, hogy ezt mi helyettünk s a mi megszabadításunk végett vállalta magára; aki tehát ezentúl kárhoztatni akarna minket, annak magát Krisztust kellene visszadöntenie a halálba. Ő azonban nemcsak meghalt, hanem a feltámadás által a halál legyőzőjeként kélt ki s diadalmaskodott annak hatalma felett. Sőt Pál még többet is tett hozzá, nevezetesen azt, hogy Ő most *az Atya jobbján ül,* ami azt jelenti, hogy birtokában tartja az ég és föld feletti uralmat s a mindenség felett való teljes hatalmat és kormányzást; amint ez az Efézusbeliekhez írt levélben (1, 20.) olvasható. Végül azt tanítja: Krisztus úgy ül az Isten jobbján, hogy üdvösségünk védelmezésére örök szószólónk és közbenjárónk legyen. Következésképen, aki minket kárhoztatni akar, az nemcsak Krisztus halálát teszi hiábavalóvá, hanem hadat üzen az ő összehasonlíthatatlan erejének, annak a roppant erőnek, mellyel az Atya Őt felékesítette, amikor ráruházta a legfőbb hatalmat. Ennek a nagy biztonságnak, mely ki meri gúnyolni az ördögöt, a halált, a bűnt és a poklok kapuit, ott kell székelnie minden kegyes szívben; mert semmi a hitünk, ha nem vagyunk határozottan meggyőződve arról, hogy Krisztus a mienk és hogy az Atya Őbenne kegyelmes hozzánk. Tehát nem is lehet dögleletesebb és veszedelmesebb dolgot kigondolni az üdvösségünk bizonytalanságát hangoztató skolasztikus dogmánál.

Aki esedezik is érettünk. Ezt azért kellett kifejezetten hozzátenni, hogy Krisztus isteni felsége el ne rémítsen minket. Tehát bár magas trónján lábai alá vetve tart mindeneket, Pál mégis a közbenjáró tisztében állítja őt elénk, akinek tekintetétől oktalanság volna megborzadnunk, mert nemcsak nyájasan hívogat minket magához, hanem szószólónkként jelenik meg érettünk az Atya előtt. Ezt az esedezést vagy közbenjárást azonban ne testi értelmünk szerint képzeljük el. Mert nem kell azt gondolnunk, hogy esedezve, térdenállva, kiterjesztett karokkal kérleli az Atyát, hanem azért

lehet méltán azt mondani, hogy esedezik vagy közbenjár, mert állandóan halálával és feltámadásával van jelen; már pedig az ő halála és feltámadása az örök közbenjárás szerepét tölti be és az élő imádság hatásával bír, hogy az Atyát velünk megengesztelje és irántunk békülékennyé tegye.

35. Kicsoda szakaszt el minket a Krisztus szerelmétől? nyomorúság vagy szorongattatás, vagy üldözés vagy éhség, vagy meztelenség, vagy veszedelem vagy fegyver-é? 36. Amint meg van írva, hogy: Te éretted gyilkoltatunk minden napon; olybá tekintenek mint vágó juhokat. 37. De mindezekben felettébb diadalmaskodunk Az által, aki minket szeretett.

35. *Kicsoda szakaszt el minket?* Most ezt a biztonságot szélesebbre, az alantasabb dolgokra is kiterjeszti. Aki ugyanis meg van győződve Isten ő iránta való jóakaratáról, az képes megállani a legnehezebb megpróbáltatások közt is, amelyek azért szokták annyira gyötörni az embereket, mert nem gondolják meg, hogy ezek Isten gondviseléséből történnek, vagy úgy magyarázzák, hogy Isten haragjának a jelei, vagy úgy vélik, hogy Isten elhagyta őket, vagy mert semmi kimenetelt nem látnak, vagy a jobb életre nem gondolnak, vagy más efféle. Az ilyen tévedésektől megtisztult lélek azonban könnyen lecsendesedik és megnyugszik. Egyébként ezeknek a szavaknak az az értelme, hogy bármi történjék is, szilárdan álljunk meg abban a hitben, hogy Isten, aki egyszer magához ölelt minket szeretetével, sohasem veti el magától a rólunk való gondoskodást. Mert nem is egyszerűen azt mondja az apostol, hogy nincs semmi, ami Istent elszakítaná az irántunk való szeretettől; hanem azt akarja, hogy annak a szeretetnek, melyet Isten irántunk tanusít, az ismerete és eleven érzése annyira erőteljes legyen a szívünkben, hogy a megpróbáltatások sötétségében is mindig világítson. Mert amiképen a köd, bár elhomályosítja a nap tiszta látását, mégsem foszt meg minket teljesen annak fényétől, úgy Isten is a szerencsétlenségek között a homályon át bocsátja szét kegyelmének sugarait, hogy valamiféle kísértés kétségbeesésbe ne döntsön minket, sőt ellenkezőleg: hitünk, mely úgy támaszkodik Isten ígéreteire, mint valami szárnyakra, az akadályok sűrűjén át fölfelé, az egekbe hatoljon. Igaz ugyan, hogy a szerencsétlenségek önmagukban mérlegelve Isten haragjának a jelei; de mikor már megelőzte azokat a bocsánat és a kiengesztelődés, akkor azt kell feltennünk, hogy Isten, ha büntet is minket, mégsem feledkezik meg sohasem a könyörületességről. Figyelmeztet minket ugyan arra, hogy mit érdemeltünk; de nem kevésbbé tanusítja, hogy gondja van a mi üdvösségünkre, midőn bűnbánatra serkent bennünket. Ezt a szeretetet pedig azért nevezi a Krisztus szeretetének, mert az Atya Őbenne úgyszólván a szívét tárta fel előttünk. Mivel tehát Isten szeretetét nem kereshetjük Krisztuson kívül, méltán utasít ide minket Pál, hogy Krisztus kegyelmének sugaraiban lássa meg a hitünk az Atya derűs orcáját. Egyszóval: semmiféle szerencsétlenségben se rendüljön meg az a hitünk, hogy Isten jóakarata mellett semmi sincs ellenünkre. Egyesek szenvedő értelemben veszik a Krisz-

tus szeretetét, hogy t. i. mi szeretjük Őt, mintha Pál győzhetetlen bátorságra buzdítana minket. Ez a koholmány azonban könnyűszerrel megcáfolható Pál egész fejtegetésének összefüggéséből; s hamarosan el is oszlat Pál minden kétséget ez iránt, amikor világosabban meghatározza ezt a szeretetet.

Nyomorúság vagy szorongattatás, vagy üldözés? Az apostol azzal, hogy így tette föl az előbb a kérdést: „*kicsoda* szakaszt el minket", hallgatólag, de nyomatékosan rá akart mutatni valamire. Mert bár semleges nemben is mondhatta volna: *micsoda* szakaszt el minket, mégis, inkább megszemélyesítette a néma teremtményeket s ezzel kifejezésre juttatta, hogy ahányfajta kísértés ostromolja a hitünket, az megannyi bajvívóként hadakozik velünk. — Azután e között a három fogalom között a különbséget így állapíthatjuk meg: A *nyomorúság* az alkalmatlanságnak és kényelmetlenségnek mindenféle nemét foglalja magában; a *szorongattatás* pedig bensőbb szenvedés, amikor t. i. a nehézségek tanácstalanságba döntenek bennünket. Ilyen volt Ábrahámnak és Lótnak a szorongattatása, mikor amaz a feleségét, emez pedig a lányait volt kénytelen odavetni, mert szorultságukban és zavarukban más kivezető utat nem találtak. (V. ö. I. Móz. 12, 11. és 19, 8.) Az *üldöztetés* tulajdonképen zsarnoki erőszakosságot jelent, mellyel Isten fiait igazságtalanul — anélkül, hogy megérdemelnék — gyötrik az istentelenek. — Jóllehet Pál II. Kor. 4, 8-ban azt mondja, hogy Isten fiai meg nem szoríttatnak (*„sztenochóreiszthai"*), mégsem kerül önmagával ellentétbe, mert nem állítja azt róluk, hogy egyszerűen mentesek a szorongató gondtól, hanem úgy érti, hogy megszabadulnak tőle, amint ezt Ábrahám és Lót példája is mutatja.

36. *Amint meg van írva.* Ennek a bizonyságnak nagy jelentősége van a szóbanforgó ügyre nézve. Mert arra int, hogy annál kevésbbé rendüljünk meg a halálfélelemtől, mert hiszen szinte végzetszerű dolog az Isten szolgái számára az, hogy minden pillanatban szemük előtt lássák a halál jelenlétét. Az idézett 44. Zsoltárban valószínűleg a népnek Antiochus zsarnoksága alatti szánalmas elnyomatása van leírva, mert határozottan az jut benne kifejezésre, hogy pusztán csak az igaz kegyesség iránt való gyűlöletből dühöngtek oly kegyetlenül Isten tisztelői ellen. S ehhez járul még az a kiváló tanuságtétel is, hogy még így sem szakadtak el Isten szövetségétől. Véleményem szerint Pál különösképen ezt akarta kiemelni. S nem ellenkezik ezzel az sem, hogy ott panaszkodnak az emberek a miatt a szerencsétlenség miatt, amely szokatlanul szorongatta őket. Mert miután ártatlanságukról már előbb bizonyságot tettek s most pedig elénk tárják, hogy mennyi sok baj nehezedik rájuk, ebből alkalmasint levonható az a következtetés, hogy nem új dolog az, ha a szenteket — anélkül, hogy megérdemelnék — átengedi az Úr az istentelenek kegyetlenkedésének. Az pedig bizonyos, hogy ez csak javukra szolgál; mert hiszen a Szentírás tanítása szerint nem fér össze Isten igazságosságával az, hogy elveszítse az igazat a gonosszal együtt (v. ö. I. Móz. 18, 23.), sőt inkább az illik hozzá, hogy szorongattatással fizessen azoknak, akik másokat szorongatnak; azoknak pedig, akiket szorongatnak, nyugodalommal. (V. ö. II. Thess. 1, 6.) Azt állítják

azután, hogy ők az Úrért szenvednek; Krisztus pedig boldogoknak hirdeti azokat, akik háborúságot szenvednek az igazságért. Ami pedig azt a mondásukat illeti, hogy ők naponta meghalnak, ezzel azt jelzik: annyira fejük felett lebeg a halál, hogy az ilyen élet szinte semmiben sem különbözik a haláltól.

37. *De mindezekben felettébb diadalmaskodunk.* Azaz mindig kivergődünk és felülkerekedünk. A fordításnál megtartottam a Pál-használta igét („felettébb diadalmaskodunk"), bár ez a latinban alig használatos. Megtörténik ugyan néha, hogy látszólag alul maradnak és eltiportatnak a hívők, sőt az Úr nemcsak gyakorolja, hanem meg is alázza őket. A végeredmény azonban mindig az, hogy győzelmet aratnak. Mégis, éppen azért, hogy felismerjék: honnan van ez a legyőzhetetlen erő, újra megismétli, amit előzőleg mondott. Mert nemcsak azt tanítja, hogy Isten, hozzánkvaló szeretetéből a kezét nyújtja felénk a mi támogatásunkra, hanem ugyanezt a mondást Krisztus szeretetére vonatkozólag is megerősíti. S ez az egy szó a kelleténél is jobban megmutatja, hogy az apostol nem annak a szeretetnek hevéről beszél, amely Istenhez ragaszt bennünket, hanem éppen Istennek vagy Krisztusnak irántunk való atyai jóakaratáról. S az efelől való meggyőződés, ha mélyen szívünkbe vésődött, mindig kihoz majd minket a poklokból az élet világosságára és elég ereje lesz a támogatásunkra.

38. Mert meg vagyok győződve, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem hatalmasságok, sem jelenvalók, sem következendők, 39. sem magasság, sem mélység, sem semmi más teremtmény nem szakaszthat el minket az Istennek szerelmétől, mely vagyon a mi Urunk Jézus Krisztusban.

Mostmár elragadtatott felkiáltásokban tör ki, hogy így méginkább megerősítsen minket érzéseinkben. — Akármi van, úgymond, az életben vagy a halálban, ami úgy látszik, elszakíthatna minket Istentől, nem fog elérni semmi eredményt sem. Sőt még maguk az angyalok sem árthatnak nekünk, bármint igyekeznének is ezt a fundámentumot felforgatni. Nem ellenkezik ezzel az, hogy az angyalok szolgáló lelkek és a kiválasztottak üdvösségére rendeltettek (v. ö. Zsid. 1, 14.). Mert Pál itt a lehetetlenség alapján érvel, éppúgy, mint a Galatákhoz írt levél 1. rész 8. versében. S ezvel kapcsolatban megfigyelhetjük, hogyan kell előttünk mindennek elsilányulnia az Isten dicsőségéért, hisz még az angyalokat is szabad méltatlansággal illetni az Ő igazságának bizonyítására. E szavak „fejedelemségek és hatalmasságok", szintén az angyalokat jelölik s azért nevezi így őket, mert az isteni hatalomnak elsőrendű eszközei. Ezt a két szót pedig azért fűzi hozzá, hogy ha az „angyalok" elnevezés megszokottabb csengésű volna, ezekkel valamivel többet juttasson kifejezésre. Kivéve, ha nem kívánnánk inkább így értelmezni: sem az angyalok, sem valami magasabb erők. Ez esetben olyan szólás-módnak fognánk fel, amilyet olyankor szoktunk hasz-

nálni, amikor előttünk ismeretlen és a felfogó képességünket meghaladó dolgokról van szó.

38. *Sem jelenvalók, sem következendők.* Bár elragadtatással szól, mégis a valóságnak megfelelően bizonyítja, hogy nincs olyan hosszú időtartam, ami alatt bekövetkezhetnék az, hogy az Úr kegyelmétől bármi is elszakítson minket. Ezt is érdemes volt hozzátenni; mert nemcsak azzal a fájdalommal küszködünk, amelyet a jelenlegi bajok miatt érzünk, hanem azzal a félelemmel és aggodalommal is, amellyel a fenyegető veszedelmek szorongatnak bennünket. A mondat értelme tehát ez: Nem kell félnünk attól, hogy a fiúvá-fogadtatásban való hitünket a bajok bármily hosszú sorozata is kiolthatná. Ez tehát világosan ellenkezik a skolasztikusok felfogásával, akik azt fecsegik, hogy senki sem lehet bizonyos a mindvégig kitartó állhatatosság felől, legfeljebb csak különleges kinyilatkoztatás jótéteménye folytán, ami szerintük a legritkább dolog. Ez a dogma lerontja az egész hitet, amely bizonyára semmi, ha nem terjed ki egészen a halálig, sőt a halál utánra is. Nekünk azonban bíznunk kell abban, hogy aki elkezdte bennünk a jó dolgot, az be is fogja azt végezni az Úr Jézus napjára.

39. *Mely vagyon a mi Urunk Jézus Krisztusban.* Azaz: amelynek Krisztus a köteléke. Mert Ő a szerelmes Fiú, akiben az Atya gyönyörködött. Ezért, ha Őáltala kapcsolódunk Istenhez, akkor bizonyosak vagyunk Isten irántunk való változhatatlan és ernyedetlen jóakarata felől. Itt már világosabban beszél, mint fentebb, amikor az Atyában látja a szeretet forrását s azt hirdeti, hogy ez Krisztus által áramlik hozzánk.

IX. RÉSZ

1. Igazságot szólok Krisztusban, nem hazudok, lelkiismeretem velem együtt tesz bizonyságot a Szent Lélek által, 2. hogy nagy az én szomorúságom és szüntelen való az én szívemnek fájdalma; 3. mert kívánnám, hogy én magam átok legyek, elszakasztva a Krisztustól az én atyámfiaiért, akik rokonaim test szerint, 4. akik izráeliták, akiké a fiúság és a dicsőség és a szövetségek, meg a törvényadás és az isteni tisztelet és az ígéretek; 5. akiké az atyák és akik közül való test szerint a Krisztus, aki mindeneknek felette örökké áldandó Isten. Ámen.

Ebben a részben kezd szembenézni Pál azokkal a botránkozásokkal, melyek az emberi lelkeket azért fordíthatták el Krisztustól, mert a zsidók, akiknek Ő a törvény ígérete szerint rendeltetett, nemcsak elutasították, vagy megvetették Őt, hanem nagyrészben irtóztak is Tőle. Ebből ugyanis látszólag az következett, hogy vagy nem teljesedett be igazán Isten ígérete, vagy pedig az a Jézus, akit Pál hirdetett, nem az Úr Krisztusa, aki a zsidóknak különösképen megígértetett. Ezt a kettős csomót igen ügyesen oldja meg Pál a következőkben. Mindazonáltal úgy tárgyalja ezt a kérdést, hogy tartózkodik minden keserűségtől a zsidókkal szemben, hogy lelküket meg ne sebezze; de viszont nem is enged nekik egy hajszálnyit sem az evangéliom rovására. Mert olymódon ismeri el ékes kiváltságaikat, hogy egyáltalán semmit sem von le abból, ami a Krisztusé. — Egyébként szinte rögtönözve tér át ennek a dolognak a megemlítésére, úgy, hogy fejtegetésében látszólag nincs semmi összefüggés; és mégis úgy kezdi el új mondanivalóját, mintha már előbb is érintette volna. Ezt pedig azért teszi, mert a tanítás letárgyalásának végeztével, amikor megint a zsidókra gondolt, ezeknek hitetlenségétől mint valami csodától megrendülve, hirtelen bizonyságtételben tör ki, éppen úgy, mintha egy már előbb is tárgyalt dologról beszélne; mert hiszen nem volt senki sem, akiben magától is rögtön az a gondolat ne támadt volna: ha ez a törvény és a próféták tanítása, akkor hogyan lehetséges, hogy a zsidók mégis oly makacsul visszautasítják? Továbbá köztudomású dolog volt, hogy mindaz, amit eddig Mózes törvényéről és Krisztus kegyelméről előadott, gyűlöletesebb volt a zsidók előtt, semhogy egyetértésükkel támogatták volna a pogányok hitét. Ezért kellett eltávolítani ezt a botránkozást, hogy ne gátolja az evangéliom futását.

1. *Igazságot szólok Krisztusban.* Minthogy elfogultságból igen sokan úgy vélekedtek, hogy Pál szinte esküdt ellensége a maga nemzetének, úgy hogy e tekintetben még a hit házanépéből valók is meglehetősen gyanakodtak rá, mintha a Mózestől való elszakadást hirdetné, mielőtt hozzáfogna a

szóbanforgó kérdés tárgyalásához, bevezetéssel él, hogy az olvasók szívét megnyerje magának, amikor is tisztázza magát a zsidókkal szembeni rosszindulat igazságtalan vádja alól. S mivel ez a dolog megérdemelte az esküvést, és mert előre látta, hogy másként ezzel a már kialakult előítélettel szemben az ő állítását aligha hiszik majd el: esküvel erősíti, hogy igazat mond. Ebből a példából és más hasonlókból (amint az első részben említettem) tanuljuk meg, hogy melyek a törvényszerű eskük, azok t. i., amelyek hitelt szereznek az olyan igazságnak, amelynek megismerése hasznos, de amelyet egyébként nem hinnének el. — Ez a kifejezés: *Krisztusban* itt azt jelenti, hogy Krisztus szerint. Ezzel a hozzátoldással: *Nem hazudom,* azt jelzi, hogy színlelés vagy tettetés nélkül beszél.

Lelkiismeretem velem együtt tesz bizonyságot. Ezekkel a szavakkal saját lelkiismeretét állítja Isten ítélőszéke elé, mert annak érzése mellett a Lelket hívja tanuul. Mert a Lélek nevét azzal a szándékkal iktatta ide, hogy mégjobban tanusítsa, hogy ő mentes és tiszta minden vetélkedéstől s Isten Lelkének vezetése és irányítása mellett Krisztus ügyét szolgálja. Gyakran megesik, hogy valaki a testi szenvedélytől elvakultan (bár nem csal tudatosan és szándékosan, mégis) az igazság világosságát elhomályosítja. Az Isten nevére esküdni pedig tulajdonképen azt jelenti, hogy Őt hívjuk tanuul a kétséges dolgokban való hit megerősítésére és egyben alávetjük magunkat az ő ítéletének, ha hazudnánk.

2. *Hogy nagy az én szomorúságom.* Van abban bizonyos művészieség, hogy beszédét így megszakítja, mikor még azt sem mondta meg, hogy miről akar beszélni. Mert még nem volt helyénvaló az, hogy világosan szóljon a zsidó nép pusztulásáról. Tegyük hozzá, hogy így jobban kifejezésre juttatta fájdalma hevességét; mert a hiányos vagy szaggatott beszédek többnyire szenvedélyesek. De hamarosan kinyilvánítja fájdalma okát, miután őszintesége iránt már teljesebb bizalmat keltett. Egyébként abból, hogy annyira gyötörte Pált a zsidók bukása — noha jól tudta, hogy ez Isten akarata és rendelése folytán történt — megtanulhatjuk, hogy az isteni gondviselés iránti engedelmesség nem gátol bennünket a gonosz emberek romlása felett való sóhajtozásban, bár tudnunk kell, hogy Isten igazságos ítélete rendelte őket erre a romlásra. Mert támadhat ugyanabban a lélekben kétféle érzés úgy, hogy amikor Istenre tekint, nem bánkódik azok romlásán, akiknek pusztulását az Úr elhatározta; mikor pedig az emberek felé fordítja gondolatát, sajnálkozik azok bajain. Nagy csalódásban vannak tehát, akik teljes érzéketlenséget és tompaságot kívánnak a kegyes emberektől azért, hogy ne kerüljenek ellentétbe Isten rendelésével.

3. *Mert kívánnám.* Nem is lehet forróbb szeretetet kifejezni, mint ezzel a bizonyságtétellel. Mert csak az a tökéletes szeretet, amely a barát üdvéért még a haláltól sem riad vissza. A hozzáfűzött kifejezés azonban arra mutat, hogy Pál nemcsak időleges kimulásról vagy testi halálról beszél, hanem az örök halálról. Célzást is tett az elátkozottságra, amikor azt mondta: a Krisztustól. Ezt ugyanis a tőle való elszakítottságról vagy távollételről mondja. Mert mit is jelent a Krisztustól távol lenni, ha nem azt, hogy kirekesztetünk az üdvösség minden reménységéből? Tehát a leglán-

golóbb szeretetnek volt a bizonyítéka, hogy Pál nem habozott magára kívánni azt a kárhoztatást, amelyről látta, hogy a zsidók feje felett lebeg, hogy így megszabadítsa őket attól. Nem gátolta ebben az sem, hogy tudta: üdvössége Isten kiválasztásán alapul, ami semmiképpen sem rendülhet meg. Mert amilyen hirtelen támadnak az ilyen forróbb indulatok, úgy nincsenek is tekintettel és nem is irányulnak semmi másra, csak a maguk céljára. Tehát Pál nem kötötte össze Isten kiválasztását a maga kívánságával, hanem amarról megfeledkezvén, tisztán csak a zsidók üdvére törekedett. Ámde sokan kételkednek, vajjon szabad volt-é Pálnak ezt óhajtania? Nos, ez a kétely így oldható meg: A szeretetnek az az örökös határa, hogy elmegy egészen az oltárokig. Ha tehát Istenben s nem Istenen kívül szeretünk, akkor sohasem lesz szertelen a szeretetünk. Már pedig a Pálé ilyen volt; mert amíg azt látta, hogy nemzete Istennek mennyi jótéteményével van megajándékozva, szerette benne Isten adományait, s Isten adományai miatt nemzetét is. De ezeknek az adományoknak veszendőbe menése miatt is szerfölött bánkódott; ez volt azután az oka annak, hogy megzavart lélekkel ebben a végső óhajtásban tört ki. Így nem fogadom el azok vélekedését, akik úgy gondolják, hogy Pál egyedül Istenre, nem pedig az emberekre való tekintettel mondta ezeket. De nem értek egyet azokkal sem, akik szerint — anélkül, hogy Istenre gondolt volna — csupán az emberek iránti szeretetre ügyelt. Hanem én az emberek iránti szeretetet összekötöm az Isten dicsőségére való törekvéssel. — De ami a legfőbb volt, azt még nem fejtettem ki: hogy itt úgy tekint a zsidókra, mint akik olyan ismertető jegyekkel voltak felékesítve, amelyek megkülönböztették őket az összes többi emberektől. Isten ugyanis szövetségével oly magasra emelte őket, hogy az ő elestükkel még az Istenben való hit és az ő igazsága is meginogna a világon. Mert meghiusult volna az a szövetség, amelynek állandóságáról Isten azt mondotta, hogy örökkévaló lesz mindaddig, amíg a nap és a hold az égen fog ragyogni, úgyhogy nagyobb képtelenség volna annak megsemmisülése, mint az egész világ gyászos összezavarása és rút felforgatása. Ezért nem egyszerű és puszta összehasonlítása ez az embereknek; mert ha jobb is elpusztulni egy tagnak, mint az egész testnek, Pál mégis azért értékeli oly nagyra a zsidókat, mert a választott nép szerepében és minőségében nézte őket. S ez az összefüggésből is még jobban kiviláglik majd, amint a maga helyén hamarosan látni fogjuk. — Ezek a szavak: *akik rokonaim test szerint,* noha semmi újat sem jelentenek, mégis igen nagy súllyal bírnak a nyomatékosság szempontjából. Mert először, hogy senki ne gondolja róla, mintha szívesen és szándékosan keresné az ürügyet a zsidókkal való civakodásra, kijelenti, hogy nem vetkőzött ki annyira az emberies érzésből, hogy test szerinti rokonainak borzalmas pusztulása hatással ne volna reá. Azután, minthogy az evangéliomnak, melynek hírnöke volt, a Sionról kellett elindulnia, nem ok nélkül hangoztatja több szóval népe dícséretét. Nézetem szerint ugyanis ez a kitétel: „test szerint" itt nem lekicsinylő értelemben szerepel, mint egyebütt általában, hanem inkább a bizalom kifejezésére szolgál. Mert bár a zsidók elvetették maguktól Pált, ő még sem titkolja, hogy ebből a népből származott, amelynek kiválasztása még élt a

gyökérben, jóllehet az ágak elszáradtak. Az „átok" szót illetően Budaeus nézete ellenkezik Chrysostomus véleményével, aki összezavarja az *„anathema"* és az *„anathéma"* szavakat.[16]

4. *Akik izráeliták.* Itt már világosan feltárja az okát annak, miért gyötri annyira népének romlása, hogy kész volna azt a saját pusztulásával megváltani, — azért t. i., mert izráeliták voltak. Ugyanis a vonatkozó névmás („akik") itt okhatározó kötőszó („mert") helyett áll. — Mózest is, amikor azt kívánta, hogy törölje ki őt az Úr az élet könyvéből (v. ö. II. Móz. 32, 32.), hasonlóképpen ugyanez az aggodalom gyötörte, hogy megsemmisül Ábrahám szent és kiválasztott népe. Tehát az emberi értéken kívül még más, és pedig fontosabb okokat is elősorol, melyek miatt kedvelnie kellett a zsidókat, mert t. i. az Úr mint valami előjoggal annyira kiemelte, hogy el is különítette őket az emberek közönséges rendjétől. És méltóságuknak ez az elismerése a szeretet bizonyítéka. Mert csakis azokról szoktunk ily nagy jóakarattal beszélni, akiket szeretünk. S bár a zsidók hálátlanságukkal méltatlanokká tették magukat arra, hogy Isten nekik nyújtott ajándékai szerint becsüljék őket, Pál mégsem hagyott fel azzal, hogy őket ezért tiszteletben részesítse. S ezzel arra tanít: nem tudják az istentelenek annyira beszennyezni Isten kiváló adományait, hogy ezek ne volnának mindig dícséretre és tiszteletre méltók, — bár éppen a velük visszaélőkre semmi más nem származik azokból, csak még nagyobb gyalázat. De amiképen nem szabad elkövetnünk azt, hogy a gonoszok iránti gyűlöletből megvessük Isten bennök lévő ajándékait, úgy viszont kellő okossággal is éljünk, hogy jóindulatú becsülésünkkel és tiszteletünkkel felfuvalkodottakká ne tegyük őket s még inkább vigyázzunk arra, hogy dícséreteink a hízelgés látszatát ne öltsék magukra. Hanem kövessük Pált, aki úgy ismeri el a zsidók kiváltságait, hogy azután kijelenti: mindez Krisztus nélkül semmi. — Egyébként nem hiába teszi dícséreteik közé azt, hogy izraeliták. Mert Jákób a legnagyobb áldásként azt kérte, hogy az ő nevét viseljék (v. ö. I. Móz. 48, 16.).

Akiké a fiúság. Arra a célra irányul Pál egész fejtegetése, hogy bár a zsidók elpártolásukkal szentségtörő módon elszakadtak Istentől, mégsem halt ki bennük teljesen Isten kegyelmének világossága, amikért a harmadik rész 3. versében is mondta, hogy noha ők hitetlenek és szövetségszegők, hitetlenségük még sem tette hiábavalóvá az Isten hűségét. Nemcsak azért, mert a nagy sokaságból némi maradékot őrzött még meg magának, hanem azért is, mert öröklési jogon még náluk maradt az egyház neve. S jóllehet mindezekből az ékességekből kivetkőztek már, úgyhogy semmi hasznuk sem volt abból, hogy őket Ábrahám fiainak nevezték, mégis mivel az a veszedelem fenyegetett, hogy az ő hibájukból elsilányul a pogányok között az evangéliom fensége, nem azt veszi Pál fontolóra, mit érdemeltek a zsidók, hanem ocsmányságukat és gyalázatukat több ellenvetéssel, mint megannyi függönnyel takarja el, míg a pogányok meg nem győződtek arról,

[16] *„Anathema"* = átok alá vetett, átkozott; *„anathéma"* = Istennek szentelt, szent ajándék, dísz, ékszer.

hogy az evangéliom mennyei forrásból, az Isten szentélyéből, a választott néptől áradt hozzájuk. Mert — az Úr minden más nép mellőzésével őket választotta magának örökségül és őket fogadta fiaivá, amint erről gyakran tett bizonyságot Mózesnél és a prófétáknál. Sőt nem elégszik meg azzal, hogy egyszerűen fiainak nevezi, hanem egyszer elsőszülötteknek, másszor meg kedveltjeinek hívja őket. Mózes II. könyvében (4, 22.) „így szól az Úr: Elsőszülött fiam az Izráel. Bocsásd el az én fiamat, hogy szolgáljon nékem!" Jerémiásnál (31, 9.) ezt olvassuk: „Atyja lettem az Izráelnek, és Efraim nékem elsőszülöttem". Úgyszintén (20. v.) „Avagy nem kedves fiam-é nékem Efraim? Avagy nem kényeztetett gyermek-é? Azért belső részeim megindultak őrajta, bizony könyörülök rajta". S ezekkel a szavakkal nemcsak az izráel iránti elnézését akarja magasztalni és figyelmünkbe ajánlani, hanem inkább rámutat a fiúvá fogadás hathatós erejére, mely magában foglalja a mennyei örökség ígéretét. A *dicsőség* azt a kiválóságot jelenti, amelyre az Úr ezt a népet méltatta az összes többi népek előtt, mégpedig egyrészt sok és különféle módon, másrészt azzal, hogy közöttük lakozott. Mert jelenlétének sok egyéb jele mellett a frigyládában mutatta meg jelenléte különleges bizonyítékát, ahonnan válaszokat is adott és népét is meghallgatta, hogy az ő megsegítésükben hatalmát kinyilvánítsa. Ezért nevezték azt Isten dicsőségének is, amint Sámuelnél látjuk. (I. Sám. 4, 22.) — Minthogy Pál is megkülönböztette a *szövetségeket* az *ígéretektől*, figyeljünk erre a különbségre, hogy „szövetségen" azt értsük, ami határozott és ünnepélyes szavakba van foglalva s kölcsönös kötelezettséggel jár, t. i. az Ábrahámmal kötött szövetséget; „ígéreteken" pedig mindazokat, amik a Szentírásban lépten-nyomon előfordulnak. Mert Isten attól fogva, hogy egyszer megkötötte a szövetséget a régi néppel, nem szűnt meg folyton új ígéretekkel felajánlani neki kegyelmét. Ebből következik, hogy az ígéretek úgy viszonyulnak a szövetséghez, mint egyedüli forrásukhoz, aminthogy Isten különleges segítségnyújtásai, melyekkel Isten a hívők iránt való kegyét tanusítja, a kiválasztás egyedüli forrásából erednek. Mivel pedig a törvény nem volt más, mint a régi szövetség megújítása és arra szolgált, hogy annak emlékezetét mégjobban megerősítse, úgy látszik, a *törvényadást* itt kiváltképpen az ítéletekre kell vonatkoztatni. Mert az sem közönséges dísze a zsidó népnek, hogy Isten a törvényhozója. Ha ugyanis mások a Solonokkal és Lykurgosokkal dicsekednek, akkor mennyivel jogosultabb dolog az Úrban dicsekedni? Amint erről olvashatunk is Mózes V. könyve 4. részének 32. és következő verseiben. Az *istentiszteleten* a törvénynek azt a részét érti, mely az Isten tisztelésének törvényes módját írja elő, amilyenek a szertartások és vallási szokások. Mert ezeket törvényeseknek kell tartanunk az Isten rendszabálya alapján; ezen a szabályon kívül bármit gondolnak is az emberek, az mind merő megszentségtelenítése a vallásnak.

5. *Akiké az atyák.* Annak is van valami jelentősége, ha szent és Isten előtt kedves férfiaktól származik valaki, mert Isten a kegyes atyáknak megígérte a fiaik iránt való irgalmasságot egészen ezeriziglen, de különösen ünnepélyes szavakkal ígérte meg ezt Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak

(I. Móz. 17, 4. és másutt). S az sem számít, hogy ez — ha Isten félelmétől és az élet szentségétől elszakítják — magában véve hiábavaló és haszontalan dolog. Mert hiszen ugyanúgy áll a dolog a fentebb említett istentisztelettel, és a dicsőséggel is, amint ezt lépten-nyomon olvashatjuk a prófétáknál, de különösen Esaiásnál (1, 11. és 60, 1.) és Jerémiásnál (7, 4.). Mivel azonban Isten bizonyos mértékig tisztességre méltatja ezeket, ha a kegyességre való buzgó törekvéssel vannak egybekötve, azért méltán sorolta az apostol ezeket is a zsidók kiváltságai közé. Ugyanis azért nevezik őket az ígéretek örököseinek, mert az atyáktól származtak (Csel. 3, 25.).

Akik közül való test szerint a Krisztus, stb. Teljesen oktalanul cselekszenek, akik ezt az atyákra vonatkoztatják, mintha Pál csak azt akarná mondani, hogy Krisztus az atyáktól származott. Mert a zsidó nép kiválóságát akarta ezzel a dícsérettel betetőzni, hogy tőlük származott a Krisztus. Ugyanis nem szabad semmibe vennünk a testi rokonság alapján való kapcsolatot a világ Megváltójával. Mert ha megtiszteltetés volt az egész emberi nemre, hogy az emberi természet közössége által összekötötte magát velünk, akkor még nagyobb megtiszteltetés érte azokat, akikkel a rokonság révén akart szoros kapcsolatban lenni. Jóllehet mindig azon az állásponton kell lennünk, hogy ha ez a rokonsági kegyelem elkülönül az istenfélelemtől, akkor nemcsak hogy nem hasznos, hanem inkább még nagyobb kárhoztatásra szolgál. — Egyébként is nevezetes ez a hely, mert itt a két természet úgy van megkülönböztetve Krisztusban, hogy egyszersmind egyesülnek is épen Krisztusnak a személyében. Mert amikor azt mondja, hogy Krisztus a zsidóktól származott, ezzel kinyilvánítja az ő igaz emberi természetét. Azzal pedig, hogy hozzáteszi: *test szerint* — jelzi, hogy volt Őbenne valami, ami magasabbrendű a testnél s ez világosan mutatja az embersége és istensége közötti különbségtételt. De végül is mindkettőt összeköti, mikor azt mondja, hogy ugyanaz a Krisztus, aki test szerint a zsidók közül született, „mindeneknek felette örökké áldandó Isten". Meg kell ezenkívül jegyeznünk, hogy ez a magasztaló mondás csakis az egy és örök Istent illeti meg. Mert egy másik helyen (v. ö. I. Tim. 1, 17.) azt hirdeti, hogy egy az Isten, akit illet minden tisztelet és dicsőség. Akik ezt a részletet elszakítják a szöveg többi részétől azért, hogy így Krisztustól elragadják istenségének eme fényes bizonyságát, azok szerfölött orcátlanul igyekeznek a teljes napfényben sötétséget támasztani. Mert a kelleténél is világosabbak ezek a szavak: *test szerint a Krisztus, aki örökké áldandó Isten.* Nem is kétlem, hogy Pál, akinek nehéz küzdelme volt ezzel a szorongató botránkozással, szándékosan emelte fel lelkét Krisztus örök dicsőségéhez; s ezt nem is egyénileg és nem a maga kedvéért tette, hanem inkább azért, hogy példájával másokba bátorságot öntsön a botránkozás leküzdésére.

6. Nem lehet pedig, hogy meghiusult legyen az Isten beszéde. Mert nem mindnyájan izráeliták azok, akik Izráeltől valók; 7. sem nem mindnyájan fiak, kik az Ábrahám magvából valók; hanem: Izsákban

neveztetik néked a te magod. 8. Azaz nem a testnek fiai az Isten fiai; hanem az ígéret fiait tekinti magul. 9. Mert ígéretnek beszéde ez: Ez idő tájban eljövök, és Sárának fia lesz.

6. *Mindamellett nem úgy áll a dolog, mintha Isten beszéde meghiúsult volna.* Mivel a vágyakozás heve Pált szinte magánkívüli állapotba ragadta, most már vissza akarván térni tanítói feladatához, némileg helyesbíti mondanivalóját, mintha most szedné össze magát a roppant gyötrődés után. S mivel abból, hogy népe romlásán siránkozott, látszólag azt a képtelen következtetést lehetett volna levonni, hogy Istennek az Ábrahám magvával kötött szövetsége meghiúsult (mert nem szakadhatott el az izráelitáktól Isten kegyelme anélkül, hogy a szövetség meg ne semmisült volna), nagyon helyesen eleve elhárítja ezt a képtelenséget és kimutatja, hogy a zsidók ily nagy vaksága közepette miként maradt meg mégis állandóan ennél a népnél Isten kegyelme, hogy így a szövetség igazsága fennmaradjon. — Némelyek itt így fordítják a szöveget: „De nem is lehetséges", mintha a görögben ezt olvasnánk: *„hoion te"*; mivel azonban egyetlen példányban sem találom ezt a szöveget, helyesebbnek tartom a megszokott olvasási módot: „nem mintha meghiúsult volna" és így értelmezem: Az, hogy annyira siratom népem romlását, nem jelenti azt, mintha úgy vélekedném, hogy Isten ígérete, melyet egykor Ábrahámnak adott — mostmár meghiúsult volna.

Mert nem mindnyájan, stb. A tétel az, hogy Ábrahámnak és az ő magvának úgy adatott az ígéret, hogy ez az örökség nem vonatkozik minden egyes ivadékára; következésképen némelyek elpártolása éppenséggel nem akadálya annak, hogy a szövetség továbbra is erős és szilárd maradjon. De hogy még világosabbá váljék, milyen feltétellel fogadta az Úr a maga tulajdon népévé Ábrahám utódait, két dolgot kell itt fontolóra venni. (1) Az egyik az, hogy az üdvösség ígérete, mely Ábrahámnak adatott, vonatkozik mindazokra, akik testi eredetüket őtőle származtatják; s ezen az alapon joggal nevezik őket az Ábrahámmal kötött szövetség örököseinek és utódainak, vagy (ahogyan a Szentírás mondja) az ígéret fiainak. Ugyanis mivel az Úr éppúgy meg akarta pecsételni szövetségét Ismáelben és Ézsauban, mint Izsákban és Jákóbban, ebből világosan kitűnik, hogy ők sem voltak tőle teljesen idegenek, — hacsak nem tartjuk esetleg semminek a körülmetélkedést, melyben Isten parancsa szerint ők is részesültek. Ezt azonban nem mondhatjuk Isten megsértése nélkül. S ez az amit föntebb mondott az apostol, hogy övék a szövetségek, még ha hitetlenek volnának is. És a Cselekedetek könyve 3. részében Péter a szövetség fiainak nevezi őket, mert a próféták ivadékai. (2) A másik az, hogy „az ígéret fiainak" tulajdonképen azok neveztetnek, akikben megmutatkozik az ígéret ereje és hatása. Ezért mondja itt Pál, hogy Ábrahámnak nem minden fia Isten fia, jóllehet az Úr szövetséget kötött velük, mert kevesen állottak meg a szövetség hitében (vagy hűségében); ámbár Isten mégis arról tesz bizonyságot Ezékielnél (16. r.), hogy mindnyájukat fiainak tekinti. Egyszóval, amikor az egész nép Isten örökségének és tulajdonának neveztetik, ez azt jelenti, hogy az Úr fiaivá fogadta őket, miután felajánlotta nekik az üdvösség ígéretét és meg

is erősítette azt a körülmetélkedés jelével. Minthogy azonban közülük sokan visszautasítják hálátlanságukkal ezt a fiúvá fogadtatást s ezért annak jótéteményét a legkevésbbé sem élvezik, ebből egy másik különbséget vagy megkülönböztetést látunk közöttük, ha az ígéret beteljesedését vesszük tekintetbe. Tehát, hogy senki se csodálkozzék, ha az ígéretnek ez a beteljesedése a legtöbb zsidóban nem látható, Pál azt mondja, hogy Isten igazi kiválasztása ezeket nem foglalja magában. Vagyis — ha valaki szívesebben veszi más szavakkal: — az izráelita nép általános kiválasztása nem akadálya annak, hogy Isten a maga titkos tanácsa szerint válassza ki közülük magának azokat, akiket akar. Kiváló tükre ugyan az ingyen kegyelemből való könyörületességnek az, hogy Isten egy népet méltat arra, hogy megkösse vele az élet szövetségét; de mégjobban feltárul előttünk a kegyelem rejtett mélysége, a második kiválasztásban, mely a népnek csak egyik részére korlátozódik. Egyébként ebben a mondatban: „nem mindnyájan izráeliták azok, kik Izráeltől valók; sem nem mindnyájan fiak, kik az Ábrahám magvából valók" — van egy bizonyos szójáték is, mert ugyanazzal a szóval az egyik esetben az egész nemzedéket, vagyis az összes ivadékokat összefoglalja, a másik esetben pedig csak az igazi fiakat jelöli meg, akik t. i. nem fajulnak el.

7. *Hanem Izsákban neveztetik néked a te magod.* Pál itt annak kimutatására törekszik, hogy Isten titkos kiválasztása felette áll a külső elhívásnak, mindazonáltal a legkevésbbé sem ellenkezik vele, hanem inkább annak megerősítésére és beteljesedésére irányul. Tehát, hogy mind a kettőt sorjában kimutassa, először azt adja elő, hogy Isten kiválasztása nincs hozzákötve Ábrahám testi nemzedékéhez, sem pedig a szövetség feltételében nincs benne. Ezt most a legalkalmasabb példával erősíti. Mert ha kellett lennie olyan igazi nemzedéknek, amelyik nem pártolt el a szövetségtől, akkor ennek leginkább azokból kellett állania, akik az elsőfokú leszármazottai voltak; de mivel Ábrahám első fiainál — s még az ő életében — azt látjuk, hogy a még egészen friss ígéret elkülönítette a másik fiút a magtól (vagyis az igazi ivadéktól), mennyivel inkább megtörténhetett ez a sokkal későbbi utódoknál? Az erre vonatkozó isteni kijelentés pedig Mózes I. könyvének 17. részéből való, ahol az Úr azt válaszolja Ábrahámnak, hogy meghallgatta az Ismáelre vonatkozó könyörgését, de a másik fiú lesz az, akire a megígért áldás rászáll. Tehát ebből az következik: Isten a választott népből különleges kiváltság szerint választ ki bizonyos embereket, hogy bennük legyen hatékony és érvényes a közös fiúvá fogadtatás.

8. *Azaz, nem a testnek fiai, stb.* Most a fentebb idézett isteni kijelentésből veszi a tételt, mellyel ezt az egész fejtegetést berekeszti. Ha ugyanis Izsák s nem pedig Ismáel hivatik magnak, noha ez éppúgy fia Ábrahámnak, mint amaz, akkor nem kell az összes test szerinti fiakat a maghoz számítani, hanem az ígéret csak némelyekben teljesedik be különösképpen és nem vonatkozik közösen és egyformán mindenkire. „Test szerinti fiaknak" azokat nevezi, akiknek a testi származáson kívül semmi kiválóbb tulajdonságuk sincs, amiképen „ígéret fiainak" azokat hívja, akiket különlegesen megjelölt az Úr.

9. *Mert ígéretnek beszéde ez.* Másik isteni kijelentést csatol ide; s ennek alkalmazásában látható, mekkora szorgalommal és ügyességgel kezeli a Szentírást. Amikor — úgymond — az Úr kijelentette, hogy el fog jönni és hogy Ábrahámnak fia születik majd Sárától, ezzel azt jelezte, hogy áldása még nem vált nyilvánvalóvá, hanem csak ezután fog beteljesedni. Ismáel azonban már a világon volt, amikor az Úr ezt mondotta; tehát Isten áldása nem Ismáelre vonatkozott. Mellesleg figyeljük meg azt is, mily nagy óvatossággal halad itt előre, hogy el ne keserítse a zsidókat. Először tehát az ok elhallgatásával egyszerűen a tényre mutat rá, s csak azután tárja fel annak forrását.

10. Nemcsak ez pedig, hanem Rebeka is, ki egytől fogant méhében, Izsáktól a mi atyánktól; 11. mert mikor még meg sem születtek, sem semmi jót vagy gonoszt nem cselekedtek, hogy az Istennek kiválasztás szerint való végzése megmaradjon, nem cselekedetekből, hanem az elhívótól; 12. megmondatott néki, hogy: A nagyobbik szolgál a kisebbiknek; 13. miképen meg van írva: Jákóbot szerettem, Ézsaut pedig gyűlöltem.

10. *Nemcsak ez pedig.* Ebben a fejezetben néhány mondat csonka. Ilyen ez a mondat is: „Hanem Rebeka is, ki egytől fogant méhében, Izsáktól a mi atyánktól". Mert a közepén abbahagyja, még mielőtt a főigéhez, vagyis az állítmányhoz érne. A mondat értelme mégis az, hogy nemcsak Ábrahám fiaiban látható az említett különbség az ígéret öröksége szempontjából, hanem még nyilvánvalóbb bizonyíték van előttünk Jákób és Ézsau esetében. Mert az előbbieknél azzal indokolhatná valaki az egyenlőtlen állapotot, hogy az egyikük, t. i. Ismáel szolgálóleánynak volt a fia; ez utóbbiak azonban egy anyától valók s még hozzá ikrek voltak, s egyiket mégis elveti, a másikat pedig fiává fogadja az Úr. Ebből nyilvánvaló, hogy az ígéret beteljesedése nem található meg különbség nélkül az összes test szerinti fiaknál. — Egyébként minthogy Pál azokat a személyeket veszi tekintetbe, akik által Isten megbizonyította a maga tanácsvégzését, ezért a mutatónévmást („ez") inkább személyre, vagyis Ábrahámra vonatkoztatom s nem pedig tárgyra vagy dologra, mint ahogy Erasmus tette. Mert arról van szó, hogy nemcsupán Ábrahám felől lett nyilvánvalóvá a különleges kiválasztás, hanem később Rebeka előtt is, amikor az ikreket méhében hordozta.

11. *Mert mikor még meg sem születtek.* Itt már kezd magasabbra emelkedni, t. i. elkezdi kimutatni e különbség okát, mondván, hogy az egyedül Isten kiválasztásában van. Eddig ugyanis csak néhány szóval érintette, hogy különbség van Ábrahám test szerinti fiai között: t. i. jóllehet a körülmetélkedés révén mindnyájan bevétettek a szövetség közösségébe, azonban Isten kegyelme még sem hat mindegyikükben, tehát azok az ígéret fiai, akik Isten jótéteményének gyümölcsét is élvezik. De hogy ez miért történik így, azt vagy elhallgatta, vagy legalábbis csak homályosan szólt

róla. Most azonban ezt az egész dolgot nyiltan Isten kiválasztásának tulajdonítja, mégpedig ingyen kegyelemből való és az emberektől teljesen független kiválasztásának, úgyhogy a kegyesek üdvössége mögött semmit sem kereshetünk, ami feljebb volna Isten jóságánál; viszont a gonoszok romlása mögött sem kereshetünk semmit, ami feljebb volna az ő jogos szigorúságánál. Legyen tehát ez az első tétel: Ahogyan az izráelita népet elkülöníti a szövetség áldása az összes többi népektől, úgy ennek a népnek embereit is megkülönbözteti egymástól Isten kiválasztása, midőn egyeseket eleve elrendel az üdvösségre, másokat pedig az örök kárhozatra. Második tétel: hogy ennek a kiválasztásnak nincs más alapja, mint Isten merő jósága és Ádám bukása után is érvényesülő könyörületessége, mely a cselekedetekre való minden tekintet nélkül öleli magához azokat, akik neki tetszenek. A harmadik tétel: hogy az Úr az ő kegyelmi kiválasztásában szabad és mentt attól a szükségszerűségtől, hogy mindenkit egyaránt részesítsen ugyanabban a kegyelemben. Sőt inkább mellőzi, akiket akar és felveszi, akiket akar. Mindezeket Pál röviden egy záradékban foglalja össze, a többit majd ezután fejti ki sorjában. — Továbbá ezekkel a szavakkal: *mikor még meg sem születtek, sem semmi jót, vagy gonoszt nem cselekedtek*, jelzi, hogy Isten a különbség felállításakor nem lehetett tekintettel a cselekedetekre, mert ezek még nem is voltak. Akik pedig ezzel szemben azt fecsegik, hogy ez egyáltalán nem akadálya annak, hogy Isten kiválasztása a cselekedetek érdemei szerint tegyen különbséget az emberek között, mert Isten a jövendő cselekedetekből előre látja, kik lesznek érdemesek vagy érdemtelenek az ő kegyelmére, — igazán nem élesebb elméjűek Pálnál, hanem a theologia olyan alapelvén botlanak el, amelyiknek minden keresztyén ember előtt a legközismertebbnek kell lennie: hogy t. i. Isten a megromlott emberi természetben, amilyen az Ézsaué és Jákobé is volt, nem láthat semmi olyasmit, ami őt jótéteményre indítaná. Ha tehát mindkettőjükről azt mondja, hogy akkor még semmi jót vagy rosszat nem cselekedtek, egyúttal azt is hozzá kell tenni, amit Pál (magától értetődően!) feltételez, hogy t. i. mindketten Ádám fiai, természetüknél fogva bűnösök s nincs bennük egy szemernyi igazság sem. S én nem is azért töltöm az időt ezek kifejtésével, mintha talán kétes vagy homályos volna az apostol elgondolása, hanem mivel az álbölcsek az ő egyszerűségével meg nem elégedvén, ez alól a tétel alól sületlen megkülönböztetéseikkel (distinkcióikkal) igyekeznek kibuvót szerezni s ezért ki akartam mutatni, hogy Pál előtt egyáltalán nem voltak ismeretlenek azok, amikkel előhozakodnak, sőt ellenkezőleg; ők vakoskodnak a hit legelemibb dolgaiban. — Azután, bár ez a romlottság, mely az egész emberi nemen eláradt, mielőtt még (amint mondják) működésbe lépne, egymagában is elegendő a kárhozatra, ebből az következik, hogy méltán vettetett el Ézsau, mert természeténél fogva a harag fia volt; de hogy ne maradjon fenn semmi kétség az iránt, mintha az ő állapota valami vétekre vagy bűnre tekintettel lett volna alábbvaló a Jákóbénál, hasznos dolog volt a bűnöket éppúgy kirekeszteni, mint az erényeket. Igaz ugyan, hogy az elvettetés közelebbi oka az, hogy Ádámban mindannyian kárhozot-

tak vagyunk; mindazonáltal, hogy megtanuljunk pusztán és egyszerűen Isten jótetszésében megnyugodni, még ezt a szempontot is megvonja tőlünk Pál mindaddig, míg meg nem erősítette azt a tanítást, hogy Istennek a maga akaratában is elég igaz oka van a kiválasztásra és elvetésre.

Hogy az Istennek kiválasztás szerint való végzése, stb. Szinte minden egyes szóval hangsúlyozza Istennek ingyen kegyelemből való kiválasztását. Mert, ha volna helyük a cselekedeteknek, akkor azt kellett volna mondania: hogy biztos legyen a cselekedeteknek kijáró megfizetés. De őmaga állítja szembe ezzel Isten végzését, mely (hogy úgy mondjam) egyedül Isten jótetszésében áll. S hogy ne maradjon fenn erről a kérdésről semmi vita sem, minden kétségeskedést megszüntet ennek a másik mondatrésznek hozzáadásával: *kiválasztás szerint,* továbbá ezzel a harmadikkal: *nem cselekedetekből, hanem az elhívótól.* Most tehát vegyük ezeket közelebbről szemügyre a szöveg összefüggése szerint. Ha abból lesz bizonyossá Istennek a kiválasztás szerint való végzése, hogy még mielőtt a testvérek megszülettek s valami jót vagy gonoszt cselekedtek volna, az egyik elvettetik, a másik pedig felvétetik: ebből az következik, hogy ha valaki a cselekedeteiknek akarná tulajdonítani a különbség okát, akkor megdőlne Isten előzetes végzése. S azzal, hogy hozzáteszi: „nem cselekedetekből, hanem az elhívótól" — jelzi, hogy egyáltalán nem a cselekedetek révén, hanem egyedül az elhívás folytán. Ugyanis a cselekedetek tekintetbe vételét egészen ki akarja rekeszteni. Látjuk tehát, hogy kiválasztásunk teljes szilárdságát egyedül Isten végzése foglalja magában; nem érnek itt semmit az érdemek, melyek csak halálunkra szolgálhatnak; nem jő tekintetbe a méltóság sem, amint-hogy ilyen nincs is; hanem egyedül Isten jósága uralkodik. Tehát hazúg és Isten Igéjével ellenkező az a tétel, hogy Isten aszerint választ ki vagy vet el, amint mindenkiről előre látja, hogy méltó-e vagy méltatlan-e az ő kegyelmére.

12. *A nagyobbik szolgál majd a kisebbiknek.* Ime, így különbözteti meg az Úr egymástól Izsák fiait, akik akkor még édesanyjuk méhében voltak. Mert ezt válaszolta Izsáknak az isteni szózat s ebből az következett, hogy Isten a kisebbiket akarja különleges jóindulatában részesíteni, amit a nagyobbiktól megtagad. De bár ez az elsőszülöttségi jogra vonatkozott, mégis ebben az elsőszülöttségben, mintegy nagyobb dolognak az előképében megnyilvánult Isten akarata. S ez könnyen látható, ha meggondoljuk mily kevéssé volt hasznára Jákóbnak test szerint az ő elsőszülöttsége. Mert emiatt először nagy veszedelemben forog, azután a veszedelem elkerülése végett kénytelen hazulról és hazájából eltávozni; számüzetésében a legembertelenebb módon bánnak vele s mikor hazatér, reszketve és életéért is aggódva borul fivére lábai elé, esedezve kérleli, engesztelődjék meg iránta és csak az ő bocsánata önt belé ismét életet. Hol van hát az uralom fivére felett, akitől kénytelen koldusmódra kérni az életét? Tehát az elsőszülöttségnél nagyobb valamit ígért az Úr ebben a kijelentésében.

13. *Miképen meg van írva: Jákóbot szerettem.* Még határozottabb bizonyítékkal erősíti, hogy mily nagy jelentőséggel bír a szóbanforgó kérdésre

nézve a Rebekának adott isteni kijelentés: hogy t. i. Jákób uralma és Ézsau szolgasága által mindkettőjüknek a lelki helyzete és minősége vált nyilvánvalóvá; azután, hogy Jákób ezt a kegyelmet minden érdeme nélkül, egyedül Isten jóságából nyerte el. Tehát a prófétának ez a bizonysága mutatja meg az okát annak, hogy miért ruházta az Úr Jákóbra az elsőszülöttséget. Ez a bizonyság pedig Malakiás könyvének 1. részéből való, ahol az Úr, szemükre akarván hányni a zsidóknak hálátlanságukat, előbb irántuk való jóságát sorolja el. Szerettelek titeket, mondja. És hozzáteszi, hol kezdődött ez a szeretet. Avagy nem testvére volt-é Ézsau Jákóbnak? mintha ezt mondaná: Miféle előjoga volt neki, amiért őt testvére fölé emeltem? Kétségkívül semmi. A joguk ugyanis egyforma volt; legfeljebb a természet törvénye szerint úgy kellett volna lennie, hogy ez, a fiatalabbik legyen alávetve amannak; s én mégis ezt fogadtam magamhoz, amazt pedig elvetettem, — mindenesetre csakis könyörületességem folytán, anélkül, hogy a cselekedetek bármiféle érdeme indított volna erre. És most titeket fogadtalak népemmé, hogy így folytassam ugyanazt a jótékonyságomat a Jákób magva iránt; az edomitákat pedig, Ézsau nemzetségét, elvetettem magamtól. Tehát annál gonoszabbak vagytok, hogy ily nagy jóság emlékezete sem tud titeket az én istenségem tiszteletére indítani. Bár a próféta felemlíti itt azokat a földi áldásokat is, melyekkel Isten az izráelitákat elhalmozta, mindazonáltal ezeket csakis úgy vehetjük, mint az ő jóakaratának jeleit. Egyébként, ahol Isten haragja van, ott a halál következik; ahol pedig a szeretete, ott az élet.

14. Mit mondunk tehát; vajjon nem igazságtalanság-é ez az Istentől? Távol legyen! 15. Mert Mózes meg ezt mondja: könyörülök azon, akin könyörülök, és kegyelmezek annak, akinek kegyelmezek. 16. Annakokáért tehát nem azé, aki akarja, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené. 17. Mert azt mondja az Írás a fáraónak, hogy: Azért támasztottalak téged, hogy megmutassam benned az én hatalmamat, és hogy hirdessék az én nevemet az egész földön. 18. Annakokáért akin akar könyörül, akit pedig akar, megkeményít.

Mit mondunk tehát? A test nem hallgathatja Istennek ezt a bölcseségét anélkül, hogy rögtön nyugtalanító kérdések ne zavarnák meg és ne igyekeznék Istent valami módon felelősségre vonni. Ezért látjuk, hogy az apostol, valahányszor valami magasztos titkot tárgyal, eleve szembeszáll sok olyan képtelenséggel, amelyekről tudta, hogy egyébként hatalmukba kerítenék az emberek elméjét. De kivált akkor kerülnek sok zsákutcába, amikor a Szentírásnak az eleve elrendelésről szóló tanítását hallják. Mert Isten eleve elrendelése valóban olyan útvesztő (labirintus), amelyből az emberi szellem a maga erejéből semmi módon sem tud kitalálni; az emberi kíváncsiság azonban annyira tolakodó, hogy minél veszedelmesebb valamely dolog kutatása, annál vakmerőbben tör rajta keresztül; így mikor az eleve-elrendelésről van szó, minthogy nem tudja mérsékelni magát, meggondolat-

lansága folytán nyomban úgyszólván a tenger fenekére süllyed. Mi legyen hát a kegyesek orvossága? Vajjon az, hogy az eleve-elrendelésnek még az említését is kerüljék? A legkevésbbé sem. Ugyanis mivel a Szentlélek semmi másra nem tanított bennünket, csak arra, amit tudni érdekünkben áll, kétségtelenül hasznos lesz annak megismerése, csak maradjunk meg Isten Igéjének a határai között. Szentül ügyeljünk tehát arra, hogy ne kívánjunk erről a dologról megtudni mást, hanem csak azt, amit az Írás tanít; ahol pedig az Úr bezárja szentséges száját, ott mi is zárjuk el elménk elől a továbbhatolás útját. Mivel azonban emberek vagyunk, akiknek természetszerűleg eszünkbe jutnak ezek az ostoba kérdések, halljuk meg és tanuljuk meg Páltól, miként kell ezekkel szembeszállni.

Vajjon nem igazságtalanság-é ez az Istentől? Mindenesetre csodálatos az emberi szellem dühöngése, hogy inkább Istent vádolja meg igazságtalansággal, ahelyett, hogy beismerné a maga vakságát. Mert nem is akarta Pál messze keresni a nehézségeket, hogy megzavarja velük az olvasókat, hanem szinte a keze ügyében volt ez az istentelen kétely, mely sokakat azonnal elfog annak hallatára, hogy Isten a maga akarata szerint dönt minden egyes ember felől. Az hát itt a látszólagos igazságtalanság, amiről a testi értelem képzelődik, hogy Isten egyiknek a mellőzésével a másikat tekintetbe veszi. Ennek a kételynek az eloszlatása végett Pál az egész fejtegetést két részre osztja, s az egyik részben a kiválasztottakról szól, a másikban az elvetettekről beszél, és azt akarja, hogy amazokban Isten könyörületességét szemléljük, ezekben pedig igazságos ítéletét ismerjük fel. Először tehát azt a választ adja, hogy kárhoztatásra méltó gondolkodás azt hinni, hogy Isten igazságtalan; azután mindkét vonatkozásban kimutatja, hogy miért nem lehet szó igazságtalanságról. Mielőtt azonban tovább mennénk, már maga ez az ellenvetés is világosan tanusítja: annak okát, hogy Isten némelyeket kiválaszt, másokat pedig elvet, semmi másban nem kell keresni, mint csakis az Ő végzésében. Ha ugyanis a cselekedetek tekintetbe vételén alapulna ez a különbség, akkor ok nélkül tette volna fel Pál ezt a kérdést Isten igazságtalanságáról, mert hiszen e felől még csak gyanu sem merülhet fel, ha Isten mindenkivel érdeme szerint bánik. Érdemes azután másodszor azt is megjegyezni, hogy bár a tanításnak ezt a részét — úgy látszik — nem is lehet érinteni anélkül, hogy rögtön zúgolódó hangok, sőt borzalmas istenkáromlások is ne támadnának fel ellene, Pál mégis bátran és nyiltan előhozta ezt. Sőt azt sem titkolja el, hogy milyen alkalom kínálkozik előttünk a zúgolódásra és nyugtalanságra, amikor azt halljuk, hogy Isten, titkos akarata szerint minden egyes embernek még a születése előtt megszabja sorsát. Mindazonáltal továbbhalad és minden kertelés nélkül hirdeti, amit a Szentlélektől tanult. Következésképpen éppenséggel nem tűrhető el azok finomkodása, akik a botránkozások eltávoztatásában vagy lecsendesítésében a Szentléleknél okosabbnak akarnak látszani. Félve attól, hogy Istent vád érhetné, aggodalmasan tartózkodni akarnak annak egyszerű megvallásától, hogy az emberek üdvössége vagy pusztulása az Ő szabad kiválasztásától függ. Ha távoltartanák elméjüket a gonosz kíváncsiságtól és nyelvüket is megtartóztatnák a féktelen szabadosságtól, akkor dícsérnünk kellene sze-

rénységüket és józanságukat; de szájkosarat tenni a Szentlélekre és Pálra — miféle vakmerőség? Viruljon tehát Isten egyházában ez a nagylelkűség, hogy a kegyes tanítók ne resteljék az igaz tudomány megvallásával, bármily gyűlöletes legyen is, megcáfolni mindazokat a rágalmakat, melyeket az istentelenek felhoznak.

15. *Mert Mózesnek ezt mondja.* Ami a kiválasztottakat illeti, e tekintetben Isten nem vádolható semmiféle igazságtalansággal, mert őket jótetszése szerint méltatja könyörületességére. S mégis, a test itt is talál okot a morgolódásra, mert nem tudja elnézni Istennek, hogy inkább ezt méltatja kegyére s nem pedig amazt; — kivéve, ha az okot is nyilvánosságra hozza. Tehát mivel képtelenségnek látják, hogy az Úr némelyeket érdemük nélkül előnyben részesítsen másokkal szemben, az emberi szemérmetlenség perrel fenyegeti Istent, mintha túlságosan személyválogató volna. Lássuk most, hogyan védelmezi Pál az Isten igazságosságát. Persze, először is nem titkolja és nem leplezi el azt, amiről látta, hogy gyűlöletes, hanem hajthatatlan állhatatossággal folytatja annak hangoztatását. Azután nem fárasztja magát a tétel keménységét enyhítő érvek keresésével, hanem elegendőnek tartja, ha a Szentírás bizonyságaival zabolázza meg ezeket a hitvány ugatásokat. Az ugyan gyenge mentegetőzésnek tűnhetnék fel, hogy Isten nem igazságos azért, mert azokon könyörül, akiken jónak látja; de mivel Istennek nagyonis elég a saját maga tekintélye, úgy, hogy senkinek a pártfogására nem szorul, Pálnak elegendő volt, ha Őt állítja oda a maga isteni jogának és igazának védőjéül. — Egyébként Pál itt azt a választ idézi, amelyet Mózes akkor kapott az Úrtól, amikor az egész nép üdvéért esedezett: Könyörülök — mondja Isten — azon, akin könyörülök, és kegyelmezek annak, akinek kegyelmezek. Ezzel a kijelentéssel pedig azt nyilvánította ki az Úr, hogy ő nem adósa egy halandónak sem s az ő ingyen való jóvoltából származik mindaz, amit az embereknek juttat; azután: Istennek ez a jóvolta szabad, úgyhogy azt részesíti benne, akit akar; végül: hogy miért tesz jót és miért akar is jót tenni bizonyos emberekkel, de nem mindenkivel — ennek magyarázatára az Ő akaratánál nagyobb okot nem is lehet elgondolni. Mert éppen úgy hangzanak ezek a szavak, mintha ezt mondta volna: Akiről egyszer elhatároztam, hogy könyörülök rajta, attól sohasem vonom meg könyörületességemet; és örök jóságommal kísérem azt, akiről elhatároztam, hogy jóságos leszek hozzá. Így tehát a kegyelem osztogatásának legfőbb okául a maga önkéntes (vagyis szabad isteni akaratból való) végzését jelöli meg s jelzi egyúttal azt is, hogy könyörületességét különösképen csak némelyeknek szánta. Mert egyfelől ez a rövid, szabatos mondás éppen úgy kirekeszt minden külső okot, mint amikor mi a cselekvés szabad lehetőségét magunknak követelvén azt mondjuk, hogy azt teszem, amit tenni akarok. Másfelől a vonatkozó névmás („akin") is világosan kifejezésre juttatja, hogy a könyörületesség nem lesz közös mindenkivel. Megfosztják Istent ettől a szabadságtól, amikor külső okokhoz kötik az ő kiválasztását. Abban a két héber szóban, amelyet Mózes használ, kifejezésre jut az üdvösség egyedüli oka; mert a *„chánan"* jelentése annyi, mint ingyen és bőkezűen kedvezni vagy jótéteményt adományozni; a

„rácham" jelentése pedig: könyörületességre indulni. Így bizonyul be a Pál állítása, hogy t. i. Isten könyörületessége — mivel ingyen kegyelemből való — nincs kötve semmihez, hanem odahajlik, ahová neki tetszik.

16. *Tehát nem azé, aki akarja, stb.* A fentebb idézett bizonyságból vonja le azt a minden vitán kívül álló következményt, hogy kiválasztatásunk nem tulajdonítható sem a szorgalmunknak, sem buzgalmunknak, sem cselekvésünknek, hanem azt teljesen Isten tanácsvégzésére kell visszavezetnünk. Ne gondolja senki sem, hogy akik kiválasztatnak, azért választatnak ki, mert azt megérdemelték, vagy hogy valami módon megszerezték maguknak Isten kegyét, vagy hogy végtére is volna bennük legalább egy kis szikrányi érdemesség, ami Istent erre indítaná. Vegyük hát egyszerűen úgy a dolgot, hogy sem nem az akaratunktól, sem nem a törekvésünktől (a „futás" szót ugyanis a törekvés vagy erőfeszítés helyett használta) függ az, hogy mi a kiválasztottak közé számíttassunk, hanem ez teljesen Isten jóságából van, aki önként, a maga indításából fogad minket a magáéivá anélkül, hogy mi ezt akarnánk, erre törekednénk, vagy akár csak gondolnánk is. — Akik pedig ennek a szakasznak alapján úgy okoskodnak, hogy meg van bennünk a törekvésnek vagy az akarásnak némi ereje, mely ugyan önmagában nem jut semmi eredményre sem, hacsak Isten könyörületessége nem támogatja, — azok esztelenül gondolkoznak. — Mert az apostol nem azt mutatja meg, mi van mibennünk, hanem kirekeszti a mi összes igyekezetünket. Tehát merő szőrszálhasogatás, amire hivatkoznak, hogy mi akarunk és futunk, mert hiszen Pál is azt állítja, hogy nem az akaróé, nem is a futóé; holott ő csakis azt akarta mondani, hogy sem az akarat, sem a futás nem ér el semmit. De viszont meg kell cáfolnunk azokat is, akik azzal az ürüggyel, hogy teret engedjenek az Isten kegyelmének, ásitoznak és tétlenkednek. Mert bár a magunk buzgalmával semmit sem érhetünk el, mégis, ha a buzgalmat Isten kelti fel (inspirálja) bennünk, meg van a hatása. Ezeket tehát nem azért mondja az Írás, hogy Isten Lelkét, aki bennünk lángocskákat gyujt, akár makacsságunkkal, akár nemtörődömségünkkel elfojtsuk, hanem azért, hogy megértsük: mindenünk, amink van, Istentől van s ezért tanuljunk meg mindent Őtőle kérni és remélni s mindent Őneki tulajdonítani, félelemmel és rettegéssel munkálván üdvösségünket. (V. ö. Fil. 2, 12.) — A másik erőszakolt és álbölcsek módjára kiagyalt szőrszálhasogatás a Pelagiusé, aki úgy igyekezett kijátszani Pálnak ezt a mondását, hogy azt mondta: valóban nemcsak azé, aki akarja és aki fut, mert Isten könyörületessége is segítséget nyujt. Őt azonban époly alaposan, mint amilyen ügyesen cáfolja meg Augustinus: mert ha azért mondja Pál, hogy a kiválasztás oka nem az ember akarata, mert nem az egyedüli, hanem csak részbeni oka, akkor viszont azt is lehetne mondani, hogy a kiválasztás nem a könyörületességé, hanem azé, aki akarja és aki fut. Mert ha kölcsönös az együttműködés (az isteni könyörület és az emberi erőfeszítés között), akkor a dícséret is megoszlik vagy felcserélhető a kettő között; ámde ez az utóbbi mondás, a képtelensége folytán minden vita nélkül magától megdől. Tehát szögezzük le: az Írás azok üdvösségét, akiket Isten az ő jótetszése szerint üdvözíteni akar, akként tulajdonítja Istennek,

hogy semmi sem marad hátra az emberi igyekezet számára. — Nem sokkal különb némelyeknek az az elgondolása, miszerint ezt a verset az előző versekkel együtt úgy kell olvasni, mintha az istentelenek mondanák (vagyis mintha a hitetlenek szájából vett idézet volna). De hogyan lesz ez helyénvaló akkor, ha a Szentírásnak azokat a helyeit, amelyek világosan hangoztatják Isten igazságosságát, arra csavarja el valaki, hogy zsarnoksággal vádolja Őt? Azután: vajjon valószínű-é, hogy Pál — noha kézenfekvő és könnyű volna a cáfolat — szó nélkül tűrte a Szentírásnak durva gúny tárgyává tételét? — De ilyen kibúvók után csak azok kapkodtak, akik Istennek ezt a páratlan titkát fonákul, a maguk értelme szerint mérlegelték. Az ő előkelő és kényes fülüknek persze keményebb volt ez a tan, semhogy az apostolhoz méltónak tartották volna. Pedig inkább a tulajdon keménységüket kellett volna a Szent Lélek iránt való engedelmességre hajlítaniok, ahelyett, hogy annyira ragaszkodtak a maguk otromba kitalálásaihoz.

17. *Mert azt mondja az Írás stb.* Mostmár rátér a második részre, mely a gonoszok elvetéséről szól. Mivel ebben látszólag valamivel több képtelenség van, annál jobban igyekszik megvilágítani, hogy Isten azért, mert elveti azokat, akiket akar, nemcsak feddhetetlen, hanem csodálatraméltó a maga bölcseségében és igazságában. Erre vonatkozó bizonyítékát Mózes II. könyvéből (9, 16) veszi, ahol azt hangoztatja az Úr, hogy Ő támasztotta a fáraót avégre, hogy míg ez makacsul igyekszik ellene állni az Isten hatalmának, legyőzetése és leveretése után bizonysága legyen annak, mennyire legyőzhetetlen az Isten karja, melynek nemhogy a letörésére, de még az elhordozására sem képes semmiféle emberi erő. Íme, ezt akarja példázni az Úr a fáraóban. — Két dolgot kell tehát itt figyelembe vennünk: egyik a fáraónak a romlásra való eleve elrendeltetése, mely Istennek bár igazságos, de titkos végzésére viendő vissza. Azután ennek célja, hogy t. i. az Isten neve hirdettessék az egész földön. És Pál különösen ezt hangsúlyozza. Mert ha az a megkeményedés olyan, ami miatt Isten neve megérdemli, hogy hirdessék és magasztalják, akkor nem szabad Őt semmiféle igazságtalansággal sem vádolni. Ez az ellentétes dolgokból következő bizonyíték. — De mivel sok magyarázó ezt a verset is megrontja, amikor élét tompítani törekszik, először is meg kell jegyeznünk, hogy ez az ige: „támasztottalak" a héberben így hangzik: „rendeltelek"; mert itt Isten meg akarván mutatni, hogy a fáraó makacssága nem fogja Őt akadályozni népének megszabadításában, azt állítja, hogy nemcsak előre látta annak dühét és nemcsak előkészítette az eszközöket annak megfékezésére, hanem Ő rendezte így szándékosan a dolgot, mégpedig azért, hogy ezáltal hatalmának még világosabb bizonyítékát állítsa elénk. Tehát helytelenül fordítják egyesek így, hogy „egyideig megtartatott a fáraó", mert itt inkább a kezdetről van szó. Ugyanis, mivel egyébütt sok olyan dologgal találkoznak az emberek, amelyek elhatározásaikat késleltetik és cselekvéseik folyamatát gátolják, Isten azt mondja, hogy Őtőle ered a fáraó és Ő szabta rá ezt a szerepet. Ennek a tételnek pedig igen jól megfelel az a szó, hogy „támasztottalak". Azután, hogy senki se képzelődjék úgy, mintha Isten csak valami általános és homá-

lyos indítást adott volna a fáraónak arra, hogy abba az eszeveszettségbe rohanjon, megemlíti itt az Írás a különleges okot vagy célt is, mintha csak ezt mondaná: tudta Isten, hogy mit csinál majd a fáraó, azonban szántszándékkal rendelte őt eszközül erre a célra. Ebből következik, hogy hiába vitatkoznak már Övele, mintha számadásra volna kötelezve, amikor Isten önként lép a nyilvánosság elé és elébe vág ennek az ellenvetésnek s kijelenti, hogy a gonoszok az ő gondviselésének titkos forrásából erednek, mert azt akarja, hogy az Ő neve dicsőségére szolgáljanak.

18. *Annakokáért akin akar, könyörül.* Itt következik mindkét résznek (vagyis a kiválasztásról és az elvetésről szóló fejtegetésnek) a záradéka. S ezt semmiképen sem lehet másnak tulajdonítani, hanem csakis úgy lehet értelmezni, hogy az apostol a maga nevében mondja. Mert közvetlenül ezután fűzi hozzá az ellenféllel való párbeszédét, amikoris elkezdi előadni azokat az ellenvetéseket, amelyeket az ellenkező oldalról felhozhattak. Semmi kétség sincs tehát az iránt, hogy Pál — amint erre kissé fentebb már utaltunk is — a maga felfogása szerint mondja ezeket, hogy t. i. Isten a maga jótetszése szerint méltatja könyörületességére azt, akit akar; bárkivel szemben pedig, akiről neki úgy tetszik, megszorítja ítéletének szigorúságát. Pál ugyanis azt akarja elérni, hogy a kiválasztottak és elvetettek között mutatkozó különbség tekintetében elégedjünk meg azzal, hogy Istennek úgy tetszett, hogy némelyeket megvilágítson az üdvösségre, másokat pedig megvakítson a halálra; s ezért az Ő akaratán túl más okot ne is keressünk. Tehát álljunk meg ezek mellett a szavak mellett: *akin akar* és *akit akar,* mert az apostol nem engedi meg, hogy ezeken túlmenjünk. Egyébként a „megkeményítés" — amikor ezt az Írás Istennek tulajdonítja — nemcsak megengedést jelent (mint ahogy egyesek gondolják, akik balga módon szelídíteni szeretnék az Írás kitételeit), hanem az isteni harag tényleges kedését is. Mert mindazok a külső dolgok, amelyek a gonoszok megvakítására szolgálnak, az Ő haragjának eszközei. Maga a Sátán pedig, aki bensejükben hatékonyan működik, olyaténképen szolgája neki, hogy csakis az Ő rendelkezése szerint cselekszik. Összeomlik tehát az a gyenge kibúvó, amire a skolasztikusok törekednek, amikor összecserélik az eleveelrendelést az előre tudással. Mert nem azt mondja Pál, hogy az Úr előre látja az istentelenek romlását, hanem azt, hogy az ő végzése és akarata szerint rendelkezik felőlük. Amint Salamon is azt tanítja, hogy nemcsak előre tudta Isten az istentelenek romlását, hanem szándékosan arra teremtette az istenteleneket, hogy elpusztuljanak (Péld. 16, 4).

19. Mondod azért nékem: Miért fedd hát engem? Hiszen az ő akaratának kicsoda áll ellene? 20. Sőt inkább kicsoda vagy te óh ember, hogy versengsz az Istennel? Avagy mondja-é a készitmény a készítőnek: Miért csináltál engem így? 21. Avagy nincsen-é a fazekasnak hatalma az agyagon, hogy ugyanazon gyuradékból némely edényt tisztességre, némelyt pedig becstelenségre csináljon?

19. *Mondod azért nékem.* Különösen itt háborog a test, amikor azt hallja: Isten akaratára kell visszavezetni azt, hogy a halálra rendeltettek, akik elvesznek. Ezért az apostol újra leereszkedik az ellenvetések taglalásába, mert látta, hogy az istentelenek száját nem lehet befogni úgy, hogy teletorokkal ne ugassanak az Isten igazságossága ellen. S igen találóan szólaltatja meg érzéseiket és gondolataikat. Mert nem elégedvén meg a sajátmaguk védekezésével, maguk helyett Istent szeretnék a vádlottak padjára ültetni, majd pedig — miután a saját kárhoztatásuk vétkét Őreá hárították, — az ő nagy hatalma ellen háborodnak fel. Kénytelenek ugyan megadni magukat, de zúgolódnak, hogy nem állhatnak ellene és ha el is ismerik uraságát, akkor is valamiképen zsarnoksággal vádolják. Amint az álbölcsek is iskoláikban Isten (általuk úgynevezett) feltétlen igazságosságáról épen úgy fecsegnek, mintha igazságosságáról megfeledkezvén, hatalmának erejét azzal akarná kitapasztalni, hogy mindent fenekestül felforgat. — Íme tehát így beszélnek az istentelenek: Mi oka van arra, hogy ránk haragudjék? hiszen Ő formált minket ilyenekké s tetszése szerint oda űz, ahová akar; mi mást csinál hát a mi elvesztésünkkel, mint hogy a bennünk véghezvitt művén áll bosszút? Mert nem is a mi dolgunk, hogy hadakozzunk vele; hiszen, ha minden erőnkkel ellenkeznénk is, Ő mégis győztesen kerekedik fölénk. Méltánytalan lesz tehát az ítélet is, ha minket elveszít; és féktelen a hatalma is, mellyel most velünk szemben visszaél. De mit mond ezekre Pál?

20. *Sőt inkább kicsoda vagy te, óh ember.* Mivel a görög szövegben melléknévi igenév áll, olvashatjuk jelen időben is: aki vitatkozol, vagy versengsz, vagy perlekedel vele; mert a görög szó ezt fejezi ki ilyenformán: Ki vagy te, aki perbe szállsz az Istennel? De ez nem jelent lényeges különbséget. — Ezzel az első válasszal csak a föntebbi arcátlan istenkáromlást veri vissza az ember helyzetéből vett bizonyítékkal. De mindjárt másikat is tesz hozzá, mellyel Isten igazságosságát védelmezi minden vádaskodással szemben. Az ugyan nyilvánvaló, hogy nem hoz fel semmiféle, Isten akaratánál feljebb való okot. Minthogy kézenfekvő lett volna az a megoldás, hogy jogos okoktól függ a különbség, miért nem élt Pál ezzel a rövid úton megadható válasszal s miért helyezte Isten akaratát a legfelső fokra, hogy így az összes okok helyett ezzel az eggyel elégedjünk meg? Mindenesetre, ha csupán hamis ellenvetés lett volna az, hogy Isten a maga akarata szerint veti el vagy választja ki azokat, akiket nem méltat kegyelmére, illetve akiket ingyen kegyelemből szeret, akkor Pál nem mellőzte volna a cáfolást. Azt hozzák fel ellenvetésül az istentelenek, hogy az emberek mentesülnek a vád alól, ha üdvösségük, vagy pusztulásuk dolgában Isten akarata a döntő. Vajjon tagadja ezt Pál? sőt válaszában megerősíti, hogy Isten az emberek felől tetszése szerint határoz; az emberek azonban hiába és eszeveszetten szállnak perbe Istennel, mert Isten joggal jelöli ki teremtményei számára azt a sorsot, amelyet Ő akart. Akik pedig azt mondják, hogy Pál bizonyíték híján folyamodott a pirongatáshoz, azok súlyos gyalázattal illetik a Szent Lelket. Ugyanis az apostol azokkal a dolgokkal, ame-

lyek Isten igazságosságának bizonyítására szolgálhattak s elegendő mértékben rendelkezésére állottak, nem akart mindjárt az elején előhozakodni, mert úgy sem tudták volna megérteni. Sőt a második bizonyítékot is akként kezeli, hogy nem fog hozzá a teljes védelmezéshez, hanem csak azzal a feltétellel mutatja ki Isten igazságosságát, ha istenfélő alázatossággal és tisztelettel vesszük azt fontolóra. — Tehát ami a leghelyénvalóbb volt, figyelmezteti az embert állapotára, mintha ezt mondaná: Minthogy ember vagy, ismerd be, hogy por vagy és hamu; miért vitázol hát az Úrral olyan dologról, melyet egyáltalán nem vagy képes megérteni? Egyszóval: nem azt hozta elő az apostol, amit el lehetett volna mondani, hanem azt, ami tudatlanságunkhoz képest hasznos volt. — Zúgnak az elbizakodott emberek azért, mert Pál nem tagadja, hogy Isten a maga titkos tanácsvégzése szerint veti el vagy választja ki az embereket, de nem hoz fel erre semmiféle okot sem, mintha bizony Isten Lelke bizonyítékok híján elnémulna s nem arra intene inkább hallgatásával, hogy azt a titkot, melyet elménk fel nem foghat, tisztelettel imádjuk, — s így rója meg az emberi kíváncsiság szemérmetlenségét. Tudjuk meg tehát, hogy Isten csakis azért tartózkodik a beszédtől, mert látja, hogy az ő mérhetetlen bölcseségét a mi csekély képességünkkel fel nem foghatjuk, s ezért gyengeségünket kímélve, szerénységre és józanságra hivogat minket.

Avagy mondja-é a készítmény. Látjuk, hogy Pál mindig azt hangsúlyozza, hogy Isten akaratát igazságosnak tartsuk, bár annak oka rejtve van előttünk. Mert — amint azt Pál kimutatja — jogától volna megfosztva, ha tulajdon teremtményei felől nem határozhatná szabadon azt, ami neki tetszik. Ez azonban sokak előtt kemény beszédnek tűnik fel. Akadnak, akik úgy érvelnek, hogy nagy szidalomnak tesszük ki Istent, ha ilyen hatalmat tulajdonítunk neki. Mintha bizony ízetlenkedésükkel jobb theologusok volnának Pálnál, aki az alázatosságnak azt a szabályát állítja a hívők elé, hogy Isten hatalmára imádattal tekintsenek, ne pedig a saját vélekedésük szerint mérlegeljék azt. — Ezt az Istennel való perlekedésig menő önhittséget pedig igen találó hasonlattal dorgálja meg, amelyben — úgy látszik — inkább Ésaiás 45, 9-re célzott, mint Jerémiás 18, 6-ra. Mert Jerémiásnál csak arról van szó, hogy Izráel az Úr kezében van, úgyhogy bűnei miatt teljesen szétmorzsolhatná, épúgy, mint a fazekas a cserépedényt. De Ésaiás magasabbra emelkedve ezt mondja: „Jaj annak, aki alkotójával perbe száll, mintha bizony a cserép perelne az agyagot gyúró fazekassal. Vajjon mondja-é, az agyag alkotójának: Mit csinálsz? stb." S valóban, a halandó embernek — amikor Istennel hasonlítja össze magát — nincs miért többre becsülnie magát a cserépedénynél. Mindazonáltal ennek a bizonyságnak a most tárgyalt kérdésre való alkalmazásával nem kell fölöttébb fáradoznunk, mert Pál csak célozni akart a próféta szavaira, hogy annál nagyobb súlya legyen a hasonlatnak.

21. *Avagy nincsen-é a fazekasnak hatalma?* Itt mondja meg, hogy miért nem kell a készítménynek perbe szállnia készítőjével: azért, mert a készítő csakis azt teszi, amihez joga van. A „hatalom" szón nem azt érti, hogy a fazekasnak bőségesen van képessége és ereje arra, hogy kénye-

kedve szerint járjon el, hanem azt, hogy őt teljes joggal megilleti ez a lehetőség. Hiszen nem is akar Pál Istennek valami rendezetlen hatalmat tulajdonítani, hanem csak olyat, amely Őt méltán megilleti. Továbbá a hasonlat alkalmazásában gondoljunk arra, hogy amiképen a fazekas nem követ el igazságtalanságot az agyagon, akármilyen alakot ad is neki, úgy bármilyen állapotra teremtette is Isten az embert, nem követ el igazságtalanságot rajta. Csak azt véssük jól emlékezetünkbe, hogy megfosztjuk Istent az Őt megillető tisztelet egy részétől, ha nem tulajdonítunk neki az emberek felett olyan hatalmat, miszerint Ő az élet és halál szabados Ura.

22. Ha pedig az Isten az ő haragját megmutatni és hatalmát megismertetni kívánván, nagy békességes tűréssel elszenvedte a harag edényeit, melyek veszedelemre készíttettek, 23. és hogy megismertesse az ő dicsőségének gazdagságát az irgalom edényein, melyeket eleve elkészített a dicsőségre, mit szólhatsz ellene?

22. *Ha pedig.* Ez a második válasz, melyben röviden kimutatja, hogy ha megfoghatatlan is ebben a vonatkozásban Isten tanácsvégzése, mégis az ő feddhetetlen méltányossága épúgy kiviláglik a gonoszok pusztulásából, mint a kiválasztottak üdvösségéből. Nem úgy ad ugyan számot az isteni kiválasztásról, hogy az okot is megjelölné, miért választja ki Isten az egyiket s veti el a másikat. Mert egyrészt méltatlan dolog lett volna, hogy az Isten titkos tanácsvégzésében elrejtett dolgok emberi bírálat alá kerüljenek, másrészt ezt a titkot nem is lehetett volna kifejezni. Tehát óv minket azoknak a dolgoknak kíváncsi kutatásától, amelyeket az emberi értelem el nem érhet; közben pedig kimutatja, hogy amennyiben Isten eleveelrendelése elénk tárul, a tiszta igazságosság nyilvánul meg benne. — A „ha pedig" kötőszót, melyet Pál használ, úgy veszem, mintha ezt mondta volna: hátha pedig? — és így ez a két vers egyetlen kérdőmondattá alakul. Mert így világosabb az értelme, bár érzünk benne bizonyos elhallgatást is, melyet ilyenféleképen kell kiegészítenünk: Ki vádolhatja Őt ezért igazságtalansággal, vagy ki idézheti törvénybe? Mert hiszen itt csakis a méltányosság leghelyesebb szabálya tárul elénk. Ha azonban követni akarjuk Pál gondolatait, akkor szinte egyenként kell fontolóra vennünk a szavakat. Ő ugyanis így okoskodik: Vannak pusztulásra készített, azaz pusztulásra szánt és rendelt edények; ezek a harag edényei, vagyis olyan edények, amelyek arra készültek és azért formáltattak, hogy Isten büntetésének és haragjának bizonyítékai legyenek. Ha ezeket az Úr valamennyi ideig békességestűréssel elszenvedi s nem pusztítja el az első pillanatban, hanem elhalasztja a számukra elkészített ítéletet, mégpedig szigorúsága jeleinek kimutatása végett, hogy így a többieket ezek az annyira borzalmas példák elrettentsék; nemkülönben erejének megbizonyítása végett, melynek szolgálatára sokféle módon kényszeríti őket; azonkívül még azért is, hogy ebből ismeretesebbé váljék és világosabban előragyogjon a kiválasztottak iránti könyörületességének gazdagsága: ebben az eljárásban vajjon mi a megrovásra méltó? Egyébként azon nincs mit csodálkozni, ha arról hallgat: mi

az oka annak, hogy vannak pusztulásra készített edények. Mert a fentebbiek alapján eleve feltételezi, hogy az ok Isten örök és kipuhatolhatatlan tanácsvégzésében van elrejtve, melynek igazságosságát inkább tisztelnünk kell, mintsem fürkésznünk. — Az „edények" szót pedig általános jelentésben az „eszközök" helyett használta. Mert az összes teremtmények minden működése úgyszólván az isteni erő szolgálata. Tehát teljes joggal hívnak minket, hívőket, a könyörületesség edényeinek, akiket az Úr eszközökként használ fel irgalmasságának megmutatására; a gonoszokat pedig a harag edényeinek, mivel ők az Isten ítéletének megvilágítására (illusztrálására!) szolgálnak.

23. *És hogy megismertesse az ő dicsőségének gazdagságát.* Én, mivel nem kétségeskedem azon, hogy ebben a két szóban: „hysteron proteron" van (vagyis a két kötőszó sorrendje fel van cserélve), továbbá azért is, hogy még szorosabb összefüggésben legyen ez a vers az előbbivel, így fordítom: *„hogy meg is ismertesse" stb.* Mert ez a második ok, mely Isten dicsőségét a gonoszok pusztulásában nyilvánvalóvá teszi: hogy ezzel a kiválasztottak iránt való isteni jóság nagysága még világosabban megbizonyosodik. Mert miben különböznek ezek amazoktól, ha nem abban, hogy a pusztulásnak ugyanabból az örvényéből az Úr kiszabadította őket? Mégpedig nem valamiféle érdemük alapján, hanem az ő ingyen való jóvoltából. Lehetetlen tehát, hogy egyre jobban fel ne ismerjük és mindjobban ne magasztaljuk ezt a kiválasztottak iránti mérhetetlen kegyelmességét, amikor arra tekintünk, hogy mennyire nyomorultak mindazok, akik az ő haragjától nem menekülhetnek. — A *dicsőség* szót, mely itt kétszer ismétlődik, úgy értelmezem, hogy szócsere (metonymia) révén az Isten könyörületessége helyett használta, mert az ő legfőbb dícsérete a jótéteményekben van. Így az Efézusbeliekhez írt levélben (1, 12—13) is, miután előadta, hogy Isten minket az ő kegyelme dicsőségének magasztalására fogadott a maga fiaivá, hamarosan hozzáteszi, hogy megpecsételtettünk az örökség Lelkével az ő dicsőségének magasztalására s itt már nem említi a kegyelem szót. Azt akarta tehát jelezni, hogy a kiválasztottak eszközök vagy szerszámok, kikkel szemben irgalmasságát azért gyakorolja, hogy megdicsőítse bennük a maga nevét. Egyébként, jóllehet a mondatnak ebben a második részletében kifejezettebben hangsúlyozza, hogy Isten az, aki az ő kiválasztottait eleve elkészíti a dicsőségre, noha előzőleg egyszerűen azt mondta, hogy a gonoszok a pusztulásra készített edények, mégis kétségtelen, hogy mind a két elkészítés az Isten titkos tanácsvégzésétől függ. Ellenkező esetben azt mondta volna Pál, hogy a gonoszok maguk adják vagy vetik oda magukat a romlásba. Így pedig azt jelzi, hogy már a születésük előtt erre a sorsra voltak rendelve.

24. Akiközül el is hívott minket nemcsak a zsidók, hanem a pogányok közül is, 25. amint Hóseásnál is mondja: Hívom a nem én népemet én népemnek; és a nem szeretettet szeretettnek. 26. És lészen, hogy azon a helyen, ahol ez mondatott nékik: Ti nem vagytok az én népem, ott az élő Isten fiainak fognak hivatni. 27. Ésaiás pedig ezt kiáltja

Izráel felől: Ha Izráel fiainak száma annyi volna is, mint a tenger fövénye, a maradék tartatik meg. 28. Mert a dolgot bevégezi és rövidre metszi igazságban; mivel rövidesen végez az Úr a földön. 29. És amint Ésaiás előre megmondotta: Ha a seregeknek Ura nem hagyott volna nekünk magot, olyanokká lettünk volna, mint Sodoma, és Gomorához volnánk hasonlók.

24. *Akikül el is hívott minket.* Abból a vitából, amelyet eddig az isteni kiválasztás szabadságáról folytatott, két dolog következik: Az t. i., hogy Isten kegyelme nem korlátozódik annyira a zsidó nép körére, hogy ne származhatnék át más népekhez is és ne áradhatna ki az egész világra. Azután az, hogy nincs is annyira hozzákötve a zsidókhoz, hogy kivétel nélkül átszállana Ábrahámnak összes test szerinti fiaira. Mert ha Isten kiválasztása egyedűl az ő jótetszésén alapszik, akkor bárhová forduljon is az ő akarata, ott egyformán helye van a kiválasztásnak is. Tehát a kiválasztás alapos kifejtésével az apostol már úgyszólván elegyengette az utat azokhoz, amiket mondani akart egyrészt a pogányok elhívásáról, másrészt a zsidók visszavetéséről, melyek közül az egyik új volta miatt képtelennek, a másik pedig teljesen méltatlannak látszott. Mivel azonban az utóbbi több botránkozást keltett, a másikat, a kevésbbé gyűlöleteset veszi először tárgyalás alá. Azt mondja tehát, hogy Isten az ő irgalmának edényeit, melyeket neve dicsőségére választott el, mindenünnen veszi, a pogányok közül nem kevésbbé mint a zsidók közül. — Egyébként az *akikül* vonatkozó névmásban, ha nem tartotta is be teljesen Pál a nyelvtani szabályt, mégis azt akarta, mintegy átmenetet készítve, hozzáfűzni, hogy mi vagyunk Isten dicsőségének azok az edényei, kik részben a zsidók, részben a pogányok közül vétettünk fel. Az apostol itt Isten elhívása alapján bizonyítja, hogy a kiválasztásban nincs különbség a nemzetek között. Mert ha a pogányoktól való származás nem volt akadálya annak, hogy Isten minket is elhívjon, akkor bizonyos, hogy a pogányok a legkevésbbé sincsenek kirekesztve Isten országából és az örök üdvösség szövetségéből.

25. *Amint Hóseásnál is mondja.* Most azt mutatja ki, hogy a pogányoknak ezt az elhivatását nem kell újnak tekinteni, mert hiszen a prófétai jövendölés sokkal előbb bizonyságot tett felőle. A mondat értelme világos, legfeljebb bizonyíték alkalmazásában merül fel nehézség. Ugyanis senki sem tagadhatja, hogy a próféta itt az izraelitákról beszél. Mert az Úr bűneik miatt felgerjedve kijelenti, hogy ezentúl nem lesznek többé az ő népe. Azután vígasztalásként hozzáteszi: és akiket nem szeretett, azokat szeretteivé teszi, s akik nem voltak az ő népe, azokat népévé teszi. Pál pedig, ami kifejezetten a zsidókra vonatkozik, azt a pogányokra igyekszik alkalmazni. Akik eddig a leghelyesebben oldották meg ezt a nehézséget, úgy gondolták, hogy Pál így akar okoskodni: Ami akadályul tűnhetik fel a pogányokban arra nézve, hogy részesei legyenek az üdvösségnek, az meg volt az izráelita népben is. Tehát amiképen Isten egykor jóságosan kegyelmébe fogadta a zsidókat, kiket előzőleg elvetett és elűzött, úgy fordítja

most ugyanazt a jóságot a pogányok felé. Mivel azonban ez az értelmezés, ha elfogadható is, szerintem mégis némileg erőltetett: gondolják meg az olvasók, nem helyesebb-é, ha azt hisszük, hogy a prófétának ez a vígasztalása nemcsak a zsidóknak adatott, hanem a pogányoknak is. Mert nem új vagy szokatlan dolog a prófétáknál, hogy miután meghirdették a zsidóknak bűneik miatt Isten bosszúállását, Krisztus országához fordulnak, melynek az egész világra ki kellett terjednie. S ezt nem is tették helytelenül. Mert miután annyira kihívták a zsidók bűneikre Isten haragját, hogy megérdemlik a tőle való visszautasítást, nem marad fenn semmi más reménységük az üdvösségre, csak az, ha Krisztushoz fordulnak, aki helyreállítja a kegyelem szövetségét; mert amiképen ez a szövetség Őreá volt alapítva, úgy most, amikor megromlott, Őbenne újul meg. És valóban, minthogy a reménytelen helyzetekben Krisztus az egyetlen menedék, semmi más valódi vígasztalást sem lehet nyujtani a szerencsétlen bűnösöknek, kik Isten fenyegető haragját látják maguk felett, csak ha Krisztust állítják eléjük. Sőt, mint említettük, szent szokásuk a prófétáknak, hogy miután az isteni bosszúállással való fenyegetéstől megrettent népet megalázták, Krisztushoz — a kétségbeesettek egyedüli menedékéhez — hívogatják. Ahol pedig felállíttatik Krisztus országa, ott megépül egyúttal az a mennyei Jeruzsálem is, melybe a világ minden részéből gyülekeznek a polgárok. Ez pedig különösképen áll a szóbanforgó jövendőlésre; mert a zsidók — amikor száműzettek Isten családjából — visszakerültek a közönséges emberek sorába és egyenlőkké lettek a pogányokkal. A különbség eltávolítása után már vegyesen érvényesül Isten irgalmassága az összes népek között. Ebből azt következtetjük, hogy Pál helyesen alkalmazza a szóbanforgó kérdésre a prófétának ezt a jövendölését. Mert ebben Isten — miután egyenlőkké tette a zsidókat a pogányokkal — azt hirdeti: egyházát idegenekből fogja összegyüjteni, hogy akik nem voltak az ő népe, kezdjenek azzá lenni.

Hívom a nem én népemet én népemnek. Ezt arra az elválásra tekintettel mondja, melyet Isten már megcsinált az ő népével, megfosztván azt minden méltóságtól, hogy ne álljon felette az idegen népeknek. De ha azok, akiket Isten az ő örök végzése szerint a maga fiaivá rendelt, állandóan fiai is, a Szentírás sokszor mégsem számítja őket Isten fiai közé, legfeljebb csak azokat, kiknek a kiválasztása elhívással igazolódott. Ezzel arra is tanít bennünket, hogy ne ítéljünk és még kevésbbé nyilatkozzunk Isten kiválasztásáról, legfeljebb csak annyiban, amennyiben a jeleiben is megnyilvánul. Így Pál, miután megmutatta az efézusbelieknek, hogy az ő kiválasztásuk és fiúvá-fogadtatásuk a világ teremtése előtt el volt határozva Istennél, valamivel később arról tesz bizonyságot, hogy egykor elidegenedtek Istentől (Ef. 2, 12). Tudniillik azidőszerint, amikor az Úr még nem mutatta meg irántuk való szeretetét, jóllehet örök könyörületességével magához ölelte őket. Ezen a helyen tehát azokat nevezi nem-szeretetteknek, akik iránt inkább a haragját, mint a szeretetét bizonyítja meg Isten. Azután tudjuk, hogy míg a fiúvá-fogadtatás ki nem engeszteli az embereket Istennel, addig az ő haragja az egész emberi nemre ránehezedik. — A melléknévi ige-

név nőneme („*mé agapété*" = nem szeretett) a próféta szövegének a hatását mutatja. Mert Hóseás fentebb azt mondta el, hogy leánya született, akinek a „Nem szeretett" nevet adta, hogy ebben a képben ismerje fel a nép a maga Isten előtt gyűlöletes voltát. Most pedig azt tanítja a próféta, hogy amiképen az elutasítás volt az oka ennek a gyűlöletnek, úgy viszont a szeretet akkor kezdődik, amikor Isten a fiaivá fogadja azokat, akik egyideig idegenek voltak.

Ésaiás pedig ezt kiáltja. Most az apostol áttér fejtegetése második részére. Azért nem akarta ezzel kezdeni, hogy túlságosan meg ne sebezze a lelkeket. S az is ügyes fogás tőle, hogy Ésaiás szavát nem pusztán beszédnek, hanem kiáltásnak nevezi, így akarván nagyobb figyelmet kelteni. Egyébként a próféta szavai nyilvánvalóan a zsidók elrettentésére irányulnak, hogy ne dicsekedjenek szerfölött a testben. Mert borzasztó még hallani is, hogy oly határtalan sokaságból csak nagyon kevesen nyerik el az üdvösséget. Mert bár a próféta — a nép pusztulásának leírása után, hogy azt ne gondolják a hívők, mintha Isten szövetsége teljesen megsemmisült volna — még meghagyja a kegyelem némi reménységét, mindamellett ezt csak kevesekre korlátozza. Mivel azonban a próféta ezt a maga idejére vonatkozólag hirdette, lássuk, miként alkalmazza azt Pál helyesen, a maga mondanivalójának megfelelően. Az egészet a következőképen kell érteni: Minthogy az Úr ki akarta szabadítani népét a babiloni fogságból, azt akarta, hogy az ő szabadításának jótéteménye a mérhetetlen sokaságból csak igen kevesekhez jusson el, akik méltán nevezhetők a pusztulás maradékának ahhoz a nagyszámú néphez képest, melyet az Úr el hagyott pusztulni a számüzetésben. Mármost: ez a testi helyreállítás az Isten egyházának igazi megújítását ábrázolta, mely Krisztusban megy végbe, sőt annak csak kezdete volt. Ami tehát akkor történt, annak most sokkal biztosabban teljesülnie kell épen a szabadulás előrehaladásával és kiteljesedésével.

28. *Mert a dolgot bevégezi és rövidre metszi.* A különböző magyarázatok mellőzésével én a következőkben látom e vers valódi értelmét: Úgy meg fogja az Úr csonkítani és tépni a maga népét, hogy ami majd megmarad, megsemmisülésnek, azaz iszonyú pusztulás képének vagy nyomának tűnhetik fel. De ez a csekélyszámú nép, mely a pusztulásból megmarad, az Úr igazságosságának műve lesz, vagy jobban mondva: az Isten igazságosságának megbizonyítására szolgál majd az egész világon. — Mivel az „ige" szó a Szentírásban általánosságban a dolgot jelzi, a „rövidre fogott szó" (verbum consummatum) itt a „rövidre fogás" vagy „bevégzés" helyett szerepel. S itt durva tévedésbe esett sok magyarázó, mert nagyon is elmésen akart bölcselkedni. Mert azt képzelték, hogy az evangéliom tudományát nevezi így az Írás, hogy „rövidre fogott ige", mégpedig azért, mert a törvénynek a szertartások lemetszésével megrövidült foglalata az. Holott inkább ezt kellett volna mondani: Elvégzett pusztulás. De nemcsak itt tévedett ebben a magyarázó, hanem Ésaiás 10, 22—23. és 28, 22, valamint Ezékiel 11, 13. verseinél is. Ez utóbbi helyen ezt olvassuk: „Ah, ah, Uram Isten, Te véget vetsz Izráel maradékának?" A próféták ugyanis azt akarják

ezzel mondani: Még a maradékot is elpusztítod az utolsó szálig? S ez a félreértés a héber szó kétértelműsége miatt történt. Ugyanis mivel a *„káláh"* ige jelentése egyfelől: bevégezni és véghezvinni, másfelől: elpusztítani, — nem figyelték meg eléggé ezt a különbséget az illető helyeken. — Nem is szószerint így mondta ezt Ésaiás, hanem két főnevet használt: az elpusztítás és az eldöntés vagy elmetszés szavakat; úgyhogy csodálatosan ügyetlen a görög fordítónak (vagyis a Septuagintának) hebraizmusra való törekvése. Mert mire való volt a különben világos mondást homályos szólásmódba burkolni? Ésaiás itt túlozva beszél, amikor pusztulásnak nevezi az olyan megfogyatkozást, amilyen valami nagy csapás folytán szokott bekövetkezni.

29. *És amint Ésaiás előre megmondotta.* Másik bizonyítékot hoz fel az első fejezetből (v. ö. Ésa. 1, 9.), ahol a próféta Izráelnek az ő korában bekövetkezett pusztulását síratja. Ha pedig ez egyszer már megtörtént, akkor nem példátlanul új dolog. Mert Izráel népének nincs semmi előjoga, legfeljebb atyái révén; ezek azonban olyan bánásmódban részesültek, hogy a próféta azon panaszkodik: akkora csapás érte őket, hogy nem igen voltak messze Sodoma és Gomora pusztulásától. Mégis volt annyi különbség, hogy közülök igen-igen kevesen megtartattak — magként, hogy nevök fennmaradjon, teljesen ki ne pusztuljon és örök feledésbe ne merüljön. Mert Istennek mindig meg kellett emlékeznie ígéretéről, hogy a legszigorúbb büntetések közepette is adjon némi helyet a könyörületességnek.

30. Mit mondunk hát? Azt, hogy a pogányok, akik az igazságot nem követték, az igazságot elnyerték, még pedig a hitből való igazságot. 31. Izráel ellenben, mely az igazság törvényét követte, nem jutott el az igazság törvényére. 32. Miért? Azért, mert nem hitből keresték, hanem mintha a törvény cselekedeteiből volna. Mert beleütköztek a beleütközés kövébe, 33. amint meg van írva: Imé beleütközés követ és megbotránkozás szikláját teszem Sionba; és a ki hisz benne, nem szégyenül meg.

30. *Mit mondunk hát?* Most, hogy eleve elzárjon a zsidók elől minden lehetőséget az Isten ellen való zúgolódásra, elkezdi felsorakoztatni az emberi értelem által is felfogható okait annak, hogy miért vettetett el annyira a zsidó nép. Azonban fonákul járnak el és felforgatják a sorrendet, akik ezeket az okokat föléje akarják állítani és fölibe próbálják emelni Isten titkos eleveelrendelésének, holott erről fentebb kimutatta az apostol, hogy a legfőbb oknak kell tartani. De amiképen ez minden más oknál felsőbbrendű, úgy az istentelenek gonoszsága és rosszasága is helyet és alkalmat ad az Isten ítéletének. S minthogy nehéz kérdést kellett tárgyalnia, párbeszédes formában szól és szinte bizonytalankodva kérdezi: Mit lehet itt mondani?

Hogy a pogányok, akik az igazságot nem követték. Semmi sem látszott nagyobb képtelenségnek vagy kevésbbé helyénvaló dolognak, mint az, hogy

a pogányok, akik az igazsággal egyáltalán nem gondolva, testi vétkeikben fetrengtek, elhívást kapjanak az üdvösségben való részesülésre s elnyerjék az igazságot; ellenben a zsidók, akik a törvény cselekedeivel buzgón foglalatoskodtak, az igazság minden jutalmától elestek. Pál ezt, ami csodálatosan hihetetlen volt, egyszerű szavakkal adja elő úgy, hogy mindazt a nehézséget és keménységet, ami ebben a dologban rejlett, az ok feltárásával enyhíti: hogy t. i. az az igazság, amelyet a pogányok elnyertek, a hitben áll, ezért az Úr irgalmasságától függ s nem az ember saját érdemétől. Viszont az a törvény körüli buzgalom, mely a zsidókat áthatotta, fonák dolog volt, mert a cselekedetek által igyekeztek megigazulni s így oda törekedtek, ahová ember el nem juthat. Sőt beleütköztek Krisztusba is, pedig egyedül Őáltala nyílik meg az út az igazság elnyerésére. Egyébként ebben az első részben az volt az apostol szándéka, hogy kiemelje Isten tiszta kegyelmét, mert azt akarta, hogy senki se keresse másban a pogányok elhívásának okát, hanem csakis abban, hogy Isten a méltatlanokat a kegyelmével való felkarolásra méltatta. Kifejezetten az igazságról beszél, mely nélkül nincs üdvösség; utal azonban arra, hogy a pogányok megigazulása az ingyen kegyelemből való megbékélésen alapszik, mert a hitből ered. Aki pedig azt képzeli, hogy a pogányok azért igazultak meg, mert a hit által elnyerték az újjászületés Lelkét, az nagyon is eltávolodik Pál gondolatától. Mert csakis akkor igaz az, hogy elnyerték azt, amit nem kerestek, ha Isten őket ingyen kegyelemből ölelte magához tévelygésükből és eltévelyedésükből s felajánlotta nekik az igazságot, amely iránt, mint ismeretlen dolog iránt semmiféle buzgalom sem élhetett bennük. Sőt azt is meg kell jegyeznünk, hogy a pogányok csakis úgy nyerték el hit által az igazságot, hogy Isten a maga kegyelmével megelőzte a hitüket. Mert ha előzőleg hittel áhítoztak volna az igazságra, ez már azt jelentette volna, hogy követték azt, illetve törekedtek rá. Tehát már maga a hit is a kegyelem része volt.

31. *Izráel ellenben, mely az igazság törvényét követte.* Amit hihetetlen dolog volt még kimondani is, Pál nyíltan előadja, hogy nincs semmi csodálni való azon, ha a zsidók az igazságra való serény törekvéssel semmit sem értek el, mert t. i. nem a helyes úton futottak s így hiába fárasztották magukat. — Egyébként nézetem szerint ebben a versben Pál ezt a kifejezést: „az igazság törvénye" — az első alkalommal felcserélés (hypallagé) alapján „a törvény igazsága" helyett használta, a másodszori megismétlés alkalmával pedig — más értelemben — „az igazság alakját vagy szabályát" nevezte így. A lényeg tehát az, hogy Izráel ragaszkodván a törvény igazságához, t. i. ahhoz az igazsághoz, mely a törvényben volt előírva, nem tartotta be a megigazulás igazi szabályát. Az pedig igen finom szójáték, hogy a törvény szerinti igazság okul szolgál Izráelnek arra, hogy az igazság törvényéből kiessék.

32. *Nem hitből keresték, hanem mintha a törvény cselekedeteiből volna.* Mivel a közfelfogás szerint a buzgóság, még ha fonák is, jogos mentségnek tekinthető, kimutatja Pál, hogy jogos azok elvettetése, akik a cselekedetekben való bizakodással próbálják megszerezni maguknak az üdvösséget, mert — amennyire rajtuk áll — eltörlik a hitet, holott a hiten kívül

üdvösség egyáltalán nem remélhető. Tehát ha ezek vágyunkat elérnék, az ilyen siker a valódi igazság megsemmisítése volna. Láthatjuk azután, hogy Pál úgy hasonlítja össze a hitet és a cselekedetek érdemeit, mint teljesen ellentétes dolgokat. Mivel tehát a cselekedetekben való bizakodás a legnagyobb akadály, mely elzárja előttünk az igazság elnyeréséhez vezető utat, szükséges, hogy ennek búcsut mondva, egyedül Isten jóságára támaszkodjunk. Ugyanis a zsidók eme példájának méltán kell elrémítenie mindazokat, kik Isten országának a cselekedetek által való elnyerésére törekednek. Mert Pál — amint föntebb láttuk, — nem a szertartások pontos betartását nevezi a törvény cselekedeteinek, hanem a cselekedetek érdemeit s ezekkel állítja szembe a hitet, mely (hogy úgy mondjam) mind a két szemével egyedül Isten kegyelmességére néz s egyáltalán nem tekint a maga érdemére (vagy: az ember méltó voltára).

Mert beleütköztek a beleütközés kövébe. A legjobb érvvel erősíti legutóbbi tételét. Mert nincs nagyobb képtelenség annál, hogy birtokába jussanak az igazságnak, akik azt megdönteni igyekeznek. Krisztus adatott minekünk igazságul, tehát Őt igyekszik megfosztani tisztétől mindenki, aki a cselekedetek igazságát erőszakolja Istenre. S ebből kiviláglik, hogy valahányszor a cselekedetekben való bizakodásra támaszkodnak az emberek, a nagy hévvel hajszolt igazság hiú ürügyével, őrült esztelenségükben Isten ellen viselnek háborút. Egyébként azt nem nehéz felismerni, hogy hogyan ütköznek bele Krisztusba, akik a cselekedetekben való bizakodásra támaszkodnak. Mert ha nem ismerjük el magunkról, hogy bűnösök vagyunk, akiknek egyáltalán nincs saját igazságunk, elhomályosítjuk Krisztus méltóságát, mely abban áll, hogy Ő legyen mindannyiunk számára a világosság, üdvösség, élet, feltámadás, igazság és orvosság. Dehát mire valók mindezek, ha nem arra, hogy vakokat megvilágosítson, kárhozottakat helyreállítson, holtakat megelevenítsen, megsemmisülteket feltámasszon, szennyekkel borítottakat lemosson, s betegségektől elgyötörteket ápoljon és meggyógyítson? Sőt, ha valami igazságot tulajdonítunk magunknak, úgyszólván a Krisztus ereje ellen hadakozunk, merthiszen éppenúgy az ő tiszte minden testi elbizakodottság eltiprása, mint a megfáradtak és megterheltek felüdítése és megvígasztalása. — Egyébként nagyon találóan idézi Pál ezt az ótestámentomi bizonyságot. Mert ebben Isten azt hirdeti meg, hogy Ő Júda és Izráel népére nézve ütköző-kő lesz s akik ebbe beleütköznek, összeomlanak. S mivel Krisztus maga az az Isten, aki a próféta által szól, nem csoda, ha ez most Őbenne is beteljesedik. S amikor Krisztust beleütközés kövének nevezi, ezzel arra figyelmeztet: nem csoda, ha nem haladhatnak előre az igazság útján, akik a maguk fonák nyakassága folytán nekimentek a beleütközés kövének, holott Isten könnyű útat mutatott nekik. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez az elnevezés nem sajátosan és nem a természete szerint illik rá Krisztusra, hanem inkább csak járulékos dolog nála az emberek gonoszsága folytán, amint mindjárt látni fogjuk.

33. *És aki hisz benne, nem szégyenül meg.* Ezt a máshonnan vett bizonyságot a kegyesek vígasztalásául tette hozzá az apostol, mintha azt mondaná: az a körülmény, hogy Krisztust beleütközés kövének nevezi az

Irás, nem ok arra, hogy tőle megborzadjunk, vagy bizalom helyett rettegés támadjon bennünk. Mert Ő a hitetleneknek ugyan romlására, de a kegyeseknek életre és feltámadásra adatott. Tehát amiképen beteljesedik a megütközésről és botránkozásról szóló jövendőlés a lázadókban és hitetlenekben, úgy a kegyesekre ez a másik jövendölés vonatkozik, hogy t. i. Ő az erős alappal bíró, drága szegeletkő s aki reá támaszkodik, az nem fut el. Azt pedig, hogy a próféta a „siet" vagy „fut" szavak helyett a „megszégyenül" szót használta: Pál a görög fordításból (a Septuagintából) vette (V. ö. Ésa. 28, 16.) Mert az bizonyos, hogy az Úr itt övéinek a reménységét akarta megerősíteni. Ha pedig az Úr azt parancsolja, hogy jóreménységgel legyünk, ebből az következik, hogy nem szégyenülhetünk meg. Lásd erre vonatkozólag a Péter I. levelében (2, 10) található s ehhez egészen hasonló helyet

X. RÉSZ

1. Atyámfiai, szívem szerint kívánom és Istentől könyörgöm az Izráel idvességét. 2. Mert bizonyságot teszek felőlük, hogy Isten iránt való buzgóság van bennök, de nem megismerés szerint. 3. Mert az Isten igazságát nem ismervén, és az ő tulajdon igazságukat igyekezvén érvényesíteni, az Isten igazságának nem engedelmeskedtek. 4. Mert a törvény vége Krisztus minden hívőnek igazságára.

Látjuk ebből, mily nagy körültekintéssel szállott szembe ez a szent férfiú a botránkozásokkal. Mert hogy még tovább enyhítse azt a keserűséget, melyet a zsidók elvettetésének fejtegetése idézhetett elő, mint fentebb, úgy most is tanubizonyságot tesz irántuk való jóakaratáról s ezt annak folyományával, vagyis azzal igazolja, hogy Isten színe előtt gondja van az ő üdvösségükre. Mert ilyen érzület valóban csak az igaz szeretetből származhatik. Ámbár talán más ok is kényszerítette arra, hogy megbizonyítsa szeretetét népe iránt, amelyből származott. Mert a zsidók sohasem fogadták volna el az ő tanítását, ha nyílt ellenségüknek gondolták volna, s a pogányok előtt is gyanus lett volna az elpártolása, mert azt gondolhatták, hogy az emberek gyűlölete folytán szakadt el a törvénytől, amint ezt az előző részben érintettük.

2. *Mert bizonyságot teszek.* Ezzel is szeretete hitelét akarta biztosítani. Mert igaz oka volt arra, hogy inkább könyörületességgel viseltessék irántuk, semmint gyűlölettel; mert hiszen észrevette, hogy csak tudatlanságból esnek el, nem lelki romlottságból; sőt azt is látta, hogy csak valamiféle Isten iránt való buzgóság indítja őket Krisztus országának üldözésére. Egyébként tanuljuk meg ebből, hogy hová ragadnak minket jószándékaink, ha engedünk nekik. A közfelfogás azt tartja a legjobb és nagyon is kielégítő mentségnek, ha valaki, akit vádolnak, azzal védekezik, hogy nem rosszindulatból cselekedett. S ez az ürügy ma számtalan embert visszatart az Isten igazságának kutatásában való buzgólkodástól — abban a hiszemben, hogy menthető lesz minden, amit tudatlanságból, határozott rosszakarat nélkül, sőt jószándékból, de vétettek. Pedig senki sincs közöttünk, aki mentegetni akarná a zsidókat azért, mert megfeszítették Krisztust, borzasztóan kegyetlenkedtek az apostolok ellen és mert igyekeztek az evangéliomot kiirtani és megsemmisíteni, noha nekik is eléggé rendelkezésükre állt ugyanaz a védekezés, amellyel mi bátorságosan dicsekszünk. Félre hát azokkal a jószándékra hivatkozó üres kifogás keresésekkel! Mert ha lélekből keressük Istent, akkor kövessük azt az egyetlen utat, amelyen el lehet

jutni Őhozzá. Mert — mint Augustinus mondja — jobb akár sántikálni is ezen az úton, mint arról letérve gyorsan szaladni. Ha istenfélők akarunk lenni, akkor ne feledjük, milyen igaz Lactantiusnak az a tanítása, hogy csak az az igazi vallásosság, amely Isten Igéjével van összekötve. De viszont, amikor azt látjuk, hogy elpusztulnak, akik jószándékból eltévednek a sötétségben, akkor gondoljuk meg, hogy bizony méltók vagyunk ezer halálra, ha Istentől világosságot nyerve, tudatosan és akarattal elkóborlunk és letérünk az Ő útjáról.

3. *Mert az Isten igazságát nem ismervén.* Ime, így tévedtek el meggondolatlan buzgalmukból, hogy az ő tulajdon igazságukat akarták felállítani, vagyis érvényesíteni; ez a balga bizakodás onnan származott, hogy nem ismerték Isten igazságát. Figyeljük meg az ellentétet Isten igazsága és az emberek igazsága között. Először is azt látjuk, hogy úgy állnak szemben egymással, mint ellenkező dolgok, amelyek együtt meg nem állhatnak; ebből következik, hogy felforgatják az emberek Isten igazságát, mihelyt a maguk igazságát akarják érvényesíteni. Azután, hogy a szembenálló ellentétek kölcsönösen megfeleljenek egymásnak, kétségtelen, hogy Pál azt nevezi Isten igazságának, amely az Ő ajándéka, amint viszont azt hívja az emberek igazságának, amelyet önmagukban keresnek, s abban bíznak, hogy ők viszik magukkal, amikor Isten színe elé lépnek. Tehát nem engedelmeskedik Isten igazságának, aki önmagában akar megigazulni; mert az isteni igazság elnyerésének kezdete az, hogy lemondjunk a saját igazságunkról. Mert miért kellene máshol keresni az igazságot, hacsak azért nem, mert a szükség kényszerít bennünket. Azt pedig már másutt megmondtuk, hogy hogyan öltözik fel az emberek hit által az Isten igazságát, úgy t. i., hogy Krisztus igazsága beszámíttatik nekik. Azután a gőgösséget, melytől a képmutatók felfuvalkodnak, bármennyire leplezzék is a buzgóság tetszetős külszínével, nagyon keményen korholja Pál, amikor azt mondja, hogy ezek mintegy lerázván magukról az igát, mindnyájan lázadók és Isten igazságának ellenségei.

4. *Mert a törvény vége Krisztus.* Szerintem ahelyett, hogy „a törvény *vége*", jól megfelelne az, hogy „a törvény *beteljesedése*", aminthogy Erasmus is így fordítja: a törvény beteljesülése. De mivel a másik olvasási mód szinte általánosan bevett s ugyancsak megfelelő, az olvasók szabadságára bízom, hogy maradjanak meg amellett. — Ilymódon veszi elejét az apostol annak az ellenvetésnek, melyet vele szemben felhoztak. Ugyanis a zsidók oly színben tűnhettek fel, hogy megtartották a helyes utat, mert a törvény igazságára törekedtek. Ezért Pál szükségesnek tartotta e téves vélekedés megcáfolását s ezt itt végzi el. Mert rámutat arra, hogy fonákul magyarázza a törvényt, aki annak cselekedetei által keresi a megigazulást, mert a törvény arra adatott, hogy kézenfogva vezessen minket a másik igazsághoz. Sőt bármit tanít, bármit parancsol, bármit ígér is a törvény, a célja mindig Krisztus; tehát minden részét Őreá kell vonatkoztatni. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha minden igazságtól megfosztottan, a bűn megismerésétől megzavarodottan egyedül Őnála keressük az ingyen kegyelemből való igazságot. Következésképpen méltán részesülnek megrovás-

ban a zsidók a törvénnyel való bűnös visszaélés miatt, mert a támaszból fonák módon akadályt csináltak maguknak, sőt nyilvánvaló, hogy gyalázatosan megcsonkították Isten törvényét, amikor annak lelkét elvetvén, csak a betű holt testébe kapaszkodtak. Mert bár a törvény jutalmat ígér azoknak, akik igazságát megtartják, mégis, miután minden embert a vétkesség vádja alá vetett, Krisztusban új igazságot állít a helyébe, s ez az igazság nem szerezhető meg a cselekedetek érdemével, hanem ingyen való ajándékként nyerjük el hit által. Így (mint az első részben láttuk) a hit igazságának meg van a bizonysága a törvény részéről. Ez egyébként igen kiváló tanítás, hogy a törvény minden részében Krisztusra néz, tehát csakis az értheti meg igazán a törvényt, aki állandóan erre a célra irányítja tekintetét.

5. Mert Mózes a törvényből való igazságról azt írja, hogy aki azokat cselekszi, él azok által. 6. A hitből való igazság pedig így szól: ne mondd a te szívedben: Kicsoda megy föl a mennybe? (azaz, hogy Krisztust alóhozza;) 7. avagy: Kicsoda száll le a mélységbe? (azaz, hogy Krisztust a halálból felhozza.) 8. De mit mond? Közel hozzád a beszéd, a szádban és a szívedben van: azaz a hit beszéde, amelyet mi hirdetünk. 9. Mert ha a te száddal vallást teszel az Úr Jézusról, és szívedben hiszed, hogy az Isten feltámasztotta Őt a halálból, megtartatol. 10. Mert szívvel hiszünk az igazságra, szájjal teszünk pedig vallást az idvességre.

5. *Mert Mózes stb.* Most összehasonlítja egymással a hit igazságát és a cselekedetek igazságát, hogy nyilvánvaló legyen, mennyire ellenkeznek egymással. Mert az összehasonlításból jobban kitűnik az ellentét, mely az egymással ellenkező dolgok között van. S ezt nem a próféták jövendőlései, hanem Mózes saját bizonyságtétele alapján teszi, csak azért, hogy belássák a zsidók: Mózes nem azért adta nekik a törvényt, hogy ez a cselekedetekben való bizakodáshoz kösse, hanem inkább Krisztushoz vezesse őket. Mert jóllehet Pál a prófétákat is idézhette volna tanúkként a maga állítása mellett, mégis fennmaradt volna az a kételkedő kérdés: miért van az, hogy a törvény az igazságnak másféle alakját írja elénk? Tehát igen ügyesen oszlatja el ezt a kételyt, amikor épen a törvény tanításából erősíti meg a hit igazságát. Azután azt is meg kell értenünk, miért van az, hogy Pál egybehangzónak tekinti a törvényt a hittel s mégis: annak igazságát szembeállítja ennek igazságával. A törvény kétféleképen értelmezhető: mert egyszer a Mózes által előadott tanok összeségét jelenti, másszor pedig azt a részét, amely sajátosan az ő szolgálatához tartozott, amelyik t. i. a parancsolatokban, jutalmakban és büntetésekben foglaltatik. Mózesnek pedig általában az volt a feladata, hogy népét megtanítsa a kegyesség igazi szabályára. Ha ez igaz, akkor a bűnbánatot és a hitet kellett hirdetnie. A hit pedig csakis úgy tanítható, ha előadjuk az isteni könyörületesség ígéreteit, mégpedig ingyen kegyelemből való ígéreteit. Tehát Mózesnek

az evangéliom hirnökének kellett lennie. S a Szentírás sok helyéből kitünik, hogy ezt a tisztét hűségesen teljesítette is. A nép bűnbánatra oktatása végett pedig azt kellett tanítania, hogy milyen életmód kedves az Isten előtt; s ezt a törvény parancsolataiban foglalta össze. Azután, hogy a nép lelkébe belecsepegtesse az igazság szeretetét s viszont beleoltsa az igazságtalanság gyűlölését, elő kellett adnia azokat az ígéreteket és fenyegetéseket is, amelyek azt hirdetik, hogy az igazakra jutalmak, a bűnösökre pedig borzalmas büntetések várnak. Mármost a nép dolga az volt, hogy fontolóra vegye: hányféleképen esik kárhoztatás alá és mennyire távol van attól, hogy Isten előtt a cselekedetekkel érdemeket szerezzen, s így elveszítvén a tulajdon igazsága felől való reménységet, az isteni jóság kikötőjébe, vagyis magához Krisztushoz meneküljön. Ez volt a végcélja a Mózes szolgálatának. — Azután pedig, mivel Mózesnél csak elszórtan olvashatók evangéliomi ígéretek s ezek is némileg homályosak, ellenben a parancsolatok és a törvény tisztelőire váró jutalmak lépten-nyomon visszatérnek, méltán mondjuk, hogy Mózesnek ez volt a tulajdonképeni és különleges feladata, hogy megtanítsa: milyen a cselekedetek valódi igazsága, azután pedig megmutassa: milyen jutalom várakozik annak megtartójára s milyen büntetés az áthágójára. Ezen az alapon hasonlítja össze János (1, 17) Mózest Krisztussal, amikor azt mondja, hogy a törvény Mózes által adatott, a kegyelem és az igazság pedig Krisztus által lett. S valahányszor ilyen szoros értelemben szerepel a törvény szó, hallgatólagosan mindig ott van ez a szembeállítás is Mózes és Krisztus között: s ezért ilyenkor mindig meg kell fontolnunk, hogy mi a törvény tartalma, ha különvesszük az evangéliomtól. Tehát amit itt Pál a törvény igazságáról mond, azt nem kell Mózes egész tisztére vonatkoztatni, hanem csak arra a részére, amely úgyszólván különlegesen őreá volt bízva. Most áttérek a szöveg szavaira.

Mert Mózes a törvényből való igazságról azt írja. Pál szótag elhagyással a *„grafei" („írja")* igét használja a helyett, hogy *leírja.* Ez a hely pedig Mózes II. könyvéből (18, 5) való, ahol az Úr örök életet ígér azoknak, akik az ő törvényét megtartják. Pál is ilyen értelemben vette s nem csupán a véges földi életre vonatkoztatva, ahogyan némelyek gondolják. Pál pedig ebből kiindulva így érvel: Minthogy senki sem éri el a törvény által előírt igazságot, legfeljebb csak az, aki annak minden részét pontosan betöltötte, már pedig ettől a tökéletességtől mindenkor nagyon messze volt minden ember: tehát hiába igyekszik bárki is ezen az úton az üdvösségre. Helytelenül cselekedett tehát Izráel, aki azt remélte, hogy elérheti a törvény igazságát, melyből mindannyian ki vagyunk zárva. Figyeljük csak meg, hogyan bizonyítja az apostol épen az ígéret alapján, hogy az nekünk semmit sem használ, mert a hozzá fűzött feltételt lehetetlen teljesítenünk. Milyen silány elméskedés tehát a törvény ígéreteire hivatkozni a cselekedetek igazságának felállítása végett! Mert azokkal a biztos kárhozat vár ránk, nemhogy az üdvösség jutna el hozzánk. Annál borzasztóbb a pápisták balgasága, akik azt gondolják, elegendő az érdemek bizonyítására, ha a puszta ígéretekbe kapaszkodnak. Azt mondják: nem hiába ígért Isten életet

tisztelőinek; közben azonban nem veszik észre, ez az ígéret arra szolgál, hogy mindenkiben halálos félelmet keltsen vétkeinek érzése, és így nyomorúságától kényszerítve mindenki tanuljon meg Krisztushoz menekülni.

6. *A hitből való igazság pedig.* Ez a szakasz két okból is nem kis mértékben nyugtalaníthatja az olvasót. Mert úgy látszik, mintha Pál egyrészt helytelenül alkalmazta, másrészt pedig a szavak értelmét is megváltoztatta volna. De a szavakról majd később; előbb figyeljük meg az alkalmazást. Ez a vers ugyanis Mózes V. könyvéből (30, 12) való, ahol (mint föntebb is) a törvény tanításáról beszél Mózes. Pál pedig az evangéliomi ígéretekre vonatkoztatja. Ez a nehézség azonban könnyen megoldható a következőképen: Mózes az említett helyen az életre való eljutás könnyűségét mutatja ki, minthogy Isten akarata már nincs elrejtve a zsidók előtt s nincs is nagyon távol tőlük, hanem szemök elé van állítva. Gyenge volna ez a bizonyíték, ha csupán a törvényről volna szó; merthiszen semmivel sem könnyebb megtartani Isten törvényét, ha szemünk elé van állítva, mint ha tőlünk távol volna. Tehát nem pusztán a törvényről beszél, hanem általában Istennek egész tanításáról, mely magában foglalja az evangéliomot is. Mert a törvény szava magábanvéve, de még a legkisebb betűje sincs soha a szívünkben mindaddig, míg az evangéliomban való hit által belénk nem oltódik. Továbbá még az újjászületés után sem mondható, hogy tulajdonképen a szívünkben van a törvény szava, mert olyan tökéletességet kíván, amelytől maguk a hívők is nagyon messze vannak. Az evangéliom szavának azonban a szívünkben van a székhelye, még ha nem tölti is azt be teljesen: mert megadja nekünk tökéletlenségünk és fogyatékosságunk bocsánatát. S Mózes abban az egész részben, (valamint a negyedikben is) Isten páratlan jóakaratát igyekszik magasztalni azért, mert népét fegyelme, tanítása és vezetése alá fogta az Úr. Ezt pedig nem tehette volna Mózes, ha pusztán a törvényre néz. Nem ellenkezik ezzel az sem, hogy Mózes a szóbanforgó helyen az életnek a törvény szabályához való alkalmazásáról beszél; mert a hit ingyen kegyelemből való igazságával össze van kötve az újjászületés Lelke. Tehát az egyikről a másikra következtet, mert a törvény megtartása a Krisztusban való hitből származik. Az is kétségtelen, hogy ez a tétel vagy mondás abból az alapelvből következik, amelyet kevéssel előbb fektetett le ugyanabban a részben: Körülmetéli az Úr a te szívedet (v. ö. V. Móz. 30, 6). Ezért minden fáradság nélkül megcáfolhatók, akik azt mondják, hogy Mózes ezen a helyen a jócselekedetekről beszél. Elismerem, hogy ez igaz ugyan, de állítom, hogy nem képtelenség az, ha a törvény megtartását a forrásból, azaz a hit igazságából vezetjük le. Most pedik lássuk a szavak magyarázatát.

Ne mondd a te szívedben: Kicsoda megy föl a mennybe? Mózes az eget és a tengert említi, mint távolabbi és az ember számára nehezebben megközelíthető helyeket. Pál pedig, mintha valami lelki titok rejtőzködnék e szavak mögött, Krisztus halálára és feltámadására vonatkoztatja. Ha azt a kifogást tenné valaki, hogy ez az értelmezés szerfölött erőszakolt és fondorlatos, az értse meg: az apostolnak nem az volt a szándéka, hogy ezt a

mózesi szakaszt körülményesen tárgyalja, hanem csak a szóbanforgó kérdés tárgyalására akarta alkalmazni. Nem vizsgálja tehát rendre szótagonként, hogy mi van megírva Mózesnél, hanem bizonyos változtatással idézi, hogy így közelebbről alkalmazhassa Mózes bizonyságát a maga mondanivalójához. Mózes megközelíthetetlen helyekről beszél, Pál pedig azokat a helyeket nevezte meg, melyek egyrészt mindennél jobban el vannak rejtve tekintetünk elől, másrészt hitünkkel mégis figyelembe kell azokat vennünk. Ezért ha kiemelésnek vagy némi csiszolásnak vesszük és így értelmezzük ezeket a szavakat, akkor nem mondhatjuk, hogy Pál erőszakosan vagy kíméletlenül elcsavarta Mózes szavait, hanem inkább elismerjük, hogy a kifejezések értelmének feláldozása nélkül igen finoman célzott az ég és a tenger szavakra. — Most tehát egyszerűen magyarázzuk meg Pál szavait. Mivel üdvösségünk biztonsága két fundámentomon nyugszik, t. i. az élet megszerzésén és a halál legyőzésén, az apostol azt tanítja, hogy a hit mindkettőre az evangéliom igéje által támaszkodik. Mert Krisztus halálával elnyelte a halált s feltámadásával hatalmába vette az életet. Már pedig az evangéliom közli velünk Krisztus halálának és feltámadásának jótéteményét; ezen túl tehát nincs mit kívánnunk. Tehát, hogy nyilvánvaló legyen, hogy a hit igazsága bőségesen elegendő az üdvösségre, azt mondja: benne foglaltatik ebben az igazságban az a két fődolog is, amely feltétlenül szükséges az üdvösséghez. Tehát ezek a szavak: „Kicsoda megy föl a mennybe?" épen annyit jelentenek, mintha ezt mondaná valaki: Ki tudja, vajjon vár-e reánk az örök mennyei életnek az az öröksége? Ez pedig: „Kicsoda száll le a mélységbe?" annyi, mintha ezt mondaná valaki: Ki tudja, vajjon nem követi-é a testi halált a lélek örök pusztulása is? Pál azt tanítja, hogy a hit igazsága mind a két kételyt megszünteti, merthiszen az egyik kétely lehozná Krisztust az égből, a másik pedig visszahozná a halálból. Mert Krisztus mennybemenetelének úgy meg kell erősítenie az örök élet felől való hitünket, hogy a mi szemünkben úgyszólván Krisztust magát húzza le az ég birtoklásából, aki kételkedik abban, vajjon készen van-é a menny öröksége a hívők számára, kiknek a nevében és kedvéért lépett be oda. Hasonlóképen — miután magára vállalta a poklok borzalmait is, hogy minket azoktól megszabadítson — kétségeskedni azon, hogy alá vannak-é még vetve a hívők ennek a nyomorúságnak: annyi, mint hiábavalóvá tenni és mintegy megtagadni az ő halálát.

8. *De mit mond.* Amit eddig negatív formában előadott, a hit akadályainak eltávolítására irányult. Tehát még az van hátra, hogy az igazság elnyerésének módjára is megtanítson bennünket. Ezért itt pozitív fejtegetésre tér át. A figyelem felkeltése végett kérdést szúr közbe, holott az egészet egyszerre összefüggően is elmondhatta volna. De egyúttal arra is rá akart mutatni, mily nagy a különbség a törvény és az evangéliom igazsága között; mert a törvény igazsága nagy messzeségben mutatkozik előttünk és minden halandót távoltart a közeledéstől; ellenben az evangéliom igazsága a közelből ajánlja fel önmagát és barátságosan hívogat bennünket, hogy éljünk vele.

Közel van hozzád a beszéd. Először azt kell megjegyeznünk: az Ige határokat szab az emberi elme elé, hogy azokon belül maradjon, mert különben útvesztőkbe kerülve eltévelyedik az üdvösségtől. Mert épen olyan ez, mintha azt parancsolná, hogy elégedjünk meg egyedül az Igével és arra intene, hogy ebben a tükörben szemléljük a mennyei titkokat, melyek szemünk fényét elvakítanák ragyogásukkal, fülünket is eltompítanák s még elménket is elkábítanák. Tehát kiváló vígasztalást merítenek ebből a bibliai helyből a hívő lelkek az Ige bizonyosságát illetőleg, mert t. i. époly biztosan megnyugosznak az Igében, mint a legjelenlevőbb dolgok láttán. Azután jegyezzük meg: Mózes azért adja elénk az Igét, hogy abban szilárd és nyugodt bizodalmunk legyen az üdvösség felől.

Azaz a hitnek beszéde. Méltán feltételezi Pál, hogy itt a hit beszéderől van szó, mert a törvény tudománya a legkevésbbé sem teszi megbékéltté és nyugodttá a lelkiismeretet és nem nyújt neki olyasmit, amivel megelégedhetnék. Közben azonban nem rekeszti ki az Ige többi részét, sőt még a törvény parancsolatait sem, hanem azt akarja megállapítani, hogy az igazság a bűnök bocsánatában áll — mégpedig a nélkül a pontos engedelmesség nélkül is, amelyet a törvény megkíván. Elegendő tehát a lelkek megbékítésére és az emberek üdvösségének megszilárditására az evangéliom Igéje, mely nem azt parancsolja, hogy cselekedetekkel érdemeljük ki az igazságot, hanem hogy hittel öleljük magunkhoz az ingyen kegyelemből felajánlott igazságot. — Pál egyébként ezt a kifejezést: *a hit beszéde* az ígéret beszéde helyett, vagyis szócserével (metonymikusan) használja magának az evangéliomnak megjelölésére, minthogy az evangéliom kapcsolatban áll a hittel. Mert gondolatban oda kell érteni azt az ellentétet (antitézist), mely megkülönbözteti a törvényt az evangéliomtól s a megkülönböztetésnek ebből a megjegyzéséből azt következtetjük, hogy amint a törvény cselekedeteket követel, úgy az evangéliom nem kíván semmi mást, hanem csak azt, hogy hitet hozzanak magukkal az emberek Isten kegyelmének elfogadása végett. — Ez a részlet: „amelyet mi hirdetünk" — azért van hozzátéve, hogy senki se gyanusítsa meg Pált a Mózestől való elszakadással. Mert tanubizonyságot tesz arról, hogy az evangéliom szolgálatában Mózessel a legnagyobb egyetértésben van, merthiszen Mózes is csak az isteni kegyelem ingyen való ígéretében látta a mi boldogságunkat.

9. *Mert ha a te száddal vallást teszel.* Ez is inkább célzás, mint tulajdonképeni vagy valódi értelemben vett magyarázat, mert valószínű, hogy Mózes szókép (synecdoché) révén az arc vagy tekintet helyett használta a *száj* szót. Ámde az apostol nem tartotta helytelennek vagy ildomtalannak, hogy a száj szóra célozzon a következőképen: Mivel az Úr a mi szánk előtt adja elő az ő Igéjét, kétségtelenül ennek megvallására hív bennünket. Mert bárhol van az Úr Igéje, ott gyümölcsöt kell hoznia; a száj gyümölcse pedig a vallástétel. — Ami pedig azt illeti, hogy a vallástételt elébe teszi a hitnek, ez a szórend felcserélése, ami eléggé megszokott dolog a Szentírásban. Mert helyesebb lett volna a sorrend, ha a szívbeli bizalom előrebocsátása után következett volna a szájjal való vallástétel, mert ez amabból származik. Az vallja pedig helyesen Úrnak Jézust, aki Őt erejével felékesítve látja,

vagyis olyannak ismeri el, amilyennek az Atya adta és az evangéliom leírja. Azt pedig, hogy kifejezetten csak feltámadását említi meg, nem úgy kell felfogni, mintha halálát semmibe venné, hanem úgy, hogy Krisztus a feltámadásával töltötte be üdvözítésünk minden munkáját. Mert bár halálával elvégezte a megváltást és az elégtételt, miáltal minket Istennel megbékített, azonban a bűn, a halál és a Sátán fölötti győzelmet feltámadásával szerezte meg. Innen van az igazság, az élet megújulása és a boldog halhatatlanság reménysége is. S ezért az Írás gyakran a feltámadást egymagában állítja elénk az üdvösségben való bizakodásra, nem azért, hogy elvonjon minket Krisztus halálától, hanem mert a feltámadás tesz bizonyságot e halál hatásáról és gyümölcséről. Egyszóval a feltámadás magában foglalja a halált, — amiről mondtunk már egyet mást a hatodik részben. Tegyük hozzá még azt is, hogy Pál nemcsak úgynevezett történeti hitet kíván (vagyis nemcsak azt kívánja, hogy elhigyjük a Krisztus feltámadásának történetét), hanem épen a feltámadásban foglalja össze a hit végcélját. Ugyanis meg kell értenünk és szem előtt kell tartanunk, hogy miért támadt fel Krisztus. T. i. azért, mert az ő feltámasztásával az volt az Atya-Isten terve, hogy mindannyiunkat visszaállítson az életbe. Mert bár a maga erejéből is hatalmában állott Krisztusnak visszavennie a lelkét, mégis ezt a művet a Szentírás többnyire az Atya Istennek tulajdonítja.

10. *Mert szívvel hiszünk az igazságra.* Ez a vers segítségünkre lehet a hit által való megigazulás megértésében. Ugyanis megmutatja, hogy azért nyerjük el az igazságot, mert Istennek az evangéliomban számunkra felajánlott jóságát elfogadjuk; tehát azért vagyunk igazak, mert hisszük, hogy Isten kegyes hozzánk a Krisztusban. Jegyezzük meg azonban, hogy a hit székhelye nem az agyban van, hanem a szívben. Nem is indítanék vitát a felől, hogy a test melyik részében van elhelyezve a hit; de mivel a *szív* szón legtöbbnyire a komoly és őszinte érzést értjük, azt mondom, hogy a hit: erős és hatékony bizodalom, nemcsak puszta ismeret.

Szájjal teszünk pedig vallást az idvességre. Csodálatosnak tűnhetik fel, hogy miért tulajdonítja most üdvösségünk egyrészét a hitnek, mikor ezelőtt annyiszor tett tanuságot a mellett, hogy egyedül a hit által üdvözülünk. Ebből azonban nem kell azt következtetnünk, hogy a vallástétel oka a mi üdvösségünknek. Pál csak arra akar utalni, miként viszi teljességre Isten a mi üdvösségünket, úgy t. i., hogy a vallástétel által felszínre hozza a hitet, melyet szívünkbe adott. Sőt egyszerűen azt akarja jelezni, hogy milyen az igaz hit, amelyből ez a gyümölcs származik, hogy senki se hivatkozzék ehelyett a hit üres látszatára. Mert úgy fel kell gyulladnia a szívnek az Isten dicsősége iránt való buzgóságtól, hogy a láng kívül csapjon rajta. És csakugyan, aki megigazul, az már megkapja az üdvösséget; épúgy hiszünk tehát szívvel az üdvösségre, mint ahogyan szájjal vallást teszünk. Látjuk, azért tett ilyen különbséget, hogy a megigazulás okát a hitre vigye vissza; azután, hogy kimutassa, mi szükséges az üdvösség kiteljesedéséhez. Mert nem is hihet szívvel senkisem anélkül, hogy szájjal vallást ne tegyen; ez pedig az állandó következmény vagy egymásra következés szükségsze-

rűsége, de nem arra szolgál, hogy a vallástételnek tulajdonítsuk az üdvösséget. Egyébként, ám lássák, hogy mit felelnek Pálnak, akik manapság dölyfösen kérkednek előttünk holmi képzelt hittel, mely megelégszik a szív rejtekével, de a száj vallástételén — mint valami felesleges és hiábavaló dolgon — túlteszi magát. Mert szerfölött gyerekes dolog azt állítani, hogy tűz van ott, ahol se láng, se meleg nincsen.

11. Mert azt mondja az írás: Valaki hisz ő benne, meg nem szégyenül. 12. Mert nincs különbség zsidó meg görög között; mert ugyanaz az Ura mindeneknek, aki kegyelemben gazdag mindenekhez, akik őt segítségül hívják. 13. Mert minden, aki segítségül hívja az Úr nevét, megtartatik.

11. *Mert azt mondja az Írás, stb.* Miután rámutatott annak okaira, hogy Isten miért utasította el a zsidókat, visszatér a pogányok elhivatásának bizonyítására; s ez a kérdés második része, amellyel most foglalatoskodik. Minthogy tehát megmutatta már az útat, amelyen az emberek eljuthatnak az üdvösségre, mégpedig azt az útat, mely egyaránt közös és hozzáférhető pogányok és zsidók számára, most — annak általános jellemzése után — először nyiltan kiterjeszti azt a pogányokra, azután kifejezetten hivogatja arra a pogányokat is. Megismétli itt az Ésaiásból már fenntebb is idézett bizonyságot, hogy tételének nagyobb súlya legyen s egyben azért is, hogy nyilvánvalóvá váljék, milyen szép összhangban vannak a Krisztusról szóló próféciák a törvénnyel.

12. *Mert nincs különbség.* Ha csak a bizalom kívántatik meg, bárhol található is ez, ott ugyanakkor megmutatkozik Isten üdvözítő jóakarata is. Itt tehát semmi különbség sem lesz már népek vagy nemzetek között. S hozzáteszi a legnyomósabb okot: Mert ha az, aki az egész világnak teremtője és alkotója, az összes embereknek Istene, akkor jóságosnak mutatkozik majd mindazok iránt, akik Őt Istennek ismerik el és segítségül hívják. Ugyanis, mivel mérhetetlen az ő irgalmassága, lehetetlen, hogy ki ne áradjon mindazokra, akik azt kérik. — A *gazdag* szó itt cselekvőleg értendő s azt jelenti: jóságos és jóltevő. Meg kell itt jegyeznünk, hogy a mi Atyánk gazdagsága a bőkezűség által nem kisebbedik; tehát semmivel sem jut nekünk kevesebb belőle, bármennyire gazdagít is másokat kegyelmének sokszoros bőségével. Tehát nincs miért irígykednünk mások javaira, mintha azok miatt bármiben is megrövidülnénk. Jóllehet ez az ok magában is elég erős volt, mindamellett mégjobban megerősíti Jóel próféta jövendölésével, mely az általános névmás („minden, aki") alkalmazásával mindenkit egyaránt felölel. De a körülményekből, vagyis az összefüggésből mégjobban megismerik majd az olvasók, mennyire idevág Jóel mondása (2, 32.), egyrészt, mert Krisztus országáról jövendől, másrészt azért is, mert bár előre megmondja, hogy Isten haragja borzalmas módon fog fellángolni, de annak izzó heve közepette is üdvösséget ígér mindazoknak, akik az Úr nevét hívják segítségül. Ebből az következik, hogy egészen a halál mélységéig le-

hatol az Isten kegyelme, csak kérjék onnan; — úgyhogy a legkevésbbé sem lehet elzárni a pogányok elől.

14. Mimódon hívják azért segítségül azt, akiben nem hisznek? Mimódon hisznek pedig abban, aki felöl nem hallottak? Mimódon hallanának pedig prédikáló nélkül? 15. Mimódon prédikálnak pedig, ha el nem küldetnek? Amiképen meg van írva: Mily szépek a békesség hirdetőknek lábai, akik jókat hirdetnek! 16. De nem mindenek engedelmeskedtek az evangéliomnak. Mert Ésaiás azt mondja: Uram! Kicsoda hitt a mi beszédünknek? 17. Azért a hit hallásból van, a hallás pedig Isten igéje által.

Nem terhelem itt sokáig az olvasót mások nézeteinek felsorolásával és cáfolásával; ítéljen felettük kiki a maga nézete szerint; de legyen szabad nekem is nyiltan előadnom a gondolatomat. Tehát, hogy megérthessük, mire való ez a fokozatosan emelkedő gondolatsor, először azt vegyük fontolóra, hogy kölcsönös volt a kapcsolat a pogányok elhivatása és Pál ama szolgálata között, melyet közöttük teljesített, úgyhogy egyiknek az elfogadásától függött a másik elfogadása is. Így hát Pálnak szükségképen fel kellett mutatnia azt, hogy a pogányok elhivatása minden kétségen felül áll s egyúttal számot kellett adnia a maga szolgálatáról is, hogy ne tűnjék fel olyan színben, mintha Isten kegyelmét oktalan módon szórná szét, mert az Isten fiainak szánt kenyeret megvonja a fiaktól és ebekre pazarolja. Tehát együtt ad számot a pogányok elhívásáról és a maga szolgálatáról. De mindaddig nem látható tisztán a beszéd fonala, amíg minden egyes részletet rendre meg nem magyaráztunk. Tehát éppen olyan ez a fokozatosan előrehaladó gondolatsor, mintha ezt mondaná: Már azzal is nyilvánvalóvá teszik mind a zsidók, mind a pogányok Istenben való hitüket, hogy az ő nevét segítségül hívják; mert Isten nevét nem lehet igazán segítségül hívni anélkül, hogy azt meg ne előzné az ő igaz megismerése. Azután: a hit Isten Igéjéből ered; Isten Igéjét pedig sehol sem hirdetik, hanem ha Isten különleges gondviselése és rendelkezése folytán. Tehát ahol meg van az Isten segítségül hívása, ott hit van; ahol hit van, ott előljár az Ige magvetése; ahol van igehirdetés, ott az Isten elhívása is. Ahol azután így hatékony és gyümölcsöző az elhívás, ott nyilvánvaló és kétségtelen az isteni jóakarat jele. Ebből végül kiviláglik, hogy nem lehet kizárni Isten országából a pogányokat, kiket Isten bevett az üdvösségben való részesedésbe. Mert amiképen a pogányoknál a hit indító oka az evangéliom hirdetése, úgy az igehirdetés oka az Istentől eredő küldetés (Dei missio), mellyel ilymódon akart gondoskodni üdvösségünkről. — A többit majd külön-külön vesszük fontolóra.

14. *Mimódon hívják azért segítségül.* Pál itt össze akarja kötni a segítségül hívást a hittel, aminthogy ezek valóban a legszorosabban összefüggő dolgok. Mert aki Istent segítségül hívja, az úgyszólván az üdvösség egyedüli kikötőjébe menekül, és ami a legbiztosabb menedék: fiúként borul a leg-

jobb és legszeretőbb Atya keblére, hogy az ő gondozása óvja, elnézése és szeretete melengesse, jósága felemelje és ereje támogassa. Ezt azonban csakis az teheti meg, akinek lelkében már előzőleg olyan meggyőződés támadt Isten iránta való atyai jóakarata felől, hogy mindent ettől mer várni. Tehát, aki Istent segítségül hívja, annak bíznia kell abban, hogy Őbenne van biztos oltalma. Pál persze itt arról a segítségülhívásról beszél, mely Isten helyeslésével találkozik. Hiszen segítségül hívják Őt a képmutatók is, de nem üdvösségükre; mert ők ezt a hitnek minden érzése nélkül cselekszik. Ebből kiviláglik, mennyire bölcseség nélkül valók az összes skolasztikusok, akik kétségeskedve ajánlják fel magukat Istennek, mert semmi bizalomra sem támaszkodnak. Egészen másként beszél Pál, aki kétségtelen alapigazságnak veszi azt, hogy csak úgy tudunk helyesen könyörögni, ha meg vagyunk győződve a biztos eredményről. Mert nem is az ú. n. burkolt hitről beszél itt az apostol, hanem arról a bizonyosságról, melyet Isten atyai jóakarata felől szerez a lelkünk, amikor az evangéliom által önmagával megbékültet és fiaivá fogad bennünket. Egyedül ez által a bizalom által tárul fel előttünk az Őhozzá vezető út, amint ez az Efézusbeliekhez írt levél 3. részében is olvasható. Ebből viszont le kell vonnunk azt a következtetést, hogy csak az az igaz hit, amely kiváltja bennünk Isten segítségül hívását. Mert lehetetlen, hogy aki megízlelte Isten jóságát, ne áhítozzék is arra szüntelenül minden vágyával.

Mimódon hisznek pedig abban, aki felől, stb. A lényeg az, hogy úgyszólván némák vagyunk mindaddig, míg Isten ígérete könyörgésre nem nyitja szánkat. S ezt a sorrendet meg is mutatja Isten a prófétánál ezekkel a szavakkal: Azt mondom nekik: Ti az én népem vagytok; és ők azt mondják nekem: Te vagy a mi Istenünk (Zak. 13, 9.). Mert nem is az a mi dolgunk, hogy tetszésünk szerint képzeljük el Istent. Tehát azt kell az ő helyes ismeretének tekintenünk, amilyennek Igéje tárja elénk. Ha pedig valaki a saját érzése alapján gondolja jónak Istent, ez nem lesz biztos és valódi hit, hanem csak állhatatlan és mulékony képzelődés; ezért Isten helyes megismeréséhez megkívántatik az Ige. Nem említ itt az apostol más Igét, hanem csak azt, amelyet prédikálnak; mert ez a rendes módja az Ige körüli sáfárkodásnak, amelyet az Úr rendelt. Ha azután ennek alapján valaki azt állítaná, hogy Isten nem is csepegtetheti bele másként az ő ismeretét az emberekbe, mint csakis az igehirdetés eszközével, akkor azt válaszoljuk, hogy nem ezt akarta mondani az apostol, mert ő csak az Ige rendszeres sáfári szolgálatára nézett, de nem akart törvényt szabni Isten kegyelmének.

15. *Mimódon prédikálnak pedig, ha el nem küldetnek?* Jelzi, hogy az isteni szeretet bizonyítéka és záloga az, ha valamelyik népet méltónak tartja az ő evangéliomának hirdetésére, s nincs is annak egy olyan hirdetője sem, akit ne az ő különleges gondviselésével támasztott volna. Kétségtelen tehát, hogy Isten azt a nemzetet látogatja meg, amelynek körében az evangéliomot hirdetik. Minthogy pedig Pál egyáltalában nem beszélt senkinek a törvényes elhivatásáról, fölösleges volna itt erről hosszasabban tárgyalni.

Tehát legyen elég annyit tudnunk, hogy az evangéliom nem véletlenül esik alá a felhőkből, hanem emberi kezek viszik azt oda, ahová Isten küldi.

Amiképen meg van írva: mily szépek. Ezt a bizonyságot a következőképen kell a szóbanforgó tárgyra alkalmazni: Az Úr a szabadulás reményét szándékozván népében felkelteni, kiváló magasztalással ékesíti fel azok eljövetelét, akik örvendetes hírt hoznak erről. Tehát éppen ezért jelentette ki az Úr, hogy nem kell lebecsülni az apostoli szolgálatot, mert ez hozza el hozzánk az örök élet hírét. Ebből pedig az következik, hogy ez a szolgálat Istentől ered, mert hiszen nincs a világon semmi kívánatos és dícséretre méltó, ami ne az ő kezéből származnék. Egyébként azt is megtanuljuk ebből, hogy mennyire kívánatos minden jó ember előtt és mily nagyrabecsülendő az evangéliom prédikálása, melyet így magasztal az Úr szája; mert az Úr kétségtelenül azért szól előre ily magasztosan ennek a páratlan kincsnek az értékéről, hogy annak szenvedélyes óhajtására ébredjen mindenkinek az elméje. A *lábak* szó képes beszéd (metonymia) formájában annyit jelenti, mint „megérkezés".

16. *De nem mindenek engedelmeskedtek az Evangéliomnak.* Ez egyáltalán nem tartozik hozzá ahhoz a bizonyításhoz, melyet Pál ebben a fokozatos gondolatmenetben végig akart vezetni. Ezért a hamarosan következő záradékban sem ismétel meg ilyesmit. De mégis érdemes volt Pálnak ezt is közbeszőnie az ellenvetések előzetes megcáfolásaképen, hogy abból, amit mondott, — hogy t. i. sorrendileg az Ige mindíg megelőzi a hitet, mint ahogy a mag is mindig korábbi a vetésnél — senki se csináljon fordított következtetést, és ne állítsa azt, hogy ahol Ige van, ott mindenütt nyomon követi azt a hit is. Mert így Izráel is dicsekedhetett volna, hiszen sohasem volt megfosztva az Igétől. Tehát mintegy menetközben arra is utalni kellett, hogy sokakhoz szól a hivogatás, de nincsenek mindnyájan kiválasztva. Az idézetet pedig Ésaiástól veszi (53, 1,), ahol a próféta a Krisztus haláláról és országáról szóló nevezetes jövendölését szándékozván elmondani, először csodálkozással szól a hívők csekély számáról, mely olyannak tűnt fel lelkében, hogy kénytelen volt így kiáltani: Uram, ki hitt a mi hallásunkra, azaz beszédünknek, amelyet hirdetünk? Ugyanis, mivel a héber *„sömuáh"* szó szenvedő alakban beszédet jelent, görögül ezt az *„akoé"* (hallás), latinul pedig az „auditus" szóval fordították, átvitt értelemben ugyan, de még sem homályos jelentéssel. — Látjuk mostmár, miért szúrta közbe mellesleg ezt a figyelmeztetést: azért t. i., hogy senki se gondolja a hitet szükségképpeni következménynek ott, ahol az igehirdetés gyakorlatban van. De azután ennek okát is érinti, amikor hozzáteszi: „Az Úr karja kinek jelentetett meg?" Mert ezzel jelzi, hogy csakis akkor van az Igének hatása, vagy foganatja, amikor Isten az ő Lelkének világosságával ragyog fel előttünk. S íme, ebben különbözik a külső emberi szótól a belső elhívás, mert csak ez utóbbi hatékony és ebben csak a hívők részesülnek. Ebből könnyen kiviláglik, mily oktalan egyeseknek az az okoskodása, hogy különbség nélkül mindenki ki van választva, mert az üdvösség tudománya egyetemleges, és mert Isten különbség nélkül hivogat magához mindenkit. Ugyanis az

ígéretek általánossága egyedül és magábanvéve még nem teszi egyetemlegessé vagy közössé az üdvösséget mindenki számára; sőt inkább az a különleges kijelentés, amelyet a próféta említ, a kiválasztottakra korlátozza az üdvösséget.

17. *Azért a hit hallásból van.* Ebből a zárótételből látjuk, mi volt a célja Pálnak a fentebbi gondolatsor összeállításában, az t. i., hogy kimutattassa, bárhol van is a hit, ott már előbb jelét adta Isten az ő kiválasztásának. Azután, mivel áldását az Evangéliom szolgálata által szétárasztotta, hogy a lelkeket a hit által megvilágosítsa s ezzel is tanítsa őket az ő nevének segítségülhívására, melyben mindenkinek üdvösséget ígér: ilyen módon tanubizonyságot tett arról, hogy a pogányokat is részesíteni akarja az örökkévaló örökségben. — De nevezetes ez a hely abból a szempontból is, amit a prédikálás hatékonyságáról mond, mert azt tanusítja, hogy a prédikálásnak önmagában nincs semmi eredménye; de mikor az Úr az ő jótetszése szerint munkálkodni akar, akkor ez az ő hatalmának eszköze. S valóban, az emberi szó a maga erejével sehogyan sem tud egészen a lélekig hatolni; és túlságosan felmagasztalnánk a halandó embert, ha azt mondanók: van ereje arra, hogy minket újjászüljön; a hit világossága is magasabbrendű valami, hogysem emberileg át lehetne adni. Mindezek azonban nem akadályozhatják meg azt, hogy Isten hatékonyan működjék az emberi szó által és ennek szolgálata révén hitet teremtsen bennünk. Azt is meg kell azonban jegyeznünk, hogy a hit kizárólag Isten tanításán alapszik. Mert nem is mondja azt Pál, hogy a hit akármiféle tanításból ered, hanem ezt kifejezetten az Isten Igéjére korlátozza; s képtelenség volna ez a korlátozás, ha a hit emberi határozatokra támaszkodhatnék. El kell tehát takarodnia minden emberi kitalálásnak, amikor a hit bizonyosságáról van szó. Ilyenmódon összeomlik az az ú. n. burkolt hitről való pápista képzelgés is, mely a hitet elszakítja az Igétől; s még sokkal inkább az a kárhozatos káromlás, hogy az Ige hitele mindaddig függőben marad, amíg az egyház tekintélye meg nem erősíti.

18. De mondom: Avagy nem hallották-é? Sőt inkább az egész földre elhatott az ő hangjok, és a lakóföld véghatáráig az ő beszédök.
19. De mondom: Avagy nem ismerte-é Izráel? Először Mózes mondja: Én titeket felingerellek egy nem néppel, értelmetlen néppel haragítalak meg titeket.
20. Ésaiás pedig bátorságosan ezt mondja: Megtaláltak azok, a kik engem nem kerestek; nyilvánvaló lettem azoknak, a kik felőlem nem kérdezősködtek.
21. Az Izráelről pedig ezt mondja: Egész napon kiterjesztettem kezeimet az engedetlenkedő és ellenmondó néphez.

18. *De mondom: Avagy nem hallották-é?* Mivel az emberi lelkek az igehirdetés révén telnek meg Isten ismeretével s ez az ismeret váltja ki bennük ugyanannak az Istennek segítségülhívását, hátra volt még az a

kérdés: vajjon a pogányoknak nem adatott-é hírül Isten igazsága? Mert az a szokatlan újdonság, hogy Pál váratlan hirtelenséggel a pogányokhoz fordult, nem kis botránkozást jelentett. Azt kérdezi tehát, vajjon Isten azelőtt sohasem fordult szavával a pogányokhoz és nem töltötte-é be a tanítói tisztet az egész világgal szemben. Azután annak kimutatása végett, hogy közösen mindenki előtt nyitva van az az iskola, amelybe Isten mindenünnen gyűjti magának a tanítványokat, a próféta tanubizonyságát idézi a 19. Zsoltár 5. verséből, mely ugyan első látszatra mintha nem igen tartoznék ide. Mert a próféta ott nem az apostolokról beszél, hanem Isten néma műveiről, melyekből — mint mondja — oly nyilvánvalóan előragyog Isten dicsősége, hogy azt lehet róluk mondani, szinte nyelvük van az Isten erejének és hatalmának elbeszélésére. Ez a páli hely lehetett az oka annak, hogy a régiek ezt az egész zsoltárt képes beszédként (allegórikusan) magyarázták, s őket ebben a későbbiek is követték. Így szerintük a nap, mint az ágyasházából kilépő vőlegény, kétségkívül Krisztus volt, az apostolok pedig az egek. Akik lelkiismeretesebbek voltak és szerényebben viselkedtek a Szentírás magyarázásánál, úgy vélekednek, hogy Pál azt, ami tulajdonképen az égbolt alkotmányáról szólt, célzásképen alkalmazta az apostolokra. Mivel azonban — mindent jól szemügyre véve — úgy látom, hogy az Úr szolgái mindenütt nagyobb tisztelettel kezelték a Szentírást és nem csavargatták vakmerő szabadossággal ideoda, velem nem lehet elhitetni, hogy Pál így visszaélt volna az említett bibliai hellyel. Én tehát az ő idézetét a zsoltár tulajdonképpeni és eredeti értelmében fogom fel, úgyhogy a bizonyítás ilyenformán történik: Isten már a világ kezdete óta kinyilvánította a pogányok előtt a maga istenségét, ha nem is emberek prédikálásával, de teremtményeinek bizonyságtétele által. Mert ha hallgatott is akkor közöttük az Evangéliom, mindazonáltal beszélt az ég és a föld egész alkotmánya és híradásával magasztalta Alkotóját. Nyilvánvaló tehát, hogy az Úr még abban az időben is, amikor szövetségének kegyelme Izráelre szorítkozott, csak nem vonta meg annyira a pogányoktól az ő megismerését, hogy mindenkor valami kis szikrát ne gyújtott volna fel bennük. Közelebbről akkor ugyan csak választott népe előtt nyilatkoztatta ki magát, egyszóval úgy, hogy méltán lehetett a zsidókat házi hallgatókhoz hasonlítani, akiket szent szájával családias módon tanított; mivel azonban szólt távolról az egek hangján a pogányokhoz is, ezzel az előjátékkal azt mutatta ki, hogy végezetül velük is meg akarja magát ismertetni. Egyébként azt nem tudom, hogy a héber *„kúm"* szót miért fordítja a görög fordítás vagyis a Septuaginta hangnak *(„fthongosz")*. Mert egyszer az építkezésben, másszor az írásban használt léniát jelenti. Így — mivel bizonyos, hogy ugyanazt a dolgot kétszer is említi a zsoltáríró — szerintem valószínű, hogy az egekre utal, amelyek mind írásban, mind pedig szóban Isten hatalmáról beszélnek az egész emberi nemhez. Mert a „kihat" vagy „elhatol" szóval arra figyelmeztet a próféta, hogy ez a tudomány, melynek az egek a hirdetői, nincs bezárva egy országnak a szűk határai közé, hanem elhangzik a világ legvégső tájékaira is.

19. *De mondom: Avagy nem ismerte-é Izráel?* Ez az ellenfél nevében tehető ellenvetés a kisebbnek és nagyobbnak az összehasonlításából indul ki. Pál úgy okoskodott, hogy nem szabad eltiltani a pogányokat Isten megismerésétől, mert Isten, bár csak homályosan és leplezetten, de kezdettől fogva kinyilvánította magát előttük, vagy legalábbis adott nekik némi ízelítőt az ő igazságából. De hát mit mondjunk akkor Izráelről, mely a tudománynak egészen más fényétől nyerte a megvilágosodást? Mert hogy van az, hogy kívülálló és avatatlan emberek sietnek a nekik csak távolról megmutatott világosság felé, Ábrahám szent nemzetsége pedig elutasítja, holott közelről, a családban ismerte meg? Mert mindig szem előtt kell tartanunk ezt a megkülönböztetést: Melyik nép oly nevezetes, hogy olyan istenei legyenek, akik úgy közelednek hozzá, amint a te Istened leszállt ma hozzád? Nem alaptalan tehát az a kérdés, hogy miért nem származott megismerés a törvény tudományából, mellyel Izráel át volt itatva. *„Először Mózes mondja."* Mózes bizonyságtételével bizonyítja, hogy nincs semmi képtelenség abban, ha Isten a pogányokat elébe helyezi a zsidóknak. Ez az idézet abból a híres énekből való (V. Móz. 32.), ahol Isten a zsidóknak — szemükre lobbantván hitszegésüket — tudtukra adja, hogy úgy fog rajtuk bosszút állani, hogy féltékenységre ingerli majd őket a pogányoknak a szövetségbe való felvételével, mert emberkéz-csinálta istenekhez pártoltak: Ti — úgymond — engemet megvetettetek és eldobtatok, az én jogomat és a nekem járó tiszteletet a bálványokra vittétek át; én hogy ezért a bántalomért bosszút álljak, viszont a ti helyetekre fogom állítani a pogányokat s amit eddig nektek adtam, átruházom majd őrájuk. Ez azonban nem történhetett a zsidó nép elutasítása nélkül. Mert abból ered a Mózes-említette féltékenység, hogy Isten népet formál magának a nem-népből s ezt az új népet a semmiből támasztja, hogy elfoglalja azt a helyet, melyről a zsidók elűzettek, mert az igaz Istent elhagyták s bálványokkal paráználkodtak. Az pedig, hogy Krisztus eljövetelekor a zsidók nem voltak belemerülve ilyen durva és külső bálványozásba, semmiben sem szolgál mentségükre, mert koholmányaikkal Isten egész tiszteletét megszentségtelenítették, sőt végül az Atya Istent is megtagadták, aki Krisztusban, az egyszülött Fiúban jelentette ki magát nekik; ez pedig az istentelenségnek valóban utolsó fajtája. — Figyeljük meg, hogy az „értelmetlen nép" és a „nem nép" egyet jelent, mert a mennyei élet reménysége nélkül tulajdonképpen semmi az emberi lét. Továbbá az élet kezdete és eredete a hit világosságából van. A lelki lét tehát az új teremtésből folyik, s ebben az értelemben nevezi Pál a hívőket Isten alkotásának (v. ö. Ef. 2, 10.), amióta újjászülettek az ő Lelke által, és megújultak az ő képére. Az „értelmetlen" szóból pedig azt következtetjük, hogy Isten Igéje nélkül minden emberi bölcselkedés merő hiábavalóság.

20. *Ésaiás pedig bátorságosan ezt mondja, stb.* Mivel ez a jövendölés valamivel világosabb, hogy annál nagyobb figyelmet keltsen, előre kijelenti róla, hogy szava tele van bátorsággal, mintha ezt mondaná: Nem képletesen, nem is homályosan beszélt a próféta, hanem tiszta és világos szavak-

kal hangoztatta a pogányok elhívását. — Amiket pedig Pál itt néhány közbevetett szóval elkülönített, azok egy összefüggésben olvashatók a prófétánál (Ésa. 65, 1. s köv.), ahol az Úr kijelenti, hogy el fog jönni az idő, amikor kegyelmét a pogányok felé fordítja és rögtön hozzáteszi az okot is, t. i. megúnta már Izráel nyakasságát, amely oly szerfölött hosszú ideig tartott, hogy reá nézve már tűrhetetlenné vált. Tehát így szól: Akik felőlem azelőtt nem kérdezősködtek és nevemmel nem törődtek, most megkerestek engem. (Múlt időt használ a jövő helyett, hogy rámutasson a jövendölés bizonyosságára.) Akik nem kerestek engemet, anélkül, hogy remélték vagy óhajtották volna, megtaláltak. — Tudom, hogy egyes rabbinusok ezt az egész szakaszt elferdítik, mintha Isten azt ígérné, hogy még módját fogja ejteni annak, hogy a zsidók elpártolásukból megtérjenek. De mindennél világosabb, hogy itt idegenekről van szó, mert a szövegben mindjárt ez következik: „Ezt mondottam: Imhol vagyok, a népnek, mely nem nevemről neveztetett". A próféta tehát kétségtelenül azt jövendöli, hogy Isten új örökbefogadással veszi fel családjába azokat, akik azelőtt idegenek voltak. Ez tehát a pogányok elhivatása, melyben azonban az összes hívők elhivatásának általános előképe is felragyog előttünk. Mert nincs senki, aki az Urat megelőzné, hanem kivétel nélkül mindnyájunkat az ő ingyen való kegyelmessége ragad ki a halál legmélységesebb szakadékából, ahol Őt egyáltalán nem ismerik, ahol semmiféle igyekezet sincs az ő tiszteletére, egyszóval semmiféle érzés az ő igazsága iránt.

21. *Az Izráelről pedig, stb.* Következik annak indokolása, hogy Isten miért fordul a pogányok felé, azért t. i., mert úgy látja, hogy a zsidók között gúny tárgya az ő kegyelme. De hogy annál jobban megértsék az olvasók, hogy az idézet második részében (v. ö. Ésa. 65, 2.) a nép elvakultsága van megbélyegezve, világosan arra figyelmeztet Pál, hogy Isten itt a választott népnek lobbantja szemére gonoszságát. Szószerint ugyan ezt írja: „Izráel*nek* ezt mondja", Pál azonban a héber kifejezést utánozta, mert a „*lö*" (= -nak, -nek, -hoz, -hez, -höz) gyakran a „*min*" (= -tól, -től, -ról, -ről) helyett vehető. Azt mondja azután, hogy kiterjeszti kezeit Izráel fölé, akit Igéjével is állandóan hivogatott és jóságának mindenféle nemével is szűntelenül csalogatott magához. Mert ezen a két módon szokta hívogatni az embereket, mivelhogy így mutatja ki irántuk jóakaratát. De különösen tanításának megvetése miatt panaszkodott, ami annál utálatosabb, minél feltűnőbben nyilvánítja ki Isten a maga atyai gondoskodását, amidőn Igéjével hívogatja magához az embereket. S nagyon nyomatékos kifejezésmód az, hogy „kiterjeszti kezeit", mert amikor üdvösségünkről Igéje szolgái által gondoskodik, éppen úgy nyújtja felénk kezeit, mintha az atya — nyájasan akarván fiát keblére ölelni — karjait is kitárja. Azt mondja továbbá: *egész napon,* hogy senki se csodálkozzék rajta, ha belefáradt a velök való jóltevésbe, mikor állhatatosságával semmi eredményt sem ért el. Ugyanilyen képes kifejezés található Jerémiásnál is (7, 13. és 11, 7.), ahol azt mondja: jókor felkelt, hogy figyelmeztesse őket. — Továbbá két igen találó szóval jelzi a hitetlenséget, ha ugyan szabad az engedetlenkedő (*„apeithúnta"*)

melléknévi igenevet makacsnak vagy lázadónak fordítani; azonban nem tartom egészen helytelennek Erasmus és a régi magyarázó fordítását sem, akik hitetlennek fordítják. Mivel azonban a próféta makacssággal vádolja a népet s azután hozzáteszi, hogy nem jó utakon bolyong, nem kétlem, hogy a görög fordító a héber „*szórér*" szót akarta két szóval kifejezni, először engedetlennek, vagy lázadónak nevezvén a népet, aztán pedig ellenmondónak, mert abban nyilvánult meg a nép nyakassága, hogy féktelen felfuvalkodásában és keserűségében makacsul utasította vissza a próféták szent intéseit.

XI. RÉSZ

1. Mondom tehát: Avagy elvetette-é Isten az ő népét? Távol legyen; mert én is izráelita vagyok, az Ábrahám magvából, Benjámin nemzetségéből való. 2. Nem vetette el Isten az ő népét, melyet eleve ismert. Avagy nem tudjátok-é, mit mond az írás Illyésről? amint könyörög Istenhez Izráel ellen mondván: 3. Uram, a te prófétáidat megölték, és a te oltáraidat lerombolták; és csak én egyedül maradtam, és engem is halálra keresnek. 4. De mit mond néki az isteni felelet? Meghagytam magamnak hétezer embert, akik nem hajtottak térdet a Baálnak. 5. Ekképen azért most is van maradék a kegyelemből való választás szerint. 6. Hogyha pedig kegyelemből, akkor nem cselekedetből: különben a kegyelem nem volna többé kegyelem. Hogyha pedig cselekedetből, akkor nem kegyelemből: különben a cselekedet nem volna többé cselekedet.

1. *Mondom tehát, stb.* Amit eddig az apostol a zsidók vakságáról és konokságáról elmondott, látszólag mintha arra a végső következtetésre irányulna, hogy Krisztus az ő eljövetelekor másra ruházta át Isten ígéreteit, miután a zsidók az üdvösség minden reménységéből kizárattak. Itt tehát útját vágja ennek a helytelen következtetésnek vagy ellenvetésnek s amit előbb a zsidók visszautasításáról előadott, akként mérsékli, hogy senki se gondolja azt, hogy az egykor Ábrahámmal kötött szövetség mostmár megszűnt, vagy Isten erről annyira megfeledkezett, hogy a zsidók most époly teljességgel elidegenültek az ő országától, mint Krisztus eljövetele előtt a pogányok. Ezt csakugyan tagadja és hamarosan ki is mutatja, hogy valóban helytelen ez az elgondolás. De nem is az most a kérdés, hogy jogosan vagy jogtalanul utasította-é el Isten a zsidó népet. Mert az előző részben már beigazolást nyert, hogy a zsidó nép, mivel fonák vakbuzgóságból elutasította az Isten igazságát, elvette gőgjének igazságos büntetését, méltán vakíttatott meg és esett ki végül a szövetségből. Tehát a visszautasíttatásuk oka most már nem lehet vita tárgya, hanem itt már más kérdés körül gyúl ki a harc, t. i. a körül, hogy ha megérdemelték is a zsidók Isten részéről ezt a büntetést, vajjon megsemmisült-é az a szövetség, melyet Isten egykor atyáikkal kötött, merthiszen képtelenség volna azt állítani, hogy azt bármiféle emberi hitszegés megrendítheti. Pál ugyanis fenntartja azt az alapelvet, hogy a fiúvá-fogadtatás ingyenes, és egyedül Istenen, nem pedig az embereken alapszik, tehát erősen és sérthetetlenül áll, bármiféle emberi hitetlenség szövetkezik is a megsemmisítésére. Ezt a nehézséget kell hát

megoldani, hogy az a hiedelem ne támadjon, hogy Isten igazsága és kiválasztása az emberek arra érdemes voltától függ.

Mert én is izráelita vagyok. Mielőtt a tárgyra térne, mellesleg a maga példájával bizonyítja, mennyire képtelenség volna azt gondolni, hogy Isten elhagyta ezt a népet. Mert hiszen Pál a legősibb származásától kezdve izráelita volt, tehát nem olyan valaki, aki csak áttért vagy nemrégiben oltódott be Izráel társaságába. Tehát, mivel az apostol méltán sorolható Isten legkiválasztottabb szolgái közé, bizonyítékul szolgált arra, hogy Isten kegyelme még megmaradt Izráelen. Ezért szinte máris beigazoltnak veszi a végső következtetést; de ezt később mégis megfelelő tárgyalás formájában fejti ki. Az „izráelita" mivolta mellett azért hívja magát „Ábrahám magvának" és azért nevezi meg még a törzset is, amelyből származott, hogy igazi izráelitának tekintsék. Ahogyan ezt a Filippibeliekhez írt levelében (3, 4.) is teszi. Mert szerintem erőltetett és túl messzemenő következtetés egyeseknek az az elgondolása, miszerint Pál azzal is Isten irgalmasságának magasztalására célozna, hogy abból a törzsből származott, amelyet majdnem kiirtottak.

2. *Nem vetette el.* Tagadó alakban válaszol, mégpedig bizonyos mérséklettel vagy korlátozással. Mert az apostol önmagával kerülne ellenmondásba, ha kereken tagadná, hogy a nép elvettetett. De némi helyesbítéssel azt mondja, hogy olyanfajta ez az elvettetés, amely nem teszi hiábavalóvá Isten ígéretét. A válasz tehát két részre oszlik: Egyrészt Isten a szövetségében adott szava ellenére semmiképpen sem vetette el Ábrahám egész nemzetségét; másrészt mégsem mutatkozik meg az összes test szerinti fiakban a fiúvá-fogadtatás hatása, mert ezt megelőzi a titkos kiválasztás. Tehát az általános elvetés nem eredményezhette azt, hogy valami mag épségben ne maradjon; mert Isten úgy utasította el magától e nép látható testét, hogy ugyanakkor Krisztus lelki testéből egy tag sem esett ki. Ha pedig azt kérdezné valaki, vajjon a körülmetélkedés nem volt-é közös jele az isteni kegyelemnek az összes zsidókra nézve, úgyhogy az ő népének kellene őket tartanunk, erre kész a válasz: minthogy a külső elhivatás magában véve, hit nélkül hatástalan, méltán vesztik el a hitetlenek azt a megtiszteltetést, melyet visszautasítottak, noha Isten felajánlotta nekik. Így azután megmarad az a különleges nép, amelyen Isten megmutatja állhatatossága bizonyságát. De ennek az állhatatosságnak eredetét Pál a titkos kiválasztásból származtatja. Mert itt nem azt mondja, hogy Isten a hitre néz, hanem kitart feltett szándéka mellett, hogy nem veti el azt a népet, melyet eleve ismert. S itt újra meg kell jegyeznünk, amire már előbb is rámutattam, hogy az „eleve ismerés" nem valami tudom is én miféle szemlélődést jelent, minek folytán Isten előre látta, vagy előre tudta, hogy kiki milyen lesz majd, hanem Isten jótetszését jelenti, melynek alapján fiaivá választotta azokat, akik nem hízeleghették be magukat kegyelmébe, mert akkor még a világon sem voltak. Ezért mondja a Galatákhoz írt levelében (4, 9.), hogy az Isten megismerte őket, mert kegyelmével előttük járt, hogy Krisztus ismeretére hívja őket. Mostmár tudjuk, hogy bár az általános elhívás nem

hoz gyümölcsöt, Isten hűsége mégsem enyészik el úgy, hogy egyházát fenn ne tartaná mindaddig, míg vannak hátra kiválasztottak; mert jóllehet Isten különbség nélkül hivogatja magához az egész népet, azonban bensőleg csakis azokat vonzza, akiket ővéinek ismer és akiket Fiának adott s akiknek mindvégig hűséges őrizője is lesz.

Avagy nem tudjátok-é. Minthogy a zsidók közül csak nagyon kevesen hittek Krisztusban, ebből az elenyészően kicsiny számból könnyen arra lehetett következtetni, hogy Ábrahám egész nemzedéke elvettetett, s így felmerülhetett az a gondolat, hogy ily éktelen romlásban nem is mutatkozik már semmiféle jele az Isten kegyelmének. Ugyanis, mivel a fiúvá-fogadtatás az a szent kötelék, mely Ábrahám fiait Isten oltalma alá gyűjtve megtartotta, akkor semmiképen sem lett volna valószínű, hogy ez a nép ily nyomorúságosan és szerencsétlenül szétszóródik, ha fiúvá-fogadtatásuk meg nem semmisült volna. Pál ennek a botránkozásnak elhárítása végett igen találó példát hoz fel. Mert — amint elmondja — Illyés idejében olyan pusztulás volt, hogy az egyház külsőleg már egyáltalán látható sem volt és mégis, bár Isten kegyelmének már a nyoma sem látszott, Isten egyháza szinte a sírban rejtőzködött, úgyhogy csodálatos módon tartatott meg. Tehát ebből az következik, hogy helytelenül cselekszenek, akik az egyházat a maguk érzékelése szerint értékelik. És csakugyan, ha ez a kiváló próféta, aki addig oly világos lélekkel volt megáldva, ennyire csalódott, amikor a maga megítélése szerint akarta számbavenni Isten népét, akkor mi történik majd velünk, kiknek a legnagyobb éleslátásunk is — az övéhez képest — merő tompaság? Azért hát ne tegyünk itt semmi vakmerő megállapítást, hanem inkább véssük szívünkbe, hogy Isten titokzatos gondviselése melengeti és fenntartja az egyházat akkor is, amikor már szemeink előtt semminek látszik. Egyszersmind az is jusson eszünkbe, hogy ostobán és elbizakodottan járnak el, kik a kiválasztottak számát a saját értelmük kisded mértéke szerint határozzák meg. Mert Istennek meg van a maga előttünk ugyan rejtett, de az ő számára könnyű módja arra, hogy választottait csodálatosan megőrizze akkor is, amikor minden elveszettnek látszik. Egyébként vegyék figyelembe az olvasók, hogy Pál a maga korának állapotát — itt is és másutt is — gondosan összehasonlítja az egyház régi helyzetével, s ez nem csekély jelentőséggel bír a hit megerősítésére nézve, ha meggondoljuk, hogy semmi olyasmi nem történik ma velünk, amit valamikor a szent atyák is ne tapasztaltak volna már. Mert tudjuk, milyen súlyos kísértés az erőtelen lelkek megzavarására a szokatlanság vagy újdonság. — Ami pedig az *Illyésről* szót illeti, Pál tulajdonképen azt írja: Illyésben, s ezt egyértelműnek vehetjük azzal, hogy Illyés történetében, vagy viselt dolgaiban; bár én valószínűbbnek tartom azt, hogy Pál héber szokás szerint beszélt így, mert a héber „*bö*" szócskát, mely a görög „*en*" (= -ban, -ben) viszonyszónak felel meg, sokszor használják a „-ról, -ről" helyett.

Amint könyörög Istenhez Izráel ellen. Ez minden esetre bizonyítéka annak, mily nagyra tartotta az Urat Illyés, mert hiszen az Ő dicsőségéért nem habozott úgy viselkedni, mintha tulajdon nemzetének ellensége volna,

s a végső romlást kívánta rá, abban a hiszemben, hogy kiveszett belőle az Isten félelme és tisztelete. De abban tévedett, hogy önmaga kivételével az egész népet kárhoztatta a miatt az istentelenség miatt, melyet oly szigorúan meg akart torolni. Egyébként a Pál által idézett helyen nincs semmiféle rossz kívánás, hanem csak puszta panaszkodás. Mivel azonban panaszkodásában a próféta az egész nép felől elveszti reményét, kétségtelen, hogy így azt pusztulásra szánta. Jegyezzük meg tehát, miben hibázott Illyés; abban t. i., hogy mikor az istentelenség mindenfelé elhatalmasodott és szinte az egész földet hatalmába kerítette, úgy vélekedett, hogy csak egymaga maradt.

4. *Meghagytam magamnak hétezer embert.* Bármennyire határozatlan számnak kell is venni ezt a határozott számot, az kétségtelen, hogy ezzel az Úr nagy sokaságot akart megjelölni. Tehát, mivel a legsiralmasabb körülmények között is oly nagy hatása van Isten kegyelmének, ne ítéljük oda könnyelműen az ördögnek azokat, akiknek a kegyessége nem mutatkozik meg szemmel láthatóan. Véssük egyúttal azt is jól a szívünkbe, hogy bármennyire garázdálkodjék is az istentelenség s jóllehet mindenfelé borzalmas zűrzavar hatalmasodik el, Isten pecsétje alá rejtve mégis sokak üdvössége megmarad. De viszont, hogy ezzel az ürüggyel senki se engedje át magát a tunyaságnak, aminthogy igen sokan a bűneik számára igyekeznek búvóhelyeket szerezni Isten titkos védelméből, azt is meg kell jegyeznünk, hogy Isten Igéje azokat mondja igazaknak, akik romlatlanul és mocsoktalanul megmaradnak az Isten hitében. De meg kell jegyeznünk azokat a szempontokat is, amelyek ennél a megállapításnál tekintetbe jönnek, hogy t. i. azok állanak meg feddhetetlenül, akik még külső színlelésből sem fertőztették meg testüket a bálványok tiszteléssével. Mert ezeknek nemcsak lelki tisztaságot tulajdonít, hanem azt is, hogy a testüket mocsoktalanul megőrizték a babona minden tisztátalanságától.

5. *Ekképen azért most is.* Az apostol most a maga korára alkalmazza a példát és hogy a hasonlatosság teljes legyen, „maradéknak" nevezi őket, t. i. ahhoz a roppant nagy tömeghez képest, amelynek istentelensége szemmel látható volt. Egyúttal azonban Ésaiás fentebb idézett jövendölésére célozva kimutatja, hogy a nyomorúságos és zűrzavaros pusztulásban is előragyog még Isten hűsége, mert most is van még valami maradék. És hogy ezt még határozottabban megerősítse, kifejezetten maradéknak nevezi azokat, akik Isten kegyelméből megmaradván, amellett tanuskodnak, hogy Isten kiválasztása rendíthetetlen. Ahogyan Illyésnek is azt mondta az Úr, amikor az egész nép bálványimádásba merült, hogy Ő őrizte meg magának azt a hétezer embert. S ebből az következik, hogy az ő jóvoltából menekültek meg a pusztulástól. Nem is egyszerűen a kegyelmet említi, hanem most is a kiválasztáshoz utasít minket, hogy megtanuljunk tisztelettel csüngeni Isten titkos tanácsvégzésén. Az egyik tétel tehát az, hogy csak kevesen tartatnak meg azoknak nagy tömegéhez képest, akik az Isten népének nevét magukra vonatkoztatják. A másik tétel pedig az, hogy Isten ereje tartja meg azokat, akiket az Úr minden érdemre való tekintet nélkül kiválasztott.

Mert ez a kifjezés: „a kegyelemből való választás" héber szóhasználat szerint az ingyenes (vagyis *ingyen* kegyelemből való) kiválasztást jelenti.

6. *Hogyha pedig kegyelemből, akkor nem cselekedetekből.* Az ellentétek összehasonlítása alapján mégjobban kiemeli, amit mondott. Mert Isten kegyelme és a cselekedetek érdeme úgy viszonyul egymáshoz, hogy aki állítja az egyiket, lerontja a másikat. Továbbá: ha a cselekedeteknek semminemű tekintetbe vétele sem engedhető meg a kiválasztásban, hogy el ne homályosítsa Istennek azt az ingyen való jóságát, amelyet a kiválasztásban annyira magasztalni akart előttünk, ám lássák, hogy mit válaszolnak Pálnak azok a tébolyodottak, akik a kiválasztás okának azt az érdemességet vagy arravalóságot tekintik, melyet Isten előre lát bennünk. Mert akár a jövőbeli, akár a múltbeli cselekedeteknek tulajdonítunk is valamit, mindig ellenünk szól majd Pál mondása, mely szerint a kegyelem semmit sem hagy hátra a cselekedeteknek. Nem is annyira az Istennel való megbékélésünkről beszél itt Pál s nem is üdvösségünk közbeeső vagy közelebbi okairól, hanem magasabbra emelkedik és azt vizsgálja, hogy miért választott ki Isten csak egyeseket mások mellőzésével még a világ teremtése előtt. Azt állítja, hogy Istent erre a különbségtételre nem indította más, mint puszta jótetszése. Mert azt hangsúlyozza, hogy amennyit a cselekedeteknek tulajdonítunk, ugyanannyit vonunk le a kegyelemből. Ebből következik, hogy fonák dolog összezavarni az előretudást a kiválasztással. Mert ha Isten aszerint választ ki egyeseket s vet el másokat, amint előre tudta, hogy méltók vagy méltatlanok lesznek az üdvösségre, akkor a cselekedeteknek megfizetés szerint kijáró jutalom elismerése folytán már nem egyedül Isten kegyelme uralkodnék, hanem csak felerészben volna oka a kiválasztásnak. Mert amiképen Pál az előbb — Ábrahám megigazulásával kapcsolatban — arról beszélt, hogy ahol a jutalom fizetésként jár (v. ö. Róm. 4, 4.), ott a kegyelmet Isten nem önként adja, úgy most ugyanabból a forrásból veszi a bizonyítékot arra, hogy ha a cselekedetek beszámítás alá esnének, amikor Isten bizonyos számú embert befogad az üdvösségre, akkor ezeknek az tartozás szerint járó jutalom volna, tehát már nem lenne ingyenes jótétemény. Egyébként, jóllehet itt a kiválasztásról van szó, mégis mivel az az indok, amelyet Pál felhoz általános vonatkozású, ki kell azt terjesztenünk üdvösségünk egészére, úgyhogy értsük meg: ahányszor az Írás Isten kegyelmének tulajdonítja üdvösségünket, ugyanannyiszor kijelenti, hogy nincs semmi érdemük a cselekedeteknek. Vagy még inkább, higyjük el: annyiszor teszi semmivé a cselekedetek igazságát (vagyis a cselekedetekből való megigazulást), ahányszor a kegyelem szót említi.

7. *Micsoda tehát? Amit Izráel keres, azt nem nyerte meg: a választottak ellenben megnyerték, a többiek pedig megkeményíttettek; 8. amint meg van írva: Az Isten kábultság lelkét adta nékik; szemeket, hogy ne lássanak, füleket, hogy ne halljanak, mind e mai napig. 9. Dávid is ezt mondja: Legyen az ő asztaluk tőrré, hálóvá, botránkozássá és megtorlássá. 10. Sötétüljenek meg az ő szemeik, hogy ne lássanak, és az ő hátokat mindenkorra görbítsd meg.*

7. *Micsoda tehát? Amit Izráel keres.* Minthogy itt nehéz problémáról volt szó, szinte kétkedve teszi fel ezt a kérdést. Ezzel a kétkedő kérdéssel azonban még bizonyosabbá akarta tenni a választ, amely hamarosan következik; mert arra utal vele, hogy más válasz nem is adható. Ez pedig az, hogy Izráel hiába fáradozott az üdvösség keresésével, mert fonák buzgólkodással törekedett arra. Noha itt egyáltalán nem említi ezt az okot, mégis, minthogy előbb (v. ö. 9, 32 és 10, 2) már kifejezésre juttatta, bizonyára úgy akarta, hogy azt ide is vonatkoztassuk. Mert éppen úgy beszél, mintha azt mondaná: Nem kell már csodálkoznunk azon, ha Izráel az igazságra való törekvésben semmit sem ért el. S ebből következik, amit rögtön hozzá is fűz a kiválasztással kapcsolatban; mert ha Izráel méltán nem ért el semmit, akkor mit értek el a többiek, akiknek sem a jogcímük, sem az állapotuk nem volt különb? Honnan hát ez a nagy különbség az egyenlők között? Ki ne látná itt, hogy egyedül a kiválasztás az oka ennek a különbségnek? Azonban ennek a szónak: *kiválasztás,*[17] itt bizonytalan a jelentése. Mert némelyek szerint összefoglaló értelemben kell venni „a kiválasztottak" helyett, hogy így az ellentét egyes részei pontosan megfeleljenek egymásnak. Nem helytelenítem ugyan ezek nézetét, csak velem együtt azt is ismerjék el, hogy valamivel több van ebben a szóban, mintha egyszerűen „választottakat" mondott volna; t. i. azt akarta jelezni, hogy az igazság elérésének oka egyedül a kiválasztás volt, mintha azt mondaná, hogy nem azok érik el, akik érdemeikre támaszkodva törekszenek utána, hanem akiknek az üdvössége Isten ingyenes kiválasztásán alapszik. Mert az egész Izráellel, vagy a nép testével éppen azt a maradékot hasonlítja össze, amely az Isten kegyelme által menekült meg, vagyis nyerte el az üdvösséget. Következésként nem az emberekben van az üdvösség oka, hanem pusztán Isten jótetszésétől függ.

A többiek pedig megkeményíttettek. Amint egyedül a kiválasztottak menekülnek meg Isten kegyelme által a pusztulástól, úgy a ki nem választottaknak szükségképen megkeményedetteknek kell maradniok. Mert Pál az elvetettekre vonatkozólag a romlás és kárhoztatás kezdetét onnan akarja származtatni, hogy Isten elhagyta őket. A felhozott bizonyságok — noha inkább a Szentírás különböző helyeiről gyűjtötte össze s nem pedig egy helyről vette azokat, mégis, ha a körülményeik vagy összefüggéseik szerint közelebbről vesszük szemügyre — látszólag mind távolesnek attól, amit az apostol bizonyítani akart. Mert azt látjuk, hogy a megvakítást és megkeményedést az Írás mindenütt Isten olyan ostoraiként emlegeti, melyekkel az istentelenek által már elkövetett bűnöket torolja meg; Pál pedig azt igyekszik bebizonyítani, hogy nem azok vakíttatnak meg, akik gonoszságukkal ezt már megérdemelték, hanem azok, akiket Isten még a világ teremtése előtt elvetett. Ezt a nehézséget röviden úgy oldjuk meg, hogy

[17] Kálvin az eredeti szöveghez ragaszkodva nem azt mondja: „a választottak ellenben megnyerték", hanem pontosan így fordítja: „a *kiválasztás* ellenben megnyerte".

annak az istentelenségnek az eredete, amely így kihívja maga ellen Isten haragját, az Istentől elhagyott természet romlottsága. Tehát méltán hivatkozott Pál az örök elvetéssel kapcsolatban ezekre (t. i. a megvakításra és megkeményedésre), amik úgy erednek belőle, mint a gyümölcs a fáról és a patak a forrásból. Az istenteleneket ugyan a saját bűneik miatt bünteti vakséggal Isten az ő igazságos ítélete szerint, de ha romlásuk forrását keressük, oda kell jutnunk, hogy Istentől megátkozva összes cselekedeteikkel, szavaikkal és gondolataikkal nem képesek semmi mást előidézni és felhalmozni, mint csakis a kárhozatot. Sőt az örök elvetésnek annyira rejtett az oka, hogy nincs más hátra számunkra, mint csodálni Isten megfoghatatlan tanácsvégzését, — amint ez majd végül a záradékból kitűnik. Azonban ostobán cselekszenek, akik, mihelyt a közelebbi okokról esik szó, ezek ürügye alatt igyekeznek eltakarni ezt az első okot, amely a mi értelmünk előtt rejtve van. Mintha Isten azért, mert kárhoztatja Ádám vétkes és gonosz magvát, és mert mindenkinek külön is megfizeti vétkei megérdemelt bérét, nem szabadon, jótetszése szerint döntött volna az Ádám bukása előtt az egész emberi nemzetség felől.

8. *Az Isten kábultság lelkét adta nékik.* Szerintem kétségtelen, hogy itt arra az Ésaiásnál található helyre hivatkozik, melyről Lukács a Cselekedetek könyvében (28, 25) beszámol, hogy Pál idézte azt, — de egy kissé változtatott a szavakon. Azonban itt sem szószerint idézi, ami a prófétánál olvasható, hanem csak az értelmét veszi át, hogy t. i. Isten a kábultság lelkével itatta meg őket, hogy noha látnak és hallanak, mégis érzéketlenek maradjanak. A próféta ugyan arra kap parancsot, hogy keményítse meg a nép szívét; Pál azonban magához a forráshoz hatol el, mert t. i. nehéz kábultság tartja hatalmában minden érzéküket, miután arra az esztelenségre adták magukat az emberek, hogy az igazság ellen mérges ingerekkel tüzeljék fel magukat. Mert nem is csak a szédülés, hanem a kábulat vagy mardosás lelkének nevezi ezt, mikor t. i. valami epeszerű keserűség, sőt még dühöngés is mutatkozik az igazság megvetésében. A próféta kijelentése szerint pedig Isten titkos ítélete annyira elveszi az elvetettek eszét, hogy kábultságukban teljesen képtelenek ítéletalkotásra. Mert az a mondás, hogy „látván semmit nem látnak", összes érzékeik tompaságát jelzi. Pál pedig a maga részéről azt is hozzáteszi: „mind a mai napig", — hogy azt a kifogást ne tegye valaki, hogy réges-régen beteljesedett már ez a jövendölés, tehát helytelenül alkalmazza az apostol az evangéliom hirdetésének idejére. Pál elejét veszi ennek az ellenvetésnek s közben arra is rámutat, hogy az ott említett megvakítás nemcsak egy napig, hanem a nép gyógyíthatatlan makacsságával együtt egészen Krisztus eljöveteléig tart.

9. *Dávid is ezt mondja.* Ebben a Dávidtól való bizonyságban is változtatott némileg a szavakon, de ezzel nem rontotta meg annak értelmét. Mert Dávid ezt mondja: „Legyen az ő asztaluk előttük tőrré és az ő békességes dolgaik (azaz virágzásuk) hálóvá" (Zsolt. 69, 23.). „Megtorlást" Dávid azonban nem is említ. Mégis, a dolog lényegét illetően eléggé megegyeznek egymással. Ott az istentelenek ellen könyörög a próféta, hogy mindaz, ami

az életben különben kívánatos és a boldogsághoz tartozó dolog, váljék romlásukra és pusztulásukra. S ezt az „asztal" és a „békességes dolgaik" (azaz virágzásuk vagy szerencséjük) szavakkal fejezi ki. Azután azt kívánja, hogy lelki vakság szálljon rájuk és erejük is hagyja el őket; ezt pedig szemeik megsötétülésével, illetve hátuk meggörbülésével jelzi. Azután nincs mit csodálkozni azon, hogy ezt szinte az egész népre kiterjeszti, hiszen tudjuk, hogy Dáviddal szemben nemcsak az előkelő emberek viselkedtek ellenséges indulattal, hanem a köznép is ellensége volt, úgyhogy könnyen beláthatjuk, hogy amit itt olvasunk, az nemcsak kevesekre, hanem a sokaságra is ráillik. Sőt, ha meggondoljuk, hogy kinek a képe volt Dávid, akkor nemcsak a hasonló, hanem az ellentétes vonatkozásokban is könnyű lesz az alkalmazás, vagyis a Krisztusra utaló magyarázat. Tehát mivel ez az átok vár Krisztus összes ellenségeire, amikor az étel is méreggé változik számukra (amiként látjuk, hogy az evangéliom rájuk nézve a halál illata halálra), alázattal és félelemmel öleljük magunkhoz Isten kegyelmét. Tegyük hozzá, hogy mivel Dávid azokról az izráelitákról beszél, akik test szerint Ábrahámtól származtak s akik akkor az országban a főhatalmat birtokolták, az ő tanubizonyságát találóan alkalmazza itt Pál, hogy a nép nagyrészének elvakultságát senki se tarthassa új vagy szokatlan dolognak.

11. Annakokáért mondom: Avagy azért botlottak-é meg, hogy elessenek? Távol legyen; hanem az ő esetök folytán lett az idvesség a pogányoké, hogy ők felingereltessenek. 12. Ha pedig az ő esetök világnak gazdagsága, mennyivel inkább az ő teljességök? 13. Mert néktek mondom a pogányoknak, amennyiben hát én pogányok apostola vagyok, a szolgálatomat dicsőitem, 14. ha ugyan felingerelhetném az én atyámfiait, és megtarthatnék közülök némelyeket. 15. Mert ha az ő elvettetésök a világnak megbékélése, micsoda lesz a felvételök, hanemha élet a halálból?

11. *Avagy azért botlottak-é meg, stb.* Nagy akadályokba ütközünk a következő fejtegetés során, ha nem vesszük fontolóra, hogy az apostol egyszer az egész zsidó népről, másszor meg csak egyes emberekről beszél. Mert innen ered az az eltérés, hogy egyszer azt tanítja: a zsidók száműzettek Isten országából, lenyesettek a fáról és Isten ítélete folytán hanyatt-homlok rohantak a pusztulásba; másszor viszont azt állítja, hogy nem estek ki a kegyelemből, sőt inkább megmaradtak a szövetség birtokában és van helyük az Isten egyházában. Most tehát e szerint a megkülönböztetés szerint beszél. Ugyanis mivel a zsidók legnagyobb része ellene szegült Krisztusnak, úgy, hogy ez a fonák gondolkodás szinte az egész népet hatalmába kerítette s csak kevés egészséges lelkületű ember akadt közöttük, azt kérdezi, vajjon annyira beleütközött-é Krisztusba a zsidó nép, hogy már egyetemlegesen vége van és nincs többé semmi reménység a megtérésükre. Méltán tagadja itt, hogy a zsidók üdvössége felől kétségbe kellene esni vagy, hogy Isten annyira elvetette volna őket, hogy helyreállításuk egyáltalában nem lehetséges; vagy hogy teljesen megszűnt az a kegyelmi szövetség, melyet

Isten egyszer kötött velük; mert hiszen ebben a népben mindenkor megmaradt az áldás magva. Az pedig, hogy Pál gondolatát így kell érteni, abból tűnik ki, hogy előbb a megvakítással a biztos romlást kapcsolta össze, most pedig az életre-kelés reménységével biztatja őket; ez a két dolog pedig egyáltalán nem illik össze. Tehát elbuktak és a pusztulásba roskadtak, akik makacsul beleütköztek Krisztusba; de maga a nép nem omlott össze úgy, hogy aki zsidó, az szükségképen elveszett vagy Istentől elidegenült volna.

Sőt az ő esetük folytán lett az idvesség a pogányoké. Két dolgot mond itt az apostol: hogy a zsidók bukása a pogányoknak ugyan üdvösségükre vált, de azzal a céllal, hogy emiatt a zsidókban bizonyos féltékenység támadjon és így a megtérésre gondoljanak. Pál bizonyára Mózesnek arra a már idézett bizonyságára gondolt, ahol az Úr azzal fenyegeti Izráelt, hogy amiképen Őt féltékenységre ingerelték a hamis istenekkel, úgy Ő is a hasonlóval való viszonzás jogán felingerli majd őket bolond nemzettel. (V. Móz. 32, 16. és 21.) Az ott olvasható ige a versengés és féltékenység indulatát jelzi, amikor t. i. égve nyugtalankodunk annak láttán, hogy más valakit elénkhelyeznek. Ha tehát Istennek az a szándéka, hogy Izráelt féltékenységre ingerelje, ez nem azért bukott el, hogy örök romlásba süllyedjen, hanem hogy Isten áldása, melyet Izráel megvetett, ilymódon eljusson a pogányokhoz, s végül Izráel maga is ráébredjen az Úr keresésére, akitől elpártolt. — Egyébként az olvasóknak nincs miért szerfölött fáradozniok a Mózestől vett bizonyság alkalmazásával, hiszen Pál nem ragaszkodik szorosan ennek az igének eredeti jelentéséhez, hanem csak a közönséges és jól ismert szokásra céloz. Mert ahogyan a feleségben, akit vétke miatt a férje elutasított magától, fellángol a féltékenység s ez arra ingerli, hogy kibékülni igyekezzék, úgy — azt mondja, — megtörténhetik, hogy a zsidókban — a helyükre került pogányok láttán — feltámad az elutasíttatásuk miatti fájdalom és az Istennel való megbékélés vágya.

12. *Ha pedig az ő esetük,* (vagyis bukásuk). Mivel azt mondta: a zsidók elutasítása után a pogányok léptek a helyükre, hogy a zsidók üdvösségét ne tegye gyülöletessé a pogányok előtt, mintha ezek üdvösségének alapja amazok romlása volna, eleve útját vágja ennek a helytelen vélekedésnek és az ellenkező tételt állítja fel, hogy semmi sincs, ami jobban közrehatna a pogányok üdvösségének előmozdítására, mint az, ha a zsidók között a legerőteljesebben hat és érvényesül Isten kegyelme. Ennek bizonyítására úgy érvel, hogy a kisebbről a nagyobbra következtet: ha bukásuk fel tudta ébreszteni a pogányokat és fogyatkozásuk meg tudta őket gazdagítani, akkor mennyivel inkább megteheti ezt a teljességre jutásuk! Mert az a természet ellenére történt, ez pedig a természet rendje szerint történnék. S nem ellenkezik ezzel a bizonyítással az sem, hogy Isten Igéje azután jutott el a pogányokhoz, miután már a zsidók visszautasításukkal azt úgyszólván kihányták magukból. Mert ha befogadták volna, a hitük sokkal több gyümölcsöt hozott volna, mint amennyit ez alkalommal a hitetlenségük szült. Mert hiszen azzal is erősödött volna Isten igazsága, ha megbizonyo-

sodott volna, hogy beteljesedett rajtuk és tanításukkal igen sok embert hozzávezettek volna, akiket megátalkodottságukkal inkább elfordítottak tőle. — Egyébként Pál szabatosabban beszélt volna, ha a bukással nem a teljességet, hanem a felkelést állította volna szembe. Ezt azért említem meg, hogy senki se keressen itt szónoki díszt, vagy ne ütközzék meg a kifejezés nyerseségén. Mert ezek azért irattak meg, hogy a szívünket formálják s nem pedig a nyelvünket.

13. *Mert néktek mondom a pogányoknak.* A legerősebb érvet hozza fel itt az apostol amellett, hogy a pogányokat semmi veszteség sem éri, ha a zsidók újra megbékélnek Istennel. Mert kimutatja: oly szoros kapcsolatban van egymással a zsidók és a pogányok üdvössége, hogy ugyanazzal a szolgálattal előmozdítható mind a kettő. Így szól ugyanis a pogányokhoz: Minthogy én kiváltképen a ti számotokra kijelölt apostol vagyok, a ti rámbízott üdvötöket különös buzgalommal kell gondoznom s szinte minden más dolognak a félretevésével egyedül ezt kell munkálnom; feladatomat azonban hűségesen fogom teljesíteni akkor is, ha az én nemzetemből is megnyerek egyeseket Krisztusnak, s ez az én szolgálatomnak dicsőségére s éppen azért nektek is javatokra lesz majd. Mert ami Pál szolgálatának dicsőítésére szolgált, az hasznukra vált a pogányoknak is, akiknek üdvössége volt az ő szolgálata végcélja. Egyébként itt is a *„paradzéloó"* (= felingerel) szót használja, mert így akarja kívánatossá tenni a mózesi prófécia (v. ö. V. Móz. 32, 21.) általa jellemzett beteljesedését a pogányok előtt, ha belátják, hogy ez rájuk nézve üdvös.

14. *Megtarthatnék közülük némelyeket.* Figyeljük meg itt, milyen értelemben mondja az apostol, hogy az Ige szolgája a maga módján megmenti azokat, akiket a hitbeli engedelmességre vezet. Mert úgy kell intézni az üdvösségünk körüli sáfári szolgálatot, hogy megtudjuk: annak egész ereje és foganatossága Istennél van és adjuk meg neki a méltó dícséretet; mindamellett értsük meg, hogy az igehirdetés a hívők idvességének munkálására szolgáló eszköz, mely bár semmit sem érhet el Isten Lelke nélkül, mégis ennek belső működése mellett a leghatalmasabb tevékenységet fejti ki.

15. *Mert ha az ő elvettetésök.* Ezt a verset, melyet sokan homályosnak tartanak, némelyek pedig igen ügyetlenül elferdítenek, (nézetem szerint) úgy kell értelmezni, hogy ez a másik bizonyíték, mégpedig a kisebbnek és a nagyobbnak összehasonlítása alapján, a következőképpen: ha oly nagy eredménye volt a zsidók elvettetésének, hogy alkalmat adott a pogányok megbékélésére, mennyivel hatalmasabb lesz a felvételük? vagy nem szinte a halottak közül kell majd felkelteni őket? Pál ugyanis mindig ahhoz ragaszkodik, hogy nincs miért irígykedniök a pogányoknak, mintha a zsidóknak a kegyelembe való visszafogadása folytán az ő helyzetük rosszabbodnék. Minthogy Isten csodálatosan hozta elő az életet a halálból s a világosságot a sötétségből, Pál okoskodása szerint méginkább remélhető, hogy szinte elhalt népének a feltámadása megeleveníti majd a pogányokat. Nem ellenkezik ezzel az sem, amit egyesek felhoznak, hogy a megbékélés nem

különbözik a feltámadástól; mert mi a jelenben történő feltámadásra gondolunk, t. i. amely által átmegyünk a halál országából az élet országába. Mert ha egy is ez a dolog, mégis az egyik szónak több, a másiknak kevesebb a súlya; s ez elegendő az érvelés csattanójául.

16. Ha pedig a zsenge szent, akkor a tészta is; és ha a gyökér szent, az ágak is azok. 17. Ha pedig némely ágak kitörettek, te pedig vadolajfa létedre beoltattál azok közé, és részese lettél az olajfa gyökerének és zsírjának; 18. ne kevélykedjél az ágak ellenében: ha pedig kevélykedel, nem te hordozod a gyökeret, hanem a gyökér téged. 19. Azt mondod azért: Kitörettek az ágak, hogy én oltassam be. 20. Úgy van; hitetlenség miatt törettek ki, te pedig hit által állasz; fel ne fuvalkodjál, hanem félj; 21. mert ha az Isten a természet szerint való ágaknak nem kedvezett, majd néked sem kedvez.

16. *Ha pedig a zsenge.* Most a zsidók és a pogányok méltóságának összehasonlítása alapján az utóbbiakban letöri a kevélységet, amazokat pedig tőle telhetőleg megengeszteli. Mert kimutatja, mennyire nem múlják felül semmi tekintetben sem a pogányok a zsidókat, ha a megtiszteltetésnek valamiféle kizárólagos kiváltságára hivatkoznak; sőt ha e tekintetben vetélkedésre kerülne a sor, mennyire lemaradnának a zsidókkal szemben. S ne felejtsük el, hogy Pál itt nem az embert az emberrel, hanem a nemzetet a nemzettel hasonlítja össze. Ha tehát ezeket hasonlítjuk össze egymással, abban egyenlőknek találjuk őket, hogy mind a ketten egyformán Ádám fiai; s csak abban térnek el, hogy a zsidókat az Úr elkülönítette a pogányoktól, hogy az ő tulajdon öröksége legyenek. Tehát Isten szent szövetséggel szentelte meg és különleges nemességgel tüntette ki őket, amire azidőszerint a pogányokat nem méltatta; mivel azonban Pál idejében a szövetség ereje csak kismértékben mutatkozott meg, azt kívánja az apostol, hogy tekintsünk Ábrahámra és a pátriárkákra, akiknél valóban nem volt hiábavaló vagy eredménytelen az Isten áldása. Következtetése szerint tehát ezektől szállott át az örökség szerinti szentség összes utódaikra; ez a következtetés pedig nem állana meg, ha csak személyekről volna szó és nem az ígéretet venné inkább számításba. Mert abból, hogy egy apa becsületes, még nem következik, hogy becsületessége rögtön átszáll a fiára. De mivel az Úr azzal a feltétellel szentelte meg magának Ábrahámot, hogy az ő magva is szent legyen, azért nemcsak az ő személyére, hanem egész nemzetségére kiterjesztette az Úr a szentséget; tehát helyesen vonja le ebből az apostol azt a következtetést, hogy atyjukban, Ábrahámban a zsidók mindnyájan megszenteltettek. Érvelése megerősítésére azután két hasonlatot hoz fel: az egyiket a törvény szertartásaiból, a másikat pedig a természetből veszi. Mert a zsenge, amelyet fel szoktak ajánlani, megszentelte az egész tésztát; hasonlóképpen az éltető nedv jósága a gyökérzetből szétterjed az ágakba. Márpedig ugyanúgy viszonyulnak az utódok szüleikhez és elődeikhez, mint ahogyan a tészta a zsengéhez, vagy az ágak a fához. Nem

csoda tehát, ha a zsidók megszenteltettek atyjukban. Nem lesz itt semmi nehézség, ha a szentséget itt úgy értjük, hogy az nem más, mint a nemzetség lelki nemessége, mégpedig olyan nemessége, amely nem a természet sajátossága, hanem a szövetségből származott. Vallom ugyan: helyes az a mondás, hogy a zsidók természettől fogva szentek, mert náluk az örökséghez tartozott a fiúvófogadtatás; most azonban az első természetről beszélek, amely szerint — tudjuk — Ádámban mindnyájan kárhoztatás alatt vagyunk. Ezért a választott nép méltósága tulajdonképpen szólva természetfölötti kiváltság.

17. *Ha pedig némely ágak.* Itt most a pogányok jelenlegi méltóságáról szól, mely nem más, mint azoké a gallyaké szokott lenni, amelyeket máshonnan vesznek és valami nemes fába oltanak be. Mert a pogányok eredete olyanforma volt, mintha terméketlen vadolajfából származtak volna, mivelhogy egész nemzetségükben nem lehetett mást találni, csak kárhozatot. Tehát bármi dicsőségük van is, az az új beoltás eredménye, nem pedig a régi hajtás következménye; tehát nincs miért dicsekedniök a pogányoknak a maguk kiválóságával a zsidók előtt. Tegyük még hozzá, hogy Pál okosan enyhíti mondanivalója keménységét, mert nem mondja, hogy a fa egész felső részét levágták, hanem csak néhány gallyat törtek le, amint a pogányok közül is Isten innen-onnan tört le néhányat, hogy ezeket a szent és áldott törzsbe oltsa be.

18. *Ha pedig kevélykedel,* (vedd fontolóra, hogy) *nem te hordozod a gyökeret.* Nem vetélkedhetnek a pogányok a zsidókkal nemzetségük kiválósága tekintetében a nélkül, hogy harcba ne szállnának magával Ábrahámmal; ez pedig igen nagy orcátlanság volna, mert ő az a gyökér, mely őket hordozza és élteti. Tehát amilyen képtelenség, hogy a gallyak kevélykedjenek a gyökérrel szemben, époly képtelenség az is, hogy a pogányok dicsekedjenek a zsidókkal szemben, t. i. a származás kiválóságát illetően. Mert Pál azt akarja, hogy vegyék mindig fontolóra, honnan ered az üdvösség. Tudjuk pedig, hogy miután Krisztus a válaszfalat eljövetelével ledöntötte, az egész világon szétáradt a kegyelem, melyet Isten azelőtt a választott népnél helyezett el. Következésképen a pogányok elhívása hasonló az oltáshoz, s ők csakis úgy nőnek bele az Isten népébe, ha és amennyiben gyökeret vertek Ábrahám ágában.

19. *Azt mondod azért.* A pogányok szájába adva mondja el, amit azok felhozhattak maguk mellett; ez pedig mind olyasmi volt, ami nemcsak hogy nem adhatott tápot a felfuvalkodásra, hanem inkább alázatosságra indíthatta őket. Mert ha a zsidók kivágatása a hitetlenség miatt, a pogányok beoltása pedig a hit által történt, akkor csak az lehet hátra, hogy Isten kegyelmének a megismerése szerénységre és megalázkodásra vezesse őket. Mert az a hit sajátossága és az következik természetéből, hogy mélységes alázatot és félelmet kelt bennünk. De olyan félelemre gondoljunk, amely a hit biztonságával a legkevésbbé sem ellenkezik; mert Pál nem azt akarja, hogy hitünk ingadozzék, vagy valamiféle kétkedéssel váltakozzék; azt meg

épenséggel nem akarja, hogy kétségbe essünk vagy reszkessünk. Milyen tehát ez a félelem? Mindenesetre, amiképen azt parancsolja az Úr, hogy két dolognak a meggondolásával foglalkozzunk, úgy ennek megfelelően kétféle érzésnek kell támadnia bennünk. Mert azt akarja, hogy állandóan tartsuk szemünk előtt természetünk nyomorúságos állapotát; ez pedig nem idézhet elő mást, mint csak borzalmat, undort, szorongást és csüggedést; s ilyenformán valóban javunkra van, ha teljesen megalázkodunk és megtörünk, hogy így végre Őhozzá fohászkodjunk. Egyébként egyáltalán nem gátolja ez az önmagunk megismeréséből keletkezett borzalom azt, hogy lelkünk az Úr jóságában bizakodva csendesen megnyugodjék; s nem gátol minket ez az undor sem abban, hogy Őbenne teljes vígasztalást találjunk; sem ez a szorongás, sem ez a csüggedés nem akadálya annak, hogy Őbenne igazi örömünk és reménységünk legyen. Tehát Pál ezt a félelmet, amelyről beszél, csak a gőgös kevélységgel állítja szembe ellenszerképen; mert mihelyt valaki a méltányosnál többet követel magának, máris túlságosan elbizakodott, s végül dölyfössé lesz másokkal szemben; tehát csak annyira kell félnünk, hogy szívünk a kevélységtől felfuvalkodva fennhéjázó ne legyen. De mintha az üdvösség felől való kételkedést akarná felkelteni, amikor óvakodásra inti a pogányokat, hogy majd őket sem kíméli. Erre azt válaszolom, hogy mivel ez az intelem a test megfékezésére irányul, mely az Isten fiaiban is mindig túlcsapong, semmit se von le a hit bizonyosságából. Különösen meg kell azonban jegyeznünk és újra emlékezetünkbe kell idéznünk, amit az imént mondtam, hogy Pál beszéde nem annyira az egyes emberekre, hanem a pogányok egész összességére irányul, melyben sokan lehettek az alaptalanul felfuvalkodottak, akik inkább csak vallották a hitet, de nem voltak annak birtokában. Ezekre tekintettel Pál nem ok nélkül fenyegeti kivágatással a pogányokat, amint ezt később újra látjuk majd.

21. *Mert ha az Isten a természet szerint való ágaknak nem kedvezett.* Ez a legerősebb érv minden elbizakodás megzabolázására. Mert sohasem juthat eszünkbe a zsidók elvettetése a nélkül, hogy meg ne borzadjunk és meg ne rendüljünk miatta. Mert mi okozta romlásukat, ha nem az, hogy az elért méltóságban való balga elbizakodottságból megkeményedtek és semmibe vették Isten ítéletét? S ezek nem találtak elnézésre, jóllehet természetes ágak voltak. Hát akkor mi történik majd velünk, vad és idegen ágakkal, ha mértéktelenül felfuvalkodunk? De ez a meggondolás, amiképen felkelti bennünk az önmagunk iránt való bizalmatlanságot, úgy arra is ösztökél, hogy erősebben és állhatatosabban ragaszkodjunk Isten jóságához. S ebből ismételten és még határozottabban kiviláglik, hogy Pál beszéde a pogányok összességére vonatkozik, mert az a kivágatás, melyről itt szól, nem volna találó az egyes személyekre, akiknek kiválasztása megváltozhatatlan, mert hiszen Isten örök elhatározásán alapszik. Tehát Pál azt hirdeti a pogányoknak, hogy ha gúnyolják a zsidókat, meg lesz a kevélységük bére, mert Isten újra megbékél majd korábbi népével, amelytől most elvált.

22. Tekintsd meg azért az Istennek kegyességét és keménységét: azok iránt, akik elestek, keménységét, irántad pedig a kegyességét, ha megmaradsz a kegyességben; különben te is kivágatol. 23. Sőt azok is, ha meg nem maradnak a hitetlenségben, beoltatnak; mert az Isten ismét beolthatja őket. 24. Mert ha te a természet szerint való vadolajfából kivágattál, és természet ellenére beoltattál a szelíd olajfába: mennyivel inkább beoltatnak ezek a természet szerint valók az ő saját olajfájokba.

22. *Tekintsd meg azért.* Most magának a valóságnak a szemünk elé tárásával még tisztábban és világosabban bizonyítja, hogy mennyire nincs semmi okuk a pogányoknak a kevélykedésre. Látják a zsidókban az isteni szigorúság példáját, melytől el kell rémülniök, önmagukban pedig a kegyelem és jóság bizonyítékát, mely csakis hálára és az Úr magasztalására indíthatja őket s nem pedig önmaguk dicsőítésére. Tehát ezek a szavak annyit jelentenek, mintha ezt mondaná: Ha azok szerencsétlenségén gúnyolódol, gondold meg először, mi voltál te; hiszen Istennek ugyanaz a szigorúsága lebegett feletted is, ha az ő ingyenes jósága téged meg nem mentett volna. Gondold meg azután, most is mi vagy; mert csakis úgy lesz rád nézve bizonyos az üdvösség, ha alázatosan elismered Isten könyörületességét; mert ha önmagadról megfeledkezvén gőgösen elbizakodol, rád is ugyanaz a romlás vár, amelybe ők belebuktak. Mert nem elég egyszer elfogadnod Isten kegyelmét, ha nem követed az ő hivását életed egész folyamán át. Ugyanis mindig gondolniok kell az állhatatosságra azoknak, akiket az Úr megvilágosított; mert a legkevésbbé sem maradnak meg Isten jóságában, akik miután bizonyos ideig engedelmesen követték Isten hívását, végülis kezdik megúnni a mennyek országát, s így hálátlanságukkal megérdemlik, hogy újra megvakíttassanak. — Egyébként (mint föntebb mondottuk) nem különkülön az egyes hívőkhöz szól, hanem összehasonlítja a pogányokat a zsidókkal. Igaz ugyan, hogy a zsidók egyenként mind megkapták a maguk hálátlansága jutalmát, amikor kizárattak Isten országából és az is igaz, hogy mindazok, akik a pogányok közül elhívást nyertek, az Isten irgalmának voltak edényei, mindamellett szem előtt kell tartanunk, hogy mi a Pál voltaképeni szándéka. Ő ugyanis azt akarta, hogy a pogányok Isten örök szövetségén csüngjenek s így kössék össze a maguk üdvösségét a választott nép üdvösségével. Azután, hogy a zsidók elvettetése botránkozást ne okozzon, mintha érvényét vesztette volna az ő régi örökbefogadtatásuk, az ő büntetésük példájával meg akarta rémíteni a pogányokat, hogy tisztelettel tekintsenek fel Istennek erre az ítéletére. Mert honnan van az, hogy oly nagy szabadságot engedünk meg magunknak a kíváncsiskodó vitatkozásokra, ha nem onnan, hogy általában figyelmen kívül hagyjuk azokat a dolgokat, amelyeknek méltán az alázatosságra kellene nevelniök minket? Mivel azonban nem az egyes kiválasztottakról beszél, hanem a pogányok egész összességéről, hozzáteszi a feltételt is: ha megmaradnak Isten hozzájuk való kegyességében. Elismerem ugyan, hogy mihelyt visszaél

valaki Isten jóságával, méltóvá lesz arra, hogy elveszítse a felkínált kegyelmet. De tulajdonképen és sajátosan nem lehetne külön valamelyik hívőről mondani azt, hogy Isten megkönyörült rajta, amikor kiválasztotta, ha ugyan megmarad a könyörületességben. Mert a hitben való állhatatosság, mely Isten kegyelmének a hatását teljessé teszi bennünk, épen a kiválasztásból ered; Pál tehát azt tanítja, hogy Isten a pogányokat azzal a feltétellel fogadta be az örökélet reménységébe, hogy háládatosságukkal megtartják annak birtoklását. És csakugyan az egész világnak az a borzalmas elpártolása, amely később bekövetkezett, fényesen bizonyítja, hogy mennyire nem volt fölösleges ez a figyelmeztetés. Mert bár Isten szinte egy pillanat alatt széltében-hosszában az egész világot úgy megöntözte kegyelmével, hogy mindenütt virágzott az istenfélelem, kevéssel utóbb mégis eltűnt az evangéliom igazsága és odaveszett az üdvösség kincse. De honnan eredt ez a hirtelen való változás, ha nem onnan, hogy a pogányok kiestek elhivatásukból?

Különben te is kivágatol. Most már tudjuk, milyen értelemben fenyegeti itt Pál kivágatással azokat, akikről előbb már megvallotta, hogy Isten kiválasztása által beoltattak az élet reménységébe. Mert először is: bár ez nem történhetik meg a kiválasztottakkal, mégis szükségük van az ilyen intelemre a test gőgjének megfékezése végett; hiszen amiképen a test valóban ellensége üdvösségünknek, úgy méltán meg kell rémíteni a kárhozattól való rettegéssel. Tehát: amennyiben a keresztyének hit által megvilágosodtak, bizonyosságuk végett azt hallják, hogy megbánhatatlan az Isten elhívása; amennyiben pedig még a testben élnek, mely Isten kegyelme ellen zabolátlankodik, alázatosságra tanítja őket ez a mondás: Vigyázz, hogy te is ki ne vágattassál! Egyébként ragaszkodjunk ahhoz a megoldáshoz, amelyet említettem, hogy Pál itt nem külön egyes emberek kiválasztásáról beszél, hanem szembeállítja a pogányokkal a zsidókat; tehát ezekkel a szavakkal nem annyira a kiválasztottakat szólítja meg, mint inkább azokat, akik alaptalanul azzal dicsekedtek, hogy ők foglalták el a zsidók helyét. Sőt egyetemlegesen a pogányokhoz szól s együttesen szólítja meg azok összeségét, mert sokan voltak közöttük, akik csak névleg voltak hívők és Krisztusnak tagjai. — Hogyha az egyes emberekről kérdezzük, hogy miként vágattatik ki valaki a beoltásból, és a kivágás után miként oltódhatik be újra, akkor állapítsuk meg, hogy a beoltás módja háromféle, a kivágásé pedig kétféle. Mert először is beoltatnak a hívők gyermekei, akiket az atyákkal kötött szövetség alapján megillet az ígéret; másodszor: beoltatnak azok is, akik magukba fogadják ugyan az evangéliom magvát, ez azonban nem ver gyökeret és elpusztul, mielőtt gyümölcsöt hozna; harmadszor: beoltatnak a kiválasztottak, akik t. i. Isten megváltozhatatlan elhatározásából megvilágosodtak az örök életre. Az elsők kivágatására akkor kerül sor, ha az atyáiknak adott ígéretet visszautasítják, vagy valamiképen háládatlanságból nem vállalják. A második csoportban levők kivágatása akkor következik be, amikor a mag elszárad és megromlik; s mivel ennek a csapásnak a veszedelme természetünknél fogva mindnyájunkat fenyeget,

el kell ismernünk, hogy ez az apostoli intelem bizonyos mértékben a hívőknek szól, hogy a test gondatlansága folytán ne járjanak a maguk kedvében. De ezzel a verssel kapcsolatban elégedjünk meg annyival, hogy az apostol azt hirdeti: amilyen büntetéssel sujtotta Isten a zsidókat, ugyanazzal sujtja a pogányokat is, ha hozzájuk lesznek hasonlókká.

23. *Mert az Isten ismét beolthatja őket.* Istentelen emberek szemében ez bizony elég gyenge érv volna. Mert bármennyire elismerik is Isten hatalmát, mégis, mivel azt képzelik felőle, hogy tőlük távol, szinte az égbe van bezárva, többnyire meg is fosztják tényleges hatásától. De mert a hívők, valahányszor Isten hatalmát hallják említeni, úgy tekintenek arra, mint jelenlevő és hathatós valóságra, ezért Pál azt gondolta, hogy ennek az érvnek elegendő ereje lesz lelkük megrendítésére. Tegyük még hozzá, amit az apostol közismert alapigazságnak vesz, hogy Isten akként torolta meg népe hitetlenségét, hogy mindamellett nem feledkezett meg kegyelmességéről; aminthogy máskor is, amikor úgy látszott, hogy a zsidókat kizárta országából, sokszor újra helyreállította őket. S kimutatja az összehasonlítás alapján azt is, hogy mennyivel könnyebb a dolgok jelenlegi állapotát megváltoztatni, mint volt megalkotni; mennyivel könnyebb t. i. a természetes gallyaknak, ha visszatesszük őket arra a helyre, ahonnan levágtuk, táplálékot szívni a maguk gyökeréből, mint a vad és terméketlen gallyaknak az idegen gyökérzetből. Mert ez volt a viszony a zsidók és a pogányok között.

25. Mert nem akarom, hogy ne tudjátok atyámfiai ezt a titkot, hogy magatokat el ne higyjétek, hogy a megkeményedés Izráelre nézve csak részben történt, ameddig a pogányok teljessége bemegyen. 26. És így az egész Izráel megtartatik, amint meg van írva: Eljő Sionból a Szabadító, és elfordítja Jákóbtól a gonoszságokat: 27. és ez nékik az én szövetségem, midőn eltörlöm az ő bűneiket.

25. *Mert nem akarom, hogy ne tudjátok.* Nagyobb figyelemre serkenti itt a hallgatókat, mikor kinyilvánítja, hogy olyasmit fog előadni, ami máskülönben rejtett titok maradna. S ezt nem teszi ok nélkül, mert rövid és világos zárótételben akarja összefoglalni ezt a nagyonis szövevényes kérdést; és mégis olyasmit ad hírül, amit soha senki nem várt volna. Egyébként ezek a szavak: *„hogy el ne bízzátok magatokat"*[18] mutatják, hogy most mi az apostol kitűzött célja, az t. i., hogy megfékezze a pogányok kevélységét, hogy el ne bizakodjanak a zsidókkal szemben. Továbbá nagyonis szükséges volt ez az intelem, hogy a zsidó nép elpártolása túlságosan meg ne zavarja az erőteleneket, mintha örökre vége volna mindannyiuk üdvösségének, jóllehet ugyanez az intelem ma nem kevésbbé

[18] Magyar bibliafordításunk itt kissé homályosan így hangzik: „hogy magatokat el ne higyjétek".

hasznos ránk nézve, hogy megtudjuk: úgyszólván gyűrűs pecsét alatt van elrejtve a megmaradt rész, vagyis „a maradék" üdvössége, melyet az Úr végül magához fog gyűjteni. — Valahányszor pedig csüggedést kelt bennünk a hosszas késedelem, jusson eszünkbe a *titok* szó, mellyel Pál világosan figyelmeztet minket, hogy ez a fordulat vagy megtérés nem közönséges és nem megszokott módon fog bekövetkezni, s ezért helytelenül cselekszenek, akik azt a maguk értelme szerint próbálják mérni. Mert van-é fonákabb dolog, mint hihetetlennek tartani azt, ami értelmünktől messze esik? Hiszen azért nevezik titoknak, mert megfoghatatlan előttünk, egészen a kinyilatkoztatás idejéig. Aztán nekünk épúgy, mint a rómabelieknek ez a titok azért jelentetett ki, hogy hitünk az Igével megelégedve megtartson minket a várakozásban mindaddig, míg a tényleges megvalósulása is napvilágra jő.

Hogy a megkeményedés csak részben. Szerintem ez a kifejezés: *részben* — nem egyszerűen az időre, nem is a sokaságra vagy mennyiségre vonatkozik, hanem ezt a kifejezést helyettesíti: „valamiképen". Én legalább úgy látom, hogy ezzel a kifejezéssel csak a „megkeményedés" szót akarta némileg enyhíteni, mert különben egymagában eléggé érdesen hangzott volna. S az „ameddig" nem az idők haladását vagy rendjét jelzi, hanem inkább — (célhatározói értelemben) — annyit jelent, mintha azt mondta volna: „hogy a pogányok teljessége bemenjen". A mondat értelme tehát ez lesz: Izráelt valamiképen úgy keményítette (pontosabban: vakította) meg Isten, hogy amíg az izráeliták az evangéliom világosságát megvetik, addig ez a világosság szálljon át a pogányokra s ezek úgyszólván a gazdátlanul maradt örökséget vegyék birtokukba. Így hát ez a megkeményedés az Isten gondviselését szolgálja, aki ezáltal viszi véghez a pogányok üdvösségét, amelyet elhatározott. S ez a kifejezés: *a pogányok teljessége* azt a roppant sokaságot jelzi, amely így egybesereglik. Mert abban az időben nemcsak kis számú prozelita (vagyis pogányságból áttérő jövevény) csatlakozott a zsidókhoz, mint ahogyan azelőtt történt, hanem oly nagy volt a változás, hogy szinte az egyház egész teste pogányokból állott.

26. *És így az egész Izráel.* Ezt sokan a zsidó népre vonatkoztatják, mintha azt mondaná Pál, hogy helyreáll még majd náluk a vallás úgy, ahogyan ezelőtt volt; én azonban az „Izráel" nevet Isten egész népére kiterjesztem ebben az értelemben: Miután a pogányok bementek, ugyanakkor a zsidók is visszatérnek majd az elpártolásból a hitbeli engedelmességre, és így fog beteljesedni az üdvössége Isten egész Izráelének, amelynek mind a kétféle népből kell összegyűlnie, úgy azonban, hogy az első helyet a zsidók foglalják el mint elsőszülöttek az Isten családjában. Ezt a magyarázatot azért tartom megfelelőbbnek, mert Pál itt Krisztus országának a beteljesedésére akar rámutatni, ez pedig épenséggel nem korlátozódik a zsidókra, hanem az egész világot magában foglalja. S ugyanígy nevezi az apostol a Galatákhoz írt levelében (6, 16) Isten Izráelének az egyaránt pogányokból és zsidókból összetevődő egyházat, szembeállítván a szétszórtságból így egybegyűjtött népet Ábrahám testi fiaival, kik az ő hitétől elpártoltak.

Amint meg van írva. Ésaiásnak ezzel a bizonyságával (59, 20) nem az egész tételt, hanem annak csak a második részét akarja erősíteni, t. i. azt, hogy Ábrahám fiai részesei a megváltásnak. Mert ha valaki azt az ellenvetést tenné, hogy az Úr megígérte és felajánlotta nekik Krisztust, de mivel visszautasították, megfosztattak az ő kegyelmétől: ennél többet mondanak a próféta szavai, hogy t. i.: lesz bizonyos maradék, amely — miután megtért — részesül majd a megszabadítás kegyelmében. Azonban Pál sem idézi szó szerint azt, ami a prófétánál olvasható: „És eljő — úgy mond — Sionnak a Megváltó, és azoknak, akik Jákóbban megtérnek hamisságukból, szól az Úr." S voltaképen nekünk sem illik e tekintetben a kelleténél jobban aggodalmaskodnunk. Azt kell ugyanis figyelembe vennünk, mily ügyesen alkalmazzák az apostolok a maguk tanításához mindazokat a bizonyítékokat, melyeket az ószövetségből vesznek, mert ők csak úgyszólván újjal akartak rámutatni az ótestámentomi helyekre, hogy az olvasókat magához a forráshoz irányítsák. Azután, jóllehet ez a jövendölés az Isten lelki népének ígér szabadulást, mégis, mivel mellesleg a zsidókat is meg akarta tanítani arra, hogy mit kell várniok Messiásuktól, és mivel a Messiás egyik feladatát Ésaiás szavai szerint már a gonoszság elfordításában (vagyis a hamisság eltávoztatásában) jelölte meg, még a bűnök bocsánatáról fűzött hozzá néhány szót, s ezeket — úgy látszik — Jerémiástól vette át. Ugyanis ebből a két részből áll a Krisztus országa. Mert azért jött el, hogy minket a bűnök ingyenes megbocsátása által megbékéltessen az Atyával, és Lelke által új életre szüljön. Ebbe beleértendők a pogányok is; de mivel a zsidók elsőszülöttek, — amit a próféta mond, annak legesleginkább őbennök kellett beteljesednie. Mert az is, hogy Isten egész népét egyetemlegesen „Izráelitáknak" nevezi az Írás, szintén ama nép kiválóságának tulajdonítható, melyet Isten az összes többiek felett kiváltságban részesített. Azután — a régi szövetségre tekintettel — kifejezetten azt mondja, hogy Sionnak jő el majd a Szabadító. Azt is hozzáteszi, hogy megváltja Jákóbban azokat, akik megtérnek hamisságukból; s e szavakkal Isten világosan magának követel valami magot, hogy választott és különleges népében hatékony legyen a megváltás. S jóllehet találóbb lett volna az apostol fejtegetéséhez a próféta által használt kifejezés: „Eljő Sionnak", Pál azonban mégsem habozott az általánosan elfogadott fordítást követni, mely ezt mondja, hogy eljön majd a Szabadító a Sion hegyéről. Ugyanez a helyzet a mondat másik részénél is: „elfordítja Jákóbtól a gonoszságokat". Mert Pál elegendőnek tartotta, ha csak ezt tartja szem előtt, hogy mivel Krisztus tulajdonképeni tiszte a hitehagyott és szövetségszegő nép Istennel való megbékéltetése, azért bizton kell remélni valamilyen megtérést, hogy ne pusztuljanak el együtt mindannyian.

27. *És ez nékik az én szövetségem.* Jóllehet Ésaiás előbb említett jövendölésében Pál már érintette röviden a Messiás tisztét, hogy figyelmeztesse a zsidókat arra, főként mit reméljenek Őtőle, most határozottan ugyanezzel a célzattal tette hozzá ezt a néhány szót Jerémiásból (31, 31—34). Mert az előbb idézett helyen nem is olvasható olyasmi, amit itt fűz hozzá. Ez

azonban a tárgyalt tétel bizonyítására is szolgál. Amit a nép megtéréséről mondott, az a zsidók rendkívül megátalkodott makacssága miatt hihetetlennek tűnhetett fel. Tehát eltávolítja ezt az akadályt, amikor kijelenti, hogy az újszövetség a bűnök ingyenes megbocsátásában áll. Mert a próféta szavaiból arra lehet következtetni, hogy Istennek semmi dolga sem lesz többé a hitehagyott néppel, legfeljebb csak annyiban, amenynyiben a hitszegés bűnét is és egyéb vétkeiket is megbocsátja majd.

28. Az evangéliomra nézve ugyan ellenségek tiérettetek; de a választásra nézve szerelmetesek az atyákért. 29. Mert megbánhatatlanok az Istennek ajándékai és az ő elhívása. 30. Mert miképen ti egykor engedetlenkedtetek az Istennek, most pedig irgalmasságot nyertetek az ő engedetlenségök miatt: 31. azonképen ők is most engedetlenkedtek, hogy a ti irgalmasságba jutásotok folytán ők is irgalmasságot nyerjenek; 32. mert az Isten mindeneket engedetlenség alá rekesztett, hogy mindeneken könyörüljön.

28. *Az evangéliomra nézve.* Az apostol kimutatja, hogy ami legcsúnyább volt a zsidókban, az sem szolgálhat okul arra, hogy a pogányok megvessék őket. Legfőbb bűnük a hitetlenség volt. Pál tanítása szerint pedig az isteni gondviselés azért vakította meg őket egy időre, hogy így az evangéliom előtt el legyen egyengetve az út a pogányok felé. Egyébként Isten nem zárta ki őket örökre kegyelméből. Tehát beismeri, hogy a jelenben elidegenedtek Istentől az evangéliomra nézve, hogy ilymódon eljusson a pogányokhoz az üdvösség, amely azelőtt őnáluk volt letétben; Isten azonban nem feledkezik meg arról a szövetségről, amelyet atyáikkal kötött s amellyel tanubizonyságot tett arról, hogy örök tanácsvégzése szerint szeretettel ölelte magához ezt a népet. S azt erősíti meg ez a kiváló mondás is, mely szerint az isteni elhívás kegyelmi ajándéka nem hiusulhat meg. Ugyanazt teszik ezek a szavak is: *Megbánhatatlanok az Isten ajándékai és az ő elhívása.* Mert szócserével ajándékokat és elhívást mondott „az elhívás ajándéka" helyett. S nem is akármilyen elhívásra kell itt gondolnunk, hanem arra, amellyel Isten Ábrahám utódait a szövetségbe befogadta; mert hiszen különösen erről az elhívásról folyt a vita. Mint ahogy kissé fentebb „elválasztásnak" Istennek azt a titkos végzését nevezte, mellyel egykor a zsidókat a pogányoktól megkülönböztette. Mert meg kell értenünk, hogy itt nem kinek-kinek a személyes kiválasztásáról van szó, hanem az egész nép közös fiúvá fogadtatásáról, mely külsőleg egy időre úgy tűnhetett fel, hogy megsemmisült, de gyökerestől mégsem volt kivágva. Mivel a zsidók kiestek jogukból és a nekik megígért üdvösségből, hogy valami reménység maradjon fenn a maradék felől, azt állítja Pál, hogy szilárdan és változhatatlanul fennáll Isten elhatározása, mellyel őket egyszer a maga tulajdon népévé való elválasztásra méltatta. Ha tehát semmimódon nem történhetik meg az, hogy az Úr eltérjen attól az egyességtől, melyet Ábrahámmal kötött, mondván: Istene leszek a te magodnak,

— akkor nem fordította el teljesen jóakaratát a zsidó néptől. — Az evangéliomot nem állítja szembe az elválasztással, mintha ellenkeznének egymással; mert akiket Isten kiválasztott, azokat el is hívja; de mivel Isten hirtelen és anélkül, hogy azt a világ várta volna, közölte a pogányokkal az evangéliomot, Pál méltán hasonlítja össze ezt a kegyelmet a zsidók régi kiválasztásával, mely annyi évszázaddal előbb lett nyilvánvalóvá. Ezt tehát régisége alapján nevezi kiválasztásnak, mivel Isten a világ többi részének mellőzésével egy népet választott el magának. Azt mondja: *az atyákért,* nem mintha ezek szolgáltattak volna okot a szeretetre, hanem mert őtőlük terjedt át Isten kegyelme utódaikra e szerint az egyesség szerint: A te Istened s a te magod Istene leszek. Azt már fentebb hallottuk, hogy miként nyertek irgalmasságot a pogányok a zsidók hitetlensége miatt, t. i. úgy, hogy Isten a zsidókra hitetlenségük miatt megharagudván, jóindulatával a pogányok felé fordult. Amit folytatólagosan hozzátesz, hogy a pogányok irgalmasságba jutása folytán hitetlenekké lettek (= „engedetlenkedtek"), ez ugyan egy kissé darabos kifejezés, de nincs benne semmi képtelenség, mert Pál itt nem a megkeményedés okát nevezi meg, hanem csak jelzi, hogy amit Isten a pogányokra ruházott át, azt a zsidóktól elvette. Azután, hogy azt ne gondolják a pogányok, mintha ők a hitük érdeme által nyerték volna el azt, amit a zsidók hitetlenségük folytán elveszítettek, csupán az irgalomról tesz említést. A lényeg tehát az, hogy mivel Isten könyörülni akart a pogányokon, ez alkalommal megfosztotta a zsidókat a hit világosságától.

32. *Mert az Isten mindeneket engedetlenség alá rekesztett, hogy mindeneken könyörüljön.* Igen szép záradék ez, melyben kimutatja az apostol, hogy nincs miért kétségbe esniök mások felől azoknak, akiknek van némi reménységük az üdvösségre. Mert bármik is most, olyanok voltak, mint a többiek valamennyien. Ha pusztán Isten irgalma által menekültek ki a hitetlenség örvényéből, akkor másoknál is meg kell hagyniok annak lehetőségét. Mert azért vádolja egyaránt engedetlenséggel a zsidókat és a pogányokat, hogy mind a két fél megértse: a másik előtt épen úgy nyitva van az út az üdvösségre, mint ő előtte. Mert hiszen *egy* az Isten irgalma, amely megtart; ez pedig mind a két félnek felajánlhatja magát. Tehát ez a tétel megfelel Hóseás fentebb idézett bizonyságának: Hívom a nem én népemet én népemnek. (V. ö. Hós. 2, 22 és Róm. 9, 25.) — Azután nem arra gondol, mintha Isten úgy vakítana vagy keményítene meg minden embert, hogy azok hitetlenségét Őneki kellene tulajdonítani; hanem gondviselése szerint úgy intézkedett, hogy valamennyien a hitetlenség vádja alá essenek s így alá legyenek vetve az ő ítéletének, mégpedig azért, hogy az üdvösség minden érdem eltemetésével egyedül az ő jóságától függjön. Itt tehát két dolgot hangsúlyoz Pál: hogy t. i. Isten puszta kegyelmén kívül egy emberben sincs semmi olyasmi, amiért megérdemelné, hogy másoknak eléje helyeztessék; Istent pedig semmi sem gátolja kegyelme osztogatásában, úgyhogy annak adja azt, akinek akarja. — A *könyörül* szónak nagy súlya van itt. Mert arra utal, hogy Isten senkinek sincs elkötelezve s azért tart

meg mindenkit ingyen kegyelemből, mert egyformán elvesztek valamenynyien. Azonban szerfelett vaskos esztelenségbe esnek, akik ebből azt következtetik, hogy mindenki üdvözülni fog. Mert Pál egyszerűen arra gondol, hogy a zsidók is, a pogányok is egyedül az Isten könyörületessége folytán nyerik el az üdvösséget; s így senkinek sem ad lehetőséget a panaszkodásra. Az ugyan bizonyos, hogy ez a könyörületesség különbség nélkül mindenki előtt nyitva áll, akik azt hittel keresik.

33. Oh Isten gazdagságának, bölcseségének és tudományának mélysége! Mely igen kikutathatatlanok az ő ítéletei és kinyomozhatatlanok az ő útai! 34. Mert kicsoda ismerte meg az Úr értelmét? vagy kicsoda volt néki tanácsosa? 35. Avagy kicsoda adott előbb néki, hogy annak visszafizesse azt? 36. Mert őtőle, ő általa és őreá nézve vannak mindenek. Övé a dicsőség mindörökké. Ámen.

33. *Óh Isten gazdagságának, bölcseségének és tudományának mélysége!* Először olyan felkiáltásban tör ki itt az apostol, mely Isten műveinek kegyes szemlélése alapján önként támad a hívőkben. Azután mellesleg megrója azt a vakmerő istentelenséget, mely zúgolódni szokott az Isten ítéletei ellen. Tehát amikor azt halljuk: *óh mélysége!*, ennek a csodálkozásnak kimondhatatlanul nagy hatással kell lennie a testi vakmerőség fékentartására. Mert miután az Úr Igéje és Lelke szerint fejtegette Pál ezt a kérdést, végülis e roppant titok fenségétől legyőzötten nem tehet egyebet, csak elámul és felkiált, hogy Isten bölcseségének ez a gazdagsága mélységesebb, hogysem abba értelmünk behatolhatna. Tehát valahányszor Isten örök tanácsairól kezdünk beszélni, ez a fék mindig rajta legyen elménken és nyelvünkön, hogy miután józanul és Isten Igéjének határain belül szólottunk, vizsgálódásunk végtére is álmélkodásba csapjon át. Mert nem kell restelkednünk, ha nem vagyunk okosabbak annál, aki a harmadik égbe ragadtatván, az ember számára kibeszélhetetlen titkokat látott (v. ö. II. Kor. 12, 2—4), s végtére is itt mégsem tehetett mást, mint hogy így megalázkodott. — Ami pedig azt illeti, hogy egyesek így bontják fel Pál szavait: óh Isten mélységes gazdagsága, bölcsesége és tudománya! — mintha a mélység (*„bathosz"*) szó közös jelzőként állana az utána következő három szó előtt; s a gazdagságot meg bőkezűségnek magyarázzák: ez szerintem erőszakolt dolog. Tehát nem kétlem, hogy Pál itt Istenben a bölcseség és tudás mélységes gazdagságát magasztalja.

Mely igen kikutathatatlanok. A hébereknél szokásos kettőzéssel különböző szavakat használ ugyanannak a dolognak kifejezésére. Mert az „ítéletekről" szólván, hozzáfűzi az „útakat" is, értve ezeken a rendelkezés vagy eljárás módját, vagy pedig a kormányzás rendjét. Tovább is megmarad azonban felkiáltása mellett; és minél inkább magasztalja az isteni titok fenségét, annál inkább elriaszt minket annak kíváncsiskodó kutatásától. Tanuljuk meg tehát, hogy csakis annyit kutassunk az Úr felől, amennyit a Szentírás által kijelentett; mert különben útvesztőbe jutunk,

ahonnan nehéz lesz kijutni. Mert jegyezzük meg, hogy itt Istennek nem az összes titkairól van szó, hanem csak azokról, amelyek Önála vannak elrejtve s amelyekről azt akarja, hogy mi csak csodáljuk és imádjuk azokat.

34. *Mert kicsoda ismerte meg az Úr értelmét?* Itt már szinte zablát kezd vetni az emberek vakmerőségére, hogy ne zúgolódjanak az Isten ítéletei ellen. Ezt pedig két okból teszi. Az egyik: hogy az összes halandók vakoskodnak, amikor Isten eleveelrendelését a maguk eszével akarják megvizsgálni; már pedig ismeretlen dologról csakis vaktában és fonák módon lehet vitatkozni. A másik: hogy semmi okunk sem lehet az Isten ellen való panaszkodásra; mert nincs olyan halandó, aki azzal kérkedhetnék, hogy Isten adósa neki, sőt ellenkezőleg: mindannyian az Ő jóságának lekötelezettjei. Tehát ez a sorompó emlékeztessen mindenkit arra, hogy tartsa féken elméjét s az eleveelrendelés kutatásában ne menjen túl az Isten kijelentésein; hiszen halljuk, hogy itt egy cseppel sem tud jobban tájékozódni, vagy különböztetni az ember, mint a vak a sötétben. Ez azonban egyáltalán nem arra irányul, hogy megingassa a hit bizonyosságát. Mert a hitbizonyosság nem az emberi elme élességétől, hanem egyedül a Lélek megvilágosításától származik. Hiszen egy másik helyen maga Pál is, miután bizonyságot tett arról, hogy Isten összes titkai messze túlhaladják a mi értelmi képességünket, hamarosan hozzáteszi, hogy a hívők ismerik az Úr értelmét, mert nem ennek a világnak a lelkét kapták, hanem az Istentől nékikadott Lelket, aki kioktatja őket az Istennek egyébként megfoghatatlan jósága felől. (V. ö. I. Kor. 2, 12 és 16.) Tehát amiképen a magunk képességével egyáltalán nem juthatunk el Isten titkainak megtudakolására, úgy a Szent Lélek kegyelme azok biztos és világos ismeretére vezet bennünket. Ha pedig az előttünk járó Szentlelket kell követnünk, akkor ahol Ő minket magunkra hagy, ott meg kell állnunk és úgyszólván meg kell vetnünk a lábunkat. Ha valaki többet kíván megtudni, mint amennyit Isten kijelentett, azt földre sujtja az ő megközelíthetetlen fényességének mérhetetlen gazdagsága. Szem előtt kell azonban tartanunk a föntebb említett különbséget Isten titkos tanácsvégzése és a Szentírásban kinyilvánított akarata között. Mert bár a Szentírás egész tanítása meghaladja fenségével az ember értelmét, mégsincs elzárva a hozzá vezető út azok előtt a hívők előtt, akik tisztelettel és józanul követik a Szentlélek vezérletét. De másként áll a dolog a titkos tanácsvégzéssel, melynek mélységét és magasságát semmiféle kutatással sem lehet megközelíteni.

35. *Kicsoda adott előbb néki?* Ez a másik érv, amellyel az apostol a legerőteljesebben védelmezi Isten igazságát az istentelenek minden vádaskodásával szemben. Mert ha senki sem kötelezte le magának Istent a maga érdemeivel, akkor nem is követelőzhetik rajta jogosan senki sem, hogy nem kapja meg tőle a viszonzást. Mert aki arra akar kényszeríteni valakit, hogy vele jót tegyen, annak szükségképen olyan szolgálatokra kell hivatkoznia, amelyekkel azt az illetőnél kiérdemelte. Tehát az az értelme Pál szavainak, hogy csakis abban az esetben lehet Istent igazságtalansággal vádolni, ha elmondhatjuk róla, hogy nem adja meg kinek-

kinek azt, ami megilleti. Már pedig nyilvánvaló, hogy Isten senkit sem foszt meg a jussától, mert hiszen Ő nincs lekötelezve senkinek sem. Mert kicsoda kérkedhetik olyan cselekedettel, amellyel az ő kegyelmét kiérdemelte volna? Továbbá figyelemre méltó ez a vers azért, mert megtanít minket arra, hogy mi semmiképen sem bírhatjuk rá jócselekedeteinkkel Istent az üdvösség megadására, hanem Ő előz meg minket, akiknek semmi érdemünk sincs, ingyen való jóságával. Mert nemcsak azt mutatja ki az apostol, hogy mit szoktak csinálni az emberek, hanem azt, hogy egyáltalában mire képesek. S ha jól megvizsgáljuk magunkat, akkor nemcsak azt találjuk, hogy Isten nekünk semmiképen nem adósunk, hanem hogy mi egytől-egyig mindnyájan alá vagyunk vetve az ő ítéletének s nemcsak semmi kegyelmet sem érdemeltünk tőle, hanem nagyonis méltók vagyunk az örök halálra. És Pál nemcsak a mi megromlott és bűnös természetünkre tekintettel vonja le azt a következtetést, hogy Isten nem tartozik nekünk semmivel sem, hanem azt mondja: még ha teljesen ép állapotban volna is az ember, akkor sem vihetne Isten színe elé semmit, amivel megszerezhetné magának az ő kegyelmét; mert mihelyt létezni kezdett, már pusztán a teremtés jogán annyira lekötelezettje lett Teremtőjének, hogy semmi tulajdona sincsen. Tehát hiába próbáljuk elragadni Tőle azt a jogát, hogy szabadon és tetszése szerint határozzon alkotásai felől, mintha bizony kölcsönös elszámolásban volnánk Vele a tartozás és követelés tételei szerint.

36. *Mert őtőle, ő általa és őreá nézve.* Pál ezzel az előző mondatot erősíti meg. Mert kimutatja, mennyire távol vagyunk attól, hogy Istennel szemben bármi jóval dicsekedhessünk, ami a mi tulajdonunk volna; mert hiszen Ő teremtett minket a semmiből és most is Őbenne van a mi létünk. Ennek alapján méltányosnak tartja, hogy létünk az Ő dicsőségére irányuljon. Mert milyen fonák dolog volna, ha az általa alkotott és fenntartott teremtmények másra szolgálnának, nem pedig az ő dicsőségének magasztalására. — Nem kerülte el a figyelmemet, hogy az *„eisz auton”* (= őreá nézve) kifejezés néha az *„en autó”* (= őbenne) helyett használatos; de nem sajátos értelemben. Mivel azonban az eredeti jelentés találóbb az itteni bizonyításhoz, helyesebb, ha ehhez ragaszkodunk s nem folyamodunk a másodlagos jelentéséhez. A lényeg az, hogy fonák módon felfordul a természet egész rendje, ha nem ugyanaz az Isten, aki minden dolgok kezdete, egyúttal azok végcélja is.

Övé a dicsőség. Most már bízvást igazoltnak tekinti és kétségtelennek veszi a főtételt, hogy t. i. az Úr dicsőségének mindenütt rendíthetetlennek kell maradnia. Mert ízetlen és kopott volna ez a mondás, ha csak általános értelemben venné; de épen ennek a szakasznak az összefüggése adja meg neki azt a nyomatékosságot, hogy Isten joggal követeli magának a feltétlen hatalmat s hogy az emberi nem és az egész világ állapotában semmit se keressünk az ő dicsőségén kívül. Ebből következik, hogy képtelen és esztelen, sőt őrült minden olyan gondolat, amely az ő dicsőségének kisebbítését célozza.

XII. RÉSZ

1. Kérlek azért titeket atyámfiai az Istennek irgalmasságára, hogy szánjátok oda a ti testeiteket élő, szent és Istennek kedves áldozatul, mint a ti okos tiszteleteteket. 2. És ne szabjátok magatokat e világhoz, hanem változzatok el a ti elméteknek megújulása által, hogy megvizsgáljátok, mi az Istennek jó, kedves és tökéletes akarata.

Miután Pál végigtárgyalta mindazokat a dolgokat, melyekből az Isten országának felépítésében ki kellett indulnia, hogy t. i. az egy Istentől kell kérni a megigazulást, egyedül az ő irgalmában kell keresnünk az üdvösséget s egyedül Krisztusban van és tárul is elénk naponta minden jónak a teljessége: most szép renddel áttér az erkölcsök szabályozására. Mert Isten és Krisztus üdvözítő megismerése által a lélek szinte újjászületik a mennyei életre. A szent intelmek és parancsolatok pedig úgyszólván magát az életet alakítják és szabályozzák. Mert hiába mutatjuk meg a helyes életfolytatásra irányuló igyekezetet, ha előbb rá nem mutatunk arra, hogy az emberek számára minden igazság forrása Istenben és Krisztusban van, — s ez annyi, mint a halottak közül való feltámasztásuk. S épen ez a főkülönbség az evangéliom és a bölcselet között. Mert bár a bölcselők ragyogóan és nagy dícséretre méltó tehetséggel tárgyalnak az erkölcsökről, mégis mindaz a szépség, ami tanításaikban tündöklik, épen olyan mint a fundámentum nélküli épület káprázatos felső része, mert az alapok mellőzésével olyan csonka tudományt adnak elő, mint amilyen a fejétől megfosztott test. S nem sokban különbözik ettől a tanításnak a pápistáknál szokásos módja sem. Mert ha mellesleg szólnak is a Krisztusban való hitről és a Szentlélek kegyelméről, mégis nyilván kiviláglik, mennyivel közelebb állnak a profán bölcselőkhöz, mint Krisztushoz vagy az ő apostolaihoz. — Egyébként ahogyan a filozófusok, mielőtt erkölcsi szabályaikat megalkotnák, tárgyalnak a legfőbb jóról s kutatják az erények forrásait, hogy azután ezekből származtassák és vezessék le az összes kötelességeket, úgy Pál apostol is megállapítja itt azt az alapelvet, amelyből a szentség összes cselekedetei származnak, hogy t. i. azzal a céllal váltott meg minket az Úr, hogy Őneki szenteljük magunkat és összes tagjainkat. De érdemes lesz ezeket egyenként megvizsgálni.

1. *Kérlek titeket az Istennek irgalmasságára.* Tudjuk, hogy a tisztátalan emberek mennyire kapnak mindazon, amit a Szentírás Isten végtelen jóságáról tanít, mert mindazt ürügyül veszik a testi szabadosságra. Viszont a képmutatók, mintha Isten kegyelme kioltaná a kegyes életre való törekvést és kitárná az ajtót a vakmerő bűnözésre, tőlük telhetően

rosszindulatúlag elhomályosítják a kegyelem ismeretét. Ámde Pálnak ez a bizonyságtevő és hathatós kérése mutatja, hogy amíg igazán szívükbe nem vésték az emberek, hogy mivel tartoznak az Isten irgalmasságának, addig sohasem tisztelik Őt komoly indulattal, sem nem buzdulnak fel elég erősen az ő félelmére és az iránta való engedelmességre. A pápistáknak elég az, ha ijesztgetéssel tudom is én miféle kényszer-engedelmességet csikarnak ki az emberekből. Pál azonban, hogy ne szolgai félelemmel, hanem az igazság önkéntes és vidám szeretetével kössön bennünket Istenhez, az ő kegyelmének édességével csalogat minket — mert ebben a kegyelemben van a mi üdvösségünk! — s egyúttal szemünkre lobbantja hálátlanságunkat, ha mi meg — miután ezt a jóságos Atyát megismertük és bőkezűségét tapasztaltuk — nem igyekszünk teljesen Őneki szentelni magunkat. S annál hathatósabb Pálnak ez a buzdítása, minél inkább túltett ő mindenki máson az Isten kegyelmének magasztalásában. Mert a vasnál is keményebbnek kell lennie annak a szívnek, mely a fentebb előadott tanítástól nem gyullad szeretetre Isten iránt, akinek oly túláradó jóságát tapasztalja önmaga iránt. Hol vannak hát, akik azt vélik, hogy megsemmisülnek a tiszta életre serkentő összes buzdítások, ha egyedül Isten kegyelmében látjuk az emberek üdvösségét; holott semmiféle parancs és semmiféle fenyegetés nem formálja és indítja annyira az Isten iránti engedelmességre a kegyes lelket, mint az iránta való isteni jóság komoly meggondolása?! Egyben látható itt az apostoli lélek szelídsége, hogy inkább intésekkel és barátságos kérésekkel akart hatni a hívőkre s nem rideg parancsokkal, mert jól tudta, hogy ezen az úton több eredményt ér el a tanulékonyaknál.

Szánjátok oda a ti testeiteket. Az tehát a kezdete a jócselekedetekre irányuló helyes igyekezetünknek, ha belátjuk, hogy az Úrnak vagyunk szentelve. Mert ennek folyománya az, hogy már nem magunknak élünk, hanem életünk összes cselekedeteit az iránta való engedelmességre szenteljük. Itt tehát két dolgot kell fontolóra vennünk. Először, hogy az Úréi vagyunk; azután, hogy épen azért kell szenteknek lennünk, mert méltatlan volna Isten szentségéhez, hogy bármit is felajánljunk neki, ami nem volt előbb megszentelve. Ha ezt elfogadjuk, ebből egyúttal az is következik, hogy egész életünkön át gyakorolnunk kell magunkat a szentségben; és hogy a tisztátalanságba való visszaesésünk mindig bizonyos szentségtörést jelent, mert hiszen az nem egyéb, mint a megszentelt dolog megszentségtelenítése. — S Pál mindenütt gondosan szem előtt tartja a szavak eredeti értelmét. Először azt mondja, hogy testünket fel kell ajánlanunk Istennek áldozatul. Ezzel arra utal, hogy már nem rendelkezünk magunkkal, hanem teljesen Isten hatalmába mentünk át. Ez pedig csakis úgy történhetik meg, ha lemondunk magunkról, sőt ha megtagadjuk magunkat. Azután a hozzáfűzött jelzőkkel világosan kifejezésre juttatja, milyennek kell lennie ennek az áldozatnak. Mert amikor *élőnek* nevezi, jelzi, hogy azzal a feltétellel áldozzuk magunkat az Úrnak, hogy megöldökölvén magunkban korábbi életünket, új életre keljünk. A *szent* szóval jelzi az áldozatnak azt a sajátosságát, amelyről már szólottunk; mert csak akkor szabályos az áldozat,

amikor megszentelés előzte meg. A harmadik jelző („Istennek kedves") egyrészt arra int minket, hogy akkor rendezzük el helyesen életünket, amikor ezt a feláldoztatásunkat az Úr tetszéséhez szabjuk; másrészt ritka vígasztalást is nyujt nekünk, mert arra tanít, hogy Isten előtt becses és kedves a mi igyekezetünk, midőn teljesen odaszánjuk magunkat az ártatlanságra és szentségre. „Testeknek" pedig nemcsak a csontokat és a bőrt nevezi, hanem egész valónkat, vagyis mindazt, amiből állunk; s ezt a szót azért használta, hogy képletesen (synecdoché formájában) még jobban rámutasson minden részünkre és összes tagjainkra. Mert a test tagjai eszközök a cselekedetek végrehajtására. Egyébként nemcsak a test, hanem a lélek és a szellem feddhetetlenségét is megkívánja tőlünk (I. Thess. 5, 23). Abban, hogy azt parancsolja: szánjuk oda testünket, célzás van ugyan a mózesi áldozatokra, melyeket az oltárnál mintegy Isten színe előtt mutattak be; de mindamellett igen szépen rámutat arra is, milyen készséget kell tanúsítanunk Isten parancsainak elfogadására, hogy késedelem nélkül engedelmeskedjünk azoknak. Ebből látjuk, hogy mindazok a halandók, akik nem azt a célt tűzik maguk elé, hogy Istent tiszteljék, nem tesznek egyebet mint nyomorúságosan tévelyegnek és bolyongnak. Most már azt is tudjuk, milyen áldozatokat ajánl Pál a keresztyén egyháznak. Ugyanis, miután Krisztus egyetlenegy áldozata által Istennel megbékéltünk, az ő kegyelme folytán mindnyájan papokká lettünk, hogy magunkat és mindenünket az Isten dicsőségére szenteljük. Tehát nincs már hátra semmiféle engesztelő áldozat, és nem is lehet ilyesmit bevezetni a Krisztus keresztjének iszonyú meggyalázása nélkül.

A ti okos tiszteleteteket. Szerintem ezt azért fűzte ide az apostol, hogy mégjobban kifejtse és megerősítse vele az előbbieket, mintha azt mondaná: Adjátok oda magatokat Istennek áldozatul, ha azt határoztátok, hogy Istent tisztelitek. Mert ez az Isten tiszteléseének szabályszerű módja, akik ettől eltávolodnak, azok helytelenül tisztelik Őt. S ha valóban akkor tiszteljük Istent illőképen, ha összes cselekedeteinket az ő előírásához szabjuk, akkor félre az összes kigondolt istentiszteleti módokkal, melyektől Isten méltán undorodik! Mert többet ér az Úr előtt az engedelmesség a véres áldozatoknál. (V. ö. I. Sám. 15, 22.) Az embereknek ugyan tetszenek a saját találmányaik, és a bölcseség hiú látszatát fitogtatják, mint Pál mondja egy másik helyen (v. ö. Kol. 2, 23); halljuk azonban, hogy velök szemben mit hirdet a mennyei bíró a Pál szája által. Mert amikor azt az istentiszteleti módot nevezi okosnak, amelyet Ő maga rendelt, mindazt, amire az ő Igéjének szabálya nélkül vállalkozunk, balga, esztelen és meggondolatlanul felkapott dolgokként veti el.

2. *És ne szabjátok magatokat e világhoz.* A *világ* szó, noha sok jelentése van, itt az emberek gondolkodását és erkölcsét jelenti. S Pál nem ok nélkül tiltja, hogy ehhez szabjuk magunkat. Ugyanis, mivel az egész világ a gonoszságban vesztegel, le kell vetkeznünk mindent, ami emberi, ha Krisztust igazán fel akarjuk öltözni. S hogy e körül kétség ne legyen, az ellentét felemlítésével ő maga magyarázza meg ezt, amikor azt paran-

csolja, hogy változzunk el elménk megújulására. Mert a Szentírás léptennyomon használ ilyen ellentéteket, amelyek világosabban megmagyarázzák a dolgokat. Ügyeljünk azonban itt arra, hogy milyen megújulást kíván tőlünk Isten. T. i. nemcsak a test megújulását, ahogyan a szorbonisták értelmezik ezt a szót a lélek alsóbbrendű részének megjelölésére, hanem az elme megújulását is, mely a mi legkiválóbb részünk s melynek a bölcselők az irányítást vagy kormányzást tulajdonítják. Mert „*hégemonikon*"-nak (= vezérlőnek) nevezik. Az észt pedig a legbölcsebb királynőnek képzelik. Ezt azonban Pál elűzi a trónról, sőt semmivé teszi, midőn azt tanítja, hogy elménkben meg kell újulnunk. Mert bármennyire hízelgünk is önmagunknak, mégis igaz Krisztusnak az a mondása, hogy az egész embernek újjá kell születnie, ha be akar lépni Isten országába. Mert elménkben is, szívünkben is teljesen eltávolodtunk az Isten igazságától. *Hogy megvizsgáljátok, mi az Isten akarata.* Itt van előttünk a cél, hogy miért kell elménkben megújulnunk, — azért t. i., hogy búcsút mondván a magunk és minden ember tanácsainak és vágyainak, egyedül Isten akaratára ügyeljünk, mert ennek megértése az igazi bölcseség. Ha pedig elménk megújulására van szükség ahhoz, hogy megvizsgáljuk, mi az Isten akarata, akkor ebből kiviláglik, mennyire ellenkezik Istennel a mi elménk. A hozzáfűzött jelzők („jó, kedves és tökéletes") az Isten akaratának magasztalására irányulnak, hogy annál nagyobb örömmel igyekezzünk az iránta való engedelmességre. És valóban, nyakasságunk megrendszabályozása végett az Isten akaratának kell tulajdonítanunk az igazság és tökéletesség teljes dicsőségét. A világ elhiteti magával, hogy az általa kigondolt cselekedetek jók; Pál ezzel szemben azt kiáltja, hogy Isten parancsolatai szerint kell értékelni, mi a jó és mi a helyes. A világ tapsol magának és gyönyörködik a maga találmányaiban; Pál pedig azt állítja, hogy Istennek csakis az tetszik, amit Ő parancsolt. A világ, hogy megtalálja a tökéletességet, Isten Igéjétől elpártolva új kitalálásokra vetemedik; Pál pedig, amikor megállapítja, hogy Isten akaratában van a tökéletesség, azt is kimutatja, hogy ha valaki ezt a határt átlépi, hazug képzelődés játékszerévé válik.

3. Mert a nékem adott kegyelem által mondom mindenkinek közöttetek, hogy feljebb ne bölcselkedjék, mint ahogy kell bölcselkedni; hanem józanon bölcselkedjék, amint Isten adta kinek-kinek a hit mértékét.

3. *Mert a nékem adott kegyelem által mondom.* Ha az okhatározó („mert") kötőszót nem tartjuk feleslegesnek, akkor ez a mondat elég jól összefügg az előbbivel. Ugyanis, mivel azt akarta az apostol, hogy immár egész igyekezetünk az Isten akaratának tudakolására irányuljon, legközelebbi teendője az volt, hogy távol tartson minket az üres kíváncsiskodástól. De mivel Pál sokszor fölöslegesen használja az okhatározó kötőszót, vehetjük ezt egyszerű állításnak is, mert az értelme is így lesz a legvilágosabb. Egyébként mielőtt parancsolna, felemlíti a néki adott tekintélyt, hogy épen

úgy hallgassanak a szavára, mint Isten tulajdon beszédére. Mert épen annyit jelentenek a szavai, mintha ezt mondta volna: Nem magamtól beszélek, hanem mint Isten követe, a tőle rámbízott parancsokat hozom hozzátok. Mint föntebb is, úgy most is azért nevezi *kegyelemnek* az apostolságot, hogy Isten jóságát magasztalja benne s egyúttal azt is jelezze, hogy nem a maga vakmerőségéből tolta fel magát, hanem Isten elhívása folytán vállalkozott erre a tisztre. Tehát amikor ezek előrebocsátásával biztosítja a maga tekintélyét, az engedelmesség szükségszerűségére kötelezi a rómabelieket, hacsak nem akarják megvetni Istent az ő szolgájának személyében. — Azután következik a parancs, mellyel egyrészt visszatart bennünket azoknak a dolgoknak kutatásától, amelyek csakis gyötrelmet hozhatnak az emberi elméknek, épülést azonban semmit; másrészt megtiltja, hogy bárki is többet vállaljon magára, mint amennyit képessége és elhivatása megbír; s egyúttal arra int, hogy csak azokról a dolgokról gondolkozzunk és elmélkedjünk, amelyek józanokká és szerénnyé tehetnek bennünket. Én inkább így magyarázom ezt s nem pedig aszerint, amint Erasmus fordítja: Hogy senki önmagáról dölyfösen ne gondolkozzék; — mert ez az értelmezés egy kissé távol áll a szavak jelentésétől, a másik pedig jobban megfelel a szavak összefüggésének. Ez a kifejezés *feljebb, mint ahogy kell* mutatja, hogy előzőleg a „*hüperfronein*" (= feljebb vagy túlságosan bölcselkedni) szóval mit akart mondani, azt t. i., hogy túlmegyünk a bölcselkedés mértékén, ha olyasmikkel foglalatoskodunk, amik felől nem illik nyugtalankodnunk. A józanság szerint való bölcselkedés pedig azt jelenti, hogy azok tanulmányozására törekedjünk, amikről úgy érezzük, hogy a szerénységre tanítanak és nevelnek bennünket.

Amint az Isten adta kinek-kinek. Az eredeti szövegben itt fordított szórendet találunk. — Ez a mondat a fentebb említett józan bölcselkedés szabályát adja elénk. Ugyanis, minthogy a kegyelmi ajándékok szétosztása különböző, ezért ki-ki akkor állapítja meg önmagára nézve leghelyesebben a bölcselkedés mértékét, amikor nem megy túl a hitnek Istentől nyert kegyelmi ajándékán, hanem megmarad annak határai között. Tehát a bölcselkedés fölösleges fitogtatása nemcsak a fölösleges és megismerés szempontjából haszontalan dolgokban van, hanem azokban is, amelyeknek megértése különben haszonnal járna; de ha nem vagyunk tekintettel arra, hogy mi adatott nekünk, hanem meggondolatlanságból és vakmerőségből túllépjük értelmünk mértékét: ez már szemérmetlenség, az ilyesmit pedig Isten nem hagyja büntetlenül. Mert igen sokszor látjuk, milyen őrültségek kerítik hatalmukba azokat, akik ostoba elbizakodottságból túlteszik magukat a számukra felállított korlátokon. Végeredményben hozzátartozik a mi okos istentiszteletünkhöz az, hogy ki-ki nyugodt és tanulékony lélekkel engedje át magát Isten irányító és kormányzó akaratának. Azután, minthogy a hit és az emberi ítélet szembeállításával óva int minket a magunk nézeteitől, egyben szándékosan hozzáfűzi a „mérték" szót is, hogy a hívők még fogyatkozásukban is alázatosan mérsékeljék magukat (és elégedjenek meg a kegyelemnek azzal a mértékével, amelyet kaptak).

4. Mert miképen egy testben sok tagunk van, minden tagnak pedig nem ugyanazon cselekedete van: 5. azonképen sokan egy test vagyunk a Krisztusban, egyenként pedig egymásnak tagjai vagyunk. 6. Minthogy azért külön-külön ajándékaink vannak a nékünk adott kegyelem szerint, akár írásmagyarázás (= prófétálás) az, a hitnek szabálya szerint teljesítsük; 7. akár szolgálat, a szolgálatban; akár tanító, a tanításban; 8. akár intő, az intésben; az adakozó szelídségben; az előljáró szorgalmatossággal; a könyörülő vidámsággal mívelje.

4. *Mert miképen.* Amit mondott, hogy ki-ki a hite mértéke szerint állapítsa meg bölcselkedése határait, azt most az összes hívők elhivatásával erősíti meg. Ugyanis azzal a feltétellel hivattunk el, hogy szinte egy testbe olvadjunk össze, mert hiszen Krisztus az ő összes hívei között olyan közösséget és kapcsolatot létesített, amilyen az emberi test tagjai között van; és mivel az emberek önmaguktól nem tudtak ilyen nagy egységre jutni, Ő maga lett ennek az egyesülésnek a kötelékévé. Mivel tehát a hívők közösségében is olyan összeköttetésnek kell lennie, mint amilyen az emberi testben látható, ennek a hasonlatnak az alkalmazásával bizonyítja, hogy mennyire meg kell gondolnia mindenkinek: mi felel meg a természetének, mi a képességének és mi az elhivatásának. Ezt a hasonlatot azután, minthogy többféle vonatkozása van, ilymódon kell különösen a szóbanforgó tárgyra alkalmazni: Amiképen egy test tagjainak különbözők a képességei és valamennyi tag különbözik egymástól, de egyik tag sem rendelkezik egyszerre az összes képességekkel, sem pedig a többi tagok munkakörét nem ragadja magához, úgy nekünk is különböző ajándékokat osztott ki Isten és ezzel a megkülönböztetéssel állította fel köztünk azt az ő akarata szerint betartandó rendet, hogy kiki a maga képességének mértéke szerint mérsékelje magát és ne avatkozzék a mások munkakörébe s ne kívánjon egymaga birtokolni mindent, hanem megelégedve a maga helyzetével, készséggel tartózkodjék attól, hogy mások tisztét vagy megbizatását magához ragadja. Mikor azonban ilyen határozott szavakkal mutat rá a köztünk lévő közösségre, egyúttal arra is utal, hogy mily nagy buzgalommal kell kinek-kinek a test közös javára fordítania azokat a képességeket, amelyeket kapott.

6. *Minthogy azért külön-külön ajándékaink vannak.* Pál itt nem pusztán a testvéri szeretet magunk közt való ápolásáról beszél, hanem a szerénységet ajánlja figyelmünkbe, mely egész életünk legjobb szabályozója. Mindenki azt szeretné, ha annyi állna rendelkezésére, hogy egyáltalán ne kelljen rászorulnia testvérei segítségére; ámde épen az a kölcsönös közösség köteléke, hogy senki sem elegendő önmagának, hanem mindenki kénytelen másoktól kölcsön kérni. Elismerem tehát, hogy az istenfélők közössége csakis úgy állhat fenn, ha mindenki megelégszik a maga mértékével és a kapott ajándékokat elosztja testvéreinek, s viszont eltűri, hogy őt meg mások ajándékai támogassák. De Pál főként azt a gőgösséget akarta megzabolázni, amelyről tudta, hogy az emberekkel velök születik; és hogy sen-

kinek se essék nehezére, hogy nem ő kapott mindent, arra figyelmeztet bennünket, hogy Isten kinek-kinek az ő legbölcsebb tanácsa szerint osztotta ki a maga részét és feladatát; mert a test közös javára szolgál az, ha senki sincs úgy ellátva az ajándékok teljességével, hogy testvéreit büntetlenül megvethetné. Itt látjuk tehát azt a főcélt, amelyre az apostol törekszik, hogy t. i. nem illet meg minden mindenkit, hanem Isten úgy osztotta szét ajándékait, hogy mindenkinek meg legyen a maga megszabott porciója és a tőle kapott ajándékokkal mindenkinek úgy kell közreműködnie az egyház építésében, hogy senki se csapjon át — a maga működési körét odahagyva — a másába. Mert az egyház jó állapota azon a szépséges renden és szinte arányosságon („szimmetrián") alapszik, hogy a maga részéről kiki úgy adja közre, amit az Úrtól kapott, hogy másokat ebben ne akadályozzon. Aki ezt a rendet felforgatja, Istennel száll harcba, mert Ő állította fel azt rendelkezésével. Ugyanis az ajándékok különbözősége nem az emberek tetszéséből származott, hanem onnan, hogy Isten így látta jónak szétosztani kegyelmét.

Akár írásmagyarázás (= prófétálás). Most a kegyelmi ajándékok néhány fajtájának példaként való felhozásával mutatja ki, hogyan kell mindenkinek mintegy őrhelyén maradva teljes odaadással buzgólkodnia a maga Istentől kapott képességei szerint. Mert minden ajándéknak megvan a meghatározott célja s ha ettől eltérünk, magát az ajándékot rontjuk meg. Mivel pedig ez a mondat némileg zavaros, úgy szőhetjük össze, hogy innen kezdődjék a következtetés: akinek a prófétálás jutott, végezze ezt a hit szabálya szerint; akinek a szolgálat, az forgolódjék a szolgálatban; akinek a tanítás, az foglalkozzék a tanítással, stb. Akik erre a célra ügyelnek, azok illőképen megmaradnak a maguk határai között. — Egyébként ezt a szakaszt különféleképen értelmezik. Mert vannak, akik prófétáláson azt a jövendőmondó tehetséget értik, mely az evangéliom kezdete idején erőteljesen jelentkezett az egyházban, mivel az Úr az ő országának méltóságára és kiválóságára akkor minden módon fel akarta hívni a figyelmet. S a hozzáfűzött kifejezésről: „a hit szabálya szerint" — úgy vélekednek, hogy azt a mondat minden részére vonatkoztatnunk kell. — Én azonban inkább azokat követem, akik a *prófétálás* szót szélesebb értelemben a kinyilatkoztatás különleges ajándékára vonatkoztatják, t. i. amikor valaki ügyesen és járatosan tölti be a magyarázó tisztét az Isten akaratának előadásában. Tehát ma a keresztyén egyházban — amióta az összes régi jövendölések és Isten összes kijelentései Krisztusban és az ő evangéliomában lezárultak — a prófétálás szinte nem is egyéb, mint a Szentírás helyes megértése és különleges képesség annak magyarázására. Mert ebben az értelemben használta Pál ezt a szót, amikor ezt mondta: Szeretném ugyan, ha mindnyájan szólnátok nyelveken, de még inkább, hogy prófétálnátok (I. Kor. 14, 5). Rész szerint van bennünk az ismeret, rész szerint a prófétálás (v. ö. I. Kor. 13, 9). S valóban nem tűnik ki, hogy Pál itt csak azokat a csodálatos ajándékokat akarta volna felsorolni, amelyekkel Krisztus kezdetben evangéliomát kitüntette és híressé tette; sőt inkább úgy látjuk,

hogy csak a szokásos és az egyházban állandóan megmaradó ajándékokat említi fel. Nem tartom elég erősnek azt az érvet sem, melyet ellenvetésül felhoznak, hogy hiába akarta volna az apostol ezt mondani azoknak, akik Isten Lelke által nem mondhatták Krisztust átkozottnak. Ugyanis, mivel másutt (I. Kor. 14, 32) arról tesz bizonyságot, hogy a prófétalelkek engednek a prófétáknak és azt parancsolja, hogy aki előbb beszélt, hallgasson el, ha egy másik ott ülő vesz kijelentést, ugyanezen az alapon intheti itt azokat, akik az egyházban prófétálnak, hogy prófétálásukat szabják a hit zsinórmértékéhez s ettől a vonaltól el ne tévelyedjenek. *A hit* szóval a vallás legfőbb alapigazságait jelöli; ha valamelyik tanításról kiderül, hogy ezekkel nem egyező, arra ilymódon már rá is bizonyult a hamisság. — A mondat többi részében kevesebb a nehézség. Aki *szolgának* rendeltetett, úgymond, az a szolgálattal teljesítse tisztét s gondolja meg, hogy nem magáért, hanem másokért nyerte ezt a kitüntetést, — mintha ezt mondaná: feladatát töltse be igazi szolgálattal, hogy megfeleljen a címének. Mint ahogy közvetlenül ezután a tanítóknak is a *tanítás* szóval a valódi építést ajánlja figyelmükbe ebben az értelemben: aki a tanítás ajándékát vette, annak tudnia kell, hogy ennek célja az egyház igazi oktatása s csak azon az egyen járjon az esze, hogy tanításával az egyházat tanultabbá tegye. Mert az a tanító, aki az egyházat az igazság Igéjével alakítja és oktatja. Aki a *buzdítás* kegyelmi ajándékát vette, az azt a célt tartsa szeme előtt, hogy eredményesen buzdítson. Jóllehet ezek a feladatok sokképen összefüggenek és belső kapcsolatban is vannak egymással, azért mégsem szűnik meg a köztük lévő különbség. Buzdítani ugyan senki sem tud tanítás nélkül, de azért a tanító nincs mindjárt felruházva a buzdítás ajándékával. Azután senki sem prófétál, tanít, vagy buzdít szolgálat nélkül. De elég, ha megtartjuk azt a különbséget, amelyet Isten ajándékaiban látunk és az egyház rendjére is hasznosnak ismerünk.

8. *Az adakozó szelídségben* (vagy: pártatlanságban). Ez utóbbi részletek világosan mutatják, hogy itt azt tárja elénk az apostol: milyen az Isten ajándékainak törvényes használata. Az *adakozókon,* akikről itt beszél, nem azokat érti, akik a magukéból adakoznak, hanem a diakónusokat, akik az egyház közvagyonának kezelését intézik. A *könyörülők* pedig azok az özvegy és más szolgák, akik a régi egyház szokása szerint a betegek ápolására voltak beállítva. Mert két különböző tevékenység: kiosztani a szegényeknek a szükséges dolgokat, és gondozásukon fáradozni. Egyébként amazoktól egyszerűséget vagy pártatlanságot kíván, hogy csalás és személyválogatás nélkül hűségesen kezeljék a rájuk bízottakat; emezektől pedig azt akarja, hogy vidámsággal végezzék tisztüket, hogy zsémbességükkel (amint ez gyakran megtörténik) szolgálataik szívességét ne csökkentsék. Mert amiképen a betegnek vagy bármi más módon lesujtott embernek semmi sincs nagyobb vígasztalására, mint amikor azt látja, hogy vidám és készséges lélekkel akarnak rajta segíteni, úgy ha kelletlenséget vesz észre az őt támogatók arcán, ezt a személye iránt való megvetésnek tekinti. Jóllehet *előljáróknak* tulajdonképen azokat nevezi, akikre az egy-

ház kormányzása volt bízva (ezek pedig a presbiterek voltak, kik a többieknek előttük jártak, igazgatták őket és életük felett bírálatot gyakoroltak), mégis, amit őróluk mond, egyetemlegesen kiterjeszthető mindenfajta elöljáróságra. Mert nem kis gond kívántatik azoktól, akiknek mindenki biztonságáról kell gondoskodniok s nem csekély serénység azoktól, akiknek éjjel-nappal őrködniök kell mindenki jólétén. Ámbár az akkori viszonyok azt mutatják, hogy Pál nem akármiféle elöljárókról beszél, mert akkor még nem voltak hívő hatósági személyek, hanem a presbiterekről, akik az erkölcsi felügyeletet gyakorolták.

9. A szeretet képmutatás nélkül való legyen. Iszonyodjatok a gonosztól, ragaszkodjatok a jóhoz. 10. Atyafiúi szeretettel egymás iránt gyöngédek; a tiszteletadásban egymást megelőzők legyetek. 11. Az igyekezetben ne legyetek restek; lélekben buzgók legyetek; az Úrnak szolgáljatok. 12. A reménységben örvendezők; a háborúságban tűrők; a könyörgésben állhatatosak; 13. a szentek szükségeire adakozók legyetek; a vendégszeretetet gyakoroljátok.

9. *A szeretet képmutatás nélkül való legyen, stb.* Most különleges kötelességekről akarván szólni, igen helyesen a szeretetből, a tökéletesség kötelékéből indul ki. Erre vonatkozólag pedig azt parancsolja, ami a legeslegszükségesebb volt: hogy minden tettetés eltávoztatásával a lélek tiszta őszinteségéből származzék. Mert nehéz volna elmondani, mennyire találékony szinte minden ember annak a szeretetnek a színlelésében, amely valójában nincs meg benne. Mert nem is csak másoknak hazudják, hanem önmagukkal is elhitetik, míg meggyőződésükké nem válik, hogy igazán szeretik azokat, akiket nemcsak elhanyagolnak, hanem tényleg megvetnek. Pál tehát azt hirdeti itt, hogy csakis az az igazi szeretet, amely ment minden színleléstől; önmagára nézve pedig mindenki könnyen tanúja lehet annak, hogy nincs-e a szíve rejtekében olyan valami, ami ellenkezik a szeretettel. A szövegben rögtön ezután következő *jó* és *gonosz* szavaknak itt nem általános a jelentésük, hanem a „gonosz" szót a rosszindulatú méltánytalanság helyett használta, mely az embereknek ártalmára van, a „jót" pedig a jóindulat helyett, mely támogatja őket. Ez pedig szokásos ellentét a Szentírásban, mikor először tiltja a bűnöket, azután pedig ajánlja az erényeket. Az *„aposztügúntesz"* (= iszonyodván) melléknévi igenevet illetőleg nem követtem sem Erasmust, sem a régi magyarázót, kik úgy fordították, hogy gyűlölvén. Mert nézetem szerint Pál valamivel többet akart kifejezni; s az „iszonyodjatok" szó erőteljesebb és jobban megfelel a mondat vele szembenálló részének, melyben azt parancsolja, hogy ne csak foglalatoskodjunk a jó cselekvésében, hanem ragaszkodjunk is hozzá.

10. *Atyafiúi szeretettel, stb.* Nem is talál olyan szavakat, amelyekkel meg volna elégedve, hogy kifejezésre juttassa azt a forró szeretetet, amelylyel egymásnak tartoznak. Mert egyrészt atyafiúi szeretetnek nevezi, más-

részt annak érzését a *„sztorgé"* szóval jellemzi, ami a rokonok közötti kölcsönös gyöngédséget jelenti. S csakugyan ilyennek kell lennie annak a szeretetnek, mellyel Isten fiai iránt viseltetünk. Hogy ez megvalósulhasson, a jóakarat megtartására nézve nagyon is szükséges utasítást fűz hozzá, hogy a maga részéről ki-ki adja meg testvéreinek a tiszteletet. Mert nincs a lelkek egymástól való eltávolítására hatékonyabb méreg annál, mintha valaki azt gondolja, hogy őt megvetik. — S ha valaki úgy vélekedik, hogy „a tiszteletadás" itt a kötelességérzet minden fajtáját jelöli, ez ellen nem igen szólok, de helyesebbnek tartom az előbbi értelmezést. Mert amiképen nincs nagyobb ellensége a testvéri egyetértésnek a lenézésből eredő megalázásnál, amikor is ki-ki mások mellőzésével önmagát tolja fel, úgy legjobb melengetője a szeretetnek a szerénység, minek folytán ki-ki megadja másoknak a tiszteletet.

11. *Az igyekezetben ne legyetek restek, stb.* Ezt a parancsot nem csak azért adja nekünk, mert a keresztyén életnek tevékenynek kell lennie, hanem azért is, mert igen sokszor, a saját hasznunk mellőzésével, fáradozásainkat atyánkfiaira kell fordítanunk, még hozzá nem is mindig a jókra, hanem gyakran a legméltatlanabbakra és leghálátlanabbakra. Egyszóval: minthogy a legtöbb szolgálatunkban el kell feledkeznünk önmagunkról, ha nem serénykedünk és nem igyekszünk szorgalmasan levetkezni magunkról minden tunyaságot, akkor soha sem lehetünk igazán készek a Krisztus iránt való engedelmességre. Azzal pedig, hogy hozzáteszi: *lélekben buzgók legyetek,* azt juttatja kifejezésre, hogyan juthatunk el erre a szerénységre. Mert a test mindig lusta, mint a szamár, ezért ösztökére van szüksége; de renyheségünket egyedül a lélek buzgósága orvosolja; tehát a jócselekvésben való szorgosság megkívánja azt a buzgalmat, melyet Isten Lelke gyújt fel szívünkben. Hát akkor — mondhatná valaki, miért serkent minket Pál erre a buzgalomra? Erre azt felelem, hogy bár ez Isten ajándéka, mégis azt a feladatot rója a hívőkre, hogy a tunyaság lerázásával fogadják magukba az Istentől felgyújtott lángot; mert hiszen igen gyakran megtörténik, hogy a Lélek belső indítását gonoszságunk elnyomja és kioltja. Ugyanerre vonatkozik, a harmadik megjegyzése is, hogy *az időnek szolgáljunk,* (vagyis legyünk tekintettel az időre). Minthogy életünk pályája rövid, hamarosan elröppen a jócselekvésre való alkalom; ezért annál buzgóbban kell sietnünk kötelességünk teljesítésére. Így egy másik helyen azt parancsolja Pál, hogy áron is vegyük meg az időt, mert a napok gonoszak (v. ö. Ef. 5, 16.). Lehet az értelme az is, hogy tanuljunk meg alkalmazkodni az időhöz; ami nagyon fontos (de úgy, hogy minden fordulónál tartsuk be a helyes útirányt). Szerintem azonban Pál, amikor azt parancsolja, hogy „szolgáljunk az időnek", ezt a késedelmeskedéssel állítja szembe. — Azután, mivel sok régi kéziratban ez olvasható: *az Úrnak* szolgáljatok,[19] bár ez első tekintetre ebben az összefüggésben idegenszerűnek tűnhetik fel, még sem merem teljesen elvetni. S ha ezt az olvasási módot fogadjuk el, akkor nem kétlem, hogy Pál

[19] Vagyis *„kürió"* és nem *„kairó"*.

az atyafiak iránt tanusított szívességeket és mindazt, ami a szeretet ápolására szolgál, az Isten tisztelésére akarta visszavezetni, hogy így még több lelket öntsön a hívőkbe.

12. *A reménységben örvendezők, stb.* Ez a három dolog itt kapcsolatban van egymással, és mintha valamiképen ez is „az időnek való szolgálatra" vonatkoznék. Mert az alkalmazkodik legjobban az időhöz és használja fel az alkalmat a serény futásra, aki a jövő élet reménységébe helyezi örömét s türelemmel viseli a nyomorúságokat. Bármint álljon is a dolog (mert hiszen nem nagy fontosságú, hogy összekötjük-e vagy szétválasztjuk ezeket a verseket): először megtiltja, hogy megelégedjünk a jelenvaló javakkal és a földön s a földi dolgokban leljük örömünket, mintha ennyiből állna boldogságunk, hanem azt parancsolja: emeljük lelkünket az ég felé, hogy így valódi és teljes örömet élvezzünk. Ha örömünk a jövő élet reménységén alapszik, ebből származik a türelem a szerencsétlenségek közepette, mert ezt az örömöt a fájdalomnak semmi érzése sem tudja elnyomni. Ennélfogva kölcsönös kapcsolatban áll egymással ez a két dolog: hogy az öröm a reménységből fakad, a szerencsétlenségek közt pedig a türelem kél életre. Mert a kereszt hordozására is csak az olyan ember szánja rá magát csendesen és nyugodt lélekkel, aki megtanulta azt, hogy boldogságát a világon kívül keresse és így a reménység vígasztalásával enyhítse és könnyítse a kereszt keserűségét. Mivel azonban mind a kettő messze felülmúlja a mi erőnket, szorgalmatoskodnunk kell a könyörgésben és állhatatosan kérnünk kell Istent, hogy ne engedje lelkünket elerőtlenedni és a földre hanyatlani, vagy a sanyarúságok által megtörni. Azután nemcsak az imádkozásra ösztönöz bennünket Pál, hanem határozottan megköveteli az állhatatosságot is, mert katonáskodásunk állandó és naponta érnek minket különböző támadások, melyeknek elviselésére még a legerősebbek sem volnának képesek, ha időnként új erőt nem gyűjtenének. Egyébként arra, hogy meg ne fáradjunk, a legjobb orvosság a könyörgésben való állhatatosság.

13. *A szentek szükségeire, stb.* Visszatér a szeretet kötelességeire, melyek közül legfontosabb az azokkal való jóltevés, akiktől a legkisebb viszonozást sem várjuk. Minthogy olyanformán áll a dolog, hogy azokat nézzük le a legjobban, akik a többieknél nagyobb inségben nyomorognak és segítségre szorulnak, (mivel a rájuk fordított jótéteményeket elveszetteknek tartjuk), Isten különösen ezeket ajánlja figyelmünkbe. Mert végtére is akkor bizonyítjuk meg igazán szeretetünket, amikor pusztán csak a jócselekvés gyakorlására való tekintetből támogatjuk szűkölködő testvéreinket. Ennek a szeretetnek azután nem utolsó fajtája a vendégszeretet, vagyis az idegenek iránt tanusított jóakarat és bőkezűség, mert valamennyiök közül ezek a legelhagyatottabbak, minthogy övéiktől távol vannak s ezért ajánlja ezt kifejezetten a figyelmünkbe. Látjuk tehát, hogy annál nagyobb gondoskodással kell lennünk mindenki iránt, minél inkább elhanyagolják őket általában az emberek. Figyeljük meg egyúttal a kifejezés sajátosságát is, amikor azt mondja, hogy közösséget kell vállalnunk a szükségekben; ezzel azt jelzi, hogy akként kell enyhítenünk az atyafiak inségét, mintha ön-

magunknak sietnénk segítségére. De különösképen a szentek megsegítésére kötelez bennünket; mert bár az egész emberi nemre ki kell terjednie szeretetünknek, mégis hitünk cselédeit különös jó indulattal kell magunkhoz ölelnünk, mert őket szorosabb kötelék fűzi hozzánk.

14. Áldjátok azokat, akik titeket kergetnek; áldjátok és ne átkozzátok. 15. Örüljetek az örülőkkel, és sírjatok a sírókkal. 16. Egymás iránt ugyanazon indulattal legyetek; ne kevélykedjetek, hanem az alázatosokhoz szabjátok magatokat. Ne legyetek bölcsek ti magatokban.

14. *Áldjátok, stb.* Először is arra akarom figyelmeztetni az olvasót, hogy az egyes parancsokban ne keressen fölöttébb aggodalmasan bizonyos meghatározott sorrendet, hanem elégedjék meg azzal, hogy itt elszórt rövid parancsok vannak előtte, melyek minden tekintetben a szent életre akarják elvezérelni. Ezeket a parancsokat pedig abból az alapelvből vezette le az apostol, melyet ennek a résznek az elején adott elő. Mindjárt azt fogja parancsolni, hogy ne viszonozzuk a nekünk okozott sérelmeket; itt most még nehezebb valamit kíván tőlünk, hogy t. i. semmi rosszat se kívánjunk ellenségeinknek, hanem — bármennyire gyötörnek is minket és bármily embertelenül is bánnak velünk — minden jót kívánjunk nekik és kérjünk rájuk Istentől. S minél nehezebb megtartani ezt a szelídséget, annál nagyobb buzgalommal kell reá törekedni. Mert nem parancsol az Úr semmi olyat, amiben ne kívánná meg engedelmességünket. Nincs is helye semmiféle mentségnek, ha hiányzik belőlünk az az érzés, mellyel az Úr akarata szerint különböznünk kell az istentelenektől és e világ fiaitól. Megvallom: nehéz dolog ez és az emberi természettel teljesen ellenkező, de nem olyan nehéz, hogy el ne lehetne érni Isten erejével, aminek sohasem leszünk híjával, ha nem hanyagoljuk el annak segítségülhívását. És bár alig található egy olyan ember is, aki akkora előhaladást tett volna az Úr törvényében, hogy ezt a parancsot teljesítse, mindazonáltal senki sem kérkedhetik azzal, hogy ő Isten gyermeke, s nem dicsekedhetik a keresztyén névvel, ha legalább részben fel nem öltözte ezt a lelket és naponta nem harcol az ellenkező indulattal. Mondottam, hogy ez nehezebb, mint elengedni a bosszúállást, amikor megsértettek valakit. Mert némelyek, bár kezüket megtartóztatják és nem is hajtja őket az ártás vágya, mégis azt óhajtják, hogy ellenségeiket máshonnan érje csapás vagy kár. Ha meg is engesztelődnek annyira, hogy semmi rosszat sem kívánnak, mégis alig minden századik ember óhajtja, hogy semmi baja se legyen annak, aki rajta sérelmet követett el, sőt jórészük vakmerően átkozódásokra fakad. Isten azonban Igéjével nemcsak a kezeket tartja vissza a gonosz cselekedetektől, hanem a keserű indulatot is megfékezi a lelkekben, sőt ezenkívül azt is akarja, hogy szorgosan törődjünk azok üdvével, akik a mi jogtalan gyötrésünkkel pusztulást vonnak magukra. Az *„eulogein”* (= áldjátok) szót Erasmus tévesen fordította így: jót mondjatok, mert nem vette észre, hogy szembe van állítva az átkozódásokkal és gyalázkodásokkal. Pál ugyanis azt akarja, hogy Isten legyen tanuja a mi türelmességünknek mind a két dologban, hogy t. i. nemcsak óhajtásainkban fékezzük meg a harag indu-

latát, hanem a bűnbocsánat kérésével bizonyságát adjuk annak is, hogy fájlaljuk ellenségeink sorsát, midőn készakarva rohannak vesztükbe.

15. *Örüljetek az örülőkkel, stb.* Az apostol harmadik helyre (a 16. vers első felébe) tette a főtételt, hogy a hívők kölcsönös szeretettel lévén egymás iránt, valamennyien tartsák a magukéval közösnek egymás sorsát. Először pedig a részleteket vagy különböző változatokat sorolja el, hogy örüljenek az örülőkkel és sírjanak a sírókkal. Mert az igaz szeretet természetével együttjár az, hogy ki-ki inkább akar együtt szomorkodni atyjafiával, mintsem messziről, az élvezetek vagy a tétlenség távolából nézze annak szomorúságát. A lényeg tehát, hogy amennyire lehetséges, kölcsönösen alkalmazkodjunk egymáshoz és bármi történik, ki-ki vegye át magába a másiknak érzését akár részvétet kell kifejezni a szerencsétlenségek miatt, akár pedig gratulálni kell a kedvező körülményekhez. S valóban irígységre vall, ha nem fogadjuk örömmel atyánkfia szerencséjét; ha pedig bajain nem szomorkodunk, embertelenek vagyunk. Legyen tehát az a rokonszenv (sympathia!) közöttünk, mely minden érzésünket közösen egymáshoz hangolja.

16. *Ne kevélykedjetek.* Jellegzetesen görögül beszél itt az apostol és inkább az ellentéthez szabva mondja: ne gondoljatok sokat magatokról. Ezen azt érti, hogy nem méltó keresztyén emberhez, ha nagyravágyóan olyasmikre kívánkozik, amik által mások fölött kitűnhetik, és az sem, ha kevélykedik; hanem inkább a szerénységre és szelídségre kell törekednie. Mert ezzel tűnünk ki Isten előtt, nem pedig a kevélységgel, vagy a testvéreink iránt tanusított megvetéssel. Ez a parancs igen alkalmatosan kapcsolódik az előbbiekhez. Mert semmi sem tépi szét annyira a fentebb említett egységet, mint ha kevélykedünk s tudom is én miféle kiválóság szelével járunk, hogy annál magasabbra emelkedjünk. Az ellentét teljessége kedvéért az *alázatosakhoz* szót én semleges neműnek veszem. (V. ö. Róm. 15, 1.) Elítél tehát itt az apostol minden nagyravágyást s a nagylelkűség színe alatt befurakodó lelki elbizakodást. Mert hiszen a hívők legfőbb erénye a szerénység, vagy még inkább az alázatosság, mely mindig inkább másoknak engedi át a tiszteletet, semhogy magához akarná azt ragadni. Rokon ezzel az is, ami közvetlenül utána következik. Mert semmisem teszi felfuvalkodottabbá a lelkeket, mint ha nagyra vannak a maguk bölcseségével. Azt akarja tehát az apostol, hogy erről lemondván, hallgassunk meg másokat is és fogadjuk el tanácsaikat. Mert azt, hogy Erasmus a *„fronimúsz"* (= bölcsek) szót önhittnek fordítja, erőszakoltnak és ízetlennek tartom; hiszen akkor Pál minden nyomaték nélkül kétszer ismételné meg ugyanazt. Ámde valóban az a legjobb szer az önhittség meggyógyítására, ha nem vagyunk túlságosan bölcsek a magunk szemében.

17. Senkinek gonoszért gonosszal ne fizessetek. A tisztességre gondotok legyen minden ember előtt. 18. Ha lehetséges, amennyire rajtatok áll, minden emberrel békességesen éljetek. 19. Magatokért bosszút ne álljatok szerelmeseim, hanem adjatok helyet ama haragnak; mert meg van írva: Enyém a bosszúállás, én megfizetek, ezt mondja az Úr.

17. *Senkinek gonoszért gonosszal ne fizessetek.* Jóformán semmiben sem különbözik ez attól, ami néhány szó közbevetése után következik; legföljebb abban, hogy a bosszúállás több, mint a megfizetés itt említett neme. Mert bizony olykor gonosszal fizetünk a gonoszért, még ha nem akarjuk is viszonozni a sérelmet, mint pl. amikor rosszindulattal fogadjuk azokat, akik velünk nem tesznek jót. Mert mérlegelni szoktuk kinek-kinek irántunk való érdemeit, vagy legalábbis azt, hogy milyen lehetősége van az érdemszerzésre, hogy azoknak tegyünk szívességeket, akiknek mi már lekötelezettjei vagyunk, vagy akiktől valamit reméljünk; viszont, ha valaki megtagadja tőlünk a segítségét, holott rá volnánk szorulva, akkor (amint mondják) hasonlót hasonlóval viszonozván, szükség esetén mi sem segítjük őt jobban, mint ahogyan ő segített minket. Vannak más ilyen példák is arra, hogy a gonoszért gonosszal fizetünk nyilvánvaló bosszúállás nélkül.

A tisztességre gondotok legyen. Nincs ellenemre Erasmus fordítása: „előrelátóan gondoskodván"; de jobbnak láttam szóról-szóra fordítani. Mivel mindenki a kelleténél is nagyobb figyelmet fordít a maga előnyeire, vagy előrelátóan ügyel a károktól való óvakodásra, úgy látszik, Pál másféle gondot és figyelmet kíván meg. A lényeg az, hogy becsületességünk által mindenki épüljön. Mert amiképen szükségünk van Isten színe előtt lelkiismeretünk ártatlanságára, úgy hírnevünk tisztaságát sem szabad elhanyagolnunk az emberek előtt. Mert ha Istent jócselekedeteinkkel kell dicsőítenünk, akkor ugyanannyi enyészik el az ő dicsőségéből, ha az emberek semmi dicséretreméltót nem látnak bennünk. Sőt nemcsak elhomályosodik az Isten dicsősége, hanem a gyalázat bélyegét is rásütjük, mert bármit vétkezünk, a tudatlanok azt mind az evangéliom rovására írják. Egyébként, amikor arra kapunk parancsot, hogy gondunk legyen az emberek előtt a tisztességre, egyben azt is meg kell jegyeznünk, hogy miért. Mert nem az a cél, hogy minket csodáljanak és dicséretekkel halmozzanak el; mert az ilyesmire való vágyakozást Krisztus gondosan távoltartja tőlünk, amikor azt parancsolja, hogy az összes emberek kirekesztésével egyedül Isten legyen jócselekedeteink tanuja (v. ö. Máté 6, 4.); hanem az a cél, hogy a lelküket Istenhez emelve Őneki adják a dicsőséget, továbbá, hogy a mi példánkon az igazság követésére buzduljanak, s végül: hogy a mi életünkből jó és kellemes illat áradjon feléjük, mely Isten szeretésére csalogassa őket. Ha pedig Krisztus neve miatt rossz hírben állunk, még így sem szűnünk meg az emberek között a tisztességre gondolni, hanem akkor is csak az teljesedik be, hogy hitetőknek tartanak minket és mégis igazak vagyunk, stb. (v. ö. II. Kor. 6, 8).

18. *Ha lehetséges, amennyire rajtatok áll.* A lelki nyugalom s az ebből kialakult életmód, mely szeretetre méltókká tesz bennünket mindenki előtt, nem közönséges adománya a keresztyén embernek. Ha erre akarunk törekedni, akkor nemcsak a legnagyobb méltányossággal, hanem a legnagyobb szívességgel és előzékenységgel is kell viselkednünk, mert ezzel nemcsak az igazságos és jó embereket nyerjük meg, hanem a gonoszok szívét is meglágyítjuk. Két dologtól kell azonban itt óvakodnunk.

Először is: ne törekedjünk annyira kegyeltek lenni, hogy vonakodjunk bárkiknek a gyűlöletét is magunkra vállalni Krisztusért, valahányszor a szükség úgy kívánja. És csakugyan látunk olyanokat, akik — bár kedves magaviseletük és lelki békességük miatt mindenki előtt szeretetreméltók — mégis az evangéliom miatt még a legközelebbi hozzátartozóik is nagyon ellenséges indulattal vannak irántuk. Azután arra ügyeljünk, hogy a szívesség hizelgéssé ne fajuljon, úgyhogy a békesség megtartása végett az emberek bűneinek ne hizelegjünk. Tehát, mivel nem mindig érhető el az, hogy a békesség mindenkivel fennálljon, azért két korlátozó feltételt fűzött ide az apostol: *ha lehetséges* és *amennyiben rajtatok áll.* Ezt pedig az istenfélelem és a szeretet szabálya szerint kell megítélnünk, úgyhogy a békességet, meg ne rontsuk, legfeljebb, ha az említett két eset valamelyike kényszerít rá. Mert a békesség ápolása végett akként kell sok mindent eltűrnünk, a hibákat elnéznünk s a jog teljes szigorából engednünk, hogy — valahányszor a szükség úgy kívánja, — bátrak legyünk a háborúság erőteljes vállalására. Mert lehetetlen, hogy Krisztus katonái örök békében legyenek a világgal, melynek fejedelme a sátán.

19. *Magatokért bosszút ne álljatok, szerelmeseim.* Itt azt a hibát részesíti rendreigazító megrovásban, mely súlyosabb a fentebb említettnél, amint már fel is hívtuk erre a figyelmet; azonban mind a kettő ugyanabból a forrásból ered, t. i. a túlságos önszeretetből s a velünk született gőgösségből; ez okozza azt, hogy saját vétkeinkre jóindulattal szemet húnyunk, de a másokéval szemben kérlelhetetlenek vagyunk. Tehát mivel ez a betegség majdnem mindenkiben őrült bosszúvágyat támaszt még a legkisebb sérelem esetén is, azt parancsolja itt az apostol, hogy bármily súlyos bántalom ér is minket, ne kíséreljük meg mi magunk a bosszúállást, hanem bízzuk azt az Úrra. S mivel nem egykönnyen tűrik a gyeplőt, akiket egyszer már elragadott ez a zabolátlan indulat, ezért nyájas megszólítással szinte a kezét teszi ránk, hogy visszatartson bennünket, amikor így szól hozzánk: *szerelmeseim.* Az tehát a parancs, hogy a rajtunk esett sérelmekért ne álljunk bosszút s ne is kívánjunk bosszút állani. Meg is okolja ezt: Mert az isteni haragnak kell helytadni. Az isteni haragnak helyt adni pedig annyi, mint átengedni az Úrnak az ítélkezés jogát és hatalmát; ezt pedig elragadják tőle, akik maguk vállalkoznak a bosszúállásra. Ezért ha nem szabad jogtalanul magunkhoz ragadnunk azt, ami Isten dolga, akkor bosszút sem szabad állanunk, mert így elébe vágunk Isten ítéletének, aki ezt a szerepkört magának akarta fenntartani. Jelzi egyúttal azt is, hogy egyrészt Isten lesz a védelmezőjük azoknak, akik türelmesen várják az ő segedelmét, s másrészt azok, akik Istennek elébe vágnak, nem adnak helyet az ő segedelmének. Egyébként itt nemcsak azt tiltja, hogy tulajdon kezünkkel mi magunk hajtsuk végre a bosszúállást, hanem azt is, hogy szívünket ilyenféle vágyakozás kísértse meg. Itt tehát fölösleges különbséget tenni a nyilvános (vagyis a hatóság által végrehajtott) és a magánbosszúállás között. Mert semmivel sincs több mentsége annak, aki rosszakaró és bosszúvágyó lélekkel folyamodik a hatóság segítségéhez, mint aki maga találja ki a

bosszúállás módozatait. Sőt még Istentől sem szabad mindenkor kívánnunk a bosszúállást, amint ezt mindjárt látni fogjuk; mert ha önző indulatból támadnak óhajtásaink s nem a lélek tiszta buzgalmából, akkor Istent nem annyira bíránkként tiszteljük, mint inkább bűnös vágyaink szolgájává teszszük. Csakis úgy adunk tehát helyet az isteni haragnak, ha nyugodt lélekkel várjuk a szabadulás alkalmas idejét, közben pedig azt óhajtjuk, hogy akik most terhünkre vannak, megjobbulván barátainkká legyenek.

Mert meg van írva: Enyém a bosszúállás. Az apostol itt Mózes énekéből vett bizonyítékot hoz fel (V. Móz. 32, 35), ahol az Úr kijelenti, hogy Ő fog bosszút állani ellenségein. Istennek pedig ellenségei mindazok, akik az ő szolgáit ok nélkül gyötrik. Aki titeket bánt, úgymond az az én szememfényét bántja. (V. ö. Zak. 2, 8.) Elégedjünk meg tehát azzal a vígasztalással, hogy sem azok nem maradnak büntetlenül, akik igazságtalanul zaklatnak minket, sem pedig mi nem leszünk a türelmünk folytán jobban alávetve vagy kiszolgáltatva a gonoszok igazságtalanságainak, hanem inkább az Úrnak, a mi egyedüli oltalmazónknak és szabadítónknak adunk alkalmat a megsegítésünkre. Jóllehet Istentől sem szabad kérnünk ellenségeink megbüntetését, hanem azért kell imádkoznunk, hogy megtérjenek és barátainkká legyenek; hogyha pedig tovább haladnak gonoszságukban, ugyanaz legyen a sorsuk, ami Isten többi megvetőinek. De nem is azért idézi Pál ezt a mózesi bizonyságot, mintha a sérelem megtörténte után rögtön szabad volna fellobbannunk és a test indulata szerint azt kívánnunk és kérnünk, hogy Isten legyen a rajtunk esett igazságtalanságok megbosszulója. Hanem először is arra tanít, hogy nem a mi dolgunk a bosszúállás végrehajtása, hacsak nem akarjuk Isten tisztét és feladatát jogtalanul magunknak igényelni; azután arra utal: nem kell attól félnünk, hogy még kihívóbban fognak viselkedni a gonoszok, ha azt látják, hogy türelemmel viseljük el őket; mert Isten nem hiába tartja fenn magának a bosszúállás vagy megfizetés tisztét.

20. Azért, ha éhezik a te ellenséged, adj ennie, ha szomjuhozik, adj innia; mert ha ezt míveled, eleven szenet gyűjtesz az ő fejére. 21. Ne győzettessél meg a gonosztól, hanem a gonoszt jóval győzd meg.

20. *Azért ha éhezik.* Most már azt mutatja ki az apostol, hogy hogyan teljesítjük igazán a bosszúállást és a rossznak viszonzását tiltó parancsolatokat, úgy nevezetesen, ha nemcsak a sérelem elkövetésétől tartózkodunk, hanem jót is teszünk azokkal, akik velünk szemben igazságtalanok. Mert az is úgyszólván a kerülő úton való visszafizetés formája, ha megvonjuk jótékonyságunkat azoktól, akik megsértettek minket. — Az *étel és ital* szavakon értsük a szívességek minden fajtáját. Tehát amennyire lehetőséged van rá, — bármily dologban szorul rá ellenséged akár segítségedre, akár tanácsodra vagy cselekedetedre, — köteles vagy őt gyámolítani. Továbbá *ellenségünknek* nem azt nevezi, akit mi magunk gyűlölünk, hanem aki velünk szemben ellenséges dolgokat cselekszik. S ha testileg támogat-

nunk kell az ilyeneket, akkor annál kevésbbé szabad ellenkező kérésekkel támadnunk az üdvösségük ellen.

Eleven szenet gyűjtesz. Mivel nem szeretjük hiába vesztegetni az időt és a fáradságot, kimutatja az apostol, hogy miféle gyümölcs származik abból, ha az emberiesség kötelességeit teljesítjük ellenségeink iránt. A *szén* szót pedig egyesek arra a veszedelemre magyarázzák, mely az ellenség fejére hárul, ha méltatlan volta ellenére is folytonosan jótéteményekben részesítjük és másként viselkedünk vele szemben, mint ahogyan megérdemelné; mert így megkétszereződik a vétke. Mások inkább arra az értelmezésre hajlanak, hogy ellenségünk lelkét az irántunk való viszontszeretetre édesgetjük, ha azt látja, hogy oly nagy jóakarattal bánunk vele. Én egyszerűbben úgy veszem, hogy lelke így vagy úgy megtörik majd. Mert a jótétemények bizonyára vagy egészen meglágyítják ellenségünket, vagy ha annyira konok természetű, hogy egyáltalán nem szelidül meg, mégis égni és gyötrődni fog lelkiismeretének tanuságtételétől, mert érzi majd, hogy elárasztjuk jóságunkkal.

21. *Ne győzettessél meg a gonosztól.* Úgy látszik, ezt a mondatot megerősítésként fűzte ide az apostol. Mert itt a földön állandó harcban vagyunk a gonoszsággal; ha hasonlóval akarjuk viszonozni, ezzel bevalljuk, hogy az győzött le minket; ha ellenben a rosszért jóval fizetünk, akkor már győzhetetlen lelki szilárdságot tanusítunk. S valóban ez a legszebb neme a győzelemnek, amelynek gyümölcse nemcsak a lélek felfogó-képességével, hanem ténylegesen is észrevehető; mert az Úr olyan sikerrel koronázza türelmünket, hogy annál jobbat nem is kívánhatunk. Ellenben, aki a rosszat rosszal próbálja legyőzni, esetleg legyőzi gonoszsággal az ellenségét, de a maga romlására; mert ha így cselekszik, akkor az ördög zsoldjába szegődik.

XIII. RÉSZ

1. Minden lélek engedelmeskedjék a felső hatalmasságoknak; mert nincsen hatalmasság, hanem csak Istentől; és amely hatalmasságok vannak, az Istentől rendeltettek. 2. Azért, aki ellene támad a hatalmasságnak, az Isten rendelésének támad ellene; akik pedig ellene támadnak, önmagoknak ítéletet szereznek.

1. *Minden lélek, stb.* Abból, hogy ezt a kérdést oly szorgosan tárgyalja a keresztyén életre vonatkozó tanításban, kitűnik, hogy valami nagyobb szükség kényszerítette erre; ez a szükség ugyan mindig velejár az evangéliom prédikálásával, de különösen velejárhatott abban a korban. Mert mindig vannak nyugtalankodó lelkek, akik azt hiszik, hogy csakis úgy lehet igazán előrevinni Krisztus országát, ha minden földi hatalmasságot eltörölnek s azt gondolják, hogy a Krisztus által adott szabadságot is csak akkor élvezik, ha az emberi szolgaság mindenfajta igáját lerázták magukról. De másoknál is jobban hatalmába kerítette ez a tévelygés a zsidókat, akik méltatlan dolognak tartották, hogy Ábrahám nemzedéke, melynek a Megváltó eljövetele előtt igen virágzó országa volt, most az ő megjelenése után is szolgaságban maradjon. Volt egyéb is, ami nem is annyira a zsidókat, mint inkább a pogányokat idegenítette el fejedelmeiktől; mert ezek nemcsak a kegyességtől irtóztak valamennyien, hanem a legellenségesebb lelkülettel üldözték a vallást. Tehát képtelenségnek tűnhetett előttük, hogy törvényes uraiknak és fejedelmeiknek ismerjék el azokat, akik Krisztustól, az ég és föld egyedüli Urától igyekeztek elragadni az uralmat. Valószínűleg ezek az okok indították Pált arra, hogy odaadóbb gonddal erősítse a hatóságok hatalmát. S először is egy általános parancsolatot állapít meg, melyben röviden összefoglalja mondanivalója lényegét; azután fűzi hozzá azokat, amik ennek a parancsolatnak kifejtésére és bizonyítására tartoznak. *Felső hatalmasságoknak* nem csak a legfelsőket nevezi, amelyek a legfőbb hatalomnak vannak birtokában, hanem általában azokat, amelyek a többi emberek felett kiemelkednek. Tehát az alattvalókra tekintettel nevezi így a hatóságokat, nem pedig a különböző hatóságok egymás közt való összehasonlítása alapján. S szerintem az apostol ezzel a szóval valóban az emberek ízetlen kiváncsiskodásának akarta elejét venni, akik gyakran szokták kutatni, hogy milyen jogon jutottak a hatalomhoz a hatalmon levők; nekünk pedig meg kell elégednünk azzal, hogy uralmon vannak. Mert nem a maguk erejéből jutottak erre a magas polcra, hanem az Úr keze helyezte oda őket. Mikor pedig azt mondja, hogy *minden lélek*, ezzel

eltöröl minden kivételt, hogy senki se hajhásszon a maga számára mentességet a közös alárendeltség alól.

Mert nincsen hatalmasság, hanem csak Istentől. Annak oka, hogy miért kell alávetnünk magunkat a hatóságoknak, az, hogy Isten rendelése állította oda őket. Ha az az Úr akarata, hogy így kormányozza a világot, akkor Isten rendjét igyekszik felforgatni, sőt magának Istennek áll ellene, aki elveti a hatalmat; mert megvetni annak gondviselését, aki a politikai hatalom vagy joghatóság szerzője, annyi, mint vele harcba szállni. — Egyébként a hatalmasságok nem oly értelemben vannak Istentől, mint ahogyan azt szoktuk mondani: a dögvész, az éhinség, a háború és a bűnök egyéb büntetései is Ötőle vannak, — hanem mert a hatalmasságokat Ő állította be a világ törvényes és helyes kormányzása végett. Mert bár a zsarnokságok és az igazságtalan uralmak, amelyek tele vannak rendetlenséggel (*„ataxia"*-val), nem a rendelt kormányzás szerint valók, mégis magát az uralkodás jogát Isten rendelte az emberi nem üdvére. Tehát, minthogy a háborúkat meg szabad akadályozni és a többi bajokra is szabad orvoslást keresni, az apostol azt parancsolja, hogy a hatóságok jogát és hatalmát, mint az emberi nemre hasznos dolgot, önként és szívesen vállaljuk és tiszteljük. Mert isteni rendeléseknek (ordinationes) tulajdonképen nem azokat a büntetéseket nevezzük, amelyekkel Isten az emberi vétkeket sujtja, hanem azokat az eszközöket, amelyeket kifejezetten a törvényes rend fenntartására állított be.

2. *Azért, aki ellene támad.* Minthogy Istennel mindenki csak a maga romlására szegülhet szembe, azzal fenyegetőzik az apostol, hogy nem viszik el szárazon, akik e tekintetben szembehelyezkednek Isten gondviselésével. Tehát óvakodnunk kell, hogy ilyen vád alá ne essünk. *Ítéleten* pedig nemcsak azt a büntetést értem, amelyet a hatóság szab ki, mintha azt akarta volna mondani, hogy jogosan járnak el azokkal szemben, akik a hatalmasság ellen fellázadnak, hanem Isten akármiféle bosszúállását, bármily módon megy is az végbe. Mert általánosságban mondja, hogy milyen vég vár azokra, akik harcba szállnak Istennel.

3. Mert a fejedelmek nem a jó, hanem a rossz cselekedetnek rettegésére vannak. Akarod-é pedig, hogy ne félj a hatalmasságtól? Cselekedjed a jót, és dicséreted lesz attól. 4. Mert Isten szolgája ő a te javadra. He pedig a gonoszt cselekszed, félj: mert nem ok nélkül viseli a fegyvert; mert Isten szolgája, bosszúálló a haragra annak, aki gonoszt cselekszik.

3. *Mert a fejedelmek.* Most a hasznossága miatt is ajánlja nekünk a fejedelmek (= hatósági személyek) tisztelését. Ennélfogva az okhatározó „mert" (*„gar"*) kötőszót az első tételre kell vonatkoztatni, nem pedig az előző mondatra. Ez a hasznosság azután abban áll, hogy ilyen módon akart az Úr a jók nyugalmáról gondoskodni, a gonoszok vakmerőségét pedig így akarta fékentartani; s ez a két dolog magában foglalja az emberi nem biz-

tonságát. Mert ha a gonoszok eszeveszettségének útját nem állják és önkényüktől az ártatlanokat meg nem védik, akkor nyomban tönkremegy minden. Ha tehát ez az egyedüli orvosság, amely megóvja az emberi nemet a pusztulástól, akkor ezt gondosan meg kell őriznünk, hacsak az emberi nem közellenségeinek nem akarjuk nyilvánítani magunkat. Ezekkel a szavakkal pedig: *Akarod-é, hogy ne félj a hatalmasságtól? Cselekedjed a jót,* — arra utal, hogy nincs semmi okunk rettegni a hatóságtól ha jók vagyunk, sőt a rossz lelkiismeretnek és valamilyen gonosz mesterkedésnek hallgatólagos bizonyítéka az, ha valaki le akarja rázni, vagy el akarja hárítani magáról ezt az igát. — Egyébként itt a hatóság igazi és mintegy veleszületett kötelességéről van szó; s bár ettől a hatalom birtokosai gyakorta elrugaszkodnak, mindamellett meg kell adnunk nekik a fejedelmeknek kijáró engedelmességet. Mert ha a gonosz uralkodó az Úr ostora a nép bűneinek megbüntetésére, akkor gondoljuk meg, hogy a mi vétkünk miatt történik az, ha Istennek ez a kiváló áldása átokká változik ránk nézve. S ezért ne szűnjünk meg tisztelni Isten jóságos rendelését, amit könnyű megcselekedni, ha azt, ami rossz van benne, önmagunknak tulajdonítjuk. — Itt tehát arra tanít az apostol, hogy milyen célra rendelte az Úr a hatóságokat; s ennek tényleges eredménye is mindenkor megmutatkoznék, ha a mi vétkünk folytán nem romlana meg ez az oly kiváló és üdvös intézkedés. Ámbár még a jók és ártatlanok üldözésében sem élnek vissza annyira hatalmukkal a fejedelmek, hogy zsarnokságukban is meg ne tartanák a jogos uralomnak valamelyes külszínét; tehát nem lehet olyan zsarnokság, amely némi részben ne szolgálna az emberi együttélés fenntartására. — Az apostol itt megnevezte azt a két főrészt is, amelyekben — a bölcselők véleménye szerint is — az állam jól berendezett kormányzása összegezhető, t. i. a jók jutalmazását és a bűnösök megbüntetését. — A *dicséret* szónak itt héber szokás szerint tág jelentése van.

4. *Mert Isten szolgája ő a te javadra.* Ebből a hatóságok is megtanulhatják, hogy mi az ő hivatásuk. Mert nem a saját érdekükben uralkodnak, hanem a közjóért. S nincsenek korlátlan hatalommal felruházva, hanem csak olyannal, amely az alattvalók javára szolgál. Egyszóval uralkodásukban az Isten és az emberek iránti kötelezettségeiket kell teljesíteniök. Mert — minthogy Isten küldte őket és az ő dolgát végzik — Őneki kell majd számot adniok. Azután az a szolgálat, melyet Isten rájuk bízott, az alattvalókra irányul; ezért az embereknek is felelősek. A magánembereket pedig arra inti, hogy Isten jóvoltából van az, hogy a gonoszok jogtalanságai ellen a fejedelmek karja védelmezi őket.

Mert nem ok nélkül viseli a fegyvert. Ez a hatóságok tisztének másik része, hogy t. i. karhatalommal kell megfékezniök a gonoszok orcátlanságát, akik nem hajlandók önként eltűrni, hogy törvényekkel igazgassák őket, s ezek gazságait olyan büntetésekkel kell sujtaniok, melyeket Isten ítélete megkíván. Mert Pál világosan kijelenti, hogy nem csak a hiú külső kedvéért vannak felfegyverezve a karddal, hanem azért, hogy lesujtsanak a gonosztevőkre. Azután ez a kifejezés: *bosszúálló a haragra,* annyit jelent,

mintha azt mondta volna, hogy Isten haragjának végrehajtója. Ezt pedig az Úr által kezükbe adott kard használatával bizonyítja. Nevezetes szakasz ez a pallosjog bizonyítása szempontjából. Mert ha az Úr a hatóság felfegyverezésével a kard vagy pallos használatát is reá bízta, akkor a hatóság — valahányszor halálbüntetéssel sujtja a bűnösöket — az Isten bosszúállásának végrehajtásával az Ő parancsainak engedelmeskedik. Tehát Istennel perlekedjenek, akik tilosnak tartják a gonosztevő emberek vérének kiontását.

5. Annakokáért szükség engedelmeskedni, nem csak a haragért, hanem a lelkiismeretért is. 6. Mert azért fizettek adót is; mivelhogy Istennek szolgái, kik ugyanabban foglalatoskodnak. 7. Adjátok meg azért mindenkinek, amivel tartoztok: akinek az adóval, az adót; akinek a vámmal, a vámot; akinek a félelemmel, a félelmet, akinek a tisztességgel, a tisztességet.

5. *Annakokáért szükség engedelmeskedni.* Amit az elején parancsolt a hatóságok iránt tanusítandó engedelmességről, azt most összefoglalásként megismétli, de bizonyos kiemeléssel, hogy t. i. engedelmekednünk kell nekik nemcsak emberi szükségszerűség okából, hanem azért, hogy Istennek is engedelmeskedjünk. Mert a *harag* szót annak a bosszúállásnak megjelölésére használta, amelyet a hatóságok tekintélyük megvetése miatt gyakorolhatnak, mintha azt mondta volna: nem azért kell engedelmeskednünk, mert a hatalmasabbaknak és felfegyverzetteknek nem lehet büntetlenül ellenszegülni, mint ahogyan el szoktuk viselni az elháríthatatlan bántalmakat, hanem önként kell magunkra vállalnunk ezt az engedelmességet, melyre Isten Igéje kötelezi a lelkiismeretet. Tehát még ha fegyvertelen volna is a hatóság, úgyhogy büntetlenül lehetne ingerelni vagy megvetni, éppúgy nem szabad ezt megkísérelnünk, mintha azt látnók, hogy azonnal büntetés lebeg a fejünk felett. Mert nem a magánember dolga, hogy elvegye az uralmat attól, akit az Úr hatalommal állított fölénk. Azonban ez az egész fejtegetés a polgári előljáróságokra vonatkozik. Tehát hiába igyekeznek ezzel erősíteni a maguk szentségtörő zsarnokságát azok, akik önkényesen uralkodnak a lelkiismeretek fölött.

6. *Mert azért fizettek adót is.* Alkalomszerűleg tett említést az adókról, s ezek indokolását közvetlenül a hatóságok tisztéből vezeti le. Mert ha az a kötelességük, hogy a becsületes emberek nyugalmát megvédjék és sértetlenül fenntartsák, s a gonoszok vétkes törekvéseivel szembeszálljanak, ezt csakis akkor tehetik meg, ha hatalom és erős őrség támogatja őket. Tehát joggal szedik be az adókat ezeknek a nagyon is szükséges költségeknek fedezésére. — Egyébként az adók vagy vámok mértékéről nem szükséges itt bővebb fejtegetésbe bocsátkoznunk. Az sem a mi dolgunk, hogy megszabjuk a fejedelmeknek, mennyit fordítsanak az egyes feladatokra, vagy hogy számadásra vonjuk őket. Azonban meg kell gondolniok, hogy mindaz, amit a néptől kapnak, közvagyon, nem pedig az ő magánkedvtelésük és fény-

űzésük eszköze. Mert látjuk, milyen használatra rendeli Pál a kivetett adókat, nevezetesen arra, hogy övéik védelmezésére őrséggel legyenek ellátva a királyok.

7. *Adjátok meg azért mindenkinek, amivel tartoztok.* Szerintem az apostol itt summásan akarja összefoglalni, hogy mi az alattvalók kötelessége a hatóságok iránt, — az t. i., hogy becsüljék és tiszteljék őket; rendeleteiknek, törvényeiknek és ítéleteiknek engedelmeskedjenek s az adókat és vámokat megfizessék. A *félelem* szóval az engedelmességet jelölte; az *adókon és vámokon* pedig nemcsak a rendes és rendkívüli adókat és illetékeket érti, hanem egyéb jövedelmeket is. Egyébként ez a vers megerősíti, amit föntebb mondott: hogy engedelmeskednünk kell a királyoknak és mindenféle más előljáróknak nem kényszerűségből, hanem azért, mert Isten előtt kedves az engedelmesség. Mert nemcsak azt akarja, hogy féljük, hanem önkéntes engedelmességgel is tiszteljük.

8. Senkinek semmivel ne tartozzatok, hanem csak azzal, hogy egymást szeressétek; mert a ki szereti a felebarátját, a törvényt betöltötte. 9. Mert ez: Ne paráználkodjál, ne ölj, ne orozz, hamis tanubizonyságot ne szólj, ne kívánj, és ha valamely más parancsolat van, ebben az igében foglaltatik egybe: Szeressed felebarátodat mint temagadat. 10. A szeretet nem illeti gonosszal a felebarátot. Annakokáért a törvénynek betöltése a szeretet.

8. *Senkinek semmivel ne tartozzatok.* Vannak, akik azt gondolják, hogy némi gúny van ebben a mondásban, mintha Pál azok ellenvetésére válaszolna, akik azt állították, hogy sérelem éri a keresztyéneket, ha a szeretet parancsolatán kívül egyéb parancsokat is rónak rájuk. S valóban nem tagadom, hogy lehet ezt irónikusan is felfogni úgy, hogy — bár más értelemben, de helyt ad azok követelményének, akik nem fogadnak el semmi mást, csak a szeretet törvényét. Én azonban egyszerűbben fogom fel a dolgot, mert véleményem szerint Pál éppen a hatóságok hatalmáról szóló fentebbi tanítást akarta a szeretet törvényére visszavezetni, hogy azt senki se tekinthesse erőtlennek, — mintha ezt mondotta volna: Mikor azt kívánom tőletek, hogy a fejedelmeknek engedelmeskedjetek, nem követelek mást, mint ami a szeretet törvénye alapján minden hívőnek kötelessége. Mert ha jók akartok lenni (amit nem akarni bizony embertelenség volna), akkor kötelesek vagytok arra törekedni, hogy a törvények és ítéletek érvényesüljenek, s hogy engedelmes népük legyen a törvények védőinek, akiknek jótéteményén alapszik mindenkinek a nyugalma. Tehát megsérti a szeretetet, aki fejetlenséget idéz elő; ezt pedig nyomban követi a teljes felfordulás.

Mert aki szereti a felebarátját, a törvényt betöltötte. Pál azért törekszik visszavezetni a szeretetre a törvény minden parancsolatát, hogy így megtudjuk: akkor engedelmeskedünk helyesen a parancsolatoknak, amikor megőrizzük a szeretetet, és pedig úgy, hogy nem vonakodunk semmi olyan teher vállalásától, ami a szeretet megtartására szolgál. Így erősíti meg leg-

jobban, amit a hatóságok iránt tanusítandó engedelmességről tanított, ami nem jelentéktelen része a szeretetnek. Egyébként itt fennakadnak egyesek és nem tudnak eléggé kibonyolódni abból a nehézségből, hogy Pál azt tanítja: betöltöttük a törvényt, ha szeretjük felebarátunkat; mert ilyenformán még csak meg sem említi Isten tisztelését, holott ezt éppen nem illett volna mellőzni. Pál azonban itt nem az egész törvényt veszi tekintetbe, hanem csak azokról a kötelességekről beszél, amelyeket felebarátunk irányában követel tőlünk a törvény. S valóban igaz, hogy betöltjük az egész törvényt, amikor szeretjük felebarátainkat, mert az emberek iránt való igaz szeretet csakis az Isten szeretéséből származik s annak bizonyítéka, valamint folyománya is. Egyébiránt Pál itt csak a második táblát említi, mert csak erről volt szó, mintha ezt mondta volna: betöltötte az egész világ iránt való kötelességét, aki úgy szereti a felebarátját, mint önmagát. — Bárgyúság azonban az álbölcsek szőrszálhasogatása, akik ebből a mondásból a cselekedetek által való megigazulást akarják kihozni. Mert nem arról tanít Pál, hogy mit tesznek, vagy mit nem tesznek az emberek, hanem feltételesen beszél, de ennek a feltételnek tökéletes betöltése sehol sem található. Mi pedig, amikor azt mondjuk, hogy az emberek nem igazulnak meg a cselekedetek által, nem tagadjuk, hogy a törvény megtartása a valódi igazság; de mivel ezt senki sem teljesíti és soha nem is teljesítette, azért mondjuk, hogy abból mindenki ki van rekesztve, így tehát az egyetlen menedék Krisztus kegyelmében van.

9. *Mert ez: Ne paráználkodjál, stb.* Ebből nem lehetne összeállítani, hogy miféle parancsolatokat tartalmaz a második tábla, mert a végén hozzáteszi azt is; *és ha valamely más parancsolat van.* S mellőzte a szülők tisztelésére vonatkozó parancsolatot. Holott képtelenségnek találhatjuk, hogy éppen azt a parancsolatot hagyta el, amelyik a legszorosabban a tárgyhoz tartozik. De hátha azért hallgatta el, hogy érvelését el ne homályosítsa? Azonban amiképen ezt nem merném állítani, éppenúgy azt is látom, hogy nem hiányzik itt semmi sem abból, amit Pál bizonyítani igyekezett, hogy t. i., ha Isten nem akart semmi mást az összes parancsolatokkal, csak azt, hogy minket a szeretetre tanítson, akkor nekünk minden módon a szeretetre kell törekednünk. S a nem kötekedő természetű olvasó mégis könnyen észreveszi majd, hogy Pál a hasonló dolgok alapján azt akarta bebizonyítani, miszerint az egész törvény arra irányul, hogy a kölcsönös szeretetet ápoljuk egymásban; amit pedig elhallgatott, azt oda kell értenünk: hogy a békesség ápolásának és a testvéri szeretet megőrzésének nem jelentéktelen része a hatóságok iránt való engedelmesség.

10. *A szeretet nem illeti gonosszal a felebarátot.* Az eredményből mutatja ki, hogy a szeretet magában foglalja mindazt, amikre ezek az összes parancsolatok tanítanak. Mert aki igaz szeretettel van megáldva, annak sohasem jut eszébe, hogy megsértse testvéreit. Mi egyebet tilt az egész törvény, ha nem azt, hogy felebarátunknak semmiben se legyünk ártalmára? Ezt azután a szóbanforgó tanításra kell alkalmazni. Ugyanis, mivel a hatóságok a békesség és a jogegyenlőség védelmezői, aki azt óhajtja, hogy min-

denkinek épségben maradjon a maga joga s valamennyien jogtalanságoktól mentesen élhessenek, az tőle telhetőleg oltalmazni fogja a hatóságok rendjét. A közrend ellenségei pedig ártó szándékukat árulják el. Amit pedig megismétel, hogy „a törvénynek betöltése a szeretet" (mint az előbb is), értsük a törvénynek arra a részére, mely az emberi társadalomra vagy közösségre vonatkozik. Mert a törvény első tábláját, amely az Isten tiszteléséről szól, itt egyáltalán nem érinti.

11. Ezt pedig cselekedjétek, tudván az időt, hogy ideje már, hogy az álomból felserkenjünk; (mert most közelebb van hozzánk az idvesség, mint amikor hívőkké lettünk). 12. Az éjszaka elmúlt, a nap pedig elközelgett; vessük el azért a sötétségnek cselekedeteit, és öltözzük fel a világosság fegyvereit. 13. Mint nappal, ékesen járjunk, nem dobzódásokban és részegségekben, nem versengésben és irigységben: 14. hanem öltözzétek fel az Úr Jézus Krisztust, és a testet ne tápláljátok a kívánságokra.

11. *Ezt pedig, stb.* A buzdításnak egy másik pontjához kezd most az apostol: Mivel t. i. mintegy hajnaltájban kezdtek ránkragyogni a mennyei élet sugarai, úgy kell cselekednünk, ahogyan azok szoktak, akik fényes nappal és az emberek szeme előtt forgolódnak. Ezek ugyanis gondosan óvakodnak attól, hogy valami ocsmány vagy illetlen dolgot kövessenek el. Mert tudják, hogyha valami ilyesmifélére vetemednének, nagyon sok szemtanúval lenne dolguk. Nekünk pedig, akik mindig Isten és az angyalok színe előtt állunk és akiket Krisztus, az igazság valódi napja hív a maga színe elé, sokkal jobban kell óvakodnunk minden gyalázatosságtól. Tehát e szavak lényege a következő: Mivel tudjuk, hogy már elérkezett az alkalmas idő, amikor fel kell ébrednünk az álomból, vessük el mindazt, ami az éjszakáé, vetkezzük le a sötétség összes cselekedeteit, mert hiszen szétoszlott már maga a sötétség is, és nekidőlvén a világosság cselekedeteinek, járjuk úgy, ahogy nappal illik. A közben olvasható részletet („mert most közelebb van, stb.") zárójelbe kell tennünk. Azután, mivel ez képes beszéd, vagyis allegória, érdemes megjegyeznünk, mit jelentenek az egyes részek. *Éjszakának* nevezi Istennek a nem-ismerését, mert mindazok, akiket ez elborít, úgyszólván éjszakában bolyonganak és alusznak. Ugyanis ebben a két bajban szenvednek a hitetlenek, mert vakok és kábák. Ezt a kábultságot pedig valamivel később az *álom* szóval jelzi, mert az álom (mint egy latin költő mondja) a halálnak a képe. *Világosságnak* az isteni igazság kinyilatkoztatását nevezi, miáltal ránkvirrad az igazság napja: Krisztus. Ez a szó, hogy *felébredni* itt azt jelenti: nekigyűrkőzni és felkészülni az engedelmesség vállalására azokban, amiket az Úr megkíván tőlünk. A *sötétség cselekedetei* a rút és gyalázatos cselekedetek, mert (mint a költő mondja) az éjszaka nem ismeri a pirulást. A *világosság fegyverei* a tisztességes, meggondolt és tiszta cselekedetek, melyekre a nappalt szokták szánni. S itt azért mond inkább fegyvereket, mint cselekedeteket, mert katonáskodnunk

kell az Úrnak. — Egyébként a mondat elején lévő „ezt pedig" szavakat — a föntebbi tanításhoz kapcsolva, — úgy kell vennünk, mintha ezt olvasnánk: emellett, vagy: ezenkívül. — Azért mondja, hogy a hívők *tudják az időt*, mert Isten hívása és a látogatás napja új életet és új erkölcsöket kíván, amint magyarázólag mindjárt hozzá is teszi, hogy itt van a felserkenés órája. Mert Pál itt az „idő" jelölésére nem az általános jelentésű „*chronos*", hanem a „*kairos*" szót használja, ez pedig az alkalmat, vagy alkalmas időt jelenti.

Mert most közelebb van hozzánk az idvesség. Ezt a mondatot különbözőképen csűrik-csavarják a magyarázók. Sokan a „hívőkké lettünk" szavakat a törvény idejére vonatkoztatják, mintha azt mondaná Pál, hogy a zsidók hittek, mielőtt Krisztus megjelent és fellépett; ezt azonban nehézkes és erőszakolt magyarázatnak tartom és elutasítom. S valóban képtelenség volna ezt az általános vonatkozású tanítást az egyháznak egy parányi részére korlátozni. Hiszen abból az egész gyülekezetből, melyhez Pál ezt a levelet írta, hány zsidó lehetett? A rómabeliekre tehát nem találna ez a mondás. Azután az éjszakának és a nappalnak az összehasonlítása (nézetem szerint) eloszlatja ezt a kételyt. Tehát szerintem ezt a mondatot így lehet a legegyszerűbben kifejezni: Most közelebb van hozzánk az üdvösség, mint volt abban az időben, amikor hinni kezdtünk. Vagyis arra az időre vonatkoztatom, amely a hitet megelőzte. Mert bár az „amikor" határozószó jelentése meglehetősen homályos, az apostolnak ez a tétele sokkal találóbb, — amint ez a következőkből is kiviláglik.

12. *Az éjszaka elmúlt, a nap pedig elközelgett.* Ez az az alkalom, melyet az imént említett. Mert ha nem is jutottak még el a hívők a teljes világosságra, mégis méltán hasonlítja a hajnalhoz az eljövendő élet ismeretét, mely az evangéliom által ragyog fel előttünk. Itt ugyanis a „nappal" szó nem a hit világosságát jelenti, mint más helyeken (különben nemcsak azt mondaná, hogy elközelgett, hanem már eljött, sőt úgyszólván a pályája közepén világít), hanem a mennyei élet ama boldog világosságát, amelynek kezdetei már láthatók az evangéliomban. A lényeg tehát ez: Mihelyt hívni kezd minket Isten, mint ahogy a nap első sugaraiból arra következtetünk, hogy közeleg a teljes világosság: a Krisztus eljövetele felé kell fordítanunk figyelmünket. Tehát azt mondja: az éjszaka elmúlt, mert minket már nem borít el annyira a sűrű sötétség, mint a hitetleneket, akik előtt az élet egyetlen szikrája sem csillan fel, hanem a feltámadás reménysége tűnik szemünk elé az evangéliom által. Sőt a hit világossága — amelyből a mennyei dicsőség teljes fényének közeledtét látjuk — ébresszen minket arra, hogy ne heverjünk érzéketlenül a földön. — Egyébként kissé lejjebb, ahol azt parancsolja, hogy mint nappal, világosságban járjunk, nem ugyanezt a hasonlatot (metaforát) folytatja, mert ott a jelenlegi állapotot hasonlítja a nappalhoz, amelyben Krisztus ragyog reánk. Mert különböző módokon akart buzdítani minket, egyrészt az eljövendő élet meggondolására, másrészt pedig Isten állandó jelenlétének tiszteletben tartására.

13. *Nem dobzódásokban, stb.* A bűnöknek háromféle nemét említette itt fel s ezek mindegyikét két névvel jelölte meg, ú. m. az evés-ivásban való mértéktelenséget és fényűzést, a szerelmi kéjvágyat és az azzal járó undokságokat, s az irígységet és versengést. Ha ezek annyi aljassággal járnak, hogy még a testi emberek is restellik azokat az emberek szeme-láttára elkövetni, akkor állandóan tartózkodnunk kell az ilyesmitől nekünk, kik az Isten világosságában járunk, még ha senki emberfia sem lát bennünket. Jóllehet Pál a harmadik fogalompárban a versengést előbb említi, mint az irígységet, mégis kétségtelen, hogy arra akar figyelmeztetni bennünket, hogy ebből a forrásból, vagyis az irígységből erednek a perlekedések és viszályoskodások; mert amikor valaki feltűnni vágyik, akkor egyik a másikra irígykedik. Tehát mind a két rossznak a nagyravágyás az oka.

14. *Hanem öltözzétek fel az Úr Jézus Krisztust.* Nagyon gyakori képes beszéd (metafora) ez a Szentírásban azokkal a dolgokkal kapcsolatban, amelyek az embert felékesítik, vagy elektelenítik; s ez egyaránt látható a ruházatban. Mert a szennyes és rongyos ruha éktelenné teszi az embert, viszont az ékes és tiszta ruha nagy tisztességet szerez neki. A *Krisztust felöltözni* pedig azt jelenti, hogy minden vonatkozásban felszereljük magunkat az ő Lelkének erejével, miáltal minden tekintetben alkalmatosakká válunk a megszentelődésre, vagyis a szent élet minden kötelességére. Mert így újul meg bennünk Isten képe, mely a Lélek egyedüli ékessége. Pál ugyanis elhivatásunk végcéljára néz, mert amikor Isten minket fiaivá fogad, az ő egyszülött Fia testébe olt be, mégpedig azzal a feltétellel, hogy előző életünkről lemondván, Őbenne új emberekké legyünk. Ezért mondja másutt is, hogy a hívők Krisztust öltözik fel a keresztségben. (V. ö. Gal. 3, 27.)

És a testet ne tápláljátok a kívánságokra (azaz: a test gondozását ne vigyétek a bűnös vágyak kielégítéséig). Amíg testünket hordozzuk, nem vethetjük el teljesen annak gondozását; mert olymódon van a mennyekben a mi igazi otthonunk (v. ö. Fil. 3, 20), hogy a földön zarándokolunk. Gondoskodnunk kell tehát mindazokról, amik a testre tartoznak, de csak úgy, mint zarándoklásunk segédeszközeiről, s nem pedig úgy, hogy azok miatt hazánkról megfeledkezzünk. Még profán emberek is megmondották, hogy a természetnek kevés elegendő, az emberek étvágya azonban kielégíthetetlen. Tehát annak, aki eleget kíván tenni teste vágyainak, szükségképen nemcsak szét kellene mállania, hanem szörnyű és feneketlen mélységbe kellene alámerülnie. Pál, amikor zabolát vet a vágyakra, arra figyelmeztet: minden mértéktelenségnek az az oka, hogy senki sem elégszik meg a földi dolgok mértékletes és helyes használatával. S azért állította fel ezt a szabályt, hogy fordítsunk ugyan figyelmet testünk szükségleteire, de ne engedjük át magunkat a kicsapongásnak, azaz ne legyünk elnézők bűnös vágyaink iránt. Így azután lehetségessé válik, hogy úgy éljünk a jelenvaló világgal, mintha nem élnénk vele (v. ö. I. Kor. 7, 31).

XIV. RÉSZ

1. A hitben erőtelent fogadjátok be, nem ítélgetvén vélekedéseit. 2. Némely ember azt hiszi, hogy mindent megehetik; a hitben erőtelen pedig zöldséget eszik. 3. Aki eszik, ne vesse meg azt, aki nem eszik; és aki nem eszik, ne kárhoztassa azt, aki eszik. Mert az Isten befogadta őt. 4. Te kicsoda vagy, hogy kárhoztatod a más szolgáját? Az ő tulajdon urának áll vagy esik. De meg fog állani, mert az Úr által képes, hogy megálljon.

1. *A hitben erőtelent fogadjátok be.* Most áttér az apostol arra az egyház jórendje szempontjából különösen fontos parancsra, hogy akik a keresztyén tudományban nagyobb előhaladást tettek, alkalmazkodjanak a tudatlanabbakhoz és fordítsák erejüket azok erőtlenségének támogatására. Mert vannak az Isten népe között gyöngébbek, akik, ha nem bánnak velük nagy szelídséggel és kímélettel, lelkileg összeroppannak s végül elidegenednek a vallástól. S valószínű, hogy ez főleg abban a korban fordult elő; mert akkoriban az egyházak elegyesen zsidókból és pogányokból alakultak s ezek közül a zsidók régóta hozzá lévén szokva a mózesi törvény szabályaihoz és gyermekkoruk óta azokban nevelkedvén, nem egykönnyen szakadtak el azoktól; a pogányok pedig, mivel semmi ilyet nem tanultak, menekülni törekedtek a szokatlan igától. Minthogy pedig az ember nagyon is hajlamos a vélemények különbsége folytán a civakodásra és viszálykodásra, megmutatja az apostol, hogyan lehetnek meg békességben egymással azok, akik felfogás dolgában annyira eltérnek egymástól. S erre a legjobb módot írja elő, mondván, hogy az erősebbek igyekezzenek az erőteleneken könnyíteni, s akik nagyobb előhaladást tettek, hordozzák el a tudatlanokat. Mert ha Isten minket jobban megerősít másoknál, az erőt nem azért adja nekünk, hogy a gyöngéket elnyomjuk; nem is vall keresztyén bölcseségre a mértéktelen kevélykedés és mások megvetése. Pál tehát a jártasabbakhoz és már erősebbekhez intézi szavait, akik minél bőségesebb kegyelmet kaptak az Úrtól, annál inkább kötelesek támogatni felebarátaikat.

Nem ítélgetvén vélekedéseit. Csonka ez a mondat, mert hiányzik belőle az ige, mely az értelmét teljessé tehetné. Azonban bizonyára nem akart mást az apostol, hanem csak azt, hogy ne zaklassák az erőtleneket kíméletlen vitákkal. De szem előtt kell tartani azt a sajátos tételt, amelyet most fejteget az apostol. Ugyanis mivel a zsidók közül sokan ragaszkodtak még a törvény árnyképeihez, beismeri ugyan, hogy ez hibás dolog az ő részükről, mindazonáltal egy időre elnézést kér számukra, mert ha keményebben megszorítaná őket, ez megingatná a hitüket. Tehát azokat nevezi viszálykodó

kérdezősködéseknek, amelyek a nem eléggé megállapodott elmét megzavarják, vagy kétségekbe bonyolítják. Azonban tágabb értelemben ki kell ezt terjeszteni mindazokra az elménckedő és különcködő kérdésekre is, melyek a fejletlen lelkiismeretű embereket nyugtalanítják és zavarják anélkül, hogy építenék. Ügyeljünk tehát arra, hogy kiki milyen kérdések elviselésére alkalmas, és szabjuk tanításunkat kinek-kinek a felfogó képességéhez.

2. *Aki hisz, bármit egyék meg.* Nem tudom, hogy Erasmus a szokástól eltérő olvasási módját milyen szövegre alapította. Mert a mondatot megcsonkította, holott az Pál szavai szerint teljes; és a vonatkozó névmás helyett átvitt értelemben ezt a kifejezést használta: A másik ugyan azt hiszi. Azt sem kell nyers vagy erőltetett fordításnak tartani, hogy a főnévi igenevet („megenni") felszólító értelemben veszem („egyék meg"), minthogy ez igen megszokott kifejezésmód Pálnál. Tehát azokat nevezi hívőknek, akik a lelkiismeret bizonyosságával vannak megáldva s ezeknek megengedi, hogy különbség nélkül minden eledellel éljenek. Az erőtlen pedig zöldséget eszik és tartózkodik azoktól a dolgoktól, melyeknek használata véleménye szerint neki nincs megengedve. Ha valakinek jobban tetszik a mindennapi olvasási mód, akkor ez lesz a mondat értelme: Méltánytalan dolog, hogy aki szabadon eszik mindent — azért, mert abban a hitben van, hogy ez neki meg van engedve — ugyanehhez a szabályhoz kösse a hitben még gyöngéket és erőteleneket is. — Mert nevetséges dolog „betegnek" fordítani az „erőtelen" szót, amint némelyek tették.

3. *Aki eszik, ne vesse meg.* Okosan és helyesen hárítja el az apostol a mindkét részről felmerülő hibákat. Mert az erősebbek abban a hibában szenvednek, hogy babonáskodókként megvetik és ki is gúnyolják azokat, akik alaptalan lelkiismereti aggályokkal küszködnek; ezek viszont alig tudnak óvakodni a meggondolatlan ítéletektől, hogy ne kárhoztassák azt, amit nem értenek, — tehát rossznak tartanak mindent, amiről azt látják, hogy nem az ő felfogásuk szerint történik; tehát Pál amazokat óva inti a többiek megvetésétől, emezeket pedig a túlzott szigorúságtól. Egyébként az indokolást, amelyet hozzáfűz, mindkét irányban alkalmazni kell, merthiszen az embereknek mind a két fajtájára vonatkozik. Amikor — úgymond — az Isten ismerete által megvilágosított embert látsz, ez elegendő bizonyság számodra amellett, hogy az Úr befogadta őt; s ha őt akár megveted, akár kárhoztatod, azt veted el, akit az Úr magához ölelt.

4. *Te kicsoda vagy, hogy a más szolgáját, stb.* Amiképen önkényesen, sőt gőgösen viselkednénk az emberek között, ha más szolgáját a mi törvényeinkre akarnánk kényszeríteni, és minden cselekedetét a mi szabályaink szerint akarnánk mérni, úgy szerfölött nagy jogot igényelünk magunknak, ha azért kárhoztatunk valamit az Isten szolgájában, mert nekünk nem tetszik. Ugyanis nem a mi dolgunk megszabni neki, hogy mit csináljon és mit ne csináljon; s őneki sem kötelessége a mi törvényünk szerint élnie. Az pedig, hogy elvétetik tőlünk az ítélkezés lehetősége, a személyre is, és a cselekedetekre is vonatkozik. Mindamellett ezekben nagy a különbség. Mert az embert, akármilyen is, Isten ítéletére kell hagyni. A cseleke-

deteiről sem szabad ugyan a mi megítélésünk szerint határoznunk, hanem csakis az Isten Igéje szerint. Az Igéből vett ítélet azonban sem nem emberi, sem nem a másiktól eredő ítélet. Itt tehát Pál óvni akar minket minden meggondolatlan ítélkezéstől, melybe azok esnek bele, akik az emberek cselekedeteiről Isten Igéje nélkül merészelnek nyilatkozni.

Az ő tulajdon urának áll vagy esik. Mintha ezt mondaná: Tulajdonképen az Úré az a hatalom, hogy helytelenítse vagy kedvesen vegye a szolga cselekedetét; ennélfogva jogtalanságot követ el az Úrral szemben, aki ezt a hatalmat Őtőle magához igyekszik ragadni. — Azzal pedig, hogy hozzáteszi: *de meg fog állni*, nemcsak azt parancsolja, hogy tartózkodjunk a kárhoztatásától, hanem nyájasságra és emberiességre is int bennünket, hogy mindig jót reméljünk afelől, akiben olyasvalamit látunk, ami Istentől való. Merthiszen reménységet keltett bennünk az Úr az iránt, hogy teljesen meg akarja erősíteni és egészen a tökéletességig el akarja vezetni azokat, akikben elkezdte kegyelme munkáját. Mert amikor Pál Isten hatalma alapján érvel, nem pusztán annyit tesz, mintha azt mondaná: megteheti az Úr, ha akarja; hanem a Szentírás szokása szerint összekapcsolja Isten akaratát hatalmával. Mindamellett nem valami állandó szabályt állapít meg itt az apostol, mintha bizony mindvégig szükségképen megállanának azok, akiket az Úr egyszer felemelt; hanem csak arra int, hogy legyünk jó reménységgel s ítéleteink is errefelé hajoljanak, amint egy másik helyen is (v. ö. Fil. 1, 6) mondja: aki elkezdette bennetek a jó dolgot, el is végezi azt. Egyszóval: Pál azt mutatja meg, hogy merre hajoljanak azok ítéletei, akikben a szeretet uralkodik.

5. *Emez az egyik napot különbnek tartja a másiknál: amaz pedig minden napot egyformának tart. Kiki a maga értelme felől legyen meggyőződve. 6. Aki ügyel a napra, az Úrért ügyel: és aki nem ügyel a napra, az Úrért nem ügyel. Aki eszik, az Úrért eszik, mert hálákat ád az Istennek: és aki nem eszik, az Úrért nem eszik, és hálákat ád az Istennek.*

5. *Emez az egyik napot.* Föntebb az eledelek megválasztásában való vallásos szokásról beszélt, most egy másik példát hoz fel a napok megkülönböztetéséről; mindkettő pedig a zsidóságból eredt. Ugyanis, minthogy az Úr különbséget tesz törvényében az eledelek között s némelyeket tisztátalanoknak nyilvánít, melyeknek használatát eltiltja; s minthogy ezenkívül ünnepnapokat is rendel és ezek megtartását parancsolja: a zsidók, akik gyermekkoruktól a törvény tudományában nevelkedtek, nem tudtak leszokni bizonyos napok tiszteletben tartásáról, melyet kezdettől fogva magukba szívtak s melyhez egész életükön át hozzászoktak, és nem merészeltek hozzányúlni azokhoz az ételekhez, amelyektől oly sokáig irtóztak. Nos, az valóban az erőtlenség jele volt, hogy ilyen vélekedésektől voltak átitatva; mert másként gondolkoztak volna, ha szilárd lett volna bennök a keresztyén szabadság biztos és világos ismerete. Az pedig az istenfélelem jele volt, hogy tartózkodtak attól, amit a maguk számára tilosnak gondol-

tak; aminthogy a vakmerőség és nemtörődömség jele lett volna, ha valamire a lelkiismeretük tiltakozása ellenére vállalkoztak volna. Itt tehát a legjobb mértéktartást alkalmazza az apostol, amikor azt parancsolja, hogy kiki legyen biztos a maga értelme vagy meggyőződése felől; ezen azt érti: oly nagy buzgósággal kell törekedniök a keresztyéneknek az engedelmességre, hogy semmi olyasmit ne cselekedjenek, amiről nem gondolják, sőt ami felől nem bizonyosak, hogy Istennek tetsző dolog. S valóban azt kell tartanunk, hogy az a helyes élet alapelve, ha Isten intésétől függenek az emberek, és a lélek kétkedése vagy bizonytalankodása esetén még az ujjukat sem engedik megmozdulni. Mert lehetetlen, hogy rögtön makacsságba ne csapjon át a vakmerőségünk, amikor messzebbre mer hatolni, mint amennyire meggyőződésünk szerint szabad nekünk. Ha ezzel szemben valaki azt az ellenvetést tenné, hogy a tévelygés mindig zavaros dolog s ezért az erőtelenekben nem lehet meg az a bizonyosság, melyet Pál megkíván, erre könnyű a megoldás, hogy az ilyenek bocsánatban részesülnek, csak maradjanak a maguk szerény mértékén vagy határain belül. Mert Pál nem is akart mást, mint megfékezni a korlátlan szabadosságot, mert hiszen ez okozza azt, hogy igen sokan szinte vaktában vetik bele magukat a kétes és ismeretlen dolgokba. Pál tehát azt a válogatást illetve különbségtételt kívánja meg, hogy minden cselekedetünkben Isten akaratát kövessük.[20]

6. *Aki ügyel a napra, az Úrért ügyel.* Minthogy bizonyos volt Pál előtt, hogy Krisztus nem ismeréséből ered a napok tiszteletben tartása, nem hihető, hogy ő ilyen romlottságot egészében védene; s szavai látszólag mégis úgy hangzanak, hogy egyáltalán nem vétkezik, aki a napokat tiszteletben tartja. Mert (azt mondja: „az Úrért ügyel", márpedig) Isten előtt semmi sem lehet kedves, csak a jó. Tehát hogy az apostol gondolatát megértsük, különbséget kell tennünk a vélekedés között, mely valakiben a napok tiszteletben tartásával kapcsolatban megfogamzott, és a tiszteletben tartás között, amelyre elkötelezi magát. A vélekedés ugyanis babonás, amit nem tagad Pál sem, aki ezt már el is ítélte, amikor „erőtlenségnek" nevezte, s hamarosan még világosabban is el fogja ítélni. Az pedig, hogy aki e babona hatalmában van, a nap ünnepélyességét megsérteni nem meri, az Isten helyeslésével találkozik, mégpedig azért, mert semmire sem mer kételkedő lelkiismerettel vállalkozni. Mit csinálna ugyanis az a zsidó, aki még nem tett akkora előhaladást, hogy a napok figyelembe vételétől megszabadult volna? Előtte van az Úr Igéje, mely ajánlja a napok tiszteletben tartását. Ennek szükségességét reá rója a törvény; eltörléséről még nincs tiszta tudomása. Tehát nincs más hátra, mint hogy bővebb kinyilatkoztatásra várakozván, maradjon meg a maga értelmének vagy felfogóképességének határai között s csak akkor élvezze majd a szabadság jótéteményét, amikor azt már hittel elfogadta. Ugyanígy kell gondolkoznunk arról is, aki a tisztátalan ételektől tartózkodik. Mert ha így, lelkiismereti

[20] E vers magyarázata elején és végén érdekes szójáték van az eledelekben való válogatás és a cselekedeteinkben való válogatás, illetve különböztetés között.

bizonytalankodások között venné magához az ételeket, akkor ezzel nem Isten kezéből venné a jótéteményt, hanem tiltott dolgokra vetné a kezét. Éljen tehát más ételekkel, melyekről úgy véli, hogy neki meg vannak engedve és igazodjék a maga értelmének mértékéhez. Így hálát ad majd az Úrnak, amit nem tehetne, ha nem volna meggyőződve arról, hogy Isten jótéteményével táplálkozott. Ezért nem is kell őt megvetnünk, mintha ezzel a mértékletességével és kegyes félénkségével megsértené az Urat. De abban sem lesz semmi képtelenség, ha azt mondjuk, hogy Isten helyesli az erőtelen ember szerénységét; nem azért mert megérdemli, hanem elnézésből. — Egyébként, mivel föntebb Pál megkívánta a lélek bizonyosságát, hogy senki se vállalkozzék vaktában a maga vélekedése szerint ennek vagy annak megtartására, ügyelnünk kell arra, vajjon nem inkább buzdít-e itt mint bizonyít, mert az összefüggés így folyamatosabb: Mindenkinek legyen rendben a cselekedetéről való számadása, mert számot kell majd adnunk a mennyei ítélőszék előtt. Mert akár táplálkozik valaki az étellel, akár megtartóztatja magát, mindkét esetben Istenre kell tekintettel lennie. Bizonyára semmi sem alkalmasabb egyfelől az ítélkezésben való szabadosság megfékezésére, másfelől a babonásság orvoslására, mint ha Isten ítélőszéke elé idéztetünk; s ezért Pál igen okosan őt állítja bíróként minden ember elé, hogy az Ő akaratához szabják minden cselekedetüket. S nem ellenkezik ezzel az sem, hogy az apostol egyszerű állítás formájában fogalmazta ezt a mondatot; mert rögtön utána teszi, hogy senki sem él vagy hal önmagának; ahol is nem azt adja elő, hogy mit csinálnak az emberek, hanem arra tanít, hogy mit kell csinálniok. — Jegyezzük meg azonban, amit mond: hogy akkor eszünk az Úrért, és akkor nem eszünk az Úrért, amikor hálát adunk neki. Tehát hálaadás nélkül tisztátalan az evés és tisztátalan a nem evés is. Egyedül az Isten neve az, amely — midőn segítségül hívjuk — minket és mindenünket megszentel.

7. Mert közülünk senki sem él önmagának, és senki sem hal önmagának: 8. Mert ha élünk, az Úrnak élünk; ha meghalunk, az Úrnak halunk meg. Azért akár éljünk, akár haljunk, az Úréi vagyunk. 9. Mert azért halt meg és támadott fel és elevenedett meg Krisztus, hogy mind holtakon, mind élőkön uralkodjék.

7. *Mert közülünk senki sem él, stb.* Az előbbi tételt most az egészről a részre alkalmazott érvvel bizonyítja, hogy t. i. nem csoda, ha életünk részleges cselekedeteinek az Úrra kell irányulniok, mert hiszen egész életünknek is az Ő dicsőségére kell irányulnia. Mert csak akkor rendeződik el illendőképen a keresztyén ember élete, amikor Isten akaratát tekinti végcélnak. Ha tehát az Ő akaratához kell szabnunk minden cselekedetünket, akkor egyáltalán nem szabad olyasmihez kezdenünk, amiről azt gondoljuk, hogy neki nem tetszik, sőt még olyasmihez sem, amiről nem vagyunk meggyőződve, hogy tetszik Őneki. Az *Úrnak élni* itt nem azt jelenti, mint a hatodik rész 8. versében: az ő Lelke által élni, hanem az ő akara-

tához és intéséhez alkalmazkodni és minden dolgunkat az ő dicsőségére rendelni. S nemcsak élnünk kell az Úrnak, hanem halnunk is. Vagyis a halált — épúgy mint az életet — az Ő akaratára kell bízni. S hozzáteszi a legjobb indokolást: mert *akár éljünk, akár haljunk, az Úréi vagyunk.* Ebből ugyanis az következik, hogy Övé a jog életünk és halálunk felett. — Ennek a tanításnak a haszna nagy horderejű, mert úgy tulajdonítja Istennek az élet és halál felett való uralmat, hogy mindenkinek tűrhető legyen az állapota, mint Istentől reá helyezett iga; hiszen méltányos, hogy kinek-kinek Ő jelölje ki az őrhelyét és pályafutását. S ilymódon nemcsak tilos nekünk vakmerően, Isten parancsa nélkül erre vagy arra vállalkoznunk, hanem minden baj és kellemetlenség közepette türelmet parancsol reánk. Ha tehát valamikor visszahőköl testünk a szerencsétlenségektől, jusson eszünkbe, hogy aki nem szabad és nem önjogú ember, az csak abban az esetben nem forgatja fel a jogot és a rendet, ha Urának intésétől függ. Ilymódon az élet és a halál törvénye azt is jelenti számunkra, hogy ha szakadatlan nyomorúságokon és fáradalmakon át nyújtja is meg az Úr életünket, akkor se kívánkozzunk idő előtt elköltözni. Ha pedig hirtelen, életünk virágában szólítana vissza bennünket, akkor is mindig legyünk készen a távozásra.

9. *Mert azért halt meg Krisztus.* Ezzel erősíti a föntebb felhozott érvet. Mert annak bizonyítása végett, hogy az Úrnak kell élnünk és halnunk, azt mondotta, hogy akár éljünk, akár haljunk, Krisztus hatalmában vagyunk. Most kimutatja, mennyire méltán követeli magának Krisztus ezt a hatalmat mi fölöttünk, amikor oly nagy áron szerezte azt meg. Mert azzal, hogy üdvösségünkért magára vállalta a halált, olyan uralmat szerzett magának, mely a halállal sem szűnik meg; feltámadásával pedig egész életünket tulajdonába vette; tehát halálával és feltámadásával kiérdemelte, hogy mind életünkben, mind halálunkban az Ő neve dicsőségének szolgáljunk. — Amit itt olvasunk, hogy „feltámadt és megelevenedett", annyit jelent, hogy a feltámadás által az élet új állapotát nyerte el, és mivel az így elnyert élet nincs alávetve változásnak, örökkévaló is fölöttünk az ő uralkodása.

10. Te pedig miért kárhoztatod a te atyádfiát? avagy te is miért veted meg a te atyádfiát? Hiszen mindnyájan odaállunk majd a Krisztus ítélőszéke elé. 11. Mert meg van írva: Élek én, mond az Úr, mert nékem hajol meg minden térd, és minden nyelv Istent magasztalja. 12. Azért hát mindenikünk maga ad számot magáról az Istennek. 13. Annakokáért egymást többé ne kárhoztassuk: hanem inkább azt tartsátok, hogy a ti atyátokfiának ne szerezzetek megütközést, vagy megbotránkozást.

10. *Te pedig.* Minthogy Pál mindannyiunk élete és halála fölött Krisztusnak tulajdonította a hatalmat, erről áttér az ítélet megemlítésére, melyet az Atya — az ég és föld fölötti uralommal együtt — Krisztusra ruházott. Ebből az apostol arra következtet, hogy szemérmetlen vakmerőség,

ha valaki magának igényli az ítélkezés jogát atyjafiával szemben, mert ezzel a szabadossággal elragadná az Úr Krisztustól azt a hatalmat, melyet egyedül Ő kapott meg az Atyától. De először is már az *atyafi* szóval korlátok közé szorítja ezt a gonosz ítélkezési vágyat. Mert ha a testvéri közösség törvényét állította fel közöttünk az Úr, akkor meg kell tartanunk az egyenlőséget; tehát mindenki más orcátlanul cselekszik, aki magának tulajdonítja a bírói szerepet. Azután ahhoz az egyedüli Bíróhoz utasít bennünket, akitől nemcsak senki el nem veheti a hatalmát, de még az ítélőszékét sem kerülheti el senki. Tehát amilyen képtelenség volna az emberek között, ha a vádlott, akinek a vádlottak padján a helye, odatolakodnék a bírói székbe, — épen olyan képtelenség az is, hogy a keresztyén ember a testvéri lelkiismeret felett való ítélkezés hatalmát magához ragadja. Szinte ugyanilyen a Jakab apostol érvelése is, hogy aki kárhoztatja atyjafiát, az a törvényt kárhoztatja; aki pedig a törvényt kárhoztatja, az nem megtartója, hanem bírája a törvénynek. Ezzel szemben azonban azt mondja: Egy a törvényhozó, akinek hatalma van megtartani és elveszíteni (Jak. 4, 11—12.). — *Ítélőszéket* az ítélkezés hatalma alapján tulajdonít Krisztusnak, mint ahogyan másutt (I. Thess. 4, 16.) az arkangyal szavát, mely előhív majd minket, harsonának nevezi, mert harsogásával mindenkinek a szívét és fülét meg fogja remegtetni.

11. *Mert meg van írva: Élek én.* Szerintem Pál ezt a prófétai bizonyságot nem is annyira a Krisztus bírói hatalmára vonatkozó tétel bizonyítása végett idézte, merthiszen ez az összes keresztyének előtt kétségtelen volt, hanem inkább annak kimutatása végett, hogy ezt az ítéletet mindnyájunknak a legnagyobb alázattal és engedelmességgel kell várnunk, — aminthogy ezek a szavak is ezt jelentik. Tehát előbb a maga szavaival azt bizonyította, hogy egyedül Krisztus hatalmában van az összes emberek felett való ítélkezés, most pedig a próféta szavaival azt mutatja ki, hogy ennek az ítéletnek várásában minden testnek meg kell alázkodnia, — amit a *térdhajtással* juttat kifejezésre. Egyébként jóllehet ebben a prófétai szóban az Úr általánosságban előre megmondja, hogy minden népnél felragyog majd az ő dicsősége és mindenütt magasztalni fogják az ő fenségét, mely abban az időben csak igen kevés embernél — úgyszólván a világ valamelyik homályos zugában — rejtőzködött: mégis, közelebbről megvizsgálva nyilvánvaló, hogy ennek a jövendölésnek a beteljesedése nem most van s nem is volt soha ezen a világon és nincs is reménység erre a jövőben sem. Isten most csakis az Evangéliom által uralkodik a világon, és csakis akkor tisztelik helyesen az ő fenségét, amikor az Igéből megismerve hódolnak előtte. Mindig voltak azonban Isten Igéjének ellenségei, akik makacsul ellene állottak, és megvetői, akik azt, mint valami nevetséges és meseszerű dolgot gúny tárgyává tették. Ma is sokan vannak ilyenek és lesznek is állandóan. Világos ebből, hogy elkezdődik ugyan a jelenvaló életben ez a jövendölés, de a beteljesedéstől távol van mindaddig, míg fel nem virrad a végső feltámadás ama napja, melyen Krisztus összes ellenségei lesújtanak, hogy az ő lábainak zsámolyává legyenek. S ez is csak akkor lehetséges, ha majd ítéletre ült le az Úr; tehát helyesen alkalmazta Pál ezt a bizonyságot

Krisztus ítélőszékére. — Nevezetes ez a hely a Krisztus örök istenségébe vetett hitünk erősítése szempontjából. Mert Isten szól itt, mégpedig az az Isten, aki egyszer kijelentette, hogy dicsőségét nem engedi át másnak. (V. ö. Ésa. 42, 8.) Mármost: ha Krisztusban teljesedik be, amit ott Isten egymagának tulajdonít, akkor kétségtelenül önmagát nyilatkoztatja ki a Krisztusban. S valóban akkor lett nyilvánvalóvá ennek a jövendőlésnek az igazsága, amikor Krisztus az egész világról gyüjtötte össze a maga népét s az ő istenségének tiszteletére és az evangélium iránt való engedelmességre szorította őket. Erre tekintett Pál, amikor azt mondotta (Fil. 2, 9.), hogy Isten olyan nevet ajándékozott az ő Krisztusának, amelyre minden térd meghajoljon. Ez pedig akkor fog teljességgel megvalósulni, amikor az élők és holtak megítélése végett bírói székébe ül, aminthogy Neki adott az Atya minden ítéletet mennyen és földön. — A prófétánál szószerint ezt olvassuk: rám esküszik majd minden nyelv; mivel azonban az eskű az istentisztelet egyik fajtája, értelmileg semmit sem változtat a dolgon az, hogy Pál itt ezt a szót használja: *vallást tesz* vagy *magasztal* („*exomologészetai*", confitebitur). Mert az Úr egyszerűen azt akarta megerősíteni, hogy nemcsak megismerik majd az összes emberek az ő istenségét, hanem engedelmességükről is vallást fognak tenni szájukkal is és külső testmozdulatukkal is, amit a „térdhajtással" jelzett.

12. *Azért hát mindenikünk.* Ez a záradék az alázatosságra és engedelmességre utasít minket; s ebből rögtön azt is következteti, *hogy ne ítéljünk egymás felett,* vagyis ne kárhoztassuk egymást, mert nem szabad az ítélkezés szerepét bitorolnunk nekünk, akikre egyaránt az ítélet alatt való meghajlásnak és a számadásnak a szükségszerűsége várakozik. Az *ítél* szó különböző jelentései alapján igen kecses szójátékot alkalmaz itt az apostol.[21] Mert először megtiltja, hogy kárhoztató ítéletet mondjunk; másodszor pedig azt parancsolja, hogy elménk minden ítélő erejét a botránkozás elkerülésére fordítsuk. Ugyanis mellesleg megrója azokat a rosszindulatú erkölcsbírákat, akik egész elmebeli képességüket arra fordítják, hogy testvéreik életében valami megróni valót találjanak. S ezért arra inti őket, hogy inkább az óvatosságra figyeljenek, mert figyelmetlenségükkel gyakran valami botránkozásba döntik vagy hajtják testvéreiket.

14. Tudom és meg vagyok győződve az Úr Jézusban, hogy semmi sem tisztátalan önmagában: hanem bármi annak tisztátalan, aki tisztátalannak tartja. 15. De ha a te atyádfia az ételért megszomorodik, akkor te nem szeretet szerint cselekszel. Ne veszítsd el azt a te ételeddel, akiért Krisztus meghalt. 16. Ne káromoltassék azért a ti javatok. 17. Mert az Isten országa nem evés, nem ivás, hanem igazság, békesség és Szent Lélek által való öröm. 18. Mert aki ezekben szolgál a Krisztusnak, kedves Istennek, és az emberek előtt megpróbált.

[21] A 13. versben a „kárhoztassátok" és „tartsátok" szavak mögött mindkét esetben a „*krinó*" (= ítél, kárhoztat, figyelemmel tart) ige megfelelő alakját találjuk. Az ilyen szójátékot „antanaclasis"-nak nevezzük. (Lásd a magyarázó jegyzetek között a kötet végén.)

14. *Én tudom, stb.* Eleve el akarván hárítani azok ellenvetését, akik Krisztus evangéliomában már olyan előhaladást tettek, hogy az ételek közt nem tesznek különbséget, először azt mutatja ki, hogyan kell gondolkoznunk az ételekről, ha azokat egyszerűen magukban nézzük; azután pedig arról szól, hogy milyen vétket követhetünk el az eledelekkel való élés körülményei szerint. Kijelenti tehát, hogy az igaz és tiszta lelkiismeret számára semmiféle étel sem tisztátalan; és nincs semmi akadálya sem annak, hogy tisztán éljünk vele, legfeljebb csak a tudatlanság és tévelygés folytán; mert ha valaki valamilyen tisztátalanságot képzel az ételben, akkor nem élhet vele szabadon. De kevéssel azután hozzáteszi, hogy nemcsak az ételekre kell tekintettel lenni, hanem azokra az atyánkfiaira is, akiknek jelenlétében étkezünk. Mert az Isten jótéteményeivel való élést nem szabad annyira közömbösnek tartanunk, mintha nem volna alávetve a szeretetnek. Tehát épen annyit jelentenek az apostol szavai, mintha ezt mondaná: Tudom, hogy minden étel tiszta s ezért felőlem szabadon élhetsz velük, lelkiismeretedet menten hagyom minden kétségeskedéstől; tehát maguktól az ételektől nem tiltalak el kereken; de az ételek mineműségének figyelmen kívül hagyásával azt akarom, hogy ne hanyagold el felebarátodat. *Tisztátalannak* (vagy közönségesnek) itt azt nevezi, ami nincs megszentelve és amivel az istentelenek válogatás nélkül élnek; így ezeket szembeállítja a hívő nép használatára különösképen megszentelt ételekkel. Azt mondja: ő tudja, és meg van győződve minden étel tisztaságáról, hogy így ezt a kérdést kétségtelenné tegye. Hozzáteszi: *az Úr Jézusban,* mert az ő jótéteménye és kegyelme által nyerjük el azt, hogy az Úr megáldja számunkra az összes teremtményeket, melyek egyébként Ádámban átok alá estek. De egyúttal szembe akarta állítani a Krisztus által adott szabadságot a törvény szolgaságával, hogy ne tartsák magukra kötelezőknek azokat a rendszabályokat, amelyektől Krisztus megszabadította őket. — A mondat korlátozást tartalmazó második felében („hanem bármi annak tisztátalan stb.") arra tanít bennünket, hogy semmi sem annyira tiszta, hogy a romlott lelkiismeret be ne szennyezné. Mert egyedül a hit és az istenfélelem szentel meg számunkra mindent. A hitetlenek pedig, mivel bensőjükben vannak megfertőzve, az érintésükkel mindent beszennyeznek (Tit. 1, 15.).

15. *De ha a te atyádfia az ételért megszomorodik.* Most megmagyarázza, hogy hányféleképen rontja meg az atyafiak megbotránkozása a kifogástalan dolgok használatát. Először is: sérelem esik a szereteten, ha ily jelentéktelen ok miatt megszomorítjuk atyánkfiát; mert ellenkezik a szeretettel, hogy fájdalmat okozunk valakinek. Másodszor: amikor megsértjük az erőtlen lelkiismeretet, semmivé tesszük Krisztus vérének értékét; mert a legmegvetettebb testvér is Krisztus vérén váltatott meg; méltatlan volna tehát, ha amiatt puszulna el, hogy gyomrunkat kielégítsük. Mi pedig gyalázatos módon és szerfölött rabjai volnánk a tulajdon vágyainknak, ha a legsilányabb dolgot: az eledelt előbbvalónak tartanánk Krisztusnál. Harmadszor: ha jó a Krisztus által nekünk szerzett szabadság, akkor azon kell fáradoznunk, hogy ne legyen kitéve az emberek megszólásának és ne érje

méltán gáncsolás; ami megtörténik, ha helytelenül visszaélünk Isten ajándékaival. Tehát ezek az okok indítsanak minket arra, hogy féktelen szabadságunkkal meggondolatlanul botránkozásokat ne okozzunk.

17. *Mert az Isten országa nem evés.* Most ellenkezőleg azt mutatja ki, hogy veszteség nélkül tartózkodhatunk szabadságunk használatától, mert Isten országa nem ilyen dolgokból áll. Mert amik Isten országának akár a felállítására, akár a fenntartására irányulnak, azokat semmiképen sem szabad mellőznünk, bármiféle botránkozások következzenek is be. Hogyha a szeretet miatt lehet tartózkodnunk az ételek használatától Isten tiszteléséhez megsértése nélkül, Krisztus országának épségben tartásával s a kegyesség háborítatlanságával: akkor nem tűrhetők az olyanok, akik ilyesmik miatt az egyházat megzavarják. Ugyanezeket az érveket használja Pál a Korinthusbeliekhez írt I. levelében (6, 13.): Az eledelek a hasnak és a has az eledeleknek rendeltetett; Isten pedig mind a kettőt eltörli. Ha eszünk is, nem leszünk gazdagabbak (I. Kor. 8, 8.). Ezekkel végeredményben azt akarja kimutatni, hogy az étel és az ital silányabb dolgok, semhogy ezek kedvéért az evangéliom futását szabad volna akadályozni.

Hanem igazság, békesség. Ezeket csak futólag állította szembe az evéssel és ivással; nem mintha fel akarta volna sorolni mindazt, amiből Krisztus országa áll, hanem csak arra akart rámutatni, hogy lelki dolgokon alapszik. Jóllehet ezzel a néhány szóval bizonyára összefoglalta annak lényegét, hogy t. i. önmagunk felől jó lelkiismerettel nyugodjunk meg az Úr előtt és élvezzük a lelkiismeret valódi örömét, mégpedig a bennünk lakozó Szent Lélek által. Mindazonáltal (amint említettem) ezt a keveset is, amit itt Isten országáról mondott, a szóbanforgó tárgyhoz szabta: mert aki részesévé lett a valódi igazságnak, az a legnagyobb és felbecsülhetetlen jót élvezi, t. i. a lelkiismeret nyugodt örömét. Annak pedig, aki békességben van Istennel, van-e még több kívánnivalója? Én úgy látom: azzal, hogy a *békességet* összekötötte az *örömmel,* ennek a lelki örömnek a feltételét akarta kifejezésre juttatni; mert bármennyire szilárdak vagy elbizakodottak legyenek is a gonoszok, mégis csak akkor válik derültté és vidámmá a lelkiismeret, amikor azt érzi, hogy Isten megbékélt vele és kegyes hozzá; mert csakis ebből a békességből ered a valódi öröm. — Egyébként, bár amikor ilyen nagy dolgokról van szó, mindig érdemes a Szent Lelket mint azok szerzőjét magasztalni, mégis Pál itt a Lelket hallgatólagosan a külső dolgokkal akarta szembeállítani, hogy tudtunkra adja: az ételek használata nélkül is teljes egészében megmarad számunkra mindaz, ami az Isten országára tartozik.

18. *Mert aki ezekben szolgál.* A következményekből vett bizonyíték ez; mert lehetetlen, hogy aki Isten előtt kedves és az emberek előtt megpróbált, abban ne érvényesüljön teljes erővel és ki ne virágozzék az Isten országa; aki nyugodt és csendes lelkiismerettel szolgál Krisztusnak az igazság által, elnyeri mind az emberek, mind pedig Isten helyeslését. Ahol tehát megvan az igazság, a békesség és a lelki öröm, ott Isten országa minden tekintetben teljes: tehát nem testi dolgokban áll. — Egyébként Isten előtt kedvesnek az olyan embert nevezi, aki az ő akaratának engedelmeskedik.

Ezt az emberek előtt megpróbáltnak nyilvánítja, mert lehetetlen, hogy bizonyságot ne tegyenek az emberek arról az erényről, amelyet szemökkel látnak. Nem mintha a gonoszok mindig kímélettel lennének Isten fiai iránt; sőt még ha nincs is rá semmi okuk, akkor is sok gyalázatosságot szórnak rájuk, és anélkül, hogy megérdemelnék, rágalmakkal feketítik be őket s végül helyes cselekedeteiket rosszakaratúlag magyarázva vétkeknek tüntetik fel. De Pál itt az őszinte ítéletről beszél, melybe nem vegyül semmi rosszindulat, semmi gyűlölet, semmi babona.

19. Azért tehát törekedjünk azokra, amik a békességre és az egymás épülésére valók. 20. Ne rontsd le az ételért az Isten munkáját. Minden tiszta ugyan, de rossz annak az embernek, aki botránkozással eszi. 21. Jó nem enni húst és nem inni bort, sem semmit nem tenni, amiben a te atyádfia megütközik vagy megbotránkozik, vagy erőtelen.

19. *Azért tehát.* Pál az ételeken való üres tépelődéstől tőle telhetőleg azokhoz a magasabbrendű dolgokhoz utasít minket, amelyeknek összes cselekedeteinkben az első helyen kell állniok, sőt azokat meg kell határozniok. Mert azért kell ennünk, hogy éljünk; élnünk meg azért kell, hogy az Úrnak szolgáljunk. Az Úrnak pedig az szolgál, aki jóakarattal és nyájassággal építi felebarátját. Ugyanis ez a két dolog: az egyetértés és építés a szeretetnek szinte minden kötelességét magában foglalja. Hogy ez jelentéktelen dolognak ne lássék, megismétli előbbi mondását, hogy az étel, mint romlandó dolog nem méltó arra, hogy miatta az Úr épülete lerombolódjék. Mert mindenütt, ahol akár csak egy szikrányi istenfélelem van, ott Isten munkája látható; s ezt rontják le, akik kíméletlenségükkel megzavarják a még erőtelen lelkiismeretet. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy azért fűzi hozzá a békességhez az építést, mert néha oly szerfölött nagy elnézéssel vannak egymás iránt az emberek, hogy engedékenységükkel legtöbbnyire ártanak egymásnak. Ezért különbséget kell tennünk az engedékenységre való törekvésben és ügyelnünk kell a hasznosságra, hogy atyánkfiának szívesen megadjunk mindent, ami üdvének előmozdítására, vagyis ami javára szolgál. Ahogyan Pál egy másik helyen (I. Kor. 10, 23.) figyelmeztet bennünket: Minden szabad nekem, de nem minden használ; s rögtön hozzáteszi az indokolást is: mert nem minden épít. Nem is hiába szövi bele ismét beszédjébe, hogy „ne rontsd le az ételért az Isten munkáját", jelezvén ezzel, hogy nem olyan önmegtartóztatást kíván, amely az istenfélelem kárával járna, amint fentebb is mondotta: Jóllehet nem táplálkozunk szabadon akármivel, hanem atyámfiai kedvéért engedünk az ételek használatából, Isten országa mégis teljes épségében megmarad.

20. *Minden tiszta ugyan.* Azt, hogy „minden tiszta", megengedő értelemben mondja; azt pedig, hogy „rossz annak az embernek, aki botránkozással eszi", korlátozásképen fűzi hozzá, — mintha ezt mondaná: jó ugyan az étel, de rossz a botránkozás. Az eledelek pedig azért adattak nekünk, hogy a szeretet sérelme nélkül táplálkozzunk azokkal; tehát beszennyezi

a tiszta étel használatát, aki megsérti vele a szeretetet. Ebből azt a következtetést vonja le, hogy jó tartózkodni mindentől, ami atyánkfiai megbotránkozására vezetne. Egyébként itt egymásután három kifejezést használ: *megütközik, megbotránkozik* és *elerőtlenedik*, mégpedig a következő értelemben: ne adjunk okot atyánkfiainak a megütközésre, sőt még a megbotránkozásra, de még az elerőtlenedésre se. Mert a megütközés több, mint a megbotránkozás, és a megbotránkozás több, mint az erőtelenkedés. Arról mondjuk, hogy erőtelen, akinek a lelkiismeretében valami nyugtalanság támad; az botránkozik meg, akinek a lelkiismeretét súlyosabb háborgás rendíti meg; és az ütközik meg, aki valami módon elidegenedik a vallásos buzgóságtól.

22. Tenéked hited van; tartsd meg magadban Isten előtt. Boldog, aki nem kárhoztatja magát abban, amit helyesel. 23. Aki pedig kételkedik, ha eszik, kárhoztatva van, mert nem hitből eszik. Ami pedig hitből nincs, bűn az.

22. *Tenéked hited van?* Befejezésül kimutatja, hogy miben áll a keresztyén szabadság jótéteménye; ebből kiviláglik, hogy csalfán kérkednek a szabadsággal, akik annak gyakorlásában nem tudják magukat mérsékelni. Azt mondja tehát, hogy a szabadság ismerete, minthogy a hitből származik, tulajdonképen Istenre van tekintettel; aki tehát ilyen bizonyossággal van megáldva, annak meg kell elégednie Isten színe előtt a lelkiismeret nyugalmával s nincsen szüksége arra, hogy ezt az emberek előtt vegye birtokába és mutogassa. Tehát ebből következik, hogy romlott indulatból származik az, ha erőtelen atyánkfiait a húsok evésével megbotránkoztatjuk, holott semmi szükség sem kényszerít erre bennünket. — Egyébként könnyen beláthatjuk, mily helytelen módon csavarják el ezt a bibliai helyet némelyek, akik ebből azt hozzák ki, hogy nem fontos, miként viselkedik valaki az ostoba és babonás szertartások megtartása tekintetében, csak a lelkiismerete maradjon tiszta Isten előtt. Mert Pál egyáltalán nem is gondolt ilyesmire, amint maga a szöveg összefüggése mutatja. Az Isten tiszteletére rendelt szertartások is hitvallásunk részei. Ezért akik a hitet elszakítják a hitvallástól, azok a napot megfosztják melegétől. Azonban Pál semmi ilyesmiről nem beszél itt, hanem csak az étel és ital szabad használatáról tárgyal.

Boldog, aki nem kárhoztatja magát. Az apostol itt először is arra akar megtanítani minket, hogy miképen válik törvényessé számunkra az Isten ajándékaival való élés; azután, hogy milyen nagy akadály a tudatlanság, — hogy a tapasztalatlanokat gyöngeségük mértékén túl ne szorongassuk. Azonban egy általános tételt állít fel, amely minden cselekedetre kiterjed. Azt mondja: Boldog, akinek nyugodt a lelkiismerete, föltéve, hogy helyesen vizsgálja cselekedeteit. Mert megesik, hogy sokan a leggonoszabb cselekedeteket követik el minden lelkiismereti kétely nélkül; de ez azért történik, mert behunyt szemmel, vaktában rohannak oda, ahová a test vak

és őrjöngő mértéktelensége ragadja őket. Nagy azonban a különbség az ilyen eltompultság és a helyes ítélet között; aki tehát különböztet a dolgokban, az boldog, ha cselekedetének helyes lemérése és megfontolása után nem furdalja a rossz lelkiismeret bizonysága. Mert csakis az ilyen bizonyosság révén érhetjük el azt, hogy cselekedeteink Isten tetszésével találkozzanak. Így azután lehetetlenné válik az az üres mentegetőzés, melyet tudatlanságból igen sokan ürügyül hoznak fel, amikor tévelygésük nemtörődömséggel és ostobasággal párosul. Mert ha elegendő volna az ú. n. jószándék, akkor fölösleges volna a vizsgálat, amelynek alapján Isten Lelke itt az emberek tetteit értékeli.

23. *Aki pedig kételkedik.* Igen találóan egy szóval fejezte ki az ingadozó és a teendője felől bizonytalankodó lélek állapotát. Mert aki kételkedik, az erre is, arra is gondol, és bizonytalan fontolgatás tartja függőben a különböző elhatározások között; tehát mivel a helyes cselekvés alapja a léleknek Isten színe előtt jólelkiismerettel megálló bizonyossága s úgyszólván derüs aggálytalansága: semmi sem ellenkezik jobban cselekedeteink helyeslésével, mint az ingadozó kételkedés. Bárcsak mélyen belevésődnék az emberek lelkébe ez a tétel, hogy semmi máshoz sem szabad hozzákezdeni, hanem csak ahhoz, amiről a lélek határozottan megállapította, hogy Istennek kedves. Mert akkor az élet sok területén nem nyugtalankodnának, nem ingadoznának s nem rohannának vak iramodással mindenhová, ahová saját képzelődésük hajtja őket. Mert ha a táplálkozásunkat ilyen szerénység korlátozza, hogy kételkedő lelkiismerettel még egy falat kenyérhez sem szabad nyúlnia senkinek, akkor mennyivel nagyobb óvatossággal kell lennünk a legfőbb dolgokban?

Ami pedig hitből nincs. A kárhoztatás oka az, hogy a cselekedet — bármilyen kiváló és jeles legyen is külsőleg — ha nem tiszta lelkiismereten alapszik, bűnnek számít. Mert Isten nem a külső látszattal törődik, hanem a szív belső engedelmességével. Egyedül ettől függ cselekedeteink értékelése. De milyen engedelmesség az, ha valaki olyasmire vállalkozik, amiről nincs meggyőződve, hogy Isten helyesli-e? Tehát ahol ilyen kétség merül fel, ott méltán vádolható hitszegéssel, aki a lelkiismeret bizonysága ellenére cselekszik. — A *hit* szót Pál itt a lélek állhatatos meggyőződése és (hogy úgy mondjam) szilárd bizonyossága helyett használja, és pedig nem akármiféle bizonyosság, hanem az Isten igazságából fakadó bizonyosság megjelölésére. Tehát a rettegés és a bizonytalankodás megrontja összes cselekedeteinket, bármilyen szép külsejűek is egyébként. Minthogy pedig a kegyes lélek sehol sem találhat másutt biztos megnyugvást, hanem csak Isten Igéjében: ennélfogva hiábavalóvá válik minden koholt istentiszteleti mód és minden olyan cselekedet, amely az emberi agy szüleménye. Mert amikor Pál kárhoztatja mindazt, ami nincs hitből, egyúttal elveti mindazt, ami nem alapszik Isten Igéjén és nem találkozik annak helyeslésével. Ámbár még az sem elég, hogy Isten Igéje helybenhagyja cselekedetünket, ha a lélek nem az említett meggyőződésre támaszkodva, jókedvvel lát a munkához. Tehát az a helyes élet alapelve, hogy lelkünk ne ingadozzék ide-oda, hanem Isten Igéjére támaszkodva bátorságosan menjünk, ahová hív.

XV. RÉSZ

1. Tartozunk pedig mi az erősek, hogy az erőtlenek erőtlenségeit hordozzuk, és ne magunknak kedveskedjünk. 2. Mindenikünk tudniillik az ő felebarátjának kedveskedjék annak javára, épülésére. 3. Mert Krisztus sem önmagának kedveskedett, hanem amint meg van írva: A te gyalázóidnak gyalázásai hullottak reám.

1. *Tartozunk pedig.* Hogy azok, akik Isten megismerésében előbbre haladtak másoknál, ne tartsák méltánytalanságnak, hogy rájuk több teher hárul, Pál kimutatja, mire kell használniok azt az erőt, mellyel a többieket felülmúlják: t. i. az erőtelenek támogatására, hogy ezek össze ne roskadjanak. Mert amiképen azokat, akikre nagyobb tudományt bízott Isten, a tudatlanok oktatására rendeli, azonképen azoktól, akiket így megerősít azt kívánja, hogy erejükkel a gyöngéket támogassák; így illik megosztani az összes kegyelmi ajándékokat a Krisztus tagjai között. Tehát minél erősebb valaki a Krisztusban, annál inkább el van kötelezve az erőtelenek támogatására. Azzal, hogy azt mondja: a keresztyének ne önmaguknak kedveskedjenek, arra mutat rá, hogy igyekezetüket nem a maguk kielégítésére kell fordítaniok, ahogyan azok szokták, akik a maguk véleményével megelégedve, másokat aggodalom nélkül elhanyagolnak. S valóban, a szóbanforgó üggyel kapcsolatban igen helyénvaló ez az intelem; mert semmi sem akadályozza vagy késlelteti annyira szolgálatainkat, mint az, hogy kiki a kelleténél nagyobb mértékben rabja önmagának, úgyhogy mások gondjával nem törődve, csak a saját elgondolásait és indulatait követi.

2. *Mindenikünk tudniillik.* Itt arra tanít, hogy el vagyunk kötelezve másoknak; ezért kötelességünk, hogy eleget tegyünk és engedelmeskedjünk nekik; mégpedig minden kivétel nélkül tartozunk alkalmazkodni atyánkfiaihoz, amikor ezt Isten Igéje szerint az ő épülésükre megtehetjük. Tehát két szabály van itt: Az egyik az, hogy saját ítéletünkkel meg nem elégedvén és a magunk vágyaiban meg nem nyugodván, mindenütt azon fáradozzunk és arra törekedjünk, ami atyánkfiait kielégíti; a másik az, hogy amikor felebarátainkhoz akarunk alkalmazkodni, akkor Istenre kell tekintenünk, hogy célunk az ő épülésük legyen. Mert nagyobb részüket csak úgy lehet megnyugtatni, ha vágyaik iránt elnézők vagyunk. S ha kedvébe akarunk jutni a többségnek, akkor nem annyira a javukkal és üdvösségükkel kellene gondolnunk, hanem az ostobaságukat kellene legyezgetnünk; nem arra kellene tekintenünk, mi válik hasznukra, hanem arra, hogy mit óhajtanak a saját vesztükre. Nem arra kell tehát törekednünk, hogy el-

nyerjük azoknak tetszését, akiknek semmi máshoz nem fülik a foguk, csak a rosszhoz.

3. *Mert Krisztus sem önmagának kedveskedett.* Ha illő az, hogy a szolga semmitől se vonakodjék, amit ura magára vállalt, akkor nagy képtelenség volna, ha ki akarnók vonni magunkat az alól a szükségszerűség alól, hogy mások erőtelenségét elhordozzuk, holott ennek alávetette magát Krisztus is, akivel pedig úgy dicsekedünk, mint Királyunkkal és Urunkkal. Mert Ő önmagával nem gondolva teljesen ennek a törekvésnek szentelte magát. Mert Őreá igazán ráillik mindaz, amit a próféta mond a 69. Zsoltár 10. versében. Egyebek közt azt is mondja, hogy az Isten házához való féltő szeretet emészti őt és az Isten gyalázóinak gyalázásai Őreá hullottak. Ezzel azt jelzi, hogy Isten dicsősége iránt oly nagy szenvedély lobogott benne, az ő országának előbbrevitele iránt akkora vágy fogta el, hogy önmagáról elfeledkezve, mindenestől ez az egy gondolat töltötte el; annyira Istennek szentelte magát, hogy mindannyiszor szinte a szíve hasadt meg annak láttára, hogy az ő szent neve ki van téve az istentelenek gyalázkodásának. Ámbár a mondat második része, mely az Isten gyalázásairól szól, kétféleképen értelmezhető: vagy úgy, hogy éppen olyan hatással voltak reá az Isten ellen szórt rágalmak, mintha azokat Ő maga szenvedte volna el önmagában; vagy, hogy éppen olyan fájdalmat okozott neki annak látása, hogy Istent bántalmakkal illetik, mintha Ő maga okozta volna azokat. Ha Krisztus uralkodik bennünk, aminthogy híveiben szükségképen uralkodik, akkor ennek az érzésnek is erősnek kell lennie lelkünkben, úgyhogy mindaz, ami csökkenti Isten dicsőségét, éppúgy gyötörjön minket is, mintha bennünk honolna, illetve tőlünk eredne. Menjenek hát most, akiknek az a vágyaik netovábbja, hogy a legnagyobb tisztességre jussanak azoknál, akik Isten nevét mindenféle gyalázattal illetik, Krisztust lábukkal tiporják, evangéliomát gyalázatosan megtépik és tűzzel-vassal üldözik! Nem is egészen bizonyos, hogy oly nagy tiszteletben tartják őket azok, akik nemcsak megvetik Krisztust, hanem gyalázatosan is bánnak vele.

4. Mert a melyek régen megirattak, a mi tanulságunkra irattak meg: hogy békességes tűrés által és az írásoknak vígasztalása által reménységünk legyen. 5. A békességestűrésnek és vígasztalásnak Istene pedig adja néktek, hogy ugyanazon indulat legyen bennetek egymás iránt Krisztus Jézus szerint: 6. hogy egy szívvel, egy szájjal dicsőítsétek az Istent és a mi Urunk Jézus Krisztusnak Atyját.

4. *Mert amelyek.* Itt következik a példa alkalmazása, hogy senki se gondolja valami nagyon távolról vett dolognak azt, aminek Krisztus követésére kell buzdítania bennünket. Sőt — úgymond — nincs a Szentírásban semmi sem, ami ne a ti okulásotokra s életetek elrendezésére szolgálna. Nevezetes vers ez, mert midőn megértjük belőle, hogy Isten kijelentéseiben nincs semmi hiábavaló és meddő dolog, egyben arra is megtanít minket, hogy a Szentírás olvasása a kegyességre és az élet szentségére vezet

bennünket. Tehát mindazt, amit a Szentírás előad, törekedjünk megtanulni. Mert gyalázatára válnék a Szentléleknek, ha azt gondolnók, hogy Ő olyan valamit tanított, aminek tudására egyáltalán nincs szükségünk; azután tudnunk kell, hogy mindaz, amit a Szentírás tanít, a kegyességben való előhaladásunkra irányul. S jóllehet Pál itt az Ótestamentumról beszél, mindamellett ugyanígy kell gondolkoznunk az apostoli iratokról is. Mert ha Krisztus Lelke mindenütt hasonló önmagához, akkor kétségtelen, hogy tanítását most az apostolok útján éppúgy övéinek épüléséhez szabta, mint hajdan a próféták útján. Ezért alaposan megcáfolja ez a vers azokat az őrjöngő lelkeket, akik azt hánytorgatják, hogy az Ótestamentum megszűnt, s egyáltalában nem tartozik a keresztyénekre. De milyen képpel idegenítik el a keresztyéneket azoktól, amiket Pál tanubizonysága szerint Isten éppen az ő üdvösségükre rendelt? Az pedig amit hozzáfűz, *hogy az Írásokból meritett békességestűrés és vígasztalás által reménységünk legyen,* — nem foglalja magában minden részét annak a haszonnak, amelyet Isten Igéjéből kell merítenünk, hanem csak röviden jelzi a főcélt. Mert az Írások kiváltképpen arra törekszenek, hogy a türelemre felkészített és vígasztalásokkal megerősített lelkeket az örökélet reménységére bátorítsák, és az erre való előkészületben tartsák meg. A „buzdítás" szó, melyet mások „vígasztalásnak" fordítanak, nekem nincs ellenemre, legföljebb annyiban, hogy a vígasztalás jobban összeillik a türelemmel, mert ez abból származik. Mert csak akkor vagyunk igazán felkészülve a szerencsétlenségek türelmes elviselésére, amikor Isten azokat vígasztalásával mérsékeli. Ugyanis a hívők türelmessége nem az a keménység, amelyről a bölcselkedők tanítanak, hanem az a szelídség, amellyel szívesen alávetjük magunkat Istennek, mikor az ő jóságának és atyai szeretetének megízlelése mindent megédesít számunkra. Ez táplálja és tartja fenn bennünk a reménységet, hogy meg ne fogyatkozzék.

5. *A békességestűrésnek és vígasztalásnak Istene.* Azoknak a hatásoknak alapján nevezi így Istent, amelyeket előbb a Szentírásnak tulajdonított. S ezt méltán teszi, hiszen más-más szempontból nézi a kettőt; u. i. egyedül Isten a szerzője a béketűrésnek és a vígasztalásnak, mert mind a kettőt Ő csepegteti szívünkbe Lelke által; erre azonban Igéjét használja eszközül. Mert először megtanít arra, hogy mi az igazi vígasztalás és mi a valódi béketűrés; azután ezt a tanítást belecsepegteti és beleülteti lelkünkbe. Továbbá, miután kötelességükre intette és buzdította a rómabelieket az apostol, most könyörgésbe kezd, mert jól tudta, hogy minden eredmény nélkül értekezik bárkinek a kötelességéről, ha Isten bensejükben véghez nem viszi Lelkével azt, amit embernek szája által mondott. Könyörgésének a lényege az, hogy lelküket Isten igazi egyetértésre vezesse és igazi együttérzést teremtsen közöttük. Jelzi egyúttal azt is, milyen ennek az egységnek a köteléke, amikor azt akarja, hogy *Krisztus szerint* értsenek egyet. Mert nyomorúságos az az együttérzés, amely Isten nélkül történik; az pedig Isten nélkül van, amely elidegenít minket az ő igazságától. S hogy minél ajánlatosabbá tegye a Krisztusban való egyetértést, előadja, mennyire szük-

séges ez. Mert csak akkor dicsőítjük igazán Istent, ha az ő dícséretére mindannyiunk szíve együttérez és nyelvünk is összecsendül. Tehát nincs oka senkinek sem azzal dicsekedni, hogy majd ő a maga módján megadja Istennek a dicsőséget; mert oly nagyértékű Isten előtt az ő szolgáinak egysége, hogy nem akarja, hogy meghasonlásokon és civakodásokon át hangozzék az ő dicsősége. Ennek az egy meggondolásnak elegendőnek kellene lennie ahhoz, hogy megzabolázza azt a féktelen veszekedést és őrült viszálykodást, mely manapság sokak lelkét nagyon is eltölti.

7. Azért fogadjátok be egymást, miképen Krisztus is befogadott minket az Isten dicsőségére. 8. Mondom pedig, hogy Jézus Krisztus szolgája lett a körülmetélkedésnek az Isten igazságáért, hogy megerősítse az atyák ígéreteit; 9. a pogányok pedig irgalmasságért dicsőítik Istent, amint meg van írva: Annakokáért vallást teszek rólad a pogányok között és dícséretet éneklek a te nevednek. 10. És ismét azt mondja: Örüljetek pogányok az ő népével együtt. 11. És ismét: Dícsérjétek az Urat minden pogányok, és magasztaljátok őt minden népek. 12. És viszont Ésaiás így szólt: Lészen a Jessének gyökere, és aki felkel, hogy uralkodjék a pogányokon; őbenne reménykednek a pogányok.

7. *Azért fogadjátok be egymást.* Visszatér a buzdításra, s ennek erősítésére mindig Krisztus példáját tartja szem előtt. Mert Ő azzal, hogy nem egyikünket vagy másikunkat, hanem együttesen mindnyájunkat magához ölelt, annyira összefűzött bennünket, hogy egymásnak kölcsönösen kedvezni tartozunk, ha ugyan meg akarunk maradni az ő kebelén. Tehát csak akkor bizonyítjuk meg elhivatásunkat, ha nem különülünk el azoktól, akikkel összekötött minket az Úr. Ezeket a szavakat: *az Isten dicsőségére,* vonatkoztathatjuk vagy csak magunkra, vagy Krisztusra, vagy pedig együttesen Őreá és mireánk; s ez az utóbbi magyarázat nekem jobban is tetszik ilyenformán: Amiként Krisztus napfényre hozta az Atya dicsőségét azzal, hogy mindnyájunkat kegyelmébe fogadott, mert könyörületességre szorultunk, úgy nekünk is ugyanazon Isten dicsőségének megvilágítása végett meg kell erősítenünk és szentesítenünk kell azt az összeköttetést, amelyben egymással vagyunk a Krisztusban.

8. *Mondom pedig, hogy Jézus Krisztus.* Most azt mutatja ki, hogyan ölelt magához Krisztus mindnyájunkat. S itt már semmi különbséget sem tesz zsidók és pogányok között, legföljebb annyit, hogy Isten először a zsidó népnek tett ígéretet Krisztus felől és Őt úgyszólván különlegesen őnekik szánta, mielőtt a pogányoknak adta volna. Egyébként kijelenti, hogy abban, ami minden viszálykodás forrása volt, nincs közöttük semmi különbség; mert a zsidókat is, meg a pogányokat is nyomorúságos szétszórodottságból gyüjtötte össze, s összegyüjtésük után az Atya országába vezette őket, hogy egy nyájjá legyenek egy akolban és egy pásztor alatt. Ezért jelzi, hogy az a helyénvaló, ha egymás közt egyetértésben maradnak

és nem vetik meg egymást, mert Krisztus egyiküket sem vetette meg. Előbb tehát a zsidókról beszél s azt mondja: Krisztus azért küldetett hozzájuk, hogy Isten igazságát az atyáknak adott ígéretek betöltésével beteljesítse. Az pedig nem közönséges megtiszteltetés, hogy Krisztus, az ég és föld Ura, testet öltött, hogy az ő üdvösségüknek szolgáljon. Mert minél jobban megalázta magát ő érettük, annál nagyobb tisztességre méltatta őket. S ezt kétségtelenül bizonyosnak veszi. Így annál csodálatosabb, ha oly nagy arcátlanság lakozik némely eszelős fejekben, hogy az ószövetség összes ígéreteit habozás nélkül csak testi dolgokra vonatkoztatják és a jelenvaló világhoz kötik. Hogy pedig a pogányok valami kiválóságot ne tulajdonítsanak maguknak a zsidók felett, határozottan kijelenti Pál, hogy a Krisztus által hozott üdvösség szerződés alapján illeti meg a zsidókat; mert eljövetelével betöltötte, amit egykor Ábrahámnak ígért az Atya és így ennek a népnek volt a szolgája. Következésként az ószövetség valójában lelki volt, ha földi ábrázolatokhoz volt is kötve. Mert azt a beteljesedést, amelyről itt Pál beszél, az örök üdvösségre kell vonatkoztatni. Azután, hogy senki se kötekedhessék azzal, hogy csak az utódoknak ígérte Isten az üdvösséget, amikor Ábrahám kezébe tette le a szövetséget, Pál kifejezetten az „atyáknak tett ígéretekről" beszél. Tehát vagy pusztán testi jótéteményekben áll a Krisztus ereje, vagy pedig az Ábrahámmal kötött szövetség messzebbre is kiterjedt, nemcsak a testre.

9. *A pogányok pedig irgalmasságáért.* Ez a második részlet, melynek bizonyításával hosszasabban foglalkozik az apostol, mert ebben sokan kételkedtek. Az első bizonyság, amelyet idéz, a 18. Zsoltárból való, melyet Sámuel II. könyvének 22. része is előad, ahol kétségkívül a Krisztus országáról szóló jövendőléssel van dolgunk. Ezért Pál a pogányok elhivatását azon az alapon bizonyítja, hogy a megnevezett helyen ígéret szól arról, hogy Isten dicsőségét a pogányok között is vallani fogják. Mert Istent igazában csakis azok között magasztalhatjuk, akik meghallgatják az ő dícséretét, mikor mi azt zengjük. Ezért ahhoz, hogy körükben Isten nevét magasztalják, a pogányoknak ajándékul kellett kapniok az Isten ismeretét és az Isten népének közösségébe kell jutniok. Ugyanis mindenütt azt láthatjuk az Írásokban, hogy Isten dicsőségét csakis a hívők gyülekezetében lehet magasztalni, akiknek fülei fogékonyak a dicsőítés meghallgatására.

10. *Örüljetek pogányok az ő népével együtt.* Nem helyeslem, hogy általában úgy értelmezik ezt a verset, mintha Mózes énekéből volna véve; mert Mózes inkább el akarja rémíteni Izráel ellenségeit népe nagyságával s nem pedig az Izráellel való együtt örvendezésre akarja hívni őket. Szerintem tehát ez az idézet inkább a 67. Zsoltár 5. verséből való, ahol ez olvasható: Örvendnek és vígadnak a nemzetek, mert igazsággal ítéled a népeket, és a nemzeteket e földön te igazgatod. Ami pedig azt illeti, hogy Pál a maga szavaival ehhez hozzáfűzte: „az Isten népével együtt", ezt magyarázat végett tette. Mert ott a próféta csakugyan összekapcsolja a pogá-

nyokat Izráellel s egyaránt hívja mind a kettőt az örvendezésre, ami Isten megismerése nélkül nem lehetséges.

11. *Dícsérjétek az Urat, minden pogányok.* Ez az idézet is nagyon találó. Mert hogyan is dícsérnék Istent, akik nem ismerik az ő nagyságát? Ezt épen úgy nem tehetnék, mint ahogy nevét sem hívhatnák segítségül, ha nem ismernék azt. Tehát ez a jövendölés nagyon alkalmas a pogányok elhívásának bizonyítására. S ez mégjobban kiviláglik az ott hozzáfűzött indokolásból; mert azt parancsolja: igazságáért és kegyelmességéért adjunk hálát Istennek (Zsolt. 117, 1.).

12. *És viszont Ésaiás, stb.* Valamennyi közül ez a prófécia a legkiválóbb. Mert itt a próféta szinte kétségbeejtő viszonyok között azzal vigasztalja a hívők csekély maradékát, hogy Dávid családjának száraz és kihalt törzséből egy vesszőszál származik majd és a megvetett gyökérből egy virágszál növekedik, amely visszaállítja Isten népének régi dicsőségét. S az ottani leírásból nyilvánvaló, hogy ez a vesszőszál Krisztus, a világ Megváltója. Hozzáfűzi azután, hogy zászlóul emelkedik majd a pogányok fölé, hogy üdvösségükre legyen. Pálnak ezek a szavai eltérnek ugyan a héber eredetitől. Mert ahol itt „felkel" olvasható, a héberben ez van: „jelként állani", ami ugyanazt jelenti, t. i. jelként (vagy zászlóként) szembetűnően kiemelkedni. A „reménykedni" szó helyett a héberben ezt olvassuk: „keresni"; de a Szentírás általános és közismert szóhasználata szerint Istent keresni nem más, mint reménykedni Benne. Továbbá ez a prófécia kétszeresen is erősíti a pogányok elhivatását; először: mert azt mondja, hogy előttük Krisztus zászlóként fog felemelkedni, márpedig Ő egyedül a hívők között uralkodik; másodszor: mert azt mondja, hogy Krisztusban reménykednek majd, ami nem történhetik az Ige hirdetése és a Lélek megvilágosítása nélkül. Ezeknek felel meg Simeon éneke. Egyébként a Krisztusban való reménykedés az ő istenségének bizonysága.

13. A reménységnek Istene pedig töltsön be titeket minden örömmel és békességgel a hívésben, hogy bővölködjetek a reménységben a Szent Lélek ereje által. 14. Meg vagyok pedig győződve atyámfiai, én magam is ti felőletek, hogy teljesek vagytok minden jósággal, betöltve minden ismerettel, képesek lévén egymást is inteni. 15. Bátorságosabban írtam pedig néktek, atyámfiai, részben, mintegy emlékeztetvén titeket az Istentől nékem adott kegyelem által 16. hogy legyek a Jézus Krisztus szolgája a pogányok között, munkálkodván az Isten evangyéliomában, hogy legyen a pogányoknak áldozata kedves és a Szent Lélek által megszentelt.

13. *A reménységnek Istene pedig.* Fejtegetéseit most is, mint az előbb, könyörgéssel zárja, melyben azt kívánja, hogy Isten adja meg nekik mindazt, amire tanította őket. Kitűnik ebből, hogy az Úr épenséggel nem a mi erőinkhez vagy a szabadakarat képességéhez szabja parancsolatait s nem is

azért írja elő kötelességeinket, hogy a saját erőnkben bizakodva törekedjünk az engedelmességre, hanem olyasmiket parancsol, amikhez az ő kegyelmének segítségére szorulunk, hogy így az imádkozásban való buzgalomra ösztönözzön bennünket. Mikor pedig Istent a *reménység Istenének* nevezi, az előző versre van tekintettel, mintha ezt mondaná: Az az Isten tehát, akiben reménykedünk, egyformán töltsön be mindnyájatokat örömmel, azaz a lelkiismeret vidámságával, azután egységgel és egyetértéssel, mégpedig a hívésben; mert ahhoz, hogy békességünk Isten tetszésével találkozzék, tiszta és őszinte hittel kell összekapcsolódnunk egymással. Ha valaki inkább úgy gondolja, hogy az *„en tó piszteuein"* (= a hívésben) az *„eisz to"* (= a hívésre) helyett áll, akkor e szavak értelme az lesz, hogy békességüket fordítsák a hívésre. Mert akkor készültünk fel illőképen a hitre, amikor nyugodtan és egyetértőleg szívesen fogadjuk az Úr tanítását. Helyesebb azonban, ha azt mondjuk, hogy Pál azért köti össze a hitet a békességgel és az örömmel, mert a hit a szent és törvényes egyetértés köteléke, s a kegyes öröm támasza. Ámbár gondolhatnánk itt arra a benső békességre is, amelyben Istennel vagyunk; de a szöveg összefüggése inkább az előző értelmezésre vezet bennünket. Hozzáteszi azután: *hogy bővölködjetek a reménységben;* mert így a reménység is megerősödik és növekszik bennünk. Ez a kifejezés *a Szentlélek ereje által,* azt jelzi, hogy mindezek az Isten jóvoltának ajándékai. És az „ereje" szó is hangsúlyos itt: Pál azt az erőt magasztalja, amellyel a Lélek a hitet, reménységet, örömet és békességet munkálja bennünk.

14. *Meg vagyok pedig győződve.* Előzetes cáfolat ez, vagy bizonyos engedményféle a rómabeliek megnyugtatására, ha azt gondolnák, hogy a sok és annyira aggódó intéssel Pál korholja őket és így igazságtalan velük szemben. Mentegetőzik tehát, hogy a tanító és buzdító szerepére mert vállalkozni közöttük és azt mondja, hogy ezt nem azért tette, mintha nem bíznék a tudásukban, jóságukban vagy állhatatosságukban, hanem mert a kötelessége kényszerítette erre. Így ugyanis elhárít magáról minden gyűlöléseket, amelyet különösen az a vakmerőség szokott kiváltani, amikor valaki másnak a dolgába ártja magát, vagy olyasmikről tárgyal, amik nem tartoznak reá. Ebből is láthatjuk ennek a szent férfiúnak páratlan szerénységét, aki előtt az volt a legkedvesebb, ha őt magát semmire sem tartják, csak az általa hirdetett tanításnak legyen meg a tekintélye. Sok büszkeség volt a rómaiakban, városuk hírneve még a nép legalacsonyabbrendű tagjait is elbizakodottakká tette, úgyhogy idegent, sőt barbárt és zsidót aligha vállaltak volna tanítójuknak. Ez ellen az elbizakodottság ellen Pál nem akar magánemberként a maga nevében hadakozni; de azt mégis szinte simogató szavakkal fékezi meg, amikor itt arról tesz bizonyságot, hogy apostoli tisztségénél fogva vállalkozott erre a feladatra.

Teljesek vagytok minden jósággal, betöltve minden ismerettel. Abban, aki int, különösen két jótulajdonságnak vagy adománynak kell meglennie: az emberiességnek, mely az ő lelkét is hajlandóvá teszi arra, hogy tanácsával testvérein segítsen, s arcvonásait és szavait is nyájassággal enyhíti; az-

után a tanácsadásban való ügyességnek és okosságnak, mely tekintélyt is szerez neki, úgyhogy hasznukra lehessen hallgatóinak, akikhez szavait intézi. Ugyanis a testvéri intéseknek nincs nagyobb ellenségük a rosszakaratnál és a gőgösségnél, mert ez okozza azt, hogy a tévelygőket gőgösen megvetjük, s jobban szeretjük kigúnyolni, mintsem megjavítani őket. Eredménytelenekké teszi intelmeinket a durvaság is, ha akár szavainkban, akár az arcunkon mutatkozik. Azután, bármennyire kitűnik is valaki emberies érzés és nyájasság dolgában, mégsem lesz alkalmas mások intésére, ha nincs megfelelő tudása és a dolgokban kellő jártassága. Tehát mind a két tehetséget elismeri a rómaiaknál, tanuságot tévén arról, hogy ők másnak a segítsége nélkül is képesek egymás buzdítására. Mert megvallja, hogy bővölködnek jóságban is és ismeretekben is; ebből következik, hogy meg van a képességük a buzdításra.

15. *Bátorságosabban írtam pedig néktek.* Következik a mentegetőzés, mégpedig, hogy ennek előadásában szerényebb legyen, megengedésképen azt mondja: merészen cselekedett, amikor beleavatkozott ebbe a dologba, melyet maguk is el tudtak volna intézni; de hozzáteszi, hogy erre a merészségre a feladatával járó szükségszerűségből vállalkozott, s mert ő az evangéliom szolgája a pogányok között s ezért nem mellőzhette őket, kik a pogányok közé tartoztak. Így azonban azért alázza meg magát, hogy kiemelje tisztének kiválóságát. Mert mikor Isten kegyelmére hivatkozik, mely őt a megtiszteltetésnek erre a fokára emelte, nem tűri, hogy megvessék azt, amit apostoli tiszte szerint végez. Továbbá azt mondja, hogy nem is a tanító szerepére tartott igényt, hanem csak a figyelmeztetőére, akinek az a feladata, hogy olvasóit olyasmikre emlékeztesse, amelyek egyébként sem ismeretlenek előttük.

16. *Papi tisztet teljesítvén az Isten evangélioma körül.* Így inkább vállalom, s nem pedig úgy, ahogyan eleinte Erasmus fordította: szolgálván. Mert teljesen bizonyos, hogy Pál itt azokra a szent titkokra, vagy szertartásokra gondol, amelyeket a pap végez el. Tehát az evangéliom szolgálatában istentiszteleti előljárónak vagy papnak nevezi magát, aki az általa Istennek szerzett népet áldozatul ajánlja fel; és ilymódon az evangéliom szent titkaival foglalatoskodik. S valóban az a keresztyén lelkipásztor papi tiszte, hogy az embereket az evangéliom iránti engedelmességre bírja s ezzel mintegy feláldozza Istennek; nem pedig az, amivel eddig a pápisták nagyképűen kérkedtek, hogy Krisztus megáldozásával az embereket Istennel megbékítse. De nem is nevezi itt Pál az egyházi pásztorokat egyszerűen papoknak, mintha bizony ez állandó címük volna; hanem mivel szolgálatuk méltóságára és hathatósságára akarta felhívni a figyelmet, azért használta alkalomszerűleg ezt a képes beszédet. Az legyen tehát a céljuk az evangéliom hirdetőinek szolgálatukban, hogy a hit által megtisztult lelkeket felajánlják Istennek. — Erasmus később így próbálta helyesbíteni fordítását: feláldozván az evangéliomot. Ez azonban nem találó kifejezés, sőt még a mondat értelmét is elhomályosítja. Az evangéliom ugyanis inkább kard, mellyel az Ige szolgája áldozati jószágokként áldozza fel Isten-

nek az embereket. Az apostol hozzáteszi, hogy az ilyen áldozatok kedvesek Istennek; s ezzel nemcsak a szolgálatot ajánlja és magasztalja, hanem igen nagy vígasztalást is nyújt azoknak, kik átadják magukat a feláldozásra. Azután, miként a régi áldozatokat külső megszentelésekkel és mosakodásokkal ajánlották fel Istennek, úgy ezeket az áldozatokat is megszenteli az Úr számára a szentség Lelke, akinek bensőleg működő ereje elkülöníti őket ettől a világtól. Mert bár a lélek (anima) tisztasága az Igében való hitből ered, mégis, mivel az emberi szó magábanvéve hatástalan és halott, a megtisztítás feladata igazában és tulajdonképen a Szent Lélekre tartozik.

17. Van azért mivel dicsekedjem a Jézus Krisztusban, az Istenre tartozó dolgokban. 18. Mert nem merek szólni semmiről, amit nem Krisztus cselekedett volna általam a pogányoknak engedelmességére, szóval és tettel, 19. jelek és csodák ereje által, az Isten Lelkének ereje által; úgyannyira, hogy én Jeruzsálemtől és környékétől fogva Illiriáig betöltöttem a Krisztus evangyéliomát. 20. Ekképen pedig tisztességbeli dolog, hogy ne ott hirdessem az evangyéliomot, ahol neveztetett Krisztus, hogy ne más alapra építsek; 21. hanem amint meg van írva: Akiknek nem hirdettetett őfelőle, azok meglátják; és akik nem hallották, megértik.

17. *Van azért.* Miután hivatását általánosságban dicsőítette, tudtukra akarván adni a rómabelieknek, hogy ő valóban és kétségtelenül Krisztus apostola, most további adalékokat fűz hozzá annak igazolására, hogy ő az Isten rendeléséből reá rótt apostoli tisztet nemcsak vállalta, hanem kiválóan be is töltötte. Egyben említést tesz a maga hűségéről, melyet feladata teljesítésében tanusított. Mert keveset jelentene, hogy Isten rendelt minket a szolgálatára, ha hivatásunknak nem felelünk meg és kötelességünknek nem teszünk eleget. S Pál ezt nem dicsőséghajhászásból teszi, hanem azért, mert semmit sem volt szabad mellőznie, ami tanításának a rómabeliek előtt kedvességet és tekintélyt szerezhetett. Istennel dicsekszik tehát, nem önmagával; mert csakis arra törekszik, hogy Istenre szálljon vissza a teljes dicséret. Az pedig, hogy csak tagadólag beszél, a szerénység jele ugyan, de arra is jó, hogy hitelt szerezzen az általa bizonyítandó dolgoknak, mintha ezt mondaná: Maga az igazság annyi alapot ad nekem a dicsekedésre, hogy nem szükség hazug és engem meg nem illető dícséretekkel előhozakodnom; megelégszem én az igazakkal. Talán elejét akarta venni azoknak a kedvezőtlen mendemondáknak is, amelyekről tudta, hogy a rosszindulatú emberek lépten-nyomon terjesztik; ezért előre megmondja, hogy csakis jól ismert dolgokról szándékozik beszélni.

18. *A pogányoknak engedelmességére.* Ezek a szavak mutatják, mi a szándéka az apostolnak; az t. i., hogy szolgálatának értékét kiemelje a rómabeliek előtt és így tanítása ne legyen eredménytelen. Tehát a jelekből igazolja, hogy Isten a saját erejének jelenlétével tett bizonyságot az ő prédikálása mellett és úgyszólván megpecsételte az ő apostolságát, úgy-

hogy senkinek sem lehet már kétsége az iránt, hogy őt az Úr rendelte és küldötte. Ezek a jelek: a beszéd vagy szó, a cselekedet vagy tett és a csodák. S ebből kitűnik, hogy a *cselekedet* szó tágabb jelentésű, mint a csodák. Végül *a Szent Lélek hatalmát* említi, amivel arra utal, hogy ezek csakis a Lélek ereje által történhettek. Egyszóval azt állítja, hogy amikor tanított s amikor cselekedett, Krisztus prédikálásában volt az ő ereje és hatása, úgyhogy Isten csodálatos ereje nyilvánult meg abban; azután ehhez járultak a csodák, mint ennek a ténynek határozottabb megismerésére szolgáló pecsétek. A beszédet és a tettet teszi első helyre, azután pedig a cselekedet egyik fajtáját nevezi meg, t. i. a csodatevés képességét. Így értendő ez Lukácsnál is (24, 19.), ahol azt mondja, hogy Krisztus beszédben és cselekedetben hatalmas volt; nem-különben Jánosnál (5, 36.), ahol maga Krisztus utasítja a zsidókat a cselekedeteihez, hogy ezekből meglássák az ő istenségének bizonyítékát. S nem pusztán csodákat említ itt az apostol, hanem két elnevezést is használ azok megjelölésére. Ahelyett pedig, amit Pál mond, hogy *jelek és csodák ereje által,* Péterrel kapcsolatban (Csel. 2, 22.) ez olvasható: erők, jelek és csodák. S ezek valóban Isten hatalmának bizonyságai az emberek felébresztésére, hogy Isten erejétől megrendülten csodálják és egyben imádják is Őt; s nem is jelentéktelen dolgok, hanem arra serkentenek bennünket, hogy megértsünk valamit Istenről. Nevezetes ez a hely abból a szempontból, hogy elénk tárja: mi a haszna a csodáknak; az nevezetesen, hogy Isten iránt tiszteletet és engedelmességet keltenek az emberekben. Így azt olvassuk Márknál (16, 20.), hogy az Úr megerősítette a tanítást (vagyis az igehirdetést) a nyomában járó jelek által; Lukács pedig azt mondja a Cselekedetek könyvében (14, 3.), hogy az Úr a csodák által bizonyságot tett az ő kegyelmének beszéde mellett. Bizonyos tehát, hogy az ördögtől valók azok a dolgok, amelyek a teremtmények dicsőségére és nem Isten dicsőségére szolgálnak, s amelyek a hazugságoknak, nem pedig Isten Igéjének szereznek hitelt. — Az *Isten Lelkének erejét,* amit harmadik helyen említ, mind a kettőre vonatkoztatom.

19. *Hogy én Jeruzsálemtől fogva Illiriáig.* Az eredmény alapján is hoz fel bizonyítékot, mert a prédikálása nyomán bekövetkezett előmenetel felülmúlt minden emberi képességet. Mert ki tudna annyi egyházat összegyűjteni Krisztusnak, ha Isten ereje nem támogatná? Azt mondja: Jeruzsálemtől fogva egész Illiriáig elterjesztettem az evangéliomot; mégpedig nem úgy, hogy egyenes vonalban siettem a végcél felé, hanem köröskörül az összes közbeeső vidékeket is bejártam. Egyébként a *„peplérómenai"* ige, melyet mások után a „betöltöttem" szóval fordítottam, azt is jelenti: bevégezni és a hiányt pótolni. Ezért a görögök *„pléróma"* szóval jelölik az elvégzést vagy betöltést, és a kiegészítést vagy pótlást is. Én készséggel hajlandó vagyok úgy magyarázni, hogy az evangéliom prédikálását úgyszólván a hiányok pótlásával terjesztette tovább. Mások ugyanis előbb elkezdték, de ő szélesebb körben terjesztette el.

20. *Tisztességbeli dolog, hogy ne ott hirdessem az evangéliomot.* Mivel Pálnak nemcsak azt kellett bizonyítania, hogy ő Krisztus szolgája és a ke-

resztyén egyház pásztora, hanem meg kellett védenie apostoli méltóságát és tisztét is, hogy így a rómabelieknél biztosítsa a meghallgatást a maga számára: azért itt rámutat apostolsága sajátos és különleges ismertető jelére. Merthiszen az apostol kötelessége az, hogy ott terjessze az evangéliomot, ahol még nem hirdették, eme parancs szerint: elmenvén, prédikáljátok az evangyéliomot minden teremtménynek. (V. ö. Márk. 16, 15.). S ezt jól meg kell jegyeznünk, hogy ne csináljunk általános szabályt abból, ami különöskép az apostoli rendre vonatkozik. Mert azt sem kell hibául felróni, hogy más utód lép a helyére annak, aki az egyházat felépítette. Tehát az apostolok úgyszólván az alapjait rakják le az egyháznak, az utánuk következő pásztorok pedig kötelesek fenntartani, sőt bővíteni azt az épületet, amelyet ők emeltek. *Más alapnak* azt nevezi, amit más keze rakott le. Egyébként Krisztus az egyedüli szegeletkő, amelyen az egyház alapszik (I. Kor. 3, 11. és Ef. 2, 20.).

21. *Hanem amint meg van írva.* Ésaiás jövendőlésével erősíti, amit apostolságának jeléről mondott. Mert a próféta az 52. rész 10. versében a Messiás országáról szólván, egyebek közt azt is előre megmondja, hogy annak az egész világra ki kell terjednie s Kisztus ismeretének el kell jutnia a pogányokhoz, akik azelőtt nem hallották az Ő nevét. Ennek az apostolok által kellett megtörténnie, mert különösen ők kapták ezt a megbizatást; tehát Pál apostolsága nyilvánvalóan kitűnik abból, hogy benne beteljesedett ez a prófécia. Helytelenül törekszik ezt bárki is a pásztori tisztségre vonatkoztatni, mert tudjuk, hogy a jól berendezett egyházakban, ahol már előbb befogadták az evangéliom igazságát, Krisztus nevét állandóan hirdetni kell. Pál tehát azzal a feltétellel volt az idegen népeknél az addig még ismeretlen Krisztus hirdetője, hogy az ő távozása után minden egyes helyen minden nap hangozzék ugyanaz a tanítás a pásztorok szájából. Mert az bizonyos, hogy a próféta itt Krisztus országának első kezdeteiről beszél.

22. Annakokáért meg is akadályoztattam gyakran a hozzátok való menetelben. 23. Most pedig, mivelhogy nincs már helyem e tartományokban, vágyódván pedig sok esztendő óta, hogy elmenjek hozzátok: 24. ha Hispániába megyek, elmegyek tihozzátok. Mert remélem, hogy átutazóban meglátlak titeket, és ti elkísértek oda, ha előbb részben beteljesedem veletek.

22. *Annakokáért, stb.* Amit apostolságáról mondott, azt most másra is felhasználja, éspedig mentegetőzésre, hogy sohasem volt még náluk, — holott rendeltetése szerint nekik is ép úgy tartozott ezzel, mint másoknak. Tehát mellesleg megjegyzi, hogy az evangéliomnak Judeától egész Illiriáig való terjesztésével mintegy az Úr által reá rótt pályát futott meg s ennek befejeztével föltette magában, hogy nem hanyagolja el őket. És hogy e közben se érezzék magukat mellőzöttöknek, ezt a gyanút is eloszlatja, amikor arról tesz tanuságot; hogy már régóta vágyik hozzájuk. Tehát méltányol-

ható akadály gátolta abban, hogy ezt korábban nem teljesítette. De most, mihelyt hivatása engedi, megbiztatja őket, hogy ellátogat hozzájuk. — Ez a szakasz azonban gyönge bizonyíték a mellett, hogy Pál tényleg járt volna Hispániában. Merthiszen abból, hogy magában így tervezte, még korántsem következik, hogy ezt végre is hajtotta. Itt ugyanis csak a reményről beszél, melyben olykor ő is ép úgy csalódhatott mint más hívők.

24. *Mert remélem.* Megemlíti az okot is, amiért régóta vágyódott és most már készül is elmenni hozzájuk: azért t. i., hogy lássa őket, azaz a velük való együttlétben és társalkodásban örömét lelje s maga is bemutatkozzék nekik hivatali minőségében; mert az apostolok megérkezése egyúttal az evangéliom terjedését is jelentette. Azzal, hogy azt mondja: *és ti elkísértek engem oda,* kinyilvánítja, milyen sokat vár az ő jóakaratuktól; föntebb már rámutattunk, hogy ez a legjobb módja a jóindulat vagy kedvesség megnyerésének. Mert minél inkább azt hallja valaki, hogy bizalommal vannak iránta, annál lekötelezettebbnek érzi magát; minthogy rút és embertelen dolognak tartjuk a felőlünk alkotott jó vélekedés meghazudtolását. Azzal pedig, hogy hozzáteszi: *ha előbb részben beteljesedem veletek,* az irántuk való kölcsönös jóindulatáról és jóakaratáról tesz tanuságot. Az evangéliom érdekében nagyon fontos volt, hogy e felől meg legyenek győződve.

25. Most pedig megyek Jeruzsálembe, szolgálván a szenteknek. 26. Mert tetszett Macedóniának és Akhájának, hogy a jeruzsálembeli szentek szegényei részére némileg adakozzanak. 27. Mert tetszett nékik, és tartoznak is vele. Mert ha a pogányok azoknak a lelki javaiban részesültek, tartoznak nékik viszont szolgálni a testiekben. 28. Ezt azért ha majd elvégezem, és nékik e gyümölcsöt átadom, elmegyek közöttetek által Hispániába. 29. Mert tudom, hogy mikor hozzátok megyek, a Krisztus evangélioma áldásának teljességével megyek.

25. *Most pedig.* Hogy ne várják hamarosan a megérkezését és ne tartsák szószegőnek, ha várakozásuknál később érkeznék hozzájuk, elmondja: mi dolga van jelenleg, miért nem vállalkozhatik rögtön erre az utazásra; mert most Jeruzsálembe megy, hogy az Akhájában és Macedóniában összegyűlt adományokat odaszállítsa. De egyúttal felhasználván az alkalmat, rátér ennek az adakozásnak a magasztalására, hogy így — mintegy a tudósítás örve alatt — a példa követésére ösztönözze őket. Mert ha ezt nyiltan nem is kéri tőlük, mégis, midőn megemlíti, hogy Akhája és Macedónia köteles volt ezt cselekedni, ezzel azt is eléggé elárulja, mi a rómabeliek kötelessége, akik ugyanolyan helyzetben voltak. És hogy erre célzott, nyiltan bevallja a Korinthusbeliekhez írt II. levelében (9, 2.): dicsekszem, úgymond, a ti készségetekkel az összes egyházaknál, hogy a ti példátokon felbuzduljanak. Ritka kegyességre is vallott az, hogy a görögök, mikor hallottak jeruzsálemi testvéreik szűkölködéséről, nem gondoltak arra, mily nagy távolság választja el őket egymástól, hanem magukhoz nagyon is közelállóknak

tartották azokat, akiket hitbéli kötelék fűzött hozzájuk s ezek szegénységét a maguk bőségéből enyhítették. Meg kell jegyeznünk, hogy az *adakozás* szó helyett Pál a *közösség* vagy *részesedés* („*koinónia*" communicatio) szót használja; mert ez igen találóan fejezi ki, hogy milyen szeretettel kell segítségükre sietnünk testvéreinknek szükségükben, — nevezetesen azért, mert a test egysége révén közös és kölcsönös kapcsolatban vagyunk egymással. — A „*tina*" (némileg") szót én elhagyom a fordításból, minthogy a görögöknél gyakran fölösleges, s ennek a versnek nyomatékosságát csökkentené. — Ezt a melléknévi igenevet: *szolgálván* én így fordítom: szolgálatára, mert ezt megfelelőbbnek tartom Pál gondolatának kifejezésére. Ugyanis az apostol azzal mentegetőzik, hogy hivatalos elfoglaltsága tartja vissza s emiatt nem siethet azonnal Rómába.

27. *Mert tartoznak is vele.* Mindenki látja, hogy amit itt a kötelezettségről mond, nem annyira a korinthusiak, mint inkább a rómaiak miatt mondja. Mert semmiképen sem tartoztak többel a zsidóknak a korinthusiak vagy a mecedónok, mint a rómaiak. Hozzáteszi az elkötelezettség okát is: hogy tőlük kapták az evangéliomot. Itt is azon az alapon érvvel, hogy a kisebbet a nagyobbal hasonlítja össze, amint ezt másutt (I. Kor. 9, 11.) is tette, hogy ne tekintsék méltánytalan vagy súlyos visszatérítésnek, ha a lelkiekért testiekkel fizetnek, merthiszen ezek mérhetetlenül silányabb dolgok. Az pedig az evangéliom értékére mutat, hogy azt mondja: nemcsak az evangéliom szolgáinak vannak elkötelezve, hanem annak az egész népnek is, amelyből ezek a szolgák származtak. — Továbbá jegyezzük meg, hogy az a görög szó („*leiturgészai*"), amelyet így fordítottunk: szolgálni, azt jelenti: állami hivatalt teljesíteni és a hivatásával járó terheket hordozni; de olykor alkalmazzák ezt a szót a szent dolgok körüli szolgálat (vagyis az istentiszteleti szolgálat) jelölésére is. S szerintem Pál kétségtelenül utal arra, hogy a hívők az áldozat egyik fajtáját gyakorolják, midőn a magukéból adakoznak testvéreik szükségének enyhítésére. Mert úgy tesznek eleget a felebaráti szeretet kötelességének, hogy egyúttal Istennek is kedves illatú áldozatot mutatnak be. Azonban Pál itt tulajdonképen a kölcsönös kiegyenlítés igazságát (mutuum ius compensationis) tartotta szem előtt.

28. *Ezért ha majd elvégezem és átadom.* Elfogadom azt a véleményt, hogy Pál itt célzást tesz a régiek szokására, akik pecsétgyűrűvel zárták le, amit biztonságba akartak helyezni.[22] Ily módon hívja fel az apostol a figyelmet a maga tisztességére és becsületességére, mintha azt mondaná, hogy ő hűséges őrizője lesz a kezéhez adott pénznek, éppen úgy, mintha lepecsételten vinné magával. A gyümölcs szóval, úgy látszik, azt a termés-hozamot jelöli, amely, mint az imént mondta, az evangéliom magvetéséből a zsidókhoz térül vissza, éppúgy, mint ahogyan a föld táplálja termésével a művelőjét.

29. *Tudom pedig, hogy mikor hozzátok megyek.* Ezek a szavak kétféleképen magyarázhatók. Az első értelmezés szerint Rómában az evangé-

[22] Az „átadom" szónak a görög eredetiben a „szfragiszamenosz" felel meg, ami valóban lepecsételést jelent.

liom bőséges gyümölcsére fog találni; mert az evangéliom áldása az, amikor a jócselekedetek révén gyümölcsöket terem. Ezért nem helyeslem, hogy egyesek a könyöradományokra korlátozzák ezeket a szavakat. Vagypedig (a másik értelmezés szerint), hogy még kívánatosabbá tegye a hozzájuk való menetelét, azt mondja, hogy ez reménye szerint nem lesz gyümölcstelen, mert gyarapodást hoz majd az evangéliomnak: amit az *áldás teljességének* nevez a teljes áldás helyett; s ezzel az elnevezéssel az üdvös előmenetelt és növekedést jelöli. Ez az áldás pedig részben az apostol szolgálatától, részben a rómabeliek hitétől függött; azt ígéri tehát, hogy nem hiába megy majd hozzájuk, mert a neki adott kegyelmet nem fecsérli majd el, hanem jól be fogja fektetni annál a lelki készségnél fogva, amelyet az evangéliom elfogadása iránt tanúsítanak. Az előbbi magyarázat elfogadottabb, és én is helyesebbnek tartom, miszerint Pál azt reméli, hogy megérkezésekor megtalálja náluk, amit legjobban óhajtott, nevezetesen azt, hogy az evangéliom virágzik és kiváló eredményekkel ékeskedik közöttük, mert jeleskednek a szentségben és az erények minden nemében. Ugyanis Pál itt megokolja vágyakozását, mivelhogy nem csekély örömöt remél azok körében, akikről azt látja majd, hogy bővölködnek az evangéliom lelki gazdagságában.

30. Kérlek pedig titeket atyámfiai a mi Urunk Jézus Krisztusra és a Lélek szerelmére, tusakodjatok velem együtt az imádkozásokban, én érettem Isten előtt, 31. hogy szabaduljak meg azoktól, akik engedetlenek Judeában, és hogy az én Jeruzsálemben való szolgálatom legyen kedves a szentek előtt ; 32. hogy örömmel menjek hozzátok az Isten akaratából, és veletek együtt megújuljak. 33. A békességnek Istene pedig legyen mindnyájan ti veletek! Ámen.

30. *Kérlek pedig titeket, atyámfiai.* Igen sok bibliai hely alapján eléggé tudvalevő dolog, mily nagy gyűlöletben állott Pál a maga népe előtt azok miatt a hazug híresztelések miatt, mintha Mózestől való elpártolásra tanítaná őket. Jól tudta, mennyire meg tudják terhelni a rágalmak az ártatlanokat, különösen azokat, akiket meggondolatlan hév ragad magával. Hozzájárult ehhez még a Lélek bizonysága is, melyről a Cselekedetek könyvében (20, 23) van szó, ami ismételten figyelmeztette, hogy bilincsek és nyomorúságok várnak rá Jeruzsálemben. Tehát minél nagyobbnak látta a veszedelmet, annál nagyobb megindultság fogta el. Ezért ajánlja oly nagy gonddal az egyházak figyelmébe a maga életét; s ne is csodáljuk, hogy annyira aggódott az élete felől, melyről tudta, hogy annak veszélyeztetettsége mekkora veszedelmet jelent az egyházra nézve. Az mutatja, mily nagy szorongattatások között volt ez a kegyes lélek s mekkora hév van esdeklő kérésében, hogy az Úr nevéhez hozzáteszi a *Lélek szeretetét* is, mely által a szenteknek szeretniök kell egymást. Egyébként ily nagy rettegés közepette sem szűnik meg tovább haladni s nem is borzad meg annyira a veszedelemtől, hogy ne lenne kész örömest belemenni abba, de

ellátja magát azokkal az orvosságokkal, amelyeket Isten ád neki. Mert az egyház segítségéhez folyamodik, hogy annak könyörgéseitől támogatva, ebből némi vígaszt merítsen, az Úr ígérete szerint: Ahol ketten vagy hárman egybegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük, — és: ha bármely dolog felől egy akaraton lesznek a földön, el fogják azt nyerni a mennyben. (V. ö. Máté 18, 19—20.) És hogy senki se gondolja beajánló kérését felületesnek, Krisztusra és a Lélek szeretetére kérleli őket. A Lélek szeretetének pedig azt a szeretetet nevezzük, melyben Krisztus egyesít bennünket; mert ez nem testi és nem a világból való, hanem az Ő Lelkétől ered, aki a mi egységünk köteléke. Mivel tehát oly nagy jótéteménye Istennek a hívők könyörgései által való támogattatás, hogy még Pál, Istennek ez a legkiválasztottabb eszköze sem tartotta magára nézve elhanyagolhatónak, akkor micsoda nemtörődömség volna részünkről, ha mi, szegény kis nyomorúlt és semmi emberkék, megvetnők azt? — Szerfölött nagy szemérmetlenségre vall azonban, amikor az ilyen bibliai helyekből akarnak ürügyet keresni az elhalt szentek közbenjárásának bizonyítására.

Tusakodjatok velem együtt. Erasmus nem fordította rosszul így: segítsétek a bajban lévőt; de mivel Pál görög kifejezése erőteljesebb, helyesebbnek tartottam azt szószerint lefordítani. Mert egyfelől a *tusakodás* szóval jelzi, hogy milyen nagy szükség szorongatja; s másfelől amikor azt kéri, hogy legyenek mellette ebben a tusakodásban, arra tanít, hogy milyen szeretetteljes érzés hassa át a hívőknek az atyafiakhoz való könyörgéseit: t. i. olyan, hogy teljesen vegyék magokra azok helyzetét, mintha ők is ugyanabban a szükségben volnának; végül arra is utal, hogy milyen eredménnyel járnak az ilyen imádságok. Mert aki atyjafiát az Úrnak ajánlja, az az ő szükségének egy részét magára vállalva, ugyanannyit könnyít is rajta. S valóban, ha Isten nevének segítségül hívásában van a mi erőnk, akkor azzal erősíthetjük meg legjobban atyánkfiait, ha Istenhez könyörgünk értük.

31. *Hogy az én Jeruzsálemben való szolgálatom.* Oly nagy eredményt értek el vádaskodásukkal a rágalmazók, hogy Pálnak még az iránt is aggodalmai voltak, hogy az ő kezéből esetleg nem veszik kedvesen azt az ajándékot, amely pedig ily nagy szükségükben fölöttébb kapóra jött. S ebből kiviláglik az apostol csodálatos jósága, hogy nem szűnt meg fáradozni azokért, akik felől kétsége volt, vajjon kedvükre cselekszik-é. Nekünk is ezt a lelkületet kell követnünk, hogy ne szűnjünk meg jót cselekedni azokkal sem, akiknek hálája felől nem nagyon vagyunk bizonyosak. S jegyezzük meg, hogy a *szentek* névre azokat méltatja, akiket illetőleg attól tart, hogy ő gyanús és nem kedves előttük. Azt is tudta. hogy a hazug híresztelések néha a szenteket is kedvezőtlen vélekedésre ragadhatják; s bár tudja, hogy vele szemben igazságtalanságot követnek el, mégis mindig tiszteletteljesen beszél róluk. Midőn hozzáteszi: *hogy hozzátok menjek* — arra utal, hogy őrájuk is hasznos lesz ez a könyörgés és érdekükben áll, hogy őt ne öljék meg Judeában. Ugyanerre vonatkozik az *örömmel* szó is. Mert az a hasznukra leend a rómabelieknek, ha ő vidáman

és minden szomorúságtól menten jut el hozzájuk, hogy így annál lelkesebben, sőt odaadóbban fáradozhassék közöttük. A *megújuljak* vagy *felüdüljek* szóval újra azt mutatja ki, hogy mily határozottan meg van győződve testvéri szeretetükről. Azzal a kifejezéssel, hogy: *az Isten akaratából,* arra int bennünket, hogy mennyire szükséges az odaadó és állandó könyörgés; mert egyedül Isten igazgatja gondviselésével összes útainkat.

A békességnek Istene pedig. Ebből az általános névmásból: „mindnyájan tiveletek" azt következtetem, hogy Pál nem egyszerűen csak azt óhajtja, hogy Isten legyen a rómabeliekkel és áldja meg őket, hanem, hogy mindegyiküket igazgassa vagy vezérelje. Mert úgy vélem, hogy ez a kifejezés: „a békességnek Istene", a szóbanforgó helyzetre vonatkozik, hogy t. i. Isten, a békesség szerzője, tartsa együtt mindannyiukat.

XVI. RÉSZ

1. Ajánlom pedig néktek Fébét, a mi nénénket, ki a Kenkhréabeli gyülekezetnek szolgálója: 2. hogy fogadjátok őt az Úrban szentekhez illendően, és legyetek mellette, ha valami dologban rátok szorul. Mert ő is sokaknak pártfogója volt, nékem magamnak is. 3. Köszöntsétek Priszkát és Ákvilát, kik nékem munkatársaim Krisztus Jézusban. 4. Akik az én életemért a saját nyakukat tették le; akiknek nemcsak én mondok köszönetet, hanem a pogányok minden gyülekezete is. 5. És köszöntsétek azt a gyülekezetet, amely az ő házokban van. Köszöntsétek az én szerelmes Epenétusomat, aki Akhája zsengéje a Krisztusban. 6. Köszöntsétek Máriát, ki sokat munkálkodott körülöttünk. 7. Köszöntsétek Andronikust és Juniát az én rokonaimat és az én fogolytársaimat, akik híresek az apostolok között, akik nálamnál is előbb voltak a Krisztusban. 8. Köszöntsétek Ampliást, ki nékem szerelmesem az Úrban. 9. Köszöntsétek Orbánt, a mi munkatársunkat a Krisztusban, és Stakhist az én szerelmesemet. 10. Köszöntsétek Apellest, ki a Krisztusban megpróbáltatott. Köszöntsétek az Aristóbulus háznépéből valókat. 11. Köszöntsétek Heródiont az én rokonomat. Köszöntsétek a Nárcissus háznépéből azokat, akik az Úrban vannak. 12. Köszöntsétek Trifénát és Trifósát, kik munkálkodnak az Úrban. Köszöntsétek a szerelmetes Persist, ki sokat munkálkodott az Úrban. 13. Köszöntsétek Rufust, ki kiválasztott az Úrban, és az ő anyját, aki az enyém is. 14. Köszöntsétek Ásinkritust, Flégont, Hermást, Pátrobást, Merkuriust és az atyafiakat, kik velök vannak. 15. Köszöntsétek Filologust és Juliát, Néreust és az ő nénjét, és Olimpást és minden szenteket, kik velök vannak. 16. Köszöntsétek egymást szent csókolással. Köszöntenek titeket a Krisztus gyülekezetei.

1. *Ajánlom pedig néktek, stb.* Ennek a fejezetnek jórésze köszöntésekből áll, s mivel ezekben semmi nehézség sincs, azért fölösleges is volna részletesebben foglalkozni velük. Csak azokat érintem, amik némi megvilágításra szorulnak. — Az elején Fébét ajánlja, akinek ezt a levelet kézbesítés végett átadta. Ajánlja pedig őt először is a tisztéért, minthogy igen tiszteletreméltó és igen szent szolgálatot teljesít az egyházban; azután előadja a másik okot is, hogy miért kell őt befogadniok és minden szívességgel körülvenniök: azért, mert mindig segítségére volt minden kegyes embernek. Tehát mivel ő a kenkhreai gyülekezet szolgálóleánya, Pál azt kívánja, hogy ezért fogadják őt az Úrban, s azzal a figyelmeztetéssel, hogy *szen-*

tekhez illendően fogadják, arra utal, hogy méltatlan dolog volna Krisztus szolgáihoz és szolgálóleányaihoz, ha sem tiszteletet, sem jóindulatot nem tanúsítanának iránta. És valóban: Krisztusnak minden tagját szeretnünk kell; azokat azonban, akik az egyházban közszolgálatot teljesítenek, nagyrabecsüléssel s különleges szeretettel és tisztelettel kell körülvenni. Azután azt kívánja, hogy amiképen Fébé mindig szolgálatkész volt mindenki iránt, úgy most viszont neki nyujtsanak minden dolgában segítséget és támogatást. Mert hozzátartozik az emberiességhez, hogy azt, aki természeténél fogva hajlandó a jótékonyságra, ne hagyjuk cserben, ha valamikor mások segítségére szorul. Hogy méginkább felkeltse jóindulatunkat, önmagát is azok közé sorolja, akikkel Fébé jót tett. Egyébként másutt (I. Tim. 5, 9.) elmondja az apostol, hogy milyen volt az a szolgálat, amelyről beszél. Mert amiképen az egyház közpénztárából táplálták a szegényeket, úgy közös gondozásban is részesítették őket. Erre a szegénygondozó szolgálatra özvegyasszonyokat választottak meg, akik — miután házi dolgaiktól már megszabadultak s gyermekek egyáltalán nem gátolták őket — teljesen Istennek és a kegyesség kötelmeinek, vagyis a szeretetszolgálatnak óhajtották odaszentelni magukat; tehát ha egyszer az ilyeneket felvették erre a szolgálatra, akkor ezek szinte úgy hozzá voltak ahhoz kötve és úgy el voltak arra kötelezve, mint ahogyan az, aki bérért elszegődik, már nem rendelkezik többé szabadon önmagával. Ezért a hűség megszegésével vádolja az apostol azokat az özvegyasszonyokat, akik az egyszer elvállalt tisztségről később lemondanak (I. Tim. 5, 11—12.). Mivel pedig házasságon kívül kellett élniök, megtiltja, hogy hatvan évnél fiatalabbakat is felvegyenek; mert előre látta, hogy ezen az életkoron alul bajos, sőt veszedelmes dolog az állandó házasságon kívüli élet fogadalma. — Ez az igen szent és az egyházra nagyon hasznos foglalkozás fajult el később, a dolgok rosszabbra fordultával, az apácák henyélő rendjévé, mely bár első eredetétől kezdve hibás és az Isten Igéjével ellenkező volt, most azonban ettől az első kezdettől is annyira elhanyatlott, hogy nem kisebb köztük a különbség, mint a szűzesség valamely szentélye és a bordélyház között.

3. *Köszöntsétek Priszkát és Ákvilát.* Azok a bizonyítványok, amelyeket itt egyeseknek kiállít, részben arra céloznak, hogy midőn a becsületeseket és érdemeseket tiszteletben tartják, addig magának a becsületességnek is legyen meg a tisztelete és hogy azoknak, akik másoknál többet tudnak és kívánnak használni, nagyobb legyen a tekintélyük; részben pedig arra, hogy ők maguk is igyekezzenek előbbi életüknek megfelelni s az istenfélő élet folytatásában el ne lankadjanak, sőt kegyes lelkesedésük se lohadjon le. Különleges az a tisztelet, melyet itt Priszka és Akvila iránt tanúsít, kivált egy asszony iránt. Ebből még jobban kitűnik ennek a szent férfiúnak a szerénysége, mert nem restelli, hogy asszonytársa van az Úr munkájában. S ezt nem is szégyelli bevallani. Tudjuk, hogy Priszka Ákvilának volt a felesége; Lukács Priscillának nevezi (Csel. 18, 2.).

4. *Akiknek nemcsak én.* Mivel Priszka és Ákvila a saját életüket tették kockára Pál életéért, bizonyságot tesz arról, hogy ő a maga részéről hálás irántuk. Hozzáteszi azonban, hogy Krisztus összes egyházai is hálával vannak irántuk, hogy ezzel a példával a rómabelieket is hasonló érzésre indítsa. S méltán volt annyira kedves és drága az összes pogányok előtt ennek az egy embernek az élete, mert hiszen páratlan kincs volt az; nem csoda tehát, ha a pogányok összes egyházai úgy gondolkoztak, hogy hálával tartoznak az ő megmentőinek. Figyelemre méltó, amit azután az Akviláék házánál lévő egyházról mond. Ugyanis ennél fényesebben nem is tisztelhette meg ezt a családot, mint amikor *egyháznak nevezte.* Mert a „gyülekezet" szó, amivel Erasmus fordította, nekem nem tetszik; hiszen teljesen nyilvánvaló, hogy Pál itt tiszteletből éppen az *egyház* szent nevét használta.

5. *Aki első zsenge.* Célzás ez a törvény szertartásaira. Ugyanis mivel a hit által Istennek szentelődnek az emberek, azért akik ebben az áldozati felajánlásban az első helyet nyerik el, azokat helyesen nevezik első zsengének. Azután, amint kiki korábban hivatott el a hitre, aszerint kapja meg Páltól a tiszteletadás kiváltságát. S ez helyénvaló, amikor a vég megfelel a kezdetnek. Mert valóban nem közönséges kitüntetés ez, ha Isten némelyeket első zsengéül választ ki. Hozzájárul ehhez — már csak az idő húzamossága révén is — a hit nagyobb és bőségesebb megbizonyítása, mikor azok, akik elsőkként kezdték el, jó futásukban nem lankadnak. Ismételten hálájáról tesz tanúságot, midőn megemlíti *Máriának* körülte való fáradozásait. S kétségkívül azért fűzi ide ezeket a dícséreteket, hogy akiket dícsér, azokat még jobban beajánlja a rómabelieknek.

7. *Köszöntsétek Andronikust.* Bár a származást és egyéb testi vonatkozású dolgokat Pál nem szokta nagyra tartani, mégis minthogy annak a rokonságnak, melyben ő Júliával és Andronikussal állott, lehetett valami befolyása arra, hogy könnyebben ismeretesekké váljanak, nem feledkezik meg erről a dícséretről sem. Nagyobb jelentőségű a másik dícsérő nyilatkozat, melyben *fogolytársainak* nevezi őket. Mert a Krisztus szolgálatában való katonáskodás ékességei között a bilincsek nem állanak az utolsó helyen. Midőn harmadsorban *apostoloknak* nevezi őket, ezt a szót nem a tulajdonképeni és szokásos jelentésében használja, hanem tágabb értelemben kiterjeszti mindazokra, akik nemcsak egy gyülekezetben szolgálnak, hanem az evangéliom mindenfelé való elterjesztésén fáradoznak. Itt tehát általában azokat nevezi apostoloknak, akik az üdvösség tudományát ide is, oda is elvivén, egyházakat alapítottak. Mert egyébütt az „apostol" nevet csak arra a többiek közül kiemelkedő rendre korlátozza, melyet még a kezdetben Krisztus szerzett tizenkét tanítványa személyében; másként képtelenség volna, hogy ezeknek ily nagy kiválóságot tulajdonítson a kevesek között. Azután, mivel Pálnál korábban fogadták el hittel az evangéliomot, e tekintetben nem habozik őket maga elé helyezni.

11. *A Nárcissus háznépéből azokat.* Nagy méltatlanság lett volna ebből a hosszú névsorból kihagyni Pétert, ha akkor Rómában lett volna; pedig ott kellett lennie, ha igazuk volna a pápistáknak. De ha kétes dolgokban nem tehetünk jobbat, mint igazodunk a valószínűséghez, akkor egyetlen józan ítéletű embert sem lehet meggyőzni az ő állításuk igazságáról. Mert Pál semmiképen sem felejtette volna ki Pétert. Egyébként említésre méltó, hogy a fényes és előkelő nevek közül egyről sem olvasunk itt, amiből arra lehetne következtetni, hogy előkelő férfiak keresztyének voltak; mert mindazok, akiket Pál felsorol, Rómában ismeretlen és alacsonyrendű emberek voltak. — Az itt említett Nárcissusról azt hiszem, hogy Claudius császárnak sok gazságról és gyalázatosságról hírhedt szabadosa volt. Annál csodálatosabb az Isten jósága, mely abba a szennyes és mindenféle alávalóságtól hemzsegő házba behatolt; nem azért, mintha maga Nárcissus megtért volna Krisztushoz; hanem az volt a nagy dolog, hogy azt a szinte pokolhoz hasonlatos házat Krisztus kegyelme meglátogatta. Mivel azonban Krisztust többen őszintén tisztelték azok közül, akik ennek az ocsmány kerítőnek, telhetetlen rablónak és igen romlott embernek a hatalma alatt éltek, a szolgáknak ma sincs miért uraikra várakozniok, hanem kiki önmagáért kövesse Krisztust. Sőt a Pál által hozzáfűzött s korlátozást jelentő kifejezés mutatja, hogy megoszlott a háznép, úgyhogy csak kevesen voltak belőle hívők.

16. *Köszöntsétek egymást szent csókolással.* A csók a jóakarat gyakori és megszokott jele volt a zsidóknál; ez lépten-nyomon kiviláglik a Szentírásból. A rómaiaknál talán kevésbbé volt szokásos, de mégsem volt szokatlan, kivéve, hogy az asszonyokat nem volt szabad megcsókolni, csak a rokonoknak. Az azonban szokássá vált a régieknél, hogy a keresztyének úrvacsoravétel előtt megcsókolták egymást, ezzel a jellel akarván bizonyítani baráti szeretetüket; azután alamizsnákat adtak össze, hogy amit a csókkal kifejeztek, azt valóban és tettel is megbizonyítsák, amint ez Chrysostomus egyik homiliájából kitűnik. Ebből eredt a tányérka megcsókolásának és az adományok összehordásának szertartása, ami ma is megvan a pápistáknál. Ezek egyike merő babona, melynek semmi gyümölcse sincs; a másik nem szolgál másra, mint a papok kapzsiságának kielégítésére, ha ugyan ez kielégíthető. De én nem látom, hogy Pál itt kifejezetten ennek a szertartásnak a betartását kívánná, hanem csak buzdítja őket a testvéri szeretet ápolására, melyet megkülönböztet a szentségtelen világias barátkozásoktól, amelyek — minthogy legtöbbnyire színlelésen, vagy bűnökön alapszanak, vagy pedig gonosz fortélyokkal tartják fenn — sohasem irányulnak a helyes célra. Az egyházak köszöntésének ide fűzésével arra törekszik, hogy tőle telhetőleg a kölcsönös szeretet kötelékével kapcsolja össze Krisztus összes tagjait.

17. Kérlek pedig titeket atyámfiai, vigyázzatok azokra, akik szakadásokat és botránkozásokat okoznak a tudomány körül, melyet tanultatok; és azoktól hajoljatok el. 18. Mert az ilyenek a mi Urunk Jézus Krisztusnak nem szolgálnak, hanem az ő hasuknak; és nyájas

beszéddel, meg hízelkedéssel megcsalják az ártatlanoknak szívét. 19. Mert a ti engedelmességetek mindenekhez eljutott. Örülök azért rajtatok; de akarom, hogy bölcsek legyetek a jóban, ártatlanok pedig a rosszban. 20. A békességnek Istene megrontja a sátánt a ti lábaitok alatt hamar. A mi Urunk Jézus Krisztus kegyelme veletek. Ámen.

17. *Kérlek pedig titeket, stb.* Most olyan buzdításra tér át, amelynek gyakorta fel kell ráznia az összes egyházakat; mert a sátán szolgái folytonosan lesik az alkalmat a Krisztus országának megzavarására. Erre a megzavarásra pedig kétféle módon törekednek: Mert vagy meghasonlásokat keltenek, hogy elvonják a lelkeket az igazság egységétől; vagy pedig botránkozásokat támasztanak, hogy elidegenítsék őket az evangéliom szeretetétől. Az előbbi akkor történik, amikor új és emberektől kigondolt hittételekkel dúlják fel Isten igazságát; ez utóbbi pedig, amikor különféle fortélyokkal gyűlöletessé és fitymálni valóvá teszik. Azt parancsolja tehát, hogy akik akár az egyiket, akár a másikat cselekszik, azokat tartsák szemmel, hogy az óvatlanokat el ne ámítsák és tőrbe ne ejtsék. Azután azt kívánja, hogy kerüljék is az ilyeneket, mert ártalmasak. S nem ok nélkül kívánja meg a hívőktől ezt a figyelmet, mert hanyagságunk vagy gondatlanságunk folytán gyakran megesik, hogy sok kárt okoznak az egyháznak ezek a gonosz fickók, még mielőtt velük szembe szállnánk; meg azután sokszor csodálatos ravaszsággal férkőznek a közelünkbe, hogy ártsanak, hacsak okosan nem ügyelünk rájuk. — Egyébként vegyük figyelembe, hogy Pál azokhoz intézi beszédét, akik Isten tiszta tudományában nyertek oktatást. Mert istentelen és szentségtörő szakadást jelent széthúzást csinálni azok között, akik egyetértenek Krisztus igazságában. De viszont szemérmetlen ármánykodás a békesség és egység örve alatt a hazugságban való összefogásnak és az istentelen tanoknak a védelmezése. Nincs tehát alapjok a pápistáknak arra, hogy ezzel a bibliai hellyel kendőzzék magukat az irántunk való gyűlöletkeltésben; mert mi nem Krisztus evangéliomát támadjuk és rendítjük meg, hanem az ördög ama hazugságait, amelyek az evangéliomot eddig elhomályosították. Sőt világosan kimutatja Pál, hogy ő nem kárhoztat kivétel nélkül bármiféle meghasonlást, hanem csak azokat, amelyek az igaz hitben való egyetértést rontják meg. Hangsúlyos ugyanis ez a két szó: *amelyet tanultatok.* Mert a rómabelieknek ahhoz, hogy igazán helyes kitanításban részesüljenek, először el kellett szakadniok atyai szokásaiktól és őseik hagyományaitól.

18. *Mert az ilyenek.* Ideiktatja, hogy mi az az állandó ismertetőjel, amellyel meg kell különböztetnünk Krisztus szolgáitól az álprófétákat. T. i. ezeket arról lehet felismerni, hogy egyáltalán nem törődnek Krisztus dicsőségével, hanem csak a hasuk ügye körül szorgoskodnak. Mivel azonban ravasz módon furakodnak közénk és idegen álarc öltésével fedik el gonoszságukat, egyúttal — hogy senkit se vezethessenek félre — azt is megjegyzi, milyenek a fortélyaik, hogy t. i. hízelgő beszédeikkel kedveltetik meg magukat. Hiszen az evangéliom hirdetői is nyájasak és kedvesek;

de ezt a tulajdonságukat összekötik a szabadsággal, úgyhogy sem az embereket nem cirógatják hiábavaló dícséretekkel, sem a bűnöknek nem hízelegnek; azok a csalók azonban hízelgéssel édesgetik magukhoz a lelkeket s a bűnök iránt is kíméletesek és elnézők, hogy az így lekötelezettek kegyeiben mindvégig megmaradhassanak. — *Ártatlanoknak* azokat nevezi, akik kevésbbé ügyelnek arra, hogy a cselvetéseket elkerüljék.

19. *Mert a ti engedelmességetek.* Ezzel elébevág a rómabeliekben felmerülő gondolatnak s kimutatja, hogy nem azért inti őket, mintha rossz véleménye volna róluk, hanem mert itt könnyű az elbukás; mintha ezt mondaná: A ti engedelmességeteket valóban mindenfelé emlegetik, úgyhogy van miért örülnöm rajtatok. Mivel azonban gyakran megesik, hogy egyszerűségük miatt buknak el az emberek, szeretném, ha ti a rossz elkövetésében volnátok tudatlanok és egyszerűek, a jóban pedig, vagyis — valahányszor így üdvös — a romlatlanság megőrzésében igen okosak lennétek. Látjuk ebből, hogy milyen egyszerűséget dícsér a keresztyénekben; ne hozzák fel hát ezt ürügyül azok, akik az Isten Igéjében való ostoba tudatlanságukat manapság a legnagyobb erénynek tartják! Mert bár Pál helyesli a rómabeliekben azt, hogy engedelmesek és szívesek, mégis azt akarja, hogy okossággal és válogatással éljenek, hogy hiszékenységük ne legyen kiszolgáltatva mindenféle csalásnak. Tehát úgy fejezi ki örömét a rossztól való mentességük fölött, hogy mindamellett azt akarja: legyenek okosak az elővigyázatosságban. — Ami ez után következik, hogy *Isten megrontja a Sátánt,* inkább a megerősítésükre szolgáló ígéret s nem pedig könyörgés. Mert arra buzdítja őket, hogy rettenhetetlenül harcoljanak a sátán ellen s biztosítja őket afelől, hogy rövidesen győzni fognak. Egyszer ugyan legyőzte Krisztus a sátánt, de nem úgy, hogy ez a küzdelmet állandóan meg ne újítaná; tehát reményt nyújt a végső leveretésére, amely nem tűnik szemünkbe, vagyis nem látható még a küzdelem közepén. Jóllehet nemcsak az utolsó napról beszél, amelyen teljesen eltiportatik majd a sátán, hanem mivel akkor a sátán mintegy szétszakítván vagy széttörvén bilincseit, szokatlanul összezavart mindent, megígéri, hogy az Úr rövidesen leigázza és úgyszólván a lábaik alá adja megtaposás végett. — Közvetlenül ezután következik a könyörgés, hogy Krisztus kegyelme legyen velük, azaz hogy részesüljenek mindazokban a javakban, melyeket Krisztus szerzett nekik.

21. Köszöntenek titeket Timótheus, az én munkatársam és Luczius, Jáson és Sosipáter az én rokonaim. 22. Köszöntelek titeket az Úrban én, Tertius, ki e levelet írtam. 23. Köszönt titeket Gájus, aki nékem és az egész gyülekezetnek gazdája. Köszönt titeket Erástus a városnak kincstartója, és Kvártus atyafi. 24. A mi Urunk Jézus Krisztus kegyelme mindnyájan ti veletek. Ámen. 25. Annak pedig, aki titeket megerősíthet az én evangyéliomom és a Jézus Krisztus hirdetése szerint, ama titoknak kijelentése folytán, mely örök időtől fogva el volt hallgatva, 26. most pedig megjelentetett a prófétai írások

által, az örök Isten parancsolata szerint, a hitben való engedelmesség végett minden pogányoknak tudomására adatván, 27. az egyedül bölcs Istennek a Jézus Krisztus által dicsőség mindörökké. Ámen.

21. *Köszöntenek titeket, stb.* Az ide csatolt köszöntések részben az egymástól nagyon is távollevők kapcsolatának ápolását célozzák, részben pedig azt, hogy a rómabeliek a levélen megismerjék testvéreik aláírását. Nem mintha szüksége lett volna Pálnak mások tanúskodására, hanem mert a hívők egyetértése nem kis segítséget és örömet jelent. — Egyébként a levél (amint láthatjuk) Isten dicsőítésével és hálaadással végződik. Mert felemlíti Istennek azt a kiváló jótéteményét, hogy az evangéliom világosságára méltatta a pogányokat; s ebben az ő mérhetetlen és soha eléggé nem magasztalható jósága nyilvánult meg. Jóllehet van ebben a magasztalásban olyasmi is, ami nagy hatással lehet a hívők bizakodásának felkeltésére és megerősítésére, hogy Istenhez emelt lélekkel bizton várják mindazt, amiket itt Őneki tulajdonít az apostol; továbbá Isten korábbi jótéteményei révén a jövőre vonatkozó reménységük is megerősödik. De mivel sok dolognak egy mondatba való sűrítésével hosszú körmondatot alkotott, mely némileg homályos és bonyolult is, jó lesz külön vennünk a mondat minden egyes tagját. Először egyedül Istennek tulajdonít minden dicsőséget; azután annak kimutatása végett, hogy ez joggal illeti meg Őt, közben felemlíti egynéhány kiváló tulajdonságát is, hogy ezekből kitűnjék, miszerint egyedül Ő méltó minden dícséretre. Őt nevezi *egyedül bölcsnek;* s midőn ezt a dícséretet egyedül Őneki tulajdonítja, ugyanakkor minden teremtménytől megvonja azt. Ámbár úgy látszik, Pál — miután Isten titkos tanácsvégzéséről beszélt — szándékosan fűzte hozzá ezt a dícséretet, hogy ezzel mindenkit Isten bölcseségének tiszteletére és csodálatára ragadjon. Mert tudjuk, mennyire hajlamosak az emberek a zúgolódásra, ha nem találják meg Isten cselekedeteinek okát. Azzal, hogy hozzáteszi: Isten képes a rómabelieket megerősíteni, biztosítja őket a mindvégig kitartó állhatatosság felől. És hogy még bizonyosabban megnyugodjanak Istennek ebben a hatalmában, hozzáteszi, hogy erről bizonyságot tesz számunkra az evangéliom. Ebből láthatjuk, hogy az evangéliom nemcsak a jelenre nézve ígéri nekünk Isten kegyelmét, hanem megadja azt a bizonyosságot is, hogy ez a kegyelem örökké fog tartani. Mert az evangéliomban nem azt jelenti ki Isten, hogy Ő csak a jelenben Atyánk, hanem azt, hogy mindvégig Atyánk lesz; sőt az ő örökbefogadása túlér a halálon is, mert az örökkévaló örökségre vezet minket. — A többit az evangéliom erejének és méltóságának magasztalása végett adja elő. Az evangéliomot a Jézus Krisztus hirdetésének nevezi, úgyhogy annak egész summáját kétségkívül magában foglalja a Krisztus megismerése. Annak tanítását pedig a *titok kijelentésének* mondja; s ennek nemcsak arra kell szolgálnia, hogy még figyelmesebbek legyünk e tanítás meghallgatására, hanem bele is kell vésnie lelkünkbe annak mindenekfelett való tiszteletét. Egyébként arra,

hogy mily magasztos ez a titok, rámutat, amikor hozzáteszi, hogy a világ kezdetétől fogva annyi évszázadon át el volt rejtve. Nem dölyfös és nem dagályos ugyan az ő bölcsesége, amilyenre ennek a világnak a fiai kívánkoznak, akik épen azért le is nézik; hanem a mennyei bölcseségnek azokat a kibeszélhetetlen és minden értelmet felülhaladó kincseit tárja fel, melyeket, — ha még az angyalok is ámulattal imádják, — bizonyára egyetlen ember sem tud eléggé tisztelni és csodálni. De nem kell ezt a bölcseséget kevesebbre értékelni amiatt sem, hogy egyszerű szavak alázatos és népies köntösébe rejtőzködik; mert tetszett az Úrnak, hogy ilymódon hódoltassa meg a test gőgösségét. S mivel némi kételkedést támaszthatott az a körülmény, hogy ez az annyi évszázadon át elhallgatott titok hogyan bukkant fel most oly hirtelen, azt mondja, hogy ez nem emberi esetlegesség, nem is véletlen vakeset folytán történt, hanem Isten örök rendeléséből; s ezzel bezárja az ajtót azok előtt a kíváncsiskodó kérdések előtt is, amelyekkel az emberi szellem szemtelenül elő szokott állani. Ugyanis mindarról, ami hirtelen és várakozásukon kívül történt, azt gondolják az emberek, hogy véletlenül történt; s ebből sokszor fonák módon vagy azt következtetik, hogy Isten cselekedetei képtelenségek, vagy legalábbis sok szövevényes kétkedésbe bonyolódnak. Pál tehát arra figyelmeztet, hogy ami most hirtelenében tűnt elő, azt Isten a világ teremtése előtt elhatározta. Egyébként hogy senki se támasszon vitát erről a kérdésről, s ilymódon újítással ne vádolja és ezen a címen ne rágalmazza az evangéliomot, hivatkozik *a prófétai írásokra,* amelyek előre megmondották mindazt, amit immár beteljesedve látunk. Mert annyira világos tanúságot tettek az evangéliom mellett az összes próféták, hogy nem is találhatunk másutt ennél jobb bizonyítékot. S ilymódon kellően előkészítette az Úr övéinek a lelkét arra, hogy ne rendítse meg őket szerfölött a szokatlan dolog újsága. Ha valaki azt az ellenvetést tenné, hogy ellenmondás van Pál szavaiban, mert a titokról, amelyről Isten bizonyságot tett a próféták által, azt mondja, hogy minden időben el volt hallgatva, ennek a nehézségnek könnyű megoldását adja Péter (I. Pét. 1, 12) azzal, hogy a próféták, midőn szorgalmasan nyomozódtak a nekünk felajánlott üdvösség felől, nem magoknak, hanem nékünk szolgáltak. Isten tehát akkori szólásával hallgatott, mert függőben tartotta azoknak a dolgoknak kinyilatkoztatását, amelyekről azt akarta, hogy szolgái még csak jövendőljenek. Jóllehet még a tudósok közt sem teljes az egyetértés abban a tekintetben, hogy milyen értelemben nevezi itt is, valamint az Efézusbeliekhez (3, 9) és a Kolossébeliekhez (1, 26) írt levelében is elrejtett titoknak az evangéliomot. Szilárdabb alapja van ugyan azok nézetének, akik a pogányok elhívására vonatkoztatják, amit Pál maga is határozottan érint a Kolossébeliekhez írt levelében (1, 27). Én azonban bár elismerem, hogy ez az egyik ok, de semmiképpen sem tudom elhinni, hogy ez volna az egyedüli ok. Valószínűbbnek tartom, hogy Pál az ó- és újszövetség más eltéréseit is tekintetbe vette. Mert ha hirdették is valamikor a próféták mindazt, amit Krisztus és az apostolok előadtak, mindazt mégis annyira homályosan hirdették, mint amilyen átlátszó az

Evangéliom világosságának tisztasága, úgyhogy nem csoda, ha elrejtettnek mondja az Írás mindazokat, amik most nyilvánvalókká lettek. Nem hiába hirdeti Malakiás (4, 2) sem, hogy feltámad az igazság napja; és még előbb Ésaiás sem ok nélkül magasztalta oly nagyszerű dícséretekkel a Messiás küldetését. Szóval nem alaptalanul hívják az evangéliomot Isten országának. De magából a tényből mégjobban levonható ez a következtetés, hogy csak akkor tárultak fel a mennyei bölcseség kincsei, amikor Isten az ő egyszülött Fia által a régi árnyékokat szétoszlatván, úgyszólván színről-színre megjelent. Az evangéliom hirdetésének célját, amiről már az első rész elején említést tett, itt újra megismétli; t. i. hogy Isten minden népet egybegyüjtsön a hitben való engedelmességre.

JEGYZETEK

Ambrosius (340—397) mint a praefectus praetorio Gallicarum fia Trierben született, Rómában nevelkedett és tanult, hol később mint ügyvéd sikereket is aratott. Valentinianus császár 347-ben felső Itália kormányzójává nevezte ki és Milánóban mint catechumenust akarata ellenére megválasztotta a nép püspökének. Ilyen minőségében erősen küzdött az ariánus tévtanok és a pogányok ellen, a világi hatalommal szemben pedig az egyház önállóságát védte. Rendkívüli hatást gyakorolt hallgatóira kiváló ékesszólásával. Munkái közül legfontosabb a Cicero „De officis" c. művére támaszkodó: De officiis ministrorum, mely századokon át az etika kézikönyvéül szolgált. Fontosak még homiliái, a Szentírás egyes részeinek magyarázatai, s alkalmi beszédei. Ő honosította meg az istentiszteleteken a közéneket. A neve alatt fennmaradt Római-levél-kommentár nem tőle származik.

Ammonius. Grammaticus, akinek neve alatt egy synonym szótár ismeretes, melynek azonban valószínűleg Herennius Philo a szerzője. Maga ez a fontos szótár Kr. u. 100. körül keletkezett.

Anabaptisták a reformációval egyidőben felmerült túlzó szekta tagjai, kik elvetették a gyermek-keresztséget s mivel azt vallották, hogy a keresztség érvényességéhez szükséges a megkeresztelendő beleegyezése is, a hozzájuk csatlakozókat újra megkeresztelték.

Anagoge jelképes értelmezés, ha egy íratban a betűszerint vett értelme mellett vele szorosabb kapcsolatban nem álló magasabb eszmét nyomoznak. Különösen a bibliai képek és elbeszélések allegórikus magyarázatánál alkalmazzák.

Anapodotum azonos értelmű az anantapodotummal. *Anantapodotum* beszédalakzat, mely szerint valamely összetett mondatból hiányzik a befejező mondat.

Antanaclasis. Egyik faja a régi rhetorikában a szóismétlésnek, mely ugyanazon szónak vagy szótőnek eltérő jelentésárnyalatait állítja egymás mellé, hogy az egyiket annál hatásosabban emelje ki, pl.: Ha férfi vagy, légy férfi.

Antiochus. IV. Antiochus Epiphanes Szíria királya Kr. e. 175—164. Palesztinát elfoglalta, a zsidókat vallásuk miatt kegyetlenül üldözte, a jeruzsálemi templomot kirabolta és megszentségtelenítette azzal, hogy a templomban Zeus szobrát állíttatta fel. E miatt a zsidók a Makkabeusok vezérlete alatt ellene támadtak, és szerencsésen is harcoltak a zsarnok királlyal szemben.

Augustinus, Aurelius született Tagasteban, Numidiában, 354. nov. 13-án. Retorikai tanulmányainak befejezése után Tagastében, majd Rómában és Milánóban tanított ékesszólást. Ifjúkorában könnyelmű kicsapongó életet folytatott, de ettől később megundorodva a manichaeus felekezethez csatlakozott, akiknek tanait 9 évig vallotta. Milánóban Ambrosius ékesszólása oly nagy hatással volt rá, hogy fiával, Adeodatussal együtt megkeresztelkedett. 391-ben egy utazása alkalmával Hippóban akarata ellenére presbiterré avatták és 395-ben segédpüspökké, majd püspökké választották. Mint ilyen halt meg 430. aug. 28-án. Iratai között vannak filozófiai, erkölcstani, dogmatikai, vitatkozó, exegetikai művek, számos prédikáció és levél. Vitairatai először a manicheusok, majd a donátisták s főként a pelágiánusok ellen irányultak, akikkel szemben kifejtette Pál nyomán az eredendő bűn és a predestináció tanát. Legnevezetesebb munkái: Confessiones, De civitate Dei, De Trinitate, Enchiridion és írásmagyarázatai. Kálvin az egyházi atyák közül őt idézi a leggyakrabban.

Bonifacius a németek apostola, eredeti nevén Winfried, 675 körül született Kirtonban Exeter mellett. 723-ban püspök, 748-ban pedig mainzi érsek lett, s mint ilyen, Németországban püspökségeket és kolostorokat alapított, köztük a híres fuldai

kolostort is. 753-ban lemondott a mainzi érsekségtől és 73 éves kora ellenére ismét a hittérítői munkára adta magát. E munkája közben 754 vagy 755-ben Dockmmban vértanu halált szenvedett.

Bucer Márton strasbourgi reformátor született Schlettstadtban Elszászban 1491-ben, meghalt Cambridge-ben 1551-ben. Lutherrel való ismeretsége, valamint Erasmus iratai már fiatal korában a reformáció szolgálatába állították. Lelkes és nagy munkásságot fejtett ki a lutheri és kálvini irányzat egyesítése végett. 1549-ben Cranmer érsek hívására Angliába ment, hol egészen a haláláig általános tiszteletnek és becsülésnek örvendett. Kálvin is sokat tanult tőle s igen nagyra becsülte.

Budaeus (Budé) Guillaume, kiváló francia tudós, született Párisban 1467-ben, meghalt ugyanott mint királyi könyvtáros 1540-ben. XII. Lajos megbízásából diplomáciai küldetéseket végzett. I. Ferenc király pedig az ő ösztönzésére állította fel a College de France-ot.

Chrysostomus a leghíresebb egyházi atyák egyike született 347 körül, meghalt 407-ben. 398-ban konstantinápolyi pátriárka lett s e magas állásában hatalmas szónoklataival megszilárdította az erkölcsöket, kórházakat emelt és kérlelhetetlen szigorúsággal űzte el azokat a püspököket, akik simonia útján jutottak állásukhoz. Szigorúságával sok ellenséget szerzett, köztük a császárnét is, és 403-ban száműzték, a gyülekezet óhajára azonban hamarosan visszahívták, de 404-ben újra száműzték. Számüzetésben halt meg Pityusban Colchisban. Tömérdek iratai közül legkiválóbbak az Ó és Újtestámentomot magyarázó homiliái, erkölcstani művei s vagy 200 levele. Mint kiváló szónok, az „aranyszájú" megtisztelő nevet kapta.

Domitianus T. Flavius Vespasianus császár ifjabbik fia, Titus öccse. Rómában született 51-ben, tehetséges ifjúnak mutatkozott, de könnyelmű életével hamarosan rossz hírnevet szerzett. Atyja és bátyja semmi befolyást sem engedtek neki, ami elkeserítette és gyanakvó embergyűlölővé tette. 81. szept. 4-én akadály nélkül követte a trónon Titust, s mindvégig kegyetlen autokrata módon uralkodott, míg végre 96. szept. 18-án összeesküvők tették el láb alól. A senatus Domitianus emlékét megátkozta, szobrait ledöntötte, rendeleteit pedig mind megszüntette.

Edomiták. Edom (héber szó) annyi, mint: vörös; de ez volt a neve annak a tartománynak is, melyet az edomiták vagy idumeusok, azaz Ézsau leszármazottjai foglaltak el, melyet a Kr. e. I. századtól a görögök és a rómaiak Idumeának neveztek. Kr. u. 70-ben Jeruzsálem elpusztulásakor Titus Idumeát is megsemmisítette.

Erasmus a XVI. század legkiválóbb humanistája. Rotterdámban született 1465. v. 1466-ban. Nagy tehetségével, sokirányú munkásságával a tudományok minden ágára nagy hatást gyakorolt. Rendkívül termékeny író, finom, szellemes és nagy műveltségű ember volt. A reformátorokhoz nem csatlakozott, sőt Luther ellen fel is lépett a „Diatribé de libero arbitrio" című 1526-ban megjelent munkájában; iratait azonban római katholikus szempontból is kifogásolták, sőt indexre is helyezték. Meghalt 1535-ben Bázelben.

Gellius (Aulus) Kr. u. II. századbeli római író, ki sokat forgolódott írók és tudósok körében s minden érdekesebb és nevezetesebb irodalmi filologiai, régiségtani, történelmi dolgot feljegyzett és szószerint kiírta azoknak a latin vagy görög íróknak a megfelelő passzusát, melyekre tanítói vagy később barátai az illető dolgok tárgyalása alkalmával hivatkoztak. E feljegyzéseinek összefoglalása a Noctium Atticarum libri XXX., melynek főérdeme, hogy sok olyan dolgot tudunk meg belőle, amelyek különben elvesztek volna ránk nézve.

Hieronymus Sophronius Eusebius, neves egyházatya, született 340-ben Stridonban Dalmáciában. 379-ben Antiochiában presbiterré avatták, 380—82-ig Konstantinápolyban Nazianzi Gergelyt hallgatta; 382—85-ig Rómában élt, majd beutazta Palesztinát és Egyiptomot, s 386-ban Bethlehemben zárdát alapított, hol mint szerzetes halt meg 420-ban. Nagytudományú férfiú volt, jártas a görög és héber nyelvben, korának legkiválóbb stilisztája. Kommentárjait a nyugati kereszténység sokáig mintaszerűnek tekintette. Latinra fordította a Bibliát, s ez a fordítás ismeretes Vulgata néven.

Hysteron proteron a beszéd rendjének alakzatszerű megfordítása, mikor az író a hatás kedvéért előbbre teszi, ami későbbre való. Pl. Petőfinél: Üsse agyon férjét és szidja meg istenesen.

Illyria eleinte független ország, később római tartomány az adriai tenger északkeleti partvidékén, mely magában foglalta Dalmáciát, Boszniát és Albániát.

Iosephus Flavius előkelő papi családból született Kr. u. 37-ben Jeruzsálemben. A romaiak elleni zsidó felkelésnek egyik vezére volt, mint ilyen fogságba került, melyből csak akkor szabadult ki, mikor megjósolta Vespasianusnak a Flaviusok jövendő nagyságát. Ekkor vette fel a Flavius melléknevet. Jelen volt Titus alatt Jeruzsálem ostrománál s a város bukása után (70.) Rómában élt, hol történeti munkáinak megírásával foglalkozott. Megírta 7 könyvben a zsidó háború történetét és 20 könyvben a zsidók történetét adja elő a világ teremtésétől Néróig. Meghalt 100 körül Rómában.

Katharosok az albigensek eretnek felekezetének egyik ága, melynek tagjai Délfranciaországban a görög „katharoi" (= tiszták) szótól vették a nevüket. Tartózkodtak minden olyan dologtól (pl. házasság, húsevés, stb.), melyekről azt hitték, hogy őket beszennyezik.

Kenkrea Korinthus főkikötője, magától a várostól két órányira, az isthmosi földszoros keleti oldalán a Saroni tengeröböl mellett.

Lactantius teljes neve: Lucius Caelius Firmianus. Mint a rétorika tanítóját Nikodémiába hívták, honnan a Diocletianus-féle keresztyénüldözés eltávolította, később azonban visszatért, s 317-től Nagy Konstantin fiának nevelője lett Galliában. Keresztyénsége miatt megtámadtatván, megírta hét könyvben Divinae institutiones című munkáját, mely első kísérlete a keresztyénség világnézetszerű összefoglalásának. „Keresztyén Cicero"-ként is emlegetik.

Lykurgos, Spárta törvényhozója, a Kr. e. IX. században élt. Herodotos szerint az Agidák királyi családjából származott és mint a kiskorú Charilaus király gyámja hozta híres törvényeit, melyeknek megtartására a spártaiakat megeskette, azután elutazott s többet haza sem tért. Halála után a spártaiak templomot szenteltek neki és istenként tisztelték.

Makkabeus Judás. A Makkabeusok az a neves papi család, mely az Antiochusok ellen folytatott harcokban visszaszerezte Judeának a önállóságát és Nagy Heródesig a zsidó állam utolsó királyait adta. Leghősibb tagja volt a családnak Makkabeus Judás, aki atyja Matiszjáhn (Matathiás) után 166-ban átvette a szirusok elleni harc vezérségét, s Antiochus Epiphanes király szir-görög seregeit több ütközetben leverte. Ő távolította el a jeruzsálemi templomból az Antiochus által ott felállított Zeusszobrot is. A Makkabeusok által folytatott szabadságharcokat a Makkabeusok Könyve, négy apokrifus könyv írja le, melyek közül az elsőt (Kr. e. 166—137.) és a másodikat (176—161.) a róm. kath. egyház kanonikus könyveknek ismeri el.

Metafora és *metonymia* névcsere, a retorikában a szóképek egyik faja és pedig a metafora a hasonlati átvitelen, a metonymia pedig a kapcsolati átvitelen alapszik.

Novatianus római presbiter, nagy retorikai és filozófiai felkészültséggel; 251-ben Cornelius római püspökkel szemben őt is felszentelték. Az ellentét köztük abból származott, hogy Cornelius az eltántorodottak ügyében az enyhébb álláspontra helyezkedett, Novatianus pedig nem akarta őket visszafogadni az egyházba. Novatianus hívei később egyesültek Montanus pártjával, ki egy nagyon elterjedt aszkéta felekezetet alapított a már eléggé elvilágiasodott egyháznak a chiliazmusra való előkészítésére.

Origenes tudós egyházatya, a görög egyház nagy polihisztora, született Alexandriában 185-ben, meghalt Tyrusban 254-ben a Decius-féle üldözések alkalmával. Először Alexandriában, később a palesztinai Caesareában tartott előadásokat, azonkívül sok helyen részt vett a keresztyén egyház tanaira vonatkozó vitatkozásokban. Főereje a bibliamagyarázat és a hitvédelem. Sokan kétségbe vonták igazhitűségét, egyházatyai tekintélye azonban megmaradt. Számos munkája csak kivonatokból ismeretes; műveinek számát Hieronymus kétezerre teszi.

Ovidius teljes nevén Publius Ovidius Naso, nagyhírű római költő. Született Sulmóban Kr. e. 40-ben. Főbb művei a Metamorphoseon libri XV, hexameterekben írt eposz, mely az átváltozásokkal kapcsolatos mithikus mondákat foglalja egybe a világ kezdetétől Julius Caesarnak üstökössé változásáig. Másik nagy munkája a Fastorum libri VI, a római naptár költői feldolgozása, mely nagy részt a római ünnepekkel kapcsolatos mondák és szokások elbeszélése. Ovidius száműzetésben halt meg. Kr. u. 17-ben a Fekete tenger partján fekvő Tomiban. (Ma: Constanca.)

Pelagiánusok Pelagius brit származású szerzetes által alapított szekta követői. Pelagius tagadta az eredendő bűnt és az ember természetszerű tehetségeit helyes használat mellett elegendőknek tartotta az üdvösség elnyerésére, tehát voltaképen a cselekedetek által való igazulást hirdette. Pelagius tanait az Augustinus elnöklete alatt 411. május 1-én tartott püspöki zsinat kárhoztatta először, majd 431-ben az efézusi zsinat is elvetette.

Plinius római író, teljes nevén: C. Plinius Caecilius Secundus született Kr. u. 62-ben Novum Comumban és 114 körül halt meg. Legnevezetesebb munkája leveleinek kilenc könyve, melyekben a politikai, művészeti, irodalmi és tudományos élet legkülönbözőbb tárgyaival foglalkozik.

Servet Mihály spanyol származású tudós orvos, ki 1530-ban lépett fel a Szentháromságot tagadó tanával, emiatt Vienneből Genfbe menekült, ahol 1553. október 27-én máglyán megégették.

Solon (kb. 640—559. Kr. e.) bölcs athéni törvényhozó.

Skolasztikusok azok a középkori bölcselkedők, akik a keresztyén hitigazságokat az ókori filozófia segítségével magyarázták. Szerintük a bölcselet legfőbb feladata a hittételek megokolása és rendszerbe foglalása.

Stoikusok. A stoikus bölcseleti iskola megalapítója a citiumi Zenon a Kr. e. IV. század utolsó tizedében Athénben tanított az úgynevezett tarka oszlopcsarnokban (stoa poikilé), melyről az iskola a nevét is kapta. Szerintük a filozofia nem öncél, hanem alapja a bölcs és erényes életnek. Megkülönböztették az erkölcsileg jót a pusztán kellemestől, amellyel nem érdemes törődni. Az ész kiművelése az ember legfőbb feladata, s a bölcs elvekhez való alkalmazkodása a gyakorlati élet legfőbb követelménye. Ezért szilárdságra, állhatatosságra és a külső benyomások iránti közönyre igyekeztek. Így lett a stoicizmus különösen a római köztársaság idején a jellemképzés iskolája.

Szorbonnisták a sorbonnei theologiai fakultás tagjai. A Sorbonne a párizsi egyetem, melyet eredetileg szegény és ifjú lelkészek kiképzésére alapított 1250-ben Sorbon Antal, kiről az intézet nevét is kapta. Itt szokott ülésezni a theologiai fakultás, melynek szintén a Sorbonne nevet adták s amely sokáig döntő befolyást gyakorolt az egyházi és vallási dolgokban.

MUTATÓ TÁBLA

~~Előszó — — — — — — — — — — — — — — — — V~~

Kálvin ajánlólevele — — — — — — XIII

Tartalom — — — — — — — — — 1

Első rész — — — — — — — — — 7

Második rész — — — — — — — — — 33

Harmadik rész — — — — — — — — 51

Negyedik rész — — — — — — — — 75

Ötödik rész — — — — — — — — — 97

Hatodik rész — — — — — — — — — 115

Hetedik rész — — — — — — — — — 131

Nyolcadik rész — — — — — — — — 149

Kilencedik rész — — — — — — — — 183

Tizedik rész — — — — — — — — — 211

Tizenegyedik rész — — — — — — — 229

Tizenkettedik rész — — — — — — — 253

Tizenharmadik rész — — — — — — — 271

Tizennegyedik rész — — — — — — — 281

Tizenötödik rész — — — — — — — — 295

Tizenhatodik rész — — — — — — — 311

Jegyzetek — — — — — — — — — 321

Utószó (Előszó helyett)

Utószó
(Az Előszó helyett)

A Római levél magyarázatának kézirata, valamint a János evangélium, a Galata és az Efézusi levelek kéziratai a második világháború után 1948-ban kerültek átadásra a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje részére. Kálvin magyarra lefordított kommentárjai mindaddig Erdélyben voltak. A Magyarországi Parochiális Könyvtár az első világháború előtt lefordíttatta a kommentárok jelentős részét, de nem vállalkozott azok kiadására a háború okozta politikai és gazdasági körülmények miatt, ami a református egyház tudományos és kiadói tevékenységét is visszavettette. Ezért kerültek a kéziratok Erdélybe, ahol jelentős teológiai munka folyt és az 1930-as évek eleje óta vártak kiadásukra.

Még a második világháború előtt az erdélyi Dávid Gyula és az Ifjú Erdély (Kolozsvár, Református Theológia) kiadásában megjelent Kálvin kötetekkel együtt vette át fenti kéziratokat az erdélyiektől írásos megállapodás kíséretében az Egyetemes Konvent.

Rábold Gusztáv 1949-ben bekövetkezett halála után a kor református püspöke felhívta örökösök figyelmét a kéziratok gondos figyelemmel kísérésére, mely sajnos csak részben valósult meg, mivel örökösök, miután engedélyt adtak a kéziratok kiadásához, nem kísérték kellő figyelemmel azok sorsát, teljes mértékben megbízva a Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventjének Sajtóosztályában, és a Sajtóosztály által a négy írásmagyarázat felülvizsgálatával és sajtó alá rendezéssel megbízott Nagy Barna korrekt eljárásában.

Azóta tudható, hogy a négy kézirat közül A Római levél magyarázata szerzői és személyhez fűződő jogot sértő módon került évtizeden keresztül több alkalommal reprint kiadásra. Nagy Barnának és csapatának átdolgozásra nem volt felhatalmazása, ebben Nagy Barna önhatalmúlag döntött, felhasználva a francia, angol fordítást, valamint, amit tőle tudunk: "a lehetőség mértékéig igyekeztünk ugyan meghagyni annak a férfiúnak fordítását, aki Kálvin műveinek magyarra fordítása terén évtizedeken át szinte mindenkinél többet fáradozott." A kéretlen, önfényező átdolgozás kimeríti a bitorlás fogalmát és a plágium tényét is megalapozza.

Köztudott, hogy Kálvin írásmagyarázatai és más művei is többségükben először latinul jelentek meg, majd azokat francia nyelvre lefordította, hogy azok a köznép nyelvén is elérhetők legyenek. Feltételezhető, hogy Nagy Barnáék így kívánták érthetőbbé tenni Kálvint, hogy az ne csak a tanult polgárság és teológusok számára szolgáljon útmutatóul. A fenti formában történő átdolgozásra és felhasználásra nem volt joguk, átdolgozásuk során egyébként sem jött létre új mű.

Rábold Gusztáv az eredeti, latin nyelven megírt Kálvin műveket használta fordításai során, mivel nem volt célja, hogy Kálvin a köznép nyelvén is elérhető legyen. Ezekről a fordításokról mondta egyik illetékes bírálója: "mintha Kálvin egyenesen magyarul írta volna meg ezeket a műveket."

Nagy Barna és társai sértő tevékenysége az utókor részéről is támogatást kapott, eléggé el nem ítélhető módon, egyik elfogult egyháztörténész méltatójától: "a fordítást átdolgozta és sajtó alá rendezte Nagy Barna. Összevetve a kötetet Rábold eredeti kéziratával megállapíthatjuk, a címlapon nyugodtan az lehetett volna felírva: fordította Nagy Barna!" Ehhez még Nagy Barnának sem volt bátorsága, aki egyébként egyetlen Kálvin kommentárt sem fordított, az egyháztörténész legnagyobb

bánatára. Viszont így szerezhettünk tudomást arról, hogy "A Római levél" kézirata (vélhetően a másik három kézirattal együtt) létezik és elérhető.

Itt érdemes említést tenni a 2010-ben megjelent reprint kiadványról, amelyben az "Ajánló" többek között a következő meglepő mondatot tartalmazza: "A most induló sorozat, melyben először Kálvin újszövetségi kommentárjai jelennek meg, részben már a korábban megjelent fordítások, javított, korszerű kiadásával, részben a lappangó fordítások kinyomtatásával, illetve a magyarra eddig le nem fordított munkák fordításával."

Sajnálatos, hogy az egyszer már "negyven, gyakorlatilag azonban hatvanöt év szünet után" előkerült "lappangó" kéziratok újból "sziklasírban lappanganak" derék atyafiak jóvoltából. Így jelenleg nincs mód összevetésre "A Római levél" esetében sem, hogy megállapítható legyen mennyire változtatták meg Rábold Gusztáv kéziratban meglévő, Kálvin eredeti, latin nyelven megírt művének magyarra fordítását. Kálvin kommentárt soha nem fordítók nevei alatt a kommentárok mind kiadásra kerültek, vélhetően Rábold Gusztáv kéziratainak és a francia, angol nyelven megjelent művek felhasználásával.

A Magyarországi Református Egyház, mint más esetekben is, nem érezte/érzi az ősök tiszteletének, megbecsülésének szükségét.

Szégyen.

Budapest, 2023. márciusában

Rábold Gusztáv
jogutód unoka

PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁR XXIV. KÖTET

DR. SZENTPÉTERI KUN BÉLA

A MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ KÜLSŐ RENDJE

1948

ÁRA KÖTVE 50·— FORINT

PAROCHIÁLIS KÖNYVTÁR XXV. KÖTET

CSOMASZ TÓTH KÁLMÁN

A REFORMÁTUS GYÜLEKEZETI ÉNEKLÉS

ÚTMUTATÓ ÉS ADATTÁR A PRÓBAÉNEKESKÖNYVHÖZ

1950

ÁRA FÜZVE 60·—, KÖTVE 80·— FORINT